

ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ

**ПРИЧОРНОМОРСЬКІ
ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ**

Науковий журнал

Випуск 8

**Одеса
2016**

Головний редактор:

Шапошников К.С. – доктор економічних наук, професор

Заступник головного редактора:

Гальцова О.Л. – доктор економічних наук, професор

Відповідальний секретар:

Логвиновський Є.І. – кандидат економічних наук, доцент

Члени редакційної колегії:

Грозний І.С. – доктор економічних наук, професор

Гулей А.І. – доктор економічних наук

Іртицева І.О. – доктор економічних наук, професор

Коваль В.В. – доктор економічних наук, доцент

Манойленко О.В. – доктор економічних наук, професор

Мельничук Д.П. – доктор економічних наук, доцент

Миринова Л.Г. – доктор економічних наук

Сафонов Ю.М. – доктор економічних наук, професор

Скірко Ю.І. – доктор економічних наук, професор

Стройко Т.В. – доктор економічних наук, професор

Хрущ Н.А. – доктор економічних наук, професор

Римантас Сташис – PhD, професор економіки

Юліана Драгалін – PhD, професор економіки

Ян Жуковський – PhD, професор економіки

Електронна сторінка видання - www.bses.in.ua

Науковий журнал «Причорноморські економічні студії»

включено до переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук на підставі Наказу МОН України від 16 травня 2016 року № 515.

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Причорноморського науково-дослідного інституту
економіки та інновацій (протокол № 9 від 26.09.2016 року).**

Науковий журнал «Причорноморські економічні студії» зареєстровано
Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 21934-11834P від 23.03.2016 року)

ISSN (Print): 2524-0897

ISSN (Online): 2524-0900

© ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій», 2016

ЗМІСТ

**РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ
ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ**

Вітренко А.О. МАСОВІ ПОСЛУГИ В СИСТЕМІ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	6
Каліновський Р.О. ПЕРШОЧЕРГОВІ ПРІОРИТЕТИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ ТА ФІСКАЛЬНІ ІНСТРУМЕНТИ ЇХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	10

**РОЗДІЛ 2. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО
І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ**

Адамович М.П. ЕВОЛЮЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ МОДЕЛІ УКРАЇНИ: ЕКОНОМІЧНИЙ КОНТЕКСТ.....	14
Ключник А.В., Баришник Л.С., Негрецька І.А. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОГО КОНТРАКТУ.....	20
Суровцев О.О. СОЦІАЛЬНИЙ МЕДІАМАРКЕТИНГ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ НАПРЯМ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ МІЖНАРОДНИХ КОМПАНІЙ	24
Цибуляк А.Г. ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОЗШИРЕННЯ СПІВПРАЦІ З ЄС.....	31
Шиба О.А. СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	35

**РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ**

Балуєва О.В., Келембет О.С. МЕТОДИЧНІ ПРИНЦИПИ ВІДНОВЛЕННЯ ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ.....	41
Бойко О.В., Башинська М.І., Горбаченко С.А. ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ КОНЦЕСІЇ У СФЕРІ ПОРТОВОГО ГОСПОДАРСТВА.....	45
Васіна А.Ю. РОЗВИТОК ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ У ФОРМУВАННІ РЕСУРСНОЇ ОСНОВИ СТРУКТУРНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	50
Колісник Г.М. РИНКОВІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ РЕГУЛЮВАННЯ ВИТРАТ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО СЕКТОРУ.....	57
Колупаєва І.В. МЕТОДОЛОГІЯ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ ЯК НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ.....	62
Леськів О.А. СИСТЕМА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕКЛАМНОГО РИНКУ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	66
Бойченко В.С., Линник М.В. СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ.....	70
Ляховець О.О. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ.....	73
Медведкина Е.А., Медведкин Т.С. СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ МИРОВОЙ ЭКОНОМИКИ: ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПРИЧЕРНОМОРСКОГО РЕГИОНА.....	80
Миронова М.І., Башнянин Г.І. ЕФЕКТИВНІСТЬ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЧИХ СИСТЕМ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ.....	84
Смагулова Ш.А., Радько Н.М. РАЗВИТИЕ КЛАСТЕРОВ И ТОРГОВО-ЛОГИСТИЧЕСКИХ КАНАЛОВ В АГРАРНО-ПРОМЫШЛЕННОЙ СФЕРЕ КАЗАХСТАНА	88
Соловчук К.О. ЕВОЛЮЦІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ	97

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Балан В.Г., Тимченко І.П.
МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ СТРАТЕГІЧНИХ РОЗРИВІВ
НА ОСНОВІ МОДИФІКАЦІЇ BSC ТА МЕТОДУ DEMATEL.....101

Біловол Р.І., Антонь Ю.О.
МЕТОДОЛОГІЯ ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ
ДО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ.....108

Бояринова К.О.
ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДґРУНТЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА
ЗА ТЕОРІЮ ІННОВАЦІЙ.....114

Величко В.В., Матвєєва Н.М., Гайденко С.М.
ФОРМУВАННЯ НАПРЯМІВ ЗДІЙСНЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ
НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА.....118

Горіна Г.О.
ДІАЛЕКТИКА ПОНЯТТЯ «РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА».....123

Микитюк О.Л.
СУЧАСНИЙ СТАН, ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ
СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ.....128

Танащук К.О.
СКЛАДОВІ СИСТЕМИ ТАРИФООУТВОРЕННЯ В СФЕРІ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ УКРАЇНИ.....132

Ходирєва О.С.
СУТНІСТЬ ТА ПРИНЦИПИ КООПЕРАЦІЇ В АГРАРНІЙ СФЕРІ.....136

Шимановська-Діанич Л.М., Титаренко І.В.
МОДЕЛЬ АДАПТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ ПІДСИСТЕМОЮ ПІДПРИЄМСТВ
ТА ОРГАНІЗАЦІЇ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ
ЯК ЗАСІБ УДОСКОНАЛЕННЯ ЇЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....140

Юрій Е.О.
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ
ТА ФОРМ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ.....145

**РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ
І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА**

Антохов А.А.
НОРМАТИВНО-ПРАВОВА ОСНОВА РОЗВИТКУ
ТЕХНОЛОГО-СИНГУЛЯРНИХ РЕГІОНАЛЬНИХ
ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ В УКРАЇНІ.....152

Булеца Н.В.
ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ПАРТИСІПАТИВНОГО
БЮДЖЕТУВАННЯ В УКРАЇНІ.....159

Бойченко В.С., Гелетюк Є.В.
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ
СТАРОПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВ.....166

Козирєва О.В.
ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РЕГІОНАЛЬНИХ МОДЕЛЕЙ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ.....170

**РОЗДІЛ 6. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА**

Одношевна О.О.
СУТНІСТЬ ТА ЕЛЕМЕНТИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ РИНКУ.....176

**РОЗДІЛ 7. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ,
СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА**

Gvelesiani A.G.
ACTUAL PROBLEMS OF SOCIAL INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT IN TERMS
OF INVESTMENT CONDITIONS IN BLACK SEA REGION OF UKRAINE.....180

РОЗДІЛ 8. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Алескерова Ю.В.
ВЕКТОРНИЙ МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ188

Владімірова Н.П. АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ.....	193
Моторнюк У.І. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ.....	198
Погоріла І.І., Сокровольська Н.Я. ПРОБЛЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ.....	202
Стегней М.І. ФІНАНСУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	205
Тимошенко Н.М. ПОКАЗНИКИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	211
Ярошенко Л.Л. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РОЗБУДОВИ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИХ ЦЕНТРІВ ЯК СПОСІБ РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ.....	215
РОЗДІЛ 9. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ	
Чайка Т.Ю. БАЛАН ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ МОЩНОСТЕЙ: РОЛЬ, МЕСТО И ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ В УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКОЙ РАБОТЕ НА ПРОМЫШЛЕННОМ ПРЕДПРИЯТИИ....	219
Чмир С.О. ДОКУМЕНТАЛЬНЕ ОФОРМЛЕННЯ НАЯВНОСТІ ТА РУХУ БІОЛОГІЧНИХ АКТИВІВ У СВИНАРСТВІ.....	224
РОЗДІЛ 10. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ	
Горбачук В.М. НА ПОРОЗІ ЧЕТВЕРТОЇ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ.....	230
Бадер Омар Ахмад Далайін АНАЛІЗ ТА РОЗВИТОК ЕВОЛЮЦІЙНИХ МОДЕЛЕЙ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ ПОПУЛЯЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ.....	235
Васильєва Т.П., Клепікова О.А. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ СУЧАСНИХ КОРПОРАТИВНИХ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИХ СИСТЕМ У ДІЯЛЬНОСТІ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНОЇ КОМПАНІЇ.....	240
Тимошенко О.В., Коцюбівська К.І. ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ВАГОВИХ КОЕФІЦІЄНТІВ ІНТЕГРАЛЬНИХ ІНДЕКСІВ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	244
Деркач Т.В. СИСТЕМНА МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ ПРОСТОРОВОЮ ТРАНСФОРМАЦІЄЮ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ НА ЗАСАДАХ ІНТЕГРАЦІЇ.....	244
Меліх Т.Г. ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОЦІНКИ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ У КОНТЕКСТІ РЕСУРСОЗБЕРІГАЮЧИХ ІННОВАЦІЙ.....	244
Писаревський М.І. ОЦІНКА ПАРАМЕТРІВ РИЗИКУ РЕЙДЕРСЬКИХ ЗАХВАТІВ КОРПОРАТИВНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	249
Огаренко Т.Ю. ІМІТАЦІЙНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ВИРОБНИЧИХ ПОТОКІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....	268
Полозова Т.В., Манойленко О.В. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕВОЛЮЦІЙНО-ПОВЕДІНКОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	273
Буряк Є.В. ПРІОРИТЕТИ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ.....	281
Коваленко Ю.О. ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА В СИСТЕМІ РЕГІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ.....	287
Мох Мохамад Аль Джавад МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СКЛАДОВИХ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	292
Шелеметьєва Т.В. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФЕНОМЕНУ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....	296
Тарасенко Д.Л. МЕТОДОЛОГІЯ АНАЛІЗУ ДЕТЕРМІНАНТ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ.....	301

РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ
ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИМАСОВІ ПОСЛУГИ В СИСТЕМІ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ
MASS SERVICES IN THE SYSTEM OF POSTINDUSTRIAL ECONOMY

У статті розглянуто та проаналізовано деякі економічні теорії, які стосуються науково-теоретичної групи класифікацій послуги як економічного феномена. Визначено місце сучасних масових послуг в економічній системі постіндустріалізму, а також проблемні місця та виклики теорії масових послуг, на які вона не здатна дати відповідь в умовах сучасної економіки. Надано рекомендації щодо класифікації масових послуг у постіндустріальному суспільстві на макро-рівні за двома ознаками: метою споживання та режимом надання послуги.

Ключові слова: послуга, постіндустріальне суспільство, кастомізація, мета споживання, режим надання послуги.

В статье рассмотрены и проанализированы некоторые экономические теории, которые относятся к научно-теоретической группе классификаций услуги как экономического феномена. Определены место современных массовых услуг в экономической системе постиндустриализма, а также проблемные места и вызовы теории массовых услуг, на которые она не способна дать ответ

в условиях современной экономики. Даны рекомендации по классификации массовых услуг в постиндустриальном обществе на макроуровне по двум признакам: цели потребления и режиму предоставления услуги.

Ключевые слова: услуга, постиндустриальное общество, кастомизация, цель потребления, режим предоставления услуги.

The article discussed and analyzed some economic theories relating to scientific and theoretical classifications of services as an economic phenomenon. Author identifies the place of modern mass services in the economic system of post-industrial society at the macro level was given. Author identified the main factors of that classification: purpose of service consumption and mode of service production.

Key words: service, post-industrial society, customization, purpose of service consumption, mode of service production.

УДК 338.467.4

Вітренко А.О.

к.е.н., докторант кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми. Незважаючи на домінуючу роль та значення послуг у сучасній постіндустріальній економічній системі, їх багатогранність та масовість, на сьогоднішній день не існує єдиної класифікації послуги як економічної категорії. На нашу думку, основною причиною цього є постійні зміна, вдосконалення, розширення асортиментного або видового переліку послуг під впливом зміни людських потреб та стрімкого науково-технічного розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнотеоретичні погляди автора статті в дослідженні визначеної актуальної проблеми економічної теорії ґрунтуються на власних емпіричних дослідженнях, критичному аналізі та узагальненні результатів наукових доробок вітчизняних та іноземних учених-економістів, серед яких: В. Базилевич, А. Чухно, Н. Гражевська, А. Маслов, В. Сізоненко, Р. Джадд, Т. Хілл, Дж. Боуен, Р. Сільвестро та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення місця та ролі масових послуг у сучасній постіндустріальній економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті онтологічних основ теорії сервісної економіки ми можемо стверджувати, що існує дві основні типологічні групи, у межах яких можна класифікувати послуги за різними ознаками та критеріями. Умовно дані групи можна визначити як:

1) *прикладна група класифікацій*, основним завданням якої є виконання певних прикладних економічних завдань, національне та міжнародне порівняння господарських систем, економічний аналіз, статистичний облік тощо;

2) *науково-теоретична, або методологічна, група класифікацій*, спрямована на нормативні, позитивні або методологічні дослідження в різних царинах та напрямках економічної науки з метою прийняття ефективних управлінських рішень.

Аналізуючи *науково-теоретичну, або методологічну, групу класифікацій*, відзначимо, що досвід таксономії у сфері послуг має давню наукову традицію. Перші спроби класифікувати послуги в науковій літературі ми можемо віднести до початку 60-х років ХХ ст., саме тоді сфера послуг починає відігравати провідну роль у буденному економічному житті суспільства.

Розвиток сфери послуг у світі на початку 80-х років ХХ ст., розширення їх асортиментного переліку та обсягів надання послуг призводить до ситуації, коли попередні дослідження та теорії, що були створені на їх основі, не могли дати адекватної відповіді на виклики часу. В економічній літературі виникають інші класифікації, які ґрунтуються на

принципово нових критеріях. Зокрема, звернемо увагу на дослідження Дж. Боуена, Р. Сільвестро, які були опубліковані в 90-х роках ХХ ст.

Класифікація послуги, що була запропонована Дж. Боуеном [5, с. 43–49] у 1990 р., ґрунтується на показниках ступеня орієнтації товаровиробника на максимізацію задоволення потреби споживача протягом виробничого циклу послуги. Згідно із цим критерієм, були виокремлені сім характеристик послуги як товару:

- 1) важливість співробітників для виробничого процесу;
- 2) кастомізація (рівень задоволення потреби споживача);
- 3) здатність споживача змінити підприємство – виробника послуги;
- 4) контакт споживача та співробітника підприємства в процесі створення послуги;
- 5) спрямованість послуги (на людину чи нематеріальний об'єкт);
- 6) позитивний ефект від споживання послуги;
- 7) диференціація між товаровиробниками послуги.

Згодом ці ознаки були покладені в основу створення трьох видів послуги:

- 1) висококонтактна, кастомізована персональна послуга;
- 2) помірно контактна, напівкастомізована не персональна послуга;
- 3) помірно контактна, стандартизована послуга.

Метою класифікації Дж. Боуена було створення сегментації ринку послуг, заснованої на принципах кастомізації, високого рівня лояльності споживача до товаровиробника та максимізації задоволення потреби споживача.

Класифікація послуг, розроблена Р. Сільвестро [6, с. 62–75] та представлена в економічній літературі в 1992 р., розподіляє всі послуги на три великі категорії: професійні послуги, послуги організацій, масові послуги (рис. 1).

Категорії послуг визначено на основі орієнтації послуги на задоволення різних видів потреб. Щодо основних критеріїв, то вони були визначені так:

- 1) ступінь орієнтації послуги на людину чи нематеріальний об'єкт;
- 2) ступінь орієнтації послуги на продукт або процес;
- 3) час надання послуги;
- 4) ступінь кастомізації;
- 5) місце створення доданої вартості;
- 6) кількість споживачів послуги за один день.

Визначення категорії, до якої можна віднести ту чи іншу послугу, ґрунтується на вищевизначених шести критеріях та інтенсивності економічної активності виробника послуги.

Відповідно до цієї теорії, до професійних послуг можна віднести консалтинг, персональне лікування, юридичні послуги, послуги рекламних агенцій, архітекторів тощо. Вони характеризуються невеликою кількістю транзакцій протягом короткострокового періоду, високим ступенем кастомізації, орієнтовані на процес та мають довготривалий контакт зі споживачем. Їх додана вартість створюється в місці надання послуги (front office), де сконцентровані фактори виробництва товаровиробника зустрічаються з ресурсами споживача, вступають із ними у взаємодію з метою максимального задоволення потреби споживача.

Послуги організацій – банків, майстерень, перукарень готелів тощо. Дані послуги характери-

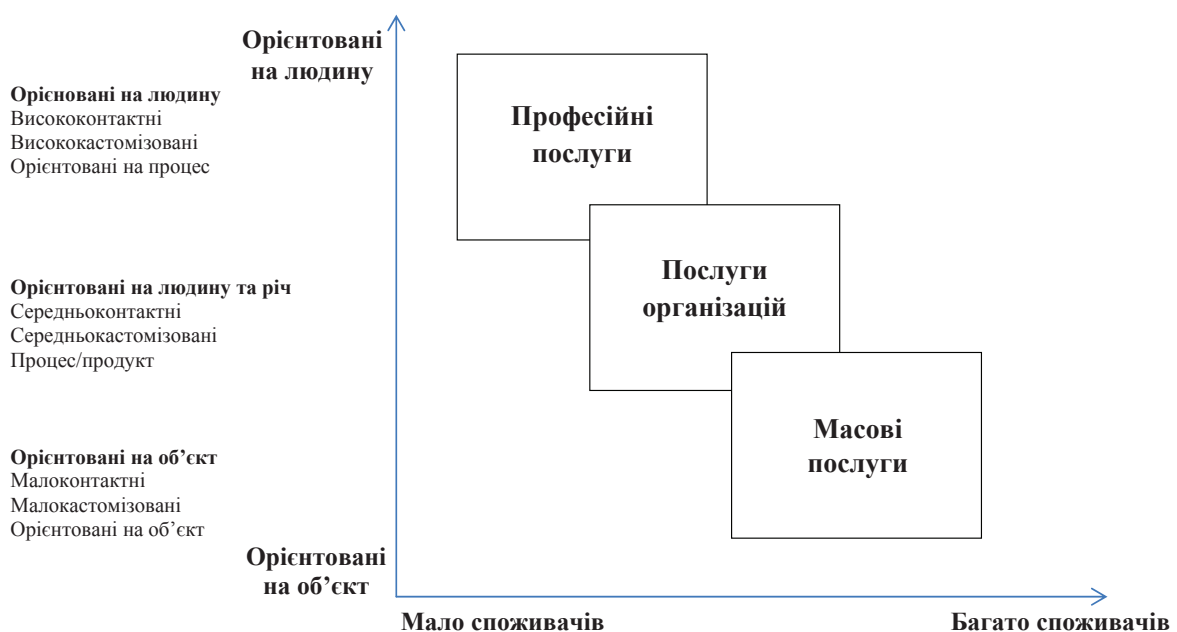

Рис. 1. Класифікація послуг за Р. Сільвестро

зуються середнім рівнем кастомізації, вони водночас спрямовані та орієнтовані на людину та нематеріальний об'єкт, їх додана вартість створюється у місці надання послуги та поза ним.

Масові послуги – надаються сервісними організаціями з великою кількістю щоденних транзакцій. Масові послуги відображують ситуацію, за якої існує одночасне споживання корисного ефекту послуги великою кількістю споживачів протягом відносно короткого періоду часу та низьким рівнем кастомізації. Крім того, більшість масових послуг є орієнтованою на нематеріальний предмет, а їх додана вартість створюється не за місцем надання послуги, а поза ним.

На нашу думку, одночасна можливість присутності значної кількості споживачів у місці надання послуги та одночасне її споживання роблять масові послуги унікальним типом послуги, яка характерна для постіндустріального суспільства, адже в постіндустріальному суспільстві основні невирішені завдання знаходяться у сфері управління підприємствами, розподілу благ, задоволення зростаючої кількості потреб людини, які зумовлені підвищенням рівня доходу населення. Постіндустріальна економіка відчуває менше потреби в некваліфікованій праці, що створює труднощі для населення з низьким освітнім рівнем. Найбільш важливими якість найманих працівників стають рівень освіти, професіоналізм, здатність до споживання інформації та генерування нових знань, креативність робітника. Основною формою життєдіяльності стає розвиток людських можливостей. Саме це породжує нові потреби, задовольнити які можна за допомогою масових послуг. Розглянемо цей вид послуг більш детально та надамо їх особливу класифікацію.

Розглядаючи теорію Р. Сільвестро, можна визначити певні її проблемні місця та виклики, на

які вона не здатна дати відповідь в умовах сучасної економічної системи. Ми вважаємо, що визначення масових послуг обмежує той спектр послуг, який існує в сучасній постіндустріальній економіці. Зокрема, масові послуги не є орієнтованими на нематеріальні предмети, а їх додана вартість створюється в місці надання. До таких послуг можна віднести спортивні події, послуги музеїв, освітні послуги, театр тощо. Крім того, у сучасному світі інформаційних технологій для надання великої кількості масових послуг не потрібний безпосередній фізичний чи вербальний контакт зі споживачем. Визначені розбіжності підкреслюють необхідність детального розуміння того, що являє собою масова послуга і, що більш важливо, створює необхідність зрозуміти різноманітність видів послуг та їх класифікацію в умовах сьогоденного постіндустріального суспільства.

Вважаємо за доцільне класифікувати масові послуги в постіндустріальному суспільстві на макрорівні за двома головними ознаками:

1) *метою споживання*. Даний критерій дає змогу класифікувати масові послуги залежно від потреби, яку вони задовольняють, та розподілити їх на гедоністичні та утилітарні;

2) *режимом надання послуг*. Тимчасовий характер послуги, або термін тривалості її надання, є основним критерієм для розподілу масових послуг на колективні та індивідуальні;

Гедоністичні послуги більш індивідуальні за своєю природою, ґрунтуються на персональних психологічних установках та мотиваторах індивіда, які пов'язані з досвідом споживання. Дані послуги вказують на важливість особистого психологічного задоволення в процесі їх споживання. Визначення корисного ефекту ґрунтується на вимірі рівня задоволення особистої психологіч-

**Мета споживання
гедоністичні утилітарні**

Режим надання послуг	колективні	<ul style="list-style-type: none"> • спортивні події • театр • концерт • колективні туристичні подорожі 	<ul style="list-style-type: none"> • освітні послуги • конференції/семінари • освітні подорожі • електронні вебінари
	індивідуальні	<ul style="list-style-type: none"> • тематичні розважальні парки • музеї • індивідуальні подорожі • послуги ресторанів 	<ul style="list-style-type: none"> • фаст-фуд • бібліотечні послуги • громадський транспорт • телекомунікаційні послуги • щоденні банківські послуги

Рис. 2. Структурно-логічна схема класифікації масових послуг у постіндустріальному суспільстві

ної потреби та оцінюється на основі споживчого досвіду. Емоційний стан споживача є основним мотивом їх споживання.

Утилітарні послуги більш раціональні та функціональні за своєю природою з точки зору споживача, відповідають безпосередньо за задоволення особливих споживчих потреб, зазвичай оцінюються на основі виміру їхніх когнітивних характеристик. Визначення корисного ефекту для споживача базується на оцінці якості обслуговування.

Колективні послуги відображують ситуацію, коли чітко визначений часовий період їх споживання. Ці послуги вимагають від споживачів безпосередньої участі в процесі їх надання та споживання у чітко визначеному часовому періоді. Мають чіткий час початку та кінця, який визначається виробником послуги.

Індивідуальні послуги дають споживачу змогу самостійно встановлювати термін та час споживання послуги. Обсяг споживання цих послуг у часовому періоді є значним, проте вони не виробляються та не споживаються всіма індивідами одночасно. Навпаки, вони споживаються окремими особами у визначеному місці, але в різний час і протягом різного терміну.

Структурно-логічна схема класифікації масових послуг у постіндустріальному суспільстві доповнена видами послуг, які ми визначаємо як масові, наведена на рис. 2.

Мета споживання
гедоністичні утилітарні

- спортивні події
- театр
- концерт
- колективні туристичні подорожі
- освітні послуги
- конференції/семінари
- освітні подорожі
- електронні вебінари
- тематичні розважальні парки
- музеї
- індивідуальні подорожі
- послуги ресторанів
- фаст-фуд
- бібліотечні послуги
- громадський транспорт
- телекомунікаційні послуги
- щоденні банківські послуги

Висновки з проведеного дослідження. Теорія постіндустріалізму та сучасна господарська практика, яка дає нам змогу стверджувати про зростаючу роль та значення послуг у суспільстві та світовій економіці, виступають постійною основою для впровадження в господарську практику та теоретичного дослідження високодиверсифікованих та гетерогенних видів економічної діяльності

людини. Можемо стверджувати, що сучасні види послуг характеризуються різноманітними характеристиками, вимогами до кваліфікації найманих працівників, різною продуктивністю, інтенсивністю, різноманітністю факторів виробництва, темпами зростання обсягів надання, тощо. Ця багатогранність послуги досліджується в економічній літературі на двох рівнях, як вже було визначено раніше. Проведене нами дослідження дає змогу стверджувати, що послуги також досліджуються в економічній науці на макро- та макрорівнях. Дослідження на мікрорівні зазвичай покладаються на тематичні дослідження в окремих галузях або сферах послуг із метою виявлення їх особливостей. Своєю чергою, розвідки на макрорівні намагаються дослідити послуги через механізм їх класифікації за гомогенними ознаками та згрупувати їх у подібні категорії. У нашому дослідженні на основі вищевикладеного матеріалу ми будемо намагатися створити інтегровану багатовимірну модель класифікації послуг у сучасній постіндустріальній економіці, поєднавши прикладні та теоретичні типології, дослідження послуг на макро- та мікрорівнях.

Дослідження класифікації масових послуг у постіндустріальному суспільстві є важливим як із теоретичної, так і з практичної точок зору. Дані дослідження можуть дати відповіді на питання щодо проблем управління попитом та пропозицією послуг, поліпшення стратегії обслуговування, управління та оцінки ефективності економічної діяльності, поліпшення рівня конкурентоспроможності сервісних підприємств та організацій тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність : [підручник] / В.Д. Базилевич. – К. : Знання. – 671 с.
2. Базилевич В.Д., Ильин В.В. Метафізика економіки / В.Д. Базилевич, В.В. Ильин ; 2-е изд., испр. и доп. – К. : Знання, 2010. – 925 с.
3. Гражевська Н.І. Економічні системи епохи глобальних змін : [монографія] / Н.І. Гражевська. – К. : Знання, 2008. – 431 с.
4. Маслов А.О. Інформаційна економіка: становлення, структура та теоретичне осмислення : [монографія] / А.О. Маслов. – К. : Аграр Медіа Груп, 2012. – 432 с.
5. Bowen J. Development of a taxonomy of services to gain strategic marketing insights, Journal of the Academy of Marketing Science, -1990, Vol. 18. – № 1. – P. 43–9.
6. Silvestro R., Fitzgerald L. and Johnston R. Towards a classification of service processes, International Journal of Service Industry Management.– 1992. – Vol. 3. – № 3. – P. 62–75.
7. Wolf A. (2003). Productivity growth in service industries. An assessment of recent patterns and the role of measurement (OECD Science, Technology and Industry Working Papers 2003/7). Paris: OECD Publishing.

ПЕРШОЧЕРГОВІ ПРІОРИТЕТИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ ТА ФІСКАЛЬНІ ІНСТРУМЕНТИ ЇХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

TOP PRIORITIES OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE BLACK SEA REGION AND FISCAL INSTRUMENTS FOR THEIR SUPPORT

Статтю присвячено актуальним питанням соціально-економічного розвитку Причорноморського регіону. Розглянуто ключові пріоритети розвитку регіону. Визначено необхідність застосування державних видатків для досягнення поставлених стратегічних цілей. Обґрунтовано доцільність реорганізації структури місцевих бюджетів Причорноморського регіону. На основі кейнсіанських правил зазначено позитивний вплив зменшення місцевих податків у регіоні на його соціально-економічний розвиток.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, стратегічні пріоритети, державні видатки, місцеві бюджети, місцеві податки.

Статья посвящена актуальным вопросам социально-экономического развития Причерноморского региона. Рассмотрены ключевые приоритеты развития региона. Определена необходимость применения государственных расходов для достижения поставленных стратегических целей. Обоснована целесообразность реорганизации

структуры местных бюджетов Причерноморского региона. На основе кейнсианских правил отмечено положительное влияние уменьшения местных налогов в регионе на его социально-экономическое развитие.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, стратегические приоритеты, государственные расходы, местные бюджеты, местные налоги.

The article is devoted to the topical issues of socio-economic development of the Black Sea region. The key development priorities of the region are considered. The necessity of application in government spending to achieve its strategic goals is determined. The expediency of reorganizing the structure of local budgets of the Black Sea region is justified. On the basis of Keynesian rules indicated a positive effect of local taxes reducing in the region on its socio-economic development.

Key words: socio-economic development, strategic priorities, government spending, local budgets, local taxes.

УДК 332.025.12

Каліновський Р.О.

аспірант кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми. У національному господарстві України Причорноморський регіон є одним з найпродуктивніших серед регіональних соціально-економічних систем України. До його складу входять АР Крим, Одеська, Миколаївська та Херсонська області (через відсутність статистичних даних із тимчасово окупованих територій та невизначеність їх подальшої долі надалі розглядатимемо Причорноморський регіон без урахування АР Крим). Причорноморський регіон має важливе значення серед провідних економічних центрів держави, оскільки посідає чільне місце за питомою вагою валового регіонального продукту в обсягах вітчизняного ВВП.

Регіон вирізняється розвиненим промисловим виробництвом та потужним аграрним сектором. Територіальна структурна будова промислового виробництва має певний рівень нерівномірності. У структурі реалізованої продукції промисловості по містах та районах найбільша частка забезпечується Одесою та Миколаєвом [1, с. 253].

Усі регіони та субрегіони Українського Причорномор'я як пріоритетні галузі виокремлюють агропромисловий комплекс, транспорт і логістику, туризм і рекреацію. Розвиток інновацій як стратегічний пріоритет передбачено стратегіями Херсонської та Одеської областей.

Зважаючи на рівень потенціалу, яким володіє регіон, формуються інструменти регулюючого впливу на його соціально-економічний розвиток.

Це свідчить про інтерес до аналізу засобів підвищення інвестиційної привабливості Причорноморського регіону, що зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням соціально-економічного розвитку Причорноморського регіону присвячено праці таких учених, як Б.М. Данилишин, О.А. Єрмакова, В.М. Осипов, С.В. Харченко, О.Г. Чирва.

У даному дослідженні розглядаються, крім іншого, такі не вирішені частини загальної проблеми, як фінансові засоби впливу на соціально-економічний розвиток регіону.

Постановка завдання. Метою дослідження є розгляд фінансових інструментів забезпечення досягнення першочергових пріоритетів соціально-економічного розвитку Причорноморського регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Причорноморський регіон – унікальний регіон України, в якому знайшли поєднання потужні природно-кліматичний та виробничо-технологічний потенціали.

Різноманітність напрямів економічної спеціалізації Причорноморського регіону створює передумови для стабільного економічного, соціально орієнтованого розвитку регіону, проте водночас породжує проблеми, пов'язані з визначенням його адекватного місця у внутрішньоукраїнському та міжнародному поділах праці.

Першочерговим завданням є визначення ключових пріоритетів для соціально-економічної розбудови регіону. Так, пріоритет розвитку соціальної сфери присутній у стратегіях регіонального рівня, а на субрегіональному рівні – пріоритет людського розвитку, який зорієнтований на підвищення професійних якостей людей та їх культурний розвиток. На регіональному рівні визначено пріоритет розбудови індустрій, а на субрегіональному – розвиток малого і середнього бізнесу, конкретні механізми та інструменти створення сприятливого бізнес-середовища.

У новому конкурентному контексті, коли регіони все більше залучаються до конкурентних процесів, виникає необхідність пошуку нових підходів до їх розвитку. Концепція саморозвитку, наприклад, націлена на вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів за рахунок мобілізації власних резервів відповідно до самостійно розробленої програми дій. Підтримку повинні отримувати всі регіони, але не у грошовій формі, а у вигляді стимулів до розвитку ініціатив в регіоні [2, с. 80].

Досягнення конкурентоспроможності економіки регіональної господарської системи відбувається через збереження інфраструктурного забезпечення промислового комплексу та його структурної трансформації, яку в Причорноморському регіоні було започатковано передусім на підприємствах машинобудування, оборонного комплексу та харчової промисловості [3, с. 241].

Традиційна спеціалізація на реалізації туристично-рекреаційного потенціалу видається недостатньо адекватною потребам системного розвитку регіону. Необхідно орієнтуватись на реалізацію комплексу регіональних ресурсів.

Додаткові труднощі в реалізації стратегічних цілей регіону створюють актуальні на сьогодні ризики та загрози, що є похідними від геоекономічних процесів.

Домінантою економічного розвитку є зростаюча конкуренція між чорноморськими країнами. Найбільш важливі для регіону сектори економіки – курортно-рекреаційний, транспортно-логістичний та агропромисловий – визначено як пріоритетні сфери розвитку в усіх країнах Чорного моря. Отже, соціально-економічний розвиток Причорноморського регіону відбуватиметься в умовах гранично жорсткої конкуренції за інвестиції, транзитні функції, товарні потоки, ринки збуту.

Стратегічною метою розвитку Причорноморського регіону є забезпечення стійкого зростання рівня й якості життя населення на основі збалансованої соціально-економічної системи інноваційного типу, що гарантує екологічну безпеку, динамічний розвиток економіки та реалізацію стратегічних інтересів України.

Досягнення зазначених стратегічних цілей може стати можливим завдяки застосуванню основних фіскальних інструментів державної макроекономічної політики – податків та державних видатків.

Так, до основних можливих економічних стратегій можна віднести такі способи спрямування державних видатків.

1. Запровадження інтенсивної моделі економічного зростання, в основі якої:

- концентрація державних капіталовкладень на реалізації суспільно важливих проектів у сфері комунального господарства, водопостачання, дорожнього будівництва, природоохоронної діяльності та забезпечення екологічної безпеки, що має створити базові умови для припливу приватних інвестицій у пріоритетні галузі економіки регіону;
- реструктуризація економіки з метою збільшення частки продукції з високою доданою вартістю та формування протягом трьох-п'яти років конкурентоспроможних кластерів у санаторно-курортній і туристичній галузях, сільському господарстві та харчовій промисловості регіону, у машинобудівній і суднобудівній галузях, енергетиці тощо;
- створення фінансово-інвестиційної інфраструктури та залучення цільових інвестицій; ставка на інновації, які підвищують ефективність використання власного ресурсного та людського капіталу;
- прискорений розвиток транспортної інфраструктури, у тому числі орієнтованої на обслуговування туристичних та експортно-імпорتنих потоків, що створить передумови для реалізації рекреаційного й промислового потенціалу регіону та дасть змогу йому посісти належне місце в транспортно-логістичній мережі країн басейну Чорного моря.

2. Освоєння потенціалу міжрегіональної кооперації та її перетворення на каталізатор та ключовий фактор економічного зростання Причорноморського регіону:

- реалізація міжрегіональних інфраструктурних проектів;
- ініціація та просування програм співробітництва з придніпровськими областями та з областями Чорноморсько-Азовського узбережжя України.

3. Модернізація статусу Причорноморського регіону в міжнародному поділі праці:

- набуття статусу конкурентоспроможного регіону, який представляє Україну в Чорноморському макрорегіоні та є активним учасником процесів, що спрямовані на розвиток ефективної моделі регіональної кооперації;
- позиціонування території Причорноморського регіону як майданчика, на якому базуються міжнародні проекти та ініціативи, спрямовані на розвиток співпраці в гуманітарній сфері на засадах діалогу культур та цивілізацій у Каспійсько-Чорноморському та Чорноморсько-Середземноморському регіонах.

4. Повернення до контрольованого та збалансованого просторового розвитку за рахунок зонування територій і формування локальних центрів розвитку, екологізації індустріальних районів.

5. Забезпечення екологічної безпеки та здатності до самовідтворення природно-ресурсного

потенціалу: досягнення європейських стандартів у сфері екологічної безпеки, запровадження еколого-економічних режимів та зон природокористування, поступовий перехід до самовідтворення природно-ресурсного потенціалу.

6. Реформування курортно-туристичного сектору:

- модернізація існуючої бази санаторно-курортної, лікувально-реабілітаційної, оздоровчої і туристичної інфраструктур;
- сегментація рекреаційних ресурсів із першочерговою розбудовою середнього та широкодоступного сегментів.

7. Формування агросектору XXI ст.:

- формування і розвиток інфраструктури аграрного ринку;
- впровадження індустріальних методів тваринництва;
- рослинництво на основі районування сортів.

8. Модернізація галузевої структури промисловості:

- підвищення конкурентоспроможності промисловості Причорноморського регіону на внутрішніх та зовнішніх ринках (хімічна промисловість, суднобудування, харчова промисловість);
- прискорення розвитку нових наукоємних, екологічно безпечних виробництв;
- упровадження ресурсозберігаючих технологій, насамперед енерго- та водозберігаючих.

Підвищення енергозабезпеченості регіону: відновлювана і нетрадиційна енергетика.

9. Розвиток транзитно-транспортного потенціалу:

- технічне переоснащення та вдосконалення виробничої інфраструктури;
- розвиток вантажних транспортних коридорів;
- інтеграція портової та залізничної інфраструктур;
- формування логістичних центрів;
- транспортні коридори для пасажиропотоків (розвиток місцевого та регіонального авіа- та морського сполучення);
- розвиток і вдосконалення автодорожньої мережі регіону.

10. Підвищення якості життя:

- створення умов життя та доступу до можливостей;
- збалансований просторовий розвиток на рівні «місто та приміська територія – сільська територія», інтеграція економіки сільських, периферійних територій до єдиного соціально-економічного простору регіону;
- розвиток місцевих шляхів сполучення та місцевого транспорту (автомобільний, залізничний, водний);
- розв'язання проблем водопостачання та охорони місцевих водних джерел від виснаження і забруднення;
- забезпечення охорони оточуючого середовища, формування ефективної системи природокористування.

11. Розробка ефективної регіональної системи управління інноваціями з урахуванням міжрегіональних механізмів взаємодії. У регіональних стратегіях розвитку зазначається, що існуюча система управління інноваціями на регіональному рівні є неефективною, що суттєво гальмує інноваційний розвиток у регіонах. Актуальною є розробка регіональної системи управління інноваціями з урахуванням новітніх змін у регіональній політиці та європейських стандартів.

Тепер розглянемо можливе застосування податків для досягнення соціально-економічного розвитку Причорноморського регіону.

Структура доходів місцевих бюджетів складається з податкових та неподаткових надходжень, доходів від операцій із капіталом, цільових фондів та державних трансфертів.

Якщо проаналізувати місцеві бюджети Причорноморського регіону за три останні роки, за якими державними органами надано статистичну інформацію, можемо спостерігати наявність сталого бюджетного профіциту в середньому на рівні 6% від податкових надходжень по регіону (табл. 1).

Таблиця 1

Елементи місцевих бюджетів Причорноморського регіону

Область	Рік	Податкові надходження до місцевого бюджету, тис. грн.	Профіцит місцевого бюджету, тис. грн.	Відношення профіциту місцевого бюджету до податкових надходжень, %
Миколаївська	2012	1 858 727,7	112 774,3	6,07%
	2013	2 001 409,5	69 482,2	3,47%
	2014	2 140 205,7	135 991,3	6,35%
Одеська	2012	4 125 073,0	420 092,5	10,18%
	2013	4 443 396,5	331 731,5	7,47%
	2014	4 691 353,6	303 441,1	6,47%
Херсонська	2012	1 333 305,9	66 369,2	4,98%
	2013	1 401 286,8	97 180,2	6,94%
	2014	1 466 109,6	30 215,7	2,06%

Джерело: розроблено автором на основі [4]

Очевидно, що податкові надходження до місцевих бюджетів формуються за рахунок місцевих податків, до яких належать:

- податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки;
- єдиний податок для юридичних осіб;
- єдиний податок для суб'єктів підприємницької діяльності – фізичних осіб;
- транспортний податок;
- єдиний податок для юридичних осіб – сільськогосподарських товаровиробників (IV група);
- плата за землю (у складі податку на майно).

Таким чином, якщо зменшити місцеве податкове навантаження на середній обсяг профіциту місцевих бюджетів, самі місцеві бюджети залишатимуться бездефіцитними, натомість мале та середнє підприємництво, яке є основним платником місцевих податків, вивільнить частину коштів, які сприятимуть зростанню обсягу інвестицій у реальний сектор економіки Причорноморського регіону. Як наслідок, зросте ділова активність та ефективний попит у регіоні, що за кейнсіанськими законами призведе до зростання валового регіонального продукту та кількості робочих місць. Окрім того, податкові пільги сприятимуть зростанню інвестиційної привабливості регіону всередині країни.

Розрахувавши середні значення за областями, маємо рекомендований обсяг зниження місцевих податків на 5,3% для Миколаївської області, 8% – для Одеської та 4,7% – для Херсонської.

Висновки з проведеного дослідження.

Напрямами трансформації пріоритетів соціально-економічного розвитку Українського Причорномор'я мають стати такі: поживлення регіональної економіки за рахунок використання наявних місцевих ресурсів, культури, технологій, соціального капіталу; цілісний міжгалузевий розвиток економіки; економічна вигода для регіону на всіх етапах діяльності від виробництва до споживання; розвиток інститутів соціального партнерства, міжмуниципального та транскордонного співробітництва.

Ключовими регіональними пріоритетами для Причорноморського регіону за областями можна визначити такі.

Одеська область:

1. Розбудова сучасної індустрії.
2. Розвиток високопродуктивного аграрного виробництва.

3. Розбудова та модернізація транспортної інфраструктури.

4. Якісний розвиток туристично-рекреаційної сфери.

5. Розбудова інфраструктури соціальної сфери та досягнення нової якості життя населення.

Миколаївська область:

1. Розвиток експортоорієнтованого машинобудування та енергетичного комплексу.

2. Розвиток транспортно-логістичного потенціалу.

3. Розвиток сільського господарства.

4. Розвиток соціальної інфраструктури, рекреації та охорона навколишнього середовища.

Херсонська область:

1. Забезпечення комплексного розвитку соціальної політики.

2. Збереження та використання природних ресурсів у контексті сталого розвитку.

3. Розвиток видів економічної діяльності області.

4. Удосконалення систем регіонального управління, інноваційної та інвестиційної діяльності.

Також вважаємо за доцільне зниження місцевих податків на 5,3% для Миколаївської області, 8% – для Одеської та 4,7% – для Херсонської області з метою забезпечення поживлення ділової активності та зростання інвестиційної привабливості регіону.

У разі впровадження даних рекомендацій в життя відкривається широке поле для наукових досліджень у сфері економічної ефективності фінансової політики на регіональному рівні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Чирва О.Г. Аналітична оцінка конкурентоспроможності економічної системи Причорноморського регіону / О.Г. Чирва // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2014. – № 1(25). – С. 253–260.
2. Осипов В.М., Єрмакова О.А. Формування політики конкурентоспроможності регіону на принципах саморозвитку / В.М. Осипов, О.А. Єрмакова // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2011. – № 2(42). – С. 78–81.
3. Данилишин Б.М. Продуктивні сили економічних районів України / Б.М. Данилишин [та ін.]. – К.: Нічлава, 2000. – 517 с.
4. Бюджет України – 2014: стат. зб. – К., 2015. – 307 с. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/view/statystychnyi-zbirnyk-ministerstva-finansivukrainy-biudzheta--?category=budzheta>.

РОЗДІЛ 2. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО
І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИЕВОЛЮЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ МОДЕЛІ УКРАЇНИ:
ЕКОНОМІЧНИЙ КОНТЕКСТTHE TRANSFORMATION OF UKRAINE'S SOCIOCULTURAL MODEL:
ECONOMIC VIEW

У статті розглянуто еволюцію соціокультурної моделі України з акцентом на її економічну компоненту. Ключовими вимірами аналізу обрано історичний та цивілізаційний. Розкрито трансформацію соціокультурної моделі у площині «аграрне – індустріальне – постіндустріальне суспільство». Визначено роль та значення специфіки історичного розвитку України, свідомого та насильно насадженого цивілізаційного вибору українського народу у трансформації соціокультурної моделі. Розглянуто сучасну соціокультурну модель України.

Ключові слова: соціокультурна модель, цивілізація, суспільство, індустріалізація, постіндустріальне суспільство, ринкова економіка, адміністративно-командна система, індивідуалізм, європейські цінності.

В статье представлена эволюция социокультурной модели Украины с акцентом на ее экономической составляющей. Анализ произведен исходя из особенностей исторического и цивилизационного развития Украины. Раскрыта логика трансформации социокультурной модели в последовательности «аграрное – индустриальное – постиндустриальное общество». Определены роль и значение специфики исторического развития Украины,

осмысленного и насильственно навязанного цивилизационного выбора украинского народа в трансформации социокультурной модели. Рассмотрена современная социокультурная модель Украины.

Ключевые слова: социокультурная модель, цивилизация, общество, индустриализация, постиндустриальное общество, рыночная экономика, административно-командная система, индивидуализм, европейские ценности.

The article reviews the evolution of Ukraine's sociocultural model with an emphasis on its economic component. The analysis was carried out in view of features of historical and civilizational development of Ukraine. The sociocultural model transformation was researched in succession «agricultural – industrial – post-industrial society». The role and significance of Ukraine's history peculiarities, conscious and forcibly imposed civilization choice of the Ukrainian people were identified in the process of sociocultural model evolution. The current sociocultural model of Ukraine was considered.

Key words: sociocultural model, civilization, society, industrialization, post-industrial society, market economy, administrative-command system, individualism, European values.

УДК 316.324.8:338.012.23](477)(045)

Адамович М.П.

аспірант кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
Національний авіаційний університет

Постановка проблеми. Незважаючи на світове визнання незалежності та суверенності України та багатовікові традиції української державності, досі залишаються скептики, які наголошують на тому, що Українська держава – штучне утворення, якому немає місця в геополітичному просторі та світовому господарстві. На жаль, ці скептики є не лише серед іноземних політиків вороже налаштованих до України держав, але й серед українців.

Неоднозначне сприйняття української державності спричинене двома ключовими чинниками. По-перше, складним історичним минулим: періодичність української державності – Українська держава княжої доби, Козацька держава, Українська держава доби національно-визвольних змагань, Карпатська Україна і сучасна Україна; поряд зі значно тривалішими періодами перебування українського народу у складі інших держав – Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Російської, Османської та Австро-Угорської імперій, що визначальним чином вплинуло на українську культуру та систему соціальних зв'язків, включаючи їх

економічну компоненту. По-друге, лінією розмежування західної цивілізації європейського зразка та православної східноєвропейської цивілізації, яка пролягає умовно по Дніпру та зумовлює цивілізаційний розкол України на Схід та Захід у соціокультурній площині.

Всю історію України пронизує питання цивілізаційного вибору, що супроводжується відповідною зміною соціокультурної моделі. Нині ж це питання постало під новим кутом актуальності та призвело до загострення геополітичної ситуації в регіоні, зміни кордонів в Європі, трансформації політико-економічних зв'язків у світі, соціокультурних змін в українському суспільстві та реформування економічної системи України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Моделі розвитку соціокультурних систем усебічно й ґрунтовно досліджені у працях таких науковців, як: Ф. Бродель, І. Валлерстайн, Л. Гумільов, Н. Данилевський, Б. Єрасов, М. Ільїна, Дж. Модельскі, Х. Ортега-і-Гассет, П. Сорокін, А.Дж. Тойнбі, А. Шлеєнгер, О. Шпенглер, Ю. Яковець та ін.

Соціально-економічний аспект розвитку українського суспільства в історичному та цивілізаційному контекстах представлений у наукових роботах В. Борисенка, М. Вівчарика, П. Герчанівської, М. Дихи, П. Кононенка, О. Чмир та ін.

Проте недостатньо дослідженим залишається економічний складник соціокультурної моделі України та його змістовна трансформація у взаємозв'язку із соціокультурними змінами в українському суспільстві.

Постановка завдання. Метою дослідження є розкриття процесу та основних етапів еволюції соціокультурної моделі України, а також їх змісту з акцентом на соціально-економічні зміни у суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Еволюція соціокультурної моделі України і відповідної їй економічної системи відбувалася у двох взаємообумовлених вимірах: історичному та цивілізаційному. Історичний вимір відображає суспільні зміни як динамічний процес: одні події, явища та тенденції приходять на зміну іншим; цивілізаційний – розвиток суспільства, який для України включає ще й вибір між західною та східноєвропейською (православною) цивілізаціями. Прикладом поєднання історичного та цивілізаційного вимірів є перехід від аграрного суспільства до індустріального, а з часом і до постіндустріального.

С. Хантінгтон, говорячи про конфлікт і межі цивілізацій, проводить межу між західною та православною цивілізаціями по лінії кордону західного християнства, усталеного до 1500 р., що проходить саме через територію України [1]. Але історичні події спричинювали зміну кордонів держав, що супроводжувалося зміною панівної релігії на українських землях відповідно до їх переходу зі складу однієї держави до іншої. Як наслідок, Західна Україна хоч і залишалася на периферії західного суспільства, але долучилася до загальноєвропейської історії: епохи феодалізму, Ренесансу, Реформації, Просвітництва, Великої французької та промислової революції. Східна ж Україна перебувала у складі Російської імперії, до якої лише дійшло відлуння історичних подій, які визначили долю й сформували соціокультурну модель західної цивілізації.

Незважаючи на те що рівень економічного розвитку українських земель, що перебували у складі царської Росії, відставав від рівня економічного розвитку українських земель, що були у складі країн західної цивілізації, у другій половині XIX ст. їх також охопив процес індустріалізації, і поступово почали вимальовуватися обриси не аграрної, а промислової України.

Індустріалізацію східноукраїнських земель здійснювали іноземні, а не російські компанії. Наприклад, залізничне будівництво до 80-х років XIX ст. велося іноземними акціонерними компаніями, яким керівництво Російської імперії гарантувало

5% прибутку на вкладений капітал. Провідна роль належить іноземному капіталу й у промисловому становленні Донбасу, де протягом 1872–1899 рр. дрібні вугільні розробки козацької старшини, місцевих поміщиків та заможних селян замінили 20 великих кам'яновугільних акціонерних компаній. Іноземним інвесторам було передано й концесію на видобування корисних копалин. Особливий вклад у розвиток металургійної галузі здійснив Дж. Юз, заснувавши «Новоросійське товариство кам'яновугільного, залізного, сталевого і рейкового виробництва». Основними країнами – донорами капіталу були Бельгія, Франція та Велика Британія. Таким чином, трансформація соціокультурної моделі України відбувалася не тільки в бік переходу від аграрного до індустріального суспільства, а й проникнення технологій, засобів виробництва, цінностей, традицій торгівлі та ведення підприємницької діяльності західної цивілізації на території православної. Зокрема, у 1900 р. продуктивність металургійних заводів Півдня України у 7,3 рази перевищувала продуктивність металургійних заводів Уралу, що було наслідком використання у виробництві прогресивних технологій та високо-технологічного устаткування [2].

Із середини XIX ст. капіталізація охопила практично всі галузі економіки, в окремих – переважав не іноземний, а український капітал, що свідчить про зародження прошарку українських капіталістів. Серед таких галузей – цукрова, борошномельна, винокурна та олійна, тобто сфери харчової промисловості, близькі для аграрної України. Отже, перші українські капіталісти вийшли саме із класу заможних селян.

Територіальне розміщення українських земель на межі західної та православної цивілізацій, міграція населення, постійні культурні та економічні зв'язки призвели до того, що ще в дорадянську епоху український народ за своїми соціокультурними особливостями був більш наближений до європейських країн, ніж до російського народу.

Наприкінці XIX ст. російський антрополог Д. Анучин у статті «Малороссы» чітко визначив характерні соціокультурні риси української нації: розвиток індивідуального начала за рахунок громадського (подвірна форма землеволодіння, слабкість общинного ладу, подрібненість родин, перевага інтелекту та почуттів над практичною діяльністю і, як наслідок, утвердженість переважно в естетичній та інтелектуальній сферах), байдужість до догматизму, схильність до гумористичного (об'єктивно-іронічного) ставлення до себе та навколишньої дійсності, активний характер (важко наважитися, але українець затятий у досягненні поставленої мети), розвиненість уяви (схильність до символів, порівнянь та образів) [3]. Ці соціокультурні особливості українців, що формувалися протягом багатьох століть на ґрунті еко-

номічних та побутових умов життя, становлять основу соціокультурної моделі України і зберігають свою актуальність у всі часи, у тому числі й на початку ХХІ ст.

Отже, перед початком радянського етапу еволюції соціокультурної моделі України українській нації значно більше були притаманні індивідуалізм та тіснота родинних зв'язків, ніж колективізм, а отже, й марксизм-ленінізм загалом, оскільки ідеалами останнього були зміна капіталістичних відносин на комуністичний/соціалістичний лад, формування робітничого класу (для УСРС – на заміну вже сформованого класу селян), відсутність конкуренції, підпорядкованість та підконтрольність усіх сфер суспільного життя централізованій владі, рівномірний розподіл суспільних благ, ліквідація найманої праці, догматизм та ін.

Поширення радянської ідеології на територію сучасної України супроводжувалося болючими й часто непоправними змінами усталених традицій та суспільного життя українського народу.

В економічній площині це – перехід від приватної до колективної власності з конфіскацією приватної власності селян, поміщицьких та церковних земель, націоналізацією промислових підприємств та банків, індустріалізацією та створенням великих колективних господарств на основі самостійних селянських дворів, примусовим «розкуркуленням» класу заможних українців, які заробили свій скарб важкою працею, ощадливістю та хазяйновитістю, а також «підкуркульників» за супротив вступу до колгоспів; зміна адміністративного поділу, що призвело до трансформації усталених економічних зв'язків та перехід до жорстких адміністративно-командних методів управління; централізація господарського життя та народногосподарського комплексу в межах СРСР.

У соціокультурній площині – тоталітаризм та диктатура влади; руйнація традицій та звичного способу життя; закриття громадських, наукових, культурних, торговельних та промислових товариств та установ; закриття українських шкіл, система яких була найбільш розвиненою на території Західної України, яка до 1939 р. перебувала у складі Польщі; нав'язування ідеї існування єдиного радянського народу, ідентичності українського та російського народів, меншовартості української нації; російська мова – мова міжнародного спілкування; насадження культури доносів, підозрілості та всеохоплюючого терору.

Окремо слід відзначити вплив «возз'єднання Західної України з УСРС» у листопаді 1939 р. на соціокультурну модель Західної України, яка суттєво відрізнялася від соціокультурної моделі Східної України. Так, становлення радянської влади відбувалося на всій території України однаковими методами, тоді як багатомісячне перебування українських земель у складі різних держав, що належали до різних циві-

лізацій, наклало свій відбиток: відмінності у духовному та економічному житті, традиціях та народних звичаях. Як наслідок таких корінних відмінностей у світосприйнятті, більшість населення Західної України взагалі не бачила раціональної доцільності та не розуміла соціального сенсу націоналізації приватних будинків та дрібних ремісничих майстерень. Керівні кадри та інші уповноважені особи, навіть ті, що прибували зі Східної України, а не інших радянських республік, не знали місцевої західноукраїнської специфіки. Це призвело до протиправної колективізації земель (у селян відбирали навіть прабатьківську землю), порушень у сфері податкової політики та хлібозаготівель [4, с. 119–120].

Радянський етап в історії України призвів до викривлення історично сформованих соціокультурних особливостей українців і відповідних змін у соціокультурній моделі. В основу соціокультурної моделі УСРС було закладено комуністичну ідеологію, а розбудова її економічної компоненти відбувалася за принципами адміністративно-командної системи, що призвело як до негативних, так і позитивних соціально-економічних наслідків.

Серед негативних наслідків слід відзначити: знецінення людської праці, формалізацію процесів та придушення ініціативи, втрату вродженого підприємницького хисту українців; розірвання традиційних соціокультурних та економічних зв'язків із західною цивілізацією; формування ізольованого суспільства, обмеженого в контакт із зовнішнім світом, надбаннями світової культури, результатами технологічного та економічного прогресу; знищення класу вільних селян та українських капіталістів; централізація влади, жорстка регламентація та контроль усіх сфер суспільного життя; бюрократизація усіх суспільних процесів; байдуже ставлення до колективних засобів виробництва та розкрадання державного/колективного майна; підпорядкування економіки політичній меті, тобто націленість економічної системи на задоволення загальнодержавних інтересів, представлених переважно ВПК, а не інтересів окремого громадянина; викривлення системи ціноутворення; обмеження інтелектуальної свободи та втрата індивідуальності; скорочення необхідності використання інтелекту й всебічного розвитку знань; формування у свідомості громадян нормального ставлення та сприйняття бідності та хронічного дефіциту як невід'ємної складової буття.

Серед позитивних: завершення індустріалізації та становлення індустріального суспільства, формування робітничого класу, підвищення грамотності населення, розвиток інженерних спеціальностей.

Соціокультурна сутність українців, сформована протягом багатьох віків, була викривлена, але не повністю втрачена в період УСРС. І вже під час проведення референдуму з питання державної незалежності 1 грудня 1991 р. українці зробили вибір на

користь нової соціокультурної моделі, якій притаманні ринкова економіка, ліберальна демократія та європейські цінності. Тобто це був свідомий вибір західної цивілізації європейського зразка, а не збереження морально застарілого і невідповідного прогресивним реаліям розвитку світового господарства радянського вектору економічного та суспільного зростання.

У цей період відбувається низка засадничих змін у соціокультурній моделі України: заміна ідеологічної платформи розвитку радянського суспільства на економічний фактор; трансформація сутності ринкових відносин (приватна власність на засоби виробництва замінює колективну та державну); стрімке майнове розшарування, суттєвий розрив у рівні багатства між групами найзаможніших та найбідніших українців; утрата нормативно-ціннісних регуляторів суспільного життя (марксистсько-ленінська ідеологія втратила суспільний вплив і загалом не відповідає дійсності, а нові регулятори ще не були сформовані); зниження рівня інтегрованості й консолідованості соціуму як наслідок соціально-економічної кризи; втрата мотивації, що відповідає колективним інтересам, і слабка індивідуальна мотивація; девальвація ціннісних імперативів, традиційних радянських норм та правил життя, моралі, табу та соціальної взаємодії; конфлікт поколінь.

Соціокультурній моделі України, як і моделям багатьох інших країн пострадянського простору, на початку XXI ст. були притаманні такі симптоми соціокультурної ентропії: порушення цілісності норм та форм соціальної організації й регуляції, системи ціннісних орієнтацій, комплексів культурних інститутів, каналів соціокультурної комунікації, стратифікованих ідеології, моралі, засобів життя, механізмів соціалізації особистості, нормативних параметрів її культурної та соціальної адекватності суспільству [5, с. 13].

Основні причини, що зумовлюють ці соціокультурні симптоми: соціально-економічна криза (зміна характеру потреб та соціальних інтересів людей, їх взаємозв'язку та взаємозалежності, невідповідність між результатами та очікуваннями, економічними можливостями та соціально-економічними потребами індивідів); криза пануючої світської та релігійної ідеології; зниження ефективності сформованих інститутів соціальної регуляції й необхідність їх модернізації; політична криза та політичні протистояння.

Поряд із цим низка соціальних та економічних перетворень у бік побудови економічної системи на капіталістичних засадах призводять до того, що 17 лютого 2006 р. Міністерство торгівлі США визнає ринковий статус економіки України [6]. І хоча не можна стверджувати, що національна економіка України є дійсно ринковою, навіть через 10 років із моменту її визнання такою США, але сам цей факт указує на успішність змін базових економічних принципів соціокультурної моделі.

Переорієнтація на ринкову економіку, ліберальну демократію та утвердження в українському суспільстві європейських цінностей супроводжувалися розвитком індивідуалізму. Все більше українців виходить за межі усталеної для українського соціуму радянської культурної системи, знижується ефективність інкультурації та соціалізації особистості через такі інструменти, як традиційні методи виховання, освіта, державна ідеологія, пропаганда та Церква. Такі зміни сприймаються негативно більшістю громадян України, що спричинено розривом поколінь (молодь більш відкрита до змін, тоді як люди старшого віку – менш), закостенілим радянським укладом мислення (колективізм, соціальна рівність, суспільна власність та ін.), сформованим стереотипом «індивідуалізм – зло».

Тоді як у сучасній глобальній економіці все більше зростає роль окремої особистості, яка здійснює прорив і визначає основні вектори глобального економічного розвитку. Це й індивідуал-інноватор, й індивідуал-підприємець, й індивідуал-споживач. Звідси випливає й дійсне, а не традиційне для українського суспільства негативне розуміння сутності індивідуалізму як повноцінного прояву людської індивідуальності, як цінності, що дає змогу максимально реалізувати потенціал та розкрити талант людини, зберігаючи свою неповторність. Саме особистість, яка розкриває свою індивідуальність, може принести максимальну користь суспільству, зробити щось гідне й здійснити це так, як не може ніхто інший.

На підтримку такого розуміння індивідуалізму, а не як винятково егоїстичної діяльності індивіда, свідчать результати соціального опитування, проведеного за методикою Шварца серед молоді 7–8 грудня 2013 р. на столичному майдані Незалежності. Так, більшість опитаних як найважливіші ціннісні пріоритети вказали безпеку, доброзичливість, самостійність та універсалізм, а як найменш важливі – конформізм, традиційність та стимуляцію. При цьому більшість молоді вказала, що прагне покращити не якість власного життя, а якість життя в країні, й готова задля цього йти на втрати та незручності [7, с. 238]. Практичним підтвердженням отриманих результатів стали події на Євромайдані у лютому 2014 р. та подальший розвиток громадянського суспільства в Україні.

Із відходом від соціокультурної моделі радянського зразка в Україні відбувається й переорієнтація на постіндустріальне суспільство, що за своєю суттю відповідає соціокультурним особливостям української нації, які були сформовані ще в дорадянську епоху. Постіндустріальне суспільство відкриває перспективи для реалізації інтелекту та гострого розуму українців, повноцінного розкриття індивідуального начала. Хоча для повноцінного розкриття людського потенціалу України необхідно позбавитися від обмежень та умовностей, які накладає на особистість радянський соціокультурний спадок.

Ураховуючи особливості сучасного етапу глобалізації та специфіку глобалізаційних процесів, формування постіндустріального суспільства, розгортання епохи техноглобалізму та тенденції розвитку світового господарства, у XXI ст. основою розбудови соціально-економічної системи України повинен стати інноваційний розвиток. І, відповідно, в основу соціокультурної моделі України повинні бути покладені освіта, знання, креативність та енергія індивіда, вимірами яких в умовах розвитку «економіки знань» є людський капітал та людський потенціал. У цілому концепції соціально-економічної моделі розвитку України пройшли низку трансформацій (табл. 1).

Перехід від індустріальної до постіндустріальної стадії розвитку суспільства супроводжується зміною ціннісних імперативів: в індустріальному суспільстві превалюють матеріальні цінності, тоді як у постіндустріальному – соціум тяжіє до духовних

цінностей, центральне місце серед яких належить людській гідності. Соціокультурні цінності сучасного глобалізованого світу – демократичні цінності. А їх відповідник для західної цивілізації європейського зразка – європейські цінності: повага прав людини, демократія і верховенство права, свобода, справедливість, вільна конкуренція та ін.

Тернистий шлях становлення України як незалежної держави супроводжувався постійною зміною вектору соціокультурного розвитку між західною цивілізацією й європейськими цінностями та православною цивілізацією й радянськими цінностями (так званими слов'янськими цінностями). Але в 2014 р. Україна зробила свій усвідомлений цивілізаційний вибір на користь західної цивілізації європейського зразка.

Найбільш близькі європейські цінності молоді України, серед яких провідне місце займає свобода слова (рис. 1).

Таблиця 1

Трансформація концепцій соціально-економічного розвитку України

Науковці	Ідеї, закладені в основу моделі
В. Пинзеник, В. Лановий	Ідеї неоліберальної концепції американського монетаризму: обмеження державного втручання в економічні процеси та структурні реформи в економіці.
А. Гальчинський, С. Мочерний, Ю. Пахомов, В. Черняк	Теорія державного регулювання економіки в рамках кейнсіанської методології. Перетворення економіки України на орієнтовану на соціальні проблеми економіку змішаного типу.
С. Єрохін	Ідеї неоінституціоналістів: інституціональна модернізація – основа економічного розвитку та структурної трансформації економіки. Активізація ролі держави, зокрема посилення її розподільчих та регулюючих функцій.
Інститут економічного прогнозування НАН України	Теорія ендогенного зростання: саморозвиток та самовідтворення господарської системи України за рахунок внутрішніх чинників та механізмів господарського розвитку. Активна економічна політика держави – сприяння максимізації залучення наявних ресурсів і механізмів у процесі формування стабільної економічної системи, її кількісного та якісного зростання.
В. Геєць, В. Александрова, Л. Федулова (поч. XXI ст.)	Інноваційна модель розвитку: державна підтримка інноваційних підприємств, створення привабливого інвестиційного клімату, залучення інвесторів до високотехнологічних та наукомістких виробництв, створення інноваційної інфраструктури та стимулювання поширення інновацій 5-го та 6-го ТУ, кредитування технічного оновлення виробництв, розробка системи сертифікації, комерціалізація та просування інновацій, модернізація системи освіти, інвестиції у розвиток людського потенціалу.

Джерело: складено автором на основі [8, с. 78–81]

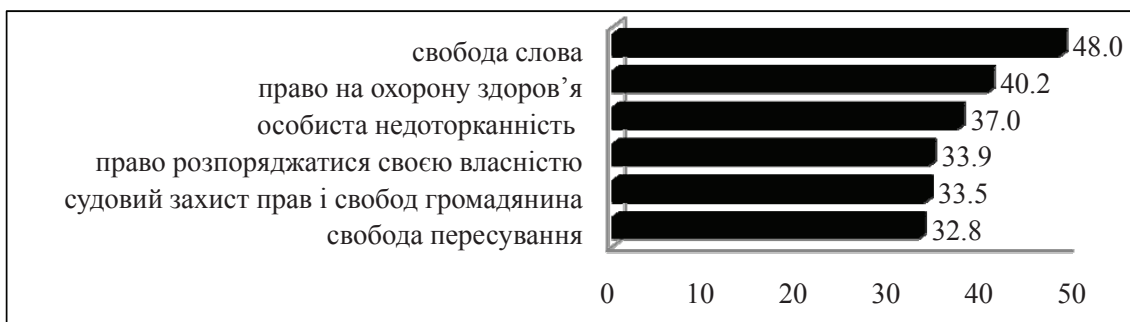

Рис. 1. Всеукраїнське дослідження Інституту Горшеніна основних цінностей молоді України, березень 2012 р., %

Джерело: побудовано автором на основі [9]

Вибір українським суспільством європейських цінностей та західної цивілізації супроводжується поступовим усвідомленням українців себе як європейців, що підтверджують результати досліджень Фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва спільно із Центром Разумкова (табл. 2).

Таблиця 2

Чи відчуваєте Ви себе європейцями?

Період	Так	Ні
Травень 2013 р.	34	55
Грудень 2013 р.	44	50
Листопад 2015 р.	47	42

Джерело: складено автором на основі [10]

Отже, сучасна соціокультурна модель України ґрунтується на соціокультурних особливостях українського народу, сформованих ще наприкінці XIX ст., орієнтована на розвиток постіндустріального суспільства, закріплення духовних цінностей, представлених європейськими цінностями, і завершення економічних перетворень у напрямі становлення повноцінної ринкової економіки.

Висновки з проведеного дослідження. Історичний та цивілізаційний виміри еволюції соціокультурної моделі України невід’ємно пов’язані і взаємообумовлені.

Основними напрямками трансформації соціокультурної моделі України є:

1. Перехід «дорадянська – радянська – пострадянська» соціокультурна модель: формування соціокультурних особливостей української нації з яскраво вираженими індивідуалізмом та інтелектуальним підходом до вирішення завдань класу селян та українських капіталістів у дорадянський період; становлення адміністративно-командної економічної системи та комуністичної ідеології з їх всеосяжним тоталітаризмом та контролем у радянську епоху; повернення до дорадянських соціокультурних особливостей українського народу разом зі становленням незалежної Української держави, орієнтація на розбудову ринкової економіки, закріплення у суспільстві ліберальної демократії та європейських цінностей.

2. Цивілізаційний вибір між західною цивілізацією європейського зразка й європейськими цінностями та православною східноєвропейською цивілізацією зі слов’янськими, а фактично радянськими, цінностями. В історичному контексті це набуло вигляду: перебування українського народу одночасно у складі країн західної та православної цивілізацій у дорадянську епоху; охоплення всіх

українських земель східноєвропейською соціокультурною моделлю; свідомий вибір Україною західної цивілізації та європейських цінностей спершу у грудні 1991 р., а пізніше – на Євромайдані 2013–2014 рр.

3. Зміна аграрного суспільства індустріальним, а на початку XXI ст. – поступ постіндустріального суспільства. Разом із цим відбувався класовий перехід від пануючого класу селян до робітників. А нині – динамічний розвиток підприємницької діяльності, креативності та індивідуальності робочої сили. Орієнтація суспільства на матеріальні цінності індустріального суспільства й розуміння істинної сутності духовних цінностей, у системі координат яких центральне місце належить людині, постіндустріальним суспільством.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? / С. Хантингтон // Полис. – 1994. – №1. – С. 33–48 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000648>.
2. Борисенко В. Курс української історії: 3 найдавніших часів до XX ст. / В. Борисенко. – К. : Либідь, 1998. – 616 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://borysenko.npu.edu.ua/titul>
3. Кононенко П.П. Українці: хто ми, які ми, чого ми варті / П.П. Кононенко // Вечірній Київ. – 1994. – 11 січня.
4. Вівчарик М.М. Україна: від етносу до нації / М.М. Вівчарик. – К. : Вища школа, 2004. – 239 с.
5. Герчанівська П.Е. Моделі розвитку сучасних соціокультурних систем / П.Е. Герчанівська // Культурологія. Філологія. Музикознавство. – 2013. – № 1. – С. 11–16.
6. Україні надано статус країни з ринковою економікою [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=29340565.
7. Чмир О.Б. Ціннісні орієнтири української молоді в умовах сучасних соціокультурних викликів / О.Б. Чмир // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2015. – № 60. – С. 234–243.
8. Диха М. Моделі соціально-економічної трансформації України / М. Диха // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2012. – Вип. 5-2. – С. 77–85.
9. Всеукраїнське дослідження: основні цінності молоді України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://socioplus.com.ua/vseukrajinske-doslidzhennya-osnovni-tsinnosti-molodi-ukrajiny>.
10. Як українці розуміють євроінтеграцію: очікування та настрої суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dif.org.ua/ua/polls/2016a-jak-ukrainci-rilstva-.htm>.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОГО КОНТРАКТУ THEORETICAL ANALYSIS OF FOREIGN TRADE CONTRACTS

УДК 339.542.2

Ключник А.В.

д.е.н., професор, завідувач кафедри світового господарства та зовнішньоекономічної діяльності Миколаївський національний аграрний університет

Баришник Л.С.

студент Миколаївський національний аграрний університет

Негрецька І.А.

студентка Миколаївський національний аграрний університет

*У статті розглянуто теоретичні аспекти зовнішньоторговельного контракту та їх класифікацію. Розглянуто загальну характеристику структури та особливості зовнішньоторговельного контракту. Проаналізовано його зміст, умови та принципи. На основі здобутої інформації виявлено низку застережень щодо окремих умов контракту. **Ключові слова:** зовнішньоторговельна діяльність, зовнішньоторговельний контракт, договір купівлі-продажу, оферта, рамковий контракт.*

В статье рассмотрены теоретические аспекты внешнеэкономического контракта и их классификация. Рассмотрена общая характеристика структуры и особенности внешнеэкономического контракта. Проанализировано его содержание, условия и принципы.

На основе полученной информации выявлен ряд оговорок относительно отдельных условий контракта.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, внешнеэкономический контракт, договор купли-продажи, оферта, рамочный контракт.

The article discusses the theoretical aspects of foreign trade contracts and their classification. Reviewed general characteristics of the structure and features of the foreign trade contract. Analyzed the content, conditions and principles. Based on the information received revealed a number of reservations regarding certain terms of the contract.

Key words: foreign trade activities, foreign trade contract, the contract of sale, offer, the framework contract.

Постановка проблеми. Зовнішньоторговельний контракт є основним елементом економічної діяльності підприємства за кордоном, адже вихід на зовнішні ринки як продавця, так і покупця товарів, зумовлює різного роду домовленості зі сторонами, котрі є зацікавленими у роботі із підприємством, результатом яких є контракт. Він розглядається як підстава виникнення правовідносин між торговими контрагентами. Саме правильно організований підготовчий процес та складений контракт – це надійна гарантія від збитків. Тому, на нашу думку, дослідження поняття «контракт», його сутності, структури та правових особливостей є актуальним завданням, оскільки він є основним правовим чинником під час здійснення зовнішньоекономічної діяльності, а зазначення в ньому необхідних умов є запорукою успішної та безпечної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний аналіз поняття «зовнішньоторговельний контракт», а також процес підготовки контракту та можливі шляхи вдосконалення досліджували численні вітчизняні науковці, зокрема В.О. Василенко [1], Г.М. Дроздова [2], В.Г. Кігель [3], В.В. Козик [4], А.І. Кредісов [5].

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування сутності поняття «зовнішньоторговельний контракт», дослідження його структури та принципів укладання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зовнішньоекономічний контракт – це матеріально оформлена угода двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їх іноземних контрагентів, направлена на встановлення, зміну або припинення їх взаємних прав та обов'язків у зовнішній торгівлі.

На думку Г.М. Дроздової [2, с. 67], зовнішньоторговельний контракт – це докладно розроблений суб'єктами зовнішньої торгівлі економічний і пра-

вовий документ, що регламентує організаційно-технічні, економічні та адміністративно-управлінські відносини під час здійснення купівлі-продажу товарів і послуг на зовнішньому ринку.

А.І. Кредісов [5, с. 236] стверджує, що контракт – це комерційний документ, в якому міститься домовленість сторін про поставку товару: зобов'язання продавця передати відповідне майно у власність покупця і зобов'язання покупця прийняти це майно і сплатити за нього відповідну суму або зобов'язання сторін виконати умови товарообмінної угоди.

На думку А.П. Румянцева [9, с. 32], контракт – це зобов'язання однієї сторони угоди (продавця) доставити товар у власність іншій стороні (покупцю), яка, своєю чергою, зобов'язується прийняти його і заплатити ціну за товар.

Між договором і контрактом практично немає юридичної різниці. Але низка нюансів усе ж існує, і пов'язано це передусім із формулюваннями, використовуваними в окремих нормативно-правових актах, їхнім походженням та статусом сторін домовленості. Тобто слово «контракт» застосовується переважно у зовнішній сфері, зокрема у зовнішньоекономічній діяльності.

Однак із точки зору сучасного законодавства термін «договір» справедливий для угод будь-якої форми, як письмових, так і усних, незалежно від кількості сторін.

У світовій практиці налічується багато різноманітних видів торгових угод, проте в основі кожного лежать типові класичні положення договору купівлі-продажу. Такі контракти розробляють переважно великі експортери, однак юридичне оформлення окремих статей постійно уточнюється, щоб уникнути зайвих суперечностей [3, с. 32].

Контракти класифікують за такими ознаками [6, с. 84].

1. Залежно від характеру поставки:

- контракт із разовим постачанням товару, після виконання якого юридичні відносини між сторонами угоди припиняються;

- контракт із періодичною регулярною поставкою товару від продавця до покупця протягом певного терміну;

- контракт про постачання.

2. Залежно від об'єкта угоди:

- контракти купівлі-продажу товарів у матеріально-речовій формі;

- контракти купівлі-продажу послуг (посеред-

ницькі, ф'ючерсні, транспортні, консультаційні);

- контракти купівлі-продажу результатів творчої діяльності (продаж ліцензій зазвичай супроводжує експорт обладнання та технологій).

3. Залежно від форми оплати:

- контракти з оплатою в грошовій формі передбачають розрахунки у визначеній валюті з використанням обумовлених у контракті форм розрахунку (інкасо, акредитив, чек, вексель) і способів платежу (оплата готівкою, авансовий платіж, оплата в кредит);

Таблиця 1

Структура зовнішньоторгового договору

№	Пункт договору	Характеристика
1.	Назва, номер договору (контракту), дату і місце його укладання	Назва та реєстраційний номер контракту, місце та дата його укладання, визначення сторін.
2.	Преамбула (визначення сторін)	Містить: повні та скорочені юридичні назви (фірмові назви), тобто назви, під якими сторони зареєстровані в торговому (державному) реєстрі у своїх країнах (із зазначенням номерів їх реєстраційних свідоцтв та місця реєстрації); місцезнаходження (назва країни та міста); їх правовий стан, включаючи зазначення номера та виду ліцензій на даний вид діяльності; назва сторін у тексті контракту як контрагентів («Продавець» та «Покупець»).
3.	Предмет договору (контракту)	Описання предмета контракту; назву об'єкта угоди (товару); характеристика об'єкта угоди (товару).
4.	Кількість та якість товару (обсяги виконання робіт, надання послуг)	Вказуються параметри технічного рівня товару, показники якості товару, документи, що підтверджують якість товару (сертифікат якості). Вказуються одиниці вимірювання кількості; порядок визначення кількості, система мір ваги, застереження «близько» та «за опціоном», чи включається тара та упакування у кількість товару, які організації визначають кількість товару, якими документами засвідчується кількість товару.
5.	Базисні умови поставки товарів (прийняття-здавання виконаних робіт або послуг)	Визначають зобов'язання продавця та покупця з доставки товару і встановлюють момент переходу з продавця на покупця ризику випадкової загибелі або псування товару. Передбачають вибір партнерами однієї з умов поставок товарів, що зафіксовані у міжнародних правилах по інтерпретації торгових термінів (Інкотермс 2010).
6.	Ціна і загальна вартість договору (контракту)	Визначаються: базисна умова поставки, валюта ціни, рівень та спосіб фіксації ціни товару, чи включені у ціну вартість тари, упакування, маркування, загальна сума контракту.
7.	Умови платежів	Включають валюту платежу, курс перерахування валют у національну валюту, види, форми розрахунків за поставлений товар, гарантію платежу.
8.	Умови приймання-здавання товарів (робіт, послуг)	Включає: характер здачі на приймання товару (попередня, заключна здача та приймання), місце здачі та приймання товару, спосіб та термін приймання товару по кількості й якості.
9.	Упаковка і маркування	Пакування включає такі складники, як якість пакування, порядок пакування, розміри пакування, способи оплати пакування. До розділу маркування належать порядок маркування та платежі за нього.
10.	Форс-мажорні обставини	Вказуються обставини, передбачити настання яких заздалегідь сторони контракту не мали можливості, оскільки вони виникають унаслідок непередбачених та невідворотних подій надзвичайного характеру та які можуть суттєво вплинути на перебіг виконання контрактів.
11.	Санкції та рекламації	Зазначаються: види санкцій, які можуть застосовувати покупці до продавців та покупців у зв'язку з невиконанням останніми умов зовнішньоторговельного контракту, спосіб розрахунку конвенційного штрафу та/або збитків, максимальний розмір штрафу, умова про одностороннє анулювання контракту за невиконання однієї із сторін зазначених обов'язків.
12.	Врегулювання спорів у судовому порядку	Суперечки, що виникають між партнерами під час виконання контрактів, які вони не змогли розв'язати договірним шляхом під час переговорів, відповідно до міжнародних традицій, передаються на розгляд арбітражів.
13.	Місцезнаходження, повні поштові і платіжні реквізити контрагентів договору (контракту)	Записуються: повні юридичні адреси сторін, імена представників сторін, банківські рахунки та адреси обслуговуючих банків (повна назва банку, з розрахункового рахунку якого (або на розрахунковий рахунок якого) будуть здійснюватися платежі, із зазначенням його повної адреси, реквізитів зв'язку та номера розрахункового рахунку).

- контракти з оплатою в товарній формі;
 - контракти з оплатою у змішаній формі.
4. Залежно від напрямку руху об'єкта контракту:
- експортні;
 - імпортні.

У світовій економіці виділяють також разові та рамкові контракти. До разових належать контракти, що регулюють одну угоду. Якщо в рамках укладеного контракту буде проходити багато операцій, то його будуть визначати як рамковий. Він укладається на тривалий термін із закріпленням у його тексті основних питань взаємовідносин сторін, зазвичай ці умови не підлягають зміні в період дії зобов'язань за договором [8, с. 29].

Згідно з Положенням про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів) від 06.09.2001 № 201 [7], зовнішньоторговельний договір повинен мати таку структуру (табл. 1).

Зміст контракту становлять його умови, про які сторони домовилися в процесі укладення контракту та попередніх переговорів. Ці умови відбивають специфіку взаємовідносин сторін та їхні особливі вимоги до предмета і порядку виконання контракту. З огляду на це А.К. Кредісов, виділяє умови контракту класифіковані за їх обов'язковістю для продавця і покупця та за їх універсальністю. Щодо обов'язковості умови контракту поділяються на обов'язкові і додаткові [5, с. 98].

Обов'язкові умови контракту зосереджені на рис. 1.

Обов'язковими ці умови називаються тому, що якщо одна зі сторін не виконує їх, то інша сторона вправі розірвати контракт і вимагати відшкодування збитків.

Додаткові умови [4, с. 48]:

- здавання-приймання товару;

- страхування;
- відвантажувальні документи;
- гарантії;
- упакування і маркування;
- форс-мажорні обставини;
- арбітраж;
- інші умови.

Додаткові, або несуттєві, умови передбачають, що за порушення їх однією зі сторін інша сторона не вправі розірвати угоду, а може вимагати виконання контрактних зобов'язань і застосувати штрафні санкції, якщо це передбачено контрактом. З погляду універсальності умови контракту можна поділити на універсальні й індивідуальні [4, с. 69].

Універсальні (типові) умови контракту зосереджені на рис. 2.

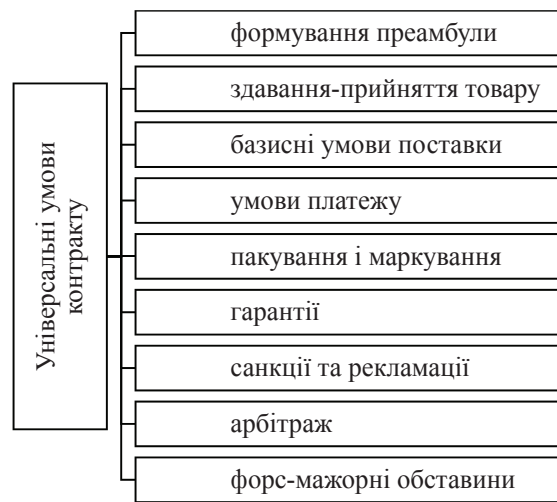

Рис. 2. Універсальні умови контракту

Індивідуальні умови контракту зосереджені на рис. 3.

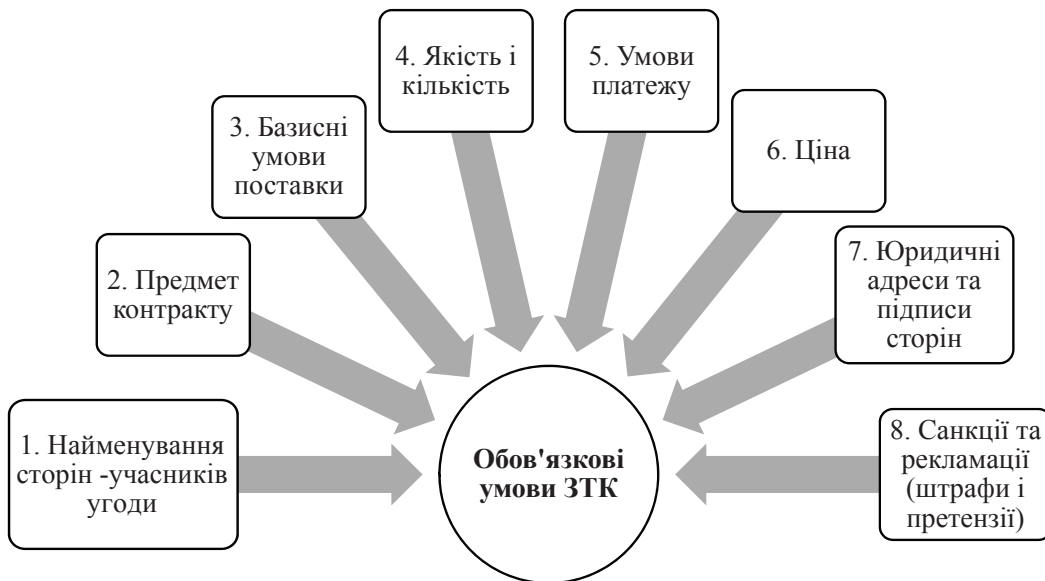

Рис. 1. Обов'язкові умови зовнішньоторговельного контракту

Рис. 3. Індивідуальні умови контракту

Г.О. Дроздова [2, с. 66] виділяє істотні умови контракту, тобто це умови, без яких він не має юридичної чинності.

І.Д. Козик [4, с. 89] стверджує, що перелік істотних умов залежить від того, підпадає договір під сферу дії Віденської конвенції «Про договори міжнародної купівлі-продажу» 1980 р., яку Україна ратифікувала 03.01.1990 чи під дію норм чинного законодавства України. Якщо договір про постачання товарів складений відповідно до чинного законодавства України, то істотними умовами його будуть: умови про предмет договору, умови про період постачання, терміни постачання окремих партій товарів. Якщо договір складено за нормами Віденської конвенції, то істотними його умовами будуть умови про предмет договору. Інші умови даного договору належать до несуттєвих, невключення їх у контракт не спричинить його недійсність.

На думку В.О. Василенко, інші умови класифікуються на [1, с. 47]:

1) спеціальні статті контракту:

- про субвиконавців (субпідрядників);
- про агентів;
- про перевізника;
- про норми розвантаження і навантаження

товару;

- науково-технічної документації;
- збереження торговий марок;
- про порядок сплати податків;
- про спорудження господарського об'єкту;
- про підготовку кадрів;

2) організаційно-правові статті:

- стаття про правові документи, на яких базується виконання зовнішньоторговельного контракту;

- стаття про автентичність примірників контракту (означає, що всі вони є оригіналами);

- стаття про надання контракту юридичної сили, яка проявляється в підписах сторін (зліва – продавець, справа – покупець), печатках на підписах сторін.

Інші умови контракту містять цілу низку застережень, які уточнюють взаємні права та обов'язки сторін [9, с. 52]:

- умову про те, що після укладення контракту все попереднє листування та переговори по контракту втрачають силу;

- умови договору, що визначають порядок його зміни або анулювання (у них звичайно обумовлюється, що на внесення змін у договір та його анулювання необхідна письмова згода обох сторін, оформлена з дотриманням усіх правил про порядок підписання зовнішньоторговельних угод);

- умову про те, що усі додатки до контракту є його невід'ємною частиною;

- застереження про те, матеріальне право якої країни буде застосовано до контракту;

- умову про необхідність збереження в таємниці від третіх осіб комерційної та іншої інформації, одержаної під час виконання контракту;

- умову, яка містить застереження про те, що жодна зі сторін не може передавати свої права та зобов'язання за контрактом третій стороні без письмової згоди іншої сторони;

- відвантажувальні інструкції та повідомлення про поставки товару;

- порядок розрахунку обліку сталійного часу (максимальний період, протягом якого фрахтовики мають право за умовами чартеру або іншого договору морського перевезення тримати судно під навантаженням та розвантаженням, не оплачувати нічого, крім обумовленого фрахту);

- патентне застереження (рекомендується використовувати в експортних контрактах незалежно від того, наскільки добре проведений аналіз на патентну чистоту);

- документ, на основі якого буде тлумачитися контракт порядок та строки подання і розгляду претензій;

- момент набуття контрактом чинності;

- кількість підписаних екземплярів контракту;

- посторінковий обсяг контракту з усіма додатками;

- якими мовами складений і має силу контракт;

Висновки з проведеного дослідження.

Зовнішньоторговельний контракт – це єдиний документ, за допомогою якого суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності регулюють свої відносини та регламентують права й обов'язки.

Структура контракту, що укладається на території України, повинна відповідати вимогам «Положення про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів)» від 06.09.2001 № 201, згідно з яким умови, що містяться в ньому, є суттєвими.

Порядок підписання та форма зовнішньоторговельної угоди регулюються законодавством. Контрагенти угоди повинні дотримуватися вимоги законодавства своєї країни і міжнародних актів, що регулюють порядок укладення зовнішньоторговельних контрактів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Василенко В.О. Теорія і практика прийняття управлінських рішень : [навч. посіб.] / В.О. Василенко. – К. : ЦУЛ, 2003. – 420 с.
2. Дроздова Г.М. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємства : [навч. посіб.] / Г.М. Дроздова. – К. : ЦУЛ, 2002. – 172 с.
3. Кігель В.Р. Методи і моделі підтримки прийняття рішень у ринковій економіці : [монографія] / В.Р. Кігель. – К. : ЦУЛ, 2003. – 202 с.
4. Козик В.В. Зовнішньоекономічні операції і контракти : [навч. посіб.] / В.В. Козик, Л.А. Панкова, Я.С. Карпак [та ін.] ; 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Центр навч. літ-ри, 2004. – 608 с.
5. Кредісов А.І. Управління зовнішньоекономічною діяльністю : [навч. посіб.] / А.І. Кредісов ; 2-ге вид., випр. і доп. – К. : ВІРА-В, 2002. – 552 с.
6. Пивоваров С.Э. Международный менеджмент / С.Э. Пивоваров, Л.С. Тарасович, А.И. Майзель. – Санкт-Петербург: Питер, 2002. – 576 с.
7. Осовська Г.В. Основи менеджменту / Г.В. Осовська. – К. : Кондор – 2003. – 236 с.
8. Положення про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів)» від 06.09.2001 № 201 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0833-01>.
9. Руденко Л. Управління потоками капіталів у сучасні бізнес-моделі функціонування транснаціональних корпорацій : [монографія] / Л. Руденко. – К. : Кондор, 2004. – 480 с.
10. Румянцев А.П. Зовнішньоекономічна діяльність : [навч. посіб.] / А.П. Румянцев, Н.С. Румянцева. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – 377 с.

СОЦІАЛЬНИЙ МЕДІАМАРКЕТИНГ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ НАПРЯМ МАРКЕТИНГОВИХ КОМУНІКАЦІЙ МІЖНАРОДНИХ КОМПАНІЙ

SOCIAL MEDIAMARKETING AS INNOVATIVE DIRECTION OF MARKETING COMMUNICATIONS INTERNATIONAL COMPANIES

У статті з'ясовано особливості соціального медіамаркетингу як інноваційного напрямку маркетингових комунікацій міжнародних компаній. Досліджено етапи розробки комплексу інноваційного маркетингу міжнародних компаній. Визначено дефініцію «операційний інноваційний маркетинг» та запропоновано базовий алгоритм планування в соціальному медіамаркетингу. Наведено послідовність просування товарів у соціальних мережах та наведено етапи впровадження засобів СММ. Наведено основні елементи соціального маркетингу міжнародних компаній та змістовну характеристику способів просування товару в рамках СММ-стратегії. Описано чотири інновації, які застосовують ті підприємства, які починають використовувати у своїй практиці СММ-просування.
Ключові слова: інновації, комунікації, маркетинг, міжнародні компанії, соціальний медіа-маркетинг.

В статье определены особенности социального медиамаркетинга как инновационного направления маркетинговых коммуникаций международных компаний. Исследованы этапы разработки комплекса инновационного маркетинга международных компаний. Определена дефиниция «оперативный инновационный маркетинг» и предложен базовый алгоритм планирования в социальном медиамаркетинге. Приведены

последовательность продвижения товаров в социальных сетях и этапы внедрения средств СММ. Определены основные элементы социального маркетинга международных компаний и содержательная характеристика способов продвижения товара в рамках СММ-стратегии. Описаны четыре инновации, которые применяют предприятия, начинающие использовать в своей практике СММ-продвижения.
Ключевые слова: инновации, коммуникации, маркетинг, международные компании, социальный медиамаркетинг.

The article revealed features of social media marketing as an innovative direct marketing communications international companies. Studied stage design complex marketing innovative international companies. Defined definition of «operational innovation marketing» and offered basic scheduling algorithm in social media marketing. An consistency promote products on social networks and presents stages of introduction of SMM. The basic elements of social marketing international companies and content characteristic way of moving goods within the SMM strategy. We describe four innovations that use those businesses that are starting to use in their practice SMM promotion.
Key words: innovation, communication, marketing, international business, social media marketing.

УДК: 004.946

Суровцев О.О.

аспірант кафедри міжнародного бізнесу
Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми. На сьогодні новітнім і перспективним напрямом маркетингових комунікацій є застосування мережі Інтернет для просування продукції. Проте нині традиційних інструментів просування в мережі Інтернет, зокрема створення

веб-сайтів, мобільних додатків та Інтернет-магазинів стало недостатньо, оскільки вони не сприяють масовому позиціонуванню брэнда компанії. Вирішенням цього питання є запровадження провідними компаніями світу використання соціального медіа-

амаркетингу як інноваційного напрямку маркетингової комунікації. Створені сторінки в найвідоміших соціальних мережах та їх ефективне наповнення сприяють більшій популяризації продукції компаній та впізнаваності серед широких користувачів соціальних мереж, тому їх застосування в системі маркетингових комунікацій МК сьогодні є актуальними і потребують наукового обґрунтування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням упровадження соціального медіамаркетингу присвячували свої праці такі провідні вітчизняні науковці, як О.В. Кузик [3], С.В. Карповий [4], О.П. Старицька [5], О.А. Шовкова [7], а також зарубіжні дослідники: В. Давидов [8], М. Малоне [8], М. Стелзнерт ін. Проте малодослідженим залишається соціальний медіамаркетинг як інноваційний напрям маркетингових комунікацій міжнародних компаній, що і стало мотивом вибору теми наукової статті.

Постановка завдання. Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей соціального медіамаркетингу як інноваційного напрямку маркетингових комунікацій міжнародних компаній.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На сьогодні впровадження та використання Інтернет-технологій у міжнародних компаніях (далі – МК) є метою оптимізації її збутової діяльності та стає одним із важливих напрямів інноваційного розвитку. Водночас невід'ємною складовою частиною механізму в процесі впровадження інноваційних методів маркетингу та збуту є комунікаційна політика, спрямована

на привернення уваги потенційних покупців та збереження існуючих, а також на забезпечення інформаційної взаємодії з усіма суб'єктами ринку, тому що МК необхідно донести до споживачів повну інформацію про принципи власного функціонування на ринку. Тому питання формування комунікаційної політики в процесі впровадження інноваційних технологій у маркетингову діяльність із метою утримання та розширення цільових сегментів ринку є актуальним і потребує особливої уваги серед завдань розвитку МК [7].

Інноваційна концепція розвитку маркетингу МК включає розробку інноваційної стратегії, аналіз ринку та оперативний маркетинг і складається із семи принципів етапів (рис. 1).

Як видно з рис. 1, найбільш важливими видами інноваційного маркетингу є стратегічний та оперативний складники.

Концепція стратегічного інноваційного маркетингу полягає в розробці стратегії введення інновацій на ринок, а саме: аналізу кон'юнктури ринку, організації та формування попиту, моделювання поведінки покупця. Також обов'язком цієї стратегії є прогнозування попиту, для чого необхідна активна співпраця з підприємством та клієнтами.

Оперативний інноваційний маркетинг – це завершальний етап системи маркетингу, де розробляються конкретні форми реалізації концепцій інноваційного маркетингу, який націлений на максимізацію прибутку і обсягу продажів, підтримку репутації фірми, розширення частки ринку та тісно

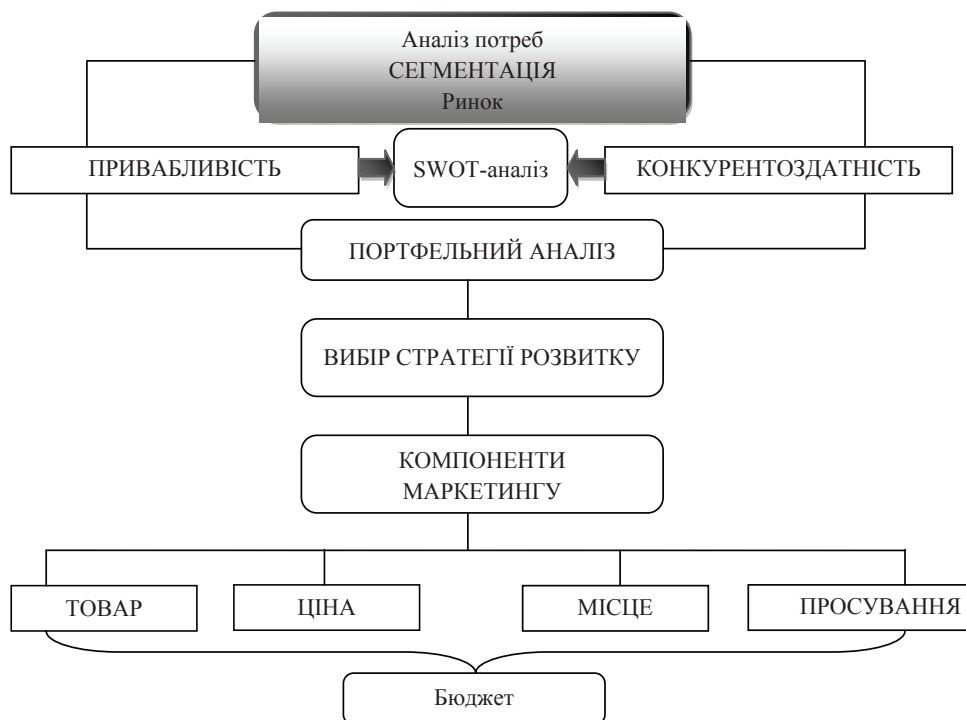

Рис. 1. Етапи розробки комплексу інноваційного маркетингу МК

Джерело: розробка автора

пов'язаний із поняттям «компоненти маркетингу», які є оперативним варіантом рішень, прийнятих у процесі управління маркетингом на підприємстві [5].

Варто також указати, що комунікаційні компанії в соціальних мережах стають важливим маркетинговим інструментом разової або постійної дії. Тут стримуючим фактором зростання є малий досвід, накопичений до теперішнього часу, а також украй незначний обсяг наукових досліджень даної сфери, проведених і доступних для ознайомлення зацікавлених осіб. Як наслідок, комунікації в соціальних мережах будуються, як правило, керуючись інтуїцією і знаннями, отриманими в суміжних галузях. Окрім того, взаємодія із цільовою аудиторією за допомогою соціальних медіа є витратним процесом із точки зору залучення робочої сили або сторонніх організацій: із наростанням обсягів спілкування, крім фахівців із регулярного виробництва й агрегації контенту всіх видів, потрібна все більша кількість співробітників для цілодобового моніторингу Інтернету та ЗМІ й оперативної реакції в разі потреби.

Проте соцмережі мають поки що не до кінця оцінений потенціал оптимізування комунікаційного процесу за рахунок таргетування одержувача послання і коригування повідомлення виходячи з інформації про конкретного адресата, що, безсумнівно, здатне привести до значного зростання ефективності комунікаційної діяльності та зниження витрат на просування. Базовий алгоритм планування в СММ подано в табл. 1.

Цілі присутності бренду в соцмережах полягають у [10]: створенні іміджу; об'єднанні цільової аудиторії на майданчику бренда; потребі у зворотному зв'язку (запуск нового продукту, тестування, фокус-групи); роботі з негативом (збір, аналіз, нівелювання, модерація); продажі (запуск рекламних кампаній, знижки, спецакції, робота з посадочними сторінками).

Стратегія СММ складається з [10]: опису цільових груп і завдань комунікації з кожною групою; визначення платформи, формату, архітектури; формулювання комунікаційної стратегії, пошуку споживчого інсайту; підготовки контент-плану (типи публікацій/активацій, підготовка прикладів);

Таблиця 1

Базовий алгоритм планування в СММ

№ з/п	Назва кроку	Стратегічні елементи	Дії у кроці
1	Мета	Стратегія	консолідувати заспокоїти налякати викликати незадоволення/гнів закликати до протесту
2	Завдання		створити контент поширити контент зібрати контент
3	Цільові групи		стать вік соціальний статус ситуативне об'єднання персоналії
4	Меседжі		закликати констатувати
5	Канали комунікації	Тактика	Facebook, ВКонтакте. Однокласники, Instagram, LinkedIn та ін.
6	Засоби роботи		на чужих майданчиках на власних майданчиках симбіоз «власні/чужі»
7	Інструменти		створення та промоція співтовариств бренду промоція у нішових соціальних мережах створення та розвиток власних інформаційних майданчиків промоція контенту промоція інтерактивних акцій створення та промоція інтерактивних елементів робота з лідерами думок «вірусний» маркетинг персональний брендинг інструменти без категорій комунікативна активність рейтинги та ТОПи
8	Методи контролю		Моніторинг СММ-аудит Опитування

Джерело: складено автором на основі [3]

SMO (як потрібно змінити те, що вже є) інтеграції із загальною маркетинговою стратегією; моніторингу та управління репутацією (алгоритм реагування).

Стратегія просування товарів у соціальних мережах повинна здійснюватися з такою послідовністю:

- розробка етапів здійснення стратегії;
- пошук інвестицій;
- організація досліджень під час планування стратегії.

На рис. 2 наведено етапи застосування соціального медіа маркетингу згідно зі стратегією просування товарів.

Ефективність МК має такі особливості: комунікативну – перевірка через кількість переглядів сторінки, анкетування гостей, звідки вони дізналися про компанію і продукцію, й можливість перегляду кількості переходів по посиланнях; створення бренду та інформування за допомогою візуального впливу (логотип «Екватора», перегляд відео запам'ятовується, можливість отримання ділових зв'язків з іншими підприємствами, корпоративні заявки); економічну – безкоштовний канал інформування, просування, перейшовши на посилання, можна здійснити покупку із сайту.

До мінусів просування через соціальні мережі міжнародних компаній можемо віднести: великі витрати часу; наявність високошвидкісного Інтернету; необхідна постійна активна присутність у соціальних мережах; ризик злому сторінки; ризик блокування сторінки з різних причин (злом, сприйняття розсилки як спаму, скарги користувачів).

Таким чином, наведемо основні елементи соціального маркетингу МК (рис. 3).

До цілей СММ МК належать: сподобатися аудиторії; вивчити інтереси аудиторії; збільшити обсяги продажів; найняти персонал; нейтралізувати нега-

тив; збільшити допродажі; оперативно консультувати; отримати трафік на сайт. Контент-план МК включає такі елементи [1]:

- щодня три-чотири публікації (новини IT і дизайну, цікавий контент, опитування, спілкування з користувачами);

- щотижня стаття в блог (історія успішного створення сайту, експертна стаття з IT-тематики, інтерв'ю з клієнтами або експертами ринку). Оновлення фотоальбомів у соцмережах фотографіями з життя компанії і з порт фоліо;

- щомісяця публікація в блозі дайджесту про головні події за місяць у житті компанії і у світі IT, анонс дайджесту в соцмережах і email-розсилці. Звіт про виконану роботу й аналіз KPI;

- щокварталу дослідження, аналітика, інфографіка на основі даних компанії про ситуацію з IT у регіоні, статистика по створених сайтах. Публікація дослідження в блозі і поширення в соцмережах і email-розсилці.

- щороку. У кінці року публікація в блозі звіту про виконану роботу за рік. Поширення звіту в соцмережах і email-розсилці. За подією (свята і дати). Конкурси, акції, привітання.

До основних джерел інформації можна віднести такі дані [9]:

- веб-аналітика (активність користувачів, кількість виконаних цільових дій);

- аналіз дій користувачів (лайки, коментарі);

- моніторинг соцмереж і блогів (кількість згадок та їх тональність);

- статистика на сторонніх сервісах (показники відвідувань на відеохостингу, теми на форумі);

- класичні інструменти маркетингу (опитування і фокус-групи);

- спеціальні маркетингові інструменти (система промокоду, URL-позначок і виділені номери телефону);

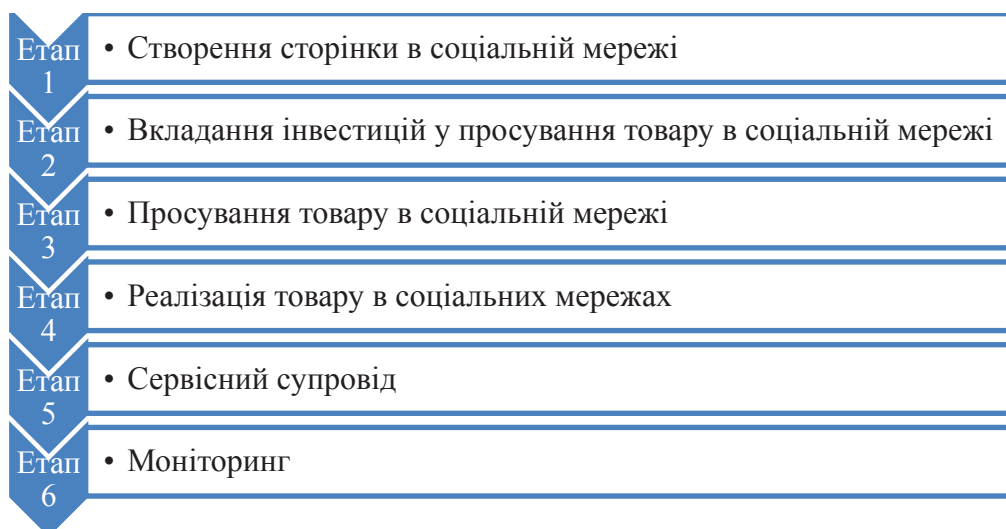

Рис. 2. Етапи впровадження засобів СММ

Джерело: розробка автора

- внутрішня статистика групи (блогу): охоплення аудиторії, відвідуваність, кількість учасників, які приєдналися і вийшли, кількість взаємодій.

На сьогодні існують чотири інновації, які застосовують ті підприємства, що починають використовувати у своїй практиці СММ-просування [2]:

1. Показ користувачам того, що обіцяється. Якщо залучення клієнтів до основного сайту відбувається за допомогою якоїсь конкретної пропозиції, дуже важливо, щоб ця ідея не була втрачена після переходу користувача по запропонованому посиланню.

2. Керування трафіком за допомогою Toonimo. Сьогодні не становить труднощів домогтися високого рівня конверсії, якщо використовувати наявні в арсеналі техніки й інструменти маркетолога. До того ж людям властива цікавість, що робить завдання збільшення рівня конверсії якомога більш здійсненним. Однак важливо, щоб користувач не тільки потрапив на сайт, а й сповна використував його можливості. Інструмент Toonimo покликаний показати користувачеві основні можливості і ключові моменти Інтернет-ресурсу.

3. Аналіз особливостей поведінки аудиторії. Якщо компанія працює з конкретною бізнес-сторінкою в будь-якій соціальній мережі, то вона знає, які посади привертають увагу цільової аудиторії, яка інформація найбільш популярна й якими постами охоче діляться користувачі за допомо-

гою власних сторінок. Компанія добре знає, зміст якого плану підвищує кількість переходів на основний веб-ресурс. Але не менш важливо розуміти, якою є поведінка потенційних клієнтів у мережі, і допомогти в цьому зможе інструмент SocialBro.

4. Вимірювання ефективності окремих публікацій. Використовуючи інструмент Crowdbooster, компанія може чітко зрозуміти, які посади призводять на ваш ресурс найбільшу кількість потенційних клієнтів. Більш того, за допомогою цього інструменту компанія зможе аналізувати ефективність роботи в соціальній мережі в режимі реального часу.

Зазначимо, що термін «трендсеттер» увів французький соціолог Габріель Тард у 1903 р. Саме він наголосив на важливості міжособистісної комунікації і ввів також поняття «лідерство громадської думки», яке кілька десятиліть потому набуло величезного значення для наукових досліджень медіавпливу. Пізніше термін у книзі Diffusion of innovations задав теоретик Еверет Роджерс. Трендсеттер – це людина, яка встановлює матеріальне або нематеріальне нововведення. Багато чого маркетологи знають (або повинні знати) про теорію дифузійної комунікації. Суть цієї теорії в тому, що ідеї ніколи не охоплюють суспільство цілком в один момент. Вони поступово просочуються через різні верстви населення, тому немає сенсу впливати на все суспільство цілком, а необхідно переконати передусім найбільш активну його частину [6].

Рис. 3. Основні елементи соціального маркетингу МК

Джерело: розробка автора

Перейдемо до блогів і соціальних мереж як до інструментів, які представляють нині новітню стадію розвитку мережевих комунікацій. «Блог (від англ. Blog, від weblog, мережевий журнал, або щоденник подій) – це веб-сайт, до основного вмісту якого регулярно додаються записи, зображення або мультимедіа. Для блогів характерні короткі записи тимчасової значущості». Основним призначенням цього комунікатора є надання користувачам інструменту для самопрезентації, пошуку співрозмовників і однодумців, побудови мереж взаємодії. Їх різновидом є мікроблоги, насамперед Twitter, що дає змогу залишати короткі записи розміром не більше 140 символів [4].

Використовувані блоги і здійснювані у зв'язку з ними комунікації формуються в мережеві спільноти. Останні можна класифікувати на ті, які створені винятково на базі блогів, і ті, в основі яких лежать також анкети користувачів. Різниця між двома видами полягає, насамперед, у меті, яка переслідується. У першому випадку людина прагне поділитися власними думками й емоціями, розширюючи при цьому коло спілкування. Основою самопрезентації стають передусім не формально закріплені в суспільстві ієрархічні ознаки, а духовний світ та інтелектуальні здібності людини. Цей тип систем поширений переважно в мережах особистого спілкування. Що стосується анкет, то вони є невід'ємною частиною спільнот, в яких людині необхідно створити уявлення про власну особистість на базі стандартизованих показників, знайти зацікавлених людей, отримати контент, товари і послуги, рекомендовані конкретними користувачами. Такий шлях побудови сис-

тем характерний для соціальних мереж, а також сайтів із працевлаштування, знайомств, професійних співтовариств тощо.

Працюючи в соціальних мережах, досить складно виробити конкретну стратегію. Навпаки, побудова діяльності як сукупності тактичних рішень, обґрунтованих кон'юнктурою, нині видається єдиною можливим рішенням. Причинами цього є стрімкий розвиток самих соціальних мереж під впливом прагнення підвищити власну капіталізацію і через гостру конкурентну боротьбу, не склалася досі культура поведінки і взаємодії користувачів, а також неврегульованість у національних і міжнародних законодавствах широкого кола істотних питань, що належать до цієї сфери, і нестала ділова практика, що призводить до значної кількості суперечок і розбіжностей.

У реалізації СММ-стратегії МК необхідно розпочати з моніторингу ефективності присутності в соціальних медіа, просування платформи та складання кошторису. Цільові групи слід вивчати шляхом сегментації про знання, покупця, а цільову аудиторію – за допомогою соціологічних досліджень, анкетування існуючих клієнтів або опитування передплатників, email-розсилки, аналізу сторінок клієнтів (існуючих/потенційних) у соцмережах та аналізу ТОП-спільнот, на які підписані учасники спільноти МК [11].

Із метою налагодження взаємодії збутового процесу пропонуємо застосувати онлайн-замовлення чи продажі (віртуальні технології) шляхом формування структури віртуального офісу. Об'єднання ресурсів під час створення віртуального офісу характеризується територіальною незалежністю.

Таблиця 2

Змістовна характеристика способів просування товару в рамках СММ-стратегії

№ з/п	Спосіб	Зміст способу
1	Створення спільноти бренду	Створення представництва бренду в соціальних мережах – основний інструмент у рамках даної стратегії. Соціальними мережами користується більшість людей, а наявність офіційного зв'язку з ними в соцмережах спрощує спілкування з брендом
2	Робота з блогосферою	Блог – це особиста сторінка користувача (або бренду), розміщена на спеціалізованому хостингу, на окремому ресурсі або як частина сайту компанії. Доцільно використовувати різні способи, наприклад, блог на спеціалізованому ресурсі як інструмент СММ і блог як частина сайту для його оптимізації та просування в результатах видачі пошукових систем
3	Таргетинг	Таргетована реклама – це оголошення, показ якого здійснюється користувачами на основі відповідності рекламного матеріалу параметрам Інтернет-сторінки, де розміщений блог У цьому плані соціальні мережі мають величезну перевагу, тому що містять велику кількість добровільно зазначеної інформації про користувачів
4	Біржа реклами	Ще один формат реклами – покупка постів у сторонніх спільнотах. Обговорюються дата і час показу рекламного поста, ціна оголошення залежить від кількості передплатників групи й активності в ній, так само використовується обмін постами серед спільнот зі схожою тематикою і приблизно рівноцінною статистикою.
5	«Вірусний» маркетинг	Користувачі схильні ділитися цікавою інформацією, у соціальних мережах ця можливість представлена особливо широко. Підбудований під «сарафанне» радіо «вірусний» контент – це прив'язаний до бренду матеріал, інфопривід, інтерактивна програма, яку користувачі самі будуть поширювати серед свого оточення. Велика кількість переваг робить Інтернет зручним рекламним майданчиком для рекламодавців.

Джерело: складено автором на основі [9]

Інакше кажучи, прийняття рішень, вирішення завдань за принципом поділу праці у системі збуту відбуваються незважаючи на регіональні межі. Співпраця членів команди має тимчасовий характер або організовується на певний термін [8, с. 23].

Під час управління СММ МК застосовують збутові інновації, які спрямовані на:

- впровадження новітніх підходів управління маркетингом та збутом МК;

- впровадження нових продуктів (продуктові інновації – впровадження на ринок нового і удосконалення існуючого продукту);

- використання нових видів послуг (інновації – використання нового виду послуг);

- використання нових технологічних процесів (техніко-технологічні інновації – впровадження нової або істотно поліпшеної техніки і технології обслуговування споживачів, просування і реалізації продукту);

- зміни в організації та матеріально-технічному забезпеченні (організаційні інновації – впровадження більш ефективних структур управління й порядку організації діяльності фірми, нових профілів робочих місць і професійних вимог);

- появу нових ринків збуту (маркетингові інновації – виділення нових сегментів ринку, обслуговування нових груп споживачів, виділених за географічною, соціально-демографічною, поведінковою ознаками).

Висновки з проведеного дослідження. Отже, інноваційна спрямованість соціальних мереж як засобу реалізації комунікаційної політики МК ґрунтується на стратегічному та тактичному управлінні. Саме застосування міжнародними компаніями соціальних мереж у збутовій та маркетинговій діяльності є інновацією. Додатково слід зазначити, що як таких конкретних правил поведінки маркетингологів у соціальних мережах немає, що й є передумовою застосування інновацій у самій маркетинговій діяльності, оскільки маркетингологи можуть діяти творчо, а творчість зазвичай породжує нові ідеї, що ведуть компанії до успіху.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Готовая SMM-стратегия для веб-студий [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.cmsmagazine.ru/library/items/internet-marketing/smmstrategy>

2. Как сделать ценностное предложение прибыльным – главный секрет [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://igorzuevich.com/sdelajte-cennostnoe-predlozhenie-pribylnym/>

3. Кузик О.В. Стратегічне управління маркетинговими комунікаціями на сучасних підприємствах / О.В. Кузик // Стратегія економічного розвитку України. – 2014. – № 34. – С. 130–135.

4. Маркетинг и современность : сборник научных статей к научно-практическому круглому столу на тему: «Инновационные маркетинговые технологии в модернизации российской экономики» (7 декабря 2010 г.) / Под общей редакцией С.В. Карповой ; отв. ред. Р.Ю. Стыцук, О.Б. Авдиенко. – М. : ЭльФИПР, 2010. – 341 с.

5. Старицька О.П. Інноваційний маркетинг як інструмент підвищення ефективності функціонування підприємств / О.П. Старицька, Т.М. Старицький // Інноваційна економіка. – 2014. – № 4. – С. 244–250.

6. Трендсеттеры, инновации и феномен SMM [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://sostav.ua/publication/trendsettery-innovatsii-i-fenomen-smm-55977.html>.

7. Шовкова О.А. Формування комунікаційної політики в інноваційних проектах підприємств торгівлі продовольством / О.А. Шовкова // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 1. – С. 188–197.

8. Davidov W.H., Malone, M.S. (1993). The Virtual Corporation. NewYork: Harper, 214 p.

9. SMM-продвижение интернет-магазина как инновационная маркетинговая парадигма [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.sworld.com.ua/konfer38/132.pdf>.

10. SMM-стратегия: как начать и не разочароваться? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://smashingjournal.ru/?paged=29>.

11. Stelzner, M. (2012). Social Media Marketing Industry Report. How Marketers Are Using Social Media to Grow Their Businesses, Social media examiner, 42 p.

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОЗШИРЕННЯ СПІВПРАЦІ З ЄС

THE ECOLOGIZATION OF UKRAINE ECONOMY IN TERMS OF EXPANDING COOPERATION WITH THE EU

Статтю присвячено аналізу впливу екологічного складника на розвиток зовнішньоекономічних відносин України. Визначено специфіку екологічних механізмів функціонування вітчизняної економіки. Виокремлено проблемні аспекти екологізації її розвитку. Обґрунтовано напрями екологічного співробітництва України з ЄС у контексті Угоди про асоціацію. Досліджено позитивні зміни, що зумовлені трансформацією екологічної політики та механізмів природокористування в Україні з урахуванням європейських вимог.

Ключові слова: екологізація, Угода про асоціацію, міжнародне екологічне співробітництво, екологічні механізми, сталий розвиток.

Статья посвящена анализу влияния экологической составляющей на развитие внешнеэкономических отношений Украины. Определена специфика экологических механизмов функционирования отечественной экономики. Выделены проблемные аспекты экологизации её развития. Обоснованы направления экологического сотрудничества Украины и ЕС в рамках Соглашения об ассоциации. Исследованы положительные

изменения, обусловленные трансформацией экологической политики и механизмов природопользования в Украине с учетом европейских требований.

Ключевые слова: экологизация, Соглашение об ассоциации, международное экологическое сотрудничество, экологические механизмы, устойчивое развитие.

The article investigates the impact of ecological part on the development of foreign economic relations of Ukraine. The peculiarities of ecological mechanisms of development of national economy are determined. The problematic aspects of its ecologization are analyzed. It is substantiated the directions of ecological cooperation between Ukraine and the EU in the context of the Association Agreement. The positive changes caused by the transformation of ecological policy and environmental management mechanisms in Ukraine taking into account the European requirements are researched.

Key words: ecologization, the Association Agreement, international environmental cooperation, ecological mechanisms, sustainable development.

УДК 339.5:330.15

Цибуляк А.Г.

к.політ.н., здобувач кафедри міжнародних фінансів Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми. Для сучасного етапу розвитку світового господарства закономірним і об'єктивним є вплив глобалізаційних процесів, що охоплюють всі складники його функціонування. Наслідком цього є не тільки переплетіння економічних, політичних, культурних та інших інтересів його суб'єктів, а й виокремлення спільних для них проблемних аспектів розвитку, що потребують об'єднання зусиль на міжнародному рівні. Серед них суттєве значення мають екологічні проблеми розширення міжнародної економічної взаємодії, що є визначальною домінантою сталого розвитку глобальної економічної системи в цілому та національних господарських механізмів зокрема.

Розвиток вітчизняної економіки здійснюється в умовах впливу взаємопов'язаних процесів, зумовлених специфікою сучасного стану функціонування національного господарства, політико-правовими факторами його формування, інтеграцією України у глобальний економічний простір. У цьому зв'язку особливої актуальності набуває питання екологізації, що в широкому розумінні пов'язане, передусім, із переходом країни до моделі сталого розвитку як основи функціонування сучасного світу з урахуванням екологічно безпечних домінант розвитку всіх складників національних господарств держав світової спільноти. У контексті підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС проблема екологізації економічної діяльності вимагає розробки нових підходів до її розв'язання з урахуванням нових вимог до організації екологічно орієнтованої співпраці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження взаємодії процесів екологізації та міжнародного економічного розвитку знайшло відображення в наукових працях таких зарубіжних та вітчизняних учених, як: Андреева Н., Балацький О., Бегін Дж., Буркинський Б., Веклич О., Грищенко В., Данилишин Б., Дейлі Г., Ерліх П., Корнійчук Н., Мельник Л., Панайоту Т., Писаренко С., Семенюк Е., Туниця Ю. та ін. Разом із цим недостатньо висвітленими залишаються питання сучасних напрямів екологічної взаємодії між Україною та ЄС, стратегічні орієнтири оптимізації екологізаційного складника розвитку вітчизняної економіки в контексті її поглибленої інтеграції в європейський економічний простір.

Постановка завдання. Головною метою статті є визначення специфіки екологічних механізмів розвитку вітчизняної економіки та обґрунтування пріоритетних напрямів взаємодії України з ЄС у контексті розширення співпраці в екологічній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Геополітичне розташування України дає змогу розвивати економічні відносини з багатьма країнами світу. Нині пріоритетним напрямом інтеграції нашої країни у світовий економічний простір є європейський вектор розвитку. У контексті підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС суттєвого значення набуває узгодження основних складників співпраці в цьому напрямі. Враховуючи специфіку сучасного етапу розвитку світового господарства, орієнтованого на концепцію сталого розвитку, важ-

ливою складовою частиною взаємодії слід уважати екологічну. Незважаючи на те що Україна володіє значними запасами природних ресурсів, їх використання в національній економіці є недостатньо раціональним. Це стосується, зокрема: високої ресурсоємності ВВП, яка в два-три рази перевищує середній рівень, притаманний країнам ЄС; низького рівня глибини переробки мінеральної сировини; недостатності екологічно чистих територій відносно загальної площі країни; зменшення обсягів фінансування природоохоронної діяльності та ін. [1]. Натомість Європейський Союз висуває для учасників високі екологічні вимоги, він є ініціатором укладання і реалізації домовленостей за рішенням найбільш масштабної глобальної проблеми – зміни клімату, а також низки інших екологічних проблем [2]. Усе вищезазначене зумовлює, передусім, необхідність розробки ефективної системи природокористування в Україні з урахуванням європейських тенденцій екологічного розвитку.

У цьому зв'язку слід виокремити напрями перспективної взаємодії України з ЄС у цій сфері та позитивні зміни, що зумовлені трансформацією екологічної політики та механізмів природокористування в нашій країні. По-перше, приведення у відповідність до вимог ЄС в екологічній сфері нормативно-правових актів України. Зокрема, суттєвого значення набуває реалізація положень Стратегії державної екологічної політики України на період до 2020 р. [3]. Очікуваними результатами реалізації стратегії мають стати поліпшення стану навколишнього природного середовища з урахуванням європейських стандартів його якості; нівелювання залежності між економічним зростанням та погіршенням стану навколишнього середовища; розробка механізмів екологічно збалансованого використання природних ресурсів; інтенсифікація

розвитку природоохоронного складника в усіх економічних галузях; запровадження дієвих механізмів екологічного оподаткування з метою зниження негативного впливу на навколишнє середовище; підвищення рівня екологічної свідомості населення.

Важливу роль у розвитку екологізаційної співпраці відіграє також Програма секторальної бюджетної підтримки, спрямованої на впровадження зазначеної стратегії. Програма зосереджується на чотирьох підгалузевих пріоритетах (стабілізація викидів у повітря електростанціями, поліпшенні якості поверхневих вод, збільшенні кількості переробленого побутового сміття і відходів, збільшенні площі природоохоронних територій) і передбачає декілька етапів реалізації. Слід зауважити, що в рамках першого етапу Європейський Союз виділив 35 млн. євро на впровадження зазначеної стратегії з метою допомоги у формуванні нової екологічної політики, наближенні екологічного законодавства України до норм ЄС [4].

По-друге, подальше розширення співробітництва з Європейським інвестиційним банком, що є фінансовою установою Європейського Союзу. За останні п'ять років банк інвестував в Україну понад 5 млрд. євро. Так, у 2010 р. він схвалив кредит на суму 200 млн. євро для реалізації проекту з оновлення устаткування та модернізації 21 енергоблоку звичайних та гідроакмулюючих електростанцій на шести електростанціях на річці Дніпро в Центральній Україні, що дає змогу підвищити їх надійність, знизити ймовірність негативного впливу на навколишнє середовище, зменшити експлуатаційні витрати [5].

По-третє, підписання в березні 2015 р. Угоди між Україною і Європейським Союзом про участь України у Рамковій програмі ЄС із наукових досліджень та інновацій «Горизонт 2020». Участь України у цій програмі передбачає доступ до всього

Рис. 1. Витрати на охорону та використання природних ресурсів України за напрямками в 2015 р., тис. грн. [1]

спектру, який фінансується в її рамках. Країна може приєднатись до декількох завдань стратегії Європи, серед яких важливе значення для розвитку екологічного складника має напрям sustainable growth, що включає в себе складники сталого розвитку, ефективного використання ресурсів тощо.

По-четверте, підписання в 2016 р. Міністром екології та природних ресурсів України чотиристороннього Меморандуму щодо співпраці у побудові ефективної системи поводження з відходами. Основною метою його реалізації є вирішення проблем із переробкою та утилізацією відходів, оцінка поточного стану ресурсів України у поводженні з відходами. Підписання цього документу є підґрунтям для здійснення реформи у системі поводження з відходами та розробки Національної стратегії поводження з відходами. До нього долучилися також Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, німецька федеральна компанія Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit, яка реалізує Програму підтримки зеленої модернізації української економіки, та Європейський банк реконструкції та розвитку щодо підтримки інвестицій у систему сталого управління твердими побутовими відходами. У рамках цього Меморандуму сторони об'єднують зусилля для розробки Національної стратегії поводження з відходами, яка відповідатиме вимогам ЄС. Відмітимо, що питання поводження з відходами є важливою проблемою для України. У структурі витрат на охорону та використання природних ресурсів на цей напрям припадає найбільша частка фінансування (рис. 1).

Варто зауважити, що фінансування охорони природних ресурсів здійснюється нерівномірно. Незначна частка витрат припадає на науково-дослідні роботи природоохоронного спрямування, що гальмує розробку інноваційних підходів до екологізації економічного розвитку, а сфери захисту та реабілі-

тації ґрунту та збереження біорізноманіття вимагають підвищення уваги з боку держави та залучення міжнародної фінансової допомоги. Разом із цим окремі кроки для покращання зазначеної ситуації вже реалізуються. У цьому зв'язку варто відмітити співробітництво України з Європейським товариством дикої природи. Україна має значні переваги з точки зору володіння фрагментами дикої природи, зокрема в Карпатах. В європейських країнах, таких як Німеччина, Австрія, Словаччина, цей вид лісів переважно зник, а відновлення природних процесів може зайняти близько 100 років. Натомість Україна вже володіє зазначеними ресурсами. Своєю чергою, Європейське товариство дикої природи намагається підтримувати такі території і надавати їм міжнародний статус та значення. Три нові території – природний заповідник «Горгани», Карпатський національний природний парк та НПП «Синевир» – планують вступити до Європейської системи збереження дикої природи. Представники товариства вже дослідили нові потенційні території згідно з Європейським стандартом якості дикої природи. Першим українським членом Європейської системи збереження дикої природи у 2015 р. став Національний природний парк «Зачарований край».

По-п'яте, важливою складовою частиною співробітництва з ЄС в екологічній сфері є зниження викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря. Слід зауважити, що у цій сфері також спостерігаються позитивні зрушення. Так, у 2015 р. викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення порівняно з попереднім роком зменшилися на 14,7%. Своєю чергою, за період з 2004 по 2015 р. спостерігається тенденція до зменшення викидів основного парникового газу (діоксиду вуглецю), який впливає на зміну клімату [1] (рис. 2).

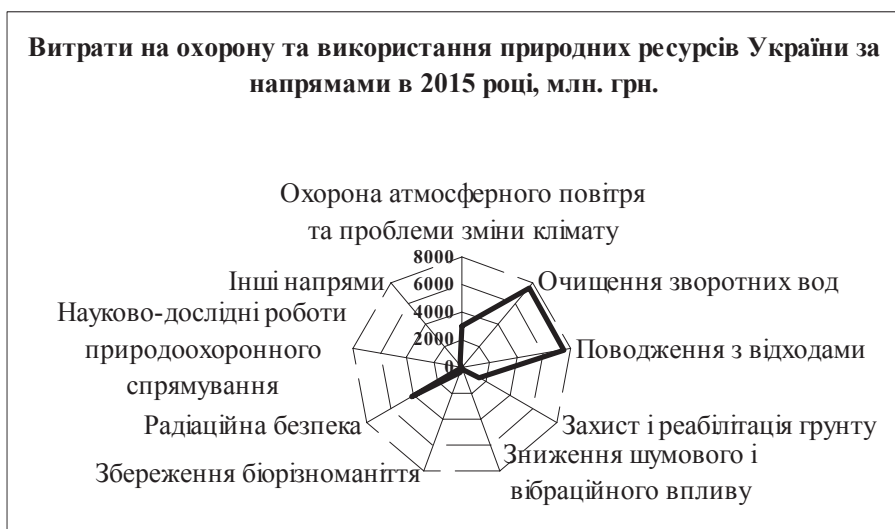

Рис. 2. Динаміка викидів діоксиду вуглецю в атмосферне повітря в Україні в 2004–2015 рр., млн. т [1]

По-шосте, забезпечення використання альтернативних джерел енергії згідно з європейськими тенденціями. Незворотне виснаження світових вуглеводневих запасів, зростаюча ціна на енергоносії, проблеми екологічного забруднення навколишнього середовища змушують більшість розвинених країн формувати свої енергетичні стратегії, спрямовані на розвиток альтернативної енергетики. За даними Міжнародного енергетичного агентства, до 2030 р. частка електроенергії, видобутої за допомогою альтернативних джерел, збільшиться вдвічі порівняно із сьогоднішніми показниками. Європейська комісія вважає, що в 2020 р. в Європі п'ята частина енергії вироблятиметься з екологічно безпечних джерел, тому питання використання відновлювальних джерел енергії є важливою складовою частиною інтеграції України в європейський екологічний простір [6]. В Україні до 2020 р. заплановано довести частку відновлювальної енергетики в енергоспоживанні до 11%. Значні перспективи у цій сфері пов'язані з використанням енергії Сонця, вітру та біоенергетики. Так, у 2016 р. в Україні планується побудувати 34 нові сонячні електростанції за рахунок коштів вітчизняних та іноземних інвесторів. Експерти ЄБРР відзначають, що в Україні створені сприятливі умови для інвестицій і реальні можливості для окупності проектів розвитку цієї сфери.

Одним із пріоритетних для нашої країни видів відновлювальних джерел енергії є вітряна. Вітчизняний кліматичний потенціал дає змогу побудувати вітрові енергостанції сумарною потужністю близько 15 ГВт. Сьогодні загальна встановлена потужність усієї енергосистеми України – 55 ГВт, з яких використовується приблизно половина. Особлива перспективність використання потужностей вітру спостерігається, зокрема, у Херсонській області, де рівень потужності вітрогенерації становить 42%. Перспективи використання біоенергетики пов'язані, насамперед, з наявністю розвинутого агропромислового комплексу, продукцію та відходи якого використовує даний сектор. За 2014 р. у секторі вироблення енергії з біопалива та відходів було продуковано на 25% більше енергії, ніж у попередньому році [7].

Суттєву роль у розвитку відновлювальних джерел енергії відіграє також прийняття у червні 2015 р. Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електроенергії з альтернативних джерел» [8]. Основною його перевагою слід уважати створення привабливого для інвесторів законодавчого клімату у сфері відновлюваної енергетики, який відповідає європейським стандартам.

У цілому в межах Угоди про асоціацію суттєвого значення набуває реалізація таких заходів екологічного спрямування: створення умов якісного управління у сфері навколишнього середовища із залученням громадськості; запобігання погіршенню

стану навколишнього середовища, раціональне використання природних ресурсів відповідно до зобов'язань Йоханесбурзького саміту на основі розробки національних планів та програм відповідних дій в цьому напрямі, приведення законодавства у відповідність до європейських вимог [9]; розширення співробітництва у сфері навколишнього середовища. Основними напрямками розширення міжнародної співпраці мають стати впровадження положень та висновків конференції в Парижі зі зміни клімату; участь в Ініціативі ЄС із захисту водних ресурсів у Східній Європі, на Кавказі та у Центральній Азії; участь у певних видах діяльності Європейського агентства з охорони навколишнього середовища та у діяльності спільної Робочої групи Україна – ЄС із питань змін клімату.

Висновки з проведеного дослідження. Сприяння екологічно орієнтованому розвитку глобального економічної системи є важливим пріоритетом функціонування всіх суб'єктів світогосподарських відносин. Своєю чергою, для України в контексті європейського вектору розвитку екологізація економіки виступає однією із суттєвих складових частин інтеграційної співпраці. Незважаючи на існуючі досі окремі проблеми у сфері екологічно безпечного природокористування, сучасному етапу формування системи взаємодії економічних та екологізаційних механізмів притаманні позитивні зрушення, зумовлені перспективними можливостями, зокрема в контексті підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Вони стосуються, насамперед, законодавчих та організаційних трансформацій у сфері ефективного використання природних ресурсів, поглиблення міжнародної екологічної співпраці, приведення механізмів використання екологічних ресурсів у відповідність до вимог світового економічного співтовариства. Це створює потужний базис як для подальшої оптимізації екологічних засад розвитку країни, так і для розширення взаємовигідної економічної співпраці у напрямі розширення співробітництва з Європейським Союзом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Офіційний сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Писаренко С.М. Механізм регулювання еколого економічного розвитку країн – членів ЄС / С.М. Писаренко // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 3(4). – С. 119–120.
3. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року : Закон України від 21.12.2010 № 2818-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>.
4. Деякі питання використання у 2015 році коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів щодо реалізації пріоритетів розвитку сфери охорони навколишнього природного середовища :

Розпорядження Кабінету Міністрів від 04.11.2015 № 1141-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1141-2015>.

5. Оцінка екологічної складової двостороннього співробітництва між Україною та ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eap-csf.eu/assets/files/Documents/EU_Ukraine_Monitoring_2013_FINAL.pdf.

6. Про альтернативні джерела енергії : Закон України від 20.02.2003 № 555-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/555-15>.

7. Україна і альтернативна енергетика: аналіз і прогнози до 2020 року [Електронний ресурс] –

Режим доступу : <http://alternative-energy.com.ua/blog/2016/05/01>.

8. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення конкурентних умов виробництва електроенергії з альтернативних джерел : Закон України від 04.06.2015 № 514-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/514-19>.

9. Інформація щодо стану відповідності законодавства України вимогам права ЄС у сфері охорони довкілля [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.menr.gov.ua/media/files/Dodatok2571261211030112.pdf>.

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

STRATEGY OF UKRAINE TRANSPORT INFRASTRUCTURE IN CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

У статті визначено вплив Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством і їхніми країнами-членами на транспортну інфраструктуру України. З'ясовано стан імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством у транспортній інфраструктурі України. Наведено ключову мету стратегічного розвитку транспортної інфраструктури України згідно з: Транспортною стратегією України на період до 2020 р., Державною цільовою економічною програмою розвитку автомобільних доріг загального користування на 2013–2018 рр., Державною цільовою програмою реформування залізничного транспорту на 2010–2019 роки та іншими нормативно-правовими актами. Розроблено практичні рекомендації щодо вдосконалення стратегії розвитку транспортної інфраструктури України в умовах євроінтеграції.

Ключові слова: стратегія розвитку, транспортна інфраструктура, Угода про асоціацію, Україна, Європейський Союз.

В статье определено влияние Соглашения об ассоциации между Украиной и Европейским Союзом, Европейским сообществом и их государствами-членами на транспортную инфраструктуру Украины. Выяснено состояние имплементации Соглашения об ассоциации между Украиной и Европейским Союзом, Европейским сообществом в транспортной инфраструктуре Украины. Приведена ключевая цель стратегического развития транспортной инфраструктуры

Украины согласно: Транспортной стратегии Украины на период до 2020 г., Государственной целевой экономической программе развития автомобильных дорог общего пользования на 2013–2018 гг., Государственной целевой программе реформирования железнодорожного транспорта на 2010–2019 гг. и другим нормативно-правовым актам. Разработаны практические рекомендации по совершенствованию стратегии развития транспортной инфраструктуры Украины в условиях евроинтеграции.

Ключевые слова: стратегия развития, транспортная инфраструктура, Соглашение об ассоциации, Украина, Европейский Союз.

In the scientific article the impact of the Association Agreement between Ukraine and the European Union, the European Community and their Member States on the transport infrastructure of Ukraine. It is shown status of implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union, the European Community in transport infrastructure in Ukraine. An key goals and strategic objectives of Ukraine's transport infrastructure by: Transport Strategy of Ukraine till 2020, the state target economic development program of public roads for 2013–2018 years, the state target program of reforming of railway transport in the years 2010–2019 and other regulatory and legal acts. Practical recommendations for the improvement of transport infrastructure strategies Ukraine in terms of European integration.

Key words: development strategy, transport infrastructure, the Association Agreement, Ukraine, the European Union.

УДК : 338.47(477)

Шибя О.А.

аспірант кафедри міжнародних економічних відносин
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Постановка проблеми. Євроінтеграція є головним і незмінним зовнішньополітичним пріоритетом України, а подальші розбудова та поглиблення взаємовідносин між Україною та ЄС здійснюються на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції.

Основними стратегічними документами для досягнення цих цілей є Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми країнами – членами, з іншої сторони та Порядок денний асоціації Україна – ЄС [15].

Угода про асоціацію є ефективною платформою для співпраці на регіональному рівні в рамках Транспортної панелі Східного партнерства, основною метою якої є сприяння покращанню транспортних сполучень між ЄС та його найближчими сусідами. Транспортні мережі та послуги відіграють ключову роль у поліпшенні якості життя громадян країни та у зростанні можливостей розвитку промисловості. Отже, розвиток транспортної інфраструктури є однією із ключових сфер співпраці між ЄС та Україною. Відповідно до статті 368 Угоди про асоціацію, основною метою такої співпраці є сприяння реструктуризації та оновленню транспортного сектору України і поступовій гармонізації діючих стандартів та політики з існуючими в ЄС [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретико-методологічні та методичні засади формування та розвитку транспортної інфраструктури знайшли відображення в роботах таких науковців, як: Антощишина Н.І. [1], Дорофєєва Х.М. [3], Дульфан С.Б. [4], Карпов В.М. [6], Пасічник А.М. [7], Познанська І.В. [8], Талапбаєва Г. [11], Ужаєнов М.У. [15], Alvarez-Herranz A. [17], Voyt S.M. [22]. Проте аналіз наукових досліджень цих авторів виявив, що приділено достатньо уваги визначенню впливу Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми країнами-членами на транспортну інфраструктуру України, що значно ускладнює процес прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо формування стратегії розвитку транспортної інфраструктури України в умовах євроінтеграції.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення стратегії розвитку транспортної інфраструктури України з урахуванням Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми країнами-членами і включає в себе вирішення таких ключових завдань: визначити вплив Угоди про асоціацію між Україною та Європей-

ським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми країнами-членами на транспортну інфраструктуру України; з'ясувати стан імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми країнами-членами у транспортній інфраструктурі України; розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення стратегії розвитку транспортної інфраструктури України в умовах євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Розвиток держави напряму залежить від того, наскільки ефективно вона здійснює управління в різних сферах. Насамперед це стосується транспортної інфраструктури. Сьогодні світові тенденції диктують постійне вдосконалення управління транспортною інфраструктурою, зокрема залучення інвестицій. Стан і рівень розвитку транспортної інфраструктури є одним із найбільш вагомих факторів соціально-економічного розвитку як країн – членів Європейського Союзу, так і України. У сучасних умовах господарювання негативна динаміка транспортних перевезень та їх частка у валовому внутрішньому продукті України значно обумовлені впливом економічних кризових процесів та негативним станом розвитку транспортної інфраструктури країни (рис. 1).

Підготовка і реалізація поглибленої та всеохоплюючої Угоди про асоціацію з ЄС передбачає протягом 10–15 років перехідного періоду укладання та реалізацію двосторонніх угод між Україною та країнами ЄС про співробітництво, у тому числі у сфері транспорту, які мають готуватися з урахуванням умов постійної трансформації європейської транспортної політики під впливом викликів сучасного світу та інтенсивного розвитку світової торгівлі. Зокрема, до пріоритетних напрямів співробітництва України та ЄС у галузі транспорту належать: розвиток транспортної інфраструктури України та її інтеграція до загальноєвропейської транспортної системи; підвищення рівня безпеки на транспорті та адаптація відповідного національного законо-

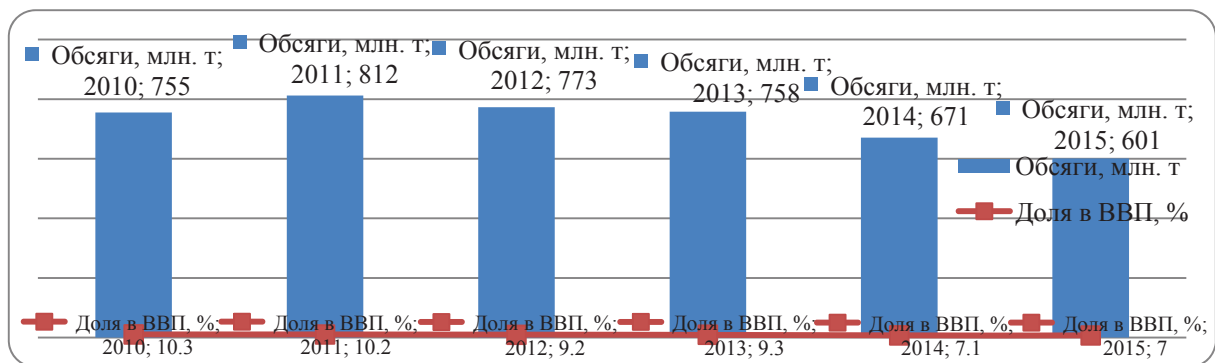

Рис. 1. Динаміка обсягів транспортних перевезень в Україні в 2010–2015 рр.

Джерело: розроблено автором на основі [0]

давства із залученням проекту ЄК TWINNING; модернізація та оновлення основних фондів і рухомого складу транспорту; створення Спільного авіаційного простору між Україною та ЄС [11].

Основними стратегічними документами для досягнення цілей євроінтеграції є Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми країнами-членами, з іншої сторони, та Порядок денний асоціації Україна – ЄС.

У 2015 р. Координаційною радою при Міністерстві інфраструктури України з питань імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС схвалено 25 дорожніх карт із підтримки імплементації директив та регламентів ЄС у сфері транспорту [0]. Також затверджено п'ять стратегічних планів розвитку галузей транспорту до 2020 р. [0]: авіаційного, автомобільного, морського, річкового, залізничного.

Подальший розвиток транспортної інфраструктури України передбачений згідно із затвердженою Транспортною стратегією України на період до 2020 р. [14], метою якого є створення умов для соціально-економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності національної економіки і життєвого рівня населення завдяки забезпеченню якості транспортних послуг та задоволенню соціальних, зовнішньоторговельних, оборонних та природоохоронних потреб суспільства.

Основними напрямками розвитку транспортного сектору економіки України на період до 2020 р. є: створення конкурентоспроможного середовища в дорожній галузі для реалізації проектів державно-приватного партнерства; залучення приватних інвестицій для розвитку стратегічних об'єктів портової інфраструктури на умовах, визначених Законом України «Про морські порти»; реалізація програм співробітництва з МВФ, Світовим банком, ЄБРР, ЄІБ та іншими міжнародними фінансовими організаціями, створення умов для підписання угоди з ЄС про єдиний повітряний простір [15].

Для реалізації комплексу стратегічних цілей щодо розвитку транспортної інфраструктури України розроблені та реалізуються такі цільові програми, державним замовником яких є Міністерства інфраструктури України: Державна цільова економічна програма розвитку автомобільних доріг загального користування на 2013–2018 рр., метою якої є забезпечення ефективного функціонування та розвитку мережі автомобільних доріг загального користування, будівництва та реконструкції 1,5 тис. км автомобільних доріг, проведення ремонту понад 24 тис. км автомобільних доріг України [9]; Державна цільова програма реформування залізничного транспорту на 2010–2019 рр., метою якої створення нової організаційно-правової та економічної моделі управління залізничним транспортом, розвиток конкурентного середовища на ринку залізничних послуг, підвищення ефективності його

функціонування, задоволення потреб національної економіки і населення в перевезеннях, покращання їх якості та зменшення розміру транспортного складника у вартості товарів і послуг [10].

Якщо досліджувати питання імплементації стратегії розвитку транспортної інфраструктури в умовах євроінтеграційних процесів, у сфері автомобільного транспорту та дорожнього господарства розроблено дев'ять нормативно-правових актів згідно з Угодою про асоціацію та п'ять системно з ними пов'язаних, що формують основу стратегічного розвитку транспортної інфраструктури України, серед яких [15]: Регламент допуску до ринку перевезень (Регламенти 1071/2009, 1072/2009, 1073/2009); Регламент організації громадських перевезень, соціальний захист (Регламент 1370/2009); Регламент та директиви робочого часу та часу відпочинку водіїв, застосування тахографів (Регламенти 561/2006 та 3821/85, Директиви 2002/15/ЄС та 2006/22/ЄС); Директива підтримання рівня професійної компетентності водіїв (Директива 2003/59/ЄС); Директива застосування обмежувачів швидкості (Директива 92/6/ЄЕС); Директива безпечності конструкції та технічного стану транспортних засобів (Директива 2009/40/ЄС (замінена Директивою 2014/45/ЄС), Директива 2000/30/ЄС, Регламент 461/2010, Директива 2007/46/ЄС).

У сфері залізничного транспорту ведеться робота щодо забезпечення операційної сумісності залізничних систем ЄС та України. З 01.12.2015 почало працювати ПАТ «УЗ» [0].

У сфері внутрішнього водного транспорту спільно з депутатським корпусом розроблено проект Закону України «Про внутрішній водний транспорт» щодо [19]: врегулювання правовідносин у галузі судноплавства на ВВШ України; визначення правового режиму об'єктів інфраструктури; покращання стану річкового господарства; сприяння розвитку на конкурентних засадах ринку послуг; переорієнтація вантажопотоків на екологічний та економічний річковий транспорт.

Відповідно до положень Директиви 2005/44/ЄС «Про гармонізовану Річкову інформаційну службу на внутрішніх водних шляхах спільноти» [15] створено й уведено в експлуатацію річкові інформаційні системи (PIC) на внутрішніх водних шляхах із зонами дії на українських ділянках річок Дунай і Дніпро; затверджене положення про річкову інформаційну службу на внутрішніх водних шляхах України.

У сфері морського транспорту з метою імплементації актів законодавства ЄС у 2015 р. прийнято Постанову «Про посвідчення особи моряка», видано накази Міністерства інфраструктури України щодо: затвердження складу комісії щодо схвалення оцінок охорони та планів охорони портів та портових засобів; зміни до Порядку оформлення приходу суден у морський порт, надання дозволу на вихід суден.

У сфері авіаційного транспорту підписано [18] Робочу домовленість між ДАСу та EASA щодо участі у програмі ЕС SAFA та збору й обміну інформацією з безпеки польотів повітряних суден; робочі домовленості між ДАСУ та EASA про співробітництво в сфері безпеки цивільної авіації.

У сфері авіаційного транспорту планується підписання Домовленості між MIU та ЄК щодо збіжності систем сертифікації; продовжується діалог щодо лібералізації авіаперевезень між Україною та країнами – членами ЄС. У двосторонньому форматі авіаперевезення лібералізовані з Польщею, Болгарією, Грецією та Естонією.

У рамках євроінтеграції з'явилися можливості співробітництва України з країнами ЄС у розвитку трансєвропейських транспортних мереж (TEN-T), транснаціональних осей. Європейський Союз ухвалив програму TRANS EUROPEAN TRANSPORT NETWORK POLICY (TEN-T), спрямовану на утворення окремої мультимодальної мережі, яка об'єднає наземний, морський, повітряний транспорт. Водночас ЄС здійснює реалізацію 30 пріоритетних проектів (осей), частину з яких уже завершено [11].

Для України перспективним виглядає проект РР06: залізнична ось Ліон –Трієст – Дівача / Копер – Любляна – Будапешт – кордон України. Ймовірно, коридор за проектом РР06 завершиться прикордонним переходом Чоп (Україна) –Захонь (Угорщина), тому слід ініціювати переговори з країнами – учасниками проекту щодо будівництва на українській території міжнародного логістичного центру для обслуговування інтермодальних перевезень у напрямку РФ, Казахстану, Китаю. У межах пункту перетину кордону на території України зосереджені потужні термінали, склади, перевантажувальні комплекси та інша транспортна інфраструктура, необхідна для комплексної обробки під митним контролем значних обсягів експортно-імпортних і транзитних вантажів. Перспективним напрямом реалізації проекту РР06 виглядає підготовлений Україною разом із Словаччиною, Австрією і Росією міжнародний проект продовження колії шириною 1 520 мм від Чопа до Відня територіями Словаччини та Австрії, а також будівництво колії шириною 1 435 мм територією України на напрямках Мукачеве – Стрий – Львів, Вадул – Сирет – Чернівці – Івано-Франківськ – Ходорів – Львів, Львів – Мостиська II, що дасть змогу залучити додаткові транзитні вантажопотоки за напрямками Румунія – Польща та Угорщина – Польща. Вказаний проект сприятиме інтеграції та розвитку співробітництва з країнами ЄС, зокрема Румунією, Угорщиною Польщею [11].

Вплив євроінтеграційного курсу України проявляється також шляхом надання міжнародної технічної допомоги Європейського Союзу на розбудову транспортної інфраструктури.

Основними напрямками та механізмами надання зовнішньої фінансової допомоги з боку ЄС є: бюджетна підтримка (основний напрям безпосередньої підтримки державного бюджету країни-отримувача) – бюджет визначено в Національних індикативних програмах країн – учасниць ЄПС; механізм «Сприяння реформам управління» (додатковий ресурс; виділяється країнам ЄПС, які демонструють найбільший прогрес у реформах управління) – загальний бюджет з ІЕСП (2007–2013 рр.) – 300 млн. євро; інвестиційний механізм сусідства (ІМС) – загальний бюджет з ІЕСП (2007–2013 рр.) – 700 млн. євро; програми «Твіннінг» (Twinning) та TAIEХ (інструменти співпраці між державними органами в країні-партнері та відповідною інституцією в країні ЄС) – технічна допомога; спеціальний компонент для підтримки транскордонного співробітництва на кордонах ЄС – загальний бюджет (2007– 2013) – 1,1 млрд. євро (включає внески фондів ІЕСП та ЄФРР; новий Інструмент співпраці з ядерної безпеки (Nuclear Safety Instrument) [11].

Щодо технічної допомоги, то в 2015 р. завершено [20]: проект технічної допомоги ЄС «Підтримка імплементації транспортної стратегії України»; проект Twinning «Надання інституційної підтримки Міністерству інфраструктури України з питань підвищення ефективності роботи та конкурентоспроможності залізничного транспорту в Україні»; Twinning.

Також у 2015 р. започатковано [23]: проект Twinning у сфері безпеки комерційних автоперевезень у 2016 році; проект технічної допомоги «Підтримка імплементації Угоди про асоціацію та Національної транспортної стратегії в Україні»; технічна допомога ЄІБ «Модернізація та підвищення безпеки дорожньої мережі в Україні».

Щодо технічної допомоги заплановані до впровадження у 2016 р. три нових проекти Twinning [19]: надання інституційної підтримки MIU з питань підвищення ефективності роботи та конкурентоспроможності залізничного транспорту в Україні; наближення законодавства України в галузі сертифікації аеродромів/аеропортів та льотної придатності з відповідними нормами та стандартами ЄС; сприяння підвищенню спроможності Міністерства інфраструктури України в частині підвищення безпеки під час перевезення небезпечних вантажів мультимодальним транспортом в Україні; новий проект технічної допомоги «Допомога українським органам влади у покращенні управління інфраструктурними проектами».

Для гармонізації законодавства України та ЄС у транспортній галузі відповідно до Угоди про асоціацію рекомендовано впровадження таких заходів: адаптація, імплементація та застосування п'яти пріоритетних директив і регламентів у сфері транспорту; розробка законодавчої бази для транспонування acquis ЄС відповідно до додатків 32 та

17 Угоди про асоціацію; розробка пілотних проектів для Національного електронного реєстру автомобільного транспорту та SafeSeaNet; налагодження і зміцнення співпраці з європейськими транспортними агентствами; запровадження ефективної системи звітності та моніторингу прогресу виконання зобов'язань у рамках Угоди про асоціацію.

Висновки з проведеного дослідження. У статті вирішено важливе науково-практичне завдання, спрямоване на розроблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення стратегії розвитку транспортної інфраструктури України з урахуванням Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми країнами-членами. Для оновлення транспортної стратегії України разом зі стратегіями розвитку підгалузей рекомендовано впровадження таких заходів у відповідності до національних вимог та вимог ЄС: оновлення НТСУ і системи її моніторингу; забезпечення правового регулювання мультимодальних перевезень; розробка фінансових та адміністративних інструментів, необхідних для реалізації оновленої НТСУ; встановлення сталого механізму для поліпшення координації та співробітництва в галузі транспорту; підвищення прозорості та ефективності державного управління у транспортному секторі; наближення політики, пов'язаної з розвитком національної транспортної мережі до транспортної політики ЄС.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Антощишина Н.І. Інтеграційні процеси транспортної системи України в ЄС / Н.І. Антощишина // Ефективна економіка. – 2013. – № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2423>.
2. Державна служба статистика України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Дорофєєва Х.М. Основні тенденції розвитку транспортних мереж Європейського Союзу в умовах глобалізації / Х.М. Дорофєєва // Економічний аналіз. – 2015. – Т. 1. – № 1. – С. 47–52 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://econa.org.ua/index.php/econa/article/viewFile/713/pdf_563.
4. Дульфан С.Б. Транспортна інфраструктура як об'єкт муніципального управління та розвитку / С.Б. Дульфан // Держава та регіони. Серія «Державне управління». – 2013. – № 2. – С. 140–145 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/drdu_2013_2_29.
5. Євроінтеграція [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mtu.gov.ua/timeline/Evvointegraciya.html>.
6. Карпов В.М. Транспортна інфраструктура в зовнішньоекономічній діяльності України / В.М. Карпов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – № 10. – С. 98–104 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2012_10_23.
7. Пасічник А.М. Транспортно-логістична інфраструктура України: проблеми та перспективи роз-

витку / А.М. Пасічник, І.Г. Лебідь, В.В. Кутирєв // Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія. – 2012. – Вип. 10. – С. 192–198 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Upsal_2012_10_36.

8. Познанская И.В. Современные тенденции развития транспортной инфраструктуры ЕС / И.В. Познанская // Молодий вчений. – 2014. – № 9. – С. 56–59 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_9_14.

9. Про затвердження Державної цільової економічної програми розвитку автомобільних доріг загального користування на 2013–2018 роки : Постанова КМУ від 11 липня 2013 р. № 696 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/696-2013-%D0%BF>.

10. Про затвердження Державної цільової програми реформування залізничного транспорту на 2010–2019 роки : Постанова КМУ від 16 грудня 2009 р. № 1390 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1390-2009-%D0%BF>.

11. Реалізація ініціатив ЄС з розвитку співробітництва з Україною: фінансування інфраструктурних проектів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/monitor/october09/03.htm>.

12. Стратегія. Основні напрями розвитку та реформ / Міністерство інфраструктури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mtu.gov.ua/content/strategiya-2015.html>.

13. Талапбаева Г. Анализ современного состояния и перспективы развития транспортной инфраструктуры Республики Казахстан / Г. Талапбаева // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 2. – С. 363–373 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2013_2_40.

14. Транспортна інфраструктура України майже на 100% // Кореспондент. – 26.08.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.korrespondent.net/ukraine/3713116-transportna-infrastruktura-ukrainy-znoshena-maizhe-na-100>.

15. Транспортна стратегія України на період до 2020 року // Support yo uhe transport strategy of Ukraine. – 26.08.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.transport-ukraine.eu/page/transportna-strategiya-ukrayini-na-period-do-2020-roku>.

16. Уажанов М.У. Основные направления развития транспортно-логистической инфраструктуры Республики Казахстан / М.У. Уажанов // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 5. – С. 161–168 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2015_5_21.

17. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

18. Щодо перспективних напрямів співробітництва України з країнами ЄС у реалізації потенціалу транспортної системи України : аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/579/>.

19. Alvarez-Herranz A. Transport and infrastructures: interrelationships and research from an economic perspective / A. Alvarez-Herranz // Актуальні проблеми

економіки. – 2012. – № 4. – С. 322–330 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/are_2012_4_36.

20. European Commission: official Internet-recourse [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/index_en.htm.

21. Eurostat: official Internet-recourse [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec.europa.eu/eurostat/web/main/home>.

22. International Transport Forum: official Internet-recourse [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.itf-oecd.org/>.

23. Pokhylchenko O. The project bases of ukrainian transport infrastructure development / O. Pokhylchenko // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Логістика. – 2014. – № 789. – С. 131–141 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPL_2014_789_20.

24. Voyt S.M. Investment mechanisms of transport infrastructure logistics Ukraine and regions / S.M. Voyt, K.V. Zavgorodniy // Причорноморські економічні студії. – 2016. – Вип. 1. – С. 18–20 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2016_1_6.

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

МЕТОДИЧНІ ПРИНЦИПИ ВІДНОВЛЕННЯ ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ THE METHODOICAL PRINCIPLES OF THE RECONSTRUCTION OF THE DEOCCUPATED TERRITORIES

Статтю присвячено питанням відновлення територій, які були пошкоджені під час збройних конфліктів. Окремо проаналізована соціально-економічна ситуація, що склалася на тимчасово окупованих територіях. Висвітлено основні методичні принципи, за якими необхідно проводити відновлення деокупованих територій. Розглянуто економічні аспекти побудови програми відновлення постконфліктних і деокупованих територій. Проаналізовано методи, які можуть бути використані в програмі відновлення даних територій.

Ключові слова: деокупована територія, постконфліктна територія, програма відновлення, політико-економічна структура країни, репатріант, деконтамінація

Статья посвящена вопросам восстановления территорий, которые были повреждены во время военных конфликтов. Отдельно проанализирована социально-экономическая ситуация, которая сложилась на временно оккупированных территориях. Освещены основные методические принципы, согласно которым необходимо проводить восстановление деокупированных территорий. Рассмотрены экономические

аспекты построения программы восстановления постконфликтных и деокупированных территорий. Проанализированы методы, которые могут быть использованы в программе реабилитации данных территорий.

Ключевые слова: деокупированная территория, постконфликтная территория, программа восстановления, политико-экономическая структура страны, репатриант, деконтаминация.

The article is dedicated to the problem of recovery of the territories that were damaged during the military conflicts. Social-economic situation that formed in the temporary occupied territories were analyzed separately. The basic methodical principles, which could be the ground for the deoccupied territories recovery, are highlighted. The economic aspects of post-conflict and deoccupied territories rehabilitation programme building are examined in the article. Methods that could be used in the programme of rehabilitation of these territories are analyzed.

Key words: deoccupied territory, post-conflict territory, programme of rehabilitation, political and economic structure, repatriates, decontamination.

УДК 332:330.3

Балуєва О.В.

д.е.н., доцент,
проректор із наукової роботи
Донецький державний університет
управління

Келембет О.С.

викладач кафедри фінансів, обліку
і аудиту та банківської справи
Донецький державний університет
управління

Постановка проблеми. У сучасному світі існує низка регіонів, які охоплені різноманітними конфліктами, у тому числі військовими. Ці конфлікти призводять до людських жертв і водночас супроводжуються руйнуванням навколишнього середовища, систем життєзабезпечення та інфраструктури, економіки і соціальних об'єктів. Даний вид збитків здебільшого можна компенсувати, але це потребує концентрації матеріальних, енергетичних, фінансових і трудових ресурсів.

Навіть за активної та широкомасштабної підтримки світової спільноти відновлення постраждалих територій та їх реінтеграція в політичне, економічне та культурне життя належить передусім до зони відповідальності держави, під міжнародно визнаним суверенітетом якої знаходяться ці території. Держава зобов'язана не тільки повністю відновити постконфліктний ареал, але й створити рівні умови для життєдіяльності всіх залучених у конфлікт спільнот незалежно від причини виникнення конфлікту.

Завдання з відновлення територій необхідно вирішувати й Україні. На теперішній час складно визначити час, коли країна зможе приступити до практичної реалізації реабілітаційних робіт. Треба

зауважити, що кожна держава повинна завчасно, ще до досягнення політичних домовленостей з урегулювання територіального конфлікту, готуватися до постконфліктного відновлення. Необхідно зазначити, що завчасне планування реабілітаційних робіт є не тільки невід'ємним правом держави, але й її прямим обов'язком.

За оцінками міжнародних експертів, які займаються подібними конфліктами, якщо протягом п'яти років не почнеться процес реінтеграції, то даний процес є неможливим. Виходячи з того, що практично два роки з цих п'яти вже пройшло, можна зробити висновок, що керівництво країни не має права зволікати, дуже важливо починати процес реінтеграції вже зараз [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність відновлення постконфліктних і деокупованих територій, реінтеграція їх економіки та інфраструктури, а також інші соціально-економічні проблеми, які пов'язані з конфліктом на цих територіях, є предметом постійних наукових дискусій. Серед наукових досліджень даного напрямку необхідно відмітити праці Г. Гусейнова, Н. Музаффарлі, Е. Ісмаїлова, О. Колтуновича, Р. Бортника та ін. [2–6]. Зазначені науковці розглядають моделі

реінтеграції деокупованих територій, соціально-економічні наслідки, з якими зіткнулася держава в результаті конфлікту на сході країни, та шляхи їх подолання, проблеми внутрішньо переміщених осіб (ВПО).

Проте низка питань стосовно реінтеграції деокупованих і постконфліктних територій залишаються невирішеними, а це потребує проведення подальших досліджень даної тематики.

Постановка завдання. Метою даної статті є розгляд методичних принципів та економічних аспектів планування відновлення деокупованих та постконфліктних територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реальність, яка сьогодні склалася на Донбасі, без сумніву, відобразилася на всіх сферах життя регіону. Наслідками військового конфлікту, який ще триває, стали деурбанізація Донбасу, втрата населення, потужна економічна дестабілізація, системне руйнування житлового фонду та інфраструктури, втрата робочих місць, зниження доходів населення, загострення криміногенної ситуації та гуманітарна катастрофа. Тривалі бойові дії призвели до значних людських жертв, спустошили міста та села, стали причинами масових хвиль територіального переміщення населення, як внутрішнього, так і за кордони країни. Кількість внутрішньо переміщених осіб зростала практично рівномірно, крім стрибків у період ускладнення воєнних дій (грудень 2014 р. – лютий 2015 р.), коли кількість ВПО зросла на 493 902 особи. Середньомісячна кількість осіб, переміщених із зони проведення антитерористичної операції, становить 10 000 [7].

У Донецькій та Луганській областях 24 міста обласного значення опинилися на непідконтрольній території, а 36 населених пунктів – у безпосередній близькості від лінії розмежування або знаходяться в «сірій» зоні; на непідконтрольних територіях Донбасу залишились 3,3 млн. осіб.

За оцінками ООН, загальна кількість внутрішньо переміщених осіб перевищила 1,4 млн., притулок на території інших країн отримали 388,8 тис. осіб, ще 732 тис. українців шукають інші форми законного перебування на території інших держав [7].

Ситуація, яка склалась на Донбасі, катастрофічна не тільки з економічної точки зору. негайного вирішення потребує низка соціальних питань для недопущення гуманітарної катастрофи.

Розробка комплексного плану відновлення і розвитку постконфліктних територій, складові частини якого взаємопов'язані як у просторі, так і в функціональному відношенні, є дуже складним дослідницьким завданням.

Програма реабілітації та відновлення деокупованих та постконфліктних територій – це комплекс оптимальних заходів, направлених на послідовне відновлення та подальший розвиток економічного, соціального, культурного життя постраждалих від

конфліктів територій, відбудова їхньої інфраструктури та всебічна реінтеграція в соціально-економічну площину держави.

Розробка реабілітаційної програми припускає наявність реалістичної оцінки економічних можливостей держави. Мова йде про визначення обсягу ресурсів, які держава може мобілізувати і направити на відновлення і розвиток постраждалих територій. Маються на увазі не тільки власні ресурси, а й міжнародна допомога, яку потенційно можливо залучити. Саме фінансово-ресурсними можливостями визначаються часові параметри програми реабілітації. Цими можливостями визначається також і те, на який якісний рівень відновлення і реконструкції може бути орієнтована дана програма.

Так, Н. Музаффарлі та Е. Ісмаїлов стверджують, що державна програма відновлення деокупованих і постконфліктних територій має здійснюватися на основі таких принципів.

Урахування міжнародного досвіду. Із необхідністю відновлення територій, економіка й інфраструктура яких виявились зруйнованими в результаті військових конфліктів, зіткнулося багато держав, а саме Грузія, Азербайджан, балканські країни та ін. Використання міжнародного досвіду у сфері відновлення і розвитку зруйнованих територій – неодмінна умова постконфліктного програмування, у тому числі і в Україні.

Разом із тим нормалізація життєдіяльності на відновлюваних територіях України має свої складнощі, відрізняється від багатьох аналогічних проблем у вищезазначених країнах, оскільки виходить далеко за межі вирішення лише матеріально-технічних і фінансових завдань. Потрібно буде реінтегрувати окуповані нині території та їх населення в політичне, економічне і культурне життя України, що пов'язано з низкою проблем [3].

Розумна мінімізація витрат. Здійснення повномасштабної реабілітації постраждалих від військового конфлікту територій вимагає, як зазначалось раніше, великих ресурсів. У порівняно невеликих державах обсяг необхідних для цього фінансових ресурсів може бути цілком зіставлений із масштабами економіки країни в цілому, тому мінімізація витрат є атрибутивним принципом державного постконфліктного програмування, до того ж неприпустимо, щоб економія на ресурсах перетворилась у наріжний принцип і домінувала над цільовими настановами територіальної реабілітації. Мінімізація витрат, яка призводить до погіршення якості робіт і тим самим створює загрозу для безпеки населення, принципово неприйнятна [3].

Єдність двох підходів: поновлення старого і створення нового. Будь-яке відновлення повинно поєднувати нове будівництво з реставрацією раніше побудованих об'єктів. Кількісне співвідношення цих двох форм реабілітації визначається низкою факторів: реальним станом інфраструктур-

них, виробничих і соціально-культурних об'єктів на постконфліктній території, цільовими настановами (стандартами) відновлення, ресурсними можливостями країни, тривалістю часу від зруйнування до початку реабілітаційних робіт. Навіть коли існує можливість реставрації старих об'єктів, нове будівництво з використанням прогресивних сучасних технологій нерідко більш ефективно. Це стосується не тільки інформаційно-комунікаційних систем, відновлювати які на базі старих технологій є недоцільним, але й традиційних елементів інфраструктури, наприклад доріг [3].

Гнучкість територіального планування.

Даний принцип слід розглядати як окремих випадок застосування попереднього принципу, проте він має самостійне значення. З одного боку, існують вагомі аргументи щодо відновлення доконфліктної мережі поселень. При цьому, по-перше, відпадає необхідність у додатковому містобудівному і ландшафтному плануванні; по-друге, забезпечується законне право кожного переселенця на повернення у власний будинок або у свій населений пункт. Право приватної власності переселенців на нерухомість належить до числа консервативних факторів системи розселення. З іншого боку, формування нової структури розселення надає додаткові можливості для реінтеграції постконфліктних і деокупованих територій у політико-економічну структуру країни, хоча за некоректності виконання може супроводжуватися обмеженням прав власності репатріантів і, крім того, потребує проведення великої попередньої роботи. Саме тому поєднання цих двох принципів убачається більш ефективним.

Формування нової системи розселення необхідно аналізувати в ширшому контексті, ніж відновлення постконфліктного ареалу [3].

Поетапність. Постконфліктне відновлення територій належить до великомасштабних проєктів, ефективна реалізація яких потребує обов'язкового розділення реабілітаційних робіт на чіткі стадії. Слід дотримуватись таких етапів, які є типовими для більшості постконфліктних територій незалежно від їх приналежності до країни.

Початковий (підготовчий) етап включає в себе розробку державної програми реконструкції і розвитку постконфліктних територій. На цій стадії проводиться комплекс аналітичних досліджень із планування та проєктування інфраструктурних, виробничих і соціально-культурних об'єктів, розробляються рекомендації зі стимулювання місцевих і закордонних інвесторів для їх залучення в реабілітаційні роботи, особливо у відновлення економіки. У даному аспекті необхідним є проведення консультацій з міжнародними фінансовими інститутами та іншими потенційними донорами з метою залучення додаткових ресурсів. У країнах, де території, які потребують відновлення, становлять значну частку

загальної площі, необхідне створення спеціального органа (міністерства або агентства), відповідального за реабілітацію та реінтеграцію територій, як це було зроблено в Україні.

На другому («передбазовому») етапі проводиться безпосереднє (очне) дослідження постконфліктних територій, після чого державна програма корегується та затверджується. На цьому етапі починається створення прикордонної безпеки, застосовуються початкові засоби для забезпечення безпеки населення, проводиться деконтамінація пріоритетних територій. Важливе завдання даного етапу – відновлення повноважень органів місцевої адміністрації.

Третій етап є базовим і припускає відтворення систем життєзабезпечення на основній частині території. До числа завдань даного етапу належать: водо- та енергозабезпечення, телекомунікації та зв'язок, початок широкомасштабних робіт із відновлення житлового фонду, невідкладного соціального забезпечення, транспортних комунікацій та інших інфраструктурних об'єктів.

На четвертому (репатріаційному) етапі відбувається повернення вимушених переселенців у місця їх постійного проживання. Масова репатріація повинна супроводжуватися створенням нових робочих місць і особливо сприятливих умов для приватного підприємництва. Це неодмінна умова поступового перетворення відновлюваної території в регіональний суб'єкт самоорганізації і самостійного економічного розвитку.

П'ятий етап, який можна назвати адаптаційним, характеризується остаточним закріпленням репатріантів у місцях їх постійного проживання. Формуються дієздатні спільноти і виробничі сили. На передній план виступають завдання, пов'язані з відновленням соціально-культурних і спортивних об'єктів. Інтенсифікується процес формування органів місцевого самоврядування [3].

Перманентне вдосконалення програм відновлення та реабілітації територій. Усі сфери відновлення відчувають вплив фактора часу. До особливо швидких і радикальних змін схильні засоби комунікації і зв'язку, швидкість технологічного оновлення яких дуже висока. Суттєво змінюються технології і матеріали, які переважають у цивільному будівництві, енерго- і газопостачанні, а також у будівництві і реконструкції транспортної інфраструктури [3].

Крім вищеназваних принципів, які були впроваджені Н. Музаффарлі та Е. Ісмаїловим і мають досить універсальний характер, з урахуванням специфіки нашої країни слід застосувати ще кілька принципів, а саме:

- послідовне (гомогенне) планування поліцентричної функціональної структури, яка б дала змогу впроваджувати зміни не тільки в якусь конкретну сферу життя, а й розповсюджувалася на всі аспекти життєдіяльності відновлюваної території;

- інтеграційний підхід, тобто стійке відновлення умов життєдіяльності на відновлювальних територіях, має включати всі параметри якісного життя та участь місцевого населення в розробці та впровадженні заходів, адже всі зміни повинні враховувати й орієнтуватися на спосіб життя, яке вело населення даного регіону до конфлікту;

- досягнення довгострокових результатів за допомогою короткострокових проектів, які б стимулювали інтерес інвесторів. Виконання цього принципу можливе за використання проектів приватно-державного партнерства, яке добре зарекомендувало себе в інших подібних проектах;

- принцип взаємодоповнення, тобто всі проекти з відновлення та реабілітації деокупованої території не повинні вступати в протиріччя.

Висновки з проведеного дослідження. Відновлення постконфліктних територій за відносно короткий час, незважаючи на всю свою складність і колосальну ресурсомісткість, є досить реальним завданням для сучасного суспільства. Україна має необхідний і достатній потенціал для того, щоб за активної підтримки міжнародної спільноти максимально швидко відновити свої постконфліктні території. Це дасть змогу повернути окуповані райони до легітимного політико-економічного простору, а їх економічне відродження відіграє винятково позитивну роль у підвищенні добробуту всіх громадян регіону, а також у загальному соціально-економічному розвитку країни.

У даній статті сформовані деякі принципи, за якими може формуватися програма з відновлення

територій, але залишається потреба в конкретизації заходів щодо реалізації даної програми, що задає проблематику для подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Тука Г.Б. Начинать реинтеграцию Донбасса нужно уже сей час / Г.Б. Тука [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://censor.net.ua/news/389684/nachinat_reintegratsiyu_donbassa_nujno_uje_seyichas_tuka.

2. Гусейнов Г. Опыт разрешения этносепаратистских противостояний в Европе и его возможное применение в урегулировании армяно-азербайджанского нагорно-карабахского конфликта / Г. Гусейнов // Кавказ и Глобализация. – 2007. – № 1(5). – С. 6–15.

3. Музаффарли Н., Исмаилов Э. К вопросу о восстановлении постконфликтных территорий / Н. Музаффарли, Э. Исмаилов // Кавказ и Глобализация. – 2009. – № 3(2–3). – С. 7–28.

4. Бортник Р. Реинтеграция Донбасса: международный опыт и модели для Украины / Р. Бортник [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://longread.restoring-donbass.com/reintegratsiya-donbassa>.

5. Колтунович А. Реинтеграция Донбасса / А. Колтунович [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vybor.ua/article/economika/reintegraciya-donbassa.html>.

6. Колтунович А. Восстановление Донбасса: проблемы и приоритеты развития / А. Колтунович [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vybor.ua/article/economika/vosstanovlenie-donbassa-problemy-i-prioritety-razvitiya.html>.

7. Україна. Оцінка відновлення та розбудови миру. Аналіз впливу кризи та потреб на Східній Україні. Том 1. Зведений звіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.un.org.ua/images/RPA_V1_Ukr.pdf.

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ КОНЦЕСІЇ У СФЕРІ ПОРТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

PERSPECTIVES OF CONCESSIONS IN UKRAINIAN PORTS

УДК 338.47:656.61

Бойко О.В.

д.е.н., доцент,
професор кафедри будівельного
виробництва
та управління проектами
Запорізький національний технічний
університет

Башинська М.І.

к.е.н., доцент кафедри прикладної
економіки
Одеський торговельно-економічний
інститут Київського національного
торговельно- економічного університету

Горбаченко С.А.

к.е.н., доцент кафедри економічної
теорії
Одеський торговельно-економічний
інститут Київського національного
торговельно- економічного університету

У статті розглянута роль механізмів державно-приватного партнерства у підвищенні підприємницької активності в портовому сегменті. Визначено основні правові аспекти концесії морських портів. Проведено порівняльний аналіз можливих варіантів здійснення концесійних платежів. Зроблено пропозиції щодо можливості використання змішаних платежів, що складатимуться з фіксованої суми та участі в результатах діяльності концесійного активу у вигляді роялті.

Ключові слова: концесія, морські порти, державно-приватне партнерство.

В статье рассматривается роль механизмов государственно-частного партнерства в повышении предпринимательской активности в портовом сегменте. Определены основные правовые аспекты концессии морских портов. Проведен сравнительный анализ возмож-

ных вариантов осуществления концессионных платежей. Сделаны предложения касательно использования смешанных платежей, состоящих из фиксированной суммы и участия в результатах деятельности концессионного актива в виде роялти.

Ключевые слова: концессия, морские порты, государственно-частное партнерство.

In the article the role of mechanisms of state-private partnership in enhancing entrepreneurial activity in the port sector. The main legal aspects of the concession seaports. A comparative analysis of possible embodiments of concession fees. Made offers the possibility of mixed payments consist of a fixed amount and participation in the performance of the concession assets in the form of royalties.

Key words: concession, seaports, public-private partnership.

Постановка проблеми. Однією із важливих реформ у портовій галузі за останні роки стало розмежування адміністративних та господарських функцій морських портів. Це можна вважати важливим кроком для того, щоб зробити порти територіями з високим рівнем підприємницької активності, де працюють підприємства різних форм власності. Отже, реалізація державно-приватного партнерства у портовій галузі дасть змогу реалізувати нові напрями портового підприємництва, залучити додаткові кошти у розвиток інфраструктури, створити нові робочі місця, а на національному рівні – покращати інвестиційний клімат та довіру інвесторів до вітчизняної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемами реформування вітчизняного морегосподарського комплексу України в останні роки займається значна кількість науковців. Враховуючи те, що його основою є морські торговельні порти, саме цьому сегменту приділяється найбільше уваги. Основним напрямом досліджень є перспективи підвищення конкурентоздатності портів та залучення інвестицій у портову галузь. Також деякі роботи присвячено безпосередньо визначенню економічних та правових механізмів державно-приватного партнерства у портовій галузі. Зокрема, ці проблеми розглядали В.П. Гурнак, С.М. Боняр, М.М. Дергаусов, А.І. Котлубай та ін.

Відносини державно-приватного партнерства не набули ще достатнього розвитку в Україні, проте їхня імплементація є одним із важелів сталого розвитку національної економіки. Особливо це стосується галузей, що потребують значних інвестицій, зокрема й портової галузі. За розрахунками

фахівців, на переоснащення українських морських портів потрібно щонайменш 25 млрд. грн. А отримати ці кошти можна лише за допомогою реалізації проектів із залученням приватного капіталу. Де-факто в Україні вже є успішні приклади інвестиційної діяльності на умовах державно-приватного партнерства. Проте, означена діяльність відбувається лише на рівні окремих проектів і не носить системного характеру. Крім того, є певні проблеми щодо правового базису державно-приватного партнерства, а також економічної і соціальної ефективності окремих його форм.

Постановка завдання. Основною метою статті є визначення місця концесії серед інших форм державно-приватного партнерства у портовій галузі. Практичними перевагами концесії є можливість залучення значних приватних інвестицій, насамперед у модернізацію об'єктів портової інфраструктури, зношеність яких сягає 60–90%. При цьому означені об'єкти залишатимуться у державній власності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Україна ще тільки починає робити певні кроки на шляху впровадження програм із залучення приватного капіталу в державні підприємства. У цих умовах використання концесії як інструменту масштабного залучення інвестицій в об'єкти державної власності може стати гарним стимулом для розвитку як окремих галузей, так і національної економіки.

Згідно з вітчизняним законодавством, концесія – це надання з метою задоволення громадських потреб уповноваженим органом виконавчої влади чи органом місцевого самоврядування

на підставі концесійного договору на платній та строковій основі юридичній або фізичній особі (суб'єкту підприємницької діяльності) права на створення та експлуатацію об'єкта концесії, за умови взяття суб'єктом підприємницької діяльності (концесіонером) на себе певних зобов'язань щодо управління означеним об'єктом, майнової відповідальності та можливого підприємницького ризику [5]. Механізм здійснення концесії передбачає такі етапи.

1. Прийняття рішення про надання концесії з включенням об'єкта концесії державної власності до Переліку об'єктів права державної власності, які можуть надаватися в концесію. Такий перелік затверджується Кабінетом Міністрів України.

2. Концесіодавець організує та проводить конкурс.

3. Укладається договір концесії.

4. Здійснюється державна реєстрація договору концесії [3].

Головною перевагою концесії порівняно з іншими моделями співпраці державних та приватних структур є можливість залучення коштів на тривалий період (не менше 10 років) за забезпечення цільового використання об'єкта концесії та збереження державної власності на нього.

Із цього боку об'єктами концесійної угоди передусім є соціально значущі об'єкти, які не можуть бути приватизовані: об'єкти житлово-комунального господарства, охорони здоров'я, освіти, культури і спорту, а також аеродроми, залізниці і морські порти.

Коли мова йде про концесію, найчастіше в останні роки згадуються саме порти. На сьогоднішній день на причалах Адміністрації морських портів України (АМПУ) та приватних причалах функціонують як державні, так і приватні стивідорні компанії, при цьому частка приватного сектора постійно збільшується (табл. 1).

Так, із 2013 по 2015 р. загальний обсяг вантажопереробки у вітчизняних портах зменшився на 2,4%. Водночас приватні стивідори, навіть за дуже складних кон'юнктурних умов, на власних причалах, навпаки, збільшили обсяг вантажопереробки на 2,9%. Означеного результату було досягнуто, насамперед, за рахунок поглиблення спеціалізації, підвищення якості послуг та модернізації інфраструктурних об'єктів.

Нині в портовій галузі України є нагальна потреба оновлення основних фондів. Так, із 38 км причального фронту морських портів України до 30% мають незадовільний технічний стан та потребують капітального або профілактичного ремонту. Близько 2% довжини причального фронту перебуває в аварійному стані та не експлуатується. Крім того, потребує ремонту або повної реконструкції 70% площі відкритих складських площадок.

Водночас держава в особі АМПУ не готова до значних інвестицій у портову галузь. Навіть на тлі збільшення доходів та чистого прибутку в 2015 р. (на 79,8% та 154,6%, відповідно) обсяг капітальних інвестицій зменшився на 56,5% (табл. 2).

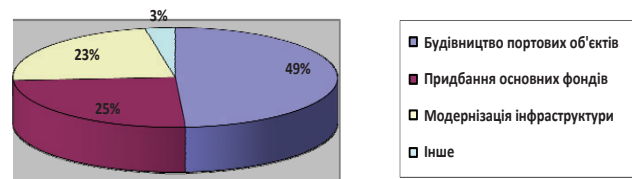

Рис. 1. Структура капітальних інвестицій АМПУ в 2015 р. [8]

Серед значних проектів, що було реалізовано в 2015 р., можна виокремити лише будівництво контейнерного терміналу та нового причалу в Одеському морському торговельному порту

Таблиця 1

Динаміка вантажопереробки в морських портах України [8]

Вантажопереробка, тис. т	2013	2014	2015	Темп зростання 2015/13, %
Державні стивідорні компанії на причалах АМПУ	53072	48634	48981	92,3
Приватні стивідорні компанії на причалах АМПУ	51617	49111	50917	98,6
Приватні стивідорні компанії на власних причалах	43489	45049	44748	102,9
Всього	148178	142794	144646	97,6

Таблиця 2

Основні фінансові показники роботи АМПУ, млн. грн. [8]

Показник	2014	2015	Темп зростання, %
Доходи	4491	8074	179,8
Чистий прибуток	1511	3847	254,6
Обов'язкові платежі до бюджетів та цільових фондів	1768	2608	147,5
Капітальні інвестиції	967	421	43,5

(210 млн. грн., або 49%, у загальному обсязі капітальних інвестицій). Водночас загальні витрати на придбання основних фондів становили лише 104 млн. грн., або 25%.

Отже, не викликає заперечення факт, що лише приватні інвестиції здатні забезпечити подальший розвиток портової галузі. Водночас у Законі «Про морські порти України» [4] зазначається, що інвестування в об'єкти портової інфраструктури здійснюється на основі окремих договорів концесії, спільної діяльності, оренди та інших інвестиційних договорів.

У концесію можуть надаватися як цілісні майнові комплекси, так і об'єкти державної власності, які використовуються для здійснення діяльності у сфері будівництва та експлуатації морських портів. Проте об'єктами концесії не можуть бути акваторія порту, судноплавні і підхідні канали, операційні акваторії причалів, а також стратегічні об'єкти портової інфраструктури: гідротехнічні споруди, об'єкти портової інфраструктури загального користування, засоби навігаційного обладнання та інші об'єкти навігаційно-гідрографічного забезпечення морських морських шляхів, системи управління рухом суден.

У кожному випадку рішення про надання концесії прийматиметься Міністерством інфраструктури України за результатами проведення концесійного конкурсу. Умови концесійних конкурсів на об'єкти інфраструктури портів також розроблятиме Міністерство інфраструктури, погоджуючи їх із Міністерством економіки, Міністерством фінансів та Міністерством юстиції.

Механізм концесії вже використовується провідними морськими державами Європи, він не є принципово новою формою і для вітчизняного морегосподарського комплексу. Так, ще в 2008 р. компанія Royal Caribbean (США) заявляла про свої наміри управляти на правах концесії пасажирської інфраструктурою Ялтинського та Севастопольського портів із метою розвитку круїзних потужностей. Але ідея не була реалізована у зв'язку з тим, що українська сторона не змогла озвучити конкретних концесійних умов.

Як форма державно-приватного партнерства концесія має цілу низку переваг. Зокрема, йдеться про прозорість процедури залучення інвесторів, ефек-

тивний контроль із боку держави, правовий захист інвестицій, цільовий розвиток об'єктів портової інфраструктури, а також гарантії виконання зобов'язань усіма сторонами концесійного договору. Водночас для приватного інвестора, крім виходу в раніше недоступні ніші економіки, досить привабливою є гарантія повернення вкладених коштів в умовах диверсифікації ризиків, частину з яких бере на себе держава.

З іншого боку, існує ризик того, що механізм концесії не забезпечить ефективність функціонування вітчизняних портів, адже за концесійними угодами у вітчизняні порти можуть прийти або звичайні орендарі (мета яких – максимум прибутку за весь термін дії оренди за мінімуму витрат) або вантажовласники, які захочуть зміцнити власні позиції в окремих портах. І перші й другі не зацікавлені в довгостроковому розвитку та додаткових інвестиціях у портові об'єкти.

Отже, дуже важливо, щоб концесія відбувалася за прозорим та відкритим конкурсом. Концесійні конкурсні умови треба відповідним чином оприлюднювати не менш ніж за 8–10 місяців до проведення конкурсу, щоб усі учасники мали достатньо часу підготуватися, проаналізувати пропонування актив, розробити і запропонувати план його розвитку, обґрунтувати інвестиції. Основними вимогами до компаній-учасників повинні стати інвестиційний досвід у портовій сфері і стратегічний план розвитку об'єктів концесії.

Кінцевою метою впровадження концесії в портовому господарстві є підвищення конкурентоздатності вітчизняних портів та збільшення вантажопотоків. На чорноморському сегменті ринку морських вантажних перевезень сьогодні відбувається запекла конкурентна боротьба між портами України (Одеса, Іллічівськ та ін.), Росії (Новоросійськ, Сочі), Болгарії (Бургас, Варна), Грузії (Поті), Румунії (Констанца) [1]. Означену боротьбу Україна поки що програє. Отже, у зв'язку зі скороченням обсягів перевезень морські порти України мають сьогодні резерви переробної спроможності у розмірі приблизно 33,3%.

Низьку конкурентоспроможність вітчизняних портів можна пояснити, насамперед, тим, що обслуговування в них є найдорожчим на Середземноморському та Чорноморському узбережжях,

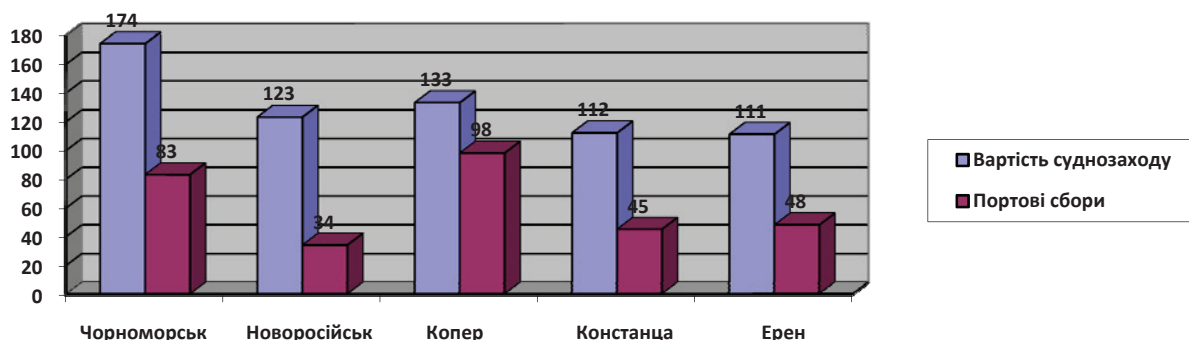

Рис. 2. Порівняльна вартість суднозаходу судна Capesize, тис. дол.

а у структурі витрат на суднозахід переважають саме портові збори (рис. 2).

В Україні ще з радянських часів практично не відбулись реформи в портовій сфері, тому Кабінет Міністрів та його структури дотепер устанавлюють «портові» тарифи на власний розсуд [2, с. 10]. У цьому сенсі концесійні об'єкти також повинні відрізнятися певною гнучкістю.

На практиці обраний механізм та об'єкти концесії залежатимуть від особливостей кожного конкретного порту. Наприклад, Дунайським портам потрібні інвестори для експлуатації, реконструкції та модернізації наявних виробничих потужностей. Концесійні угоди в портах Азовського моря повинні зацікавити великі металургійні підприємства. На території Одеського порту, яка є досить обмеженою, можуть бути виставлені на конкурс об'єкти колишнього судноремонтного заводу, частина нафторайону або пасажирський комплекс.

Зацікавленість приватного капіталу в концесійних формах партнерства передусім залежатиме від умов концесійних платежів. У цьому контексті є певні відмінності між вітчизняним та європейськими підходами до розрахунків.

Згідно з українським законодавством, розмір концесійного платежу визначається виходячи з вартості основних фондів об'єкту концесії. Це, насамперед, дає змогу мінімізувати концесійні ризики держави-концесієдавця, проте не є вигідним ані для інвесторів, ані для споживачів. Концесійні платежі вносяться незалежно від наслідків господарської діяльності, тобто є, по суті, паушальними платежами. Розмір таких щорічних платежів може сягати 10% від вартості об'єкту. Тобто чим більше обсяги інвестицій, тим вищі майбутні платежі. Це означає, що інвестори, які захочуть побудувати нові комплекси портової інфраструктури з нуля, опиняться в менш вигідному становищі порівняно з тими, хто візьме готові об'єкти для експлуатації або реконструкції [7, с. 31].

У разі концесії на експлуатацію та реконструкцію ситуація дещо інша. Насамперед мова йде про ремонт та реконструкцію об'єктів портової інфраструктури, де для інвесторів існує значний пул потенційних проектів.

Розмір платежів буде залежати від вартості державних активів, а враховуючи їхню зношеність, можна передбачити, що він буде незначним. Окрім того, інвестор зможе економити на платежах за експлуатацію побудованих ним об'єктів на базі державних активів. Тож концесія всього цілісного майнового комплексу порту або окремих комплексів набагато вигідніша. Але немає ніякої гарантії, що конкурси на подібні проекти будуть чесними та прозорими.

Що ж стосується споживачів портових послуг, для них означений механізм також можна вважати недостатньо ефективним, оскільки він не стимулює підвищення рівня виробництва та зменшення витрат, адже споживачі зацікавлені, щоб концесіонер запроваджу-

вав найнижчі тарифи, а зниження тарифів можливо лише за зменшення витрат на виробництво.

У міжнародній практиці вони розраховуються виходячи з площі та вартості території й показників вантажообігу. Це, по-перше, стимулює інвестора вкладати гроші в будівництво, оскільки збільшення інвестицій не збільшуватиме розмір платежу. А по-друге, інвестор, який вклав значні кошти в об'єкт, буде максимально зацікавлений у зростанні вантажообігу, що автоматично збільшить не тільки його прибуток, а й дохід держави. Навіть у разі серйозного падіння вантажопотоку бюджету буде гарантований мінімальний рівень платежів унаслідок фіксованої плати за користування територією [7, с. 32].

Альтернативним варіантом також може стати розрахунок концесійного платежу за результатами певного конкурсу. Його розмір повинен бути еквівалентним сумі, що запропонував переможець конкурсу, який забезпечує найнижчі тарифи та інші найвигідніші умови. Але в цьому контексті важливо, по-перше, наскільки прозорими будуть означені конкурси, а по-друге, чи будуть у них задіяні власники вантажів. Хоча означена методика не орієнтована безпосередньо на прибуток, у цілому вона відповідає ринковим реаліям та рівню суспільного розвитку.

Ще одним варіантом розрахунку концесійних платежів є їхнє прив'язання до результатів господарської діяльності інвесторів. Тобто інвестори віддаватимуть державі частину прибутку як плату за користування об'єктами портової інфраструктури. У такому разі концесійні платежі стають подібними до роялті. З одного боку, означена схема повинна спонукати інвесторів до підвищення ефективності підприємницької діяльності. З іншого боку, у вітчизняних реаліях можливо, що за офіційної збитковості об'єктів концесії реальні прибутки формуватимуться винятково у «тіньовому» секторі.

Таким чином, кожний із розглянутих механізмів розрахунку концесійних платежів має певні переваги та недоліки. Перспективним може стати поєднання існуючих варіантів на кшталт змішаних платежів, які використовуються для об'єктів інтелектуальної власності. На практиці концесійний платіж складатиметься з двох частин: фіксованої суми, еквівалентної доходам від функціонування об'єкту до його передачі в концесію, та участі в результатах діяльності концесійного активу у вигляді роялті. Така схема є вигідною для держави та сприятиме виконанню концесіонером його обов'язків.

Висновки з проведеного дослідження. Сталий розвиток вітчизняної портової галузі неможливий без реконструкції та модернізації портів, а також приведення їх у відповідність до вимог світового ринку. Для цього необхідні значні фінансові інвестиції. Враховуючи те, що вітчизняні порти знаходяться у державній власності, а коштів у бюджеті на розвиток портової галузі все ще недостатньо,

першочергової важливості набуває пошук взаємовигідних схем державно-приватного партнерства.

У портовому господарстві України вже розпочалась підготовка до впровадження в життя концесійних відносин, тому дуже важливою є розробка механізмів гармонійного поєднання інтересів держави та приватних інвесторів у процесі експлуатації морських торговельних портів.

Поки що баланс інтересів зміщено на користь держави, хоча держава повинна не лише дбати про власні інтереси, а разом із приватним капіталом має бути зацікавленою в розвитку збалансованих рівноправних відносин. Своєю чергою, потенційних інвесторів (передусім закордонних) поки що відлякують деякі українські реалії: корупція, бюрократичні перешкоди, правова непрозорість та політична нестабільність. Наслідками цього можуть стати розірвання, переглядання або ревізія договорів концесії після зміни влади.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Боняр С.М. Аналіз роботи морських торговельних портів України / С.М. Боняр, Я.Р. Кор-

нійко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vodt/2012_3/narezka/Vnutr_3_15_2012_109_.pdf.

2. Дергаусов М. Морські порти України: час активних реформ / М. Дергаусов // Дзеркало тижня. – 2010. – № 4. – С. 8–11.

3. Деякі питання надання в концесію об'єктів державної власності : Постанова КМУ від 15.10.2012 № 1055 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1055-2012-п>.

4. Закон України «Про морські порти» від 17.05.2012 № 4709-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4709-17>.

5. Закон України «Про концесії» від 16.07.1999 № 997-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/997-14>.

6. Котлубай А.М. Современные трансформации морской транспортной политики / А.М. Котлубай, Б.В. Буркинский, С.И. Дебель // Судходство. – 2007. – № 12. – С. 6–7.

7. Лосевська О. Концесія в українських портах у світлі Закону України «Про морські порти України» / О. Лосевська, В. Лебедєв // Юридична газета. – 2012. – № 48. – С. 31–33.

8. Офіційний сайт АМПУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uspa.gov.ua/>.

РОЗВИТОК ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ У ФОРМУВАННІ РЕСУРСНОЇ ОСНОВИ СТРУКТУРНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

OWNERSHIP RELATIONS DEVELOPMENT IN THE FORMATION OF RESOURCE BASIS OF STRUCTURAL TRANSFORMATIONS OF NATIONAL ECONOMY

У статті обґрунтовано роль розвитку відносин власності у формуванні ресурсної основи структурних перетворень економіки. Визначено основні тенденції розвитку відносин власності та їх вплив на структурні перетворення економіки. Наведено проблеми розвитку відносин власності, які гальмують процеси структурного вдосконалення національної економіки. Наголошено на зростанні ролі інтелектуальної власності у структурі власності суб'єктів господарювання. Наведено підходи до вдосконалення розвитку відносин власності в контексті забезпечення структурної модернізації національної економіки.

Ключові слова: відносини власності, форми власності, структурні перетворення економіки, інтелектуальна власність, реформування власності.

В статье обоснована роль развития отношений собственности в формировании ресурсной базы структурных преобразований экономики. Определены основные тенденции развития отношений собственности и их влияние на структурные преобразования экономики. Приведены проблемы развития отношений собственности, тормозящие процессы структурного совершенствования национальной экономики. Отмечен рост роли интеллектуальной

собственности в структуре собственности субъектов хозяйствования. Приведены подходы к совершенствованию развития отношений собственности в контексте обеспечения структурной модернизации национальной экономики.

Ключевые слова: отношения собственности, формы собственности, структурные преобразования экономики, интеллектуальная собственность, реформирования собственности.

The role of the ownership relations development in the formation of the resource basis of economy structural transformations is proved. The main-streams of the ownership relations development and their impact on the economy structural transformations are defined. The issues of the ownership relations development which slow down the processes of the national economy structural improvement are shown. The increasing role of the intellectual property within the property of the economic entities is emphasized. The approaches to the improvement of the ownership relations development in the context of ensuring of the national economy structural modernization are shown.

Key words: ownership relations, forms of ownership, economy structural transformations, intellectual property, ownership reforming.

УДК 330.3

Васіна А.Ю.

к.е.н., доцент,
докторант кафедри менеджменту
та публічного управління
Тернопільський національний
економічний університет

Постановка проблеми. Процеси структурування і розвитку національної економіки знаходяться в безпосередньому зв'язку з розвитком відносин власності. У процесі використання власності формується ресурсна основа структурних перетворень економіки. Незаперечним є твердження, що саме різноманітність форм власності як базис розвитку здорової конкуренції сприяє побудові ефективної структури економіки, зорієнтованої на суспільні запити та вимоги. Попри наявність різноманітних підходів до класифікації типів і форм власності [1, с. 59–60] на першочергову увагу заслуговує її поділ на приватну і державну, який дає змогу прослідкувати інтереси, що реалізуються власністю, та оцінити ефективність і мотиви її суб'єктів. Оскільки в основі розвитку форм власності лежать певні інтереси – приватні, колективні, державні, саме цільові установки щодо їх реалізації визначають засади, на яких має вироблятися механізм ефективного використання власності. Не ідеалізуючи жодну із форм власності, слід визнати роль кожної у забезпеченні певних інтересів і формуванні структури економіки, спроможної їх підтримувати. Різноманітність форм власності виступає системою взаємодоповнюючих елементів,

специфіка яких дає змогу впливати на всі структурні характеристики національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам розвитку відносин власності присвячені праці Гордіца К., Верховодової Л., Кіндзерського Ю., Ковальчук І., Мандибури В., Ніколенка С., Пасхавера О., Петракова М., Радигіна О., Симачева Ю., Степаненка С., Шаповалова В., Яковенко Л. Однак складність процесів трансформації та використання власності, залучення її потенціалу до вирішення завдань структурного оновлення національної економіки формують широкий простір для подальших досліджень.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити вплив розвитку відносин власності на структурування національної економіки та визначити підходи до удосконалення залучення потенціалу інституту власності до вирішення завдань структурного реформування.

Вклад основного матеріалу дослідження. За роки незалежності в Україні відносини власності під впливом багатьох як внутрішніх, так і зовнішніх чинників зазнавали значних трансформацій, однак низький рівень реалізації ними мотиваційних функцій щодо формування ними сприятливих

передумов ефективного структурування економіки і забезпечення на цій основі її розвитку вимагають першочергового врахування допущених помилок і прорахунків, серед яких слід виділити:

- непрозорість відносин власності, що зумовило значний розрив між цілями її використання і суспільними інтересами;

- проведення приватизації з метою швидкої зміни державної власності на приватну без належного обґрунтування її цілей та механізмів проведення, з обмеженою можливістю щодо участі в ній, а також без створення належного інституційного середовища функціонування приватизованих підприємств не забезпечило структурної модернізації економіки, а зумовило поглиблення структурних диспропорцій;

- зосередження основної уваги на бюджетному підході до приватизації і розгляд її більшою мірою як засобу наповнення бюджету відсунули на задній план структурні аспекти реформування власності, а отже, не були закладені основи стратегічних структурних перетворень;

- прояв феномену неефективного власника, який сформувався у 90-ті роки ХХ ст. унаслідок віртуального перерозподілу власності, коли суб'єкти отримували доходи не від виробничої діяльності, а від перепродажу своєї власності. Це зумовило розмитість і невизначеність прав власності, а отже, і зниження інвестиційної привабливості власності, консервацію технологічної відсталості виробництва [2, с. 18];

- поширення рейдерства на основі лобювання інтересів великого капіталу у владних структурах та високого рівня корупції;

- послаблення орієнтації використання власності в напрямі вирішення суспільних проблем через розмитість власності та тінізацію економіки;

- реформування різних складників інституту власності як у частині встановлення прав на ресурси, так і в частині встановлення прав на доходи не було підпорядковано єдиній меті – створенню сучасного, технологічно передового, конкурентоспроможного виробництва [2, с. 27].

Впродовж усього періоду незалежності України основу трансформації власності становила приватизація – зміна державної форми власності на різновиди приватної. Суперечливість, непрозорість,

низька соціальна орієнтованість процесів роздержавлення та приватизації актуалізували питання щодо оптимальності структури власності, яке залишається відкритим і дискусійним попри пошуки відповіді як у вітчизняній, так і зарубіжній практиці.

Структура власності є однією зі структурних характеристик національної економічної системи, отже, критеріями її оптимізації виступають загальні критерії оптимізації структури останньої. Питання оптимізації параметрів структури власності є дуже складним, оскільки залежить від рівня ефективності використання різних форм власності відповідно до досягнень цілей соціально-економічного розвитку на кожному з етапів суспільного розвитку в конкретних умовах внутрішнього і зовнішнього середовища. Визначальним чинником окреслення параметрів структури власності виступає рівень ефективності управлінських та регуляторних механізмів, які застосовуються державою відносно суб'єктів різних форм власності в контексті залучення їх до реалізації цілей суспільного розвитку.

Тенденції трансформації структури власності в Україні за останні десять років засвідчують формування плюралізму власності, який гіпотетично закладає базис для реалізації інтересів різних груп представників суспільної системи, розвинутого конкурентного середовища і на цій основі прогресивного структурування економіки. Очевидним є швидке реагування відносин власності на ускладнення загальних соціально-економічних умов та нестабільність політичної ситуації в країні. Поряд із чіткою тенденцією скорочення кількості суб'єктів державної і комунальної власності, що стало результатом реформування власності, мало місце зростання кількості суб'єктів господарювання приватної власності впродовж 2007–2011 рр., і щорічне їх скорочення впродовж 2011–2015 рр. (табл. 1).

Несприятливі умови для приватного підприємництва щодо використання власності та розподілу витрат і прибутків зумовили його згорання і, з великою ймовірністю, перехід у тіньовий сектор, що наочно демонструє ситуацію перетворення невикористаних можливостей у загрози ефективному структуруванню національної економіки. Досвід України, на жаль, ще раз підтверджує висновок, що становлення приватної власності як

Таблиця 1

Розподіл підприємств в Україні за формами власності [3; 4]

	2007	2011	2011 у % до 2007	2012	2013	2014	2015	2015 у % до 2011
Приватна власність	308337	335335	108,8	332925	329168	327396	307128	91,6
Державна власність	7409	6704	90,5	6557	6113	5966	5591	83,4
Комунальна власність	16755	15726	93,9	15615	15207	14974	13778	87,6
Колективна власність	386533	481698	124,6	506157	526696	553451	553413	114,8
Акціонерна власність	33084	28748	86,9	25568	25531	24813	23110	80,4

повноцінного інституту – процес складний і тривалий, який має розвиватися в єдності з іншими ринковими інститутами за сприятливої державної політики. І перший, і другий моменти в Україні поки що не забезпечуються. Слушним є зауваження Гордіци К.А. стосовно того, що «сьогодні в Україні існує парадоксальний дуалізм державної політики у сфері регулювання відносин власності. З одного боку, надмірне розширення владних повноважень держави щодо прямого контролю всіх прав власності в економіці об'єктивно сприяє розмиванню цих прав і руйнує мотивацію господарюючих суб'єктів до створення ефективної власності. З іншого боку, мають місце недостатня розробленість правових документів, що регламентують відносини власності, і недостатня захищеність прав власників; причому йдеться не лише про право власності на бізнес, на бренд, на торговельну марку чи на певні технології, але й про право власності на землю, природні ресурси, а також право власності на робочу силу» [5, с. 110].

Структурні перетворення економіки знаходяться під впливом акціонерної власності, розвиток якої в ринкових умовах є своєрідною реакцією на потребу в нагромадженні капіталу як умови досягнення постійного приросту виробництва. Особлива роль акціонерної власності у структурованні економіки полягає в її спроможності забезпечити накопичення капіталу різними способами [6, с. 29]: концентрацією, заснованою на нагромадженні та розширеному відтворенні; мобілізацією, що ґрунтується на залученні капіталу із зовнішніх джерел; централізацією, об'єднанням капіталів і коштів в єдине ціле.

В Україні не виправдались очікування щодо вирішення завдань удосконалення соціальної структури національної економіки на основі акціонерної форми власності, розвиток якої пов'язувався зі зміною системи розподілу доходів через перетворення найманих працівників у співвласників підприємств. На початкових етапах сертифікатної приватизації це було зумовлено низькою часткою акцій фізичних осіб у статутних фондах приватизованих підприємств та низьким рівнем корпоративного управління, а в подальшому і до цього часу – викупом акцій мажоритарними акціонерами, перетворенням акціонерних товариств на приватні підприємства та господарські товариства, що й визначило тенденцію скорочення кількості суб'єктів акціонерної власності та концентрації останньої. Концентрація акціонерної власності має два основні аспекти впливу на структуру економіки: 1) розширення можливостей для розвитку виробництва і реалізації масштабних проектів на основі нагромадження капіталу; 2) посилення загрози прояву монополістичних тенденцій через зосередження акціонерного капіталу в руках великих власників. Фахівці [7, с. 5]

пов'язують надзвичайно високий рівень концентрації акціонерної власності в Україні, що загрожує переважаючим проявом другого аспекту, з впливом таких чинників: 1) недостатньою ефективністю системи захисту прав акціонерів, що призвело до значного поширення практики «ворожих» поглинань, рейдерства і т. п. Концентрація пакета акцій розглядається як важливий елемент системи захисту інвестицій та зменшення ризиків «ворожого» поглинання; 2) у формуванні мотивації великих власників домінують «доходи від контролю», а не дивіденди чи курсові різниці. Можливість їх отримання значною мірою залежить від наявності великого пакета акцій, що дає можливість установити контроль над фінансовими потоками акціонерного товариства; 3) система розкриття інформації про структуру власників в Україні є недостатньо релевантною, тому складно визначити зв'язки між існуючими акціонерами та кінцевими бенефіціарами.

Можливості залучення акціонерної власності до здійснення прогресивних структурних перетворень національної економіки обмежуються через деструктивний вплив таких чинників, як: слабкий зв'язок акціонерних товариств із ринком акцій, що гальмує розподіл і перерозподіл ресурсів між галузями та суб'єктами господарювання, зумовлює невиконання ринком акцій функції джерела інвестиційних ресурсів; низька інвестиційна привабливість акціонерних товариств; відсутність у акціонерних товариств достатніх коштів для інвестицій; низький рівень захищеності міноритарних акціонерів; невідпрацьованість і низький рівень корпоративного управління; низька інформаційна відкритість та прозорість діяльності акціонерних товариств, що ускладнює участь акціонерів в управлінні акціонерною власністю, а потенційним інвесторам прийняття рішень щодо доцільності інвестування. Подолання наявних бар'єрів розвитку акціонерної власності й органічне включення її в процеси структурної модернізації економіки актуалізує необхідність вироблення державою дієвих механізмів регулювання акціонерного сектору.

Використання власності завжди є формою реалізації певного інтересу. І саме узгодження суспільних і приватних інтересів виступає базисом залучення потенціалу підприємництва до реалізації цілеспрямованих структурних перетворень. Рішення щодо розпорядження власністю приймається власником виходячи з власних інтересів та оцінки наявних умов здійснення господарської діяльності. Тому держава, формуючи умови здійснення господарської діяльності, цим самим визначає умови залучення власності до процесів структурного оновлення економіки. Досвід розвинутих зарубіжних країн свідчить, що приведення структурних перетворень економіки у відповідність до цілей суспільного розвитку забезпечується через

організацію середовища господарської діяльності і взаємодії суб'єктів відносин власності на основі реалізації механізмів регулювання, що органічно поєднують: ринкові механізми, які спрямовують ресурси у сфери з найвищою ефективністю їх використання; механізми державного регулювання, зорієнтовані на створення умов залучення власності у види діяльності з високим рівнем соціально-економічної значимості; механізми громадського регулювання, що реалізуються з метою дотримання балансу інтересів під час реалізації власності.

Попри проведення в Україні в рамках державної регуляторної політики реформи дерегуляції та розвитку підприємництва [8], головними завданнями якої визначено зменшення регуляторного тиску на малий і середній бізнес і, відповідно, створення нормальних умов для роботи та зменшення вартості адміністрування бізнесу, створення сприятливого середовища для внутрішніх та іноземних інвестицій, створення здорової конкуренції на ринку й усунення штучних бар'єрів, усе ще залишається переважаючим вплив стримуючих чинників ефективного використання власності і здійснення на цій основі прогресивних структурних перетворень економіки. До таких чинників належать: непослідовність державної політики і низький рівень довіри до влади, що обмежує залучення власності для реалізації суспільно значимих проектів; низький рівень захищеності будь-якої власності; значні затрати, пов'язані з реалізацією прав власності та їх гарантуванням під час здійснення підприємницької діяльності, які зменшують ресурси розвитку; високий рівень корупції, що ускладнює доступ до певних прав власності та забезпечення гарантування власності.

Структурна спроможність національної економіки забезпечувати цілі суспільного розвитку значною мірою залежить від розвитку державної власності, яка в прийнятних розмірах дає змогу підтримувати міжсекторну збалансованість, гарантувати національну безпеку та соціальну стабільність. За наявності значних структурних диспропорцій в економіці України, які становлять загрозу національній безпеці, структура й обсяг державної власності має орієнтуватись не тільки на забезпечення реалізації державних функцій, а й на реалізацію цілей структурної перебудови економіки, закладення базису структурних перетворень у пріоритетних секторах і видах діяльності. Тому реформа управління державною власністю, яка вже розпочалась в Україні, може бути ефективною за умови підпорядкування її цілей цілям структурної політики.

У 2014 р. питома вага кількості суб'єктів господарювання державного сектору економіки України становила 0,7%, частка їх чистого доходу від реалізації продукції – 8,9%, питома вага середньої вартості необоротних та оборотних активів суб'єктів господарювання державного сектору

економіки – 15,6%, питома вага кількості працівників – 15,1%, питома вага капітальних інвестицій – 11,3% [9]. При цьому поточні фінансові показники підприємств державної власності набагато нижчі від приватних. У 2014 р. державні підприємства отримали близько 100 млрд. грн. збитків, що вдвічі більше за державні видатки на освіту. Команда реформ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (2015 р.) указуючи, що нестача кваліфікованих менеджерів та відсутність стратегії, корупція і низький рівень контролю призводять до втрат конкурентоспроможності та зловживань активами на державних підприємствах, визначає широку приватизацію як спосіб розв'язання зазначених проблем [10].

На забезпечення ефективного залучення державної власності до розв'язання структурних проблем національної економіки зорієнтована реформа державної власності, метою якої є підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки за допомогою: поліпшення бюджетного нагляду; розробки комплексної державної політики управління суб'єктами господарювання (політики власності); посилення корпоративного управління суб'єктами господарювання; реструктуризації та реорганізації суб'єктів господарювання; прозорого та комплексного процесу приватизації. На кардинальну зміну підходів до використання ресурсів держави спрямована нова політика управління державною власністю, основними завданнями якої визначено:

- впровадження корпоративного управління відповідно до стандартів ОЕСР, призначення визначених фахівців на керівні посади в ключових державних компаніях; запровадження ефективного управління об'єктами державної власності; залучення міжнародних компаній до проведення аудиту ключових державних підприємств;

- проведення масштабної прозорої приватизації державної власності за наявності відповідних економічних умов: розроблення та сприяння прийняттю у новій редакції Закону України «Про перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації» (виключення понад 1 200 об'єктів); зміна методики оцінки під час підготовки до приватизації; запровадження продажу державних пакетів акцій на міжнародних біржах; запровадження проведення конкурсу за принципом аукціону як основного способу приватизації;

- зміна системи управління стратегічною державною власністю через створення холдингових компаній із міжнародними стандартами управління [11]. Успішна реалізація реформи має сприяти формуванню базису для ефективного використання всієї системи власності в напрямі розв'язання наявних та запобігання появі нових структурних проблем національної економіки, а це вимагає ретельного відпрацювання механізмів її здійснення.

Різноманітність та перманентність трансформації форм власності, взаємообумовленість та взаємодоповнюваність їх розвитку, обумовлюють формування інституційного середовища функціонування національної економіки, ефективність якого (попри те, що кожна з форм власності виконує функції з реалізації певних інтересів) може бути об'єктивно оцінена тільки за кінцевими показниками ефективності функціонування економічної системи.

Під час розгляду впливу власності на структуру економіки важливим є врахування таких моментів:

- не існує такої універсально придатної форми власності, яка незмінно і незалежно від конкретних історичних умов перевершувала б інші форми власності в будь-якій країні в усіх галузях і секторах економіки [12, с. 10];

- попри те що державна власність виступає економічним базисом розв'язання стратегічно важливих завдань суспільного розвитку ефективність її використання в рамках функціональної діяльності державних підприємств поступається ефективності використання приватної власності бізнесовими структурами;

- умовою ефективного залучення потенціалу приватної власності до вирішення структурних проблем і досягнення цілей структурних перетворень є розвинуте конкурентне середовище;

- ресурси економічного розвитку, закладені в різних формах власності, у тому числі і приватній, не реалізуються автоматично тільки за рахунок створення, становлення цих форм, зміни власника, оскільки відносини власності не зводяться до пасивного володіння її об'єктами. Ці відносини більш багатомірні і здійснюються повною мірою тільки в процесі розпорядження об'єктами власності, їх використання, функціонування, які передбачають наявність відповідного механізму [13];

- вирішення складних і важливих завдань

в умовах агресивного середовища і прагнення запровадження демократичних засад управління в орієнтації на досягнення цілей сталого розвитку спонукає до відходу від протиставлення держави і ринку, державної і приватної власності й усе частіше демонструють ефективність форми поєднання різних типів власності під час реалізації проектів різного масштабу і складності.

Виступаючи складовою частиною економічних відносин, власність розвивається під впливом усієї сукупності елементів середовища функціонування економіки. Науковці відзначають якісні зміни у відносинах власності, що проходять під впливом переходу до нового (постіндустріального) технологічного укладу, які супроводжуються переходом до нового типу економічного зростання, з новою ціннісною орієнтацією і новими механізмами його регуляції [13]. В умовах формування інноваційної економіки розвиток власності пов'язується із вирішенням завдання щодо створення передумов інноваційного зростання, підвищення інноваційної активності, забезпечення консолідації та алокації різних видів ресурсів, що дало б змогу сформувати структурні пропорції економіки відповідно до вимог досягнення цілей соціально-економічного розвитку. Безальтернативність інноваційної моделі розвитку вітчизняної економіки вимагає нової якості її інституційної структури на основі запровадження прогресивних форм відносин власності, здатних інтегрувати потенціал різних суб'єктів економічних відносин і активізувати потужні стимули до саморозвитку.

Важливим моментом процесу структуризації економіки на етапі формування її постіндустріального типу є зростання взаємообумовленості розвитку нових типів власності та нових типів учасників економічних відносин – елементів економічної системи. Прикладом цього може слугувати розвиток стартап-компаній, основним капіталом яких є інтелектуальний, сформований на індивідуально-інтелектуальній власності, які володіють

Таблиця 2

Показники надходження заявок на об'єкти промислової власності в Україні в I кварталі 2012–2016 рр. [14]

Об'єкти промислової власності	Кількість поданих заявок					2016 у % до 2015
	2012	2013	2014	2015	2016	
Усього надійшло	11882	12368	10714	10019	12619	125,9
Винаходи	1239	1325	1122	1083	947	87,4
- за національною процедурою	717	774	625	631	575	91,1
- за процедурою РСТ	522	551	497	452	372	82,3
Корисні моделі	2704	2595	2165	1922	2407	125,2
- за національною процедурою	2703	2591	2164	1919	2406	125,4
- за процедурою РСТ	1	4	1	3	1	-
Промислові зразки	357	527	668	471	524	111,3
Знаки для товарів і послуг	7582	7921	6579	6543	8741	133,6
- за національною процедурою	5582	5453	4530	4521	6956	153,8
- за міжнародною процедурою	2000	2468	2229	2022	1785	88,3

внутрішніми імпульсами до саморозвитку, здатні стати каталізаторами формування «точок зростання» за умови партнерської взаємодії з інституціями, що володіють іншими видами власності, яка може бути задіяна для втілення різного роду інновацій у різні типи проектів.

Посилення викликів глобалізованого конкурентного середовища ставить суб'єкти господарювання в умови, коли для реалізації своїх конкурентних стратегій вони постають перед необхідністю переглянути структуру своєї власності з метою розширення її інтелектуального складника. Даний аспект є визначальним у формуванні структури інноваційної постіндустріальної економіки, оскільки володіння інтелектуальною власністю дає можливість економічним агентам активізувати інноваційні процеси, запропонувати нову продукцію з більшою часткою доданої вартості, сформувати потенціал сталого розвитку.

Вектори структурування національної економіки значною мірою визначаються розвитком такого складника системи інтелектуальної власності, як промислова власність, що об'єднує винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів і послуг (табл. 2). У I кварталі 2016 р. порівняно з аналогічним періодом попереднього року мало місце зростання загальної кількості заявок на об'єкти промислової власності на 25,9%. Зі зростанням кількості заявок на корисні моделі на 25,2%, на промислові зразки – на 11%, на знаки для товарів і послуг – на 33% кількість заявок на винаходи зменшилась на 12,6%. Тенденція до зменшення кількості заявок на винаходи намітилась з 2014 р., і це стає тривожним сигналом в аспекті згортання передумов структурної модернізації національної економіки.

Прийняття заявок на реєстрацію об'єктів промислової власності в Україні здійснюється за національною і міжнародною процедурами, що є хибною практикою, оскільки звужує можливості захисту національного виробника на зовнішньому ринку. Проблема підсилюється переважанням питомої ваги заявок за національною системою в їх загальній кількості, яка в I кварталі 2016 р. по винаходах становила 61%, корисних моделях – майже 100%, знаках для товарів і послуг – 80%. Урегулювання даного питання набуває особливої значимості з огляду на те, що з 1 січня 2016 р. в Україні офіційно почала діяти поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі з ЄС. У цьому зв'язку особливо актуальними залишаються рекомендації та застереження науковців [15, с. 367] стосовно того, що системи охорони інтелектуальної власності та інноваційного регулювання повинні сполучити виробниче та комерційне використання об'єктів інтелектуальної власності.

Оцінити досягнення країни стосовно стану й ефективності захисту прав власності дає змогу Міжнародний індекс захисту прав власності (The

International Property Right Index) – комбінований показник Міжнародного альянсу прав власності, що охоплює такі три аспекти: 1) правове і політичне середовище; 2) права на фізичну власність; 3) права на інтелектуальну власність. У 2015 р. зі значенням показника 3,9, що на 0,4 пункта нижче, ніж у 2014 р., Україна зайняла 109-е місце серед 129 країн світу [16]. При цьому компонент оцінки розподілився так: розвиток правового і політичного середовища – 2,8 (сформувався як середній із таких складників: незалежність судової системи – 1,7; верховенство права – 3,3; політична стабільність – 3,5; боротьба з корупцією – 2,8); права фізичної власності – 4,9 (захист фізичної власності – 2,8; реєстрація власності – 9,1; доступ до позики – 2,7); право інтелектуальної власності – 4,1 (захист прав інтелектуальної власності – 2,8; патентний захист – 7,8; захист авторських прав – 1,7). Наведені показники є наочним свідченням відсутності в Україні належних базових умов залучення потенціалу інституту власності до процесів прогресивного структурування національної економіки й індикаторами об'єктивізації напрямів державної політики у сфері захисту власності.

Висновки з проведеного дослідження. Є очевидним, що прогресивні структурні перетворення можуть бути забезпечені тільки на основі формування ефективних механізмів розвитку власності, основу яких становлять гарантування і захист власності, створення сприятливих умов для її використання й розширення, забезпечення компромісу між очікуваннями власника і рамковими умовами збереження та розвитку його власності. Незважаючи на те, що структура власності визначає напрями її цільового використання, особливого значення набуває питання досягнення синергетичного ефекту під час запровадження нових організаційно-правових форм поєднання, спільного розпорядження і користування власністю. Це означає, що для комплексного вирішення структурних проблем економіки велике значення має рівень взаємодії економічних агентів у питаннях спільного використання власності, ніж структурні пропорції між різними формами власності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мандибур В. Системно-формаційна трансформація інституту власності / В. Мандибур // Економічна теорія. – 2013. – № 2. – С. 59–60.
2. Кіндзерський Ю. Проблеми розбудови інституту власності у світлі модернізації економіки / Ю. Кіндзерський // Вісник КНТЕУ. – 2010. – № 4. – С. 18–27.
3. Кількість суб'єктів ЄДРПУО за організаційно-правовими формами. Статистичний щорічник України за 2012 рік / Державна служба статистики України. – Київ, 2013. – С. 82–83 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Кількість суб'єктів ЄДРПУО за організаційно-

правовими формами. Статистичний щорічник України за 2014 рік / Державна служба статистики України. – Київ, 2015. – С. 68–69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

5. Гордіца К.А. Неформальні складові інституту власності в Україні / К.А. Гордіца // Український соціум. – 2010. – № 2. – С. 110.

6. Шаповалов В.О. Акціонерний сектор національної економіки як об'єкт державного регулювання : [монографія] / В.О. Шаповалов, С.С. Ніколенко, І.М. Ковальчук. – Полтава : ПУЕТ, 2014. – 199 с.

7. Бабіченко В. Структура акціонерної власності в Україні в контексті диспропорцій розвитку корпоративного сектору / В. Бабіченко // Економіст. – 2014. – № 6. – С. 5.

8. Деретуляція та розвиток підприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reforms.in.ua/ua/reforms/deregulyaciya-ta-rozvytok-pidpryemnytva#overview>.

9. Частка державного сектору у складі економіки за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=Upravlinnia>.

10. Шлях до процвітання. Базові принципи реформування економіки / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [www.me.gov.ua/News/Detail?...](http://www.me.gov.ua/News/Detail?)

11. Реформа управління державною власністю [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reforms.in.ua/ua/reforms/reforma-upravlinnya-derzhavnoyu-vlasnistyu#overview>

12. Государство и разгосударствление: риски и ограничения «новой приватизационной политики» / А. Радыгин, Ю. Симачев, Р. Энтов // Вопросы экономики. – 2011. – 9. – С. 10.

13. Сорокин Д.Е. Отношения собственности в системе социально-экономического неравенства (методологическая база) / Д.Е. Сорокин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gorby.ru/activity/conference/show_562/view_24831

14. Промислова власність у цифрах. Показники діяльності Державної служби інтелектуальної власності України та Державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності» за I квартал 2016 року. Київ, 2016. – 28 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sips.gov.ua/i_upload/file/promvlasnist-ikv-2016.pdf

15. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / За ред. д-ра екон. наук, проф. Л.І. Федулової. – К. : Основа, 2005. – С. 367.

16. The International Property Rights Index 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : internationalpropertyrightsindex.org/country?

РИНКОВІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ РЕГУЛЮВАННЯ ВИТРАТ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО СЕКТОРУ

MARKET FACTORS OF ADJUSTMENT EXPENSES BUSINESS SECTOR

У статті з'ясовано, що основною метою діяльності підприємств є прибуток. Визначено, що прибуток є базою для забезпечення розвитку підприємства, підвищення показників його діяльності, впровадження інновацій у виробництво, досягнення бажаних переваг у конкуренції як на внутрішньому ринку, так і на ринку світового економічного простору. Доведено, що динаміка витрат конкретного виду діяльності визначається дією всіх чинників і відносна значимість кожного чинника відрізняється залежно від виду діяльності. Досліджено, що витрати, які створюються під час підприємницької діяльності, визначаються багатьма взаємопов'язаними факторами. Запропоновано перелік витратоутворюючих чинників, згрупованих за рівнями управління економікою, які поділяються на три основні групи: чинники мікро-, макро- (мезо-) і міжнародного рівнів.

Ключові слова: державне регулювання підприємництва, державна політика розвитку підприємництва, державне регулювання витрат, ринкові чинники розвитку підприємництва, прибуток підприємства.

В статті встановлено, що основною метою діяльності підприємств є прибуток. Визначено, що прибуток є базою для забезпечення розвитку підприємства, підвищення показників його діяльності, впровадження інновацій у виробництво, досягнення бажаних переваг у конкуренції як на внутрішньому ринку, так і на ринку світового економічного простору. Доведено, що динаміка витрат конкретного виду діяльності визначається дією всіх чинників і відносна значимість кожного чинника відрізняється залежно від виду діяльності. Досліджено, що витрати, які створюються під час підприємницької діяльності, визначаються багатьма взаємопов'язаними факторами. Запропоновано перелік витратоутворюючих чинників, згрупованих за рівнями управління економікою, які поділяються на три основні групи: чинники мікро-, макро- (мезо-) і міжнародного рівнів.

относительная значимость каждого фактора отличается в зависимости от вида деятельности. Исследовано, что расходы, которые возникают во время предпринимательской деятельности, определяются многими взаимосвязанными факторами. Предложен перечень затратообразующих факторов, сгруппированных по уровням управления экономикой, которые делятся на три основные группы: факторы микро-, макро- (мезо-) и международного уровней.

Ключевые слова: государственное регулирование предпринимательства, государственная политика развития предпринимательства, государственное регулирование затрат, рыночные факторы развития предпринимательства, прибыль предприятия.

It was found that the main purpose of business is profit, profit is the key enterprises. Determined that profit is the base for its development, improving the performance of its activities, innovation in production, achieving the desired benefits of competition in both the domestic market and the markets of the world economic space. It is proved that the dynamics of costs specific activity is determined by the influence of all the factors together, and the relative importance of each factor varies depending on the type of activity. Also, studies that costs are created when business activities are determined by many interrelated factors. A list vytratoutvoryuyuych factors, grouped by level of economic management, which are divided into three main groups: factors micro-, macro- (meso-) and international level.

Key words: government regulation of business, public policy development, regulation costs, market factors of business, profits.

УДК 338. 221. 01 +338.5.

Колісник Г.М.

к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку і аудиту

Ужгородський національний університет

Постановка проблеми. Останніми роками вплив негативних факторів на розвиток окремих суб'єктів підприємницького сектору і цілих видів економічної діяльності зазнає суттєвого тиску. До таких факторів належать: посилення конкуренції, зміна у поведінці споживачів, невпинне зростання цін тощо. Цей перелік можна продовжувати, але результат завжди один – зростання витрат. Саме тому суб'єкти підприємництва змушені все більше уваги приділяти ринковим чинникам розвитку регулювання витратами, а відповідно, і спрямовувати зусилля на вдосконалення діючих та вироблення нових концепцій управління внутрішнім бізнес-середовищем, з огляду на ринкові показники, що їх формують.

За часів, коли розміри та суми витрат на всі ресурси (або певної їх частки), формуються ринком, необхідним постає питання імплементації в господарську практику дієвої системи регулювання витратами підприємницького сектору. Суттєву роль тут повинне відігравати державне регулювання.

Сформована в Україні за часи незалежності модель регулювання витрат не враховує достатньою мірою особливості господарської діяльності

в конкурентному середовищі. Вирішення цієї проблеми передбачає необхідність переосмислення існуючої парадигми регулювання з орієнтацією на досвід американської та японської практики управління бізнес-процесами за участі держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасний етап розвитку ринкових систем господарювання характеризують процеси активного втручання держави в економічну діяльність. Держава як правовий інститут спрямовує свою діяльність на гармонійне поєднання задоволення потреб та інтересів як суспільства в цілому, так і кожного його члена шляхом реалізації одержаної влади державним апаратом. Проблеми державного регулювання розвитку підприємництва присвячено чимало наукових праць, однак більшість дефініцій державного регулювання містить різні ключові акценти, зокрема сукупність заходів, методів, інструментів державного впливу; об'єкти регулювання. Маловивченим є питання щодо визначення конкретних об'єктів цілеспрямованого впливу держави в процесі регулювання витратами підприємницького сектору, тому необхідно більше уваги

пріділяти дуже актуальній нині проблемі ринкових чинників розвитку регулювання витратами підприємницького сектору економіки країни.

Л. Дмитриченко у монографії «Государственное регулирование экономики: методология и теория» підкреслює, що є дві форми регулювання економіки: ринкова та державна; на думку автора, державна базується на законах ринку [1, с. 28]. Про врахування співвідношення між державним регулюванням та державним управлінням йдеться в монографії Л. Приходченко, який зазначає, що «...регулювання є складовим елементом здійснення державного управління, похідним поняттям і може виступати окремою функцією» [3, с. 146]. На думку В. Добровольської, сутність державного регулювання розкривається через поняття методу, яким є передбачені чинним законодавством способи впливу держави на поведінку господарюючих суб'єктів із метою отримання необхідного державі результату [2, с. 49].

Вважаємо, що держава для ефективного розвитку підприємництва має створювати засади сприяння та регулювання. Саме ці процеси (сприяння розвитку і регулювання підприємництва) визначають сучасність і прогресивність дій державної влади. Саме тому для визначення стратегічних пер-

спектив ефективного регулювання витратами підприємницького сектору та цільового застосування інструментів державного впливу на даний сектор економіки доцільним є визначення оптимального рівня регульованих державою чинників у загальному обсязі витрат підприємницького сектору.

Ефективне регулювання витрат відіграє суттєву роль не тільки для підприємницького сектору, але й для країни в цілому, адже від упровадженої методики регулювання витрат у підсумку залежить і ВВП країни.

Валовий внутрішній продукт (ВВП) України – це вартість кінцевої продукції (товарів і послуг), виробленої резидентами України за певний період часу. Недарма ВВП є одним із найважливіших показників розвитку економіки, який характеризує кінцевий результат виробничої діяльності економічних одиниць-резидентів у сфері матеріального і нематеріального виробництва.

Тому особливо важливим є відстоювання державою інтересів у розвитку системи регулювання витрат підприємницького сектору, котра в підсумку призведе до скорочення суми витрат на виробництво та реалізацію продукції (товарів та/або робіт чи послуг), яка за умов успішної реалізації призведе до підвищення доходу за тих же обсягів випуску.

Таблиця 1

Формування чистого прибутку (збитку) великих та середніх підприємств за видами економічної діяльності за січень-вересень 2015 р.*, млн. грн. [6]

	Чистий дохід	Операційні витрати	Інші витрати	Витрати всього	Чистий прибуток (збиток)
Усього	3444938,6	3098517,4	522730,9	3631667,8	-186729,2
Сільське, лісове та рибне господарство	12400,9	12164,3	571,3	12794,6	-393,7
Промисловість	1562190,0	139820,5	250257,0	1652473,3	- 90283,3
Будівництво	65409,0	61447,5	10456,9	72003,3	- 6594,2
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	1161491,0	1114026,0	87402,4	1203718,7	- 42227,7
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	204145,8	177995,9	19545,5	198326,6	5819,2
Тимчасове розміщення й організація харчування	11683,4	14000,0	842,3	14853,7	-3170,3
Інформація та телекомунікації	74883,0	60768,4	18932,2	80762,7	-5879,7
Фінансова і страхова діяльність	85299,7	56435,8	31616,4	89574,5	-4274,8
Операції з нерухомим майном	62476,1	60281,3	33920,9	94207,2	-31731,1
Професійна, наукова та технічна діяльність	165352,9	108786,2	60899,1	169757,1	-4404,2
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	26314,5	20701,7	6930,7	27707,7	-1393,2
Освіта	687,8	550,9	17,1	569,6	118,2
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	5403,6	5062,6	940,4	6023,2	-619,6
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	6556,7	7850,0	364,8	8234,3	-1677,6
Надання інших видів послуг	644,1	627,3	33,9	661,3	-17,2

*Без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ, тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополь та частини зони проведення антитерористичної операції. За видом економічної діяльності «Сільське, лісове та рибне господарство» інформацію наведено без урахування рослинництва, тваринництва та змішаного сільського господарства, які відслідковуються тільки в річній звітності

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у з'ясуванні ринкових чинників розвитку державного регулювання витрат підприємницького сектору економіки країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальновідомо, що для підприємницьких структур виробничої та невиробничої сфер основною метою діяльності є отримання найвищого прибутку. Така умова є бажаною та обов'язковою, оскільки отримуваний прибуток є базою для забезпечення його розвитку підприємства, підвищення показників його діяльності, впровадження інновацій у виробництво, досягнення бажаних конкурентних переваг як на внутрішньому ринку, так і на ринку світового економічного простору. Перераховані умови доводять необхідність проведення аналізу регулювання витрат підприємницького сектору, особливо ринкових чинників розвитку, в умовах кризових економічних перетворень та коли більшість вітчизняних підприємств отримують збиток.

Аналіз показників чистого прибутку (збитку) підприємницького сектору за дев'ять місяців 2015 р., наведений у табл. 1, свідчить про важливість побудови дієвої системи регулювання витрат.

Вивчаючи показники, наведені в таблиці 1, доходимо висновку, що більшість видів економічної діяльності, які забезпечують формування структури ВВП, працюють зі збитком. Виняток становлять сфери освіти, транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності.

Витрати, що створюються під час підприємницької діяльності, визначаються багатьма взаємопов'язаними факторами. Поведінка витрат пояснює дію великого набору витратоутворюючих факторів у кожній конкретній економічній ситуації.

За адміністративно-командної економіки (за часів СРСР) у методичних указах до розробки державних планів економічного і соціального розвитку було виділено визначальні чинники, що справляють вплив на формування витрат. Із часом вони перетворилися в типовий перелік витратоутворюючих чинників теорії і практики, які й нині застосовуються на вітчизняних підприємствах.

Близько 30 років тому, у часи переходу економіки України до ринкових відносин, було виділено чинники, що впливають на формування витрат. Але, на жаль, вони не відображають специфіку сучасного етапу розвитку ринкової економіки. Необхідність їх перегляду й уточнення пов'язана із цілою низкою нових явищ. Традиційно використовується класифікація витратоутворюючих чинників повною мірою не враховує, наприклад, чинники маркетингового характеру, котрі пов'язані із загостренням конкуренції, розширенням асортименту, інноваційною діяльністю, кваліфікацією працівників, що впливають на витрати підприємницького сектору, суттєво змінюючи їх структуру.

Свого часу визначити найбільш істотні витратоутворюючі чинники в економіці ринкового типу, спробував М. Портер. У науковій роботі «Конкуренція» він увів поняття ключових чинників (факторів) виробництва – базових складників структури витрат підприємства, до яких по-різному застосовується цілеспрямований контроль [4, с. 231]. На переконання вченого, від визначених ним складників залежить динаміка витрат, пов'язаних із різними видами діяльності, відображаючи при цьому всі можливі взаємозв'язки. Ключові чинники витрат – це причини, обумовлені структурою індустрії і ключовими витратами на здійснення певного виду

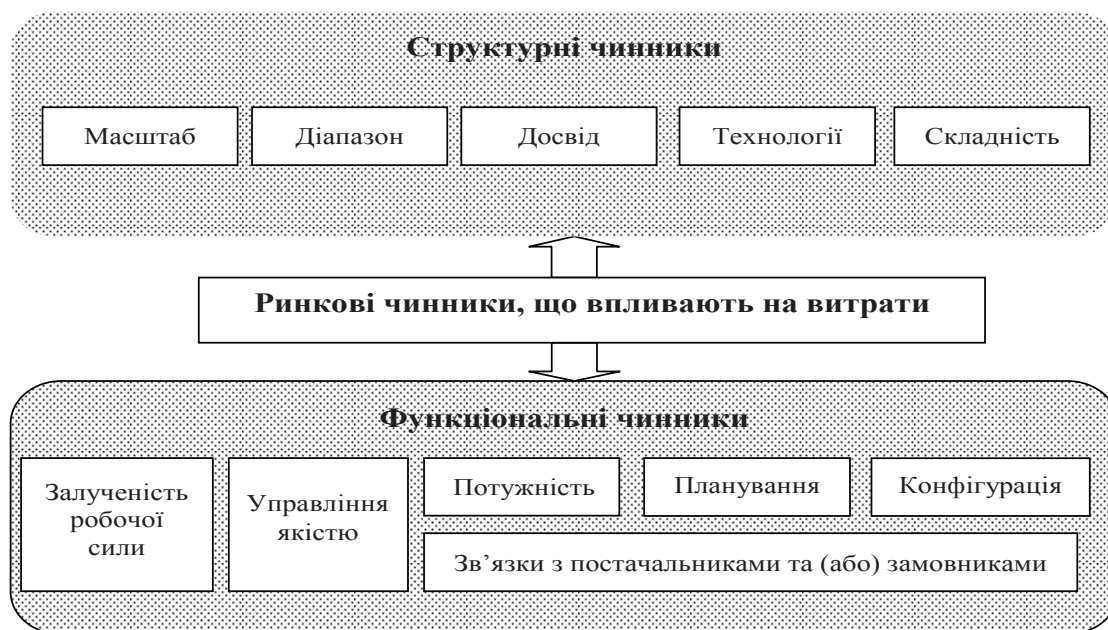

Рис. 1. Класифікація ринкових чинників, що впливають на витрати, за Дж. Ріле

діяльності. Дію цих чинників підприємство може контролювати лише певною мірою. Динаміка витрат конкретного виду діяльності визначається дією всіх чинників, і відносна значимість кожного чинника відрізняється залежно від виду діяльності. Згодом витрати зазнають змін через коливання у співвідношенні. Це неминуче відбувається в міру зростання підприємства або розвитку ситуації в галузі. У зв'язку з цим М. Портер визначив кілька рушійних сил динаміки зміни витрат, а саме: зростання галузі, різну чутливість до масштабу, вплив кривої навчання, різницю в рівні технологічних змін, відносну інфляція витрат, старіння й адаптацію до ринку.

Таким чином, М. Портер висуває на перший план чинники, пов'язані з динамікою розвинутого ринку, але не враховує специфіки перехідного періоду для постсоціалістичних економік, пов'язаних із нестабільністю, подоланням монополізму і розвитком ринкової конкуренції.

Крім переліку витратоутворюючих чинників, представлених М. Портером, в економічній літературі існують й інші, зокрема набір чинників, визначених Дж. Ріле [4, с. 252]. Згідно з його дослідженням, усі ринкові чинники, що здійснюють вплив на витрати, можна розділити на дві групи: структурні і функціональні (операційні) (рис. 1).

До перших належать: масштаб (обсяг інвестицій у процес виробництва, дослідження і наукові розробки, маркетингові ресурси для виготовлення продукту), діапазон (ступінь вертикальної і горизонтальної інтеграції), досвід роботи, технології, а також складність (широта асортименту виробів або послуг, який збираються запропонувати замовникам).

Друга група витратоутворюючих чинників, що виділяються Дж. Ріле, – функціональні чинники, що керують витратами підприємницького сектору. Їх пов'язують зі здатністю даного сектору успішно функціонувати. До цих чинників належать: залученість робочої сили (прийняття працівниками зобов'язань із постійного підвищення їх рівня кваліфікації), комплексне управління якістю, використання потужностей, ефективність планування, конфігурація (досконалість конструкторської розробки виробів), використання зв'язків із постачальниками та/або замовниками в контексті ланцюжка витрат.

Однак недолік даної класифікації полягає в тому, що вона враховує лише внутрішні чинники, які діють у рамках конкретної організації або групи підприємств, і не бере до уваги дію таких зовнішніх факторів, як державна політика, стан ринку і розвиток економіки в цілому.

Проаналізувавши існуючі вітчизняні та зарубіжні класифікації витратоутворюючих чинників, можна констатувати, що кожна з них має як певні переваги, так і окремі недоліки. Жодна з них не є вичерпною і в сучасних умовах не може використовуватися для оцінки, аналізу та планування витрат підприємницького сектору.

Отже, узагальнивши позитивні сторони описаних класифікацій з урахуванням специфіки планування і умов розвитку вітчизняної економіки, спираючись на маркетинговий підхід, пропонується перелік витратоутворюючих чинників, згрупованих за рівнями управління економікою. Всі вони діляться на три основні групи: чинники мікро-, макро- (мезо-) і міжнародного рівнів.

Таблиця 2
Класифікація чинників регулювання витрат підприємницького сектору за рівнями управління економікою

Рівень управління економікою	Чинники
Мікрорівень	<ul style="list-style-type: none"> - обсяги виробництва і продажів; - використання потужностей; - номенклатура й асортимент продукції; - взаємодія між структурними підрозділами; - ступінь взаємодії в ланцюжку підприємств по створенню і реалізації продукції; - взаємозв'язок і взаємозалежність між різними процесами підприємства; <ul style="list-style-type: none"> - політика у сфері якості; - інноваційна діяльність; - тощо
Макрорівень (мезорівень)	<ul style="list-style-type: none"> - масштаби державного регулювання економіки; - співвідношення попиту і пропозиції; <ul style="list-style-type: none"> - робота профспілок; - пільги і стимулятори; - податки і відрахування; - обсяги внутрішніх інвестицій; - інфляційні процеси в економіці; - тощо
Міжнародний рівень	<ul style="list-style-type: none"> - курси валют; - зміна світових цін на товари і послуги; - політичні умови в міжнародній торгівлі; - обсяг іноземних інвестицій; - тощо

Перші включають фактори, що безпосередньо належить до підприємства і тією чи іншою мірою залежать від його діяльності.

Фактори макрорівня є зовнішніми по відношенню до підприємства та не залежать або мало залежать від його роботи. Ці ж фактори з деякими обмеженнями можуть діяти і на мезорівні, тобто в масштабах певних територій, регіонів, областей.

Фактори міжнародного рівня більшою мірою впливають на підприємства, які працюють з іноземними постачальниками та покупцями. Ці фактори визначають, чи вигідний експорт товарів в обраній підприємством країні і чи є економічно обґрунтованим імпорт сировини, матеріалів, комплектуючих та іншої продукції іноземного виробництва.

Висновки з проведеного дослідження. Застосовуючи лише ринкові методи, проблему розвитку регулювання витрат неможливо вирішити. У процесі регулювання витрат підпри-

емницького сектору постає необхідність у формуванні системи регулювання економічними процесами, котра б поєднувала ринкові механізми з методами державного впливу. Загальноприйнятим є поділ усіх методів державного регулювання витрат на прямі та опосередковані (непрямі). Їх застосування визначається станом зовнішньоекономічного середовища, від якого значною мірою залежить ефективність регулювання витратами окремих бізнес-структур.

Тому державне регулювання в системі управління витратами має бути націлене на постійний пошук і виявлення резервів економії ресурсів і на зниження витрат із метою підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємницького сектору.

Попередні наукові зондування теоретичних положень та практики ведення підприємницької діяльності виявили, що цілеспрямованість сучасної системи розвитку регулювання витрат пов'язана зі скороченням рівня витрат на одиницю продукції. Скорочення витрат на виготовлення продукції є критерієм, відносно якого оцінюється ефективність регулювання витратами в цілому та їх величини і рівня. Проте в Україні усталена так звана традиційна модель регулювання витрат, яка, на жаль, не враховує достатньою мірою специфіку діяльності підприємницького сектору в конкурентному середовищі залежно від сфери діяльності, адже основи традиційної моделі базуються на таких тезах: у бухгалтерському обліку формується справжня собівартість одиниці продукції; аналіз витрат за елементами і статтями калькуляції відбувається під час побудови системи регулювання та управління ними. Крім того, дослідники, формуючи теоретичні основи регулювання витрат, головною функцією, яка впливає на величину та

рівень витрат, розглядають обсяг виробництва, що характеризує традиційну модель такого управління. Залежність поведінки витрат від впливу інших факторів практично не враховується.

Таким чином, дослідження характеру традиційної системи регулювання витрат забезпечило теоретичну базу для обґрунтування її вузькоцільового положення – кореляції з процесом регулювання рівня витрат, що породжує обмеженість сприйняття економічної думкою сутнісного призначення системи регулювання витрат підприємницького сектору.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дмитриченко Л.И. Государственное регулирование экономики: методология и теория : [монография] / Л.И. Дмитриченко. – Донецк : УкрНТЭК, 2001. – 329 с.
2. Добровольська В. Деякі питання щодо непрямих (економічних) методів державного регулювання підприємницької діяльності / В. Добровольська // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 5. – С. 49–52.
3. Приходченко Л.Л. Забезпечення ефективності державного управління: теоретико-методологічні засади : [монографія] / Л.Л. Приходченко. – Одеса : Оптимум, 2009. – 300 с.
4. Савчук В.П. Финансовый менеджмент предприятий: прикладные вопросы с анализом деловых ситуаций / В.П. Савчук – К. : Максимум, 2001. – 600 с.
5. Porter, M. (1998) On Competition, Boston: Harvard Business School, 1998.
6. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%B2%D0%BD%D1%83%D1%82%D1%80%D1%96%D1%88%D0%BD%D1%96%D0%B9_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B4%D1%83%D0%BA%D1%82.

МЕТОДОЛОГІЯ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ ЯК НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

METHODOLOGY OF INSTITUTIONALISM AS SCIENTIFIC AND THEORETICAL FOUNDATION OF REGULATION OF THE ECONOMY

У статті обґрунтовано необхідність формування та розвитку інституціонального середовища як основи державного регулювання економіки та забезпечення ефективності реформ. Розглянуто інститут соціального партнерства як дієвий механізм функціонування громадянського суспільства та забезпечення функціонування інститутів. Проаналізовано роль держави у формуванні інституційного середовища та забезпечення його якості.

Ключові слова: інституціоналізм, державне регулювання економіки, регуляторна політика, дерегуляція, соціальне партнерство.

В статті обоснована необхідність формування та розвитку інституціональної середовища як основи державного регулювання економіки та забезпечення ефективності реформ. Рассмотрен институт социального партнерства как действенный

механизм функционирования гражданского общества и обеспечения функционирования институтов.

Ключевые слова: институционализм, государственное регулирование экономики, регуляторная политика, дерегулирование, социальное партнерство.

The necessity of formation and development of institution environment as foundation of the state regulation of the economy and provision of effectiveness of reforms are grounded. Institute of social partnership as an effective mechanism of the functioning of civil society and institutions is considered. The role of the state in the information of institutional environment and assurance of its quality are analyzed.

Key words: institutionalism, state regulation of the economy, regulatory policy, deregulation, social partnership.

УДК 330.34

Колупаєва І.В.

к.е.н., доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту
Харківський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Постановка проблеми. Сталий розвиток економіки неможливо уявити собі без глибинних змін усієї економічної системи. Для дослідження напрямів та механізмів реалізації регуляторної політики держави ефективним є застосування методології інституціоналізму, яка має комплексний та системний характер і дає змогу проаналізувати певний процес через низку об'єктивних чинників, детермінантів, еволюційних закономірностей та особливостей розвитку національної економіки. Отже, набуває актуальності обґрунтування необхідності застосування методології інституціоналізму як науково-теоретичного підґрунтя державного регулювання економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У закордонних та вітчизняних доробках можна знайти праці, присвячені методології інституціоналізму. Д. Норт [1] аналізує інституційні зміни і функціонування економіки; О.А. Гриценко [2] визначає місце держави в інституційному середовищі; О.О. Прутська [3] розглядає економічну поведінку на основі інституціонального підходу; О.В. Носова [4] досліджує напрями розвитку інституційного реформування у пострадянських країнах; Т.В. Голикова та В.П. Мельник [5] аналізують дерегулювання як спосіб підвищення якості інституційного середовища та ін. Потребує подальшого дослідження питання актуалізації формування інституційного забезпечення державного регулювання економіки.

Постановка завдання. Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності застосування методології інституціоналізму як науково-теоретичної основи регулювання економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукових джерел виявив значний науково-практичний інтерес до теорії інституціоналізму та

її застосування для дослідження сучасних економічних проблем державного регулювання.

Одним із головних суб'єктів інституціонального середовища є держава, яка через свої функції забезпечує економічну, соціальну, адміністративну та іншу діяльність. «Будучи інститутом особливого роду, держава створює інституційний корсет, що підтримує ринкове середовище в необхідній формі» [2, с. 78]. Значну роль у формуванні інституціональної системи відіграє держава, а якість інституційного середовища визначається державною регуляторною політикою.

Аналізуючи економічну парадигму формування інноваційного розвитку, Н.А. Мамонтова [6, с. 76] зазначає, що «слабким місцем сучасної парадигми є не помилкові методи дослідження, а занадто спрощене уявлення про об'єкт дослідження». Отже, для визначення сучасної парадигми регуляторної політики держави необхідним є глибинний аналіз інститутів, норм, принципів із позиції їх історичного розвитку. Саме це дасть змогу знайти необхідні засоби, методи, інструменти для ефективного державного регулювання економіки.

Найбільш узагальнену концепцію інститутів представив Д. Норт, який виділив такі групи:

- неформальні обмеження (традиції, звички, соціальні умовності);
- формальні правила (законодавчі та адміністративні акти, судові рішення);
- механізми примусу, які забезпечують дотримання правил (судові органи, органи правопорядку тощо) [1].

Важлива роль серед інститутів належить саме власності, адже форма власності визначає взаємовідносини між суб'єктами у суспільстві. Аналіз

наукових джерел дослідження методології інституціоналізму показав, що до основних інститутів належать: традиції, звички, релігія, власність, сім'я, ментальність, культура тощо. У сучасному розумінні в поняття інституту входять також організації, установи, які займаються регуляторною діяльністю у межах своїх компетенцій. Головним органом виступає Державна регуляторна служба України.

Інститути середовища зменшують невизначеність шляхом установаження сталої структурної взаємодії між людьми [1]. Отже, всі інститути діють у суспільстві у тісному зв'язку і мають урахувати інтереси всіх суб'єктів суспільства. Слід зазначити, що інститути дають підґрунтя для розуміння історичного процесу економічного об'єкту (процесу) та для вибору найбільш ефективних інструментів та засобів регулювання економіки.

Не враховувати цього в процесі трансформаційних змін і реформ неможливо, а ігнорування погрожує провалом цілей та завдань політики [7, с. 4].

Погоджуємося з думкою О.В. Носової, яка зазначила, що «потенційні можливості економічного зростання держави, досягнення більш високих темпів рівня економічного та соціального розвитку залежать більше від інститутів» [4, с. 261–262]. Інститути визначають основу та є більш важливими для забезпечення ефективної економічної політики, ніж параметри, які задаються зовнішнім середови-

щем в умовах глобалізації. На рис. 1 узагальнено інститути та інструменти регулювання економікою.

Важливим, на нашу думку, є виокремлення інституту соціального партнерства, що запропонувала Н.В. Оленцевич, зазначивши: «Соціальне партнерство може служити дієвим інструментом поєднання економічної ефективності та соціальної справедливості у суспільстві... Визначальну роль тут має відігравати виважена адекватна політика держави, направлена на сприяння розвитку соціального діалогу» [8, с. 466–467]. Соціальне партнерство потрібно розглядати як реальний механізм створення і функціонування громадянського суспільства, де служіння-управління в рамках установлених суспільством правил гри є засобом сталого національного розвитку і згуртування та збагачення різноманітних та самоцінних форм та елементів задля цього розвитку.

Формування та подальший розвиток інститутів залежить від економічних реформ, що проводяться. Проблеми реформ в Україні полягають у недостатній увазі щодо питання про роль держави у створенні та забезпеченні функціонування інститутів.

Конкретні дії держави повинні визначатися національною специфікою і станом економіки в кожний певний момент. Процес адаптації випробуваних в інших країнах інститутів до нових умов відбувається в різних країнах із різною швидкістю й ефективністю [3, с. 221].

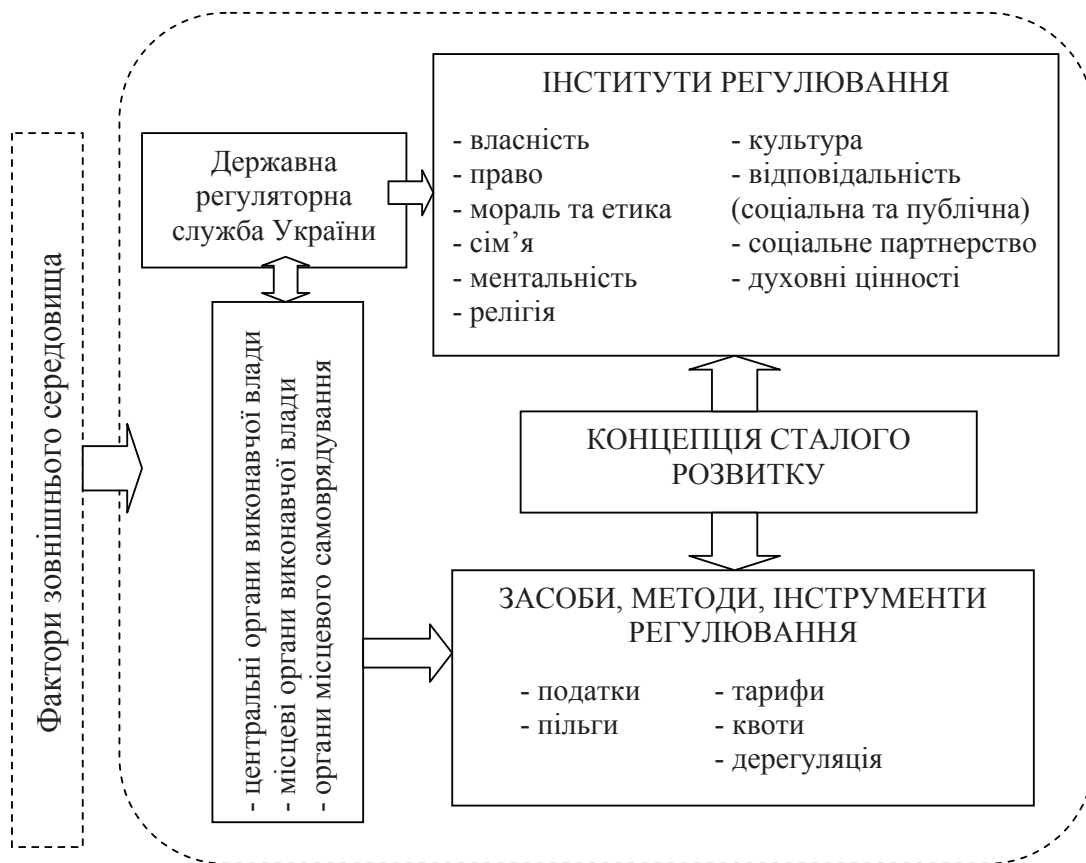

Рис. 1. Науково-теоретична основа регулювання економіки на основі інституціоналізму

Дії держави щодо забезпечення функціонування інститутів мають ґрунтуватися на ідеології служіння народу, інтересам громадян, що може бути забезпечено через механізм соціального партнерства.

О.О. Прутська зазначила, що «одним із механізмів забезпечення зворотного зв'язку в економіці повинен бути інститут відповідальності. Наявність інституту відповідальності сприяє не тільки тому, щоб підприємці підходили до ведення бізнесу з усією серйозністю, з урахуванням інтересів і очікувань контрагентів, а й і відповідно до встановлених державою правил» [3, с. 139]. Необхідно підкреслити, що тут має бути не тільки соціальна відповідальність, а й публічна відповідальність – відповідальність органів влади за порушення захисту інтересів та прав людини та суб'єктів господарювання.

Отже, під час розробки економічної стратегії сталого розвитку України слід визначити соціальне партнерство як найважливіший пріоритет і механізм накопичення і реалізації економічного і соціально-культурного потенціалу нації. За допомогою об'єднання ідей, зусиль, ресурсів різних господарюючих суб'єктів потрібно вирішувати найгостріші та найактуальніші соціально-економічні проблеми підвищення добробуту нації.

Погоджуємося з думкою А.В. Яцюк, яка стверджує, що «держава має відігравати координуючу та консолідуючу роль, виступати суб'єктом формування необхідних інститутів, бути творцем середовища для вільного інформаційного обміну між соціальними групами і бути гарантом захисту прав людини і належного функціонування інститутів, які забезпечують їх реалізацію» [7, с. 9].

Для формування парадигми соціально-економічного розвитку країни, основаної на забезпеченні сталого розвитку економіки з урахуванням інтеграційних процесів, набувають актуальності важелі (інструменти, засоби) державного регулювання економіки. Основними інструментами регуляторної політики держави стають такі традиційні інструменти, як податки, тарифи, квоти, пільги тощо. Важелі регулювання мають бути направлені на захист та підтримку національної економіки, яка трансформується. Необхідно також звернути увагу на нові засоби регулювання економіки.

Так, інституційне становлення у Польщі показало, що важливим стало «надання значної незалежності основній частині економічних суб'єктів, збільшення автономності державних підприємств за обмеження державного втручання» [4, с. 267].

Інституційні бар'єри, які характерні для економіки України, негативно впливають на ефективність діяльності суб'єктів господарювання зокрема та економіки в цілому. «Україна паралізована величезним обсягом регулювання» [9]. За даними рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business, Україна посіла 87-е місце [10]. Позиція в рейтингу

дещо покращилася, проте залишається все ж таки низькою. Значна бюрократизація стає однією з основних перешкод для економічного розвитку та умов ведення бізнесу в Україні. Відносини влади та бізнесу не знаходяться у колі соціального партнерства. Обтяжливі перевірки, встановлення обмежень на ведення підприємницької діяльності стримують соціально-економічний розвиток країни.

Закордонний досвід у сфері провадження регуляторної політики держави свідчить про необхідність скасування таких бар'єрів. Очевидно, що в різних країнах різні політичні та економічні умови, кожна країна пройшла свою унікальну історію розвитку, отже, і дерегулювання має носити особливий характер. «Послідовна, систематична та прозора дерегуляція – це найдієвіший метод для виявлення та усунення руйнівних регуляторних норм, які блокують розвиток економіки та відлякують міжнародних інвесторів» [9].

В Україні була спроба запровадити «регуляторну гільйотину» (прискорений перегляд регуляторних актів) у 2005, 2008, та 2011 рр. За результатами громадського моніторингу реформа дерегулювання підприємницької діяльності шляхом проведення прискореного перегляду регуляторних актів, прийнятих органами та посадовими особами місцевого самоврядування, у 2011 р. зазнала фіаско [10, с. 89].

Факторами, які негативно вплинули на проведення даної реформи визначено такі:

- невинуватено скорочений термін проведення прискореного перегляду;
- відсутність належного матеріально-технічного забезпечення органів місцевого самоврядування;
- значний обсяг документів, що мають бути переглянуті в процесі проведення «регуляторної гільйотини»;
- брак досвідчених фахівців з упровадження державної регуляторної політики;
- відсутність об'єднань підприємців, наукових установ та профільних громадських організацій у селах, селищах та малих містах та ін. [10, с. 88].

Результатом будь-якої реформи має бути створена ефективна економічна система, яка так і не сформувалася в Україні. «Український досвід проведення реформ вражає втраченими можливостями» [10, с. 84].

Необхідно підкреслити, що під час проведення реформи 2011 р. держава не створила умови для інституційного та організаційного забезпечення, що призвело не тільки до провалу реформи, а й не створило сприятливі передумови для майбутніх перетворень.

Сьогодні значний досвід розробки реформи дерегулювання економічної системи доступний і може бути застосований в українських реаліях. Використання закордонного досвіду проведення реформ потребує імплементації до умов національної економіки.

На нашу думку, успішне проведення дерегулювання економіки неможливе без забезпечення умов формування інституційного середовища. Очевидним є подальше проведення адміністративної реформи, яку вже розпочато в Україні. Реформа децентралізації влади має забезпечити дебюрократизацію та дерегулювання на рівні регіонів. Кадрове питання державних службовців залишається нагальним, адже відсутність реформаторів та якісно підготовлених державних службовців органів виконавчої влади (які приймають рішення в рамках реформи) негативно впливає на проведення реформи дерегулювання.

Реформа дерегулювання, реформа децентралізації, адміністративна реформа мають проводитися у тісному зв'язку виходячи із цілей та завдань дерегуляції через реалізацію правил взаємодії в межах відомств, які разом мають мінімізувати адміністративні бар'єри. Переконані, що тільки комплексна взаємодія інститутів дасть змогу досягти поставленої мети і створити таку регуляторну систему, яка б захищала суспільні інтереси та сприяла економічному зростанню, а також забезпечила наближення регуляторних норм до стандартів Європейського Союзу.

Для подолання негативних тенденцій, які склалися в Україні, має бути вирішена проблема створення такої інституціональної системи, яка б актуалізувала регуляторну функцію держави та забезпечила основу для реалізації державної регуляторної політики.

Висновки з проведеного дослідження. Обґрунтовано необхідність формування та розвитку інституціонального середовища як основи державного регулювання економіки та забезпечення ефективності реформ. Виокремлено інститут соціального партнерства як дієвий механізм функціонування громадянського суспільства та забезпечення функціонування інститутів на ідеології «служіння народу». Для забезпечення демократичних принципів побудови відносин між суспільством і владою, відновлення довіри до органів влади та покращання політичної ситуації актуальності набуває публічна відповідальність. Під час розробки стратегії соціально-економічного розвитку України та проведення відповідних реформ найважливішим пріоритетом державного регулювання має стати забезпечення функціонування інституційного середовища національної економіки. Важливим напрямом забезпечення

якості інституційної системи, сприятливих умов для розвитку підприємництва та покращення бізнес-клімату в Україні є дерегуляція.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт ; пер. з англ. І. Дзюб. – К. : Основи, 2000. – 198 с.
2. Гриценко О.А. Місце держави в інституційному просторі трансформаційної економіки / О.А. Гриценко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : збірник наукових праць. Т. 11. – Суми : Мрія-1 ЛТД, УАБС, 2004. – С. 76–82.
3. Прутська О.О. Інституціоналізм і проблеми економічної поведінки в перехідній економіці : [монографія] / О.О. Прутська. – К. : Логос, 2003. – 256 с.
4. Носова О.В. Институциональное реформирование в постсоветских странах: направление развития / О.В. Носова // Постсоветский институционализм: десять лет спустя : [монография] : в 2-х т. Т. 1. / Под ред. В.В. Дементьева, Р.М. Нуреева. – Донецк : ДонНТУ, 2013. – С. 256–273.
5. Голикова Т.В. Дергулирование хозяйствования как способ повышения качества его институциональной среды / Т.В. Голикова, В.П. Мельник // Постсоветский институционализм: десять лет спустя : [монография] : в 2-х т. Т. 1. / Под ред. В.В. Дементьева, Р.М. Нуреева. – Донецк : ДонНТУ, 2013. – С. 375–394.
6. Мамонтова Н.А. Криза сучасної економічної парадигми у формуванні механізму інноваційного розвитку / Н.А. Мамонтова // Наукові записки. Серія «Економіка». – 2013. – Вип. 23. – С. 74–77.
7. Яцюк А.В. Гражданское общество и формирование новой парадигмы социально-экономического развития в условиях глобализации / А.В. Яцюк // Экономика Украины. – 2015. – № 12 (641). – С. 4–9.
8. Оленцевич Н.В. Социальное партнерство в системе институтов рыночного хозяйства / Н.В. Оленцевич // Постсоветский институционализм: десять лет спустя : [монография] : в 2-х т. Т. 2 / Под ред. В.В. Дементьева, Р.М. Нуреева. – Донецк : ДонНТУ, 2013. – С. 458–468.
9. Джейкобс С. Як треба скасовувати дозволи для бізнесу: світовий досвід / С. Джейкобс, В. Антоляк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/2015/10/5/562205/>.
10. Інформація щодо рейтингу про легкість ведення бізнесу Doing business [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org/>.
11. Реформа дерегулювання в Україні: втрачені можливості : аналіт. звіт. / О.В. Литвинов, Н.М. Литвинова, Н.В. Стандічук [та ін.] ; за заг. ред. О.В. Литвинова. – Д. : МОНОЛІТ, 2012. – 96 с.

СИСТЕМА ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕКЛАМНОГО РИНКУ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

THE GOVERNMENT SYSTEM OF ADVERTISING MARKET REGULATIONS IN UKRAINE: THE PROBLEMS OF FUNCTIONING AND DEVELOPMENTAL PERSPECTIVES

У статті проаналізовано показники діяльності органів державного регулювання реклами. З'ясовано особливості функціонування вітчизняної системи регулювання рекламних відносин та запропоновано шлях її реформування відповідно до сучасних тенденцій розвитку рекламного ринку.

Ключові слова: Антимонопольний комітет України, Державна служба України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, рекламний ринок, державне регулювання реклами.

В статті проаналізовані показателі діяльності органів державного регулювання реклами. Выяснены особенности функционирования отечественной системы регулирования рекламных отношений и предложен путь ее реформирования в соответствии с современными тенденциями развития рекламного рынка.

Ключевые слова: Антимонопольный коми-

тет Украины, Государственная служба Украины по вопросам безопасности пищевых продуктов и защиты потребителей, Национальный совет Украины по вопросам телевидения и радиовещания, рекламный рынок, государственное регулирование рекламы.

The results of the government institutions of the advertising market regulations functioning were analyzed. The dynamics of the Ukrainian advertising market development has been researched for the last few years. The peculiarities of the functioning of the Ukrainian regulatory system in advertising affairs were found and the way of reforming them was offered in accordance with the contemporary tendencies of the advertising market development.

Key words: Anti-monopoly Committee of Ukraine, The State Service of Ukraine on Food Safety and Customer Protection, The National Council of Television and Radio Broadcasting of Ukraine, publicity market, state regulation of advertising.

УДК 351:659.1

Леськів О.А.

аспірант кафедри менеджменту
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Постановка проблеми. Рекламні відносини, що здійснюються без належного контролю з боку державного регулятора, перетворюються на ефективний інструмент поширення дезінформації та пропаганди серед населення, що, зважаючи на поточну складну військово-політичну ситуацію в Україні, є особливо небезпечно. Негативні тенденції розвитку вітчизняного рекламного ринку, що простежуються в останні роки, засвідчують потребу у виваженому та ефективному державному втручанні в зазначені процеси. Існує нагальна необхідність у перегляді існуючої системи державного регулювання маркетингових комунікацій в Україні, її перебудові відповідно до сучасних особливостей розвитку ринку та залучення до провідних західних тенденцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у вивчення рекламних комунікацій та специфіки управління ними як на макрорівні, так і на рівні окремих підприємств зробила ціла низка вітчизняних науковців: Г. Агарков, В. Васильчук, Н. Горбенко, А. Гринько-Грузневська, М. Грицютя, О. Закусило, В. Корінев, О. Кузнєцова, Т. Лаврик, Л. Микитенко, Т. Ревенко. Сучасні наукові розробки у сфері державного регулювання рекламних відносин здійснюють європейські та американські дослідники: С. Алексєєв, П. Вербрюген, М. Мелло, А. Мілева, Л. Маркаускас, Т. Тихоненко, А. Тірер, Т. Хавінга та ін.

Аналіз вітчизняних та зарубіжних джерел засвідчує відсутність комплексних досліджень, що присвячені особливостям здійснення державного управління та контролю рекламних комунікацій

в Україні. Наявні наукові напрацювання мають доволі фрагментарний характер, не включають цілісних підходів до регулювання рекламних ринків і недостатньо заглиблюються в конкретні практичні аспекти здійснення державної регулятивної політики у цій сфері.

Постановка завдання. Головною метою даної роботи є дослідження української системи державного регулювання реклами, обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення державної політики в галузі регулювання рекламних комунікацій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Негативні тенденції розвитку вітчизняного медійного ринку, що наочно представлені в табл. 1, засвідчують кризу вітчизняної рекламної галузі, яка негативно відбивається не лише на суб'єктах бізнесу, але й на простих споживачах маркетингової комунікації, які потерпають від перенасичення інформаційного простору неякісним та неадекватним рекламним продуктом.

Корінна проблема всієї вітчизняної системи державного контролю над рекламною діяльністю полягає у значній невизначеності меж повноважень державних органів, до сфер компетенцій яких, серед іншого, належить регулювання ринків маркетингових комунікацій. Перелік державних інституцій із коротким зазначенням меж їх повноважень щодо рекламного ринку наведено в ч. 1 ст. 26 Закону України «Про рекламу» [2]. Серед семи державних органів, які у зазначеній статті згадує законодавець, жоден не наділений комплексним обсягом повноважень для системного здійснення функцій регу-

лювання та контролю над учасниками рекламного ринку. До 2014 р. центральним державним органом регулювання рекламних відносин в Україні залишалась Державна інспекція України з питань захисту прав споживачів. У 2014 р. шляхом реорганізації Державної ветеринарної та фітосанітарної служби, до яких також було приєднано Державну інспекцію з питань захисту прав споживачів і Державну санітарно-епідеміологічну службу України, було створено Державну службу України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів [3].

Держспоживслужба України почала свою роботу лише у квітні 2016 р. внаслідок затяжного процесу реформування та внутрішніх конфліктів. Держспоживслужба перебрала на себе повноваження реорганізованої Держспоживінспекції у сфері регулювання реклами.

Отже, Держспоживслужба проводить контроль над додержанням законодавства про рекламу, здійснює заходи з виробництва та розповсю-

дження соціальної реклами, приймає рішення щодо визнання реклами недобросовісною; може вимагати від рекламодавців, виробників і розповсюджувачів реклами необхідну для своєї діяльності інформацію, зобов'язувати їх публікувати уточнюючу інформацію щодо недобросовісної реклами. Також Держспоживслужба може звертатися з позовом до суду щодо протиправних дій рекламодавців, виробників та розповсюджувачів реклами, заборони відповідної реклами та її публічного спростування.

Для комплексного дослідження регуляторної активності Держспоживслужби України на рекламному ринку необхідно провести аналіз основних показників, які наведені у щорічних звітах цього органу про здійснення державного контролю у сфері реклами. Основні показники згруповано в табл. 2.

Як видно з табл. 1, у 2014 та 2015 рр. прослідковуються негативні тенденції послаблення державного контролю над рекламним ринком. Якщо

Таблиця 1

Динаміка медійного ринку України в 2013–2015 рр. за даними Всеукраїнської рекламної коаліції [8]

	Підсумок 2013 р., млн. грн.	Підсумок 2014 р., млн. грн.	Відсоток з зміни 2014 р. до 2013 р.	Підсумок 2015 р., млн. грн.	Відсоток зміни 2015 р. до 2014 р.
ТБ-реклама	4 940	3 930	- 20%	3986	1.4%
Преса	2 497	1 670	- 33%	1320	-21%
Радіореклама	340	290	-15%	304	5%
Зовнішня реклама	1 500	1030	-31%	952	-7.5%
Реклама в кінотеатрах	40	30	-25%	-20	-20%
Інтернет-реклама	2050	2115	3%	2355	11.3%
Всього медіаринок	11367	9065	-20%	8941	-1.4%

Таблиця 2

Порівняння звітних річних показників діяльності Держспоживслужби України у сфері регулювання реклами [6; 7]

	2013 р.	2014 р.	% 2014 р. до 2013 р.	2015 р.	% 2015 р. до 2014 р.
Загальна кількість перевірених рекламоносіїв (тис. од.)	23, 2	16,9	72,8 %	9,1	53,8%
Об'єкти зовнішньої реклами					
Друковані ЗМІ		12,8	—	7,0	54,7%
Телебачення та радіо		2,2	—	0,8	36,3%
Транспорт		0,9	—	0,5	55,6%
Загальна кількість виявлених правопорушень (од.)	2447	1157	47,2%	341	29,4%
Правопорушення у сфері зовнішньої реклами	2146	981	45,7%	267	27,2%
Правопорушення на телебаченні та радіо	128	56	43,8%	28	50%
Правопорушення у друкованих ЗМІ	160	80	50%	16	20%
Правопорушення на транспорті	13	23	176,9%	2	8,7%
Загальна сума штрафних санкцій (млн. грн.)	2,7	1,438	53,3%	0,383	26,6%
Добровільно сплачено порушниками (тис. грн.)		594,7	—	107,39	18%
Стягнуто у судовому порядку (тис. грн.)		135,8	—	15,8	11,6%
Перераховано до державного бюджету (тис. грн.)		730,5	—	123,9	17%
Розглянуто подань від фіз. та юр. осіб		524	—	209	40%

зменшення кількості перевірених рекламоносіїв на 28% (16 900 од.) у 2014 р. ще можна пояснити загальним падінням обсягу ринку (21% порівняно з 2013 р.), то подальше зменшення цього показника в 2015 р. до 9 100 од. (майже 54% від кількості перевірених рекламоносіїв у 2014 р.) уже не може пояснюватися негативною динамікою ринку, адже в 2015 р. рекламний ринок упав лише на 1,5% порівняно з показником 2014 р.

Ще гірша ситуація з кількістю виявлених правопорушень: у 2014 р. він становив лише 47% від показника 2013 р. (1 157 та 2 447 од. відповідно), а в 2015 р. кількість виявлених правопорушень дорівнювала лише 29,4% від їх кількості в 2014 р. (341 од.). Таку саму негативну ситуацію спостерігаємо із показником загальної суми штрафних санкцій.

Як бачимо, сильне падіння результативних показників діяльності центрального органу державного регулювання рекламного ринку, що відображене в табл. 2, ніяк не пропорційне динаміці розвитку вітчизняного ринку маркетингових комунікацій, наведеної у табл. 1.

На нашу думку, доволі незначна ефективність діяльності Держспоживслужби України в перші три роки існування органу спричинена:

- слабкою організованістю та хаотичністю процесу реформування галузі, що потягнуло за собою значне послаблення державного контролю над рекламним ринком України, особливо в 2014 р.;

- неправильним «напрямом» реформування державних контролюючих установ. Замість того щоб рухатися в напрямі дебюрократизації, шляхом заснування органу, виняткова компетенція якого стосувалася б лише рекламного ринку та ринків інших маркетингових комунікацій, уряд А. Яценюка пішов на ще більше укрупнення державних інституцій у сфері регулювання безпечності харчових продуктів, захисту прав споживачів та реклами.

Антимонопольний комітет України забезпечує контроль дотримання законодавства про рекламу в межах своїх повноважень щодо контролю додержання законодавства про захист від недобросовісної конкуренції. За порушення законодавства про захист від недобросовісної конкуренції органами Комітету протягом звітного року накладено штрафи у загальній сумі понад 17,2 млн. грн., що становить лише 3% від загальної суми санкцій. Найбільш поширеними способами порушення законодавства про конкуренцію в 2015 р. були поширення інформації, що вводить в оману, та неправомірне використання чужих позначень, рекламних матеріалів та упаковки. Зауважимо, що далеко не в усіх випадках порушення законодавства про конкуренцію тягнуло накладення штрафних санкцій із боку Комітету. У 2015 р. 73% порушень (загалом 315 випадків) було припинено відповідно до наданих органами Комітету реко-

мендацій суб'єктам господарювання, а рішення про накладення штрафів було прийнято стосовно 117 випадків. У 2014 р. частка випадків недобросовісної конкуренції, припинених шляхом надання рекомендацій, до загальної кількості порушень становила 82,5%. Отже, можемо говорити про незначне збільшення адміністративного тиску з боку Комітету на бізнес [4, с. 34–62].

Національна Рада України з питань телебачення та радіомовлення має можливість впливу на рекламний ринок через регулювання діяльності телерадіоорганізацій усіх форм власності. Ознайомившись зі звітом про діяльність Національної ради за 2015 р., нами було з'ясовано, що свою регуляторну діяльність у рекламній галузі згаданий орган здійснює шляхом моніторингу телефіру з метою виявлення порушень рекламного законодавства з наступним складанням відповідних протоколів чи винесення попереджень компаніям-порушникам. Як зазначено у звіті, для українського телевізійного та радіопростору характерні систематичні порушення рекламного законодавства з боку вітчизняних та закордонних телерадіоорганізацій (недотримання рекламної квоти, порушення порядку ідентифікації реклами, трансляція реклами грального бізнесу, порушення порядку рекламування лікарських засобів та ін.). Встановлені факти порушень рекламного законодавства телерадіоорганізаціями Національна Рада надсилає Держспоживінспекції для подальшого аналізу та застосування штрафних санкцій. Водночас Нацрада не накладала жодних санкцій на телерадіоорганізації за порушення рекламного законодавства, крім винесення попереджень [5, с. 48]. Тут необхідно звернути увагу на те, що Закон України «Про телебачення і радіомовлення» (ч. 2 ст. 72) наділяє Національну раду повноваженням застосовувати санкції до телерадіоорганізацій у разі порушення ними вимог цього Закону або ліцензійних умов. Частина 1 ст. 70 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» та ст. 26 Закону України «Про рекламу» наділяє Національну раду повноваженнями щодо контролю над дотриманням Закону України «Про рекламу». Право Національної ради застосовувати санкції за порушення Закону України «Про рекламу» законодавством не передбачено. Натомість таке право ч. 4 ст. 27 Закону України «Про рекламу» передбачено для Антимонопольного комітету та Держспоживслужби, яка, як ми описували вище, внаслідок затяжного процесу реформування не виконує свої обов'язки належним чином. Під час виявлення порушення рекламного законодавства Національна рада має право лише надіслати до Держспоживслужби подання для притягнення телерадіоорганізації до відповідальності, а не самостійно застосовувати санкції, тому діяльність Національної Ради у сфері регу-

лювання рекламного ринку важко назвати ефективною. Крім того, за весь 2015 р. уповноваженими особами Національної ради було складено лише чотири протоколи про порушення законодавства про рекламу. Отже, Національна рада телебачення та радіомовлення самоусунулася від впливу на рекламний ринок України, адже щодо телерадіоорганізацій – порушників рекламного законодавства України не було ухвалено жодного рішення про подання до суду справи про анулювання ліцензії [5, ст. 33–34]. Натомість у даній сфері Національна рада функціонує як суто моніторинговий та дорадчий орган. Зазначимо, що вищевказане стосується діяльності Національної ради саме в рекламній галузі.

Як бачимо, вітчизняна система державного регулювання рекламного ринку функціонує недостатньо ефективно, що пов'язано з її надмірною бюрократизацією та недостатньо чітким розподілом владних повноважень між окремими органами. Державний регулятор не спроможний належним чином впливати на ринок та проводити активні заходи для виводу його із затяжної кризи.

Висновки з проведеного дослідження. Провівши детальний аналіз функціонування вітчизняної системи державного регулювання рекламного ринку, ми можемо визначити, що така діяльність здійснюється неефективно. Послаблення державного контролю пов'язане зі здійсненням низки трансформаційних процесів, створенням Державної служби України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів, а також із обмеженим впливом на ринок Національної ради телебачення та радіомовлення. Як ми пересвідчилися, оновлена система державного регулювання рекламного ринку демонструє ще гірші показники діяльності. Ми вважаємо, що це пов'язано з неправильним напрямом проведеної реформи. Для налагодження державного контролю рекламного ринку необхідно створити окремий спеціалізований орган виконавчої влади, який зосередив би у своїх руках усі інструменти впливу на замовників, посередників та

розповсюджувачів рекламних комунікацій і не розпорошував свої ресурси на виконання функцій, що не пов'язані з рекламним ринком.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон України «Про телебачення та радіомовлення» від 21.12.1993 № 3759-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3759-12>.
2. Закон України «Про рекламу» від 03.07.1996 № 3253-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80/page2>.
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 10.09.2014 № 442. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-%D0%BF>.
4. Гринько-Грузневська А.В. Система державного управління рекламною діяльністю в Україні: шляхи розвитку / А.В. Гринько-Грузневська // Наукові записки інституту законодавства Верховної Ради України. – 2010. – № 1. – С. 88–93.
5. Звіт Антимонопольного комітету України за 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=122547&schema=main>.
6. Звіт Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення за 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nrada.gov.ua/ua/zvitnainformacia/zvitnatsrady.html.
7. Звіт про виконання Плану діяльності Держспоживінспекції України на 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dsiu.gov.ua/files/2014/2/10/zvit2013.docx.
8. Звіт про здійснення державного контролю у сфері реклами та антитютюнового законодавства у 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.consumer.gov.ua/ContentPages/Kontrol_U_Sferi_Reklami_I_Dotrimannya_Antityutyunovogo_Zakonodavstva/54/.
9. Объем рекламного рынка Украины 2015 / Всеукраїнська рекламна коаліція [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.adcoalition.org.ua/adv/statistics>.

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ

CURRENT STATUS OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURE IN UKRAINE

У статті розглянуто частку зайнятого в сільському господарстві економічно активного населення та питому вагу сільського господарства в структурі валового внутрішнього продукту. Наведено обсяг випущеної сільськогосподарської продукції у фактичних цінах, обсяг валової продукції за основними групами виробників, індекс валової продукції сільського господарства. Проаналізовано фінансові результати діяльності підприємств сільського господарства. Наведено обсяги капітальних та прямих іноземних інвестицій у сільське господарство.

Ключові слова: сільське господарство, зайнятість, валовий внутрішній продукт, продукція, фінансові результати, інвестиції.

В статье рассмотрены доля занятого в сельском хозяйстве экономически активного населения и удельный вес сельского хозяйства в структуре валового внутреннего продукта. Приведены объем выпущенной сельскохозяйственной продукции в фактических ценах, объем валовой про-

дукции по основным группам производителей, индекс валовой продукции сельского хозяйства. Проанализированы финансовые результаты деятельности предприятий сельского хозяйства. Приведены объемы капитальных и прямых иностранных инвестиций в сельское хозяйство.

Ключевые слова: сельское хозяйство, занятость, валовой внутренний продукт, продукция, финансовые результаты, инвестиции.

The article considers the share of employed in agriculture economically active population and the share of agriculture in the gross internal product. Is given amount released agricultural production at current prices, the gross output of the main groups of manufacturers, the index of gross agricultural production. Analyzed the financial performance of agricultural enterprises. Presents amount of capital and foreign direct investment in agriculture.

Key words: agriculture, employment, gross internal product, products, financial results, investment.

УДК 631.1(447)

Бойченко В.С.

к.е.н., доцент кафедри управління персоналом та економіки праці Запорізький національний технічний університет

Линник М.В.

студентка Запорізький національний технічний університет

Постановка проблеми. В умовах ринкових відносин аграрний сектор економіки розглядається як ключовий у відродженні всієї економіки країни, у піднесенні життєвого рівня і добробуту людей, тому особливої актуальності набуває завдання забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного агропромислового комплексу. Вирішення цього завдання залежить від багатьох факторів, важливе місце серед яких займає використання основних факторів виробництва. Однак неефективна законодавча база, відсутність реального фінансування тощо стримують розвиток сільськогосподарських підприємств, тому важливо проаналізувати стан галузі, її здобутки та окреслити проблеми її функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань розвитку сільського господарства вже тривалий час займаються багато вчених, серед яких: Барілович О.М. [1], Казакова І.В. [2], Пирог О.В. [3], Сула О.Г. [4], Фльонц О. [5] та ін. Однак, незважаючи на досить значну кількість публікацій, деякі питання залишаються дискусійними та недостатньо глибоко висвітленими. Зокрема, нині все менше вчених глибоко вивчають питання ролі сільського господарства в економіці країни.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати сучасний стан сільського господарства в Україні та окреслити проблеми його функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Роль сільського господарства в економіці країни або регіону показує її структуру і рівень розвитку.

Як показник ролі сільського господарства в економіці застосовують частку зайнятого в сільському господарстві економічно активного населення (рис. 1), а також питому вагу сільського господарства в структурі ВВП. Ці показники достатньо високі в більшості країн, що розвиваються, де в сільському господарстві зайнято більше половини економічно активного населення (ЕАН).

Рис. 1. Показники ролі сільського господарства в економіці України в 2010–2014 рр., % до загального підсумку [6, с. 30, 35]

Виходячи з даних рис. 1, видно, що в 2014 р. порівняно з 2010 р. кількість зайнятого в сільському господарстві населення збільшилась на 1,4%, а частка валової доданої вартості (ВДВ) – на 3,4%. Така тенденція може бути пов'язана передусім з інтенсифікацією виробництва сільського господарства, що було спричинено погіршенням стану функціонування промислових підприємств у 2014 р.

Відмічено, що сільське господарство має більший вплив на природне середовище, ніж будь-яка інша галузь народного господарства. Причина цього в тому, що сільське господарство вимагає

величезних площ. У результаті зазнають змін ландшафти, однак ця галузь не так забруднює навколишнє середовище як, наприклад, промисловість.

Більш детально сучасний стан розвитку сільського господарства було проаналізовано за допомогою таких показників:

а) кількість діючих сільськогосподарських підприємств (рис. 2).

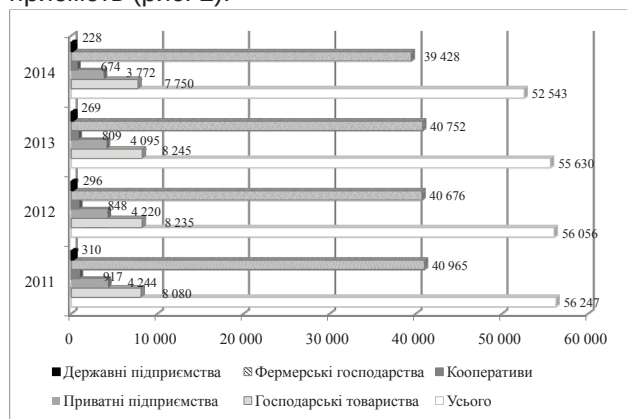

Рис. 2. Кількість діючих сільськогосподарських підприємств у 2011–2014 рр., од. [6, с. 51]

Виходячи з даних рис. 2 видно, що загальна кількість підприємств сільського господарства в 2014 р. порівняно з 2011 р. зменшилась на 6,6%, що не вплинуло на частку зайнятого в сільському господарстві економічно активного населення та на питому вагу сільського господарства в структурі ВВП. Так, кількість державних підприємств за період, що аналізувався, зменшилась на 26,5%; кількість фермерських господарств – на 3,8%; кооперативів – на 26,5%; приватних підприємств – на 11,1%; господарських товариств – на 4,1%;

б) випуск продукції, який розглянуто за такими критеріями:

1) обсяг випущеної продукції у фактичних цінах. Так, у 2014 р. порівняно з 2010 р. загальна

кількість випущеної продукції збільшилась майже у два рази (371 742 млн. грн. у 2014 р. порівняно з 189 405 млн. грн. у 2010 р.) [6, с. 36];

2) валова продукція за основними групами виробників (табл. 1).

Із табл. 1 ми бачимо, що протягом 2012–2014 рр. трохи більше половини випущеної продукції сільського господарства в Україні вироблялося в недержавних сільськогосподарських підприємствах, а інша частка припадала на господарства населення і лише біля 1% – на державні сільськогосподарські підприємства;

3) індекс валової продукції сільського господарства. За період з 2005 по 2014 р. індекс валової продукції сільського господарства постійно коливався, то знижуючись (мінімальний показник у 2007 р. – 93,5%), то підвищуючись (максимальний показник у 2011 р. – 119,9%), що є достатньо прогнозованим, оскільки політично-економічний стан країни на протязі цих років також був нестабільним;

в) фінансові результати діяльності підприємств сільського господарства (табл. 2).

Виходячи з даних табл. 2, видно, що показник чистого прибутку підприємств галузі сільського господарства в 2014 р. порівняно з 2010 р. зріс на 77,4%, однак рівень рентабельності всієї діяльності цих же підприємств зменшився у два рази, на що вплинуло зменшення загальної кількості збиткових підприємств також у два рази. Рівень рентабельності операційної діяльності протягом 2010–2014 рр. залишився майже незмінним, але в 2014 р. порівняно з 2010 р. зменшився на 3,4%;

г) інвестиції в сільське господарство. Із кожним роком збільшується кількість капітальних інвестицій, які у фактичних цінах у 2014 р. порівняно з 2010 р. збільшилися на 65,2%, а їх відсоток до загального підсумку всіх капітальних інвестицій збільшився на 2,5%. Обсяг же прямих іноземних інвестицій збільшився на 14,2%, однак до

Таблиця 1

Валова продукція сільського господарства за основними групами виробників у 2012–2014 рр. [6, с. 45; 7, с. 46; 8, с. 45; 9, с. 46]

Показник	2012		2013		2014	
	млн. грн.	у % до підсумку	млн. грн.	у % до підсумку	млн. грн.	у % до підсумку
Усі категорії господарств	223 254,8	100,0	252 859,0	100,0	251 438,6	100,0
Сільськогосподарські підприємства	113 082,3	50,7	136 590,9	54,0	139 058,4	55,3
у тому числі						
державні сільсько-господарські підприємства	2 176,8	1,0	2 554,5	1,0	2 268,2	0,9
недержавні сільськогосподарські підприємства	110 905,5	49,7	134 036,4	53,0	136 790,2	54,4
із них						
фермерські господарства	14 111,1	6,3	19 091,4	7,6	19 188,8	7,6
господарства населення	110 172,5	49,3	116 268,1	46,0	112 380,2	44,7

Основні показники діяльності підприємств галузі сільського господарства в 2010–2014 рр. [6, с. 51]

Показник	2010	2011	2012	2013	2014
Чистий прибуток (збиток), млн. грн.	17 253,6	25 267,0	26 728,4	14 925,7	20 262,9
Підприємства, які одержали чистий прибуток					
у відсотках до загальної кількості	69,6	83,5	78,6	80,3	84,8
фінансовий результат, млн. грн.	22 094,9	30 182,3	33 570,1	26 186,6	50 949,8
Підприємства, які одержали чистий збиток					
у відсотках до загальної кількості	30,4	16,5	21,4	19,7	15,2
фінансовий результат, млн. грн.	4 841,3	4 915,3	6 841,7	11 260,9	30 686,9
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	17,5	19,3	16,3	8,3	8,8
Рівень рентабельності операційної діяльності, %	24,5	24,7	22,8	11,7	21,1

загального підсумку іноземних інвестицій показник зменшився на 0,3%. Тобто взагалі динаміка є позитивною, однак детального вивчення потребує вивчення напрямів розподілу цих інвестицій, оскільки вони могли бути направлені не на вдосконалення та модернізацію галузі, а лише на зменшення заборгованості.

Також окремо проаналізовано основні результати діяльності сільськогосподарських підприємств за регіонами в 2014 р.:

1) загальна кількість підприємств: найбільша кількість зосереджена в Одеській (8,1% від загальної кількості підприємств галузі), Дніпропетровській (7,1%), Запорізькій (6,5%) та Харківській (6,5%) областях, а найменша – у Чернівецькій (1,2%) та Закарпатській (0,6%) областях і м. Київ (0,8%);

2) загальна площа сільськогосподарських угідь: найбільша кількість зосереджена в Одеській (7,1% від загальної площі угідь), Полтавській (6,9%), Дніпропетровській (6,3%) та Харківській (6,1%) областях, а найменша – у Чернівецькій (0,6%) та Закарпатській (0,1%) областях;

3) чистий дохід (виручка) від реалізації продукції сільського господарства і послуг: найбільший обсяг виручки отримали Київська (8,4% від загальної кількості виручки), Полтавська (8,5%), Харківська (5,9%) та Черкаська (6,4%) області, а найменший – Закарпатська область (0,1%);

4) рівень рентабельності (збитковості) сільськогосподарської діяльності: найбільш рентабельними регіонами були Івано-Франківська (50,4%), Кіровоградська (36,3%), Львівська (35,9%), Миколаївська (32,1%), Рівненська (33,5%) та Хмельницька (45,0%) області. Найменш рентабельними регіонами, своєю чергою – Донецька (16,0%), Закарпатська (7,5%), Тернопільська (19,4%), Чернігівська (8,2%) області та м. Київ (17,4%).

Відмічено, що в більшості регіонів, які мали високий рівень рентабельності своєї діяльності, кількість підприємств сільського господарства була

доволі незначною, що може свідчити про те, що в цих регіонах зосереджено основні сільськогосподарські гіганти, які реалізують свою продукцію не тільки по всій Україні, а й, можливо, за кордон.

Окрім того, зазначено, що в сільському господарстві спостерігаються такі кризові явища, як:

1) застаріла техніко-технологічна база, яка працює дуже тривалий час;

2) достатньо похилий вік найманих працівників, оскільки молоді люди все частіше іммігрують із сіл;

3) недостатній збут сільськогосподарської продукції;

4) поганий стан сільськогосподарських угідь через їх неефективне використання;

5) недостатнє фінансування розвитку галузі [5; 10; 11, с. 5].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, аналіз показників, які характеризують сучасний стан розвитку сільського господарства, довів, що ця галузь нині відіграє достатньо велику роль в економіці України (17,1% валової доданої вартості та 11,8% зайнятих), однак 2014 р. хоча й був більш ефективним, ніж, наприклад, 2010 р., індекс валової продукції сільського господарства в 2014 р. порівняно з 2013 р. знизився, що передусім було зумовлено політико-економічною кризою та військовими діями на сході країни.

Кризовий стан сільського господарства в країні передусім обумовлюється недооцінкою людського фактора, негуманною державною політикою щодо використання праці селян. Це одна з основних причин тієї парадоксальної ситуації, коли за наявності найкращих у світі чорноземів, сприятливих кліматичних умов для виробництва сільськогосподарської продукції і високого рівня трудового потенціалу цієї галузі загострюється продовольча проблема, а за рівнем життя Україна посідає одне з останніх місць у світі. Саме тому метою подальших досліджень повинно стати вивчення проблеми використання трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Барилевич О.М. Стан та проблеми розвитку сільського господарства України / О.М. Барилевич // Молодий учений. – 2015. – № 8(23). – Ч. 2. – С. 36–39.
2. Казакова І.В. Стан і перспективи розвитку сільського господарства в Україні / І.В. Казакова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vuzlib.com.ua/articles/book/38845-Stan_i_perspektivi_rozvitku_s/1.html.
3. Пирог О.В. Стратегічні перспективи економічного розвитку національної економіки України / О.В. Пирог // Бізнес Інформ. – 2011. – № 11. – С. 32–34.
4. Сула О.Г. Сучасні проблеми сільського господарства в Україні / О.Г. Сула [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sworld.com.ua/konfer34/713.pdf>.
5. Фльонц О. Аграрний сектор України: проблеми та перспективи розвитку / О. Фльонц // Тернопільська державна сільськогосподарська дослідна станція ІКСГП НААН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://econf.at.ua/publ/konferencija_2014_10_16_17/sekcija_5_ekonomichni_nauki/agrarnij_sektor_ukrajini_problemi_ta_perspektivi_rozvitku/8-1-0-137.
6. Статистичний збірник «Сільське господарство України – 2014» / Відп. за вип. О.М. Прокопенко. – К., 2015. – 379 с.
7. Статистичний збірник «Сільське господарство України – 2013» / Відп. за вип. О.М. Прокопенко. – К., 2014. – 390 с.
8. Статистичний збірник «Сільське господарство України – 2012» / Відп. за вип. О.М. Прокопенко. – К., 2013. – 392 с.
9. Статистичний збірник «Сільське господарство України – 2011» / Відп. за вип. О.М. Прокопенко. – К., 2012. – 376 с.
10. Олейникова В.Ю. Сучасні проблеми сільського господарства України та можливі шляхи їх подолання / В.Ю. Олейникова, Л.М. Ємцева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Economics/65100.doc.htm.
11. Крисанов Д. Кластеризація економічної діяльності та обслуговування як інструмент сталого розвитку сільських територій / Д. Крисанов, Л. Удова // Економіка України. – 2009. – № 11. – С. 3–13.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO STUDYING THE PROCESSES OF THE ECONOMY MODERNIZATION

Статтю присвячено аналізу теоретико-методологічного підґрунтя дослідження модернізаційних процесів у національній економіці. Розглянуто основні підходи економічних шкіл до визначення факторів економічного розвитку та модернізації: неокласичної, кейнсіанської та посткейнсіанської, інституціональної. Дано характеристику основним моделям модернізації в соціології та їх зв'язку з економічними течіями. Обґрунтовано необхідність застосування інституціональної теорії та її методології під час вивчення детермінантів модернізації економіки.

Ключові слова: модернізація, методологія, інституційні зміни, інституціоналізм, еволюційна економіка, структурно-функціональний підхід.

Стаття посвячена аналізу теоретико-методологічних основ дослідження модернізаційних процесів в національній економіці. Рассмотрены основные подходы экономических школ к изучению факторов экономического развития и модернизации: неоклассической, кейнсианской и посткейнсианской, институциональной. Дана характеристика основным моде-

лям модернизации в социологии и их связи с экономическими течениями. Обоснована необходимость использования институциональной теории и её методологии при изучении детерминант модернизации экономики.

Ключевые слова: модернизация, методология, институциональные изменения, институционализм, эволюционная экономика, структурно-функциональный подход.

The paper is devoted to the analysis of theoretical and methodological foundations of the modernization processes research in a national economy. The main approaches to the study of determinants of economic development and modernization due to different economic thoughts – neoclassical, Keynesian, Post-Keynesian, and institutional, - are considered. The characteristics to the basic models of modernization in the vein of sociology and their relation to economic streams are made. The necessity of institutional theory and its methodology implementation in the research of economic modernization determinants is substantiated.

Key words: modernization, methodology, institutional changes, institutionalism, evolutionary economics, structural and functional approach.

УДК 330.3

Ляховець О.О.

к.е.н., доцент, докторант кафедри економічної теорії та міжнародної економіки Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Постановка проблеми. Модернізація економіки представляє собою оновлення існуючих або виникнення нових інститутів, які функціонуватимуть у рамках нової ідеології, яка покладена в основу економічної політики. Потреба в модернізації виникає у суспільствах, які в силу ендогенних

або екзогенних причин відстають у розвитку від західної цивілізації, що характеризується поступом у постіндустріальну економіку.

Аналіз сучасних підходів до дослідження механізмів соціально-економічної динаміки постіндустріального суспільства ґрунтується на певних принципах.

По-перше, незворотний характер змін спрямований на постійне поліпшення кількісних і якісних характеристик функціонування економіки. По-друге, нелінійний характер еволюційних змін передбачає, що різні галузі та підприємства мають різні темпи впровадження нової техніки та передових виробничих навичок. По-третє, поряд зі швидким поширенням нововведень у певних сферах спостерігається повільний технічний прогрес у багатьох інших сферах. Це призводить до нерівномірності розвитку, змістовна сторона якої пояснюється постійним опором інституціональної системи суспільства будь-якого роду змінам. Чим активніші в конкретному національному організмі «пережитки» традиційних інститутів, тим більш повільним і нерівномірним буде його рух, і навпаки [16, с. 85].

Із цього погляду аналіз економічного розвитку та модернізаційних процесів не може здійснюватися лише на основі неокласичної або неоліберальної концепцій, що виступають «мейнстрімом» у сучасній економічній науці. Все більшої ваги в дослідженнях набуває інституціональна теорія, що здатна пояснити ірраціональну поведінку, інерційність економічних процесів та роль соціальних, політичних, економічних, етичних та ментальних інститутів в економічному розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Першими найбільш активними дослідниками модернізації стали економісти, американські соціологи та політологи теж активно долучилися до досліджень із переконанням, що економічні інтерпретації явища повинні бути інтегровані з аналізом культурних та інституціональних факторів, що впливають на процеси і результати політик економічного розвитку.

Серед сучасних дослідників модернізаційних процесів та інституціональних змін, які відбуваються під час перших, можна відмітити як вітчизняних, так і зарубіжних учених: Гейця В.М., Гриценка А.А., Гундиріну Т.О., Єфименко Т.І., Качалу Т.М., Коритцева М.А., Кутуєва П.В., Лозинську Т.М., Мартіnellі А., Носову О.В., Норта Д., Нурєєва Р.М., Панову Т.В., Побережнікова І.В., Смелзера Н. Дж., Чухна А.А. тощо. Через призму оновлення соціально-економічних відносин та імплантації й розвитку західних інститутів у творах зазначених авторів аналізуються різні аспекти модернізації в національних економіках, використовуючи позитивний метод економічної науки. Втім, ґрунтовних робіт, які б повною мірою висвітлювали методологічні питання дослідження модернізації економіки з позицій цих двох або інших теорій, досі немає.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення теоретико-методологічних підходів до дослідження модернізації економіки, а також виділення інституціональної теорії як методологічної бази вивчення процесів інституціональної трансформації національного господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Ототожнення модернізації з економічним розвитком та економічним зростанням дало змогу розглядати її закономірності та фактори спонукання в контексті теорій економічного зростання. Однак слід зазначити, що модернізація на відміну від економічного розвитку має ціль – відповідати міжнародним стандартам, а розвиток є самоціллю, самоцінністю.

На початковому етапі досліджень – у рамках меркантилізму, класичної школи політекономії і марксизму – увага приділялася джерелам та розподілу багатства в економіці як запоруці економічного зростання країни. У меркантилістів – це золото й гроші, у класиків – праця, у марксистів – додана вартість, створена працею найманих робітників.

Погляди класичної школи засновувалися на необхідності збільшувати заощадження в економіці як невід'ємній умові економічного розвитку. У неокласицизмі, який усе ще залишається «мейнстрімом» сучасної економічної науки, рушійною силою розвитку виступає потік капіталовкладень, а такі екзогенні фактори, як зростання чисельності населення та технічний прогрес, зумовлюють розширення інвестиційного процесу.

Теорія Й. Шумпетера в цілому не може бути віднесена до якогось певного напрямку економічної науки, вона містить деякі елементи неокласицизму, інституціоналізму. Економічний розвиток, що відбувається циклічно, заснований на запровадженні та використанні нововведень. При цьому Й. Шумпетер підкреслює, що економічний розвиток відбувається поряд із важливими соціально-культурними (інституціональними) змінами: 1) зростання підприємства (зайнятого інноваційним виробництвом благ) приводить до заміни підприємницьких функцій менеджерськими; 2) постійно висока індустріальна концентрація та високий прибуток послаблюють стимули до новацій; 3) розвиток капіталізму призводить до краху суспільних та сімейних відносин, по мірі розвитку стає тягарем для інтелігенції та в подальшому призводить до змін у сімейних відносинах і зниження частки підприємців; 4) врешті-решт потік ідей зменшується, що веде до циклічності економічного розвитку, зниження темпів зростання й криз, вихід з яких – у створенні нового інноваційного імпульсу [1, с. 77]. Зазначені процеси знаходять своє відображення в інституціональній теорії, що аналізує проблеми взаємодії принципала-агента, опортунізму, інституціональних інновацій.

Разом із тим існування самої капіталістичної системи та її успішний розвиток Й. Шумпетер ставив під сумнів, оскільки концентрація капіталу, соціальні зміни призводять до руйнування інститутів, які саму цю систему підтримують.

У Дж. Кейнса ключовим фактором економічного зростання виступає ефективний попит, розширення якого має сприяти зростанню національного

доходу. Інші економічні напрями – посткейнсіанство, неолібералізм тощо – розглядали фактором економічного розвитку капітал, у тому числі людський. Посткейнсіанці Р. Харрод та Е. Домар розробили модель нагромадження капіталу, що здійснюється за умови, якщо темпи зростання національного продукту рівні відношенню норми нагромадження до коефіцієнта капіталоємності. Х. Чінері та М. Бруно детермінантами зростання називають не тільки внутрішні накопичення, а й іноземну валюту, необхідну для придбання техніки та технологій за кордоном, що не мають вітчизняних аналогів. На противагу однофакторній моделі Харрода неокласики розробили низку багатфакторних моделей зростання економіки (модель Солоу, модель Е. Денісона), які розглядали факторами капіталоозброєність праці, норму заощаджень та технічний прогрес.

У рамках теорій ендегенного зростання основоположним фактором виступає людський капітал. Питання про вплив державної політики на економічне зростання в основних моделях ендегенного зростання частково може бути вирішене в рамках загальної проблеми ендегенного зростання – наявності залежності від поведінкових та інституціональних параметрів – і використання стандартних підходів до впливу державної політики в базових динамічних моделях.

Концепція дуалізму (Дж.Х. Боук, Р. Екаус, У.А. Льюїс, Дж. Фей, Г. Рані тощо) розглядає країни, що розвиваються, з погляду їх дуальної секторальної структури – наявності сучасного сектору з відносно передовою технікою та гарно функціонуючим ринковим механізмом та традиційного сектору – із відсталою технікою та слабким зв'язком із ринком [13]. У зв'язку із цим представники відстоювали ідею планування в економіці, в якій пізніше розчарувалися у зв'язку з необхідністю здійснювати надто суворі припущення в процесі моделювання та незначним впливом на реальний стан справ у сфері політики.

Такі різні за світоглядом та методологією економісти, як П.А. Баран, Р. Нурске, П.Н. Розенштейн-Родан та У.А. Льюїс, одностайно стверджують, що стрижнем процесу розвитку слугує індустріалізація. Схоже, що така позиція склалася на основі переконання, що більш розвинуті країни водночас є також й індустріально розвинутими [13].

Як окремий напрям починаючи із середини ХХ ст. почали формуватися школи модернізації, що досліджували економічний розвиток із точки зору вестернізації країн, що економічно слабо розвинуті. Аналіз еволюції цього напрямку дає змогу виділити такі етапи: 1) друга половина 1950-х – перша половина 1960-х років – період народження та швидкого зростання модернізаційних досліджень у класичній версії; 2) кінець 1960-х – 1970-ті роки – критичний період, протягом якого модернізаційна перспек-

тивна піддалася значній критиці, як внутрішній, так і зовнішній, із боку конкуруючих теорій відсталості, світосистемного аналізу І. Валлерстайна та неомарксизму; 3) 1980-ті роки – посткритичний період відродження модернізаційних досліджень, протягом якого виявилися тенденції конвергенції шкіл модернізації, залежності та світосистемного аналізу; 4) кінець 1980-х – 1990-ті роки – становлення неомодернізаційного та постмодернізаційного аналізу значною мірою під впливом грандіозних трансформацій у країнах Центрально-Східної Європи та Євразії [11, с. 147–148].

Моделі модернізації формувалися та досліджувалися переважно в рамках соціології, втім, традиційно охоплювали й економічний складник. У 50–60-ті роки ХХ ст. вони мали великий вплив на концепції, які пояснювали соціальні перетворення в країнах третього світу. Проте реальні процеси в країнах, що звільнилися від колоніальної залежності, і більш ретельні дослідження змусили переглянути вихідні концепції модернізації. Виявилося, що традиційні інститути мали більш багатогранне значення, а вплив Заходу не був однозначно позитивним. Дослідницька програма модернізації породила холодну війну, що автоматично девальвувало її інтелектуальну цінність [5, с. 36], тому в 70-ті роки ХХ ст. теорії модернізації втратили свою популярність.

Розмежування теорій модернізації в рамках еволюціоністського та структурно-функціонального підходів дало змогу виділити такі моделі та їх особливості (табл. 1). Модернізаційна парадигма у світлі соціології значно еволюціонувала. Незважаючи на досягнення в теоретичному аналізі акторної моделі, найбільш перспективною на сьогодні виступає структураційна модель, гнучкість якої забезпечується поєднанням структуралістського та діяльнісного підходів, охопленням як мікро-, так і макрорівня соціально-економічних відносин.

Якщо зазначені моделі розглядати через призму економічних напрямів, то вони здебільшого засновані на положеннях неокласичної та інституціональної (еволюційної) теорій.

Часте звернення до інституціональної теорії в дослідженнях економічної динаміки та трансформацій останніх років пов'язане з обмеженістю методологічного інструментарію неокласичного напрямку та неможливістю обґрунтованого пояснення причинно-наслідкового зв'язку в деяких явищах та процесах. Зокрема, неокласичній моделі ринкової економіки Дж. Коммонс протиставив теоретичне уявлення про економіку як про систему, побудовану на колективних правилах (інституціональні матриці у неоінституціоналістів) та асиметрії інформації. Якщо у неокласиків та марксистів має місце видимий фізичний контроль власника капіталу над товарами та послугами, то в концепції Дж. Коммонса на першому місці знаходяться юридичний контроль як конститууючий економіку елемент [19, с. 39].

Крім того, в економічній науці спостерігається криза методології класичного лібералізму, який вважають «мейнстрімом» [15, с. 11]. Жодна з течій – ні неокласицизм, ні кейнсіанство та неокейнсіанство, ні монетаризм, при їх прикладанні до економік, що розвиваються, – не дали в абсолютному вигляді успішних результатів; разом із тим це дало змогу звернути увагу на неекономічні обставини, що зумовлювали уповільнення темпів економічного зростання, неуспішність реформ тощо. Для методів інституціонального наряду на відміну від «мейнстріму» характерна менша залежність від економічної перевірки дедуктивно виведених гіпотетичних узагальнень. Інституціоналізм ґрунтується більше на порівняльному методі, розвинутому в антропології з метою збору інформації та дослідження узагальнень стосовно економічної активності соціальних груп.

Методологія інституціоналізму має такі особливості: 1) надання більшого значення розумінню, ніж прогнозуванню; 2) урахування неминучості невідомості та підкреслення у зв'язку з цим меж можливого передбачення фактичного майбутнього на відміну від передбачення в контексті моделі; 3) сприйняття економічної теорії як поєднання індукції та дедукції на відміну від апріористичного

та формалістичного дедуктивізму; 4) підхід до розгляду економіки як органічного системного цілого, що еволюціонує в часі та просторі, а не як до статичного механізму; 5) підкреслювання значущості інструменталізму і прагматизму, у тому числі як основи для вирішення проблем; 6) наголошення на неминучості нормативних елементів в економічній теорії, особливо в аспекті застосування теорії до питань політики й економічного значення держави; 7) проголошення відкритого висловлювання ціннісних суджень, обговорення і критика їх у відкритих дискусіях, а не застосування оцінок у неявному вигляді; 8) критика використання ньютонівської фізики як архетипу для економічної науки; 9) заклик до моделювання паттернів, а не до обмеженого і часто сумнівного причинно-наслідкового пояснення; 10) підтримка методологічного колективізму або у чистому вигляді, або у поєднанні зі збагаченням і неідеологізованим методологічним індивідуалізмом, але не останнього самого по собі [18].

Інституційна парадигма, застосована до дослідження трансформаційної економіки, яка включається в глобалізований економічний простір, дає змогу відповісти на питання «що є?» і на питання «як буде розвиватися?» за тих чи інших інституційних умов і перетворень [3, с. 85]. Інституціо-

Таблиця 1

Моделі модернізації в соціології

Модель	Особливості моделі	Недоліки
Лінійна (С. Блек, У. Росту, Ш. Ейзенштадт)	Процес модернізації розглядається як комплексний та революційний. Проходить в чотири етапи: 1) виклик модерніті; 2) консолідація модернізаційної еліти; 3) економічна та соціальна трансформація; 4) інтеграція суспільства. Модернізація супроводжується технологічним зростанням, що стимулюється застосуванням наукових знань, розвитком сфери послуг та промисловості	Не враховує різноманіття цивілізаційного досвіду за межами Західної Європи та Північної Америки
Парціальної (часткової) модернізації (М. Леві, Д. Рюшмейер)	Модернізація представляє собою інституціоналізацію в одному й тому ж суспільстві відносно модернізованих соціальних форм та менш модернізованих структур. Передбачає проникнення сучасних соціокультурних практик та цінностей у слаборозвинені суспільства	Розглядається лише як частковий випадок для окремих країн, що характеризуються наздоганяючою модернізацією
Багатолінійна модель (Е. Тіріакян, П Штомпка, У. Бек, С. Хантінгтон)	Модернізація є ендогенно-екзогенним процесом, роль зовнішніх факторів, зокрема глобалізації, є важливою; також визначальну роль відіграє релігія як ендогенний чинник. Модернізація може бути різноспрямованою (не лише на західні країни), а демократизація вже не є невід'ємною її частиною. Модернізація виступає циклічним, а не безперервним динамічним, процесом	Менш детермінована, ніж інші моделі
Акторна модель (Т. Пііррайнен)	ґрунтується на теорії раціонального вибору. Лібералізація суспільства та становлення ринкових відносин є рушійними силами модернізації. Предметом аналізу є стратегії поведінки та дії, які здійснюють конкретні сім'ї; у ході реалізації індивідуальних дій визначаються колективні їх результати. Стратегія – ключовий концепт, який пов'язує поведінку індивідуальних акторів на мікрорівні та соціальні структури на макрорівні.	Інституціональні та культурні фактори не враховані. Постулати теорії раціонального вибору лише обмежено пояснюють соціальне та економічне життя індивідів
Структураційна (Г. Терборн)	Синтез структуралістського та діяльнісного підходів. Модель пояснює те, як соціальні суб'єкти (актори), що сформувалися в соціальних структурах минулого, набувають здатність вибудовувати нові форми соціальної організації та соціальних відносин	Диференційованість аналізу різних рівнів соціальної реальності

Джерело: складено на основі [11].

нальний аналіз разом із методом ретроспекції найчастіше знаходить застосування для пояснення причинно-наслідкового зв'язку між зміною процесу (явища), що вже відбулося, і зміною правил виконання процесу чи регулювання явища [6, с. 9]. А саме це стає основною метою аналізу економічних систем із точки зору їх готовності до комплексної модернізації, що включає оновлення в соціально-економічній, політичній, культурній сферах. Причинно-наслідковий зв'язок тут передбачає наявність відповідних інститутів, що становлять інституціональне середовище модернізації, здатність їх до трансформації та адаптації в нових умовах, а також їх вплив на формування нових відносин, зміну ринкових умов господарювання. Стосовно наявності такого зв'язку й досі немає єдиного погляду серед учених, що проводили як емпіричні, так і теоретичні дослідження. Інституційні перетворення, з одного боку, здійснюються на основі власних законів розвитку, з іншого – на них впливає господарська поведінка індивідів, отже, оцінка впливу інститутів на економічний розвиток має здійснюватися з урахуванням чинників економічної психології [2, с. 17; 4, с. 98].

Питання модернізації з позицій інституціоналізму можуть розглядатися в контексті нової інституціональної економіки, неоінституціональної економіки, еволюційної економіки та технологічної парадигми. Нова інституціональна економіка зосереджує увагу на інституційній структурі держави, реальних інститутах (установах) та господарських системах, при цьому застосовуючи еволюційно-соціологічні методи та інтегрований підхід до аналізу господарських систем.

Неоінституціональна економіка розглядає права власності, організації та політичні режими, спираючись на методологічний індивідуалізм, раціональну поведінку економічно відособленого суб'єкта та аналіз майнових прав. Вона користується такими методами, як мікроекономічний аналіз, контрактний підхід, аналіз трансакційних витрат. Під час аналізу процесів модернізації з точки зору інституціоналізму доцільно використовувати погляди обох його версій: «старого», що зосереджений на неформальних (ментальних) інститутах, та «нового» (неоінституціоналізму), який об'єктом аналізу зробив переважно формальні (правові) інститути. Економічний розвиток є центром дослідницької програми неоінституціоналістів. У деяких дослідженнях вказується, що оновлення інституцій в економічно слабших країнах дає більший поштовх до економічного зростання, подальшої модернізації економіки, ніж у розвинутих державах.

Д. Норт, представник неоінституціоналізму, приймає як вихідну точку дослідження відомий постулат неокласичної теорії: результативне функціонування економіки (максимізація чистого доходу на основі прагнення до неї раціональних індиві-

дів) може забезпечуватися лише за умови низьких трансакційних витрат. В їх зниженні, на думку Д. Норта, і полягає призначення інститутів [7]. Чим ефективніші інститути, тим більше успіху матиме модернізація. Модернізація може асоціюватися із інституціональними змінами, а також з інституціональною інерцією, що стала предметом дослідження в рамках теорії «залежності від попереднього розвитку» (path dependency). Автори останньої теорії П. Девід та Б. Артур роблять акцент на тому, чому інституціональні інновації не завжди можливі [9, с. 12]. Теорія інституціональних інновацій, розроблена В. Раттеном, Ю. Хайямі, ґрунтується на категорії «точок зростання», які виникають на тому чи іншому ринку, у галузі та дають економіці змогу зростати далі в новому напрямі, більш ефективно розвиватися в рамках колишніх умов. Екзогенні зміни в технологіях, забезпеченості ресурсами або в споживчому попиті порушують рівновагу на ринках факторів виробництва, у зв'язку з чим зростає попит на інституційні зміни. При цьому інституціональні інновації пропонуються для того, щоб зберегти державі (або її функціонерам – «політичним підприємцям») частку приватних доходів. Оскільки зростання приватних доходів не тотожне соціальному добробуту, пропоновані владою інституційні інновації можуть бути неефективними з точки зору всього суспільства. Ця теорія наголошує не тільки на культурній обмеженості пропонованих інституційних змін, а й висуває на передній план фактор приватного доходу інституційного інноватора.

Еволюційна економіка досліджує рутини, інформацію, питання функціонування фірми, технологічний процес, спираючись на тісний взаємозв'язок між технологічними й соціальними процесами. При цьому вона використовує природничо-наукові методи та синергетичний підхід. Еволюційний підхід виник в економіці з критики неокласичного напрямку. Ця критика полягала передусім у тому, що під питання були поставлені основні елементи неокласики: акцент на порівняльній статистиці, відсутність історичної перспективи та динамічного моделювання, віра в рівноважний характер економічних процесів. Еволюціоністи підкреслюють, що рівновага – це відсутність розвитку системи, що соціальна реальність знаходиться в постійній зміні, кумулятивно розвивається через взаємодію індивідів та груп у рамках певних інституціональних структур. Еволюційна теорія акцентує свою увагу на механізмах зміни, а не на властивостях стаціонарних станів економіки. Головне, що об'єднує теоретиків, які працюють у руслі цього підходу, полягає в поширенні на сферу соціально-економічного розвитку досягнень сучасного еволюціонізму як загальнонаукової та філософсько-методологічної баз дослідження. Свого особливого апарату еволюційна економіка не має, що є її перевагою, адже це дає їй змогу знаходитися в руслі природничих

наук та не відособлюватися від них. Основний оголошений методологічний принцип виражається в прагненні зрозуміти, як відбувається процес змін, виявити рушійні сили і фактори розвитку, основні тенденції еволюції для більш ефективного управління економікою та більш точного передбачення результатів змін. Тобто зміст еволюційної теорії полягає в тому, що сама економіка змінюється, а процес цих змін є об'єктом дослідження [14].

Технологічна парадигма вивчає технологічні й еволюційні зміни, спираючись на взаємозв'язок технологічних та інституційних процесів та використовуючи при цьому еволюційний та функціональний методи [8, с. 27]. Згідно з традицією інституціоналістів Т. Веблена та К. Айрса, технологія та індустріалізація розглядаються одночасно й як рушійна сила, і як джерело цінності (останнє в тому сенсі, що технологія дає людям змогу виробляти більше, і що все, що сприяє подальшому збільшенню виробництва, цінно саме по собі; але це зростання стримується ієрархічними інститутами) [17, с. 128]. На думку послідовників цих науковців, інститути являють собою консервативну силу, що стримує введення нових технологій та організаційних нововведень. Отже, для успішної модернізації має, насамперед, відбутися трансформація низки інститутів, переважно вона стосується інститутів розвитку (венчурних фондів, банків розвитку тощо); у цій частині модернізаційний процес приймає форму інституціональних перетворень фінансових організацій певної орієнтації [10, с. 49]. Деякі з цих областей, зазначає Н. Смелзер, змінюються раніше за інші, але всі вони тією чи іншою мірою схильні до змін [12].

Інерційність інституційних змін стала причиною того, що поведінка членів суспільства, підприємців, організацій не встигла змінитися зі зміною формальних правил під час трансформації національної економіки України, що призвело до несприйняття нових умов господарювання та кризових явищ в економіці. За відсутності свідомої цілеспрямованої політики держави вакуум інститутів ринку заповнюється псевдоринковими структурами, які підмінюють функції державних органів або імітують інфраструктуру ринку. Загальновідомим є масове і практично безконтрольне утворення в перші роки реформ всіляких бірж, фондів, фінансових та інвестиційних компаній, банків, холдингів тощо. У структурах державного апарату, своєю чергою, виникали численні групи за інтересами та їхні різноманітні коаліції, які використовували слабкість держави і відсутність чітких норм державного контролю. Псевдоринкова інфраструктура, особливо у фінансовому секторі, не лише не сприяла реальній реструктуризації компаній та ефективному перетіканню капіталів, а й прямо протидіяла їм. І до цього чималою мірою підштовхували досвід і навички роботи на прихованих ринках, набуті в часи планової економіки [3, с. 81].

Таким чином, від джерел та напрямів інституційної зміни (суспільно-політичного та економічного еволюційних процесів, попередньої траєкторії змін, імпорту або імплантації інститутів тощо) залежить і успіх модернізаційної політики.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз теоретико-методологічного підґрунтя дослідження процесів модернізації дав змогу визначити, що вони стали об'єктом вивчення передусім соціології, у рамках якої й були сформовані основні моделі модернізації країн, що відставали у розвитку від західних у 50-х роках ХХ ст. До них належать лінійна, парціальної модернізації, багатолінійна, акторна, структураційна моделі. Якщо розглянути їх через призму економічних течій, то вони спираються на неокласицизм та інституціоналізм. Інші економічні напрями – кейнсіанство, посткейнсіанство, монетаризм, лібералізм – зосереджували свою увагу на економічних чинниках розвитку країн, утім, пояснити особливості модернізаційних перетворень, пов'язаних зі стратегією наздоганяння Заходу, повною мірою не змогли. Це пов'язано з тим, що вивчення модернізаційних процесів уже давно вийшло за рамки аналізу економічних явищ і сприяло розгортанню економічного імперіалізму, включивши до дослідження закономірностей модернізації такі інституціональні фактори, як релігія, політичний режим, культура й освіта, менталітет тощо. Зрушення в розвитку цих інституціональних чинників (інституційних змін) можуть сприяти модернізації за умови успішної їх адаптації в соціально-економічній системі.

Методологія інституціоналізму дає змогу всебічно та комплексно відстежити закономірності модернізації країн та факторів її успішності, дослідити синергетичні ефекти, що виникають унаслідок синхронізації розвитку інститутів у національній економіці.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гундырина Т.О. Институциональные факторы экономического роста / Т.О. Гундырина // Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета. – 2011. – № 4. – С. 75–77.
2. Державно-приватне партнерство в системі регулювання економіки : [монографія] / Т.І. Єфименко, Є.Л. Черевиков, К.В. Павлюк [та ін.] ; за заг. ред. чл.-кор. НАНУ Т.І. Єфименко ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2012. – 372 с.
3. Качала Т.М. Институционализация экономики Украины: проблемы та перспективи : [монографія] : у 2-х т. Т. 1 / Т.М. Качала. – Черкаси : ЧДТУ, 2011. – 475 с.
4. Корытцев М.А. Институциональный экономический анализ в контексте методологической проблематики экономической науки / М.А. Корытцев // Экономический вестник Ростовского государственного университета. – 2008. – Т. 6. – № 3. – С. 95–106.
5. Кутуев П.В. Репутация идеи модернизации в современном обществознании / П.В. Кутуев // Вісник Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. – 2012. – № 2. – С. 34–40.

6. Лозинська Т.М. До проблеми вживання термінів «інститут» і «інституція» в контексті інституціонального аналізу / Т.М. Лозинська // БізнесІнформ. – 2014. – № 7. – С. 8–13.

7. Норт Д. Інститути, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт ; пер. з англ. І. Дзюб. – К. : Основи, 2000. – 198 с.

8. Носова О.В. Інституціональні підходи до дослідження перехідної економіки / О.В. Носова // Економічна теорія. – 2006. – № 2. – С. 25–36.

9. Нуреев Р.М. Россия и Европа: эффект колеи (опыт институционального анализа истории экономического развития) / Р.М. Нуреев, Ю.В. Латов. – Калининград : Рос. гос. ун-т им. И. Канта, 2010. – 294 с.

10. Панова Т.В. Проблемы становления финансово-экономических институтов модернизационно-инновационного развития / Т.В. Панова // Экономические науки. – 2010. – № 9(70). – С. 49–54.

11. Побережников И.В. Модернизация: теоретико-методологические подходы / И.В. Побережников // Экономическая история. Обзорение / Под ред. Л.И. Бородкина. – М., 2002. – Вып. 8. – С. 146–168.

12. Смелзер Н.Дж. Проблеми соціології. Георг-Зімелівські лекції, 1995 / Н.Дж. Смелзер ; перекл. з англ. В. Дмитрук. – Львів : Кальварія, 2003. – 128 с.

13. Современная экономическая мысль. Серия:

Экономическая мысль Запада / Под ред. В.С. Афанасьева, Р.М. Энтова. – М. : Прогресс, 1981. – 81 с.

14. Сопин В.С. Эволюционная теория в экономической науке: проблемы и перспективы / В.С. Сопин // Проблемы современной экономики. – 2009. – № 3(31) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2687>

15. Соціально-економічні інституції економічної системи України : [монографія] / За заг. ред. проф. К.С. Солонінка. – Житомир : ЖДТУ, 2011. – 232 с.

16. Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України : у 3-х т. / За ред. акад. НАН України В.М. Геєця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. Кваснюка. – К. : Фенікс, 2007. – Т.1: Економіка знань – модернізаційний проект України. – 544 с.

17. Сэмюэлс У. Институциональная экономическая теория / У. Сэмюэлс // Панорама экономической мысли XX столетия / Под ред. Д. Гринуэя, М. Блини, И. Стюарта. – СПб. : Экономическая школа, 2002. – С. 125–141.

18. Чухно А.А. Інституціонально-інформаційна економіка : [підручник] / А.А. Чухно, П.І. Юхименко, П.М. Леоненко. – К. : Знання, 2010. – 687 с.

19. Щеголевский В.А. Дихотомия рыночных и иерархических структур в теоретических взглядах Т. Веблена и Дж. Коммонса / В.А. Щеголевский // Вестник МГОУ. – 2011. – № 2. – С. 35–40.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ МИРОВОЙ ЭКОНОМИКИ: ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПРИЧЕРНОМОРСКОГО РЕГИОНА

MODERN TENDENCIES OF WORLD ECONOMY DEVELOPMENT: ENVIRONMENTAL PROBLEMS OF THE BLACK SEA REGION

В статье рассмотрены современные тенденции развития мировой экономики с точки зрения решения глобальной экологической проблемы на примере Причерноморского региона. Основными причинами сложной экологической обстановки в мире являются быстрый экономический рост стран мира и стремительно развивающийся научно-технический прогресс. Сделан вывод о том, что экологическая ситуация стран Причерноморского региона характеризуется как крайне тяжелая, что требует проведения на государственном уровне процесса экологизации законодательства, экономики и общества.

Ключевые слова: экология, мировая экономика, глобальная экологическая проблема, международное экономическое сотрудничество, экологическая эффективность, экономическое развитие.

У статті розглянуто сучасні тенденції розвитку світової економіки з точки зору вирішення глобальної екологічної проблеми на прикладі Причорноморського регіону. Серед основних причин складної екологічної ситуації у світі слід назвати швидке економічне зростання країн світу

та стрімкий розвиток науково-технічного прогресу. Зроблено висновок, що екологічна ситуація країн Причорноморського регіону характеризується як крайня важка, що вимагає проведення на державному рівні процесу екологізації законодавства, економіки та суспільства.

Ключові слова: екологія, світова економіка, глобальна екологічна проблема, міжнародне економічне співробітництво, екологічна ефективність, економічний розвиток.

The article discusses the current trends of the world economy in terms of addressing global environmental problems on the example of the Black Sea region. The main reasons for the difficult environmental situation in the world is the rapid economic growth of countries and rapidly developing scientific and technological progress. It is concluded that the environmental situation of the Black Sea region is characterized as extremely serious that requires to carry out the process at the state level greening legislation, economy and society.

Key words: ecology, global economy, global environmental problems, international economic cooperation, environmental effectiveness, economic development.

УДК 339.9

Медведкина Е.А.

д.э.н., профессор кафедры мировой экономики и международного бизнеса Ростовский государственный экономический университет

Медведкин Т.С.

д.э.н., профессор кафедры мировой экономики и международного бизнеса Ростовский государственный экономический университет

Постановка проблемы. Актуальность темы исследования связана с общими тенденциями и проблемами мировой экономики. Одной из значимых причин возникновения глобальных проблем является накопление в экономике огромной производственной мощности. Непрерывный рост объемов хозяйственной деятельности оказывает негативное влияние на всю окружающую среду. Интенсивное развитие производства в мире приводит к росту конфликтности между странами, их неравномерному развитию и различным структурным кризисам.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемы экологии в глобальном масштабе рассматривали в своих трудах Р. Коуз, Л. Миколаша, Л. Питтерман, Дж. Стиглер, Р. Тервия и др. Несмотря на многочисленные научные исследования различных аспектов международных экологических проблем, вопросы влияния глобальных процессов на современное состояние мировой экономики, в том числе Причерноморского региона, остаются недостаточно разработанными.

Постановка задания. Целью исследования является изучение методологических основ и разработка научно-практических рекомендаций по решению глобальных экологических проблем на примере Причерноморского региона.

Изложение основного материала исследования. Глобальные проблемы являются результатом качественных изменений в развитии

производственных сил в различных сферах деятельности (экономике, политике, культуре и т. д.). На появление таких проблем повлияли многие факторы развития экономики.

Научно-технический прогресс, с одной стороны, оказал только положительное влияние на все мировое хозяйство, но с другой, обострил многие глобальные проблемы. Больше всего от его развития пострадала окружающая среда, которая в данный момент насыщена различными вредными и опасными для жизни человека веществами отходов производства. При этом глобальная урбанизация населения Земли также является одной из причин глобальных проблем человечества. Рост мегаполисов сопровождается сокращением природных земель. Эти и многие другие причины ведут к возникновению различных глобальных проблем человечества.

Причиной возникновения глобальных экологических проблем, по мнению ученых, служат два взаимосвязанных фактора: постоянный научно-технический прогресс и рост населения Земного шара. За последние два столетия человечество сделало больше научных открытий, чем за всю свою предыдущую историю: освоен космос, создана электронная техника, изобретены синтетические материалы и открыта ядерная энергия. Гигантские темпы развития промышленности привели к загрязнению окружающей природной среды

и стремительному ухудшению состояния здоровья населения. Демографический взрыв, в свою очередь, сопровождается повышением использования природных ресурсов. Людям нужны вода, пища, жилые дома, дороги, аэропорты, поля, и они активно расширяют границы городов, уничтожая леса и поворачивая вспять русла рек. Демографический взрыв и научно-техническая революция существенно увеличили потребление природных ресурсов, что привело к стремительному и безвозвратному истощению запасов Земли.

Все экологические проблемы принято делить по двум критериям: по масштабу действия и по природным компонентам.

По масштабу действия экологические проблемы делятся на:

- локальные (проблемы, затрагивающие определенную местность);
- региональные (проблемы какого-либо региона);
- глобальные (проблемы, оказывающие влияние непосредственно на планету в целом).

По природным компонентам проблемы экологии можно разделить на:

- биологические (исчезновение биологических ресурсов, например, лесов);
- атмосферные (загрязнение воздуха);
- водные (загрязнение и истощение водных ресурсов);
- земельные (истощение недр).

Одной из важных и наиболее острых проблем экологии в мировой экономике на данный момент является проблема загрязнения водных ресурсов. Вода необходима для жизни, но даже понимая всю важность этого ресурса, человек все так же продолжает эксплуатировать водные объекты, и в результате промышленных сбросов и отходов нарушается естественный водный баланс, ухудшается водоснабжение биосферы.

Вода обеспечивает три важнейшие для человечества функции: 1) производство продовольствия; 2) производство энергии и промышленной продукции; 3) бытовое водопотребление и удовлетворение санитарно-гигиенических потребностей.

Основными областями, которые нуждаются в большом количестве воды для эффективной деятельности, являются: металлургия, целлюлозно-бумажная промышленность, химическая промышленность, энергетика, а также орошаемое земледелие. Главными загрязнителями здесь выступают сточные воды и нефть. Нефтяные разливы в море могут произойти на любом из этапов добычи, хранения или транспортировки нефти.

Пресная вода, столь необходимая и человеку, и для поддержания экосистем, в настоящее время становится исчерпаемым ресурсом. Доля пресной воды в мире невелика и составляет 2,5%, причем большинство запасов пресной воды недоступно для использования, так как содержится во льдах.

Из-за того, что потребности в энергоресурсах и продовольствии постепенно увеличиваются, ситуация в мире с водоснабжением ухудшается, потребление воды возрастает.

Недостаток инвестиций и неэффективное управление водными ресурсами зачастую являются основной причиной снижения экологической безопасности. И эта проблема начинает приобретать все более крупные масштабы для мировой экономики. Постоянной проблемой для управления водными ресурсами и водными экосистемами является поддержание баланса между потребностями окружающей среды и потребностями, служащими экономическому развитию. Это требует постоянного совместного использования технологий и рыночного подхода. Особенно это относится к тем случаям, когда усилия направлены на то, чтобы получать выгоду от водных ресурсов.

В настоящее время экологическую ситуацию в мире можно охарактеризовать как близкую к критической. Как уже говорилось ранее, причиной всему является быстрый экономический рост стран мира и стремительно развивающийся научно-технический прогресс.

Последние исследования центра экологической политики и права при Йельском университете показали, что страны – лидеры мировой экономики являются далеко не самыми эффективными с точки зрения своей экологической системы. Целью данного исследования является снижение давления на окружающую среду и, как следствие, на здоровье человека, стимулирование жизнеспособности экологических систем и стабильное управление природными ресурсами. В этом году мировым лидером по уровню экологической эффективности стала Финляндия (табл. 1). В первую десятку лидеров также вошли: Исландия, Швеция, Дания, Словения, Испания, Португалия, Эстония, Мальта и Франция. Самыми неблагоприятными странами с точки зрения экологической эффективности признаны Мадагаскар, Эритрея и Сомали.

Таблица 1

Рейтинг стран мира по индексу экологической эффективности в 2016 г. (первые 10 стран) [4]

Рейтинг	Страна	Индекс
1	Финляндия	90.68
2	Исландия	90.51
3	Швеция	90.43
4	Дания	89.21
5	Словения	88.98
6	Испания	88.91
7	Португалия	88.63
8	Эстония	88.59
9	Мальта	88.48
10	Франция	88.20

Самыми грязными странами по экологическому состоянию являются Китай и Индия. Первое место в данном рейтинге занимает Китай. Бурное и стремительное развитие страны наносит огромный и непоправимый ущерб экологии. Уровень загрязнения воздуха, рек и городов в КНР один из самых высоких в мире. Одна из основных проблем – загрязнение воздуха, особенно в крупных городах, достигающее катастрофических показателей. В двух третях городов максимально допустимое загрязнение воздуха превышено в пять раз. Согласно исследованиям китайских властей, наибольшую часть загрязнителей воздуха составляют мельчайшие частицы, образующиеся от сжигания угля без предварительной очистки, выхлопных газов и дыма от промышленных и бытовых производств и топок.

Второе место занимает Индия. На сегодняшний день страна стоит перед лицом экологических проблем: обезлесения, истощения почв и других невозобновляемых ресурсов, загрязнения воды и атмосферы, которые, в свою очередь, представляют очевидную угрозу как здоровью населения, так и жизни животных и птиц. Сейчас лесом покрыто лишь 20% территории, причем к категории «очень густой лес» относится лишь 1,5%. Демографический бум стал основной причиной снижения водных запасов страны: за последние

полвека потребление увеличилось в три раза [7].

Загрязнение атмосферы в Индии также велико. Согласно данным 2013 г., полученным в институте Блэксмита, три индийских города входят в число 25 самых загрязненных населенных пунктов мира. В апреле 2015 г. Би-би-си опубликовала статью о том, что Дели опередил Пекин по уровню загрязненности воздуха, хотя китайская столица на протяжении нескольких десятилетий занимала первое место по данному показателю во всем Азиатском регионе [6].

В целом экологическая ситуация в развитых и развивающихся странах принципиально разная. В то время как развитые демократические страны отчасти решили «экологический вопрос» путем переноса «грязных» производств в государства третьего мира, во многих восточных странах, таких как Китай или Северная Корея, он продолжает оставаться серьезной проблемой. Согласно данным последних лет, наибольшая доля выбросов среди развивающихся стран (порядка одной трети от мировой величины выбросов углекислого газа) приходится на Китай и Индию, а по прогнозам многих экспертов к 2050 г. эта цифра вырастет до 45% [2].

Таким образом, можно говорить о том, что мировая экологическая обстановка является большой проблемой мировой экономики. Также

Таблица 2

Основные показатели воздействия хозяйственной деятельности на окружающую среду РФ (2012–2014 гг.) [3]

Показатель	2012	2013	2014
Выбросы загрязняющих атмосферу веществ – всего, млн. т	32,5	32,1	31,2
в том числе:			
от стационарных источников	19,6	18,4	17,5
от передвижных источников – всего ¹⁾	12,8	13,6	13,8
в том числе:			
от автотранспорта	12,7	13,4	13,6
от железнодорожного транспорта	0,16	0,19	0,15
Улавливание и обезвреживание загрязняющих атмосферу веществ, отходящих от стационарных источников, млн. т	56,8	54,4	54,1
Забор воды из природных водных источников для использования ²⁾ , млрд. м ³	64,0	61,0	63,2
Потери воды при транспортировке ²⁾ , млрд. м ³	7,5	7,0	7,7
Оборотное и последовательное использование воды ²⁾ , млрд. м ³	142,3	138,5	136,6
Индекс эксплуатации водных ресурсов (ИЭВР) ³⁾ , %	1,56	1,53	1,52
Среднесуточный отпуск воды населению и бюджетофинансируемым организациям на одного городского жителя, литров	167,1	156,8	149,8
Удельный вес населения, обеспеченного недоброкачественной питьевой водой, в общей численности населения, % ⁴⁾	7,6	7,5	6,8
Сброс загрязненных сточных вод ²⁾ , млрд. м ³	15,7	15,2	14,8
Образование отходов производства и потребления ¹⁾ , млн. т	5008	5153	5168
в том числе опасных ⁵⁾	114	117	124
Использование и обезвреживание отходов производства и потребления ¹⁾ , млн. т	2348	2044	2357
Лесовосстановление, тыс. га	842	872	863
Защита лесов от вредных организмов биологическим и химическим методами, тыс. га	329	343	293

следует сказать о том, что страновая экологическая ситуация неравномерна: есть страны с приемлемой экологической средой, а есть такие, которые опасны для проживания.

Рассматривая экологическую ситуацию в Причерноморском регионе (Казахстан, Российская Федерация, Украина), остановимся на РФ, которая достаточно прочно закрепила в списке стран с «плохой» экологией. Только в 15 крупных городах РФ атмосферный воздух соответствует санитарным нормам. Только 15% городского населения России дышит относительно чистым воздухом. В 125 городах РФ ежегодно фиксируются в 5–10 раз превышающие ПДК концентрации загрязнения атмосферы.

Атмосфера на территории Российской Федерации ежегодно загрязняется более чем 32 млн. т выбросов от стационарных и передвижных источников, в результате чего мы имеем 107 городов с высоким и очень высоким уровнем загрязнения воздуха. Объемы сброса сточных вод колеблются на уровне 43 млрд. м³, в связи с чем более половины поверхностных и более четверти подземных источников водоснабжения не соответствует нормам качества. Количество ежегодно образующихся отходов производства и потребления давно перешагнуло отметку 5 млрд. т, что фактически сделало непригодным для ведения хозяйственной деятельности уже более 1 млн. га территории Российской Федерации.

Также ежегодно в России образуется несколько десятков миллионов тонн бытовых отходов. В 2011 г. образовалось 52,9 млн. т, что составило примерно 400 кг на человека [1]. Методы управления отходами, применяемые в настоящее время в России, неэффективны и негативно влияют на окружающую среду. В странах ЕС в среднем утилизируется до 60% бытовых отходов, в то время как в России – только 2–3%.

Если проанализировать основные показатели, характеризующие воздействие хозяйственной деятельности на окружающую среду и природные ресурсы, то отчетливо видно, что почти все показатели в период с 2012 по 2014 г. незначительно, но уменьшились (табл. 2).

Несмотря на то, что экологическая ситуация в России тяжелая, государство пытается снизить нагрузку на окружающую среду. Российская Федерация также занимает седьмое место в рейтинге «Топ-15 стран по уровню загрязнения окружающей среды».

Говоря о ситуации в Казахстане, следует отметить в большинстве регионов республики экологическая ситуация не только неблагоприятная, но и катастрофическая. К наиболее опасным проявлениям экологического кризиса относятся: техногенное опустынивание, деградация почв, истощение и загрязнение водных ресурсов, загрязнение атмосферы, сокращение количества

лесов, необратимое сокращение биологического разнообразия и разрушение генетического фонда живой природы, активизация угрожающих жизни промышленных катастроф, радиационное загрязнение, накопление опасных и токсичных отходов. Основными источниками, загрязняющими окружающую среду и вызывающими деградацию природных систем, являются промышленность, сельское хозяйство, автомобильный транспорт и другие антропогенные факторы [5].

Данные исследования, проведенного в марте 2015 г., исследовательской компанией «TNS в Украине» по заказу Ассоциации зеленых Украины, показали, что около 87% жителей Украины считают экологические вопросы крайне важными. Наиболее острыми являются проблемы засорения природы бытовыми отходами, загрязнения атмосферы вредными выбросами, последствия Чернобыльской катастрофы, уничтожения лесов и изменения климата.

Выводы из проведенного исследования. Все больше мнений о том, что преодоление экологического кризиса возможно лишь на основе экологической культуры, главная идея которой общее гармоническое развитие природы и человека, его отношение к природе не только как материальной, но и как духовной ценности. В то же время важнейшей предпосылкой решения экологических проблем в мире является целенаправленная подготовка специалистов в области экономики, техники, технологии, права, социологии, биологии, гидрологии и др.

Экологическую ситуацию стран Причерноморского региона можно изменить в положительную сторону через экологизацию законодательства, экономики и общества. Также необходимо продолжать работу по реализации международных конвенций в области охраны окружающей среды.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Государственный доклад «О состоянии и об охране окружающей среды Российской Федерации в 2011 году» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mnr.gov.ru/upload/iblock/a76/gosdoklad2011.pdf>.
2. Официальный сайт Международного энергетического агентства World Energy Outlook 2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.worldenergyoutlook.org/media/weowebbsite/2014/WEO2014FactSheets.pdf>.
3. Официальный сайт Федеральной службы государственной статистики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/publications/catalog/doc_1140094699578.
4. Центр гуманитарных технологий [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/news/>

2016/01/29/7292.

5. Экология и здоровье нации / Под ред. акад. НАН РК А.М. Газалиева ; 2-е издание, перераб. и доп. – Караганда : Изд-во Карагандинского государственного технического университета, 2011. – 96 с.

6. Anand A. Breathing poison in the world's most

polluted city. – BBC. 04.19.2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bbc.com/news/magazine-32352722>.

7. Government of India. Ministry of Water Resources. Annual Report. 2014 New Delhi: Government of India. Ministry of Water Resources, 2014.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЧИХ СИСТЕМ У НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

THE EFFICIENCY OF THE PRODUCTION SYSTEMS INTENSIFICATION IN THE NATIONAL ECONOMY

УДК 330.341.11

Миронова М.І.

аспірант кафедри теоретичної та прикладної економіки
Львівський торговельно-економічний університет

Башнянин Г.І.

д.е.н., професор,
завідувач кафедри теоретичної та прикладної економіки
Львівський торговельно-економічний університет

У сучасних ринкових умовах господарювання вирішення проблеми підвищення ефективності виробничих систем передусім залежить від оптимізації використання всіх ресурсів у національній економіці. Це неминуче ґрунтується на інтенсифікації виробничих систем, зокрема на застосуванні ресурсозберігаючих технологій, сучасної техніки, високоякісних матеріалів. У статті визначено основні закономірності і фактори інтенсифікації виробничої системи і на їх основі обґрунтовано головні шляхи підвищення її економічної ефективності.

Ключові слова: ефективність, виробнича система, інтенсифікація, детенсифікація, інтенсифікаційна еластичність.

В современных рыночных условиях хозяйствования решение проблемы повышения эффективности производственных систем в первую очередь зависит от оптимизации использования всех ресурсов в национальной экономике. Это неизбежно основывается на интенсификации производственных систем, в частности на применении ресурсосберегающих технологий, современной

техники, высококачественных материалов. В статье определены основные закономерности и факторы интенсификации производственной системы и на их основе обоснованы главные пути повышения ее экономической эффективности.

Ключевые слова: эффективность, производственная система, интенсификация, детенсификация, интенсификационная эластичность.

The increase in production efficiency primarily depends on the returns on cost and rational use of resources. An important role is played by the production system as the main during playback. Intensification is the most important factor of the production efficiency increasing, the reproduction processes in national economy as a whole. One of the main factors of formation and changes in the general level of efficiency of production systems in a market economy is their intensification. Analysis of the impact of intensification on the performance of production systems – the main task of this article.
Key words: efficiency, production system, intensification, densification, intensification elasticity.

Постановка проблеми. Підвищення ефективності виробництва передусім залежить від віддачі вкладених витрат і раціонального використання ресурсів. Важливу роль у цьому відіграє виробнича система як основа процесу відтворення. Інтенсифікація є найважливішим фактором підвищення ефективності виробництва, відтворювальних процесів у національному господарстві. Одним із головних факторів формування та зміни загального рівня ефективності функціонування виробничих систем у ринковій економіці є їх інтенсифікація. Актуальність дослідження обумовлена необхідністю формування науково обґрунтованого підходу до оцінки та аналізу ефективності інтенсифікації як основи розвитку сучасних виробничих систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню і вирішенню проблем вимірювання та аналізу ефективності функціонування економічних систем присвячено роботи багатьох українських та іноземних учених, в яких досліджено та

вирішено чимало теоретичних та прикладних завдань оцінки, аналізу та пошуку шляхів підвищення ефективності. Проте питання аналізу ефективності саме інтенсифікації функціонування виробничих систем на основі підходу, що враховує вимоги, які висуваються до сучасної виробничої системи, практично не висвітлені в науковій літературі та потребують ґрунтовного дослідження. Окремі аспекти оцінки ефективності інтенсифікації зустрічаємо в наукових працях І. Енгельса [2], Ю. Коновалової, Н. Алексєєвої [3], В. Шарко [4] та деяких інших авторів, але їх дослідження скоріш стосуються інтенсифікації виробничої діяльності окремих підприємств (мікроекономічний рівень), а не виробничих систем національної економіки.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення основних закономірностей та факторів інтенсифікації виробничої системи національної економіки і на їх основі обґрунтування головних шляхів підвищення її економічної ефективності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для наукового розв'язання вказаної вище проблеми потрібно виходити з того, що на ефективність функціонування певних виробничих систем впливають дві групи факторів. Перша група факторів формує початковий рівень ефективності, їх можна визначити як фактори формування початкового рівня ефективності. Друга група факторів змінює цей початковий рівень ефективності: або збільшує його, коли впливає в позитивному напрямі, або зменшує його, коли впливає в негативному напрямі. Це вже будуть фактори зміни вихідного рівня ефективності.

Для розв'язання цілей і завдань нашого аналізу вигідно вважати, що факторами формування початкового рівня ефективності є всі ті фактори, які узагальнено можуть бути представлені одним фактором – інтенсифікацією (чи зворотнім її процесом – «детенсифікацією», або негативною інтенсифікацією). Звертаємо увагу на те, що позитивна інтенсифікація і негативна інтенсифікація – це не тільки зворотні економічні процеси і фактори, але й інтегруючі фактори, які синтезують у собі велику групу факторів, з одного боку, негативного, а з іншого – позитивного впливу на рівень ефективності функціонування певних виробничих систем [1]. Якщо ще детальніше здійснювати аналіз, то можна виділити вже три типи інтенсифікації.

По-перше, це позитивна інтенсифікація («плюс»-інтенсифікація), або просто інтенсифікація у її загальноприйнятому в економічній літературі значенні (рис. 1):

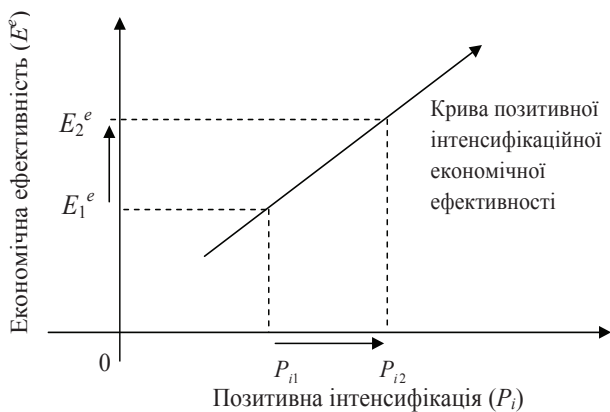

Рис. 1. Крива позитивної інтенсифікації у гіперкороткотривалому ринковому періоді

По-друге, це нейтральна, або нульова, інтенсифікація, яка на відміну від попередньої ні негативно, ні позитивно не впливає на рівень економічної ефективності, тобто є абсолютно нееластичною щодо рівня економічної ефективності функціонування виробничих систем (рис. 2).

По-третє, це негативна інтенсифікація («мінус»-інтенсифікація), в умовах якої рівень економічної ефективності знижується (рис. 3).

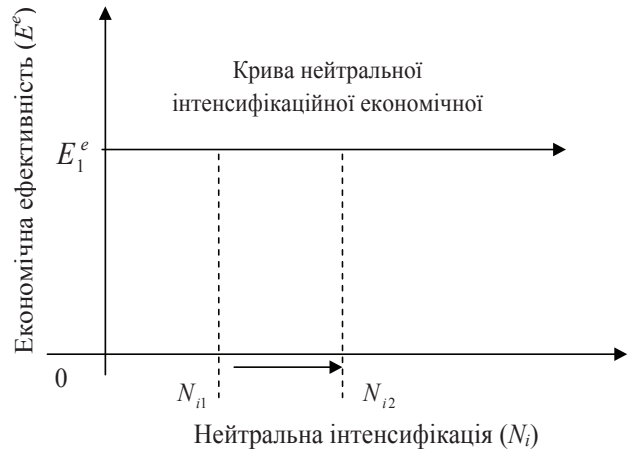

Рис. 2. Крива нейтральної (нульової) інтенсифікації у гіперкороткотривалому ринковому періоді

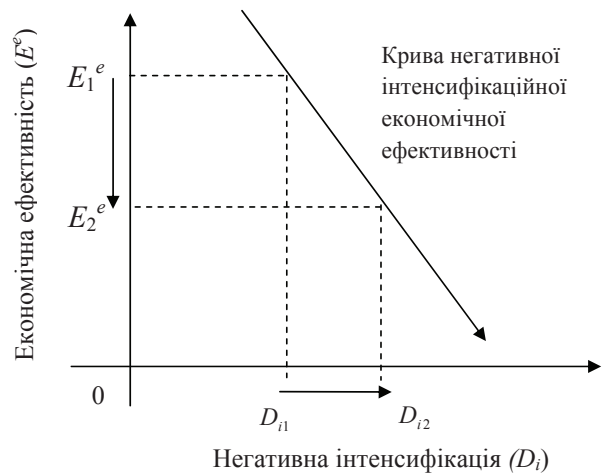

Рис. 3. Крива негативної інтенсифікації у гіперкороткотривалому ринковому періоді

Темп цього зниження може бути різним, про що свідчить зміна коефіцієнта негативної інтенсифікаційної еластичності економічної ефективності. Цей коефіцієнт може бути як рівний -1, так і більшим, і меншим -1, тобто:

$$K_{e-DI} = \frac{\Delta E_e}{\Delta DI} = -1 \text{ або } K_{e-DI} = \frac{\Delta E_e}{\Delta DI} < -1 \text{ або } K_{e-DI} = \frac{\Delta E_e}{\Delta DI} > -1, \quad (1)$$

де K_{e-DI} – коефіцієнт негативної інтенсифікаційної еластичності економічної ефективності, ΔE_e – зміна рівня економічної ефективності, ΔDI – зміна рівня негативної інтенсифікації.

У першому випадку ми маємо екстенсивний зв'язок між рівнями економічної ефективності та негативною інтенсифікацією, у другому – детенсивний, а в третьому – інтенсивний зв'язок. За останнього негативна інтенсифікаційна еластичність економічної ефективності є значною, виробнича система є сильно чутливою до зміни рівня негативної інтенсифікації.

Аналогічним чином можна специфікувати характер кількісного зв'язку між змінами рівня економічної ефективності, з одного боку, і позитивною

інтенсифікацією – з іншого. Тут також коефіцієнт позитивної інтенсифікаційної еластичності може бути як рівним одиниці, так і меншим, і більшим одиниці, тобто:

$$K_{e-pI} = \frac{\Delta E_e}{\Delta PI} = 1 \text{ або } K_{e-pI} = \frac{\Delta E_e}{\Delta PI} > 1 \text{ або } K_{e-pI} = \frac{\Delta E_e}{\Delta PI} < 1, \quad (2)$$

де K_{e-pI} – коефіцієнт позитивної інтенсифікаційної еластичності економічної ефективності, QE_e – зміна рівня економічної ефективності, ΔPI – зміна рівня позитивної інтенсифікації.

У першому випадку залежність між указаними параметрами можна кваліфікувати як екстенсивну, в другому – як детенсивну, а в третьому – як інтенсивну. За умов інтенсивного характеру зв'язку між указаними параметрами чутливість економічної системи до зміни рівня загальної інтенсифікації є особливо високою.

Для спрощення нашого аналізу будемо виходити з того, що в певній виробничій системі має місце лише позитивна інтенсифікація. Тоді основним фактором формування рівня економічної ефективності і буде саме така позитивна інтенсифікація.

Між нею і рівнем економічної ефективності взаємозв'язок буде прямим, позитивним (рис. 4), це означає, що зростання рівня інтенсифікації на певну величину зумовлює приблизно таке ж зростання рівня економічної ефективності (якщо, звичайно, виходити ще з однієї спрощуючої передумови, а саме характеру позитивного взаємозв'язку між указаними параметрами є екстенсивним або приблизно екстенсивним).

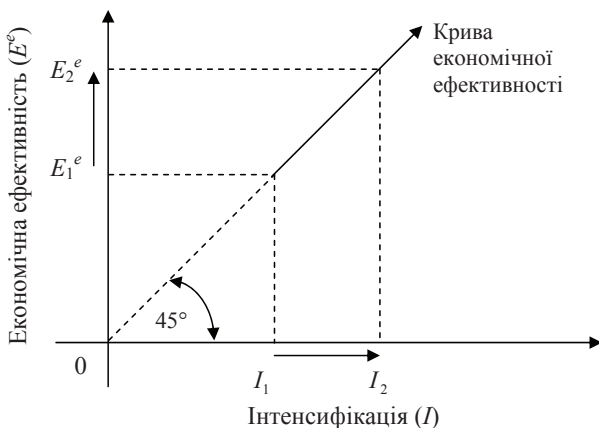

Рис. 4. Процес формування рівня економічної ефективності функціонування певної виробничої системи під впливом розвитку інтенсифікації та екстенсивного типу зв'язку між указаними параметрами в гіперкороткотривалому ринковому періоді

У даному разі економічна ефективність (E^e) розглядається як функція такого синтетичного (системного) фактору, як інтенсифікація (I):

$$E^e = f(I). \quad (3)$$

Якщо конкретніше визначати рівень економічної ефективності з урахуванням ступеня чутливості цього параметру до зміни рівня інтен-

сифікації (позитивної інтенсифікації) або чисто геометрично – кута нахилу кривої ефективності до осі абсцис, то ми матимемо таку формулу:

$$E^e = I \times \alpha, \quad (4)$$

де α – кут нахилу кривої (інтенсифікаційної) економічної ефективності до осі абсцис (ступеня інтенсифікації) або коефіцієнт інтенсифікаційної еластичності економічної ефективності.

Якщо прийняти до уваги ступінь еластичності економічної ефективності до зміни рівня інтенсифікації, то можна виділити принаймні сім варіантів кривої і стільки ж типів інтенсифікаційної економічної ефективності.

По-перше, це нормальна (одинична) інтенсифікаційна економічна ефективність, за якої залежність між рівнем економічної ефективності та ступенем інтенсифікації є не тільки позитивною, але й прямо пропорційною (приблизно так само, як зображено на рис. 4).

За нормальної інтенсифікаційної економічної ефективності ступінь її чутливості до зміни рівня інтенсифікації є середньою, або одиничною, це означає, що зростання на одиницю ступені інтенсифікації супроводжується таким же зростанням рівня економічної ефективності. Такий характер зв'язку між ними вказує на те, що ніякі інші фактори на рівень економічної ефективності, крім вище названого інтенсифікаційного, не впливають.

По-друге, можна виділити також і наднормальну (надодиничну, високу) інтенсифікаційну економічну ефективність, в умовах формування якої ступінь чутливості економічної ефективності до зміни рівня інтенсифікації є вже високою (наднормальною, надодиничною), а коефіцієнт інтенсифікаційної еластичності вже є більшим одиниці (у першому випадку він був рівний одиниці).

Крива такої наднормальної інтенсифікаційної економічної ефективності є вже відносно крутою, що вказує на те, що крім факторів інтенсифікації діють ще й такі економічні та неекономічні фактори, які посилюють зростання рівня економічної ефективності. Економічна ефективність зростає швидшими темпами, ніж розвивається процес інтенсифікації певної економічної діяльності. Серед цих факторів, що посилюють дію фактора інтенсифікації, може бути і дерегуляція, і ререгуляція, і деякі інші.

По-третьє, це гіпервисока інтенсифікаційна економічна ефективність, розвиток якої має місце в таких економічних умовах, коли рівень економічної ефективності зростає надзвичайно високими темпами (рис. 5). За цієї гіпервисокої інтенсифікаційної економічної ефективності зростання на одиницю рівня інтенсифікації викликає зростання на декілька або навіть на декілька десятків одиниць рівня економічної ефективності.

У процесі формування вказаного вище типу інтенсифікаційної ефективності коефіцієнт елас-

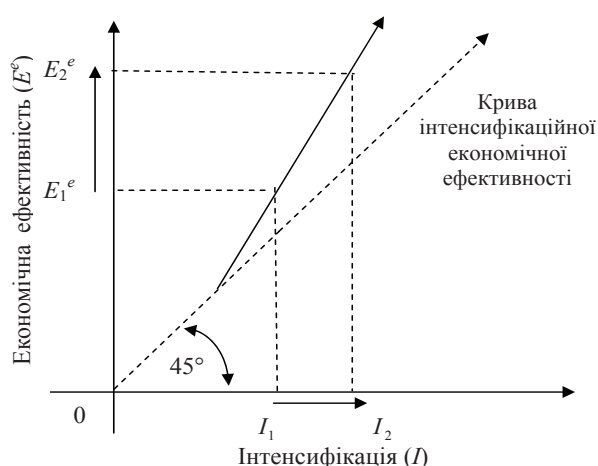

Рис. 5. Гіпервисока інтенсифікаційна еластичність економічної ефективності в гіперкороткотривалому ринковому періоді

тичності цього параметру від зміни рівня інтенсифікації має схильність прямувати до ∞ :

$$K_{e-I} = \frac{\Delta E_e}{\Delta I} \rightarrow +\infty, \quad (5)$$

де K_{e-I} – коефіцієнт еластичності економічної ефективності від зміни рівня інтенсифікації, ΔE_e – приріст величини економічної ефективності, ΔI – приріст рівня інтенсифікації.

Крива гіпервисокої інтенсифікаційної економічної ефективності є сильно крутою, вона навіть намагається стати вертикальною щодо осі «інтенсифікація». Це означає, що навіть незначні зміни рівня інтенсифікації можуть викликати які завгодно значні зміни рівня економічної ефективності, тобто еластичність економічної ефективності інтенсифікаційного порядку є абсолютною.

Це і дає нам підстави виділити, по-четверте, такий тип інтенсифікаційної економічної ефективності, як абсолютно еластична інтенсифікаційна економічна ефективність. Коефіцієнт інтенсифікаційної еластичності такої економічної ефективності не просто прямує до $+\infty$, але й уже може бути таким, що є рівним $+\infty$, тобто:

$$K_{e-I} = \frac{\Delta E_e}{\Delta I} = +\infty, \quad (6)$$

У реальній практиці господарювання такий тип інтенсифікаційної економічної ефективності практично ніколи не формується. Це лише теоретична абстракція та гіпотетичний варіант економічного розвитку, який може мати місце практично лише в ідеальних (реально не існуючих) економічних умовах.

Однак, незважаючи на вказану вище обставину, відзначимо, що така висока еластичність економічної ефективності до рівня інтенсифікації не може не означати того, що діють фактори, які посилюють позитивний вплив процесів інтенсифікації на зміну рівня економічної ефективності. Серед цих факторів можуть бути і такі, що безпосередньо чи опосередковано, прямо чи непрямо

пов'язані з розвитком таких процесів, як дерегуляція і ререгуляція певних виробничих систем.

По-п'яте, можна також виділити і такий тип інтенсифікаційної економічної ефективності, як дономральна (доодинична, низькоеластична) інтенсифікаційна економічна ефективність.

Формується вона за таких економічних умов, коли коефіцієнт інтенсифікаційної еластичності економічної ефективності є вже дещо меншим одиниці, залишаючись водночас більшим нуля (інакше коли він стане меншим нуля, характер залежності між інтенсифікацією і рівнем економічної ефективності буде вже не позитивним, а негативним, що означатиме, що ми вже починаємо аналізувати не позитивну, а негативну інтенсифікацію):

$$K_{e-I} = \frac{\Delta E_e}{\Delta I} < 1 \text{ або } K_{e-I} = \frac{\Delta E_e}{\Delta I} > 0. \quad (7)$$

Формується вказаний тип інтенсифікаційної економічної ефективності в тому разі, коли на процес її формування починають додатково впливати фактори, що гальмують зростання її рівня. До факторів, що послаблюють позитивний вплив процесів інтенсифікації на рівень економічної ефективності, також можуть належати фактори дерегуляції або ререгуляції.

По-шосте, це гіпернизька інтенсифікаційна економічна ефективність, яка формується тоді, коли еластичність економічної ефективності до зміни інтенсифікації ще залишається позитивною, але є вже гіпернизькою, тобто коефіцієнт еластичності є вже значно меншим одиниці і наближується до нульового значення, при цьому його не досягаючи.

Формування гіпернизької інтенсифікаційної економічної ефективності може мати місце з таких причин: 1) по-перше, тому, що власний вплив процесів інтенсифікації на рівень економічної ефективності є незначним; 2) по-друге, і це впливає з першої причини, діють фактори, які послаблюють позитивний вплив процесів інтенсифікації на ступінь економічної ефективності.

Якби цих послаблюючих факторів не було, то залежність між інтенсифікацією й економічною ефективністю була б не тільки прямою, але й прямо пропорційною. До числа факторів, що послаблюють позитивний вплив інтенсифікації на зміну рівня економічної ефективності, і належать дерегуляція і ререгуляція.

По-сьоме, це абсолютно нееластична інтенсифікаційна економічна ефективність, за якої коефіцієнт еластичності прямує до нуля або навіть є рівним нулю:

$$K_{e-I} = \frac{\Delta E_e}{\Delta I} \rightarrow 0 \text{ або } K_{e-I} = \frac{\Delta E_e}{\Delta I} = 0. \quad (8)$$

Це означає, що будь-яка велика зміна рівня інтенсифікації ніяк не впливає на зміну рівня економічної ефективності. Така економічна ситуація можлива практично лише тоді, коли позитивний вплив розвитку процесів інтенсифікації на рівень

економічної ефективності повністю нейтралізується (зрівноважується) негативним впливом розвитку інших економічних процесів, таких як дерегуляція, ререгуляція і т. п.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, відзначимо, що вплив процесів інтенсифікації на економічну ефективність функціонування виробничих систем може бути різним: слабким, значним, гіперзначним, метагіперзначним і т. п., а також він може посилюватися або послаблюватися під впливом інших факторів, зокрема таких як регуляція, дерегуляція чи ререгуляція виробничих систем із боку держави. Відповідно до сили цього впливу, можна умовно виділити різні типи інтенсифікаційної економічної ефективності позитивного плану: незначну, значну, гіперзначну, метагіперзначну.

Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні основних типів інтенсифікації, які

формується в різних галузях виробничих систем національної економіки України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Башнянин Г.І. Метрологічні економічні системи: вступ у загальну теорію і методологію формування економічних параметрів / Г.І. Башнянин. – Львів : Новий Світ-2000, 2005. – 1083 с.
2. Енгельс І.О. Інтенсифікація процесу виробництва шляхом удосконалення організації праці / І.О. Енгельс // Культура народів Причорномор'я. – 2011. – № 216. – С. 94–96.
3. Коновалова Ю.А. Факторы и показатели интенсификации производства / Ю.А. Коновалова, Н.А. Алексеева // Вестник Удмуртского университета. – 2011. – Вып. 1. – С. 8–12.
4. Шарко В.В. Инструменты механизма интенсификации производства промышленного предприятия / В.В. Шарко // Экономический часопис-XXI. – 2012. – № 9–10. – С. 70–72.

РАЗВИТИЕ КЛАСТЕРОВ И ТОРГОВО-ЛОГИСТИЧЕСКИХ КАНАЛОВ В АГРАРНО-ПРОМЫШЛЕННОЙ СФЕРЕ КАЗАХСТАНА

THE DEVELOPMENT OF CLUSTERS AND TRADE AND LOGISTIC CHANNELS IN THE AGRARO-INDUSTRIAL SPHERE IN KAZAKHSTAN

В статье проведен анализ продвижения кластерного развития и особенностей организации торгово-логистических форм для достижения продовольственной безопасности в аграрно-промышленной сфере Казахстана. Результаты исследования показывают необходимость внедрения стимулирующих механизмов, объединения сельскохозяйственных производителей в кооперативы, интеграции логистических систем.

Ключевые слова: агропромышленная сфера, логистика, транспорт, инновации, продовольствие.

У статті проведено аналіз просування кластерного розвитку та особливостей організації торгово-логістичних форм для досягнення продовольчої безпеки в аграрно-

промисловій сфері Казахстану. Результати дослідження показують необхідність упровадження стимулюючих механізмів, об'єднання сільгосптоваровиробників у кооперативи, інтеграції логістичних систем.

Ключові слова: агропромислова сфера, логістика, транспорт, інновації, продовольство.

The article analyzes the promotion of cluster development and the characteristics of the organization of trade and logistics forms to achieve food security in the agro-industrial sector in Kazakhstan. The results show the need for the introduction of incentive mechanisms; an alliance of agricultural producers in cooperatives; integration of logistic systems.

Key words: agro-industrial sphere, logistics, transport, innovation, food.

УДК 338.43

Смагулова Ш.А.

д.э.н., профессор кафедры «Государственное управление» Университет народного хозяйства Алматы, Республика Казахстан

Радько Н.М.

магистр экономических наук, Университет народного хозяйства Алматы, Республика Казахстан

Постановка проблемы. Способность страны обеспечить себя собственным продовольствием может служить одним из показателей обеспечения экономической безопасности. В сфере АПК в 2015 г. экономический рост сельскохозяйственной продукции в Казахстане был достигнут за счет повышения объемов производства животноводческой и растениеводческой продукции (3,2% и 5,6% соответственно). Объем инвестиций в основной капитал пищевой отрасли возрос на 28%, в то время как инвестиции в основной капитал сельского хозяйства снизились на 6,3% [1].

Аграрные страны имеют возможность обеспечить не только себя, но и соседние страны продовольствием, где большую роль играет вопрос транспортировки и логистики. В «Стратегии «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» поставлена задача увеличить в два раза транзитные перевозки через Республику Казахстан к 2020 г. и в 10 раз – к 2050 г. Необходимо сосредоточить внимание на выходе за пределы страны для создания производственных транспортно-логистических объектов [2].

Глобализация затронула и агропромышленный комплекс. В этой связи реализация агрокластерного проекта позволит сформировать новый технологический уклад в агросфере и обеспечить страну собственным продовольствием. С каждым годом в мире возрастает продовольственная потребность, поэтому в аграрный сектор надо направить инвестиции на базе наилучших зарубежных эталонов и новых технологий с целью организации кластеров и продвижения ТЛС в Казахстане [3].

Кластерный подход заложен в Государственную программу индустриально-инновационного развития (ГПИИР) РК на 2015–2019 гг. Реализация программы направлена на развитие обрабатывающей промышленности. Основные усилия сконцентрированы на ограниченном числе секторов, в которых применяется кластерный подход [4].

За годы независимости Казахстан реформировал все сферы АПК. С начала 2000-х годов сельское хозяйство и сферы его переработки продукции развиваются во всех регионах быстрыми темпами. Развитию способствовала адаптация производителей товара к новым экономическим условиям, рост доходов населения и др. [1].

Алматы – южный город страны, который располагает большим населением и трудовым потенциалом. Уровень экономического и активного населения – 65,8%, а уровень занятости – 94,4%. Алматы считается крупнейшим в республике центром предпринимательской и деловой активности [5].

По объему валового регионального продукта (ВРП) город занимает приоритетное место среди областей государства. Объем этого показателя по Алматы по результатам 2015 г. – 8,5 трлн. тенге (отмечено увеличение на 5,1% в сравнении с периодом 2014 г., табл. 1).

Более 30% экономики города составляет торговля, сфера услуг – более 50%. Лишь 5% общего валового продукта города приходится на промышленность [5].

Структура ВРП г. Алматы включает в себя: промышленность – 6%, торговлю – 32%, строительство – 4%, операции с недвижимым имуществом – 11%, транспорт и складирование / информация и связь – 16%, услуги, прочие отрасли – 31% [5].

В свою очередь, структура ВРП Алматинской области включает: промышленность – 20% (в т. ч. Обрабатывающую – 16%), сельское хозяйство – 13,5%, торговлю – 10%, транспорт и связь – 8%, строительство – 11%, услуги и прочие отрасли – 21,5% [6].

Анализ последних исследований и публикаций. Развитие сферы производства продуктов питания показывает уровень устойчивого развития страны (P. Oosterveer, D. Sonnenfeld, 2011). Между тем важную роль играет государственное регулирование продовольственного обеспечения населения на уровне процессов глобализации [7].

По мнению С.С. Сидорского, в существующих условиях устойчивого развития АПК должен быть расчет на собственные силы и ресурсы, использование лучших достижений производства и науки, стимулирование выпуска конкурентоспособных сельскохозяйственных товаров, где продвижение торгово-логистических каналов позволит обеспечить благоприятные предпосылки для сельскохозяйственного производства [8].

Развитие логистики в АПК является фактором реализации сельхозпродукции. В связи с отсутствием территориальной локализации производственных процессов и пространственного удаления перерабатывающих предприятий от источников сырья существует необходимость в развитии логистических систем в аграрном секторе [9].

Существуют работы, где рассматривается интерес бизнесменов к инвестированию в сельское хозяйство развивающихся стран, раскрываются особенности деятельности инвесторов в рамках микрофинансовых и кредитных организаций, различных крупных фондов. В исследовании подчеркивается роль привлечения инвестиций в сельское хозяйство страны с целью роста производства продовольственных товаров в условиях международной интеграции и логистики [10].

Область промышленной инфраструктуры занимается обслуживанием разных услуг агропромышленного комплекса. И.А. Минаков говорил, что в области АПК необходимо организовывать кластерные структуры, в которых можно четко зафиксировать результаты работника [11].

Таблица 1

Показатели ВВП и ВРП в Республике Казахстан (млрд. тг.)

Регион / Годы	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Республика Казахстан	1 733, 3	2 016,5	2 599,9	3 250,6	3 776,3	4 611,9	5 870,1	7 590,5	10 213,7
Алматинская область	92,5	99,3	124,6	158,7	185,6	230,5	258,4	322,7	408,7
г. Алматы	310,8	361,3	415,2	570,9	688,4	808,8	1 102,2	1 497,4	2 272,7
Годы/Регион	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Республика Казахстан	12 849,8	16 052,9	17 007,6	21 815,6	28 243,1	31 015,2	35 999,1	39 675,8	40 299,9
Алматинская область	550,7	677,3	773,3	997,8	1 236,7	1 447,7	1 741,9	1 910,4	2 043,6
г. Алматы	2 675,9	2 949,7	3 175,3	3 923,5	4 860,2	5 715,8	7 127,9	8 143,6	8 491,5

Источник: составлено авторами на основе [5; 6]

А.В. Коновалова отмечает, что возможным конкурентным преимуществом в борьбе за право воздействовать на развитие рынков может стать детальное развитие интереса к потребностям потребителей, где главным фактором в решении данной задачи является реализация логистической концепции [12].

Р.С. Габдуалиева считает, что развитие АПК региона с использованием экономического потенциала, внедрение инвестиционных проектов, финансовая поддержка проблемных территорий и совершенствование межбюджетных отношений будут способствовать социально-экономическому развитию регионов Казахстана [13].

Постановка задания. Цель статьи заключается в обосновании продвижения кластерного развития и особенностей организации торгово-логистических форм на основе оптимизации государственного регулирования, совершенствования использования инноваций, эффективной интеграции национального рынка продовольствия в национальные и международные рынки для достижения продовольственной безопасности региона в аграрно-промышленной сфере Казахстана.

Изложение основного материала исследования. В сельском хозяйстве Республики Казахстан к началу 2000-х годов сложилась устойчивая тенденция падения объемов производства. Являясь крупным производителем мяса и зерна, обеспечивая себя основными видами продовольствия в 1980-е годы, страна снизила в последующие пять лет сбор зерновых в 2,4 раза [1].

В этой связи государством были разработаны и приняты государственные программы.

I – Программа развития сельскохозяйственного производства РК на 2000–2002 гг. Программа была направлена на стабилизацию производства продукции животноводства и растениеводства, обеспечение экономического роста в конкурентоспособных отраслях и выявление «точек роста» [14].

II – Государственная агропродовольственная программа РК на 2003–2005 гг. Программа предусматривала обеспечение продовольственной безопасности страны и формирование качественной системы агропромышленного производства [15].

III – Государственная программа развития сельских территорий РК на 2004–2011 гг. Программа способствовала созданию условий обеспечения жизни в селе на основе оптимального расселения. По итогам программы в 2,5 раза увеличился поток инвестиций в отрасли АПК. Практически все регионы довольно быстро развивали сельское хозяйство [16].

В настоящее время кооперация в АПК стимулирует продовольственную безопасность и позволяет эффективно использовать объединенные материально-технические ресурсы агрохозяйств. В этой связи введение в 2016 г. в Казахстане Закона «О сельскохозяйственных кооперативах»

стимулирует организацию кооперативных фермерских хозяйств с учетом кластерных принципов деятельности [17]. В соответствии с Законом, сельхозтоваропроизводители освобождаются от уплаты 70% налогов. Так, на кооперативы распространяется льготный налоговый режим. За единый земельный налог фермеры платят 20% КПН (корпоративного подоходного налога), в т. ч. 70% предоставляется в виде льгот, это аналог косвенного субсидирования АПК. Налог составляет в общем виде 3%, в то время как в европейских странах такой налог составляет 40–50% и выше.

В целях поддержки агропромышленного комплекса была создана Единая карта государственной поддержки субъектов АПК. Целью программы является государственная поддержка для создания условий увеличения конкурентоспособности АПК [18]. Чтобы реализовать эту программу, был выработан такой инструмент, как Карта индустриализации Казахстана. Она включает в себя все важные инновационные проекты, имеющие серьезное значение для развития аграрной логистики и кластеров.

В то же время кластерный подход отражен в Государственной программе индустриально-инновационного развития РК на 2015–2019 гг. В соответствии с программой, государство поддерживает развитие шести кластеров: один национальный кластер (в сфере добычи и переработки нефти и нефтегазохимии); три территориальных кластера в рыночно ориентированных секторах обрабатывающей промышленности; два инновационных кластера («Парк инновационных технологий» в Алматы и «Назарбаев Университет» в Астане) [4].

По определению М. Портера, кластер представляет собой «сконцентрированные по географическому признаку группы взаимосвязанных компаний, специализированных поставщиков услуг, фирм в соответствующих отраслях, а также связанных с их деятельностью организаций в определенных областях, конкурирующих, но вместе с тем и ведущих совместную работу» [19].

Охарактеризуем базовые принципы влияния кластера на конкурентоспособность (табл. 2).

В 2016 г. Министерство сельского хозяйства РК и НПП РК «Атамекен» подписали меморандум об организации кооперативов. В Алматинской области будет создан плодовоовощной кооператив, что улучшит работу сельскохозяйственного кластера в регионе. Можно использовать межрегиональную кооперацию на основе объединения соседних областей. В частности, возможно создание аграрного кластера по производству и обработке мяса, молока, зерна и масла в Алматинской области совместно с г. Алматы [1]. В перспективе к 2020 г. будут увеличены экспортные возможности аграрного кластера Алматинской области и г. Алматы.

Глобальный рынок продовольственной продукции вызывает необходимость обмена продовольствием между странами. Потребление продуктов питания в мире составляет более \$3,5 трлн. Доля таких стран, как Китай, Украина, Россия, Узбекистан, Таджикистан, Беларусь, Кыргызстан, Туркменистан, стран Ближнего Востока составляет 33% объема мировой торговли, где Китаю принадлежит 2/3 указанного объема потребления [20].

Создание, организация и развитие торгово-логистических каналов в Казахстане, Алматинской области и г. Алматы.

Экономические и географические особенности Казахстана (в т. ч. обширная территория, запасы минеральных ресурсов в разных регионах страны, низкая плотность населения, расположение между Европой и Азией) делают экономику страны одной из грузоемких во всем мире, обуславливая высокую зависимость от транспортной системы.

В проекте «Казахстан – Новый Шелковый путь» [21] указано, что «Казахстан должен ... стать крупнейшим деловым транзитным хабом Центрально-Азиатского региона, своеобразным мостом между Европой и Азией... Это создание на ключевых транспортных коридорах Казахстана единого комплекса хабов международного уровня – торгово-логистического, финансово-делового, инновационно-технологического и туристического».

В РК при национальной компании АО «Қазақстан темир жолы» создана новая структура «Национальный центр развития транспортной логистики». Центр выступает партнером в транспортно-логистических исследованиях, координатором бизнес-инициатив и проектов в транспортной логистике [22].

Создание Центра логистики способствует становлению Казахстана как торгового, логистического и делового хаба региона. На Центр возложены функции развития транспортно-логистической системы (ТЛС) и оказания полного спектра логистических услуг [22].

В свою очередь. «Программа развития и интеграции инфраструктуры транспортной системы» в контексте задач Стратегии «Казахстан-2050» способствует увеличению транзитных перевозок к 2020 г. в два раза, обеспечению интеграции транспортной инфраструктуры в международную транспортную систему, развитию местной транспортной инфраструктуры. В настоящее время реализуется План мероприятий по росту уровня развития логистики, способствующий достижению к 2020 году 40-го места в рейтинге Всемирного банка по индексу эффективности логистики [23].

Алматы является крупной логистической периферией на трассе Западная Европа – Западный Китай. Примерно 20% оборота внешней торговли страны обеспечивается городом Алматы. Город

Таблица 2

Влияние кластеров на конкурентоспособность (по М. Портеру)

Направления влияния кластеров на конкурентоспособность		
Рост производительности отраслей и фирм	Создание возможности для роста инноваций и производства	Стимулирование формирования бизнеса, поддерживающего расширение кластера и инновации
1. Конкуренция влияет на эффективную специализацию внутри кластера	1. Формирование каналов по эффективному сотрудничеству для новых ресурсов / инноваций	1. Формирование компетенций при венчурном капитале и развитии быстрорастущих компаний
2. Требовательные потребители. Высокий уровень специализации при производстве создает возможности использовать экономию масштаба (совместная покупка сырья, проведение совместных маркетинговых исследований)	2. Более раннее определение и прогнозирование технологических тенденций	2. Связи и каналы внутри кластера способствуют появлению взаимодополняющих навыков, технологий, субсидий. Возможность компаний привлекать взаимодополняющие навыки позволяет участвовать в более крупных сделках, в которых индивидуальные компании не конкурентоспособны
3. Доступ к технологиям, поставщикам, квалифицированной рабочей силе, информации, бизнес-услугам и др.	3. Благоприятная среда для появления комбинаций ранее не существовавших квалификаций (способностей)	3. Поддержка появления новых участников
4. Высокий уровень экспертизы помогает совершенствовать логистические цепочки, а также способствует процессу сотрудничества и обучения (совершенствования) кластера	4. Благоприятные предпосылки для распределения рисков	4. Укрепление социальных и других неформальных связей, способствующих появлению новых идей и бизнеса
5. Кластерное развитие может совершенствовать инфраструктуру профессиональных, финансовых и других услуг		5. Более совершенные информационные потоки внутри кластера

Источник: составлено авторами на основе [19]

считается одним из самых инвестиционно-привлекательных регионов Казахстана, так как он располагает необходимым трудовым, потребительским и инфраструктурным потенциалом [24].

Мегаполис представляется крупнейшим центром инновационной и предпринимательской деятельности. С каждым годом в городе увеличивается показатель предприятий, которые занимаются инновационной деятельностью [24]. Объем инновационной продукции в 2015 г. составил 22 088,6 млн. тенге и вырос на 76% по сравнению с 2012 г., при этом доля данной продукции в общем объеме ВРП за анализируемый период увеличилось с 0,21% до 0,27%. Отсюда следует, что доля инновационных предприятий от числа действующих предприятий в 2015 г. составила 9,5%. Темпы роста 2015 г. к 2012 г. составляют 108,0%. Доля активных предприятий, занимающихся инновациями, в 2011 г. составила 143 единицы, что на 10 единиц больше, чем в 2010 г. [25].

Также имеются изменения инновационных и активных предприятий в агропромышленном секторе, которые даны в табл. 3.

Алматинская область имеет большие перспективы для развития транспортно-логистического кластера. Ключевым направлением повышения конкурентоспособности аграрного комплекса Алматинской области является совершенствование форм и методов управления комплексом, организация сельскохозяйственного бизнеса, формирование системы активного и эффективного регионального маркетинга продукции и развитие торгово-логистического кластера [27].

Охарактеризуем содержание основных этапов развития торгово-логистического кластера города Алматы.

Ниша специализации – формирование крупного транспортно-логистического узла с перспективой его становления как крупного ТЛЦ в Центральной Азии, организация деятельности аэропорта города в качестве хаба. Опорный пункт оптовой торговли между Россией и Китаем (и другими странами СНГ). Крупный в регионе центр розничной торговли и дистрибуции мировых торговых марок (по аналогии с городами

Таблица 3

Доля инновационно активных предприятий от числа действующих предприятий по секторам экономики, %

Сектора	2012	2013	2014	2015	Темпы роста
в нефтегазовом секторе	7,8	8,7	9,0	10,9	139,7
в горно-металлургической отрасли	17,0	15,5	15,0	16,5	97
в химической промышленности	17,8	20,5	28,0	16,3	91,5
в атомной отрасли	27,1	22,7	18,0	33,3	122,8
в фармацевтической промышленности	16,7	25,8	30,2	14,3	85,6
в строительной индустрии	5,8	5,3	5,0	4,2	72,4
в легкой промышленности	12,5	11,2	10,0	13,1	104,8
в агропромышленном комплексе	13,3	12,5	13,0	12,2	91,7

Источник: составлено авторами на основе [26]

Таблица 4

Этапы развития торгово-логистического кластера г. Алматы

Ниши и сферы специализации	I этап (до 2010 г.) – национальное лидерство	II этап (до 2015 г.) – региональное лидерство	III этап (до 2030 г.) – международное лидерство
Торгово-логистический кластер	Формирование зоны дистрибуции национального масштаба, Алматы выступает как оптовый перевалочный пункт товарных потоков импорта в пределах Казахстана. Отчасти достигнуто развитие инфраструктуры торговли (рынки), логистики (склады, подъездные пути) и транспорта (железнодорожные, автомобильные транспортные системы).	Позиционирование Алматы как зоны дистрибуции в экономической системе СНГ. Алматы развивает оптовую торговлю в качестве опорного пункта транспортно-торгового коридора ЮВА (прежде всего Китай) – СНГ (прежде всего Россия). Развитие аэропорта в качестве хаба международного значения, оптимизация и развитие логистической инфраструктуры.	Формирование в Алматы крупных казахстанских компаний международного уровня – торговых домов (по аналогии с японскими «сого сёся»), развившихся на базе оптовой торговли по Казахстану и СНГ. Государственное стимулирование развития этих компаний до уровня ТНК и их экспансии на мировые рынки, в том числе с использованием потенциала сырьевого экспорта страны.

Источник: составлено авторами на основе [24]

Дубай, Стамбул, Шанхай), создающий дополнительную привлекательность города как туристического центра.

Имеющиеся конкуренты – Новосибирск, Ташкент (авиаузлы), Урумчи (пункт торговли китайскими товарами со странами СНГ), Дубай (оптовая и розничная торговля, логистика).

Конкурентные преимущества – благоприятное географическое положение Алматы и Алматинской области на пути транспортных потоков «Азия – Европа», наличие объектов транспортно-логистической инфраструктуры, реализация в Казахстане программ, направленных на реализацию транзитного потенциала страны и г. Алматы.

Усилители конкурентоспособности – организация зоны беспощинной оптовой торговли с целью переориентации части крупных товаропотоков на создаваемый в Алматы и Алматинской области ТЛЦ; организация ярмарок регионального значения. В сфере розничной торговли (с учетом развития туризма) – проведение на периодической основе фестивалей, в течение которых розничная торговля осуществляется с большими скидками; проведение фестивалей целесообразно в «высокий» туристский сезон с целью увеличения потока въездного туризма [28].

Алматинская область имеет достаточную значимость и благоприятные прогнозы развития аграрного сектора, где кластеры будут играть важную роль. Авторами предлагается организация кластера в сфере переработки сельского хозяйства (рис. 1).

В структуре сельскохозяйственного кластера наибольшую роль играют такие основные звенья: региональные органы государственного управления, научно-инновационная инфраструктура,

кадровые структуры, поставщики ресурсов, предприятия сервиса. Ядром кластера являются производители сельскохозяйственной продукции и перерабатывающие предприятия.

Важнейшими составляющими являются *сбытовые и снабженческие структуры и бизнес* в г. Алматы и Алматинской области. Они работают по заказам с предприятиями, входящими в кластер.

Сервисные структуры обеспечивают хозяйственную деятельность кластера вокруг г. Алматы и Алматинской области. Они непосредственно не связаны с производством и сбытом продукции.

Научно-инновационные структуры выполняют заказы участников кластера на НИОКР, занимаются разработкой, модернизацией и отбором новых видов продукции и технологий в г. Алматы и Алматинской области.

Кадровые структуры обеспечивают подготовку и переподготовку кадров, повышение квалификации сотрудников. Они функционируют исходя из потребностей участников кластера.

Структуры управления и координации организуют деятельность кластера в регионе. Эти структуры должны учреждаться участниками кластера для организации и координации совместной деятельности, реализации проектов, развития инфраструктур [29].

При формировании интегрированной системы управления желательно руководствоваться такими принципами, как: создание единой системы экономико-правовых взаимоотношений участников логистической системы; формирование системы крупных распределительных центров общего пользования с полным спектром логистических услуг; доленое финансирование развития

Рис. 1. Структура сельскохозяйственного кластера в производстве и переработке (составлено авторами)

транспортной и логистической инфраструктуры в регионе; реализация в регионе интермодальной логистической технологии; обеспечение необходимых условий для создания интегрированной системы информационного обеспечения участников региональной транспортно-логистической системы (РЛТРС) и др.

Большую роль при формировании РЛТРС в г. Алматы и Алматинской области играет развитие института логистических посредников при товародвижении. Посредниками могут выступать транспортные и транспортно-экспедиционные фирмы и компании; центры оптовой торговли; фондовые и товарные биржи; дистрибьюторские компании; товарные склады; мультимодальные терминальные комплексы; внутрипроизводственные логистические структуры предприятий транспорта и торговли и др. [24; 26; 30].

Так, компания AILP group (Almaty International Logistic Park) является собственником продовольственно-логистического центра GEGA (Global Ecological Group Almaty) [31].

GEGA представляет собой современный продовольственный логистический комплекс, соответствующий международным стандартам класса «А». Ежедневная пропускная способность – более 200 транспортных средств. Центр обеспечивает хранение и обработку продуктов питания, в т. ч. требующих специальных условий. В 2007 г. объект вошел в список прорывных проектов Программы «30 корпоративных лидеров Казахстана», т. к. способствует обеспечению продовольственной безопасности г. Алматы. Проект был включен в карту индустриализации по ГПИИР на 2010–2014 гг. и «Дорожную карту бизнеса-2020» [4; 31; 32]. Компания AILP group за четыре года вывела из кризиса несколько логистических проектов, оздоровив экономику предприятий на сумму более 30 млрд. тенге [31].

Однако подчеркнем, что нормальная логистика в Казахстане с его огромными территориями без железнодорожных путей усложняется. Данный вопрос стал причиной дальнейшего развития логистики и партнерства GEGA с другими логистическими компаниями на территории Казахстана.

Итак, Алматы имеет лидирующие в стране позиции по оптовому товарообороту и является перевалочным центром потоков товара между Россией и Китаем в основном в сфере неорганизованной торговли. В целях дистрибуции потоков импорта товара в национальном масштабе необходимо развивать инфраструктуру торговли, логистики и транспорта. Реализация этих задач позволит г. Алматы стать национальным лидером в торговле и логистике.

Выводы из проведенного исследования. Основные проблемы в развитии транспортной логистики можно разделить на блоки.

1. Вопросы развития транспортной системы Казахстана.

Несмотря на реализацию проектов в отрасли, присутствуют факторы, сдерживающие развитие всего транзитного потенциала: во-первых, низкая эффективность транспортной системы из-за необоснованных задержек при пересечении границы, сборов со стороны контрольно-надзорных и местных органов, регулярного контроля определения веса груза и т. п.; во-вторых, слабое техническое состояние транспортной инфраструктуры. Износ транспортной инфраструктуры наблюдается и в автомобильных дорогах. Плохое качество дорог отражается на расходе ГСМ, дорожно-транспортных происшествиях, низкой скорости доставки грузов [26].

2. Вопросы развития логистики. Логистика как отрасль слабо функционирует, мало складов, неэффективная транспортировка. Требуется комплекс условий, в т. ч. выработка единого видения на уровне региональных органов, усиление лобби пользователей услуг логистики, отраслевых ассоциаций и т. д.

Первый блок проблем – неразвитость инфраструктуры, заключающаяся в практическом отсутствии качественных складских помещений, нехватке соответствующего транспортного парка [28].

Второй блок – профессионализм операторов логистических услуг и узкий ассортимент предоставляемых услуг. Основная проблема компаний, представляющих логистические услуги, – это неразвитость внутренних коммуникаций и нехватка специалистов в сфере логистики [26].

Острой проблемой для развития сельскохозяйственных кластеров является недостаточность залоговой базы у крестьянских хозяйств. Такая ситуация является серьезным барьером для получения кредитов в казахстанских банковских учреждениях.

Механизм формирования розничных и оптовых цен на отдельные виды продукции сельского хозяйства говорит о том, что завышение стоимости посреднических структур происходит в 40–90% от оптовой цены производителей сельскохозяйственного сырья. Например, за хранение одной тонны зерна товаропроизводители оплачивают \$60–80.

Перспектива развития производства молочной продукции в Казахстане определяется такими моментами, как структурные проблемы рынка в России, рост объемов импорта на Ближний Восток, а также быстрый рост китайской экономики, подразумевающий рост экспорта продукции в Китай.

К 2020 г. грузооборот Алматинской области должен составить около 220,0 млн. т против 110,0 млн. т по сравнению с 2010 г. Предполагается увеличение количества перевезенных пассажиров в 1,3–1,5 раза, пассажирооборота – в 1,5–1,8 раза.

ТЛЦ должен создаваться как центр регионального масштаба, регулирующий товародвижение в южном регионе и функционирующий на принципах ГЧП. Прогнозируемый объем инвестиций в развитие транспортно-логистического кластера в первые пять лет составит 2,5–3,0 млрд. тг. [26].

В целях развития торгово-логистических каналов считаем необходимым: политическое содействие в решении вопросов развития транзитных перевозок на межгосударственном уровне; согласованное развитие инфраструктуры транспортных коридоров; обеспечение приоритетного, безопасного и беспрепятственного следования транзитных грузов; внедрение систем связи и информационной аналитической системы транспортной базы данных; заключение двусторонних международных договоров, исключающих двойное страхование; создание условий для привлечения инвестиций в развитие инфраструктуры; создание региональных ТЛЦ и терминальных комплексов.

Государству необходимо сделать акцент на использование инновационных передовых технологий, оказывать финансовое содействие закупке качественных удобрений и племенного скота, развивать агроинфраструктуру. Это позволит активизировать благоприятные предпосылки для организации эффективных логистических каналов на основе сбыта сельхозпродукции внутри и за пределами Казахстана.

Задачи транспортной логистики включают: создание транспортных систем, в т. ч. транспортных коридоров и цепей; обеспечение технологического единства транспортно-складского процесса; совместное планирование транспортного процесса с производственным и складским; выявление радикальных маршрутов доставки и др.

ТЛЦ, расположенный в Алматы, является пусковым комплексом кластера транспортной логистики. При благоприятных условиях ТЛЦ должен быть сформирован к концу 2016 г., а кластер – к 2025 г.

Инновационная направленность экономики Алматинской области и формирование транспортно-логистического кластера представляют предпосылки для масштабов внешнеэкономической деятельности региона.

Ее акцент переносится в Среднюю и Ближнюю Азию, страны Азиатско-Тихоокеанского региона (АТР) с увеличением экспортных позиций в Европе и Азии. По прогнозу, к 2025 г. экспорт Алматинской области вырастет в пять-шесть раз по сравнению с 2005 г., а импорт увеличится в пять раз.

Основным условием достижения большой эффективности функционирования региональной логистической системы должно быть ее интегрирование с национальной логистической системой.

По нашему мнению, интеграция логистических систем должна осуществляться путем интеграции

всех звеньев национальной макрологистической системы и звеньев региональной логистической транспортно-распределительной системы. Это позволит качественно управлять материальными потоками региональной и национальной систем. Итак, национальная макрологистическая система способствует эффективному перемещению потоков между регионами, а транспортно-распределительные системы региона обеспечат более эффективное регулирование материальных потоков на уровне регионов.

Ускоренное развитие торговли и логистики в Алматы создало предпосылки для увеличения капитализации и масштаба деятельности компаний отрасли и выхода на международный уровень.

Итак, мероприятия государства предусматривают внедрение стимулирующих экономических механизмов агропромышленной политики, поэтапную гармонизацию и унификацию законодательства страны. Это позволит проводить совершенствование управления в отрасли АПК и технологическое обновление капитальных фондов, осуществлять транспортировку продукции на дальнее расстояние.

В целом кластерная система кооперации и логистики в АПК должна стимулировать рост конкурентоспособности экономики Казахстана.

Итак, объединение сельхозтоваропроизводителей в кооперативы окажет положительное влияние на управление роста производительности труда, позволит нормализовать потребительский спрос, оптимизировать издержки на основе выпуска и реализации высокого объема продукции, максимальной загрузки производственных мощностей, повышение доходов агропредприятий.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Официальный сайт Министерства сельского хозяйства РК [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mgov.kz>.
2. Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства : Послание Президента страны народу Казахстана. – Астана: Акорда, 2012. – 41 с.
3. Жунусов К.М., Байгужина М. Развитие логистических систем в АПК / К.М. Жунусов, М. Байгужина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/10_DN_2013/Informatica/3_132869.doc.htm
4. Указ Президента Республики Казахстан от 1 августа 2014 года № 874. Государственная программа индустриально-инновационного развития Республики Казахстан на 2015-2019 годы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mid.gov.kz/ru/pages/gosudarstvennaya-programma-industrialno-innovacionnogo-razvitiya-respubliki-kazahstan-na-2015>.
5. Официальный сайт Департамента статистики г. Алматы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://stat.gov.kz/faces/almaty_main.

6. Официальный сайт Департамента статистики Алматинской области [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://stat.gov.kz/faces/almatyobl/reg_main.
7. Peter Oosterveer, David A. Sonnenfeld. Food, Globalization and Sustainability. – Routledge, 2011. – 288 p.
8. Сидорский С.С. Сущность АПК / С.С. Сидорский. – М. : Колосс, 2014. – 231 с.
9. Темирбекова А.Б., Тастандиева Н.Б. Развитие логистических систем в АПК / А.Б. Темирбекова, Н.Б. Тастандиева // Экономика и менеджмент знаний: глобальный контекст и казахстанские реалии : материалы международной научно-практической конференции КазУМОиМЯ им. Абылай хана. – Алматы, 2012. – С. 670–674.
10. Patrick E. McNellis Foreign investment in developing country agriculture – the emerging role of private sector finance // FAO commodity and trade policy research working paper. – 2009. – № 28. – 28 p.
11. Минаков И.А. Экономика отраслей АПК / И.А. Минаков. – М. : Колосс, 2013. – 464 с.
12. Коновалова А.В. Реализация логистической концепции в АПК как фактор развития детального интереса к потребностям потребителей / А.В. Коновалова // Научный журнал КубГАУ. – 2007. – № 31(7).
13. Габдуалиева Р.С. Проблемы формирования инновационной политики в аграрной экономике / Р.С. Габдуалиева. – М. : Агропромиздат, 2015. – 95 с.
14. Постановление Правительства Республики Казахстан от 5 февраля 2000 года № 175 «Об утверждении Плана мероприятий по реализации Программы развития сельскохозяйственного производства на 2000-2002 годы» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://tengrinews.kz/zakon/pravitelstvo_respubliki_kazahstan_premier_ministr_rk/selskoe_hozyaystvo/id-P000000175/
15. Указ Президента Республики Казахстан от 5 июня 2002 года № 889 «О государственной агропродовольственной программе Республики Казахстан на 2003–2005 годы» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://kazakhstan.news-city.info/docs/systemsc/dok_oegrni/page19.htm
16. Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 июня 2014 года № 728 «Об утверждении Программы развития регионов до 2020 года» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.ompp.kz/wp-content/uploads/docs/dokumenty/ППР%202020.docx
17. Закон Республики Казахстан от 29 октября 2015 года № 372-V. О сельскохозяйственных кооперативах [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32656089
18. Постановление Правительства Республики Казахстан от 18 февраля 2013 года № 151. Об утверждении Программы по развитию агропромышленного комплекса в Республике Казахстан на 2013 - 2020 годы «Агробизнес-2020» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1300000151>
19. Porter M. E. Competitive Advantage of Nations. – New York: Free Press, 1990. – 896 p.
20. Официальный сайт Euromonitor International [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.portaleuromonitor.com.
21. «Казахстан – Новый Шелковый путь» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://ru.wikipedia.org/wiki/Новый_шёлковый_путь.
22. Официальный сайт АО «НК «Қазақстан темір жолы» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.railways.kz
23. Указ Президента Республики Казахстан от 13 января 2014 года № 725. Государственная программа развития и интеграции инфраструктуры транспортной системы Республики Казахстан до 2020 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://tengrinews.kz/zakon/prezident_respubliki_kazahstan/hozyaystvennaya_deyatelnost/id-U1400000725/
24. Официальный сайт г. Алматы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://almaty.gov.kz/page.php?lang=1>
25. Официальный сайт Комитета по статистике Министерства национальной экономики РК [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.stat.gov.kz>
26. Умбетов А.К. Доля инновационно активных предприятий по секторам экономики / А.К. Умбетов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.stat.mgov.kz>
27. Официальный сайт акимата Алматинской области [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://zhetyssu.gov.kz/ru/>
28. Кородюк И.С., Кархова С.А. Региональные транспортно-логистические системы: вопросы теории и практики : [монография] / И.С. Кородюк, С.А. Кархова. – Иркутск : БГУЭП, 2008. – 335 с.
29. Титюхин Н., Овчаренко Н. Модель транспортно-логистической системы Казахстана / Н. Титюхин, Н. Овчаренко // Логинфо. – 2008. – № 9.
30. Указ Президента Республики Казахстан от 11 апреля 2006 года № 86. Транспортная стратегия Республики Казахстан до 2015 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.mtk.kz
31. Almaty International Logistic Park «GEGA» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.aip.kz
32. Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 марта 2015 года №168. Государственная программа Единая программа поддержки и развития бизнеса «Дорожная карта бизнеса-2020» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.baiterek.gov.kz/ru/programs/business-roadmap-2020/>
33. Официальный сайт Всемирного банка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.worldbank.org/ru/country/kazakhstan>

ЕВОЛЮЦІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ THE EVOLUTION AND THE PROSPECTS MANAGEMENT OF THE INNOVATION PROCESSES IN THE AGROINDUSTRIAL COMPLEX

У статті досліджено еволюцію, сучасний стан та перспективи розвитку державного управління інноваційними процесами в агропромисловому комплексі у світі. Виокремлено основні етапи даного процесу, виявлено їх особливості. Особливу увагу приділено рівню державного втручання в інноваційні процеси на різних стадіях історичного розвитку. Результати аналізу дали можливість виявити основні проблеми та перспективи розвитку інновацій в агропромисловому комплексі у найближчій перспективі.

Ключові слова: інноваційна політика, інноваційний розвиток, агропромисловий комплекс, державне управління, механізм управління, етапи, аналіз, ефективність.

В статье исследованы эволюция, современное состояние и перспективы развития государственного управления инновациями в агропромышленном комплексе. Выделены основные этапы данного процесса, выявлены их особенности. Особое внимание уделено уровню государственного вмешательства в инновационные процессы на разных

стадиях исторического развития. Результаты анализа дали возможность обнаружить основные проблемы и перспективы развития инноваций в агропромышленном комплексе на ближайшую перспективу.

Ключевые слова: инновации, инновационная политика, инновационное развитие, агропромышленный комплекс, государственное управление, механизм управления, этапы, анализ, эффективность.

In the article investigated the evolution, current state and prospects of development of public administration innovation in agroindustrial complex in the world. Thesis there is determined the main stages of the process, found their features. Particular attention is paid to the level of government intervention in the innovation processes at different stages of historical development. The analysis revealed the main problems and prospects of development of innovations in the agroindustrial complex in the near future.

Key words: innovation, innovative policy, innovative development, agroindustrial complex, public administration, management mechanism, stages, analysis, efficiency.

УДК 338.43

Соловчук К.О.

старший викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Національна академія управління

Постановка проблеми. Україна як агропромислова країна, яка володіє унікальними земельно-кліматичними ресурсами, повинна визначити своє місце у системі подолання наслідків світової продовольчої кризи. Подальшому розвитку агропромислового комплексу нашої держави сприятиме запровадження нових інноваційних методів. Окрім того, підвищення ефективності діяльності у цій сфері дасть змогу досягти високих економічних показників, що вкрай актуально в умовах сучасної економічної кризи.

Отже, дослідження етапів та шляхів еволюції розвитку управління інноваційними процесами в агропромисловому комплексі України є досить актуальним питанням сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми державного управління інноваційними процесами досить широко висвітлено у зарубіжних та вітчизняних наукових виданнях. Водночас аналіз цієї діяльності у більш спеціалізованому сенсі, зокрема в агропромисловій сфері, ще має прогалини та невідрішені питання. Окремі аспекти даної проблематики висвітлено в роботах таких зарубіжних учених, як: Ю. Аніскін, М. Кондратьєв, Н. Левченко, П. Музика, Б. Санто, Р. Фатхутдінов, Й. Шумпетер; певні акценти зробили у своїх публікаціях українські науковці: А. Рудницька, Л. Тихончук, Г. Бесєдіна, В. Гончаров, С. Єрохін, М. Єрмошенко, В. Черняк, В. Шевчук та ін.

Постановка завдання. Основна мета статті полягає у вивченні еволюції системи управління інноваціями в АПК світу та виокремленні позитивного досвіду

у цій сфері. Проведене дослідження дасть змогу значною мірою позбутися тих проблем і прорахунків, які стримують переведення агропромислового комплексу України на сучасні індустріальні рейки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останні десятиліття науковцями і практиками в усьому світі приділяється значна увага взаємовідношенню між інноваціями й економічним розвитком. Багато країн, особливо індустріально розвинених, сформулювали політичні завдання з просування нововведень. Ці завдання вбачаються як обов'язковий компонент технологічного розвитку і запорука стійкого економічного зростання.

За минулі віки технологічні зміни в агропромисловому комплексі були головним чинником його розвитку. Хоча урядовий вплив на агропромисловий комплекс за цей період був досить значним, ключовим інноваційним елементом прогресу були переважно безпосередньо виробники [7].

Існує велика кількість визначень інновацій (нововведень). Kotler і Keller пропонують таке визначення: «Інновації – це будь-який виріб, обслуговування або ідея, які хто-небудь відзначає як нові» [5]. Інновації можуть існувати на рівні фірми, секторному або національному рівні. У контексті даного дослідження ми використовуватимемо визначення, надане Світовою організацією інтелектуальної власності (ВОІС) у 2008 р.: «Інновації – це виникнення і реалізація нових ідей, продукції і послуг, які використовуються для поліпшення умов життя й ефективності виробництва» [9].

Агропромислові інновації мають поважну, хоча переважно незареєстровану, історію. Їх еволюція поширюється на майже чотири тисячі років, хоча її головні форми значною мірою є продуктом XIX–XX ст. Однією з головних і найпоширеніших форм державного управління інноваціями в АПК протягом усієї його історії були поширення відповідної інформації та консультацій для фермерів.

Перший відомий приклад можна спостерігати в Месопотамії (сучасний Ірак) близько 1 800 до н. е. Археологи розкопали глиняні таблички того часу, на яких були написані поради стосовно зрощення сільськогосподарських культур і боротьби зі шкідниками – щурами [1]. Деякі ієрогліфи на єгипетських колонах також свідчать про поради з боку державних урядовців щодо уникнення пошкодження рослин і втрати сільгоспнасаджень від повеней Нілу. Із II ст. до н. е. до IV ст. н. е. існувало декілька латинських текстів, які були написані, часто спираючись на практичний досвід господарювання, і які були покликані допомогти римським землевласникам у питаннях оновлення та вдосконалення існуючих тоді маєтків та їх доходів [8].

Приблизно в той же період виникли ранні форми просування та розповсюдження сільськогосподарської інформації в імператорському Китаї. Поліпшення виробництва землевласників та орендарів було предметом стурбованості держави, оскільки починаючи з VI ст. до н. е. її економіка значною мірою спиралася на земельні податки. Підтримка відповідних сільськогосподарських досліджень і поширення інформації та рекомендацій, безумовно, була розпочата в кінці династії Хань (25–220 н. е.). Найстаріший повністю збережений китайський сільськогосподарський трактат датується 535 р. н. е., спрямований на поліпшення управління фермами. Династії Сунь та Юань (960–1368 рр.) з їх розвиненими місцевими державними адміністраціями характеризувалися систематичною організацією та просуванням сільськогосподарських досліджень, розширенням селекційної роботи і викладанням основ сільського господарства і шовківництва, чому сприяв винахід гравюрного друку, що дало змогу забезпечити широке розповсюдження сільськогосподарських трактатів і практичних посібників. Аналогічні заходи тривали протягом наступних династій Мін (1368–1644 рр.) і Цін (1644–1912 рр.), визначалися не тільки зростанням населення країни і виникненням періодичних загроз голоду, але й визнанням важливості державного управління злагодженої інноваційної політики [6].

У середньовічній Європі найраніший відомий сільськогосподарський посібник був написаний латиною П'єтро де Крешенціо в 1304 р. і був перекладений італійською та французькою мовами. Він став першою книгою про сільське господарство. З XV ст. набули поширення інші публікації,

які часто були засновані на старих латинських текстах чи зібраному досвіді фермерів та їх сімей. Відомий, наприклад, збірник корисних порад у Тудорівській Англії, опублікований у 1557 р. і доповнений у 1573 р. Менш популярними, але більш значимими, були твори Френсіса Бекона на початку XVI ст., які базувалися на його спостереженнях і наукових експериментах у своєму маєтку на північ від Лондона; по суті, це було початком застосування науки і наукового методу в сільському господарстві [4].

До середини XVIII ст. у більшій частині Європи прогресивні землевласники (часто аристократи) та їх агенти і кілька аналогічно мислячих фермерів були відомі як «покращувачі». Вони разом із деякими «людьми науки» були основними прихильниками сільськогосподарських клубів або товариств. На своїх регулярних зборах і виставках на місцевому та регіональному рівнях землевласники і фермери, здійснювали обмін ідеями та інформацією й обговорювали проблеми поліпшення сільського господарства. В основі цього руху лежали дві головні сили. По-перше, багато землевласників прагнули дізнатися про способи підвищення ефективності використання своїх маєтків і виробничих можливостей своїх орендарів, щоб збільшити вартість цих маєтків та їх рентних доходів. По-друге, спостерігався загальний прогрес у розвитку науки, що спонукало до його застосування в сільському господарстві, особливо в сільськогосподарській хімії та фізіології рослин. Ці товариства прагнули радикально змінити традиційні режими ведення сільського господарства, ініціюючи експерименти, влаштовуючи виставки, поширення інформації та пропаганду застосування інновацій. Уважалось мало не обов'язком їх членів зробити ініціативи та заходи відомими «спільноті» фермерів шляхом опублікування в журналах і газетах. Хоча такі сільськогосподарські товариства спочатку поширювалися повільно (перше було створене в місцевості Резатто, що недалеко від Мілану, у 1548 р.), вони стали загальною тенденцією для більшої частини Європи, також певне їх число було створене в США та східній частині Канади.

Перша ж державна служба поширення сільськогосподарських знань з'явилися в результаті кризи і за ініціативою державного високопосадовця. Кризою став спалах хвороби картоплі в 1845 р. в Ірландії, її наслідки були особливо важкими, оскільки переважно селянське населення країни використовувало картоплю як основний продукт в раціоні; виник «картопляний голод», який зберігався до 1851 р. Новий британський намісник, призначений до Ірландії в 1847 р., граф Кларендон, незабаром після свого прибуття в Дублін написав листа до президента Королівського сільськогосподарського товариства Ірландії [3]. Цей лист, який фактично став офіційною директивою, закликав наукове товариство при-

значати мандрівних лекторів, які б подорожували по самим проблемним районам для інформування та демонстрації дрібним фермерам, в простих термінах, інновації стосовно вирощування поживних, окрім картоплі, культур. «Практичні інструкції лорда Кларендона» – під цією назвою вони стали відомими – щотижня готувались науковим товариством у Дубліні, централізовано розповсюджувались і вимагали від органів місцевого управління звітності про їх реалізацію. За чотири роки існування така схема розповсюдження інновацій у сільському господарстві була профінансована приблизно наполовину її загальної вартості землевласниками і за рахунок благодійних пожертвувань, а інша частина надійшла з контрольованих державою джерел.

Із середини 1850-х років в інших тодішніх країнах Європи (спочатку у Вюртемберзі, Гессені і Західній Пруссії) державою стали призначатися мандрівні сільськогосподарські вчителі (Wanderlehrer), які діяли під егідою центральних сільськогосподарських товариств цих країн. Після декількох десятиліть ця система швидко зростала, що залежить частково від кризи серед виноградарів у результаті руйнувань, викликаних філоксерою, і стала формалізованою. Як правило, такі вчителі проводили влітку виставки, переговори і давали поради фермерам, протягом решти року вони вчили синів фермерів у зимових сільськогосподарських школах. Хоча офіційно вони були частиною діяльності сільськогосподарських об'єднань, їх робота в усіх випадках була фінансована з державних коштів. Коли в 1896 р. ця система була прийнята в Баварії, вона стала невід'ємною частиною державної цивільної служби.

До кінця XIX ст. такі системи впровадження сільськогосподарських інновацій поширилися на інші країни: Данію (з 1870 р.); Нідерланди (з кінця 1840-х і 1850-х років); Італію (з 1886 р.); Швейцарію; Австро-Угорську імперію і Росію.

Тим часом у Франції перша національна служба поширення сільськогосподарських знань, яка повністю фінансувалася державою, була створена в 1879 р., коли було прийнято закон, яким була офіційно заснована посада мандрівного вчителя сільськогосподарського відділу. Відтоді кожен учитель був призначеним державою цивільним службовцем. У його обов'язки входило надавати сільськогосподарські інструкції вчителям початкових шкіл. Переважно діяльність такого вчителя, згідно з інструкціями Міністерства сільського господарства, полягала в тому, щоб він міг «тримати фермерів поінформованими про сучасні відкриття і нові винаходи, які можуть бути застосовані економічно вигідно і з користю», «бути популяризатором прогресу», «нести просвітництво в сільській місцевості». Кількість таких пропагандистів швидко зростала, і до кінця 1880-х років уся Франція була охоплена ними [4].

У США до кінця 1890 р. інститути інноваційної підтримки фермерів поширилися повсюдно і стали національними установами із федеральної підтримки та нагляду. Вони базувалися на сільськогосподарських коледжах, існували за рахунок федеральних коштів. Додатково стимулювалася експериментальна робота в державних коледжах сільського господарства відповідно до Закону Хатча 1887 р. Аналогічний розвиток інститутів інноваційної підтримки фермерів почався в 1885 р. у провінції Онтаріо, Канада. Вони створювалися за фінансової підтримки провінційних законодавчих органів.

Таким чином, до кінця XIX ст. система розповсюдження інноваційних сільськогосподарських знань стала добре відома в більшій частині Північної Америки. У Сполучених Штатах коледжі та їх провідні професори, у тому числі кілька відомих прихильників більш практичної роботи з впровадження інновацій, поступово взяли на себе організацію цієї діяльності. Із прийняттям Закону Сміта-Левера це призвело до заснування в 1914 р. Cooperative Extension Service – тристороннього органу співпраці федеральних, державних і місцевих органів влади з державними коледжами «із метою допомогти в поширенні серед народу Сполучених Штатів корисної та практичної інформації з питань, пов'язаних із сільським господарством і домоводством, і заохочувати застосування типових рішень» [2].

Отже, можна констатувати, що у цей період система державного управління інноваціями у сільському господарстві лише почала створюватися і мала здебільшого недержавний характер, проте з певними елементами бюджетної підтримки та визначення загальних цілей.

На початку XX ст. спостерігалася стадія становлення системи державного управління інноваціями в АПК. Проте ця діяльність була відносно невеликою за масштабом і обмежувала рамки своєї діяльності інформуванням фермерів. Її організація часто була безсистемною, хоча і базувалася на певних нормативно-правових актах. Відповідні державні підрозділи були організовані переважно або при центральних, або місцевих органах влади, або сільськогосподарських коледжах, як правило, у тісній співпраці з дослідними станціями або установами (сільськогосподарськими товариствами, кооперативами, фермерськими союзами тощо). Протягом XX ст. відбувався невпинний прогрес організації управління інноваціями в АПК. Ці зміни переважно стосувалися державного фінансування, яке отримало більш важливе значення, цілі органів управління стали ширшим, а фахівці – краще підготовленими і більш професійними. Крім того, на організацію інноваційної діяльності в агропромисловому комплексі стали впливати такі інституції, як сільськогосподарські комерційні компанії; сільськогосподарської маркетингові фірми; почали створюватися проекти розвитку сільського

господарства зі значними територіальними масштабами; до цієї діяльності підключилася велика різноманітність неурядових організацій (зокрема, благодійних), які беруть участь у сільськогосподарському та агропромислому розвитку.

Водночас розвиток ситуації показав, що як тільки рівень важливості і розвитку агропромислових інновацій зріс, а також змінилася їх роль, вони незмінно набули більш бюрократичного характеру. Діяльність органів державного управління та багатьох недержавних організацій була побудована так, що між агентами на місцях і центрами управління були створені одно- або багаторівневі проміжні структури. Таким чином, оптимізація самої структури управління інноваційною діяльністю в АПК стала головною турботою через те, що багато з них піддавалися критиці через громіздкість і занадто забюрократизований підхід. Тим не менш бюджетне фінансування, яке надходило переважно з національних доходів (або від міжнародних донорів), обумовлювало побудову організації такої системи управління.

Висновки з проведеного дослідження. Інновації – каталізатор економічного прогресу і зростання. Може, тому компанії, у тому числі і в галузі АПК, мають різні приводи для нововведень. Найголовніші скорочують витрати, збільшуючи продуктивність, і забезпечують зростання/охоплення частки ринку. Тому в ринковій економіці чільне місце в розробці і впровадженні інновацій займає приватний сектор.

Водночас аналіз світової практики свідчить про те, що належне здійснення інноваційного процесу, особливо в такій складній галузі, як агропромислова, неможливе без державного управління ним. Здійснений у дослідженні аналіз еволюції, сучасного стану та перспектив розвитку державного управління інноваціями в АПК показав, що у світі накопичено значний досвід у даній сфері.

Перші спроби такого регулювання знаходять своє відображення ще в доісторичні часи. Найбільшого розвитку система державного управління інноваціями в АПК набула наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. У цілому слід зазначити, що протягом еволюції даної ланки державного управління у світі спостерігалася тенденція посилення державного впливу до створення базових інсти-

туційно-правових та фінансових засад (до останньої чверті ХХ ст.), а потім – посилення тенденцій дебюрократизації й якнайширшого залучення до управління інноваціями в агропромислому комплексі неурядових структур (ХХІ ст.).

Уважаємо, що викладений досвід може бути застосований в умовах України, яка, з одного боку, потребує створення системи державного регулювання інноваційним розвитком АПК, а з іншого – лише знаходиться на початку шляху ринкових перетворень в економіці та управлінні, а отже, і в змозі використовувати адаптовані світовою практикою рішення.

Перспективи подальших досліджень у даній сфері, на нашу думку, полягають у виокремленні та узагальненні найбільш ефективних методів управління інноваціями в агропромислому комплексі різних країн світу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ahmed, A. (1982). The role of the information system in development. Studies Series, No. 314. Baghdad, Iraq: Ministry of Culture and Information.
2. Blackburn, D.J., & Vist, D.L. (1984). Historical roots and philosophy of extension. In D. J. Blackburn (Ed.), Extension handbook (1st ed.). Guelph, Ontario: University of Guelph.
3. Jones G.E. (1982). The Clarendon letter. In G. E. Jones and M. J. Rolls (Eds.), Progress in rural extension and community development: Vol. 1. Extension and relative advantage in rural development (p. 11-19). Chichester: John Wiley & Sons.
4. Jones G.E. (1994). Agricultural advisory work in England and Wales: The beginnings. Agricultural Progress, 69, 55-69. Journal d'Agriculture Pratique (1874). 38th year, vol. 2.
5. Kotler P.K. Keller, Marketing management 12th edition, Pearson prentice Hall, New Jersey, 2006.
6. Perkins D.H. (1969). Agricultural development in China, 1368-1968. Chicago: Aldine Publishing; Edinburgh: Edinburgh University Press.
7. Sunding D.D. Zilberman; The Agricultural Innovation Process: Research and Technology Adoption in a Changing Agricultural Sector, UC Berkeley, 1999.
8. White K.D. (1970). Roman farming. London: Thames and Hudson.
9. World intellectual property organization (Wipo), introduction to intellectual property theory and practice. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law international, 2008.

РОЗДІЛ 4. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ СТРАТЕГІЧНИХ РОЗРИВІВ НА ОСНОВІ МОДИФІКАЦІЇ BSC ТА МЕТОДУ DEMATEL

METHODOLOGY APPROACH TO ANALYSIS OF STRATEGIC GAP ENTERPRISES BASED ON MODIFICATION BSC AND DEMATEL

УДК 330. 255.005.3

Балан В.Г.

к.ф.-м.н., доцент кафедри менеджменту інноваційної та інвестиційної діяльності Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Тимченко І.П.

аспірант кафедри менеджменту інноваційної та інвестиційної діяльності Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті на основі модифікації збалансованої системи показників (BSC), застосування методу DEMATEL та інструментів багатокритеріального оцінювання (аналізу ієрархії ANP і аналізу корисної вартості) розроблено методичний підхід до здійснення GAP-аналізу підприємства та підготовки базису для формування стратегічних ініціатив щодо пошуку можливостей усунення стратегічних розривів.

Ключові слова: DEMATEL, GAP-аналіз, ANP, BSC, VUCA-світ, стратегія, стратегічні карти, бізнес-сегмент.

В статье на основе модификации сбалансированной системы показателей (BSC), применения метода DEMATEL и инструментов многокритериального оценивания (анализа иерархий ANP и анализа полезной стоимости) разработан методический подход к

осуществлению GAP-анализа предприятия и подготовки базиса для формирования стратегических инициатив по поиску возможностей устранения стратегических разрывов.

Ключевые слова: DEMATEL, GAP-анализ, ANP, BSC, VUCA-мир, стратегия, стратегические карты, бизнес-сегмент.

The article examines, on the basis of modification of the Balanced Scorecard (BSC), use the method DEMATEL and tools multicriterial testing (analytic hierarchy ANP and analysis useful value) developed a methodical approach to GAP-analysis of the company and prepare the basis for the formation of strategic initiatives to explore possibilities to address its strategic gaps.
Key words: DEMATEL, GAP-analysis, ANP, BSC, VUCA-world strategy, strategic maps, business segment.

Постановка проблеми. Високий рівень невизначеності та турбулентності ринкового середовища, тобто діяльність підприємства в умовах VUCA-світу (Volatility, Uncertainty, Complexity, Ambiguity), зумовлює необхідність урахування різноманітних стратегічних несподіванок і вирішення суперечливих завдань управління, вимагає особливого виваженого підходу до формування стратегічної поведінки, наукового обґрунтування стратегічних рішень, спрямованих на визначення пріоритетів та активізацію розвитку підприємства. У цих умовах істотно підвищується роль інструментів стратегічного аналізу, орієнтованих на дослідження та моделювання стратегічної діяльності підприємства та його стратегічних підрозділів. Саме даний аспект допомагає зекономити фінансові та людські ресурси, час на розробку стратегій та їх подальшу корекцію й адаптацію відповідно до зміни умов функціонування, сформувати конкурентні переваги та забезпечити сталий розвиток підприємства.

Одним із найважливіших та найбільш ефективних інструментів стратегічного аналізу підприємства є GAP-аналіз, розроблений фахівцями Стенфордського дослідницького інституту для визначення структури та оцінювання стратегічної прогалини, тобто розриву між можливостями, зумовленими наявними тенденціями зростання підприємства, та бажаними орієнтирами, необхідними для розв'язання нагальних проблем зростання та зміцнення підприємства в довгостроковій перспективі. Важливість ідентифікації та аналізу стратегічних

розривів підкреслюється авторами [1], які зазначають, що стратегічні розриви є явною загрозою не тільки майбутнім успіхам, але й елементарному виживанню організації й, безумовно, впливають на ефективність дій керівників компаній і працюючих під їхнім керівництвом співробітників. Окрім того, вони є основою для формування стратегічних альтернатив розвитку підприємства, а також певними орієнтирами під час досягнення стратегічних цілей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти застосування методики GAP-аналізу у стратегічному управлінні підприємствами досліджували вітчизняні та закордонні вчені: Алексєєва Н.І. [2], Ревенко Д.С. [3], Гершун А. [4], Лукашев С.В., Моргун Г.В. [5], Хаустова К.М. [6], Біловодська О.А. [7], Зенкіна І.В. [8], Рулінська О.В. [9], Бу-Хо Ху, Квантагі Парк, Янг-Мок Ю. [10], Хонкі Мін Н.М. [11], Ерік С.В. Чан [12], Грем Вінч [13], Вень-Сянь Цай, Вей Сюй, Вень-Чин Чоу [14], Шу-Пінг Лін, Я-Сей Чан, Мінг-Чин Тсей [15], Ф. Вільям Браун, Ненсі Г. Додд [16], Пайк Д., Ковакік А. [17], Резаіунур Дж., Назарідуст М. [18], Чінху Лін, Джонг Мей Ях, Шу Мей Цзен [19] та ін.

Сучасний етап дослідження даної проблеми характеризується переважно тим, що в більшості публікацій розглядаються можливості використання класичного GAP-аналізу для діагностики підприємств різних галузей. Значна кількість досліджень за даною темою робить розгляд GAP-аналіз як один із основних інструментів для формування та реалізації стратегії компаній.

Незважаючи на велику кількість робіт, присвячених даній тематиці, залишаються невирішеними низка проблем, що стосуються обґрунтованого вибору напрямів аналізу стратегічних розривів і, власне, відповідно до специфіки діяльності підприємств, їх інтерпретації та оцінювання.

Постановка завдання. Метою даної статті є вдосконалення методики діагностики стратегічних розривів підприємства на основі:

- модифікації збалансованої системи показників (BSC) – для більш повного врахування усіх аспектів діяльності підприємства;

- застосування методу DEMATEL – для ідентифікації найбільш важливих стратегічних показників за кожним аспектом діяльності підприємства та розробки відповідних стратегічних карт;

- використання методів багатокритеріального оцінювання:

- а) аналізу ієрархій (ANP) – для визначення вагових коефіцієнтів кожного з напрямів GAP-аналізу;

- б) аналізу корисної вартості – для оцінювання величин стратегічних розривів та переведення їх у безрозмірний вигляд;

- в) методу діаграм (у полярній системі координат) – для наочного відображення величин стратегічних розривів за кожним аспектом BSC.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як стверджують дослідженими, нездатність організацій справитися із процесом переходу компанії від стану нинішнього в стан бажаний є одним із найбільш складних управлінських завдань, що стоять сьогодні перед керівниками вищої ланки [1]. Це зумовлює необхідність удосконалення існуючих та розробки нових інструментів стратегічного аналізу та формування стратегій підприємства.

Авторами запропоновано методичний підхід до аналізу стратегічних розривів підприємства на основі модифікації BSC та методу DEMATEL, який передбачає здійснення таких етапів (рис. 1).

Етап 1. Стратегічна сегментація діяльності підприємства: виділення стратегічних бізнес-сегментів – стратегічних зон господарювання (СЗГ): СЗГ₁, СЗГ₂, ..., СЗГ_м (тут можна скористатися, наприклад, методикою І. Ансоффа [20], згідно з якою для сегментації використовуються такі параметри, як потреба, технологія, тип споживача, географічний район чи ж інтегральний підхід, що ґрунтується на їх комбінванні, або методи стратегічного маркетингу [21]).

Етап 2. Формування місії та стратегічних цілей для кожного бізнес-сегменту підприємства.

Етап 3. Розробка модифікованої збалансованої системи показників (MBSC) та структуризація стратегічних цілей відповідно до аналізованих аспектів MBSC. У цьому контексті слід зазначити, що проблема застосування й удосконалення BSC, розробленої в 1996 р. американськими вченими Д. Нортон і Р. Капланом [22], є достатньо науково затребуваною й нагальною сферою дослідження.

Зокрема, індійські науковці [23] провели дослідження щодо ступеня використання BSC корпоративними компаніями пріоритетності перспектив, їх класифікації та ефективності BSC як інструменту управління. Результати аналізу показали, що 45,28% компаній застосовують BSC у плануванні діяльності, причому пріоритетність віддали фінансовій перспективі 87,50% усіх респондентів, перспективі клієнтів – 66,60%, акціонерів – 62,50%, внутрішнім бізнес-процесам – 54,20%, навчанню і зростанню – 54,20%. Окрім того, список пропонованих перспектив доповнювався ще декількома проєкціями: «постачальниками», «стейкхолдерами» та ін. Модифікували BSC технічною перспективою [24], управлінням ризиками та ІТ-компонентою [25]. У даній роботі з метою якомога повнішого врахування всіх аспектів діяльності підприємства пропонується розглядати вісім перспектив – аспектів, що комплексно відображають зв'язок один з одним та із зовнішнім середовищем (рис. 2).

Зазначимо, що основними перевагами BSC є можливість доведення стратегії до співробітників організації; узгодження зі стратегією завдань підрозділів та персональних цілей співробітників; ув'язка стратегічних завдань із довгостроковими цілями та річним бюджетом; виявлення та координація стратегічних ініціатив; періодичний та систематичний перегляд стратегії; встановлення зворотного зв'язку для коригування стратегії.

Етап 4. Визначення напрямів аналізу стратегічних розривів та їх структуризація для кожного аспекту MBSC. На цьому етапі здійснюється ідентифікація, аналіз та оцінювання експертами взаємозалежності стратегічних показників за кожним аспектом діяльності підприємства.

4.1. Формування експертних груп із фахівців підприємства відповідно до аналізованого аспекту діяльності.

Для проведення оцінювання доцільно сформувати вісім експертних груп (за кожним із визначених у BSC аспектів діяльності) по одному-два представників від кожного визначеного бізнес-сегменту, як правило, за участю вищого управлінського персоналу.

4.2. Розробка анкети для експертного опитування щодо переліку стратегічних показників та оцінювання рівня взаємовпливу та взаємозалежності за їх парного порівняння.

4.3. Проведення експертного опитування шляхом анкетування для ідентифікації переліку стратегічних розривів та оцінювання величин взаємозалежності цих розривів за кожним аспектом MBSC. Отримана інформація агрегується у відповідних оціночних таблицях. Це дасть змогу представити отримані результати у зручній для подальшого аналізу формі.

Побудова початкових матриць взаємозалежності стратегічних показників за кожним аспектом

MBSC. Для цього на основі експертних даних побудуємо матриці $E^{(k)s} = \left\| e_{ij}^{(k)s} \right\|_{n_k \times n_k}$, які за 4-бальною шкалою відображають рівні залежності одних стратегічних показників від інших (n_k – кількість аналізованих напрямів GAP-аналізу експертів за k -м аспектом BSC, причому при $k = 1$ здійснюється оцінювання взаємовпливів та взаємозалежностей напрямів GAP-аналізу управлінського аспекту BSC; $k = 2$ – фінансового аспекту BSC;

$k = 3$ – виробничого аспекту BSC; $k = 4$ – інноваційно-технологічного аспекту BSC; $k = 5$ – маркетингового аспекту BSC; $k = 6$ – інституційного аспекту BSC; $k = 7$ – екологічного аспекту BSC; $k = 8$ – соціального аспекту BSC).

Зазначимо, що в разі суттєвих розходжень між оцінками експертів (наприклад, коли відхилення від середнього значення оцінок перевищує встановлене значення) може бути запропонована процедура узгодження міркувань експертів із доведен-

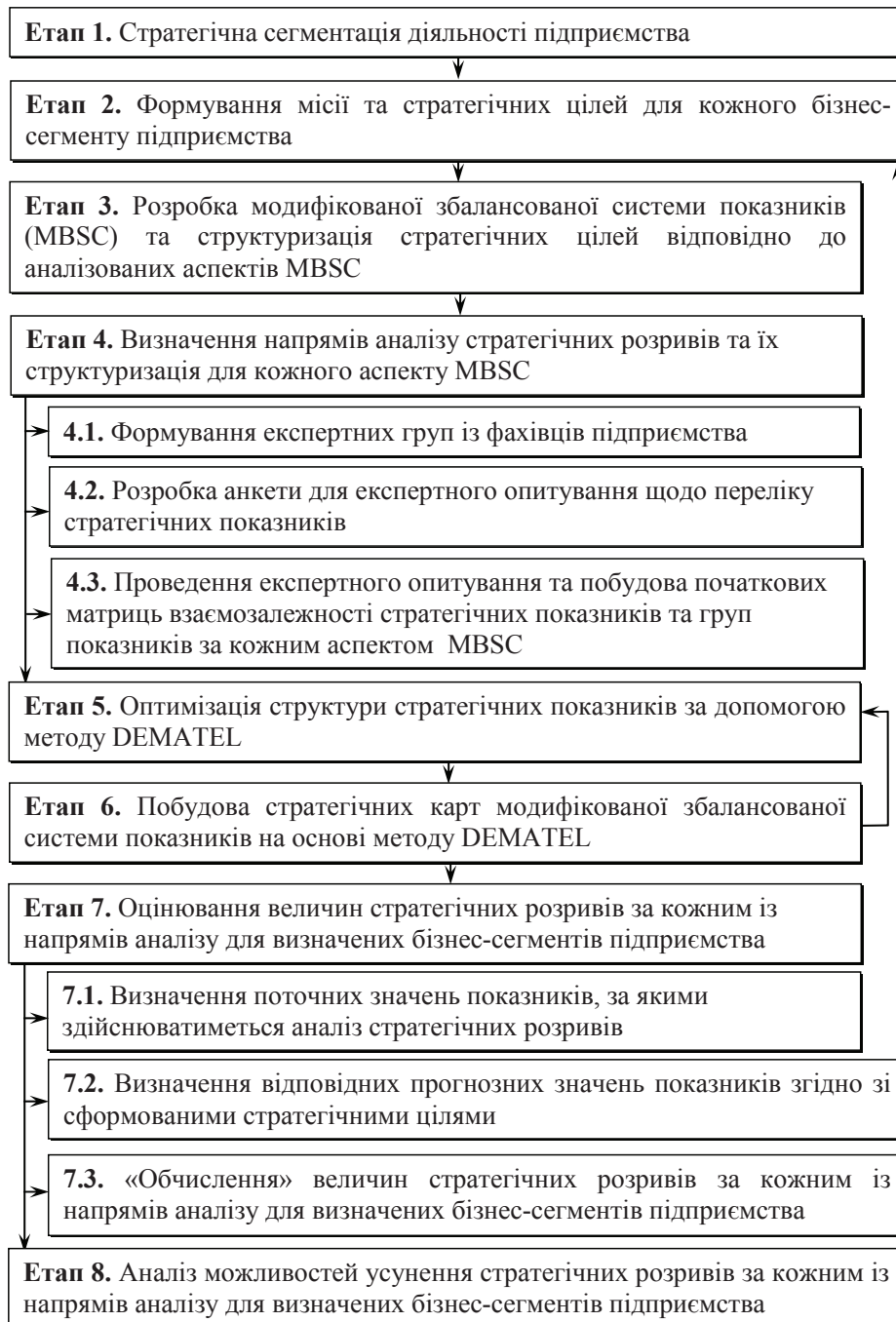

Рис. 1. Етапи методики аналізу стратегічних розривів підприємства

Джерело: розроблено авторами

ням до них інформації про середні значення оцінок (за аналогією з експертизою за методом Дельфі) та подальшим повторним опитуванням респондентів.

Етап 5. Оптимізація структури стратегічних показників за допомогою методу DEMATEL.

Метою застосування методу DEMATEL у даній методиці є вдосконалення структури стратегічних показників за кожним аспектом діяльності підприємства. Крім того, полегшується робота з розробки стратегічних карт збалансованої системи показників (BSC), оскільки в процесі реалізації даного методу визначаються взаємозалежності між окремими стратегічними показниками.

Для використання методу DEMATEL необхідним є розрахунок інтегральних рівнів взаємовпливів та взаємозалежностей напрямів GAP-аналізу для кожного аспекту BSC. Для цього необхідно виконати декілька кроків.

1. Обчислення матриць «середніх значень» за кожним аспектом модифікованої BSC, які будуть використовуватися для подальшого аналізу. Їх одержимо як середнє арифметичне оцінок експертів: $S^{(k)} = \left\| s_{ij}^{(k)} \right\|_{n_k \times n_k}$, в якій $s_{ij}^{(k)} = \frac{1}{M_k} \sum_{s=1}^{M_k} e_{ij}^{(k)s}$ (M_k – кількість експертів за k -м аспектом BSC).

Таким чином, матриця взаємовпливів та взаємозалежностей напрямів GAP-аналізу матиме такий вигляд:

$$S^{(k)} = \begin{bmatrix} 0 & s_{12}^{(k)} & \dots & s_{1n}^{(k)} \\ s_{21}^{(k)} & 0 & \dots & s_{2n}^{(k)} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ s_{n1}^{(k)} & s_{n2}^{(k)} & \dots & 0 \end{bmatrix}. \quad (1)$$

2. Нормалізуємо одержані матриці $S^{(k)}$ за допомогою співвідношення

$$D^{(k)} = p^{(k)} \times S^{(k)}, \quad (2)$$

де $p^{(k)}$ – коефіцієнт нормалізації визначається на основі формули

$$p^{(k)} = \min \left[\frac{1}{\max_{1 \leq i \leq n_k} \sum_{j=1}^{n_k} s_{ij}^{(k)}}, \frac{1}{\max_{1 \leq j \leq n_k} \sum_{i=1}^{n_k} s_{ij}^{(k)}} \right]. \quad (3)$$

3. Відповідно до методу DEMATEL, модифікуємо інтегральні матриці взаємовпливів для кожного аспекту BSC на основі співвідношення:

$$T^{(k)} = D^{(k)} \times (E - D^{(k)})^{-1} = \begin{bmatrix} t_{11}^{(k)} & t_{12}^{(k)} & \dots & t_{1n_k}^{(k)} \\ t_{21}^{(k)} & t_{22}^{(k)} & \dots & t_{2n_k}^{(k)} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ t_{n_k 1}^{(k)} & t_{n_k 2}^{(k)} & \dots & t_{n_k n_k}^{(k)} \end{bmatrix}. \quad (4)$$

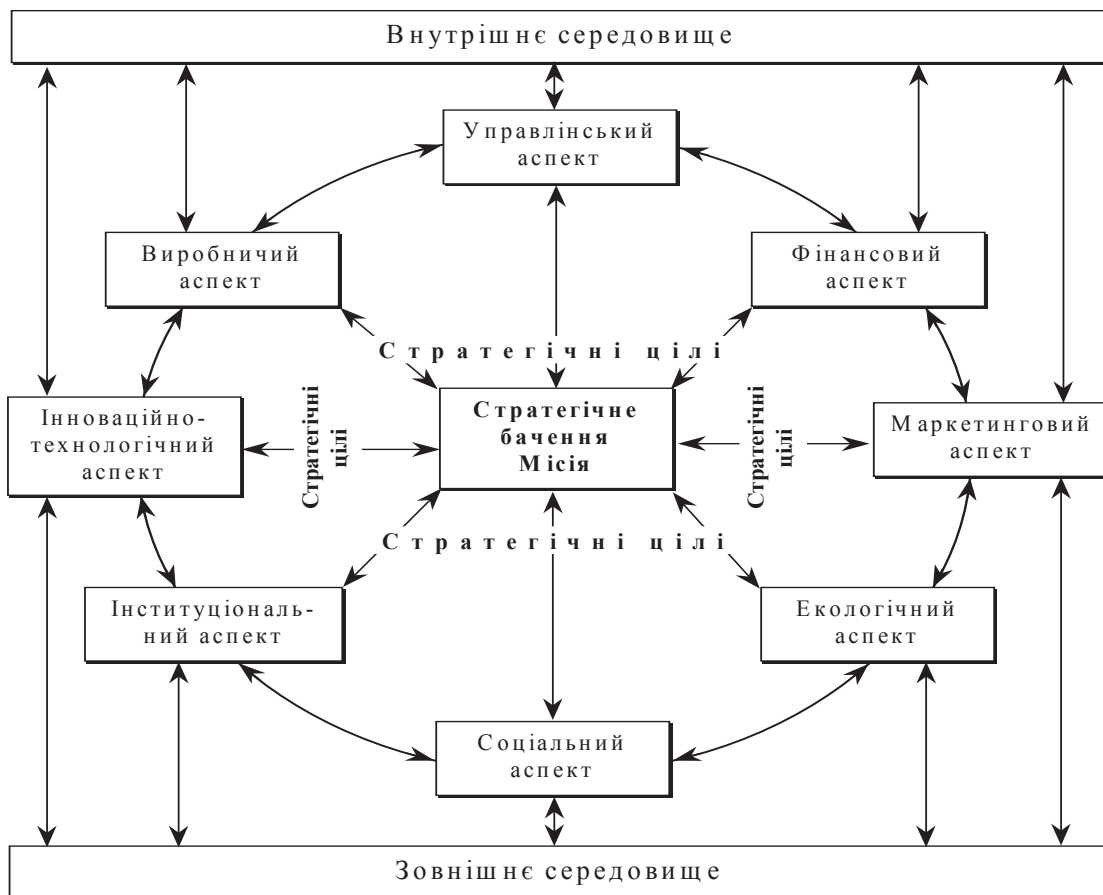

Рис. 2. Модифікована збалансована система показників (MBSC)

Джерело: розроблено авторами

Розраховуємо суми рядків $R_i^{(k)}$ і стовпчиків $P_j^{(k)}$ інтегральної матриці $T^{(k)}$ ($k = 1, 2, \dots, 8$), які відображають рівні інтегральних взаємовпливів та взаємозалежностей визначених напрямів GAP-аналізу для кожного k -го аспекту BSC як сукупність прямих та опосередкованих взаємовпливів і взаємозалежностей між ними:

$$R^{(k)} = [r_i^{(k)}]_{n_k \times 1} = \left(\sum_{j=1}^{n_k} t_{ij}^{(k)} \right)_{n_k \times 1}, \quad (5)$$

$$P^{(k)} = [p_i^{(k)}]_{1 \times n_k}^T = \left(\sum_{i=1}^{n_k} t_{ij}^{(k)} \right)_{1 \times n_k}^T. \quad (6)$$

Якщо $P_j^{(k)}$ – сума j -го стовпця матриці $T^{(k)}$, тоді вона відображає інтегровану залежність (пряму й опосередковану) j -го напрямку аналізу від інших. Коли $j = i$, це означає, що сума рядків і стовпців $R_i^{(k)} + P_i^{(k)}$ показує індекс сили впливу обох (вхідних і вихідних) взаємозв'язків i -й напрямку аналізу, тобто – рівень (ранг) даного напрямку в загальній взаємодії. Таким чином, якщо $R_i^{(k)} - P_i^{(k)} > 0$, тоді $-i$ напрям аналізу k -го аспекту MBSC впливає на інші напрями, а якщо $R_i^{(k)} - P_i^{(k)} < 0$, тоді він є залежним від інших напрямів.

4. Побудова карти взаємозалежностей між окремими стратегічними показниками для кожного аспекту MBSC та визначення оптимізованої системи стратегічних показників GAP-аналізу.

На основі даних матриць $T^{(k)}$ експертним шляхом визначаємо порогове значення сили взаємовпливу – $p^{(k)}$. Щоб уникнути надмірної кількості взаємозалежностей між напрямками GAP-аналізу, враховуються лише ті елементи, значення яких перевищує порогове, саме їх і включають в оптимізовану таблицю стратегічних показників.

Етап 7. Оцінювання величин стратегічних розривів за кожним із напрямів аналізу для визначених бізнес-сегментів підприємства.

Для реалізації цього завдання необхідно спочатку визначити вагові коефіцієнти кожного з визначених стратегічних показників та важли-

вість кожної узагальненої групи цих показників. Це можна зробити за допомогою відомих методичних прийомів: методу SMART або методу аналізу ієрархій та побудови з використанням шкали Т. Сааті відповідних матриць парних порівнянь стратегічних показників:

$$A^{(ks)} = [\alpha_{ij}^{(ks)}]_{n_{ks} \times n_{ks}} = \begin{bmatrix} 1 & \alpha_{12}^{(ks)} & \dots & \alpha_{1n_{ks}}^{(ks)} \\ \alpha_{21}^{(ks)} & 1 & \dots & \alpha_{2n_{ks}}^{(ks)} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ \alpha_{n_{ks}1}^{(ks)} & \alpha_{n_{ks}2}^{(ks)} & \dots & 1 \end{bmatrix},$$

$$(\alpha_{ij}^{(ks)} = 1/\alpha_{ji}^{(ks)})$$

та узагальнених груп для кожного аспекту MBSC:

$$B^{(k)} = [\beta_{ij}^{(k)}]_{m_k \times m_k} = \begin{bmatrix} 1 & \beta_{12}^{(k)} & \dots & \beta_{1m_k}^{(k)} \\ \beta_{21}^{(k)} & 1 & \dots & \beta_{2m_k}^{(k)} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ \beta_{m_k1}^{(k)} & \beta_{m_k2}^{(k)} & \dots & 1 \end{bmatrix},$$

$$(\beta_{ij}^{(k)} = 1/\beta_{ji}^{(k)}).$$

Відповідні вагові коефіцієнти можна розрахувати на основі наближених формул:

а) стратегічних показників:

$$w_i^{(ks)} = \frac{n_{ks} \sqrt{\alpha_{i1}^{(ks)} \cdot \alpha_{i2}^{(ks)} \cdot \dots \cdot \alpha_{im_{ks}}^{(ks)}}}{n_{ks} \sqrt{\alpha_{11}^{(ks)} \cdot \alpha_{12}^{(ks)} \cdot \dots \cdot \alpha_{1n_{ks}}^{(ks)}} + \dots + n_{ks} \sqrt{\alpha_{n_{ks}1}^{(ks)} \cdot \alpha_{n_{ks}2}^{(ks)} \cdot \dots \cdot \alpha_{n_{ks}n_{ks}}^{(ks)}}}$$

та

б) узагальнених груп для кожного аспекту MBSC:

$$w_i^{(ks)} = \frac{n_{ks} \sqrt{\alpha_{i1}^{(ks)} \cdot \alpha_{i2}^{(ks)} \cdot \dots \cdot \alpha_{im_{ks}}^{(ks)}}}{n_{ks} \sqrt{\alpha_{11}^{(ks)} \cdot \alpha_{12}^{(ks)} \cdot \dots \cdot \alpha_{1n_{ks}}^{(ks)}} + \dots + n_{ks} \sqrt{\alpha_{n_{ks}1}^{(ks)} \cdot \alpha_{n_{ks}2}^{(ks)} \cdot \dots \cdot \alpha_{n_{ks}n_{ks}}^{(ks)}}}.$$

Наступним кроком є безпосереднє обчислення величин стратегічних розривів за кожним стратегічним показником та переведення їх у безрозмірний вигляд за допомогою методу аналізу корисної вартості [26]. Для цього з урахуванням характеру монотонності цільової функції кожного стратегіч-

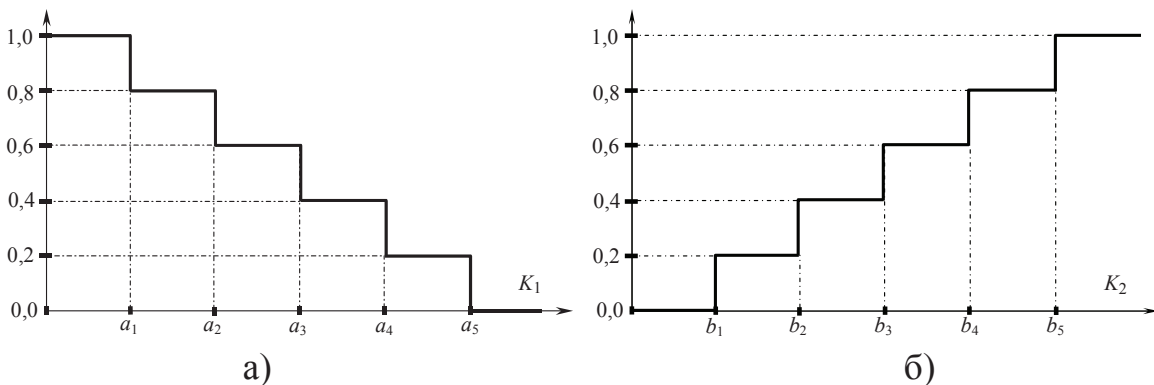

Рис. 3. Обґрунтування та вибір виду функцій «часткової корисності» під час оцінювання стратегічних розривів: а) для монотонно спадної та б) для монотонно зростаючої цільової функції відповідно

Джерело: розроблено авторами.

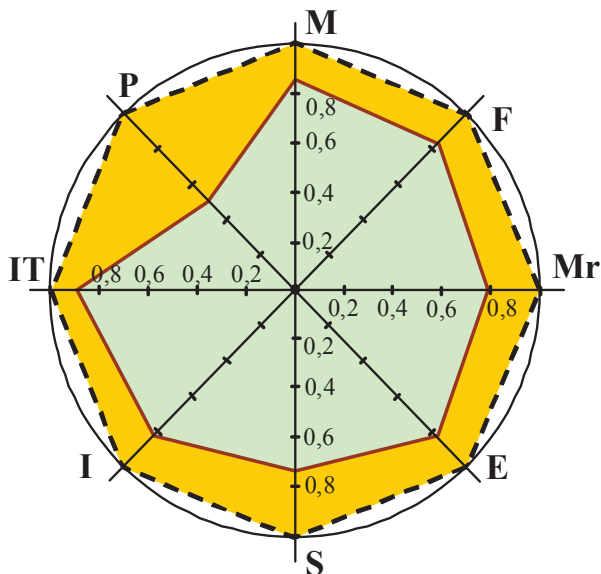

Рис. 4. Діаграма стратегічних розривів для стратегічного бізнес-сегменту підприємства

Джерело: розроблено авторами

ного показника спочатку розробляється вид часткової функції корисності (рис. 3) для оцінювання поточного та прогнозованого стану і здійснюється «обчислення» величин стратегічних розривів за кожним із напрямів аналізу для визначених бізнес-сегментів підприємства шляхом простого адитивного зважування з урахуванням рівнів побудованої ієрархії стратегічних показників.

Зазначимо, що в разі потреби можна використовувати більш деталізовану шкалу функцій «часткової корисності».

Нехай $p_i^{(k)}$ – значення i -го стратегічного показника s -ї групи k -го аспекту MBSC, тоді інтегральні значення за кожним аспектом визначаються на основі формул:

$$P^k = \sum_{s=1}^{m_k} W_s^k \sum_{i=1}^{n_k} w_i^{ks} p_i^{ks}.$$

На основі одержаних результатів можна побудувати діаграми в полярній системі координат (рис. 4) для відповідних стратегічних бізнес-сегментів підприємства, які дають змогу оцінити величини стратегічних розривів для кожного аспекту MBSC та запропонувати відповідні стратегічні ініціативи для подолання цих розривів.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, методика, розроблена на основі застосування методу DEMATEL та MBSC, дає змогу більш виважено підійти до здійснення GAP-аналізу підприємства та підготувати основу для формування стратегічних ініціатив щодо пошуку можливостей усунення стратегічних розривів, що в підсумку має забезпечити підвищення ефективності системи контролінгу підприємства, реалізації ділових стратегій стратегічних бізнес-одиниць підприємства та його корпоративної стратегії.

Подальші дослідження за даною темою можуть бути спрямовані:

а) на адаптацію системи стратегічних показників до специфіки функціонування кожної стратегічної бізнес-одиниці та підприємства загалом;

б) на розробку системи інформаційного забезпечення, яка б забезпечувала неперервний моніторинг параметрів зовнішнього середовища, ідентифікацію та корекцію значень системи стратегічних показників, визначення структури та величин стратегічних розривів за кожним аспектом діяльності підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Стратегический разрыв: Технологии воплощения корпоративной стратегии в жизнь / М. Ковени, Д. Гэнстер, Б. Хартлен, Д. Кинг ; пер. с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. – 232 с.
2. Алексеева Н.І. Возможности использования GAP-анализу як інструменту реалізації стратегії / Н.І. Алексеева // Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки. – 2013. – № 2. – С. 9–13.
3. Ревенко Д.С. Интегральные модели экономической устойчивости предприятия и инструментальные средства её визуализации и диагностики / Д.С. Ревенко, В.А. Лыба // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Серія «Економіка і менеджмент». – Черкаси, 2014. – № 1(16). – С. 148–159.
4. Гершун А. GAP-анализ: преодоление разрывов между мечтами и реальностью в бизнесе / А. Гершун // Менеджмент і менеджер. – 2007. – № 11. – С. 61.
5. Лукашев С.В. Вибір напрямів стратегії розвитку експортно-імпоротної діяльності підприємства на підґрунті результатів стратегічного контролінгу / С.В. Лукашев, Г.В. Моргун // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Серія «Економіка і менеджмент». – 2015. – № 1. – С. 100–111.
6. Хаустова К.М. Аналіз «стратегічних розривів» як складова реалізації цілей інноваційного розвитку регіону в умовах змін / К.М. Хаустова // Економічний аналіз : зб. наук. праць ТНЕУ ; редкол. : В.А. Дерій (гол. ред.) та ін. – Тернопіль : Економічна думка, 2015. – Т. 22. – № 1. – С. 71–77.
7. Біловодська О.А. Порівняльний аналіз та удосконалення теоретико-методичних підходів до оцінки стратегій великих підприємств на ринках з інтенсивною конкуренцією / О.А. Біловодська // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2010. – № 2. – С. 170–182.
8. Зенкина И.В. Анализ стратегических разрывов как инструмент стратегического анализа и потенциал его применения в стратегическом управлении организацией / И.В. Зенкина // Аудит и финансовый анализ. – 2012. – № 4. – С. 107–112.
9. Рулінська О.В. Маркетингові стратегічні рішення в страхових компаніях / О.В. Рулінська // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. пр. ; гол. ред. М.І. Зверяков. – Одеса, 2010. – Вип. 39. – С. 157–163.
10. Rho B.H. An international comparison of the effect of manufacturing strategy-implementation gap on business performance / Rho B. H., Park K., Yu Y. M. // International Journal of Production Economics. – 2001. – 70(1). – P. 89–97.

11. Hokey Min Hyesung Min Competitive benchmarking of Korean luxury hotels using the analytic hierarchy process and competitive gap analysis / Hokey Min Hyesung Min // *Journal of Services Marketing*. – 1996. – Vol. 10. – Is. 3. – P. 58–72.
12. Eric S.W. Chan Gap analysis of green hotel marketing / Eric S.W. Chan // *International Journal of Contemporary Hospitality Management*. – 2013. – Vol. 25. – Is. 7. – P.122–132.
13. Graham W. Towards total project quality: a gap analysis approach / Graham Winch , Aalia Usmani, Andrew Edkins // *Construction Management and Economics*. – 1998. – Vol. 16:2. – P. 193–207.
14. Wen-Hsien T. A gap analysis model for improving airport service quality / Wen-Hsien Tsai , Wei Hsu, Wen-Chin Chou // *Total Quality Management & Business Excellence*. – 2011. – Vol. 22:10. – P. 1025–1040.
15. Shu-Ping L. A transformation function corresponding to IPA and gap analysis / Shu-Ping Lin , Ya-Hui Chan, Ming-Chun Tsai // *Total Quality Management & Business Excellence*. – 2009. – Vol. 20:8. – P. 829–846.
16. William Brown F. Utilizing organizational culture gap analysis to determine human resource development needs / William Brown F., Nancy G. Dodd // *Leadership & Organization Development Journal*. – 1998. – Vol. 19. – Is. 7. – P. 374–385.
17. Pajk D. Fit gap analysis-the role of business process reference models / Pajk D., Kovacic A. // *Economic and Business Review for Central and South-Eastern Europe*. – 2013. – Vol. 15(4). – P. 319.
18. Rezaiepour J. Data Mining application in analysis of Knowledge management gaps / Rezaiepour J., Nazaridoust M. // *In Proceeding of The 2nd World Conference on Soft Computing*. – 2012, December. – P. 551–557.
19. Chinho L. Case study on knowledge management gaps / Chinho Lin, Jong Mau Yeh, Shu Mei Tseng // *Journal of Knowledge Management*. – 2005. – Vol. 9. – Is.: 3. – P. 36–50.
20. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф. – М. : Экономика, 1989. – 519 с.
21. Зозулёв А.В. Сегментирование рынка : [учеб. пособ.] / А.В. Зозулёв. – Х. : Студцентр, 2003. – 232 с.
22. Каплан Р.С. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию / Р.С. Каплан, Д.П. Нортон. – М. : ОЛИМП-Бизнес, 2003. – 214 с.
23. Anand M. Balanced scorecard in Indian companies / Anand M., Sahay B. S., Saha S. // *Vikalpa*. – 2005. – Vol. 30(2). – P. 11–25.
24. Kim Y. H. The application of the modified balanced scorecard advanced hierarchy process extended to the economy, upscale, and luxury hotels' websites / Kim Y. H., Chung B., Kwon K., Sukmaungma S. // *Anatolia*. – 2014. – Vol. 25(1). – P. 81–95.
25. Chlistalla M. Modifying the Balanced Scorecard for a Networking Industry. The Case of the Clearing Industry / Chlistalla M., Schaper T. // *Conference on e-Business, e-Services and e-Society*. – Springer Berlin Heidelberg, 2009. – P. 255–271.
26. Арсеньев Ю.Н. Принятие решений. Интегрированные интеллектуальные системы : [учеб. пособ. для вузов] / Ю.Н. Арсеньев, С.И. Шелобаев, Т.Ю. Давыдова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 270 с.

МЕТОДОЛОГІЯ ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ДО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

METHODOLOGY OF USE OF SYSTEM APPROACH IN ENTERPRISE MANAGEMENT

УДК 65.014.1:005.74

Біловол Р.І.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту та логістики
Полтавський технічний університет імені Юрія Кондратюка

Антонь Ю.О.

студент
Полтавський технічний університет імені Юрія Кондратюка

У статті зроблено спробу синтезувати різні погляди вчених-економістів стосовно поняття системного підходу до управління підприємством і зосередити увагу на тих аспектах, які з наукової точки зору найбільш вдало висвітлюють сутність системного підходу до управління підприємством.

Ключові слова: методологія, системний підхід, управління, підприємство.

В статье сделана попытка синтезировать разные взгляды ученых-экономистов относительно понятия системного подхода к управлению предприятием и сосредоточить внимание на тех аспектах, которые

с научной точки зрения наиболее удачно освещают сущность системного подхода к управлению предприятием.

Ключевые слова: методология, системный подход, управление, предприятие.

In the article the done attempt to synthesize the different looks of scientists-economists in relation to the concept of approach of the systems to the management an enterprise and to give mind on those aspects, which, from the scientific point of view, most successfully light up essence of approach of the systems to the management an enterprise.

Key words: methodology, approach of the systems, management, enterprises.

Постановка проблеми. Прискорення процесів, які відбуваються у зовнішньому оточенні, ускладнюють вирішення проблем адаптації вітчизняних підприємств до зовнішніх змін, що обумовлює необхідність використання підходів до управління: системного, процесного, ситуаційного, функціонального. Підходи в управлінні – це принципи, стилі, методи, форми і засоби управління, що склалися з практики, наукових знань, рівня розвитку фірми й історичних умов і що використовуються в менеджменті з певною ідеологією і наслідками. У кожного з наукових підходів своя ідеологія, свої наслідки й історичні умови розвитку. Всі вони використовуються в менеджменті на різних рівнях професіоналізму менеджерів і персоналу, рівня розвитку фірми, соціально-економічного і політичного устрою в державі.

Нові тенденції у використанні системного підходу для вирішення проблем підприємства полягають у тому, що стверджується кількісно-якісний підхід до дослідження складних об'єктів, їх явищ, долається односторонність і обмеженість формального апарату управління, розширюється використання логіко-психологічних процедур. На цій основі виникають нові можливості практичного використання системного підходу, підвищується альтернативність вирішення проблем, що виникають на вітчизняних підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У світі все існує і розвивається як система. Найбільші особливості мають соціально-економічні системи, тому що їх складовою частиною є людина – головний і активний фактор. В історії суспільства, – писав один з авторів марксистської економічної доктрини Ф. Енгельс, – діють люди, обдаровані свідомістю, діючі обдуманно або під впливом пристрасті, які прагнуть до певних цілей. Тут нічого не робиться без свідомого наміру, без бажаної мети [1, с. 306]. Тобто в їх основі лежить сукупність суспільних, колективних і особистих інтересів. У даному разі поняття «інтер-

еси» включає всі їх види: політичні, економічні, соціальні тощо. Вся сукупність інтересів впливає на стан і розвиток системи (підприємства).

Перші поняття системності відкрили античні філософи Евклід, Платон, Аристотель, Б. Спіноза, П. Лейбніц, які висунули теорію тлумачення системи як упорядкованості та цілісності буття. Їхню теорію розвинули І. Кант, Г. Гегель, К. Маркс і Ф. Енгельс, Ч. Дарвін тощо. Але лише в кінці 40-х років ХХ ст. принципи системності були запропоновані професором Людвігом фон Берталанфі («Загальна теорія систем») та Блезом Паскалем, а вже потім О.О. Богдановим, В.І. Вернадським, У. Ешбі, О. Ланге, Р. Акофом, В.М. Глушковим та іншими науковцями.

Потрібно відзначити, що теоретики в області управління досить різнобічно підходять до визначення категорії «система». «Вся доступная нам природа, – писав Ф. Енгельс, – образует некую систему, некую совокупную связь тел...» [1, с. 392].

Грецьке *systema* означає ціле, яке складається з частин (елементів). Система визначається в Оксфордському словнику англійської мови як набір або комплекс взаємопов'язаних між собою об'єктів, що створюють єдність, ціле, яке складається з частин, розміщених упорядковано, відповідно до будь-якої схеми чи плану [2, с. 67].

І.М. Сироєжкін стверджує, що «система – це комплекс взаємодіючих елементів у процесі її формування і розвитку, що характеризуються цілісністю і подільністю». Слід зазначити, що кібернетика розглядає систему управління, яка складається з декількох важливих і необхідних елементів: інформації, персоналу, структури, технології, методів управління [3, с. 17].

«Під системою розуміється сукупність взаємодіючих елементів, які створюють цілісне утворення, яке має нові якості, котрі відсутні в їх елементах», – таке визначення дає О.В. Козлова [4, с. 26].

Суттєво, на нашу думку, доповнює це визначення О.Д. Чернявський, який акцентує увагу на тому, що «система – це об'єднання окремих частин, кожна з яких має хоча б одну властивість, яка б забезпечувала досягнення мети всієї системи. Система являє собою певну якісну сукупність підсистем, поєднаних в єдине ціле і маючих спільну мету та властивості, що відсутні у системі» [5, с. 75].

Питанням управління в соціально-економічних системах присвятили свої праці вітчизняні і зарубіжні теоретики: М. Вебер, Е. Мейо, Ч.І. Бернард, М.П. Фоллет, Г. Кунц та С. О'Доннел, П. Друкер, О. Шелтон, І.Л. Урвік, Д. О'Шонессі, П.Е. Слезінгер, І.А. Ансофф, М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоурі, Д.М. Гвішіані, О.В. Козлова, Д.М. Крук, Г.Х. Попов, А.Д. Чернявський, І.Б. Новік, Г.С. Одицова, Б.З. Мільнер, В.І. Терещенко, Н.Я. Сацков, В.П. Дубонос, О.П. Білоус та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На нашу думку, в їх визначеннях прослідковується трактування управлінських відносин як системи управління з урахуванням взаємовідносин у підсистемах або між суб'єктами й об'єктами управління. Але, переконані, взаємовідносини в системі не повинні зводитися лише до суб'єктивно-об'єктивних, тому що існують і горизонтальні взаємозв'язки, де взаємовідносини об'єктивно-об'єктивні. Тому краще ці відносини в системі назвати структурно-функціональними, оскільки вони найбільш повно характеризують сукупність управлінських відносин завдяки реалізації специфічних управлінських функцій.

Ми вважаємо, що досліджуючи й аналізуючи організаційні форми і структури управління підприємств, потрібно підходити з точки зору системного підходу, що розглядає систему (підприємство) як самоорганізовану одиницю, що складається з елементів, які створюють єдине ціле – систему. Наявність структури й організації – невід'ємний елемент системи.

Постановка завдання. Головною метою статті є спроба систематизувати різні погляди вчених відносно трактування системного підходу до управління підприємством і запропонувати власне бачення системного підходу до управління під-

приємством. Використовуючи системний підхід до управління підприємством, теоретикам і практикам слід акцентувати увагу на основних принципах функціонування системи, до яких належать: цілісність, взаємозалежність елементів системи у структурі і від впливу чинників зовнішнього середовища, ієрархічність, статичність, динамічність.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Практика стверджує, що системний підхід потребує не обмежуватись знаходженням системних якостей об'єктів, а припускає побудову нових структур управління підприємством, що найбільш адекватно виражають ці якості. Підсумовуючи вищезазначене, слід підкреслити, що єдиного визначення категорії «система» немає, але існуючі трактування не суперечать одне одному.

Система – це об'єднання окремих самостійних частин (елементів), кожна з яких обов'язково володіє хоча б однією властивістю, що забезпечує досягнення мети системи. Інакше кажучи, система припускає тільки таке об'єднання частин у ціле, що забезпечує її існування через здатність елементів досягати мети системи.

Система, як цілісність, має специфічні властивості цілого, а саме:

- здатність її елементів до взаємодії. Це основна умова існування системи, тому що з утратою елементами здатності взаємодіяти вона неминуче перестає існувати;
- «елементарний» склад частин (елементів, підсистем). Найпростішим чином організована система обов'язково повинна складатися принаймні з трьох підсистем, що виконують функції входу, виходу і відносини між ними;
- упорядкованість – загальна особливість не тільки самої системи, а й її частин: входу, виходу і відносин між ними. Ця властивість виявляється в їхній взаємодії в чітко встановленому порядку;
- цілісність. Вона обумовлена тим, що системи без підсистем не буває, тому будь-яка система стосовно них завжди є єдиним цілим. Система є якісно визначеною сукупністю підсистем, пов'язаних в єдине ціле, що має властивості, відсутні в підсистемі;
- структурованість. Структурою називають загальний, відносно стійкий, що змінюється в часі

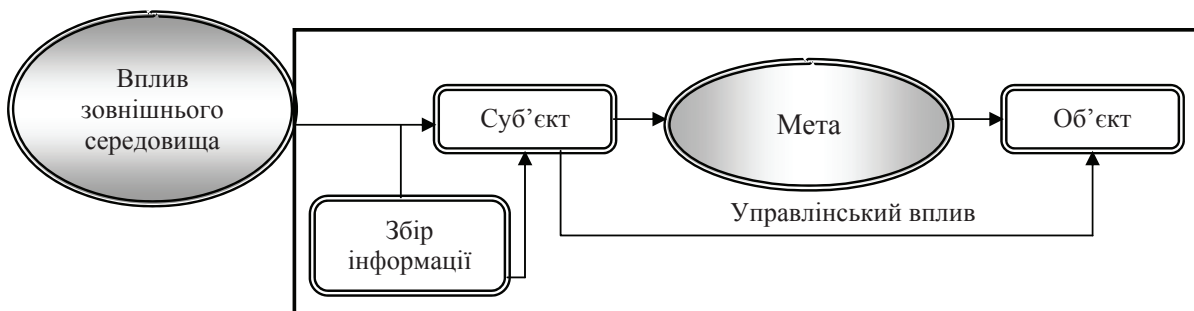

Рис. 1. Елементарне функціонування соціально-економічної системи

і просторі спосіб організації внутрішніх зв'язків і відносин системи. Усяка система має різні види структур. Структура – це кінцева сукупність елементів (частин) і відносин між ними. Елементи розрізняються між собою своїми властивостями. Кожен елемент може виявити свої властивості лише за взаємодії з іншими елементами системи.

Під елементом системи розуміють самостійне (відособлене) утворення системи (частина системи), що має свої специфічні риси, властивості й особливе значення для розвитку системи.

Отже, згідно з цими ознаками, система – це процес, що являє собою сукупність взаємопов'язаних і розміщених у певній послідовності елементів, які створюють разом цілісне утворення, що має мету і нові якості, відсутні в її елементах. Елементами системи можуть бути люди, предмети, явища, технології, ресурси тощо. З точки зору її статички система повинна характеризуватись структурними елементами, а з точки зору динаміки – управлінськими процесами, які протікають у соціально-економічній системі.

Підприємство є соціально-економічною системою тому, що соціо з латині означає «спільнота, група людей», а економічною тому, що результатом господарювання підприємства є певний результат – прибуток як економічна категорія.

Підприємство як система управління незалежно від специфіки діяльності має такі особливості: формує власну місію і цілі; потребує управління; здійснює різні види діяльності: виробничу, фінансову, інвестиційну, торговельну, комерційну та ін.; має необхідні для господарювання ресурси: людські, фінансові, матеріальні, інформаційні; характеризується горизонтальним поділом праці, який є основою створення відповідних виробничих підрозділів і функціональних служб; наявність вертикального поділу праці, який спрямований на координацію процесу управління за рівнями управління; наяв-

ність формальних і неформальних груп; залежить від впливу чинників зовнішнього середовища.

Огляд літературних джерел дав змогу узагальнити і запропонувати декілька варіантів використання керівництвом системного підходу до управління вітчизняними підприємствами.

Процес функціонування соціально-економічної системи (підприємства) може бути елементарним, простим і складним.

Перший варіант. Прикладом елементарного функціонування системи є сукупність елементів: суб'єкт управління та об'єкт управління (рис. 1).

Управління об'єктом може здійснюватися суб'єктом за допомогою обміну інформацією, яка надходить із зовнішнього і внутрішнього середовища та технічних засобів підприємства в односторонньому порядку.

Другий варіант. Прикладом простого функціонування системи управління може бути система зі зворотним зв'язком певного ієрархічного рівня. Оскільки система характеризується подільністю, то вона має дві підсистеми: керуючу і керовану. У даному разі суб'єкт управління (керуюча підсистема) підприємства виступає підсистемою системи і здійснює вплив на об'єкт управління (керовану підсистему), але може функціонувати як певна уособлена система. Їхня спільність може залежати від форми господарювання, наявності рівнів управління в системі в цілому (рис. 2). Загальними критеріями для виділення підсистеми є: здатність впливати на мету системи; наявність функціональних взаємозв'язків із системою; у складі великих підсистем наявність менших підсистем; поєднання підсистем з усіма елементами системи і зовнішнім середовищем.

Третій варіант. Процес функціонування системи управління підприємства пов'язаний із наявністю підсистем, які існують завдяки інфор-

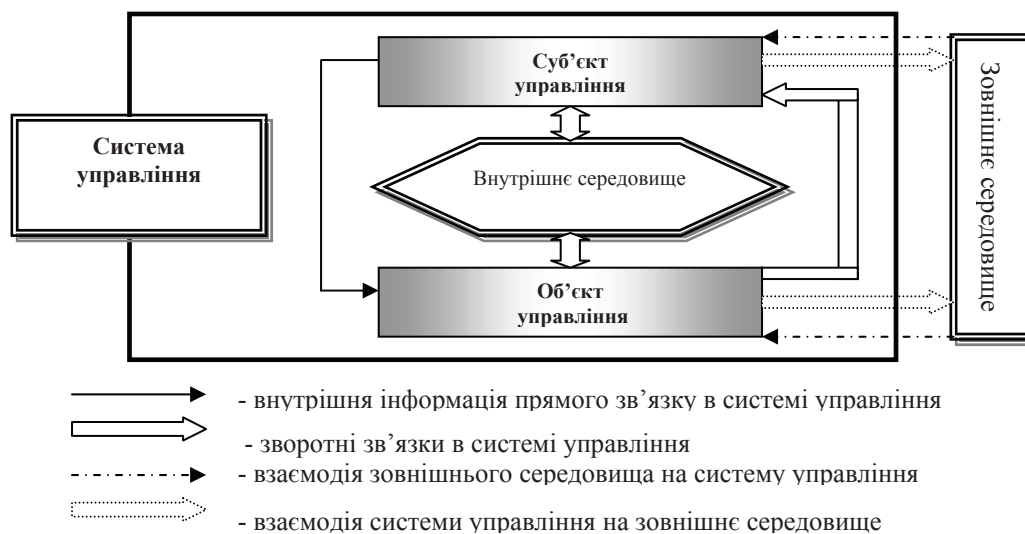

Рис. 2. Процес простого функціонування системи управління

маційним зв'язкам або комунікаціям. Підсистеми характеризуються поведінкою, яка не завжди співпадає з поведінкою системи, хоча й орієнтується на цільову організацію останньої.

Кожна система функціонує у певному середовищі і розвивається згідно зі зміною властивостей підсистеми та їх здатністю до інтеграції, тому хоча в організаційному відношенні підсистеми автономні, проте вони повинні діяти на основі мети і завдань системи (підприємства).

Керуюча і керована підсистеми системи (підприємства) різняться між собою специфікою виконуваних функцій і ступенем адаптації до зовнішнього середовища і тільки їх сумісне функціонування здатне створювати систему, яка має певну мету. Керуюча і керована підсистеми вирішують технічні, технологічні, організаційні, інформаційні, економічні, соціальні і кадрові завдання (функції), тому схематично їх можна подати у вигляді рис. 3.

Інформаційно-управлінська підсистема в широкому розумінні як повна система – це тканина, що вплетена в організацію як живий соціальний організм. Вона створюється у системі для виконання функцій управління, які реалізуються органом управління, апаратом управління, до складу якого входять функціональні підрозділи. Керуюча система є домінуючою, тому вона повинна відповідати вимогам розвитку сучасного виробництва і постійно удосконалюватись. Керуюча підсистема – досить складна система, оскільки вона через взаємодію на керований об'єкт реалізує певні функції управління: прогнозування, планування, регулювання, аналіз, організацію і контроль, без яких сам процес функціонування системи неможливий.

Структура керованої підсистеми складається із двох частин: структури об'єктів управління і структури взаємозв'язків (комунікацій). Отже, можна стверджувати, що об'єкт організаційного управління – це працівники (персонал підприємства) і їх діяльність, яка здійснюється для досягнення кінцевої мети, забезпечення найкращого використання ресурсів і створення оптимальних умов існування підприємства. Деякі дослідники відносять до опосередкованої керованої підсистеми підприємства поряд із колективами працівників матеріальні, фінансові та інформаційні ресурси, тобто засоби і предмети праці (рис. 4).

Тобто можна зробити висновок, що до керованої підсистеми належить низка взаємозалежних комплексів, основних і допоміжних служб, підрозділів, цехів з їх матеріально-технічною базою, фінансовими ресурсами, товарами, малоцінним та швидкозношуваним інвентарем, паливом, різними матеріалами, тарою, спецодягом. Тобто керована підсистема є живою динамічною підсистемою, в якій взаємодіють елементи і виникають управлінські і виробничі процеси. Недоцільно ототожнювати керуючу і керовану підсистеми з суб'єктом і об'єктом системи управління. Ототожнення можливе лише в організаціях простого типу, коли в системі управління немає інших підсистем, які б виконували функції управління, де немає ієрархічної побудови організації, тобто наявності декількох рівнів управління.

Четвертий варіант. Підприємство являє собою сукупність елементів як частин цілого, що існують і взаємодіють у статичі і динаміці. Внутрішнє середовище підприємства (системи) формується під впливом змінних елементів, що здійснюють безпосередній вплив на процес перетворень

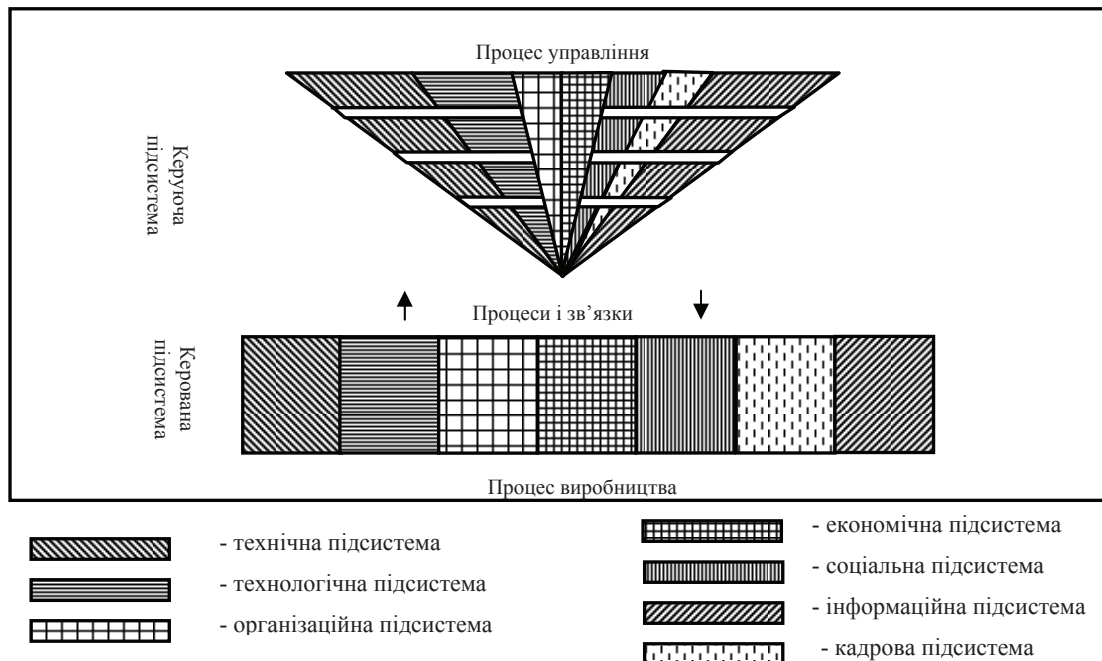

Рис. 3. Складники системи управління підприємства: керуючі і керовані підсистеми

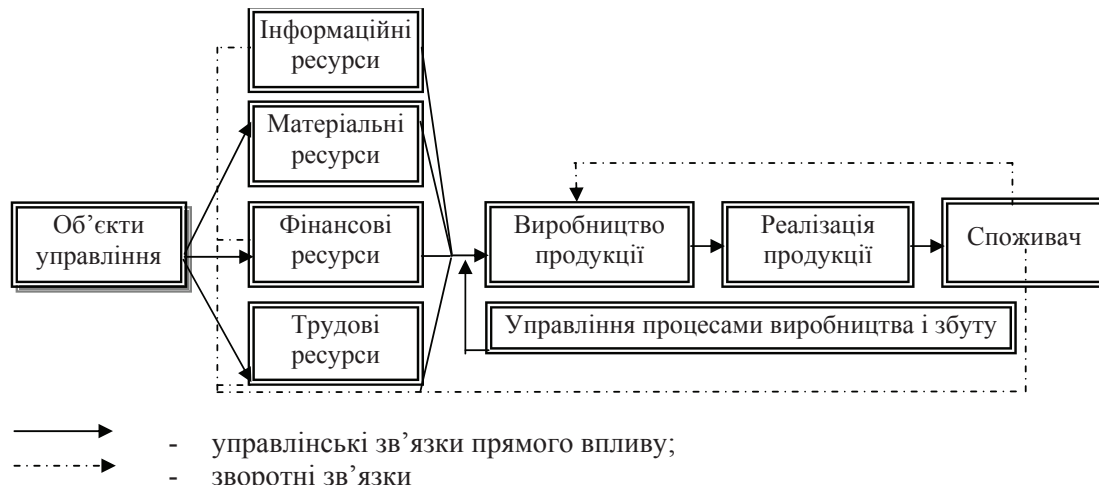

Рис. 4. Структура об'єктів системи управління підприємства

(виробництва продукції, послуг) на підприємстві. Основні елементи (внутрішні змінні) підприємства – це ситуаційні фактори всередині підприємства, що постійно перебувають у полі зору менеджерів: цілі (місія), завдання (плани), структура організації (побудова), технологія (управлінська і виробнича), люди та ресурси: фінансові, матеріальні, інформаційні) (рис.5).

Будь-яке підприємство розглядається як група людей зі спільними цілями – перший змінний фактор і найважливіший ресурс підприємства, який приводить в дію всі інші ресурси: інформаційні, фінансові, матеріальні. Того, що люди не змогли б досягти поодиночку, вони досягають на підприємстві, тому його можна розглядати як засіб досягнення мети. Мета – це конкретний кінцевий стан чи очікувані результати роботи групи людей, які певним чином організовані. Очікувані перспективи повинні бути сформовані у вигляді цілей, або у місії, якщо підприємство використовує стратегічне планування.

Другою ситуаційною змінною підприємства як системи є структура управління підприємством. Із позиції теорії систем організаційна структура управління (ОСУ) розглядається як система, що має мету і складається із сукупності елементів

та їх зв'язків. Деякі елементи відображають статистику ОСУ (рівні управління та структурні підрозділи), а інші – характеризують динаміку організаційної структури управління (функції управління, комунікації). Тільки всі вони в сукупності – функції управління, рівні управління, структурні підрозділи, форми зв'язку, повноваження – створюють організаційну структуру управління і забезпечують її існування як цілісної системи. Таке ствердження базується на системному підході до виділення структуроутворюючих елементів і їх єдності в структурі управління для забезпечення досягнення мети підприємства (рис. 6).

Третім внутрішнім змінним фактором підприємства є постановка завдань, під яким розуміють запропоновану роботу (групу робіт чи частину роботи), що повинна бути виконана заздалегідь установленим способом і в установлений термін. Під час розробки структури підприємства посадова інструкція включає низку завдань, що є частиною загального обсягу роботи управлінського і виробничого персоналу для досягнення мети. А завдання підприємства повинні бути визначені і деталізовані в певному документі: плані, програмі чи стратегії.

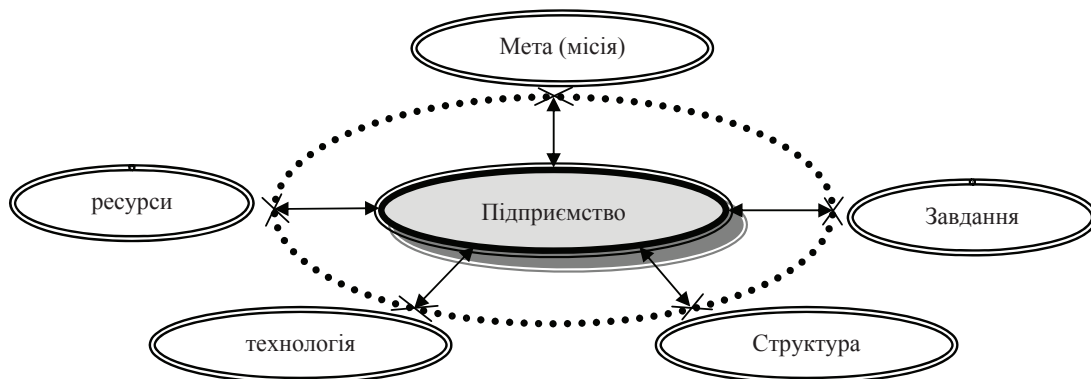

Рис. 5. Внутрішні елементи підприємства, як системи управління та їх взаємозв'язок

Рис. 6. Склад структуроутворюючих елементів організаційної структури управління підприємством

Четвертим змінним фактором виступає технологія: управлінська і виробнича. Технологія – це засіб перетворення сировини на певні продукти. Вона передбачає поєднання кваліфікованих навичок персоналу, обладнання, інфраструктури, інструментів і відповідних технічних знань, які необхідні для здійснення бажаних перетворень у матеріалах, інформації чи людях. Технологія виступає як засіб перетворення матеріалу, що надходить на вході виробничого процесу, у форму, яку отримують на виході.

Найважливішим внутрішнім змінним фактором управління є люди (п'ятий змінний фактор). Людська змінна розглядається в управлінні в трьох напрямках: поведінка людей (окремих людей, людей у групах, поведінка керівника), менеджер у ролі лідера, вплив менеджера на поведінку окремих людей і груп. Саме людський фактор приводить у дію матеріальні, фінансові і інформаційні ресурси підприємства для досягнення мети системи.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, використання запропонованих варіантів системного підходу до управління підприємством дає змогу стверджувати, що соціально-економічна система (підприємство), по-перше, є сукуп-

ністю взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів, що дає можливість досягати цілей підприємства; по-друге, має власну структуру управління, яка відображає склад її елементів у поєднанні з їх розміщенням у системі і способом взаємозв'язків і взаємодії; по-третє, має власну організаційно-правову форму, яка виражає її внутрішній організаційний зміст у єдності з її статусом і положенням у зовнішньому середовищі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Маркс К., Енгельс Ф. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс : 2-е изд. – Т. 23.
2. Кунц Г., О'Доннел С. Управление: системный и ситуационный анализ управленческих функций. Ч. I / Г. Кунц, С. О'Доннел ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1981. – 495 с.
3. Сироежкін І.М. Экономическая кибернетика. Системный метод : [учеб. пособ.] / І.М. Сироежкін. – М. : АФЕИ, 1977. – 137 с.
4. Козлова О.В. Теория управления социалистическим производством : [учебник] / О.В. Козлова. – М. : Экономика, 1979. – 368 с.
5. Чернявський А.Д. Организация управления : [учеб. пособ.] / А.Д. Чернявский. – К. : МАУП, 1998. – 136 с.

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЗА ТЕОРІЄЮ ІННОВАЦІЙ

THE THEORETICAL BASIS OF ENTERPRISE FUNCTIONALITY BY INNOVATION THEORY

УДК 330.34

Бояринова К.О.

к.е.н., доцент,

доцент кафедри менеджменту

Національний технічний університет

України

«Київський політехнічний інститут

імені Ігоря Сікорського»

У статті розглянуто теорію інновацій та теорії інноваційного розвитку, що характеризують розвиток на рівні підприємства. Окреслено теоретичне підґрунтя зазначених теорій у формуванні концептів функціональності підприємства та їх сучасний контекст з урахуванням еволюції наукової думки.

Ключові слова: теорії інновацій, функціональність підприємства, інновації, інноваційний розвиток.

В статье рассмотрены теории инноваций и теории инновационного развития, характеризующие развитие на уровне предприятия. Определены теоретические основы данных теорий в формировании концептов

функциональности предприятия и их современный контекст с учетом эволюции научной мысли.

Ключевые слова: теории инноваций, функциональность предприятия, инновации, инновационное развитие.

There were considered the innovation theory and innovative development theories that characterize the development at the enterprise level. There were outlined the theoretical basis of these theories in forming concepts of enterprises functionality and their modern context, taking into account the evolution of scientific thought.

Key words: innovation theories, enterprise functionality, innovation, innovative development.

Постановка проблеми. Теорія інноваційного розвитку як самостійна сфера знань на даний час ще не є усталеною та формується як комплікативна, полідисциплінарна система знань, що включає принципи, методи та підходи теорії інноваційного й інвестиційного менеджменту, теорії економічного розвитку, еволюційної економічної теорії, економічної фізики, концепції самоорганізації нелінійних систем та ін. [1]. Формування теоретико-методологічного підґрунтя функціональності підприємства в інноваційно орієнтованому розвитку потребує розгляду базових концептів теорії інновацій у контексті її еволюційного становлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Провідними вченими теорії інноваційного розвитку вважаються Й. Шумпетер [2] (теорія інноваційного розвитку); Дж.А. Гобсон [3]; Н.Д. Кондратьєв (теорія довгих хвиль), Дж.Д. Бернал; Г. Менш; А. Кляйкнехт; С. Кузнець (епохальні інновації); Б. Твісс; М. Портер [4] (теорія конкурентних переваг); Ю.В. Яковець [5]; С.Ю. Глазьев, Д.С. Львов (концепція технологічного укладу); К. Фрімен, Н.Н. Нельсон (концепція національної інноваційної системи), Г. Чесбро (концепція відкритих інновацій) [6], Г. Іцковіц [9] (теорія потрійної спіралі). Враховуючи рівень вкладу в економічну наукову думку видатних учених, відповідно до мети дослідження, потребують розгляду теорії та концепції, які визначають інноваційний розвиток безпосередньо підприємства.

Постановка завдання. Метою статті є виявлення концептуального базису теорії інновацій у формуванні сучасного контексту концептів функціональності підприємства з урахуванням еволюції наукової думки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження теорій інноваційного розвитку є неможливим без висвітлення праць їх основоположника Й. Шумпетера. Науковець убачав, що осе-

редком інноваційного розвитку суспільства є безпосередньо підприємство, а саме його інноваційний потенціал, а економічний розвиток не є безперервним і має нерівномірний характер [2] (табл. 1). Заслужують на увагу з точки зору інноваційного розвитку праці Дж.А. Гобсона, що окреслив інноваційновмісне та інноваційно орієнтоване виробництво як «сферу прогресуючої промисловості», а рушіями розвитку інновації – інструменти відкриття нових ринків, виробництва нових продуктів, створення нових способів їх виробництва [3].

М. Портер розвиток підприємств вбачав за використання кластерів. За його визначенням, кластер – це група географічно сусідніх взаємопов'язаних компаній та пов'язаних із ними організацій певної сфери, які характеризуються узагальненням діяльності, взаємодоповнюючи один одного [4]. Розвиток підприємства здійснюється через набуття конкурентних переваг, до яких належать і інновації.

Ю.В. Яковець визначає умови та заходи інноваційного прориву, серед яких створення інститутів, організаційних інноваційних структур, затвердження програми підвищення конкурентоспроможності та ефективності економіки, а також формування реального інноваційного партнерства науки, освіти, влади, бізнесу [11].

До сучасних теорій інноваційного розвитку доречно віднести теорію відкритих інновацій Г. Чесбро, відповідно до якої у разі значного закриття інновацій підприємствами останні можуть знизити рівень інноваційного розвитку як прагнення створити всі розробки самостійно [6]. До ключових елементів (складників) концепції відкритих інновацій належать: виявлення основних змінних, які дають змогу зрозуміти та пояснити теорію відкритих інновацій; установлення взаємозв'язків між змінними; розкриття змісту змінних; напрями

та можливості використання результатів виконаних досліджень [12]. Науковці О. Гасман та Е. Енкель увели три основних архетипи відкритого інноваційного процесу [13]: 1) процес «ззовні всередину», який передбачає інтеграцію зовнішніх знань у власну базу знань із метою підвищення інноваційності компанії; 2) процес «зсередини назовні» шляхом постачання ідей на ринок; 3) сполучний процес, що об'єднує попередньо зазначені з використанням і зовнішніх джерел для отримання знань, їх поширення, і співпрацю з партнерами [13]. Автор концепції відкритих інновацій Г. Чесбро доповнює свої дослідження працею «Відкриті бізнес-моделі» [14], де окреслюється функціонування та розвиток підприємства під час використання ефективних відкритих бізнес-моделей, а також визначається необхідність патентів як інструментів захисту під час відкритості інновацій; автор наголошує на тому, що для кожної стадії життєвого циклу об'єктів інтелектуальної власності необхідна відповідна бізнес-модель [14]. Таким чином, концепція відкритих інновацій змінюється на використання відкритих бізнес-моделей.

Слід також окреслити концепцію підричних інновацій К. Крістенсена, відповідно до якої саме «підричні» визначили занепад провідних компаній [7, с. 15]. Ідея полягає в тому, що в ході конкурент-

ної боротьби в галузі компанії, що виробляють, здавалося б, не кращий продукт, розвивають його в новий лідируючий продукт, обходячи всіх конкурентів [15, с. 40]. Принципи, які виділяє автор концепції «підричних» інновацій, наведено в табл. 2.

Погоджуючись із К. Крістенсеном, за першим принципом зазначимо, що в дійсності функціонування та розвиток підприємства є залежними від взаємодії з основними фінансовими (на вході у внутрішнє середовище організації) партнерами та споживачами (на виході), саме тому підприємство має дотримуватись задоволення їх економічних інтересів. Відповідно до другого принципу, доречно додати, що великомасштабні промислові підприємства пролонгують свої продукти на тривалий період, дещо покращуючи технологію їх виробництва або здійснюючи модифікації, а в разі реалізації реальної інновації намагаються створити її в межах власного продуктового ряду, що звужує горизонт зміни інноваційного базису виробничої системи. Четвертий принцип підтверджує необхідність упровадження управлінських, маркетингових та організаційних інновацій у процесі розвитку підприємства.

Продовжуючи власні дослідження К. Крістенсен та М. Рейнор розробили «Підричну» інноваційну модель витіснення конкурентів з ринку, основними тезами якої є [16]:

Таблиця 1

Теоретичні підходи до інноваційного розвитку підприємства

Теорії, концепції та моделі інноваційного розвитку	Базис функціональності підприємства
Теорія економічного розвитку (Й. Шумпетер)	Осередком інноваційного розвитку суспільства є безпосередньо підприємство, а саме його інноваційний потенціал, економічний розвиток не є безперервним і має нерівномірний характер [2]
Сфера прогресуючої промисловості (Дж.А. Гобсон)	Інновації як інструменти відкриття нових ринків, виробництва нових продуктів, створення нових способів їх виробництва [3]
Теорія конкурентних переваг (М. Портер)	Розвиток підприємства здійснюється через набуття конкурентних переваг, до яких належать і інновації, а також створення кластерів [4]
Епохальні інновації XXI століття (Ю.В. Яковець)	Формування нових технологічних укладів базується на великих винаходах, що впливають на зміну виробництва. На етапах дифузії та зрілості винахідницького циклу має місце ріст середніх винаходів, а на фазах зрілості та початку кризи відновлюється замовлення великомасштабних інновацій для формування нового технологічного укладу [5]
Теорія відкритих інновацій (Г. Чесбро)	У разі значного закриття інновацій підприємствами останні можуть знизити рівень інноваційного розвитку як прагнення створити всі розробки самостійно [6]. Використання відкритих бізнес-моделей
Концепція «підричних» інновацій (К. Крістенсен)	Принципи «підричних» інновацій, що обумовлюють можливості та проблеми розвитку: ресурси компанії залежать від споживачів та інвесторів, невеликі ринки не можуть забезпечити великим компаніям прибутковий ріст, неможливо аналізувати неіснуючі ринки, можливості організації стають перешкодою на її шляху, технологічне забезпечення може не відповідати потребам ринку [7, с. 18–22]
Модель «ТАМО» (Ф. Янсен)	Розвиток підприємства здійснюється на основі циклу (обходу «арени інновацій») «петлі взаємного підсилення» [8]
Теорія потрійної спіралі (Г. Іцковіц)	Інноваційний розвиток реалізується через взаємодію університетів, промисловості та влади [9]
Мережеві колабораційні інновації (П. Глур)	Модель передбачає, що інновації створюються спільно через відносини колаборації [10]

Джерело: складено на основі [2–10]

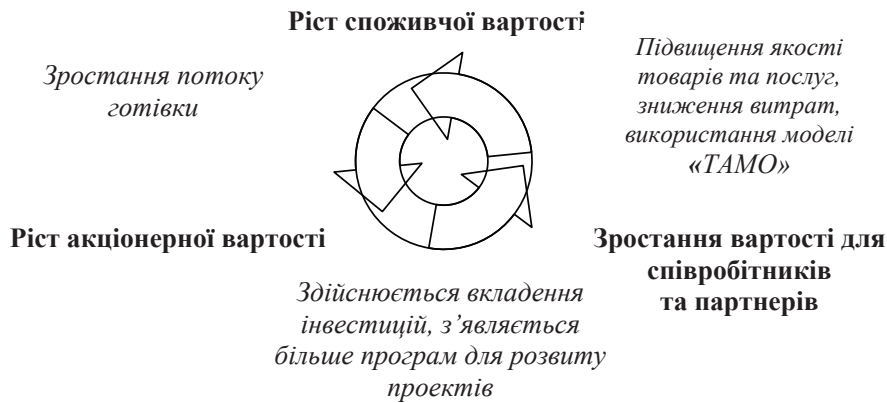

Рис. 1. «Петля взаємного підсилення» в компанії за Ф. Янсеном [8, с. 10]

– можливість утрати споживачів у майбутньому, у разі концентрації на виробництві та створенні продуктів, потрібних наявним споживачам, а також через непотрібні ускладнення продуктів;

– присутність протистояння підтримуючих та «підривних» інновацій: у боротьбі за підтримуючі інновації першість отримують лідери, які ведуть боротьбу за споживачів, «підривні» інновації не розраховані на постійних споживачів, оскільки не передбачається з їх допомогою виводити покращені продукти на вже існуючі ринки, вони є простішими, зручні та недорогі;

– після утвердження інноваційного продукту на ринку, починається цикл удосконалення «підривної» інновації, що запускає процеси витіснення конкурентів [16].

Доцільною для розгляду є модель «ТАМО» Ф. Янсена, що пояснюється таким чином: за введення нової технології (Т), нових додатків у формі нових товарів та послуг (А), формування нових ринків (М) або введення нових організаційних форм (О)

збільшується цінність для споживача 8, с. 9). Ф. Янсен підкреслює роль інновацій у бізнесі. Розвиток підприємства здійснюється на основі циклу (обходу «арени інновацій») – «петлі взаємного підсилення» (рис. 1). Таким чином, дослідник також дотримується циклічного характеру розвитку та переходу підприємства з однієї фази до іншої, після чого відбувається зміна стану та запускається новий цикл.

Теорія потрійної спіралі, розроблена Г. Іцковіцем, визначає інноваційний розвиток через взаємодію університетів, промисловості та влади [9]. Досліджуючи регіональний рівень інноваційного розвитку, науковцем виділено, що структуру регіону формують: регіональний простір потрійної спіралі, простір знань, простір досягнення погодженості, інноваційний простір, регіональна інноваційна організація [9]. Доцільно підкреслити, що автор оперує простором та середовищами, в яких відбувається інноваційний розвиток, а також виділяє простір погодженості. Транспонуючи окреслені ідеї на мікрорівень, можна стверджувати, що інноваційний розвиток відбувається не за етап-

Таблиця 2

Принципи «підривних» інновацій за К. Крістенсеном

№ з/п	Принципи «підривних» інновацій	Характеристика
1.	Ресурси компанії залежать від споживачів та інвесторів	Підтримуючи теорію залежності від ресурсів, автор зазначає, що в дійсності витрачання коштів диктується споживачами та інвесторами. Найуспішнішими компаніями вважаються ті, в яких налагоджена система відсікання всіх непотрібних споживачам ідей
2.	Невеликі ринки не можуть забезпечити великим компаніям прибутковий ріст	«Підривні» технології сприяють виникненню нових ринків, великим компаніям важче виходити на них, тому доцільно передавати відповідальність за розвиток «підривних» технологій менш масштабним
3.	Неможливо аналізувати неіснуючі ринки	Потрібно застосовувати планування, що ґрунтується на відкриттях, за якого допускається, що прогноз, як і обрана стратегія, скоріш є помилковим, ніж правильним
4.	Можливості організації стають перешкодою на її шляху	Для «підривних» інновацій доцільно створювати нові можливості, якщо існуючі процеси та принципи організації не є доречними для вирішення проблем
5.	Технологічне забезпечення може не відповідати потребам ринку	Із ростом ринку «підривних» інновацій змінюються критерії вибору продуктів споживачами з функціональності на надійність, а потім зручність і на завершення ціна. Занадто швидкий темп розвитку продуктів призводить до випередження вимог споживачів

Джерело: складено на основі [7, с. 18–22].

ністю, а в середовищі, ураховуючи погодженість між компонентами зовнішнього середовища та внутрішнього середовища організації. Модель мережових колабораційних інновацій П. Глура [10] передбачає спільне створення інновацій на основі колабораційних відносин між учасниками.

Таким чином, теоретичним підґрунтя теорії інновацій у формуванні концептів функціональності підприємства, доречно вважати такі положення:

- 1) осередком інноваційного розвитку суспільства є підприємство (за Й. Шумпетером);
- 2) інновації є драйверами розвитку підприємства (за Дж.А. Гобсоном);
- 3) інновації є джерелом конкурентних переваг підприємства (за М. Портером);
- 4) активізація великомасштабних інновацій здійснюється на початкових етапах кризи (за Ю.В. Яковцем);
- 5) інноваційне партнерство науки, освіти, влади, бізнесу є визначальним у забезпеченні функціональності (за Ю.В. Яковцем та Г. Іцковицем);
- 6) використання відкритих бізнес-моделей та концепції відкритих інновацій формує інноваційне мислення (за Г. Чесбро);
- 7) створення «підривних» інновацій змінює спрямованість у забезпеченні функціональності та спонукає до формування політики убезпечення великих підприємств від їх дії (за К. Кристенсеном);
- 8) зростання вартості підприємства та цінності для споживача відбувається в процесі циклічності набуття інноваційного досвіду (арени інновацій за Ф. Янсеном);
- 9) колабораційні відносини набувають ознак чинника ефективності інноваційної діяльності (за П. Глуром).

Висновки з проведеного дослідження. У ході аналізу еволюції наукової думки у розрізі теорій інновацій сучасний контекст функціональності підприємства має ґрунтуватись на підпорядкованості розвитку підприємства на технологічні уклади; розгляді кризи як видозміни діяльності підприємства на основі інновацій, у тому числі «підривних»; орієнтації на бізнесове інноваційне мислення; використанні моделі відкритих інновацій у формуванні політики економічної поведінки; створенні інновацій у процесі колабораційних відносин зі стейкхолдерами; орієнтації на спіралевидну циклічність розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Яковенко В.С. К вопросу об актуальности исследованной процессов инновационного развития

предприятий / В.С. Яковенко // Молодой ученый. – 2011. – №5. – Т. 1. – С. 237–239.

2. Шумпетер Й.А. Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Й.А. Шумпетер ; пер. з англ. В. Старка. – К. : Києво-Могила. акад., 2011. – 242 с.

3. Гобсон Дж.А. Империализм / Дж.А. Гобсон. – М. : Либроком, 2010. – 288 с.

4. Портер М. Международная конкуренция: Конкурентные преимущества стран / М. Портер. – М. : Междунар. отношения, 1993. – 896 с.

5. Яковец Ю.В. Эпохальные инновации XXI века / Ю.В. Яковец. – М. : Экономика, 2004. – 443 с.

6. Chesbrough, H. W. Open Innovation: the New Imperative for Creating and Profiting from Technology. / H. W. Chesbrough – Boston, Massachusetts: Harvard Business School Press, 2003. – 227 p.

7. Кристенсен К. Дилемма инноватора / К. Кристенсен ; пер. с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. – 239 с.

8. Янсен Ф. Эпоха инноваций / Ф. Янсен ; пер. с англ. – М. : ИНФРА-М, 2002. – XII. – 308 с.

9. Ицковиц Г. Тройная спираль. Университеты – предприятия – государство. Инновации в действии

10. Г. Ицковиц ; пер. с англ. под ред. А.Ф. Уварова. – Томск : Изд-во Томского государственного университета систем управления и радиоэлектроники, 2010. – 238 с.

11. Gloor P.A. Swarm Creativity: Competitive Advantage through Collaborative Innovation Networks. New York: Oxford University Press, 2006. – 209 p.

12. Яковец Ю.В. Грамматика инноваций и стратегия инновационного прорыва. Пособие для молодых инноваторов / Ю.В. Яковец. – М. : МИСК. – 43 с.

13. Черваньов Д. Пріоритетні напрямки реалізації відкритих інновацій в Україні / Д. Черваньов, Л. Названова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2012. – Вип. 136. – С. 4–7.

14. Gassmann O. Towards a theory of Open Innovation: three core process archetypes / O. Gassmann, E. Enkel [Online resource] // R&D Management Conference, 6 July, Lisabon, Portugal. – 2004. – available at: https://www.alexandria.unisg.ch/274/1/Gassmann_Enkel.pdf.

15. Chesbrough H. W. Open Business Models: How to Thrive in the New Innovation Landscape. Harvard: Harvard Business School Press, 2006.

16. Туккель И.Л. Методы и инструменты управления инновационным развитием промышленных предприятий / И.Л. Туккель, С.А. Голубев, А.В. Сурина, Н.А. Цветкова ; под ред. И.Л. Туккеля. – СПб. : БХВ-Петербург, 2013. – 208 с.

17. Кристенсен К. Решение проблемы инноваций в бизнесе. Как создать растущий бизнес и успешно поддерживать его рост / К. Кристенсен, М. Рейнор ; пер. с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. – 290 с.

ФОРМУВАННЯ НАПРЯМІВ ЗДІЙСНЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

FORMING DEVELOPING THE STRATEGIC PLANNING OF HOUSING AND COMMUNAL SERVICES

УДК332.8:338.2

Величко В.В.

к.е.н., доцент кафедри економіки підприємств, бізнес-адміністрування та регіонального розвитку Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

Матвєєва Н.М.

к.е.н., доцент кафедри економіки підприємств, бізнес-адміністрування та регіонального розвитку Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

Гайденко С.М.

асистент кафедри економіки підприємств, бізнес-адміністрування та регіонального розвитку Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

У статті розглянуто деякі аспекти формування концептуальних засад стратегії розвитку підприємств житлово-комунального господарства. Проаналізовано існуючі підходи до формування стратегії та обрано комплексний підхід. Запропоновано комплекс дій щодо розробки стратегії розвитку підприємств житлово-комунального господарства.

Ключові слова: стратегія, підприємства житлово-комунального господарства, управління стратегією розвитку підприємств, гармонізація інтересів, інструментарій, удосконалення системи управління.

В статье рассмотрены некоторые аспекты формирования концептуальных основ стратегии развития предприятий жилищно-коммунального хозяйства. Проанализированы существующие подходы к формированию стратегии и избран комплексный подход. Предложен комплекс действий по разработке стратегии развития предприятий жилищно-коммунального хозяйства.

Ключевые слова: стратегия, предприятия жилищно-коммунального хозяйства, управление стратегией развития предприятий, гармонизация интересов, инструментарий, совершенствование системы управления.

The article discusses some aspects on formation of Strategy of development of housing and communal services. Existing approaches in shaping strategy and chosen the comprehensive approach. Is offered a set of actions on development strategy of housing and communal services.

Key words: strategy, enterprises Housing, management development strategy, harmonization of interests tools, improving management system.

Постановка проблеми. Для розробки й упровадження стратегії розвитку підприємств житлово-комунального господарства необхідно трансформувати існуючу організаційну систему управління цієї сферою, враховуючи її соціальне значення та нагальну потребу реформування галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням окресленого напряму займалися такі видатні вчені, як Г. Мінцберг, М. Долішний, З. Варналій, Т. Момот, Є. Мица, Г. Домбровська, І. Геращенко, Л. Кравцова.

Постановка завдання. Метою дослідження є застосування комплексного підходу до формування стратегічного планування на підприємствах житлово-комунального господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим напрямом обґрунтування концептуальних засад поняття «стратегії» є підхід, запропонований представниками Гарвардської бізнес-школи Andrews та Christiansen [9], які розглядають стратегію як комплексну категорію, розробка якої включає збір та аналіз даних, дії щодо її формування, оцінку та впровадження. Вчені Гарвардської бізнес-школи побудували основні положення так званої школи проектування, в рамках якої стратегія визначається як співвідношення між потенціалом компанії та можливостями, які їй надає конкурентне середовище [9]. Слід зазначити, що надаючи перевагу процесам формування та впровадження стратегії, представники школи проектування залишають поза увагою про-

цеси адаптації стратегії до умов господарювання, що перманентно трансформуються.

У цьому контексті для вирішення попередніх проблем у сучасній економічній літературі запропонований відповідний інструментарій, а саме:

- впровадження та реалізація проекту PIMS, який спрямований на визначення впливу маркетингової стратегії на прибуток;
- матриця Бостонської консалтингової групи (зростання / частка ринку);
- матриця стратегічного планування бізнесу McKinsey;
- матриця життєвого циклу компанії ADL;
- матриця дивізіонального планування компанії Larange;
- аналіз кінцевої гри компанії Harrigan-Porter [10];
- дерево цілей [1].

У сучасних наукових дослідженнях значного розвитку отримав ресурсний підхід до визначення стратегії, в якому значна увага фокусується на ресурсах, які необхідно і доцільно використовувати для забезпечення конкурентних переваг. У цьому контексті визначають такі напрями розробки стратегії:

- визначення та класифікація ресурсів, які необхідні для розробки й упровадження стратегії;
- характеристика можливостей підприємства з орієнтацією на більш ефективну їх реалізацію;
- визначення потенціалу ресурсів та можливостей щодо забезпечення конкурентних переваг;
- вибір стратегії використання ресурсів із най-

більшою реалізацією потенціалу ресурсів та можливостей;

- визначення ресурсів, рівень яких необхідно збільшити для підвищення ефективності й результативності діяльності суб'єктів господарювання [10].

Серед концепцій визначення стратегії слід указати на теоретико-методичний підхід, який базується на особливостях управління цією категорією. Г. Мінцберг як представник такого підходу визначає такі типи стратегій: планові, підприємницькі та навчання шляхом набуття досвіду [6]. Запропонований підхід дає змогу здійснити відповідний вибір стратегії на підприємстві й здійснювати управління на кожному етапі виробничо-гос-

подарської діяльності. Водночас недоліком цього підходу є наявність деякого відокремлення запропонованих стратегій одна від одної, виникають труднощі у гармонізації представлених стратегій та їх можливої зміни протягом операційного циклу.

Під час формування стратегій слід указати на динамічний підхід, в якому перевага надається оцінці та реагуванню на зміни у зовнішньому середовищі, яке розглядається як багатогранна категорія, що включає цінності споживача, цінності акціонерів та персоналу, можливість реагування підприємства на зовнішні та внутрішні проблеми. Перевагою цього підходу є можливість постійного реагування на зміни, що від-

Рис. 1. Напрями здійснення стратегічного планування на підприємстві [5]

буваються у зовнішньому середовищі. Проте виникає деякий дисбаланс щодо привалювання динамічного складника над іншими функціональними, ресурсними та ін.

У наукових дослідженнях спостерігаються зміщення акцентів щодо визначення стратегії як окремої категорії, що має відповідні характеристики та ознаки до обґрунтування її як комплексної категорії. Так, вітчизняні вчені визначають стратегію як сукупність цілей і комплекс дій для їх досягнення, які враховують специфіку діяльності комунального сектора, обмеженість фінансових ресурсів, динамічність економічного середовища і переважання соціальної спрямованості функціонування житлово-комунального господарства [11]. Слід зазначити, що в рамках комплексного підходу заслуговують на увагу підходи, запропоновані відомими українськими вченими М. Долішнім [3] і З. Варналієм [12], які важливе значення під час розробки й упровадження стратегії приділяють комплексу інструментів просторового регулювання соціально-економічного розвитку й управлінню економічними, соціальними, екологічними та політичними факторами. Крім того, З. Варналій робить важливий висновок, що стратегія регіонального розвитку має гармонійно вписуватись у загальнодержавну стратегію розвитку.

Отже, ґрунтуючись на положеннях комплексного підходу, у дослідженні авторами пропонується розглядати стратегію розвитку підприємств житлово-комунального господарства як комплекс довгострокових дій, які спрямовані на забезпечення розвитку житлово-комунальних підприємств шляхом використання методів, інструментарію, моделей, орієнтованих на досягнення мети в контексті формування конкурентних переваг і реалізації принципів ринкових відносин за гармонізації взаємодії із зацікавленими особами. У процесі розробки стратегії важливе значення має стратегічне планування, яке перебуває у фокусі уваги широкого кола науковців. Т. Момот і Є. Мица в контексті розробки стратегічних планів приділяють увагу розробці рекомендацій та передумов забезпечення оптимальних напрямів розвитку підприємств, проте не визначають конкретні сценарії стратегічного розвитку суб'єктів господарювання [7].

Визначаючи детермінанти стратегічного планування, Г. Домбровська та І. Геращенко запропонували трансформаційну модель змісту структурних складників стратегічного планування [4]. Проте не розроблено конкретного механізму реалізації стратегічного планування та його детермінантів на підприємстві. Деякі фахівці під час здійснення стратегічного планування концентрують увагу на ризиках

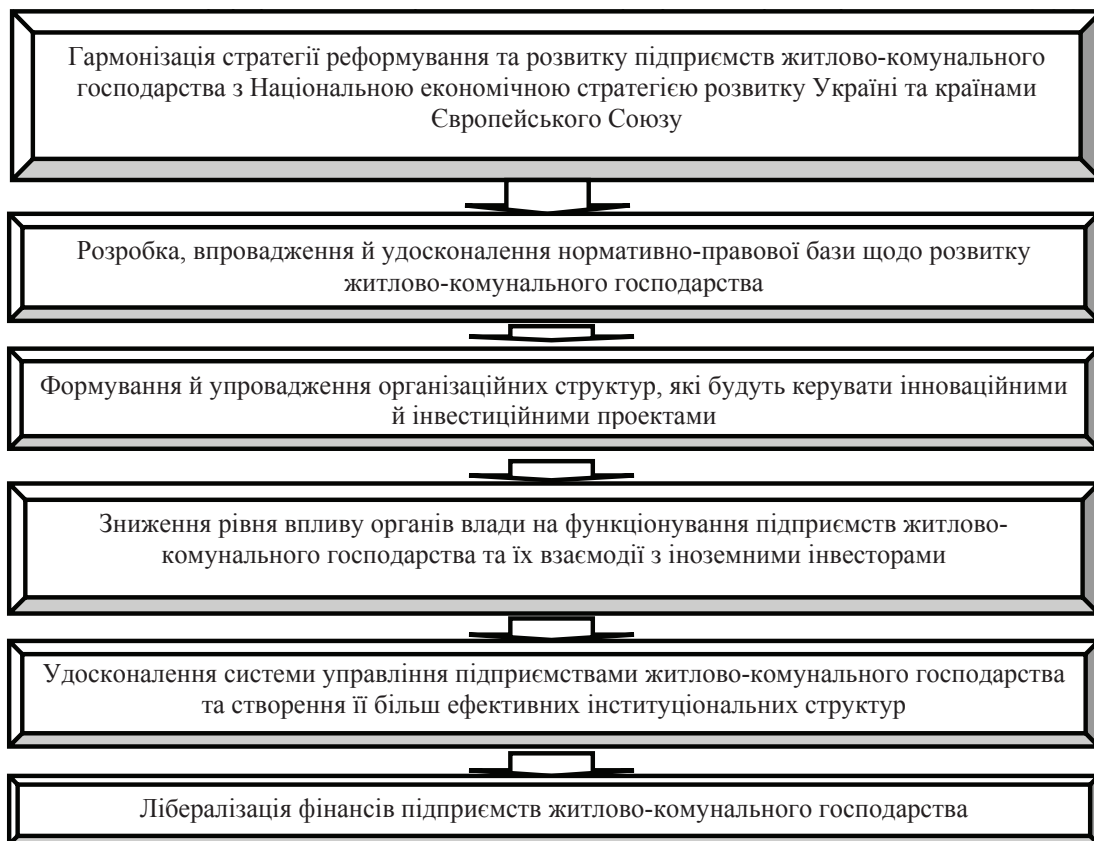

Рис. 2. Комплекс дій щодо розробки стратегії розвитку підприємств житлово-комунального господарства

та впливу зовнішніх факторів на підприємство [2]. Водночас у представленому дослідженні Г.Г. Висоцького не запропоновано узагальнюючого критерію розвитку житлово-комунального господарства та вплив на нього зовнішнього та внутрішнього середовища, що знижує рівень обґрунтованості прийняття та реалізації управлінських рішень. Л. Кравцова в процесі стратегічного планування розвитку підприємств житлово-комунального господарства пропонує алгоритм стратегічного планування, у рамках якого виділяє такі напрями (див. рис. 1) [5]. Запропоновані напрями дають змогу комплексно здійснити стратегічне планування, реагувати на диспропорції й асиметрії, що виникають у системі. Проте, на жаль, не конкретизовані кількісні параметри щодо результативності впровадження напрямів розвитку підприємства, відсутній конкретний інструментарій оцінки визначених напрямів розвитку. Крім того, відсутній механізм реалізації розробленого алгоритму стратегічного планування напрямів розвитку підприємства. Слід зазначити, що для розробки й впровадження стратегії розвитку підприємств необхідно визначити джерела фінансування цієї галузі, у тому числі за рахунок залучення іноземних інвестицій.

У цьому напрямі на підприємствах житлово-комунального господарства спостерігається низька активність. Так, протягом останніх років реалізовано всього декілька проектів:

- спільний проект Тасіс та ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» – 13 млн. дол. США;
- проект Німецького товариства технічного співробітництва GTZ «Санація житлового будинку»;
- проект Німецького товариства технічного співробітництва GTZ «Реконструкція історичного центру міста» – 10 млн. дол. США;
- спільний зі Світовим банком проект «Водопостачання та каналізація м. Львова» – 40,8 млн. дол. США;
- спільний проект з Європейським банком реконструкції та розвитку щодо реалізації проекту «Розвиток системи водопостачання та каналізації м. Запоріжжя» – 42,5 млн. дол. США;
- спільний зі Світовим банком проект «Розвиток міської інфраструктури» – 140 млн. дол. США;
- спільний із Міжнародним банком реконструкції та розвитку та Фондом чистих технологій проект «Підвищення енергоефективності в секторі централізованого тепlopостачання України» – 382 млн. дол. США;
- спільний зі Світовим банком проект «Другий проект розвитку міської інфраструктури» – 350 млн. дол. США;
- спільний із Міжнародним банком реконструкції та розвитку проект «Удосконалення системи мулового господарства каналізаційних очисних споруд м. Харкова» – 75,8 млн. дол. США.

Рис. 3. Заходи щодо розробки й упровадження системи управління стратегією розвитку підприємств житлово-комунального господарства [8]

У результаті дослідження авторами визначено, що в рамках спільних проектів реалізуються заходи, які мають тактичний характер і спрямовані на роботу з конкретними об'єктами. Проте комплексної інвестиційної програми не впроваджено, оскільки в іноземних інвесторів не має повної довіри до існуючої системи управління житлово-комунальним господарством. Слід указати на негативні явища (корупцію, тіньову економіку, неефективну систему управління житлово-комунальними підприємствами та ін.), якими характеризується функціонування житлово-комунального господарства на регіональному рівні.

За останні роки розроблено й упроваджено організаційні структури, які спрямовані на покращання інвестиційного клімату та активізацію залучення іноземних інвестицій у сфері житлово-комунального господарства України. Так, Міністерство з питань житлово-комунального господарства своїм Наказом від 1.11. 2007 № 164 створило Консультативно-дорадчу раду з питань покращання інвестиційного клімату та залучення іноземних інвестицій у галузь житлово-комунального господарства. Слід зазначити, що для розробки стратегії розвитку житлово-комунального комплексу, враховуючи міжнародний досвід та особливості його взаємодії з іноземними інвесторами, авторами запропоновано такі дії (див. рис. 2).

Реалізація запропонованого комплексу спирається на відповідну нормативно-правову базу, а саме на закони України «Про засади зовнішньої та внутрішньої політики України», «Про Загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009–2014 роки» та ін.

Проте існують проблеми щодо фінансування деяких положень цих законів для реалізації їх у повному обсязі, що гальмує взаємовідносини з іноземними інвесторами у сфері житлово-комунального господарства.

На думку фахівців, необхідно трансформувати існуючу організаційну систему управління цією сферою. Так, В. Ніколаєв і Ю. Антонюк запропонували п'ятирівневу систему управління стратегією розвитку підприємств житлово-комунального господарства [8]:

- 1-й рівень: розробка, нормативно-методичне забезпечення і моніторинг здійснення державної програми реформування галузі;
- 2-й рівень: конкретизація заходів державної програми, планування, організація і моніторинг їх здійснення в містах і районах області;
- 3-й рівень: планування і здійснення заходів із реформування і реорганізації житлово-комунального господарства міста (району);
- 4-й рівень: планування і здійснення стратегії розвитку підприємства;
- 5-й рівень: планування і контроль проектів реформування галузі.

Названі автори запропонували заходи щодо розробки й упровадження представленої системи (див. рис. 3).

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, розглянутий інструментарій дає змогу розробити й упровадити стратегію розвитку підприємств житлово-комунального господарства, яка орієнтована на зростання ефективності та результативності діяльності під час упровадження ринкових умов, конкурентоспроможність житлово-комунальних підприємств, застосування «нових» організаційних форм, гармонізацію взаємодії із зацікавленими особами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Афанасьев Н.В. Управление развитием предприятия : [монография] / Н.В. Афанасьев, В.Д. Рогожин, В.И. Рудыка. – Х. : ИНЖЭК, 2003. – 184 с.
2. Висоцький Г.Г. Стратегічне планування розвитку промислового підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Г.Г. Висоцький. – Харків, 2004. – 20 с.
3. Долішній М.І. Регіональна політика: методологія, методи, практика / М.Г. Долішній, П.Ю. Бельський, Є.І. Бойко та ін. – Львів: Друк, 2001. – 720 с.
4. Домбровська Г.П. Особливості стратегічного планування діяльності на підприємстві / Г.П. Домбровська, І.О. Геращенко // Комунальне господарство міст. Серія «Економічні науки». – 2008. – Вип. 85. – С. 211–216.
5. Кравцова Л.В. Стратегічне планування розвитку підприємств житлово-комунального господарства / Л.В. Кравцова. – Х. : ХНАМГ, 2006. – 24 с.
6. Минцберг Г. Пять «П» стратегии / Г. Минцберг, Дж.Б. Куинн, С. Гошал // Стратегический процесс. – СПб. : Питер, 2001. – 688 с.
7. Момот Т.В. Стратегічне планування в системі корпоративного управління будівельних підприємств / Т.В. Момот, Є.В. Мица // Комунальне господарство міст: Серія «Економічні науки». – 2008. – Вип. 85. – С. 14–19.
8. Ніколаєв В., Антонюк Ю. Модернізація і реформування житлово-комунального господарства в системі стратегічного планування розвитку міст / В. Ніколаєв, Ю. Антонюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ist.osp-ua.info/books/shlyah/1_Expert/Nikolaev.doc
9. Основы устойчивого развития Харьковской области до 2020 года : [монография] / М.М. Добкин, С.И. Чернов, Г.А. Кернес [та ін.]. – Х. : ИНЖЭК, 2010. – 528 с.
10. Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку : [монографія] / За ред. З.С. Варналія. – К.: Знання України, 2005. – 498 с.
11. Світлична В.Ю. Організаційні засади формування економічної стратегії підприємств житлово-комунального господарства : автореф. дис. ... к. е. н. : спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / В.Ю. Світлична. – Х. : ХНАМГ, 2004. – 24 с.

ДІАЛЕКТИКА ПОНЯТТЯ «РОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВА»

DIALECTICS OF «ENTERPRISE DEVELOPMENT» CONCEPTS

УДК 65.016

Горіна Г.О.

к.е.н., доцент, доцент кафедри міжнародної економіки та туризму Донецький національний університет економіки та торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг

У статті здійснено теоретичне узагальнення та системний аналіз підходів до трактування понять «розвиток», «розвиток підприємства». Встановлено існування двох полярних груп властивостей розвитку. Запропоновано класифікацію видів розвитку підприємства.

Ключові слова: розвиток, розвиток підприємства, економічний розвиток, підприємство, властивості розвитку.

В статье осуществлены теоретическое обобщение и системный анализ подходов к трактовке понятий «развитие», «развитие предприятия». Установлено существование двух полярных групп свойств развития.

Предложена классификация видов развития предприятия.

Ключевые слова: развитие, развитие предприятия, экономическое развитие, предприятие, свойства развития.

The article carries out the theoretical generalization and system analysis of approaches to the concepts interpretation of "development", "enterprise development". The existence of two polar groups of properties is established. The classification of the enterprise development types is proposed.

Key words: development, enterprise development, economic development, enterprise, development characteristics.

Постановка проблеми. Активне залучення держави до процесів глобалізації, інтегрованість її економіки до світового господарства обумовлюють необхідність урахування підприємствами багатьох факторів зовнішнього середовища, підвищення гнучкості та адаптивності до швидкоплинних умов господарювання. Сучасні умови діяльності підприємств визначаються жорсткою конкуренцією, динамічністю ринкової кон'юнктури, сучасними інноваційними тенденціями ведення бізнесу, мінливим характером зовнішнього та нестабільністю внутрішнього середовища тощо. Так, «процесом, який дає змогу не лише вижити, але й стабільно функціонувати підприємству за таких умов, є розвиток» [1, с. 58]. Розрізненість та неузгодженість підходів учених до методологічних основ та категоріального апарату дослідження розвитку підприємства заважають розробити комплекс інструментів та механізмів управління розвитком та спонукають, своєю чергою, до систематизації та критичного аналізу наявного апарату, логічного осмислення змісту категорії «розвиток підприємства».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження поняття «розвиток» у категоріальному апараті теорії розвитку знайшло своє відображення у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників: Афанасьєва Н.В., Рогожина В.Д., Рудика В.І. [2], Богатирьова І.А. [3], Капліної А.С. [1], Погорєлова Ю.С. [4], Пащенко О.П. [5] тощо. Теоретичні та методологічні аспекти розвитку підприємства, його функціонування та управління висвітлено у працях Дунди С.П. [6], Кифяк В. [7], Кушнер М.А., Карліної Е.П. [8], Матішак Ю.І. [9], Нечепуренко М.Н. [10], Плуґіної Ю.А. [11], Прийми Л.Р., Кулиняк І.Я. [12], Талавиря О.М. [13], Цопа Н.В. та ін.

Постановка завдання. Мета статті – теоретичне узагальнення та системний аналіз підходів до трактування понять «розвиток», «розвиток підприємства», розробка на цій підставі узагальненої класифікації видів розвитку підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Узагальнення та обґрунтування теоретичних та методологічних засад управління розвитком підприємства базується на дослідженні етимології поняття «розвиток», який у рамках даної статті доцільно розглядати як економічну категорію. Багатоаспектний та міждисциплінарний характер дефініції «розвиток» призводить до появи значної кількості тлумачень цього явища. Економічний складник обґрунтування категорії «розвиток» докладно розглянутий у працях вітчизняних та закордонних дослідників. Економічний напрям дослідження розвитку має власні підходи до визначення, види та форми. Крім загальноновизнаних видів, таких як еволюційний та революційний, прогресивний та регресивний, дослідниками теорії економічного розвитку відокремлено специфічні підходи до трактування цього поняття, відособлено види, властиві саме економічному розвитку.

Афанасьєва Н.В., Рогожин В.Д., Рудика В.І. виділяють три напрями економічного розвитку: збільшення масштабів споживання економічних ресурсів – кількісний аспект; зміни у складі елементів та їхніх комбінацій – структурний аспект; зрушення в споживчих характеристиках елементів, у їхній індивідуальній і інтегральній корисності – якісний аспект [2].

Пащенко О.П. досліджує розвиток організації та пропонує розглядати його «...з одного боку, як такий тип змін, що підвищує ступінь організованості системи, а з іншого – як виділену у складі підприємства систему, в якій об'єднані інноваційні процеси, що ведуть до кількісних та якісних змін у всіх функціональних галузях підприємства, а також контури її управління на основі зворотних зв'язків, в яких розв'язуються завдання стратегічного та тактичного управління і запускаються механізми самоорганізації оперативного управління розвитком» [5, с. 100].

За Богатирьовим І.А. розвиток – це «сукупність змін різної економічної природи, цілеспрямованості, інтенсивності, які об'єктивно перебігають

в соціально-економічній системи під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, а також ведуть до переходу і фіксації підприємства в різних організаційно-економічних станах» [3, с. 80].

Шинкаренко В.Г., Бурмака Н.Н. дають трактування розвитку соціально-економічної системи, яке, на їхню думку, має універсальний зміст та може бути використане для різних типів систем від окремих підрозділів підприємства до галузей економіки: це «незворотні, закономірні, спрямовані на розв'язання протиріч між системою та зовнішнім середовищем або всередині системи кількісні, структурні та якісні зміни відповідно до встановленої мети, які призводять до досягнення якісно нового стану (властивості) системи та отримання соціально-економічного ефекту» [15, с. 84].

Мочерний С. визначає економічний розвиток як незворотні, закономірні зміни технологічного способу виробництва (спосіб виробництва, що базується на техніко-економічному поєднанні речових і особистісних факторів виробництва, комплексні техніко-технологічні відносини між речовими елементами продуктивних сил у системі техніко-економічних відносин) [16, с. 623]. Благодетелева-Вовк С.Л. позиціонує економічний розвиток як «...процес та результат творчого пізнання та діяльності народу як єдиного, гармонізованого цілого, спрямований на покращання людського життя та існуючого світу» [17]. Афанасьєв Н.В., Рогожин В.Д., Рудика В.І. дотримуються думки, що розвиток – це «процес, який ґрунтується на результатах науково-технічного досягнення, що сприяє розвитку виробничих сил та задоволенню потреб суспільства в товарах високої якості» [2, с. 37]. З точки зору Торадо М.П., розвиток – це

багатовимірний процес, який включає реорганізацію та переорієнтацію всієї економічної і соціальної системи [18]. Моргунов Є.Г. стверджує, що економічна категорія «розвиток» – «складна і багатогранна, з одного боку, і є здатністю будь-якої соціально-економічної системи змінювати свою структуру, склад елементів і функцій, а з іншого – є процесом» [19, с. 61].

Таким чином, узагальнення зазначених підходів та визначень економічного розвитку дає змогу дійти висновку, що структуру економічного розвитку генерує розвиток усіх його складників та елементів, а саме розвиток економічної системи, галузі, підприємства, розвиток капіталу, ринку праці, розвиток інноваційних та інвестиційних процесів тощо.

Систематизація існуючих дефініцій поняття «розвиток», критичний аналіз підходів до його трактування та дослідження поглядів науковців до відокремлення характеристик, притаманних розвитку, дали змогу встановити існування двох полярних груп властивостей розвитку (рис. 1).

Слід зазначити, що більшість дослідників теорії розвитку дотримуються погляду щодо привалювання першої групи характеристик, притаманних розвитку.

Окреме місце в економічному ракурсі дослідження категорії «розвиток» займає розвиток підприємства. Підвищений інтерес науковців до феномену розвитку підприємства породжує значку кількість підходів до трактування сутності цього поняття. Дослідження теоретичних засад проблематики розвитку підприємства на основі опрацювання значної кількості наукових публікацій дало змогу виявити значні розбіжності у визначенні природи цього поняття, його сутності та складових елементів.

Рис. 1. Властивості розвитку

Переважна більшість існуючих визначень поняття «розвиток підприємства» спирається на відокремлення різноманітних змін або процесів, що призводять до зміни підприємством свого якісного стану.

Цопа Н.В. стверджує, що розвиток підприємства – «це спрямована, закономірна зміна стану підприємства, якому притаманні властивості заощадження і зростання значень якості функціонування підприємства вище порога безпеки, темпів приросту якості функціонування підприємства не нижче щодо приросту економіки і конкретного ринкового оточення» [14, с. 179–180]. Дунда С.П. запропонував визначати розвиток підприємства «як сукупність спрямованих, інтенсивних та якісних змін економічної природи, що відбуваються на підприємстві внаслідок протиріч у внутрішньому середовищі та впливів факторів зовнішнього середовища» [6, с. 194]. Прийма Л.Р., Кулиняк І.Я. у вузькому розумінні розвиток підприємства розглядають «як стан чи результат зміни діяльності (складу, властивостей) підприємства, переходу підприємства в інший кількісний та якісний стан під впливом факторів внутрішнього і зовнішнього середовища. У широкому розумінні розвиток підприємства трактується як незворотній, спрямований, закономірний процес, який є безперервною та послідовною зміною (сукупність змін) результатів чи станів підприємства в часі та просторі на кількісно й якісно інший за попередній під впливом факторів внутрішнього і зовнішнього середовища» [12, с. 238–239]. Матишак Ю.І. під економічним розвитком підприємства визначає «цілеспрямовані, незворотні кількісні та якісні зміни, що відбуваються під впливом певних закономірностей та призводять до структурних перетворень, забезпечуючи ефективне функціонування підприємства в довготривалому періоді» [9, с. 21]. Кифяк В. трактує розвиток підприємств «як динамічну систему взаємодіючих підсистем, передумов, факторів і принципів, які формують вектор кількісних і якісних змін функціонування підприємства, спрямованих на досягнення пріоритетів» [7, с. 193]. На думку Талавиря О.М., економічний розвиток підприємства досліджує як «процес якісних і кількісних змін господарської діяльності, що дає змогу підприємству підвищувати результативність своєї діяльності шляхом ефективного використання всіх наявних ресурсів» [13, с. 279].

Низка дослідників у трактування сутності поняття «розвиток підприємства» додають критерій адаптивності – підвищення гнучкості та адаптації змін навколишнього середовища.

Так, Погорелов Ю.С. наголошує, що розвиток підприємства – «це довготривала сукупність процесів кількісних та якісних змін у діяльності підприємства, які приводять до поліпшення його стану шляхом збільшення потенціалу підприєм-

ства, адаптації до зовнішнього середовища та внутрішньої інтеграції, що сприяє підвищенню здатності підприємства протидіяти негативним впливам зовнішнього середовища та його життєздатності» [20, с. 78–79]. Жилінська Л.О., Розумчук О.О. пропонують розглядати розвиток підприємства «...як процес, який не припиняється в часі, триває планомірно, має стрибкоподібний характер та відбувається з використанням як якісних, так і кількісних змін, для переходу різноманітних підсистем на якісно новий рівень завдяки адаптації до факторів внутрішнього і зовнішнього середовища з метою досягнення максимально ефективного стану підприємства» [21, с. 96].

Інша група науковців наполягає на необхідності зміни або оновленні сфер діяльності та бізнес-процесів підприємства як головних критеріїв його ефективності. Кушнер М.А., Карліна Е.П. дотримуються погляду, що розвиток підприємства являє собою «послідовну зміну сфер діяльності, закономірно викликану як реактивною, так і проактивною реакцією менеджменту на вплив внутрішнього і зовнішнього середовища з метою досягнення стабільного й ефективного стану всіх елементів господарюючих суб'єктів» [8, с. 114]. На думку Нечепуренко М.Н., «економічний розвиток підприємства визначається як процес оновлення виробничих або бізнес-процесів, що забезпечує якісно новий рівень функціонування підприємства» [10, с. 23].

Контент-аналіз підходів до визначення сутності поняття «розвиток підприємства» та безпосередньо зазначеної дефініції дає змогу говорити про багатоаспектність цього явища, що, своєю чергою, призводить до існування значної кількості видів розвитку підприємства, які доцільно ідентифікувати по змістовних критеріях.

Згідно з Лапігіною Ю.Н., розвиток підприємства класифікується залежно від місця протікання (зовнішній, внутрішній), масштабу (розвиток елемента (мікророзвиток), розвитку системи в цілому (макророзвиток)) [23, с. 144]. Бидтаєва Е.Е. виявляє якісний і кількісний розвиток, а також виділяє параметр швидкоплинності змін (еволюційний, революційний) [24, с. 112]. Кушнер М.А., Карліна Е.П. розвиток підприємства класифікують за ознакою відкритості для дослідника (спостережуваний, латентний), контролем над змінами (контрольований, неконтрольований), діяльністю суб'єкта розвитку (приспосований, перетворюючий), тимчасовою протяжністю (короткостроковий, довгостроковий) і можливістю управління (керований, некерований) [8]. Безрукова Т.Л. класифікує розвиток підприємства залежно від стабільності його стану (стійкий, нестійкий) [25, с. 54–55]. Жилінська Л.О., Розумчук О.О. пропонують виділяти такі види розвитку: сталий, керований, організаційний, збалансований, односферний, багатосферний, стратегічний, однопроектний [26].

Рис. 2. Класифікація видів розвитку підприємства

Узагальнення існуючих підходів та поглядів науковців до відокремлення видів розвитку підприємства дає змогу виділити 15 критеріїв, які найбільш змістовно характеризують сучасні тенденції, напрями та можливості розвитку підприємства (рис. 2).

Висновки з проведеного дослідження. Теоретичне узагальнення та системний аналіз підходів до трактування понять «розвиток», «розвиток підприємства» дає змогу дійти висновку про відсутність єдності та універсальності у визначенні поняття, наявність у різноманітних трактуваннях лише деяких властивостей та окремих аспектів розвитку. Критичний аналіз підходів до трактування поняття «розвиток» та дослідження поглядів науковців до відокремлення притаманних характеристик дали змогу встановити існування двох полярних груп властивостей розвитку. Контент-аналіз підходів до визначення сутності поняття «розвиток підприємства» дає змогу виділити 15 критеріїв, які найбільш змістовно характеризують сучасні тенденції, напрями та можливості розвитку підприємства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Капліна А.С. Поняття «розвиток» у категоріальному апараті теорії розвитку / А.С. Капліна // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. – 2012. – № 24(2). – С. 57–63.
- Управление развитием предприятия : [монографія] / Н.В. Афанасьев, В.Д. Рогожин, В.И. Рудыка. – Х. : ИНЖЭК, 2003. – 184 с.
- Богатирьев І.О. Ефективність розвитку підприємства / І.О. Богатирьев // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – № 8. – С. 79–84.
- Погорелов Ю.С. Категорія розвитку та її експленарний базис / Ю.С. Погорелов // Теоретичні та прикладні питання економіки. – К., 2012. – Вип. 27. – Т. 1. – С. 30–34.
- Пащенко О.П. Стратегічне управління розвитком підприємства / О.П. Пащенко // Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки». – 2011. – № 2. – Т. 2. – С. 99–103.
- Дунда С.П. Теоретичні підходи до визначення поняття «розвиток підприємства» / С.П. Дунда // Проблеми підвищення інфраструктури : зб. наук. пр. – 2011. – Вип. 32. – С. 70–75.
- Кифяк В. Теоретичні основи визначення категорії «розвиток підприємства» / В. Кифяк // Економічний аналіз. – Тернопіль, 2011. – Вип. 8. – Ч. 2. – С. 190–194.
- Кушнер М.А., Карлина Е.П. Концептуальные основы управления развитием предприятия / М.А. Кушнер, Е.П. Карлина // Вестник ЮУрГУ. Серія «Економіка і менеджмент». – 2011. – № 21(238). – С. 112–117.
- Матішак Ю.І. Характеристика зв'язку поняття «розвиток підприємства» з іншими економічними категоріями / Ю.І. Матішак // Сучасні економічні системи: стан та перспективи : тези доп. VI Міжнародної наук.-практ. Інтернет-конф. (14–15 травня 2015 р.). – Хмельницький : ХКТЕІ, 2015. – С. 20–21.
- Нечепуренко М.Н. Проблеми економічного розвитку підприємств / М.Н. Нечепуренко // Питання економічних наук. – 2006. – № 1(17). – С. 23–25.
- Плугіна Ю.А. Інтелектуальний розвиток: сутність поняття / Ю.А. Плугіна // Вісник економіки транспорту і промисловості. – Харків, 2011. – № 36. – С. 193–196.
- Прийма Л.Р. Розвиток підприємства: сутність поняття / Л.Р. Прийма, І.Я. Кулиняк // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.10. – С. 236–241.
- Талавирия О.М. Теоретико-методологічні підходи економічного аналізу розвитку підприємства / О.М. Талавирия // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». – 2015. – Вип. 1(2). – С. 278–280.
- Цопа Н.В. Теоретические аспекты развития промышленных предприятий / Н.В. Цопа // Європейський вектор економічного розвитку. – 2009. – № 2(7). – С. 177–185.
- Шинкаренко В.Г., Бурмака Н.Н. Исследование сущности понятия «развитие социально-экономической системы» / В.Г. Шинкаренко, Н.Н. Бурмака // Экономика транспортного комплекса. – 2013. – № 21. – С. 73а–86.
- Мочерний С.В. Методологія економічного дослідження : [монографія] / С.В. Мочерний. – Львів : Світ, 2001. – 416 с.
- Благодетельева-Вовк С.Л. Про суть понять «економічний розвиток» та «економічне зростання» / С.Л. Благодетельева-Вовк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.e2000.kyiv.org/biblioteka>
- Торадо М.П. Экономическое развитие / М.П. Торадо ; пер. с англ. – М. : ЮНИТИ, 1997. – 671 с.
- Моргунов Е.Б. Организационное поведение / Е.Б. Моргунов. – Москва, 2004. – 167 с.
- Погорелов Ю.С. Розвиток підприємства: поняття та види / Ю.С. Погорелов // Культура народів Причорномор'я. – 2006. – № 88. – С. 75–81.
- Жилінська Л.О. Теоретичні аспекти щодо управління розвитком підприємства / Л.О. Жилінська, О.О. Розумчук // Управління економікою: теорія та практика. – 2014. – № 2014. – С. 94–106.
- Ващенко Н.В. Роль персонала в формуванні потенціала для розвитку системи «Підприємство» / Н.В. Ващенко // Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку. – 2012. – № 4. – С. 125–138.
- Лапыгин Ю.Н. Стратегический менеджмент / Ю.Н. Лапыгин. – М. : Инфра-М, 2007. – 174 с.
- Быдтаева Э.Е. Методические требования к формированию стратегии развития региона / Э.Е. Быдтаева // Вестник Северо-Осетинского государственного университета. – 2008. – № 4. – С. 111–114.
- Безрукова Т.Л. Формирование механизма устойчивого развития предприятия: факторный анализ, контроллинг, моделирование : [монографія] / Т.Л. Безрукова. – М. : МГУЛ, 2002. – 252 с.
- Жилінська Л.О. Теоретичні аспекти щодо управління розвитком підприємства / Л.О. Жилінська, О.О. Розумчук // Управління економікою: теорія та практика. – 2014. – № 2014. – С. 94–106.

СУЧАСНИЙ СТАН, ЗАГАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ

CURRENT STATE, GENERAL PROBLEMS AND EXTERNAL FACTORS OF FINANCIAL SECTOR ENTITIES DEVELOPMENT

Статтю присвячено аналізу динаміки найважливіших показників розвитку фінансового сектору економіки в Україні. Представлено напрями розвитку фінансового сектору. Охарактеризовано цілісну систему ідей, поглядів, намірів та ключових заходів щодо розвитку фінансового сектору на середньострокову перспективу з урахуванням національних фінансових інтересів та соціально-економічних потреб країни.

Ключові слова: фінансовий сектор, суб'єкти господарювання, фінансові послуги, система економічної безпеки, розвиток.

Статья посвящена анализу динамики важнейших показателей развития финансового сектора экономики в Украине. Представлены направления развития финансового сектора. Охарактеризована целостная система идей, взглядов, намерений и ключевых мероприятий по развитию финансового сектора на среднесрочную перспективу с учетом национальных финансовых интересов и социально-экономических потребностей страны.

Статья посвящена анализу динамики важнейших показателей развития финансового сектора на среднесрочную перспективу с учетом национальных финансовых интересов и социально-экономических потребностей страны.

Ключевые слова: финансовый сектор, предприятия, финансовые услуги, система экономической безопасности, развитие.

The article is devoted to the analysis of dynamics of the most important indicators of financial sector development in Ukraine. Presented directions of financial sector development. The characteristics is given on the whole system of ideas, views, intentions and key measures concerning development of financial sector for long-range outlook, taking into account national financial interests and socio-economic needs of a country.

Key words: financial sector, entities, financial services, economic security system, development.

УДК 336.012.23

Микитюк О.Л.

аспірант

Університет економіки та права «КРОК»

Постановка проблеми. Розвиток фінансового сектору економіки держави є основою соціально-економічного зростання, що здатний забезпечити поступальну модернізацію держави, гарантувати її економічну безпеку.

Проте за сучасного соціально-економічного розвитку інвестиційного ринку України, в умовах подолання негативних наслідків фінансово-економічної кризи стан економічної безпеки більшості суб'єктів фінансового ринку потребує покращання.

Оцінка поточного стану, визначення ендегенних та екзогенних чинників впливу та передумов формування надійної системи забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання формують підґрунтя для процесу посилення економічної безпеки. Враховуючи зазначене, актуалізується потреба в аналітичній оцінці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливе значення економічної безпеки у забезпеченні стабільного розвитку суб'єктів господарювання фінансового сектору зумовило постійну увагу вітчизняних та зарубіжних дослідників до її різних аспектів.

Істотну роль у дослідженні питань формування економічної безпеки та розробки механізму й інструментів її регулювання відіграли зарубіжні та вітчизняні вчені: В. Алькема [1], Л. Бендіков [15], О. Бондаренко [2], О. Грунін [15], В. Грушко [4], У. Едвардес [5], О. Захаров [6], С. Покропивний [7], П. Пригунов [14], П. Роуза [12], Дж. Сінкі [13], І. Чумарін [17], Л. Шваб [18], В. Ярочкін [19] та ін. Однак у вітчизняній та зарубіжній літературі залишаються недостатньо розробленими окремі аспекти забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання фінансового сектору

економіки України, в яких би розглядалися вплив на розвиток сектору і, відповідно, макроекономічні процеси загалом.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні на основі аналітичної оцінки сучасного стану загальних проблем фінансового сектору економіки України та розробці теоретико-методичних рекомендації щодо забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання фінансового сектору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансовий сектор України – одна з найважливіших сфер національної економіки, де відбувається формування і розподіл фінансових ресурсів та послуг і яка пов'язана з діяльністю фінансових установ. Під фінансовим сектором розуміється фінансовий ринок, який забезпечує накопичення і розподіл інвестиційних ресурсів та фінансових послуг, взаємодію виробників і споживачів цих послуг за правилами, визначеними державою та її регуляторними органами. Складовими частинами фінансового ринку виступають ринок банківських послуг, ринок кооперативного кредитування, страховий ринок, фондовий ринок, ринок інвестиційних послуг, недержавних пенсійних послуг та інші ринки фінансових послуг.

Розвиток фінансового сектора базується на державній стратегії, що являє собою цілісну систему ідей, поглядів, намірів та ключових заходів щодо розвитку фінансового сектора на середньострокову перспективу з урахуванням національних фінансових інтересів та соціально-економічних потреб країни. Національні фінансові інтереси – пріоритетні потреби народу та держави щодо фінансових ресурсів та послуг, джерел та

механізмів їх забезпечення, реалізація яких гарантує фінансову спроможність сталого, суверенного і динамічного розвитку країни [8].

У цілому фінансовий сектор України починаючи з 2010 р. (після фінансово-економічної кризи) почав стрімко розвиватися і за деякими показниками наблизився до докризового рівня. Разом із тим слід зазначити, що його рівень не відповідав зростаючим потребам національної економіки та суттєво відставав від середньоєвропейських параметрів. Попри досить високу динаміку свого формування фінансовий ринок України поки що не став ефективним механізмом реалізації інвестиційних програм держави, суб'єктів підприємницької діяльності та домашніх господарств.

Підсумовуючи діяльності фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб (лізингодавців) за 2015 р., можна відзначити, що станом на 31 грудня 2015 р. до Державного реєстру фінансових установ внесено інформацію про 571 фінансову компанію. Протягом 2015 р. було внесено до Реєстру 156 компаній.

Узагальнені дані щодо обсягу фінансових послуг, наданих фінансовими компаніями за 2012–2014 рр., наведено в табл. 1 [11].

За 2015 р. відбулося збільшення активів фінансових компаній на 38,7% (19 855,2 млн. грн.), водночас власний капітал збільшився на 32,8% (4 982,7 млн. грн.). Обсяги фінансових послуг зросли на 26,1% (14 127,5 млн. грн.) порівняно з аналогічним періодом 2014 р.

Найбільше збільшення обсягів надання фінансових послуг відбулося по таких видах:

- операції з переказу грошових коштів – у 1,5 рази (18 890,9 млн. грн.);
- залучення фінансових активів юридичних осіб із зобов'язанням щодо наступного їх повернення – у 1,5 рази (1 004,4 млн. грн.);

– надання порук (поручительств) – на 69,8% (36,3 млн. грн.).

Найбільше скорочення обсягів фінансових послуг продемонстрували фінансовий лізинг – на 92,1% (237,2 млн. грн.) та надання гарантій – на 66,2% (271,2 млн. грн.) [11].

У структурі українського фінансового ринку невинувато малою є частка небанківського сегменту. Торговельно-розрахункова інфраструктура фондового ринку є незручною, витратною і до кінця не сформованою. Як наслідок, більше 90% усього обсягу цінних паперів, емітованих в Україні, обертаються на неорганізованому позабіржовому ринку. Фінансові установи України надають клієнтам досить вузький спектр фінансових послуг, значна частка яких має незадовільний рівень якості, а законні права та інтереси споживачів цих послуг недостатньо захищені [3, с. 76].

Одним із головних чинників такого стану є недосконале правове середовище та вади державного регулювання. Нормативно-правова база, що покликана регулювати професійну діяльність на фінансовому ринку, не враховує його особливості, є досить суперечливою та не повністю сформованою.

Розподілення державного регулювання і нагляду ускладнює застосування комплексного підходу до розвитку ринку як цілісної системи та не дає змоги забезпечити ефективний контроль над діяльністю кінцевих власників і консолідований нагляд за професійними учасниками різних сегментів ринку. У фінансових групах це, своєю чергою, зумовлює фрагментарність розвитку ринку, тінізацію діяльності на ньому, а також непередбачений витік капіталу з країни [8]. Існуюча правова база і недосконалість нагляду не забезпечують ефективної протидії маніпулюванню цінами та незаконному використанню інсайдерської інформації. Невизна-

Таблиця 1

Обсяги та види фінансових послуг, наданих фінансовими компаніями, в Україні, млн. грн.

Вид фінансової послуги	2013 рік	2014 рік	2015 рік	Темпи приросту (2015/2014)	
				Абсолютний	%
Надання фінансових кредитів за рахунок власних коштів	4 462,4	3 540,3	5 521,4	1 981,1	56,0
Надання позик	2 555,7	3 444,2	1 849,3	-1 594,9	-46,3
Надання порук	211,2	52,0	88,3	36,3	69,8
Фінансовий лізинг	16,5	257,4	20,2	-237,2	-92,1
Надання гарантій	327,8	409,7	138,5	-271,2	-66,2
Факторинг	10 039,5	23 525,7	16 555,9	-6 969,8	-29,6
Залучення фінансових активів юридичних осіб із зобов'язанням щодо наступного їх повернення	247,7	644,9	1 649,3	1 004,4	155,8
Операції з обміну валют	7 605,2	694,4	449,3	-245,1	-35,3
Операції з переказу грошових коштів	11 127,0	12 703,8	31 594,7	18 890,9	148,7
Адміністрування фінансових активів для придбання товарів у групах	622,2	422,5	678,3	255,8	60,5

ченість щодо шляхів та меж саморегулювання, з одного боку, призводить до невинуватеного втручання держави в ринкові процеси, а з іншого – не дає змоги підключити до ефективної розбудови фінансового ринку інтелектуальні та організаційні ресурси професійних об'єднань його учасників.

Розвиток фінансового сектору гальмується низькою капіталізацією фінансових установ. Малопотужність банківських установ і фінансових компаній виступає серйозним бар'єром для забезпечення реального сектору вітчизняної економіки довгостроковими фінансовими ресурсами, а недокапіталізованість страхових компаній унеможлиблює страхування масштабних ризиків, зокрема, в енергетичній, екологічній та фінансових сферах, стримує розвиток аграрного та медичного страхування [8].

Інвестиційні можливості фінансових установ обмежуються дефіцитом привабливих для довгострокового розміщення коштів фінансових інструментів. Нерозвиненість ринків спільного інвестування, страхування життя, недержавної пенсійної системи та довірчого управління не дає змоги повною мірою залучати заощадження домашніх господарств до інвестиційного процесу. Цьому також заважають відсутність дієвих механізмів податкового стимулювання інвестиційної активності громадян та недоліки діючого законодавства [8].

Одними із суттєвих чинників, що негативно впливають на розвиток ринку в цілому, є низька транспарентність державних регуляторних органів та інформаційна закритість фінансових установ, зокрема нестача інформації щодо результатів їх діяльності та послуг, що вони надають. Існуючі законодавчі вимоги і процедури розкриття інформації ще не повною мірою відповідають визначеним міжнародним стандартам і потребам інвесторів та споживачів фінансових послуг, не дають змоги якісно оцінити рівень надійності, кредитоспроможності та фінансової стійкості операторів ринку. Цьому заважає і нерозвиненість системи рейтингових оцінок та існуючий монополізм на ринку вітчизняних рейтингових послуг, відсутність практики оцінки і розповсюдження інформації щодо результативності інвестиційної діяльності компаній з управління активами та інституційних інвесторів [16].

Характерною особливістю багатьох вітчизняних фінансових установ є невідповідність їх діяльності міжнародним стандартам, правилам та процедурам, визначеним директивами Європейського Союзу. Найбільш суттєвими відхиленнями від загально визначених стандартів є: низький рівень уніфікації регуляторних вимог до фінансових установ, у тому числі до розкриття регулярної та особливої інформації; відсутність дієвих механізмів захисту законних прав акціонерів, особливо в разі банкрутства або реструктуризації товариств, та клієнтів фінансових установ у разі шахрайства і зловживань із боку менеджерів і власників.

Серед головних зовнішніх чинників, що визначають розвиток фінансового сектору України, слід виділити економічний, інтеграційний, глобалізаційний та політичний [8].

Основними складниками економічного чинника є загострення дефіциту енергетичних ресурсів, загострення глобальних та регіональних фінансових криз, природних і техногенних катастроф, посилення нестачі у світі продовольчих товарів, наслідком якого є зростання світових цін на енергоносії, сільськогосподарську продукцію, вартість інвестиційних ресурсів та страхових послуг, необхідність резервування значних фінансових ресурсів.

Дія інтеграційного чинника полягає в необхідності здійснення цілеспрямованих кроків до входження в Європейське Співтовариство та адаптації до міжнародного світового фінансового співтовариств. Це потребує врахування нових підходів до перебудови регулювання, яка зараз відбувається у світі у зв'язку з подоланням наслідків економічної кризи і передбачає: уніфікацію процедур нагляду за установами різних сегментів фінансового ринку; впровадження нагляду, що базується на ризиках; контроль над власниками та керівниками фінансових установ; уніфіковані вимоги до корпоративного управління; стандартизовані процедури управління ризиками, активами і пасивами; посилення боротьби з відмиванням грошей; концентрацію та інтеграцію наглядових функцій, їх зосередження в єдиному регуляторному органі; здатність та готовність до ефективної співпраці з міжнародними фінансовими органами та об'єднаннями регуляторів.

Важливим зовнішнім чинником розвитку вітчизняного фінансового сектору в сучасних умовах є глобалізація економічного життя, яка означає, насамперед, універсалізацію інвестиційних процесів, уніфікацію механізмів і технологій функціонування фінансових ринків, посилення взаємодії суб'єктів господарської діяльності різних країн на основі єдиних принципів [8].

Для української економіки глобалізація несе вигоди, пов'язані з використанням сучасних методів управління та запровадженням новітніх технологій, відкриває доступ до нових ринків та інвестиційних джерел. Разом із тим глобалізація зумовлює і серйозні загрози, насамперед у фінансовій сфері, серед яких найсуттєвішими є ризики, пов'язані з діяльністю транснаціональних корпорацій, можливістю втрати суверенітету та загостренням боротьби за інвестиційні ресурси [16].

Згідно з тенденціями, що розгортаються у світовому фінансовому просторі, кількість країн, де можуть зберегтися і продовжити своє повноцінне і суверенне існування ефективні та конкурентоспроможні фінансові ринки, поступово скорочується. У найближчі 10–15 років такі національні фінансові ринки залишаться в досить невеликій

кількості країн, а їх наявність буде однією з найсуттєвіших ознак конкурентоспроможності економік таких країн, обов'язковою умовою економічного і політичного суверенітету.

Повноцінна діяльність і належний моніторинг із гарантування економічної безпеки суб'єктів господарювання потребують створення ефективної динамічної системи заходів, що спрямовані на досягнення стійкого функціонування і розвитку, своєчасної мобілізації і раціонального використання ресурсного забезпечення в умовах дії зовнішніх і внутрішніх загроз.

Під час дослідження безпеки важливим є поділ чинників на ті, що позитивно і негативно впливають на результати функціонування підприємства. При цьому негативними є загрози фінансово-господарській діяльності, тобто сукупність умов, процесів, чинників, які перешкоджають реалізації економічних інтересів (йдеться про місію та цілі на відповідному етапі життєвого циклу) чи створюють небезпеку для суб'єкта господарювання. Крім того, загрозу економічній безпеці можна розглядати як збиток, показник якого характеризує рівень зниження (втрати) економічного потенціалу торговельного підприємства за досліджуваний період.

Виявлення і вживання заходів, спрямованих на запобігання загрозам економічної безпеки, припускає систематичну аналітичну і прогнозну діяльність з аналізу стану підприємства в результаті виконання його стратегічних рішень, під впливом усіх тенденцій і процесів, включаючи зміну попиту на товари, обсяги інвестицій тощо.

Висновки з проведеного дослідження. Становлення ринкових відносин і розвиток фінансового сектору економіки України відбуваються під впливом різного роду проблем, що стоять перед країною, регіоном чи суб'єктом господарювання, їх неможливо вирішити, не забезпечивши їм економічну безпеку.

Отже, забезпечення економічної безпеки є важливим завданням для багатьох країн, у тому числі і України. Водночас для вдосконалення системи економічної безпеки необхідно розробити нормативно-правові документи забезпечення фінансової безпеки України та стратегії, здатні забезпечити безпечне функціонування всіх елементів фінансово-економічного механізму.

Таким чином, підвищення економічної безпеки фінансового сектору економіки України – комплексна і дуже складна проблема, вирішення якої потребує системного підходу у цій сфері, визначення ієрархії цілей, підходів до їх забезпечення з розробкою чіткого механізму реалізації, організації належної координації зусиль усіх учасників вітчизняного ринку фінансових послуг із дотримання і підвищення рівня економічної безпеки фінансового сектору країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Алькема В.Г. Система економічної безпеки логістичних утворень : [монографія] / В.Г. Алькема ; ВНЗ « Університет економіки та права «КРОК» ; НДІ пробл. нац. безпеки України. – К., 2011. – 376 с.
2. Бондаренко О.М. Показники, критерії та методи оцінки економічної безпеки авіакомпаній / О.М. Бондаренко // Наукові праці ОНАЗ. – Одеса, 2003. – С. 59–64.
3. Брус С.І. Розвиток ринку лізингу в Україні / С.І. Брус // Фінанси України. – 2008. – № 11 – С. 75–85.
4. Грушко В.І. Система економічної безпеки держави на макро- та мікрорівнях : [монографія] / В.І. Грушко, В.С. Сідак, В.Г. Алькема. – К. : Університет економіки та права «КРОК», 2012. – 309 с.
5. Едвардес У. Ключові фінансові інструменти: Орієнтування та інновації у світі деривативів / У. Едвардес ; пер. з англ. – К. : Всеуито ; Наукова думка, 2003. – 255 с.
6. Захаров О.І. Теоретичні основи забезпечення економічної безпеки підприємств / О.І. Захаров // Вчені записки університету «КРОК». – 2012. – № 32. – С. 80–86.
7. Калина А.В. Економіка підприємства : [навч. посіб.] / А.В. Калина, А.А. Котвицький, О.З. Стожок. – К. : Знання України, 2007. – 324 с.
8. Макроекономічний огляд (грудень 2013, 2014, 2015 р.) /НБ України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
9. Маршалл Дж. Финансовая инженерия: Полное руководство по финансовым нововведениям : [учебник] / Дж.Ф. Маршалл, В.К. Бансал ; пер. с англ. – М. : Инфра-М, 1998. – 784 с.
10. Минцберг Г. Стратегический процесс / Г. Минцберг, Дж.Б. Куинн, С. Гошал пер. с англ. под. ред. Ю.Н. Каптуревского. – СПб. : Питер, 2001. – С. 76.
11. Підсумки діяльності фінансових компаній, ломбардів та юридичних осіб (лізингодавців) за 2013, 2014, 2015 рр. : Річний звіт Держфінпослуг. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>
12. Роуз П.С. Банковский менеджмент / П.С. Роуз ; пер. со 2-го с англ. изд. – М. : Дело, 1997. – 768 с.
13. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг : [учебник] / Дж. Синки ; пер. с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 1024 с.
14. Соснин А.С. Менеджмент безопасности предпринимательства : [учеб. пособ.] / А.С. Соснин, П.Я. Прыгунов. – К. : Европ. ун-т, 2004. – 357 с.
15. Соціальна політика та економічна безпека / О.М. Головінов, М.Є. Горожанкіна, Л.І. Дмитриченко [та ін.] ; під заг. ред. С.І. Крихтіна. – Донецьк : Каштан, 2004. – 335 с.
16. Черкасова С.В. Ринок фінансових послуг : [навч. посіб.] / С.В. Черкасова. – Львів : Магнолія-2006, 2007. – 496 с.
17. Шаваев А.Г. Криминологическая безопасность негосударственных объектов экономики / А.Г. Шаваев. – М. : ИНФРА-М, 1995. – 126 с.
18. Шваб Л.І. Економіка підприємства : [навч. посіб.] / Л.І. Шваб. – Житомир : ЖДТУ, 2004. – 459 с.
19. Ярочкин В.И. Система безопасности фирмы / В.И. Ярочкин. – М. : Ось-89, 2003. – 352 с.

СКЛАДОВІ СИСТЕМИ ТАРИФОУТВОРЕННЯ В СФЕРІ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ УКРАЇНИ

COMPONENTS OF THE TARIFF SYSTEM IN UKRAINIAN TELECOMMUNICATIONS

УДК 338.5:654.03

Танащук К.О.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної та інноваційної діяльності
Одеський національний політехнічний університет

Розглянуто комплекс організаційно-економічних засад побудови системи тарифоутворення для операторів та регуляторного органу сфери телекомунікацій України. Визначено комплексну структуру Системи тарифоутворення та взаємозв'язок результатів її функціонування для адаптації та запровадження європейського досвіду.

Ключові слова: тарифоутворення, система, LRIC, класифікатори, роздільний облік витрат, види телекомунікаційних послуг, інвестиційні плани та витрати.

Рассмотрен комплекс организационно-экономических основ построения системы тарифообразования для операторов и регуляторного органа сферы телекоммуникаций Украины. Определена комплексная структура Системы тарифообразования и

взаимосвязь результатов ее функционирования для адаптации и внедрения европейского опыта.

Ключевые слова: тарифообразование, система, LRIC, классификаторы, раздельный учет затрат, виды телекоммуникационных услуг, инвестиционные планы и расходы.

The complex of organizational and economic principles of building the tariff system for telecom operator's and regulatory in the Ukrainian telecommunications sector is considered. Complex systems of tariff structure and interconnection the results of its operations for the adaptation and implementation of European experience identified.

Key words: tariff system, LRIC, classifiers, separate cost accounting, telecommunications activities, investment plans and expenditures.

Постановка проблеми. Необхідність створення Системи тарифоутворення на послуги операторів телекомунікацій України, що регулюються державою, виникла у 2009 р. на підставі реалізації робіт з розробки методичного забезпечення для визначення тарифів на різні види оптових телекомунікаційних послуг [1-3]. Прагнення України до інтеграції у європейський економічний простір поставило особливі вимоги до впровадження нових підходів до тарифоутворення, яке має забезпечувати:

- надання телекомунікаційних послуг за тарифами, затвердженими у встановленому порядку;
- визначення економічної обґрунтованості розрахунків собівартості та інвестиційних витрат при розрахунку тарифів;
- забезпечення економічної обґрунтованості видів витрат на надання телекомунікаційних послуг;
- створення умов для залучення інвестицій;
- аналіз результатів діяльності операторів телекомунікацій за період дії затверджених тарифів;
- прогнозування розвитку ринку телекомунікаційних послуг та доходів держави від фінансових результатів діяльності операторів телекомунікацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На жаль на сьогодні нормативно-правовій базі регуляторної діяльності в сфері телекомунікацій бракує ґрунтового методологічного забезпечення та законодавчо закріплених прав та повноважень для виконання функцій Національної комісії, що здійснює державне регулювання в сфері зв'язку та інформатизації України в частині реалізації

тарифного регулювання (НКРЗІ). Існуючі підручники та навчальні посібники [4 – 5], наукові праці таких вітчизняних вчених як Гранатуров В.М., Орлов В.М., Князева Н.О. та інші не відображають розуміння сутності технологічних та організаційно-економічних перетворень в сфері телекомунікацій і, як наслідок, не можуть розглядатися як основа для розробки та впровадження сучасної методології тарифоутворення в сфері телекомунікацій.

Слід зазначити, що провідні закордонні вчені, та фахівці Міжнародного союзу електрозв'язку, Комісії Європейських співтовариств країн-членів ЄС: Х. Туре, Б. Вільямсон, П. Ланди, Д. Еванс, Дж. Хекман та інші [6-10] протягом останніх років сформували міцне підґрунтя науково-практичного забезпечення впровадження найсучасніших методів тарифоутворення. Проте, вітчизняній сфері телекомунікацій, на час розробки системи, бракувало не тільки методологічного, алей й організаційно-економічного, законодавча та нормативно-правового забезпечення для ефективного використання світового досвіду.

Формулювання цілей дослідження. Метою роботи є визначення основних складових науково-методологічного забезпечення побудови Системи тарифоутворення, як основи формування нового організаційно-економічного механізму ефективного розвитку сфери телекомунікацій України.

Виклад основного матеріалу. Роботи з визначення складових науково-методологічного забезпечення та, власне, побудови Системи тарифоутворення можна розподілити за наступними етапами:

- розробка економічної основи створення системи тарифного регулювання – визначення

основних методологічних складових формування розрахунку тарифів (визначення собівартості телекомунікаційних послуг та забезпечення ефективності економічної діяльності операторів шляхом урахування інвестиційних витрат в розвиток телекомунікаційних мереж);

– розробка організаційних та правових основ створення системи тарифного регулювання.

В узагальненому вигляді було визначено наступні складові Системи тарифоутворення (див. рис. 1).

В результаті виконання комплексу науково-дослідних робіт було розроблено та науково-методично обґрунтовано наступні блоки.

1. *Методика визначення операторів із значною ринковою владою (домінанта)* (надалі - Методика), яка встановлює порядок та перелік етапів визначення операторів із значною ринковою владою, їх кількість, послідовність, методологію визначення відносної ринкової частки та основні ознаки ринкової влади з урахуванням Директив ЄС. Методика сприяє формуванню прозорого, рівноправного, конкурентоспроможного ринку телекомунікацій та його ефективного функціонуванню, демонополізації, контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції; захисту інтересів операторів. Етапи та механізми визначення операторів із значною ринковою владою було сформовано з урахуванням особливостей трьох типів ринків у відповідності з класами та видами послуг:

- ринок фіксованого зв'язку;
- ринок мобільного зв'язку;
- ринок передачі даних.

Робота дозволила впровадити теоретичні та організаційні механізми визначення домінуючого становища операторів на ринку телекомунікацій по повному спектру надання телекомунікаційних послуг, як основи для аналізу ступеня монополіза-

ції сфери телекомунікацій та визначення напрямів розвитку конкуренції.

2. *Розробка класифікатора телекомунікаційних послуг.* Створення класифікації послуг в сфері телекомунікацій України є першочерговим завданням розробки системи тарифоутворення. Класифікація та Класифікатор послуг розроблялись як складова для визначення типів, класів та видів телекомунікаційних послуг, а також, як підґрунтя для розробки нормативно-правової бази з регулювання тарифів на телекомунікаційні послуги, розрахунку обсягів послуг, що надаються операторами телекомунікацій. Впровадження класифікації послуг дозволило структурувати систему тарифоутворення та її методичне забезпечення шляхом орієнтації на визначення вартості базових класів та видів послуг, на підставі чого можна відокремлювати ті види оптових послуг, що мають регулюватися державним регуляторним органом, від тих, що надаються на роздрібних ринках. Робота гуртувалася на технологічних особливостях застосування новітніх технологій, сучасних підходах організації економічної співпраці та розвитку, рекомендаціях міжнародних організацій сфери телекомунікацій до визначення класів та видів послуг. Це дозволило:

- визначити ринки телекомунікаційних послуг за типами телекомунікаційних мереж (фіксованого та мобільного (рухомого) зв'язку);
- визначити типи груп, на які можуть бути розділені оператори телекомунікацій, що функціонують на кожному ринку телекомунікаційних послуг;
- сформувати номенклатуру базових телекомунікаційних послуг (перелік основних послуг, що надається відповідним типом мереж) з урахуванням особливостей ініціації, транзиту та термінації з'єднання;
- сформувати номенклатуру спеціалізованих телекомунікаційних послуг (додаткові види послуг,

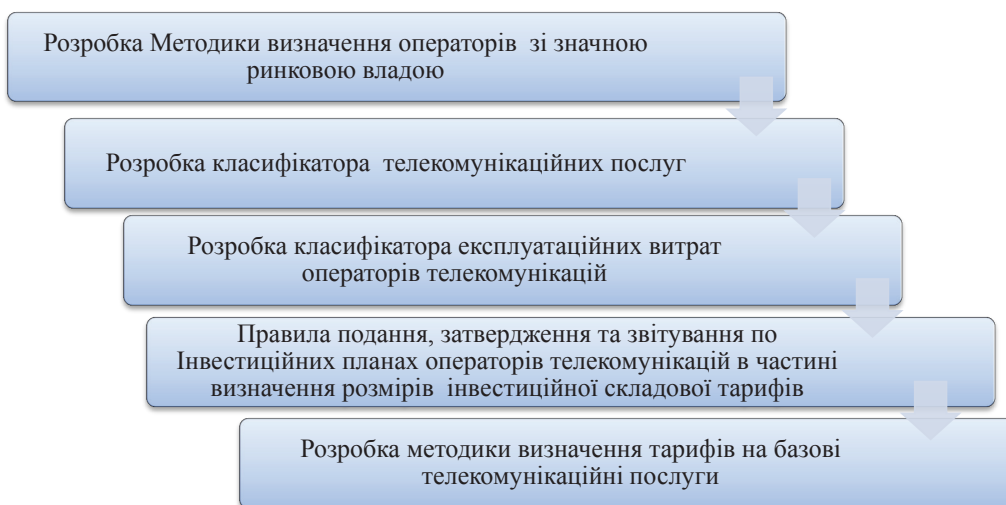

Рис. 1. Складові Системи тарифоутворення

які можуть надаватися з деяким дооснащенням існуючого базового обладнання, але в межах визначеного типу мереж);

– сформуванню номенклатури послуг з сервісного обслуговування (абонентів, користувачів, терміналів тощо).

Таким чином, для кожного ринку телекомунікаційних послуг, було виділено базові телекомунікаційні послуги послуги з експлуатації телекомунікаційної мережі певного типу.

3. *Розробка Класифікатора видів експлуатаційних витрат.* Сутність розробки та впровадження економічної класифікації експлуатаційних витрат оператора телекомунікацій полягла у необхідності науково-методичного обґрунтування впровадження чіткого розмежування витрат за технологічними й економічними ознаками, бізнес-процесами та специфікою драйверів. Такий розподіл надав можливість забезпечити єдиний підхід до процесу обліку та розподілу витрат, що може застосовуватися, в тому числі, для тарифоутво-

рення, що здійснює регуляторний орган по регульованих видах телекомунікаційних послуг. Класифікатор дозволив впровадити роздільний облік витрат оператора телекомунікацій при наданні базових телекомунікаційних послуг за кожним типом телекомунікаційних мереж, що створило умови для отримання об'єктивного та обґрунтованого уявлення про структуру витрат в процесі здійснення операційної, інвестиційної та фінансової діяльності, розрахунку собівартості та підвищення ефективності надання телекомунікаційних послуг всіма операторами України.

4. *Правила подання, затвердження та звітування по Інвестиційним планам операторів телекомунікацій.* Розробка Правил подання, затвердження та звітування по Інвестиційним планам операторів телекомунікацій (надалі Правила) обґрунтувала організаційно-економічні механізми та методичну базу для врахування інвестицій (додаткових довгострокових витрат) при визначенні тарифів на послуги операторів телекомунікацій, що

Таблиця 1

Узагальнення результатів розробки складових Системи тарифоутворення

СКЛАДОВІ СИСТЕМИ ТАРИФОУТВОРЕННЯ	РЕЗУЛЬТАТИ
Методика визначення операторів із значною ринковою владою	забезпечення ефективного функціонування телекомунікаційної галузі в Україні – встановлення порядку визначення операторів із значною ринковою владою – розробка методології визначення відносної ринкової частки оператора телекомунікацій на ринку – розробка основних ознак розмірів ринкової влади оператора телекомунікацій
Класифікатор видів експлуатаційних витрат	розробка порядку визначення та розподілення експлуатаційних витрат операторів телекомунікацій; – оперативне управління витратами операторів телекомунікацій; – забезпечення конкурентоспроможності за рахунок підвищення ефективності надання телекомунікаційних послуг та оптимізація розмірів експлуатаційних витрат; – створення умов для збільшення доходів операторів телекомунікацій, збільшення обсягу послуг, розвитку та модернізації телекомунікаційної мережі; – порядок визначення поточної собівартості базових телекомунікаційних послуг; – забезпечення можливості аналізу джерел походження та виявлення резервів скорочення витрат.
Класифікатор телекомунікаційних послуг	впровадження класифікації видів послуг у сфері телекомунікацій; – забезпечення єдиних вимог, своєчасність та прозорість процедури встановлення тарифів для операторів сфери телекомунікацій; – розробка проекту змін до Державного класифікатора продукції та послуг; – забезпечення методичного обґрунтування визначення операторів із значною ринковою владою на ринках телекомунікаційних послуг.
Правила подання, затвердження та звітування по Інвестиційним планам операторів телекомунікацій	формування структури побудови системи звітування по Інвестиційним планам; – зміст та порядок заповнення форм звітності по Інвестиційним планам для розрахунку обсягів додаткових довгострокових витрат; – рекомендації щодо строків подання звітності; – рекомендації щодо побудови системи контролю звітності.
Методики тарифоутворення на базові телекомунікаційні послуги	методика визначення розмірів витрат на реалізацію бізнес-процесів при наданні базових телекомунікаційних послуг для кожного типу мереж; – система ведення роздільного обліку витрат на основі бізнес-процесів, що задіяні для надання базових телекомунікаційних послуг для кожного типу мереж із визначенням розмірів поточної собівартості на основі Класифікатора експлуатаційних витрат; – порядок розрахунку тарифів на базові телекомунікаційні послуги для кожного типу мереж на основі алгоритму врахування довгострокових додаткових витрат із визначенням розмірів додаткових довгострокових витрат на основі Правил подання, затвердження та звітування по Інвестиційним планам операторів телекомунікацій.

сприятиме збільшенню доходів операторів телекомунікацій, задоволенню потреб споживачів в телекомунікаційних послугах, збільшенню обсягу послуг та підвищенню їх якості, розвитку та модернізації телекомунікаційної мережі. З метою отримання максимально достовірної інформації про обсяги інвестицій, що додаються до собівартості телекомунікаційних послуг, було розроблено Класифікатор інвестиційних витрат та методологія визначення оптимального співвідношення власного та запозиченого капіталу операторів телекомунікацій для розрахунку середньозваженої вартості капіталу.

5. *Методика визначення тарифів на базові телекомунікаційні послуги.* Для визначення розмірів тарифів на базові послуги був адаптований алгоритм Методики визначення собівартості послуг взаємоз'єднання мереж операторів телекомунікацій. В основу якого, покладено визначення розмірів витрат, що їх зазнає оператор телекомунікацій, при організації навантаження на власній мережі в одиницю виміру обсягу певного виду телекомунікаційної послуги за рекомендованим Європейською Комісією підходом LRIC (Модель розрахунку тарифу на основі визначення додаткових довгострокових витрат). Найважливішим питанням в цьому процесі стала уніфікація підходів до формування переліку та обсягів витрат за визначеними бізнес-процесами, специфічне адаптоване обмеження видів витрат, що відносяться до собівартості послуг, врахування обсягів капіталовкладень у розвиток типів телекомунікаційних мереж, забезпечення можливості здійснення регуляторного аудиту етапів розрахунку тарифів тощо.

Вищевикладене сформувало комплекс взаємопов'язаних результатів – набір науково-обґрунтованих складових системи, що у сукупності є взаємодоповнюючими вихідними даними процесу тарифоутворення на телекомунікаційні послуги (див. табл. 1).

На основі розроблених складових Системи тарифоутворення, в процесі виконання комплексу науково-дослідних робіт, додатково було розроблено Порядок встановлення тарифів на базові телекомунікаційні послуги, який є консолідованим документом, що завершує процедуру тарифоутворення для телекомунікаційних послуг в частині:

- використання Методики тарифоутворення на базові телекомунікаційні послуги для кожного типу мереж;
- впровадження роздільного обліку витрат операторів телекомунікацій відповідно до Класифікатора видів експлуатаційних витрат;
- класифікування видів послуг у сфері телекомунікацій і визначення обсягів надання операторами цих послуг в залежності від типів мереж;
- використання Методики визначення операторів із значною ринковою владою (домінанта) для демонополізації та розвитку конкуренції.

Висновки. Розроблені складові Системи тарифоутворення в сфері телекомунікацій утворили організаційно-економічний та нормативний базис для:

- забезпечення надання населенню телекомунікаційних послуг за тарифами, затвердженими у встановленому порядку;
- визначення економічної обґрунтованості розрахунків собівартості та інвестиційних витрат при розрахунку тарифів;
- забезпечення економічної обґрунтованості видів витрат на надання телекомунікаційних послуг;
- залучення інвестицій відповідно до прийнятої для європейських інвесторів процедури;
- аналізу результатів діяльності операторів телекомунікацій за період дії затверджених тарифів;
- прогнозування розвитку ринку телекомунікаційних послуг та доходів держави від фінансових результатів діяльності операторів телекомунікацій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 21739 від 21.08.2007 / Методика визначення собівартості послуг взаємоз'єднання мереж операторів телекомунікацій / К.О. Танащук, О.Л. Нечипорук та інш.
2. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 24942 від 11.07.2008 / Еталонні моделі реалізації послуг взаємоз'єднання мереж операторів телекомунікацій / К.О. Танащук, О.Л. Нечипорук, М.О. Чумак, Н.О. Котова.
3. Розробка методики визначення тарифів на базові телекомунікаційні послуги [Текст]. – Звіт про НДР / НДЦ «Телекомунікації без меж»; наук. кер. Танащук К.О.; вик.: Нечипорук О.Л., [та інш]. – О., 2006. – 31 с. – Инв. № 0710U003634
4. Срапионов О. Сергеевич Экономика и планирование связи [Текст] : [Учебник для техникумов связи] / О.С. Срапионов, В.В. Вишнева, Б.А. Воронов ; Под общ. ред. канд. экон. наук доц. О.С. Срапионова. - Москва : Связь, 1968. - 367 с.
5. Орлов В.М. Экономика галузі зв'язку: Підруч. для студ. екон. спец. вищ. і серед. навч. закл. галузі зв'язку: У 2 т. Т. 1. Управління, планування, ресурси / В.М. Орлов, В.М. Гранатуров, Ф.З. Мардаровський, Н.П. Спільна, Н.П. Потапова-Сінько, А.П. Чухліб; Укр. держ. акад. зв'язку ім. О.С.Попова. - 2-ге вид., переробл. і доп. - О., 1999. - 236 с.
6. Directive 2002/19/EC of the European Parliament and of the Council of 7 March 2002 on access to, and interconnection of, electronic communications networks and associated facilities (Access Directive), Official Journal of the European Communities, Article 12, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32002L0019:EN:NOT>
7. Directive 2002/21/EC of the European Parliament and of the Council of 7 March 2002 on a common regulatory

framework for electronic communications networks and services (Framework Directivell), http://ec.europa.eu/information_society/topics/telecoms/regulatory/new_rf_documents/l_10820020424en00330050.pdf

8. Williamson B. Access Pricing in Telecommunications – Time to Revisit LRIC?, <http://www.indepen.uk.com/docs/LRIC.pdf>

9. European Economic Research Ltd. 2000. Europe Economics. Final Report on the Study of an adaptable

"bottom-up" model capable of calculating the forward-looking, long-run incremental costs of interconnection services for EU Member States, prepared for the European Commission April 2000. <http://www.ispo.cec.be/infosoc/telecompolicy/en/lricmain.pdf>

10. Evans D. S. and Heckman J. J. 1984. "A Test for Subadditivity of the Cost Function with an Application to the Bell System." American Economic Review, Vol. 74:615-623.

СУТНІСТЬ ТА ПРИНЦИПИ КООПЕРАЦІЇ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

THE CONTENT AND PRINCIPLES OF COOPERATION IN AGRICULTURE

УДК 334.7.01

Ходирева О.С.

аспірант кафедри менеджменту організацій
Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

У статті розкрито суть поняття «кооператив». Наведено основні думки визнаних класиків та сучасних учених щодо визначення кооперації. Узагальнено досвід і доповнено визначення кооперативу. Розглянуто принципи кооперації. Внесено рекомендації щодо розподілу їх на загальні та спеціальні.

Ключові слова: кооперація, сільськогосподарська кооперація, кооператив, кооперативне товариство, принципи кооперації.

В статті раскрыта суть понятия «кооператив». Приведены основные мысли признанных классиков и современных ученых в определении кооперации. Обобщен опыт и дополнено

определение кооператива. Рассмотрены принципы кооперации. Внесены рекомендации по их разделению на общие и специальные.

Ключевые слова: кооперация, сельскохозяйственная кооперация, кооператив, кооперативное общество, принципы кооперации.

The article deals with the concept of the cooperative. The basic idea of recognized classics and modern scientists to determine. The experience and supplemented the definition of the cooperative. The considered principles of cooperation.

Key words: cooperation, agricultural cooperation, cooperative, cooperative society, the principles of cooperation.

Постановка проблеми. Після здобуття Україною незалежності в 90-х роках ХХ ст. та на початку нового тисячоліття було прийнято низку законів, направлених на роздержавлення власності. Вони були викликані необхідністю реформ в економіці нової країни. Розвиток господарства старим шляхом став неможливий. Наявні на той час форми об'єднань – колективні господарства (колгоспи) – повністю вичерпали себе.

Безгосподарність, безвідповідальність, недбале відношення призвели до занепаду цілих галузей господарства, у тому числі або навіть у першу чергу сільського господарства. Зношеність основних фондів, безпідставне та масове подорожчання основних компонентів, необхідних для сільськогосподарського виробництва, відсутність підтримки держави (дотування) призвели навіть не до збитковості галузі, а до повної відсутності можливостей її подальшого розвитку.

Одним із перших кроків до реформування економіки став прийнятий 17 липня 1997 р. Закон України «Про сільськогосподарські кооперації», згідно з яким сільськогосподарська кооперація визначалась як система сільськогосподарських кооперативів, їх об'єднань, утворених із метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб членів кооперативів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ваго-

мий внесок у розвиток теоретичних засад сільськогосподарської кооперації зробили такі класики кооперативної думки, як М. Туган-Барановський, О. Чаянов, М. Кондратьєв, М. Левицький, Б. Мартос, І. Ємельянов, О. Анциферов, Ф. Оуен, Ш. Фур'є, Ф. Райффайзен та ін. Серед сучасних економістів-аграрників, що займаються дослідженням проблем розвитку кооперації, слід відмітити О. Сєрову, А. Римаука, Ф. Горбоноса, О. Рисального, М. Маліка, В. Зіновчука, А. Пантелеймоненка, Г. Черевка, Л. Молдавана, В. Гончаренка, Ю. Ушкаренко та ін.

Постановка завдання. Головною метою статті є висвітлення та узагальнення теоретичних положень визначення кооперативу. Об'єктом дослідження виступає визначення кооперативу. Предметом дослідження є сукупність факторів, що впливають на значення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світовий досвід кооперативного руху протягом тривалого періоду часу свого розвитку неодноразово доводив ефективність і незаперечні переваги цієї форми господарювання, а також велику роль у становленні, розвитку і зміцненні агропромислового комплексу.

Загальновідомо, що термін «кооперація» походить від латинського слова cooperatio і означає співробітництво, співпрацю. Такого підходу дотри-

мується більшість науковців. Наприклад, за Словником економічних термінів кооперація – форма господарювання, що базується на спільному використанні майна кооперативу, при цьому зберігається форма довгострокових і стійких зв'язків між підприємствами, зайнятих спільним виробництвом певної продукції [1, с. 68].

На думку академіка І. Буздолова, «кооператив – живий суспільно-господарський організм, який постійно розвивається. Його зміст, функції, механізм діяльності в міру переходу від вихідних найпростіших форм до більш досконалих, адекватних якісно новому стану і рівню розвитку матеріального виробництва, постійно змінюються» [2].

За час тривалого періоду адміністративного господарювання (1930–1984 рр.) було розмито саме поняття «кооперація», втрачено економічний зміст сільськогосподарської кооперації. Для того щоб повернутися до початкового поняття міжфермерської кооперації, треба звернутися до визначення сільськогосподарської кооперації в працях класиків.

За визначенням М. Туган-Барановського, «кооператив є таке господарське підприємство декількох добровільно об'єднаних осіб, яке має на меті не отримання великого прибутку на витрачений капітал, але збільшення завдяки загальному

веденню господарства трудових доходів своїх членів або скорочення витрат останніх» [3].

М. Туган-Барановський у книзі «Соціальні основи кооперації» мету кооперативів визначив як «найбільший ступінь добробуту своїх членів» [4]. Учений підкреслював прагнення кооперативів до збільшення трудових доходів своїх членів або до зменшення витрат цих членів на їх споживчі потреби.

К. Пажитнов визначав кооператив як елемент соціального руху: «Кооператив є таке добровільне об'єднання декількох осіб, яке має на меті спільними зусиллями боротися з експлуатацією з боку капіталу і поліпшити становище своїх членів у процесі виробництва, обміну або розподілу господарських благ...» [5].

Найбільш глибоке і точне визначення кооперації дав видатний теоретик О. Чаянов. Перебуваючи у повній згоді з М. Туган-Барановським і К. Пажитновим щодо питань кооперації, він йде далі їх шляхом щодо її конкретизації. Вчений пише, що «кооперація селянська ... являє собою досить досконалий варіант селянського господарства, що дозволяє дрібному товаровиробникові, не руйнуючи своєї індивідуальності, виділити зі свого плану ті його переваги, в яких велика форма

Таблиця 1

Принципи кооперації

Принцип кооперації	Зміст принципу
Добровільне і відкрите членство	Кооперативи є добровільними організаціями, відкритими для всіх осіб, які можуть використовувати їх послуги і готові взяти на себе всі пов'язані з членством обов'язки без дискримінації за гендерними, соціальним, расовими, політичними або релігійними ознаками.
Демократичний контроль із боку членів	Кооперативи – це демократичні організації, контрольовані їхніми членами, які беруть активну участь у розробці політики та прийнятті рішень. Чоловіки і жінки, які виконують функції виборних представників, звітують перед членами кооперативів. У первинних кооперативах члени мають рівне право голосу (один член – один голос); кооперативи на всіх рівнях також організуються на демократичній основі.
Участь членів в економічній діяльності	Основний капітал кооперативу формується з рівних внесків його членів під демократичним контролем. Хоча б частина такого капіталу є, як правило, загальною власністю кооперативу. Однією з умов членства в кооперативі є відсутність компенсації або обмежений розмір компенсації, що отримується членами від внесеного капіталу. Члени кооперативу виділяють одержуваний прибуток для досягнення однієї або всіх із таких цілей: розвиток кооперативу, можливо, шляхом створення резервів, хоча б частина яких є неподільною; розподіл доходів серед членів пропорційно їх операціям із кооперативом і підтримка інших видів діяльності, затверджених членами кооперативу.
Автономія і незалежність	Кооперативи – це автономні організації, які діють на основі самопомоги під контролем їх членів. Якщо вони укладають угоди з іншими організаціями, у тому числі з урядами, або вишукують кошти із зовнішніх джерел, вони роблять це на умовах, що забезпечують демократичний контроль із боку їх членів та збереження автономії кооперативів.
Освіта, професійна підготовка та інформація	Кооперативи забезпечують освіту і професійну підготовку своїх членів, виборних представників, керівників і працівників для того, щоб вони могли ефективно сприяти розвитку їх кооперативів. Вони інформують представників широкої громадськості, передусім молодь і лідерів рухів, про характер і результати кооперації.
Співпраця кооперативів	Кооперативи з максимальною ефективністю служать інтересам своїх членів і зміцнюють кооперативний рух шляхом спільної роботи в рамках місцевих, національних, регіональних і міжнародних структур.
Турбота про суспільство	Кооперативи діють на основі схваленної їх членами політики в цілях досягнення сталого розвитку своїх громад.

виробництва має безсумнівні переваги над дрібною, й організувати їх спільно із сусідами...» [6].

Розвиваючи цю думку, О. Чаянов дав таке визначення кооперативу як організаційно-господарської форми: «Кооператив являє собою організовану на колективних засадах частину економічної діяльності тієї чи іншої групи осіб, покликаної обслуговувати інтереси цієї групи і тільки цієї групи» [7].

Науковець глибоко досліджує природу кооперативного руху, зазначаючи, що кооперативне підприємство «ніколи не може бути самодостатнім підприємством, яке має власні інтереси, що лежать поза інтересами членів, що його створили; це підприємство, яке обслуговує своїх клієнтів, які є його господарями і будують його управління так, щоб воно було безпосередньо відповідальним перед ними і тільки перед ними» [8].

Дані визначення О. Чаянова глибоко відображають сутність кооперативу і дають змогу визначити економічний зміст міжфермерської кооперації, який полягає передусім у принципах господарювання, що найбільш удадо поєднуються саме в кооперації: особиста зацікавленість і відповідальність людини з перевагами концентрації виробництва.

У минулому дослідниками кооперації давались дещо інші тлумачення визначення кооперативу.

Так, У. Кінг уважав, що кооператив ставить за мету надання людям можливості уникати незручностей і проблем, які в них виникають, коли діють

поодинці, а також досягти вигод, яких вони інакше б не мали.

Г. Ліфман зазначав, що кооперативи – це господарства, метою яких є сприяння або доповнення домашнього чи промислового господарства своїх членів шляхом спільного ведення справи.

Ш. Жід наголошував, що кооперативна асоціація на відміну від капіталістичного товариства піклується про задоволення потреб своїх членів, а не про отримання прибутку.

В. Пекарський зауважував, що кооператив – це співтовариство, яке має на меті взаємодопомогу, просвітню та культурну діяльність і не видає учасникам підприємницького прибутку в жодному вигляді.

І. Зессен уважав кооперативом об'єднання осіб із нефіксованим числом членів, побудоване на принципах самодіяльності та демократичної рівноправності, яке має на меті допомогу своїм членам шляхом організації спільного виробничого чи розподільчого підприємства [9, с. 27].

С. Прокопович дійшов висновку, що кооперативне товариство – це: об'єднання необмеженого числа осіб, які вільно вступають і вибувають із нього виходячи із власних інтересів, ґрунтується на демократичному принципі повноправності та рівноправності всіх членів та їхньому самоуправлінні, не поглинає індивідуальності своїх членів, здійснює господарські операції, що належать до сфери виробництва, обміну або кредиту, за спільний раху-

Рис. 1. Принципи кооперації

нок членів прагне підвищити продуктивність і дохідність їхньої праці, полегшити та здешевити ведення ними виробництва і домашнього господарства, звільнити своїх членів від експлуатації скупниками, крамарями, лихварями, а також зробити непотрібним велике капіталістичне виробництво та в якому чистий дохід розподіляється пропорційно ступеню участі кожного члена в загальній справі.

Кожне наступне визначення є більш широко розкрите, ніж попереднє, але їх об'єднує одна загальна риса – добровільна спільна участь для задоволення потреб. Ця ідея і лежить в основі кооперації.

Виходячи з вищезазначеного, вважаємо, що суть кооперації полягає в задоволенні економічних потреб виробників в одержанні засобів виробництва, збуті продукції, наданні великої кількості послуг, які необхідні в сучасних умовах сільськогосподарської діяльності. Одержання таких послуг іншим шляхом часто або фізично неможливе, або економічно недоцільне. Реалізація цієї економічної мети потребує об'єднання фізичних, матеріальних, фінансових та людських ресурсів у рамках кооперативів.

Будь-який кооператив ґрунтується на рівності його членів, які є не пайовиками, які б очікували прибутку з вкладеного капіталу, а кооператорами, які прийняли рішення про виконання деяких специфічних аспектів діяльності своїх господарств через кооператив. Цілком природно, що на тих чи інших моральних цінностях будується робота різних організацій, але для кооперативних об'єднань моральні цінності становлять саму суть механізму їх діяльності.

Кооперативи ґрунтуються на принципах, які вимагають упровадження специфічних методів управління. Принципи, своєю чергою, є керівними вказівками, за якими кооперативи втілюють свої цінності в життя.

Принципи кооперативів та їх об'єднань кожної з держав мають відповідати міжнародним кооперативним принципам, схваленим Міжнародним кооперативним альянсом (МКА – International Cooperative Alliance, ICA) – неурядовою міжнародною організацією, що об'єднує національні, регіональні союзи та федерації кооперативів, головним чином споживчі, кредитні та сільськогосподарські, і представляє кооперативний рух по всьому світі.

Слід погодитись із точкою зору М.Й. Маліка, яка полягає в тому, що кооперативні принципи – це система абстрактних ідей, сформованих у результаті практичного досвіду, які відображають особливі цілі й унікальність кооперативної організації та є керівними настановами для тих, хто має бажання створити кооператив [10, с. 154].

На підставі вищевикладеного та з урахуванням Закону України «Про кооперацію» визначені в Законі загальні принципи кооперації нами було доповнено основними спеціальними принципами [11; 12].

Спеціальні принципи необхідні для уточнення та

більш чіткого розуміння діяльності кооперативів.

Висновки з проведеного дослідження.

Визначення, що виникли в літературі з приводу поняття «кооперація», вражають своїм різноманіттям, проте переважно мають однакову методологічну суть, тому вважаємо, що кооператив, заснований як об'єднання власників на добровільній основі для спільного задоволення потреб усіх членів товариства надає найбільш сприятливі можливості для повного, рівного, справедливого розвитку членів. Виконання деяких специфічних аспектів діяльності через об'єднання окремих господарств (кооперативів) дає можливість власникам використовувати ресурс, але водночас дає можливість діяти автономно, не порушуючи інтересів одне одного. Це й є основним вагомим моментом діяльності кооперативу, а разом із тим надає необмежені перспективи у розвитку як однієї з найбільш прогресивних форм об'єднань в агропромисловій сфері.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Словник економічних термінів / С.В. Васильєв [та ін.]. – Дніпропетровськ : ДДАУ. – 192 с.
2. Буздалов І.Н. Аграрная теория: концептуальные основы и современные представления / І.Н. Буздалов // Аграр. наука. – 2003. – № 4. – С. 4–7.
3. Туган-Барановский М.И. Социально-экономическая природа кооперации / М.И. Туган-Барановский. – М. : Экономика, 1989. – 261 с.
4. Туган-Барановский М.И. Социальные основы кооперации / М.И. Туган-Барановский ; предисл., комент. Л.А. Булочникова, Г.Н. Сорвина, Т.П. Субботина. – М. : Экономика, 1989. – 496 с.
5. Пажитнов К.А. Основы кооперации / К.А. Пажитнов. – М., 1990. – 67 с.
6. Чаянов А.В. Крестьянское хозяйство: Избранные труды / А.В. Чаянов ; Редкол. сер.: Л.И. Абалкин (пред.) и др. – М. : Экономика, 1989. – 492 с.
7. Чаянов А. В. Основные идеи и формы крестьянской кооперации / А.В. Чаянов // Избранные произведения. – М. : Московский рабочий, 1989. – С. 181–296.
8. Чаянов А. В. Основные идеи и формы организации крестьянской кооперации / А.В. Чаянов. – М. : Наука, 1991 – 302 с.
9. Зіновчук В.В. Основи сільськогосподарської обслуговуючої кооперації : [навч. посіб.] / В.В. Зіновчук, Л.В. Молдаван, В.Б. Моссаковський [та ін.]. – К. : Вища освіта, 2001. – 464 с.
10. Соціально-економічні засади розвитку сільських територій (економіка, підприємництво і менеджмент) : [монографія] / М.И. Малік, М.Ф. Кропивко, О.Г. Булавка [та ін.] ; за ред. М.И. Маліка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 642 с.
11. Сиченко В.В. Особливості розвитку обслуговуючої кооперації в аграрній сфері / В.В. Сиченко, О.С. Ходирєва // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2015. – Вип. 13. – Ч. 4. – С. 78–80.

МОДЕЛЬ АДАПТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ ПІДСИСТЕМОЮ ПІДПРИЄМСТВ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ УКРАЇНИ ЯК ЗАСІБ УДОСКОНАЛЕННЯ ЇЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

ADAPTIVE MANAGEMENT MODEL FOR THE FINANCIAL SUBSYSTEM OF ENTERPRISES AND ORGANIZATIONS OF CONSUMER COOPERATIVES AS A MEANS TO IMPROVE ITS INFORMATION PROVISION

Мета статті полягає у формуванні та розробці заходів щодо впровадження адаптивної моделі управління фінансовою підсистемою підприємств та організацій споживчої кооперації України, з метою удосконалення його інформаційного забезпечення. Методика дослідження. Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: аналізу та синтезу, систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. Результати. Розроблено адаптивну модель управління фінансовою підсистемою підприємств та організацій споживчої кооперації, яка є засобом удосконалення інформаційного забезпечення управління їх фінансовою підсистемою. Для підвищення ефективності управління фінансовою підсистемою організацій та підприємств споживчої кооперації у процесі накопичення інформації та формування інформаційних потоків, з метою поліпшення якості роботи загальної системи управління, запропоновано використання моделі, яка ґрунтується на принципах системного, процесного, ситуаційного та адаптивного управління. Практична значущість результатів дослідження. У статті обґрунтовано, що впровадження запропонованих заходів буде сприяти підтримці внутрішньої стабільності як підприємств і організацій так і системи споживчої кооперації в цілому та удосконаленню інформаційного забезпечення управління їх фінансовою підсистемою.

Ключові слова: фінансова підсистема, адаптивна модель, інформаційне забезпечення, адаптація, споживча кооперація, управління

Цель статьи заключается в формировании и разработке мероприятий по внедрению адаптивной модели управления финансовой подсистемой предприятий и организаций потребительской кооперации Украины, с целью усовершенствования его информационного обеспечения. Методика исследования. Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: анализа и синтеза, систематизации и обобщения, диалектического подхода. Результаты. Разработана адаптивная модель управления финансовой подсистемой предприятий и организаций потребительской кооперации, которая является средством совершенствования информационного обеспечения управления их финансовой подсистемой. Для повышения эффективности

управления финансовой подсистемой организаций и предприятий потребительской кооперации в процессе накопления информации и формирования информационных потоков, с целью улучшения качества работы общей системы управления, предложено использование модели, основанной на принципах системного, процессного, ситуационного и адаптивного управления. Практическая значимость результатов исследования. В статье обосновано, что внедрение предложенных мероприятий будет способствовать поддержанию внутренней стабильности как предприятий и организаций так и системы потребительской кооперации в целом и совершенствованию информационного обеспечения управления их финансовой подсистемой.

Ключевые слова: финансовая подсистема, адаптивная модель, информационное обеспечение, адаптация, потребительская кооперация, управление

The purpose of the article is in the formation and development of measures for the implementation of adaptive management model financial subsystem of enterprises and organizations of consumer cooperatives in Ukraine, in order to improve its information provision. The methodology of the study. The solution of these problems in an article carried by such scientific and special research methods: analysis and synthesis, generalization and systematization, the dialectical approach. Results. A model adaptive control subsystem of financial enterprises and organizations of consumers' co-operative society, which is a means of improving information support for the management of their financial subsystem. To improve the efficiency of financial management sub-system of organizations and enterprises of consumer cooperation in the process of accumulation of information and the formation of information flows in order to improve the quality of the overall management system, proposed the use of a model based on the principles of the system, process, situational and adaptive management. The practical significance of the research results. The article substantiates that the implementation of the proposed measures will contribute to the maintenance of internal stability as the enterprises and organizations and the system of consumer cooperatives in general and the improvement of information support of the management of their financial subsystem.

Key words: Financial subsystem, adaptive model, information technology, adaptation, consumer cooperation, governance

УДК 338.2:000

Шимановська-Діаніч Л.М.

д.е.н., професор,
завідувач кафедри менеджменту
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський
університет економіки і торгівлі»

Титаренко І.В.

асистент кафедри бухгалтерського
обліку і аудиту
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський
університет економіки і торгівлі»

Проведений аналіз реального стану управління фінансовою підсистемою підприємств та організацій споживчої кооперації показав, що існує низка основних недоліків, які потребують удосконалення. Економіко-організаційний аналіз (метод експертного опитування та кластерний

аналіз) інформаційних та комунікаційних процесів на підприємствах та в організаціях споживчої кооперації дозволяє зробити висновок, що існуюча система комунікацій у переважній більшості практично неадаптована до сучасних економічних, відносин.

Теоретичні, методичні та практичні аспекти наукових досліджень які присвячені виокремленню фінансової підсистеми як складової загальної системи підприємства, визначенню її ролі і функцій та формуванню відповідних підходів до управління нею ґрунтовно висвітлені в економічній літературі. Зокрема в наукових працях Л. А. Бернстайн [1], Є. Брігхем, І. О. Бланка [2], П. В. Журавльова [3], Є. Є. Юніна [4], В. В. Ковальова [5], Л. А. Костирко [6], О. П. Крайник, Г. В. Осовської [7], К. І. Редченко, Дж. Г. Сігела, В. П. Сладкевич [8], Дж. К. Шим. Проте на сьогодні актуальним є питання удосконалення систематизації інформаційного забезпечення в управлінні фінансовою підсистемою з використанням методичних засад адаптованості.

Метою даної статті є розробка рекомендацій щодо удосконалення інформаційного забезпечення управління фінансовою підсистемою підприємств та організацій споживчої кооперації у контексті впровадження адаптивної моделі управління.

Недостатній рівень адаптації системи споживчої кооперації до сучасних умов господарювання характеризується невизначеністю та швидкою зміною чинників як у зовнішньому середовищі, яке оточує її підприємства та організації, так і у їх внутрішньому середовищі. Для підвищення ефективності управління фінансовою підсистемою організацій та підприємств споживчої кооперації у процесі накопичення інформації та формування інформаційних потоків, з метою поліпшення якості роботи загальної системи управління, запропоновано використовувати модель, яка ґрунтується на принципах адаптивного управління. Це сприятиме забезпеченню підтримки внутрішньої стабільності як підприємств і організацій так і системи споживчої кооперації у цілому та удосконаленню інформаційного забезпечення управління їх фінансовою підсистемою. Крім того, варто зазначити, що в даних умовах розвитку виникла об'єктивна необхідність орієнтуватися на пасивну модель управлінської політики, яка б забезпечувала захист від впливу можливих загроз зовнішнього середовища. Однак, виходячи з необхідності стратегічної орієнтації будь-якого підприємства, об'єктом має стати пошук моделі ефективної адаптації. Аналізуючи принципи адаптивного управління, ми погоджуємося з науковцями, які розглядають сутність адаптації, як процес пристосування підприємства до зовнішніх мінливих умов, що включає в себе систему організаційно-економічних та соціальних регуляторів і має на меті забезпечення стійкості функціонування організації у довгостроковій перспективі.

Саме адаптація підприємств і організацій споживчої кооперації до невизначених умов зовнішнього середовища забезпечить підвищення ефективності функціонування на протязі всієї їх діяльності. Саме пристосування таких умов для системи споживчої кооперації, яка має свої соці-

альні та економічні особливості на відміну від інших суб'єктів господарювання, надасть можливість підвищити якість управління загалом та інформаційними потоками у фінансовій підсистемі.

Метою, запропонованої моделі адаптивного управління фінансовою підсистемою організацій та підприємств споживчої кооперації є надання інформації апарату управління щодо внутрішнього стану організації або підприємства, особливостей, проблем та умов їх функціонування, послідовності дій та процесів, які відбуваються в організації або на підприємстві, результатів їх реалізації на кожному етапі, що є підставою для подальшого прийняття управлінських рішень спрямованих на підвищення ефективності функціонування як фінансової підсистеми, так і системи управління організацією або підприємством в цілому.

Відповідно до цього завданнями функціонування даної моделі є:

дослідження процесів формування інформаційних потоків фінансової підсистеми організацій та підприємств споживчої кооперації;

визначення процесів формування, аналізу, планування та коригування інформаційних потоків фінансової підсистеми організацій та підприємств споживчої кооперації;

оцінювання результативності процесів управління фінансовою підсистемою з виділенням показників, за якими буде плануватися і оцінюватися ефективність моделі управління фінансовою підсистемою;

розроблення пропозицій щодо удосконалення управління фінансовою підсистемою підприємств або організацій споживчої кооперації з виділенням центру управління інформаційними потоками;

визначення недоліків та напрямів подальшого удосконалення управління фінансовою підсистемою із зазначенням чинників впливу на результативність впровадження адаптивної моделі до системи управління підприємством або організацією споживчої кооперації.

Проаналізувавши низку наукових праць, присвячених питанням адаптивного моделювання [1, 2, 3, 4, 5], вважаємо, що адаптивне управління фінансовою підсистемою організацій та підприємств споживчої кооперації доцільно проводити за такими етапами (рис. 1):

Отже, відповідно до запропонованої моделі, адаптивне управління фінансовою підсистемою підприємств та організацій споживчої кооперації буде складатися з чотирьох етапів, що безпосередньо пов'язані між собою, а результативність проведення певного етапу є основою для реалізації наступного.

На першому етапі, адаптивна модель управління фінансовою підсистемою складається з входів внутрішньої та зовнішньої інформації, ресурсів процесу, які здійснюють обробку всього масиву інформації та виходів. Відповідно до цього, всі

процеси «входу-виходу» даної моделі, пропонуємо розмежувати за трьома блоками, кожен з яких буде виконувати свої функції:

перший блок (Б1) об'єднує процеси аналізу змістових чинників та даних моделювання й визначення значень параметрів інформаційного забезпечення управління фінансовою підсистемою (зовнішньої та внутрішньої інформації). До зовнішньої інформації, яка має значний вплив на подальші два блоки при прийнятті управлінських рішень, належить інформація яка надходить з відповідних джерел (законодавча база, статистичні дані по Україні та за кордоном) і відображає ринкові зміни, політичну, соціальну та економічну ситуацію в країні та світі, взаємозв'язки з міжнародними кооперативними організаціями тощо. Внутрішня інформація, що характеризує стан системи споживчої кооперації, щомісячно надходить від ОСС, які, у свою чергу, отримують її від РСС (РСТ, ССТ), а ті від підприємств, що входять до їх складу, у вигляді звітів (фінансова та статистична звітність). Крім того, на вимогу Управління бухгалтерського обліку і фінансів (відділ економіки та відділ бухгалтерського обліку, звітності та корпоративних прав), відповідно до розробленого графіку, має надходити інформація про поточні результати діяльності РСС, РСТ, ССТ та їх підприємств (за даними бухгалтерського обліку та планово-економічними показниками), що дасть змогу прискорити процес прийняття рішень щодо підвищення ефективності їх діяльності;

другий блок (Б2) – ресурси процесу, за допомогою яких буде не тільки оброблятися поточна та звітна інформація від ОСС, РСС, РСТ та підприємств, а й на її основі буде визначатися найсуттєвіша інформація для подальшого аналізу і прийняття управлінських рішень. В межах Управління бухгалтерського обліку і фінансів запропоновано

виділити підрозділ - Центр управління інформаційними потоками фінансової підсистеми, який буде координувати надходження необхідної інформації, обробляти її, складати управлінську документацію та звітність, за потребою та передавати її до апаратів управління ССТ, РСТ, РСС, ОСС та Укоопспілки. Виділення такого центру, дасть змогу більш якісно та вчасно відстежувати необхідну управлінську релевантну інформацію, аналізувати її, робити висновки і пропозиції та передавати їх до вищого рівня управління – Укоопспілки, на остаточне затвердження. Керуватися даний Центр буде положенням, яке визначає права, обов'язки, працівників, що входять до його складу, та комунікаційні зв'язки з іншими підрозділами тощо.

третій блок (Б3) – вихід інформації (фінансова та статистична звітність), яка містить комерційну таємницю та дані управлінського обліку і звітності, що передаватимуться у апарати управління Укоопспілки, ОСС, РСС, РСТ та ССТ для остаточного прийняття управлінських рішень.

Розглянемо другий етап моделі - оцінювання результативності управління фінансовою підсистемою, метою якого є визначення ступеню реалізації та ефективності управлінських рішень, досягнення поставлених цілей, ефективності використання наявних ресурсів тощо. Необхідним є формування системи показників, за якими планується і оцінюється ефективність управління фінансовою підсистемою та її вплив на подальший розвиток як підприємств і організацій так і системи споживчої кооперації в цілому.

Третій етап адаптивного управління фінансовою підсистемою підприємств та організацій споживчої кооперації ґрунтується на системному підході. Удосконалення управління фінансовою підсистемою за допомогою координуючого підрозділу, а саме

Рис. 1. Етапи моделі адаптивного управління фінансовою підсистемою організацій та підприємств споживчої кооперації [удосконалено автором на основі 1]

IV Етап. Встановлення недоліків та визначення напрямів подальшого удосконалення управління фінансовою підсистемою

Результати оцінювання процесів управління фінансовою підсистемою, ступінь досягнення визначених цілей та реалізації

Фактори впливу на результативність впровадження адаптивної моделі управління фінансовою підсистемою

Вплив зовнішніх факторів:

1. Підвищення конкурентного середовища, в тому числі з урахуванням новітніх інструментів та технологій управління.
2. Зміна ринкових умов попиту та пропозиції, новітні тенденції розвитку.
3. Зниження ефективності маркетингових заходів, системи збуту, методів заохочення і задоволення потреб споживачів.
4. Недосконалість законодавчої системи та її вплив на діяльність системи споживчої кооперації.
5. Політична, соціальна та економічна нестабільність в країні.
6. Повільне реагування та прогнозування ринкових змін, опрацювання статистичної інформації тощо.
7. Недосконалість взаємозв'язків міжнародними кооперативними організаціями

Вплив внутрішніх факторів:

1. Зниження ефективності маркетингових досліджень.
2. Несвоєчасне реагування на зміни у фінансовій діяльності.
3. Ненаалагоджена система якісного фінансово-економічного менеджменту.
4. Некоректне визначення напрямків та орієнтирів діяльності.
5. Повільні зв'язки організаційної структури управління на різних рівнях.
6. Неякісні умови праці персоналу.
7. Розвиток діяльності без застосування сучасних технологій.
8. Неякісне та неповне використання зв'язків у програмному забезпеченні УКС.
9. Неякісна кадрова політика та відсутність кооперативної освіти у працівників.
10. Повільне проходження інформації між відділами та апаратом управління

Визначення основних моментів подальшого напрямку діяльності та прийняття управлінських рішень, що виникли в результаті взаємозв'язку зовнішніх із внутрішніми факторами. Визначення причин невідповідності планових з фактичними результатами. Вивчення досвіду провідних компаній за процесами управління

Визначення факторів удосконалення:

1. Створення інформаційних потоків всередині структури фінансової підсистеми з включенням до неї необхідних структурних підрозділів за допомогою визначених шляхів надходження інформації.
2. Прискорення пошуку та відстеження необхідних документів та відповідної інформації в них.
3. Визначення змістовності та інформативності до внутрішньої первинної управлінської документації.
4. Простіша реєстрація вхідної зовнішньої та внутрішньої документації з визначенням її релевантності.
5. Взаємозв'язки персоналу відділу управління інформаційними потоками фінансової підсистеми у роботі з документами.
6. Визначення основних положень підсистеми, враховуючи специфіку внутрішнього управлінського апарату, застосування тренінгів, підвищення кваліфікації.
7. Формування компетенції персоналу, кадрового потенціалу, професіонального управлінського апарату, застосування контролю за цими процесами.
8. Створення центрів відповідальності на кожному етапі проходження інформації до фінансової підсистеми з метою налагодження інформаційно-технічного забезпечення у русі інформаційних потоків фінансової підсистеми.
10. Впровадження графіку документообігу в управлінні фінансовою підсистемою з використанням внутрішньої управлінської документації

Визначення ступеню внутрішніх факторів, які впливають на прийняття управлінських рішень у фінансовій підсистемі, процесі проходження інформації у ній. Прогнозування подальшої управлінської діяльності з використанням внутрішніх факторів

Визначення ефективності та основних недоліків факторів впливу впровадження заходів (напрямів) подальшого удосконалення управління фінансовою підсистемою

Рис. 2. Удосконалення управління фінансовою підсистемою підприємств та організації споживчої кооперації

центру управління інформаційними потоками фінансової підсистеми, буде проходити через виділення невід'ємних складових процесу розробки заходів, що притаманні досліджуваному об'єкту:

1. Оцінювання можливостей впровадження конкретних заходів, їх економічної доцільності, коригування згідно зі специфікою діяльності і стратегічних намірів.

2. Розробка напрямів удосконалення процесів управління фінансовою підсистемою за складовими, які тісно взаємопов'язані між собою у ході виконання запланованих завдань:

інформаційне забезпечення (блок збирання даних: пропонуємо створення каталогів, в яких буде формуватися інформація з різних відділів (підсистем) – внутрішня інформація та зовнішня інформація; блок обробки та передачі даних: вибрана інформація та дані з каталогів переходять у оцінювальний та аналітичний; блок аналізу та використання даних; блок передачі даних та контроль за їх виконанням; аналіз існуючих інформаційних потоків з метою виявлення недоліків та їх удосконалення у системі управління; створення інформаційних потоків всередині структури фінансової підсистеми з включенням до неї необхідних структурних підрозділів);

документообіг, як одна із складових інформаційного забезпечення (прискорення пошуку необхідних документів та відповідної інформації в них; покращення відстеження руху документа на етапах його життєвого циклу; скорочення тривалості термінів підготовки й узгодження документів);

організаційна складова (розробка концепції щодо умов організації фінансової підсистеми на основі впровадження інформаційної політики; визначення основних положень підсистеми, враховуючи специфіку внутрішніх взаємозв'язків між відділами; формування компетенції персоналу, кадрового потенціалу, професійного управлінського апарату, застосування тренінгів, підвищення кваліфікації; створення центрів відповідальності на кожному етапі проходження інформації до фінансової підсистеми з метою контролю за цими процесами; організація інформаційного руху за відповідними каналами та удосконалення такого процесу; налагодження інформаційно-технічного забезпечення у русі інформаційних потоків фінансової підсистеми).

Впровадження розроблених рекомендацій слід проводити за такими рівнями управління:

1. Управлінський рівень (формування організаційно-економічного механізму впровадження процесів управління фінансовою підсистемою, розробка завдань, функцій та певних логістичних процесів згідно із сформованими стратегічними намірами, проведення поточного аналізу і контролю реалізації управлінських рішень, інвестиційних процесів);

2. Інформаційно-технологічний рівень (реалі-

зація чітко визначених завдань, впровадження інноваційних технологій обробки інформації, вдосконалення програмного забезпечення УКС тощо);

3. Рівень фінансування (прогнозування грошових потоків, необхідних для впровадження процесів управління фінансовою підсистемою, пошук альтернативних джерел фінансування);

4. Прогнозування результативності (довгострокове і короткострокове планування результатів діяльності підприємства, оцінювання ефективності фактичних показників, порівняння планових з фактичними показниками).

Метою проведення четвертого етапу є визначення основних причин недосягнення бажаного фінансового стану, планових показників і конкурентних позицій, встановлення взаємозв'язків та ризиків. Четвертий етап адаптивної моделі управління фінансовою підсистемою підприємств та організацій споживчої кооперації ґрунтується на принципах ситуаційного підходу, що дає можливість підбирати методи та розробляти заходи з удосконалення управління, відштовхуючись від конкретної ситуації в якій опинилось підприємство або організація (рис. 2).

Отже, запропоновані етапи моделі адаптивного управління фінансовою підсистемою підприємств та організацій споживчої кооперації характеризують циклічний розвиток процесів формування інформаційних потоків у фінансовій підсистемі протягом визначеного періоду, на який розраховано впровадження певних заходів з метою підвищення ефективності їх діяльності. Разом з тим, впровадження даної моделі потребує відповідного кадрового забезпечення, що і буде предметом нашого подальшого дослідження.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гусева І.Ю. Розробка адаптивної моделі ефективного управління ринковим інтелектуальним капіталом підприємств [Електронний ресурс] / І.Ю. Гусева // Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання. – 2012. - № 7. – (0,5 д.а.). Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1293>

2. Панкратова Л.А. Адаптація підприємств в ринковій економіці / Л.А. Панкратова // Агроінком. – 2005. – № 5 – 6. – С. 77-79.

3. Татарнікова Н.І. Економіко-математичне моделювання управління адаптацією трудового потенціалу підприємства / Н.І. Татарнікова // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія економічна. - Випуск 32. - Львів, 2003 – С. 298-304.

4. Соколова Л.В. Оцінка ефективності функціонування організаційно-економічної системи адаптації підприємства до мінливого бізнес-середовища / Л.В. Соколова // Економіка і регіон. – 2004. – № 1(2). – С. 95-98.

5. Стасюк В.П. Моделі адаптивного управління підприємством: [Монографія] / В.П. Стасюк // Донецьк: ДонНУООО «Юго-Восток, Лтд.», 2002. - 224 с.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА ФОРМ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ

THE NATURE AND FORM OF ENTERPRISE RESTRUCTURING CONCEPTUAL APPROACHES

Розглянуто суть й обґрунтовано необхідність реструктуризації підприємств як основних суб'єктів економічних відносин. Узагальнено теоретичні засади реструктуризації підприємств, досліджено її форми, процес реструктуризації на підприємстві. На основі аналізу існуючих наукових підходів запропоновано власне визначення реструктуризації як сукупності комплексних цілеспрямованих управлінських заходів, обмежених у часі здійснення, стратегічного та тактичного характеру, що полягають у зміні організаційно-правового, виробничо-технічного, фінансово-економічного та соціального середовища організації, з метою адаптації до мінливих зовнішніх та внутрішніх умов діяльності, та забезпечення конкурентоспроможності підприємства в довгостроковій перспективі.

Ключові слова: реструктуризація, форми та види реструктуризації підприємств, реструктуризація виробництва, реструктуризація активів, фінансова реструктуризація, корпоративна реструктуризація.

В работе рассмотрена сущность и обоснована необходимость реструктуризации предприятий как основных субъектов экономических отношений. Обобщены теоретические основы реструктуризации предприятий, исследованы ее формы, процесс реструктуризации на предприятии. На основе анализа существующих научных подходов предложено собственное определение реструктуризации как совокупности комплексных целенаправленных управленческих

мер, ограниченных во времени осуществления, стратегического и тактического характера, которые заключаются в изменении организационно-правового, производственно-технического, финансово-экономической и социальной среды организации, с целью адаптации к изменяющимся внешним и внутренним условиям деятельности и обеспечения конкурентоспособности предприятия в долгосрочной перспективе.

Ключевые слова: реструктуризация, формы и виды реструктуризации предприятий, реструктуризация производства, реструктуризация активов, финансовая реструктуризация, корпоративная реструктуризация.

The essence and the necessity of restructuring as the main economic relations subjects were studied. Theoretical foundations of enterprise restructuring were analyzed, the company restructuring forms and processes were investigated. On the basis of existing scientific approaches it was proposed the restructuring definition as a set of comprehensive targeted management measures, time-limited implementation of strategic and tactical consisting in change of legal, technological, financial, economic and social environment of the organization adapting to changing external and internal conditions and ensure competitiveness in the long-term prospective.

Keywords: restructuring, restructuring forms and types, restructuring production, asset restructuring, financial restructuring, corporate restructuring.

УДК 65.016

Юрій Е.О.

к.е.н., доцент

Буковинський державний

фінансово-економічний університет

Постановка проблеми. Як показує практика, за умов нестабільності економіки, високих темпів інфляції, частих змін законодавчої бази та високих цін на енергоресурси, у багатьох підприємств виникають проблеми з платоспроможністю, що в подальшому може призвести до банкрутства [12, с. 151].

Головним завданням розвитку економіки України на сучасному етапі є забезпечення економічного зростання на основі підвищення ефективності функціонування підприємств, галузей і економіки в цілому для органічної інтеграції нашої держави у світову економічну систему. Успішне функціонування суб'єктів господарювання в ринкових умовах визначається їх готовністю до вчасної та раціональної реакції на зміни в зовнішньому та внутрішньому середовищах, швидкості проведення корегуючих заходів, одним із яких є реструктуризація підприємств.

Більшість підприємств рано чи пізно постають перед серйозними проблемами, що потребує докорінної трансформації їх організаційно-правових форм, виробничо-технологічної структури,

системи менеджменту та взаємодії з контрагентами і державою, тобто, пошуку нових шляхів підвищення ефективності діяльності та зростання конкурентоспроможності. Саме так, у загальному вигляді, можна визначити реструктуризацію підприємств, яка актуальна як для підприємств, що перебувають у відносно благополучному фінансово-економічному стані, так і для підприємств, результати діяльності і система управління якими не відповідають сучасним вимогам ринкової економіки або ж знаходяться на межі банкрутства.

Все це обумовило необхідність дослідження сутності процесів реструктуризації підприємств, її видів і форм, а також визначення комплексу заходів практичної реалізації комплексної програми реструктуризації вітчизняних підприємств.

Аналіз останніх досліджень. У світовій економічній науці дослідження процесів реструктуризації підприємств знайшли відображення в працях Д. Аакера, М. Бадау, С. Біндера, А. Кінга, П. Петера, К. Стейла, Х. Вейріха та ін. Однак особливості національної економіки обмежують

сферу використання теоретичних підходів, висновків і пропозицій, розроблених для країн з розвинутою ринковою економікою та провідних підприємств з великим досвідом проведення процесів реструктуризації.

Безпосередньо розробка теорії та моделей реструктуризації підприємства в умовах ринкового реформування економіки пов'язана з роботами І. М. Акімової, О. І. Амоши, А. С. Афоніна, В. М. Геєця, В. М. Заболотного, Л. Ф. Кальниченка, А. Мендрула, М. О. Колоша, В. В. Кондратьєва, В. Б. Краснової, І. І. Мазура, С. Маслової, О. Г. Тарасенка, О. О. Терещенка та ін. У працях цих учених знайшли вирішення такі важливі питання реструктуризації, як сутність, види, форми, напрями та етапи її здійснення. Разом з тим багато із зазначених питань потребують уточнення та/або подальшого розвитку. Зокрема, це стосується кінцевої мети реструктуризації, класифікації видів та етапів її проведення, основного методичного підходу до визначення її ефективності.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення теоретичних засад реструктуризації підприємств, дослідження її форм, процесу реструктуризації на підприємстві та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізму її проведення на підприємствах України.

Виклад основного матеріалу. Сучасна економічна дійсність змушує керівників підприємств постійно приймати рішення в умовах невизначеності. В умовах фінансової та політичної нестабільності комерційна діяльність загрожує різними кризовими ситуаціями, результатом яких може стати неспроможність або банкрутство [11, с. 27].

У світовій і вітчизняній теорії та практиці одним із поширених засобів фінансового оздоровлення підприємств є реструктуризація [8, с. 293]. Термін «реструктуризація» (лат. «re» – префікс, який означає зворотню або повторну дію, і «structura» – внутрішня будова чого-небудь, певний взаємозв'язок складових частин цілого) буквально означає «зміну структури чого-небудь».

Під реструктуризацією підприємства розуміють безперервний процес підвищення його конкурентоспроможності за допомогою впровадження комплексу внутрішніх заходів щодо адаптації системи управління бізнесом до ринкових умов, що постійно змінюються [4]. Підходи до визначення поняття «реструктуризація підприємств», представлені в закордонній і вітчизняній літературі, що наведені у табл. 1.

Проаналізувавши визначення реструктуризації, що сформульовані різноманітними вченими, подані в табл. 1, можна зазначити, що вона розглядається з різних позицій: і як зміни, і як функція управління, і як сукупність певних заходів тощо. Ключовим моментом у понятті реструктуризації з економічної та фінансової точки зору, на нашу думку, є зміна.

Одні автори пов'язують її зі зміною форми власності, структури й системи управління капіталом, інші – зі зміною форм і методів управління виробництвом. Розглядається реструктуризація і як необхідний процес, пов'язаний з адаптацією підприємства до змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі та спрямований на підвищення ефективності його функціонування, що також підкреслює доцільність її застосування у контурі антикризового управління підприємством [3].

Аналізуючи представлені у таблиці визначення можна помітити, що реструктуризація з юридичної точки зору розглядається в першу чергу як сукупність заходів, спрямованих на зміну організаційно-правової структури підприємства, при цьому виділяються різноспрямовані цілі її проведення: фінансове оздоровлення підприємства, підвищення інвестиційної привабливості, забезпечення конкурентоспроможності [3].

Слід також зазначити, що у сучасній науковій літературі поширеним явищем є ототожнення понять «реформування підприємства» і «реструктуризація підприємства», зустрічаються випадки ототожнення поняття «реструктуризація підприємства» з поняттями «реорганізації» або «реінжинірингу», проте реорганізація підприємства і його реінжиніринг виступають лише як окремі напрями реструктуризації [7, с. 23].

Процесу реструктуризації характерні певні ознаки як економічній категорії. Ми розділяємо думку О. Терещенка та Н. Волошанюк, які, досліджуючи сутність реструктуризації, виокремили такі ознаки цього інструмента фінансового управління:

- реструктуризація повинна бути спрямована на створення доданої вартості;
- може здійснюватись як на підприємствах, що перебувають у скрутному фінансовому становищі (тобто виступати інструментом фінансового оздоровлення), так і на успішно діючих підприємствах, які мають великий потенціал зростання;
- може бути спрямована на вдосконалення внутрішньогосподарських фінансово-економічних відносин та на адаптацію діяльності підприємства до зовнішнього середовища (оптимізація відносин з зовнішніми стейкхолдерами);
- включає комплекс заходів із оновлення й поліпшення різних параметрів економічного стану та сфер діяльності компанії (виробництва, організаційної структури й управління, активів і пасивів) [10, с. 83-84].

У науково-практичній літературі існують різні підходи до класифікації реструктуризації, основні з яких узагальнено в табл. 2.

В представленій таблиці форма реструктуризації відображає загальну конфігурацію об'єкта та тісно пов'язана зі змістом змін, а вид показує певний напрямок, різновид змін [5, с. 116]. Наприклад, за формою реструктуризація може бути спрясо-

Основні підходи до визначення реструктуризації підприємства

Автор, джерело	Рік	Визначення терміну «реструктуризація підприємства»
Полига С.	1997	Перехід структурних підрозділів у самостійні господарські одиниці зі своїми розділовими балансами, розрахунковими рахунками; їхній зв'язок між собою послідовними технологічними переділами й кінцевим продуктом, а також результатом економічної діяльності всього підприємства дають можливість підвищити ефективність їхнього функціонування, створити єдину вертикаль управління.
Ансофф І.	1999	Перебудова всіх фондів підприємства з метою підвищення конкурентоспроможності.
Мільнер Б.З.	2000	Перебудова підприємства, націлена на підвищення його конкурентноздатності й здійснювана завдяки змінам у використанні ресурсів і в напрямку діяльності для досягнення цілей підприємства.
Слав'янська Н.Г., Єріс Л.М.	2001	Реструктуризація - це перебудова підприємства, яка може бути пов'язана зі зміною форми власності (якщо це державне підприємство), організаційно-правової форми господарювання, організаційної і виробничої структури підприємства, управлінської структури, кадрів і, безумовно, з реформуванням фінансів підприємства.
Аїстова М.Д.	2002	Реструктуризація – це радикальна зміна структури господарської організації (активів, власності, фінансів, управління, кадрів і ін.).
Могільов Ю.М.	2004	Реструктуризація підприємства виступає постійною його функцією, завдяки якій воно забезпечує собі систематичну адаптацію до умов внутрішнього й зовнішнього середовища і, відповідно, належний рівень конкурентних переваг.
Терлецька Ю.О.	2008	Реструктуризація підприємства – це структурна перебудова усіх сфер його діяльності з метою забезпечення ефективного розподілу та використання усіх наявних ресурсів (матеріальних, трудових, фінансових, інтелектуальних).
Герасимчук З.	2007	Засіб забезпечення оптимального функціонування підприємства в ринкових умовах, що безупинно змінюються, відповідно до стратегії його розвитку.
Терещенко О.О.	2009	Реорганізація — це повна або часткова заміна власників корпоративних прав підприємства, зміна організаційно-правової форми організації бізнесу, ліквідація окремих структурних підрозділів або створення на базі одного підприємства кількох, наслідком чого є передання, прийняття його майна, коштів, прав та обов'язків правонаступникам.
Бабій І.В.	2009	На рівні підприємства реструктуризація охоплює «...зміну відносин економічної власності, форм управління, виробничої структури підприємств для їх господарсько-фінансового оздоровлення, збільшення обсягів продукції, підвищення ефективності та конкурентоспроможності, раціонального використання трудових і матеріальних ресурсів...»
Товажнянський В.Л.	2009	Реструктуризацію підприємства можна визначити як процес взаємозв'язаних змін в структурі активів, пасивів і (або) функцій підприємства, направлений на подолання (запобігання) кризи в розвитку підприємства, забезпечення його платоспроможності, стійкої довгострокової діяльності, реалізацію нових потенційних можливостей прибуткового зростання.
Пономарьов О.В.	2009	Реструктуризація – комплексна оптимізація системи функціонування підприємства відповідно до вимог зовнішнього оточення, сприяюча принциповому поліпшенню управління, підвищенню ефективності і конкурентоспроможності продукції.
Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»	2007	Реструктуризація підприємства – це здійснення організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на реорганізацію підприємства, зокрема шляхом його поділу з переходом боргових зобов'язань до юридичної особи, що не підлягає санації, якщо це передбачено планом санації, на зміну форми власності, управління, організаційно-правової форми, що сприятиме фінансовому оздоровленню підприємства, збільшенню обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищенню ефективності виробництва та задоволенню вимог кредиторів.
Наказ Фонду державного майна «Про затвердження Положення про порядок реструктуризації підприємств»	2007	Реструктуризація - здійснення комплексу організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на підвищення інвестиційної привабливості об'єкта приватизації, збільшення обсягів випуску конкурентоспроможної продукції, підвищення ефективності виробництва.

Систематизація науково-методичних підходів до класифікації форм та видів реструктуризації

Автор	Рік	Форми реструктуризації	Види реструктуризації
Міхов Л.І., Каліна Л.М.	2010	-	За сферою: - короткострокова, що складається з правової та фінансової частин; - довгострокова, що базується на прийнятті стратегічних рішень.
Харів П.С., Бойчик І.М.	2001	- оперативна; - стратегічна.	Залежно від об'єкта змін: - техніко-технологічна; - фінансова; - правова.
Марценюк О.В., Руда О.Л.	2008	- перепрофілювання підприємств; - виділення окремих структурних підрозділів для подальшої діяльності; - виділення окремих структурних підрозділів як нових юридичних осіб; - злиття підприємств з утворенням нової юридичної особи.	Залежно від мети змін: - санаційна; - адаптаційна; - випереджаюча.
			Залежно від об'єкта зміни: - операційна; - фінансова; - реструктуризація власності.
			Залежно від тривалості періоду: - оперативна; - стратегічна.
			Залежно від повноти охоплення проблем: - обмежена (часткова); - комплексна (повна).
Поддєрьогін А.М.	2006	- реструктуризація виробництва; - реструктуризація активів; - фінансова реструктуризація; - корпоративна реструктуризація.	За формальними ознаками: - реорганізація, спрямована на укрупнення підприємства (злиття, приєднання, поглинання); - реорганізація, спрямована на подрібнення підприємства (поділ, виокремлення); - реорганізація без змін розмірів підприємства (перетворення).
Терещенко О.О.	2009	- реструктуризація управління; - реструктуризація виробництва; - реструктуризація активів; - реструктуризація пасивів; - корпоративна реструктуризація (реорганізація).	-
Оганезон А.В.	2004	-	За функціональними напрямками: - реструктуризація бізнесу; - реструктуризація активів; - реструктуризація систем.
Крисько Ж.Л.	2009	-	Залежно від стану підприємства: - природна; - ділова; - кризова.
			Залежно від ступеня ризику: - з мінімальним (низьким) ризиком; - з підвищеним (середнім) ризиком; - з високим ризиком.
			За суб'єктом: - добровільна; - примусова.
Довбан С.Б., Отенко І.П., Мосна Н.А.	2002	-	Залежно від впливу на стратегію: - активна; - пасивна
			За типом відносин, на які спрямована реструктуризація: - внутрішня; - зовнішня.

вана на перепрофілювання підприємства, а за видом – вона вже може бути санаційною, адаптаційною чи випереджаючою (за ознакою часу). Найбільш узагальненими, на нашу думку, є погляди А.М. Поддєрьогіна та О.О. Терещенка щодо визначення таких форм реструктуризації підприємства як: реструктуризація управління, реструктуризація виробництва, реструктуризація активів, реструктуризація пасивів, корпоративна реструктуризація (реорганізація) [8, с. 296; 9, с. 219].

Реструктуризація виробництва передбачає внесення змін до організаційної та у виробничо-господарської сфери підприємства з метою підвищення його рентабельності та конкурентоспроможності. Фінансова реструктуризація пов'язана зі зміною структури й розмірів власного та позичкового капіталу, а також зі змінами в інвестиційній діяльності підприємства. Найскладнішим видом реструктуризації є корпоративна реструктуризація. Вона має на меті змінити власника статутного фонду, створення нових юридичних осіб і (або) нову організаційно-правову форму діяльності [9, с. 221]. Детальніше згадані вище форми реструктуризації та заходи, що в межах них передбачаються наведено на рис. 1.

Реструктуризація підприємств взагалі і фінансова реструктуризація як її складова частина тісно пов'язані з процесом банкрутування. По-перше, тому що своєчасна реструктуризація може бути способом відвернення банкрутства; по-друге, вона може здійснюватися з метою санації; якщо справу про банкрутство вже порушено; по-третє, коли відновити життєздатність підприємства вже неможливо, може здійснюватися з метою більш вигідної реалізації його майна.

Необхідно зазначити, що на практиці види реструктуризації мають причинно-наслідковий зв'язок, тому що сфери діяльності й функції управління підприємства нерозривно пов'язані між собою. Підприємство, що розробляє каталог заходів з реструктуризації, повинно чітко визначитися з її формою, видом і глибиною очікуваних змін, оскільки залежно від стану суб'єкта господарювання та характеру існуючих проблем системи заходів можуть принципово відрізнитися. Це, у свою чергу, дозволить здійснювати цілеспрямоване управління процесом реструктуризації [5, с. 118].

У будь-якому разі реструктуризація є лише частиною загальної програми реформування підприємства. Будь-яка реструктуризація повинна прово-

Рис. 1. Форми реструктуризації та заходи, що вони передбачають

Принципи реструктуризації промислового підприємства

Назва	Сутність
Цілеспрямованість	Передбачає посилення певного аспекту розвитку підприємства (соціальна, науково-технологічна, ринкова спрямованість тощо)
Планомірність	Передбачає усвідомлені організаційні зміни структури виробництва
Керованість	Передбачає управління реструктуризацією на принципах стратегічної мети та оптимізації розподілу повноважень між структурами і рівнями влади
Системність	Проведення структурної модернізації, що передбачає її поширення на об'єкт реструктуризації як цілісної системи зі всіма її рівнями або підсистемами по вертикалі і горизонталі
Комплексність	Проведення структурних змін вимагає взаємозв'язку і взаємозгоди всіх елементів і об'єктів реструктуризації відповідно до її мети і способів здійснення
Інноваційне оновлення	Передбачає здійснення структурної реструктуризації на основі сучасної техніки і технології різних характеристик виробництва
Вигідність і зацікавленість	Передбачає зацікавленість працівників, менеджерів всіх рівнів виробництва
Раціональне використання природних ресурсів та екологічна безпека	Передбачає урахування всіх можливих позитивних і негативних соціально-екологічних наслідків від реалізації змін у виробництві як для підприємства, так і для суспільства в цілому
Економія праці	Передбачає в першу чергу підвищення продуктивності праці та економію матеріалів
Адаптація	Передбачає адаптацію структурних змін до нових геополітичних і ринкових умов, світового розподілу праці, вимог внутрішнього і зовнішнього ринку
Перманентність	Передбачає постійний характер проведення певних структурних змін відповідно до трансформації потреб людей, суспільства і держави, досягнень НТП, у першу чергу в інформаційній сфері промислового виробництва
Поєднання територіального і галузевого підходів	Передбачає урахування під час планування структурних змін інтересів і потенціалу території розташування підприємства за пріоритетності загальнодержавних інтересів

дитися на підставі певних принципів, які описані в табл. 3 [6, с. 287].

Реструктуризація кожного підприємства має свої особливості. Вони зумовлені його фінансово-економічним станом, завданнями, фінансовими та іншими можливостями тих, хто здійснює реструктуризацію. На одних підприємствах може відбуватися комплексна реструктуризація, на інших – лише один з її напрямків.

Узагальнення теоретичних підходів до змісту поняття «реструктуризація підприємства» дає можливість зробити висновок про те, що це ємне й багатоаспектне поняття.

На основі досліджених нами підходів, можемо дати власне визначення реструктуризації як сукупності комплексних цілеспрямованих управлінських заходів, обмежених у часі здійснення, стратегічного та тактичного характеру, що полягають у зміні організаційно-правового, виробничо-технічного, фінансово-економічного та соціального середовища організації, з метою адаптації до мінливих зовнішніх та внутрішніх умов діяльності, та забезпечення конкурентоспроможності підприємства в довгостроковій перспективі.

Висновки. Таким чином, дослідивши підходи до визначення сутності поняття «реструктуризація» можемо визначити, що вона включає в себе цілий комплекс заходів, націлена на забезпечення виживання підприємства в ринкових умовах, підвищення рівня його конкурентоспро-

можності, забезпечення подальшого розвитку шляхом запропонування більш ефективних методів господарювання і ефективного використання всіх ресурсів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом [Електронний ресурс] : Закон України від 14.05.1992 р. № 2343-XII, із змін. та доп. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>
2. Про затвердження Положення про порядок реструктуризації підприємств [Електронний ресурс]: наказ Фонду державного майна від 06.02.2007 р. № 201. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0404-07>
3. Воропаєва О.О. Реструктуризація підприємств як економічна категорія [Електронний ресурс] / Воропаєва О. О. // Образование и наука без границ. – 2009. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/31_ONBG_2009/Economics/54584.doc.htm
4. Дирда Ю.В. Реструктуризація промислових підприємств: зарубіжний та вітчизняний досвід проведення [Електронний ресурс] / Ю. В. Дирда // Современные научные достижения – 2010. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/4_SWMN_2010/Economics/58921.doc.htm
5. Дутченко О.М. Подходы к реструктуризации предприятий / Б. А. Семенов, О. Н. Дутченко, О. И. Подоляка // Механізм регулювання економіки. – 2005. – № 3. – С. 116-126.

6. Захарченко В.І. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки: навч. посіб. / В. І. Захарченко, Н. М. Корсікова, М. М. Меркулов. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 448 с.
7. Портнова Г.О. Механізм вибору виду й оцінки ефективності реструктуризації промислового підприємства): дис. канд. екон. наук: 08.00.04 / Г. О. Портнова. – Донецьк, 2008.
8. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: навч. посіб. / О. О. Терещенко. – К.: КНЕУ, 2003. – 554 с.
9. Терещенко О.О. Фінансова санація та банкрутство підприємств: навч. посіб. / О. О. Терещенко. – К.: КНЕУ, 2000. – 412 с.
10. Терещенко О.О. Фінансові доміанти реструктуризації підприємств / О. О. Терещенко, Н. В. Волошанюк // Фінанси України. – 2009. – №4. – С. 82-90.
11. Юрій Е.О. Методичний інструментарій антикризового управління підприємством / Е.О. Юрій, І.І. Баєва. Кримський економічний вісник №1 (08) лютий 2014 р. – С. 27-30.
12. Юрій Е.О. Рейтингування підприємств в системі методів діагностики банкрутства / Е.О. Юрій // Наукові праці Національного університету харчових технологій. Економічні науки. – К.: НУХТ, 2010. – Вип. 36. – С. 151–155.

РОЗДІЛ 5. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ
І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКАНОРМАТИВНО-ПРАВОВА ОСНОВА РОЗВИТКУ
ТЕХНОЛОГО-СИНГУЛЯРНИХ РЕГІОНАЛЬНИХ
ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ В УКРАЇНІTHE LEGAL BASIS FOR THE DEVELOPMENT
OF TECHNOLOGY AND SINGULAR REGIONAL
ECONOMIC SYSTEMS IN UKRAINE

У статті сформульовано сутність адміністративно-правових механізмів регулювання розвитку економіки регіонів та обґрунтовано їх значимість у контексті створення технологічно-сингулярних регіональних економічних систем в Україні. Визначено та охарактеризовано основні етапи нормативно-правового стимулювання розвитку технологічно-сингулярних регіональних економічних систем в Україні. Обґрунтовано нагальну потребу податкової децентралізації як основної детермінанти відтворення економіко-технологічного потенціалу регіонів. Виявлено специфіку нормативно-правових регламентувань постмодерних процесів технологічної сингулярності в розрізі глобальної, національної і регіональної правових площин.

Ключові слова: технологічна сингулярність, регіональна економічна система, адміністративно-правові механізми, нормативно-правові регламентування, правова визначеність, податкова децентралізація.

В статье сформулирована сущность административно-правовых механизмов регулирования развития экономики регионов и обоснована их значимость в контексте создания технологически-сингулярных региональных экономических систем в Украине. Обоснована насущная необходимость налоговой децентрализации как основной детерминанты воспроизведения экономико-

технологического потенциала регионов. Выявлена специфика нормативно-правовых регламентирований постмодернистских процессов технологической сингулярности в разрезе глобальной, национальной и региональной правовых плоскостей.

Ключевые слова: технологическая сингулярность, региональная экономическая система, административно-правовые механизмы, нормативно-правовые регламентации, правовая определенность, налоговая децентрализация.

The essence of the administrative and legal mechanisms of regulation of regional economy was formulated. Their importance for creating technology-singular regional economic systems in Ukraine was substantiated. The main stages of normative and legal stimulate the development of technology-singular regional economic systems in Ukraine were defined and described. The need of the tax decentralization as the main determinant of reproduction economic and technological potential of the regions was substantiated. The specific of administrative and legal regulation of technological singularity postmodern processes in context of global, national and regional level was detected.

Key words: technological singularity, regional economic system, administrative and legal mechanisms, administrative and legal regulation, legal certainty, tax decentralization.

УДК [330.341.1 : 332.146.2] : 351

Антохов А.А.

к.е.н., доцент кафедри економічної теорії, менеджменту і адміністрування Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Постановка проблеми. Новітній вектор інноваційного розвитку економіки України повинен передбачати формування технологічно-сингулярних регіональних економічних систем як прогресивних осередків інтелектуалізації суспільства й інноваційної діяльності. На нашу думку, сценарій формування технологічно-сингулярних регіональних економічних систем в Україні має всі шанси стати ефективною альтернативою існуючим науково-прикладним і політичним обґрунтуванням пріоритетів інноваційного розвитку економіки з укоріненням ідеології стабілізації та упевненості. Концепт технологічної сингулярності повинен «накладатись» на пріоритет системного розвитку. Системна парадигма, що представляє економіку у вигляді сукупності взаємодіючих, трансформаційних та еволюціонуючих систем, виступає, таким чином, як альтернатива неокласичній парадигмі та як кон-

цепція, що інтегрує неокласичний, інституціональний і еволюційний підходи [1, с. 5–6; 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження нормативно-правового забезпечення розвитку технологічно-сингулярних регіональних економічних систем базується на напрацюваннях українських учених із питань законодавчого регламентування інноваційного розвитку економіки, а саме: К. Ващенко, О. Гавриш, А. Землянкін, Ю. Ковбасюк, Л. Лігоненко, Н. Пархоменко, І. Підоричева, Ю. Сурмін та ін. Визначення сутності технологічно-сингулярних регіональних економічних систем у вітчизняній науці відсутнє та є авторським доробком, базованим на вченні про технологічну сингулярність. Його теоретичну основу формують дослідження таких зарубіжних і вітчизняних учених, як: Р. Курцвейль, В. Віндж, А. Кортаєв, Б. Кузнєцов, Д. Нейман, М. Ромул, Г. Семікозов,

В. Бех, Ю. Бех, С. Іносов, К. Карпенко, В. Кончин, Л. Піддубна, В. Скіданов, К. Сідун, Т. Соболевська, А. Шевчук, О. Шестакова В. Чужиков та ін.

Постановка завдання. Метою публікації є визначення нормативно-правової основи розвитку технолого-сингулярних регіональних економічних систем в Україні. Цілями при цьому будуть такі:

- формулювання сутності адміністративно-правових механізмів регулювання розвитку економіки регіонів та обґрунтування їх значимості в контексті створення технолого-сингулярних регіональних економічних систем в Україні;

- визначення та характеристика основних етапів нормативно-правового стимулювання розвитку технолого-сингулярних регіональних економічних систем в Україні;

- обґрунтування нагальної потреби податкової децентралізації як основної детермінанти відтворення економіко-технологічного потенціалу регіонів;

- виявлення специфіки нормативно-правових регламентувань постмодерних процесів технологічної сингулярності в розрізі глобальної, національної і регіональної правових площин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Українські вчені стверджують, що проблеми, кризи, антагонізми можуть усунути двома шляхами: свідомо, через мобілізацію і спрямування ресурсів на їх розв'язання (еволюційним методом), і стихійно, через доведення антагонізмів, криз до критичних значень, які все одно потребують державної організації всіх видів ресурсів, але вже у значно більших обсягах (революційним методом) [7, с. 9]. Революційні події 2013–2014 рр. із подальшим загостренням соціальних протиріч у 2015 р. продовжують тримати економіку країни та її благополучних (не охоплених збройним конфліктом) регіонів у невизначеному стані. Українське суспільство поки не забезпечило для себе відкритої економічної системи з розвиненим конкурентним середовищем і сприятливими передумовами зростання добробуту населення. Отже, якщо владні інститути нині не розпочнуть ефективну діяльність щодо кардинального реформування підходів до стратегічного розвитку економіки, нова революційна хвиля може вибухнути із ще більшою силою. Необхідно посилювати «еволюційний метод» розвитку, залучаючи весь комплекс регулюючих механізмів, базовими серед яких є адміністративно-правові.

Адміністративно-правові механізми регулювання регіональної економіки передбачають прийняття нормативно-правових документів, які регламентують концепції, стратегії, стандарти, процедури економічної діяльності в регіонах, можливості самих регіонів самостійно розвивати свою економіку та суміжні сфери. Вони визначають правові основи реалізації інших регулюючих механізмів: фінансово-економічних, організаційно-політичних, соціокультурних, інформаційних. Їх реалізація

і модернізація мають здійснюватись з урахуванням дії ринкових механізмів саморегулювання: попиту, пропозиції, ціни, конкуренції, ринкових законів. В Україні ж, на жаль, реалізація адміністративно-правових механізмів надміру підпорядкована деформованим організаційно-політичним регулюючим підходам (вони відображають державну політику економічного розвитку регіонів, яка реалізується конкретними структурами). Суб'єктивний вплив на нормативно-правове поле розвитку економіки став настільки сильним, що реформування країни згідно з вимогами МВФ, інших міжнародних структур ускладнене вибірковим небажанням трансформувати усталену (корупційну) систему відносин згідно з розвиненими стандартами.

Якщо дивитись на стан речей реально, то розробка нових нормативно-правових актів та прогнозно-планових документів в Україні задля цільової підтримки створення технолого-сингулярних регіональних економічних систем є дуже проблемним завданням. За понад два десятиліття незалежності в Україні практика невиконання нормативних положень, особливо програмних документів, настільки укорінилась, що не викликає жодного подиву. На фоні такої ситуації пропонувати кардинальні законодавчі нововведення є практично нереалізованим завданням. Незважаючи на це, українська наука мусить пропагувати новітні ідеї та законодавчі модерни, популяризувати прогресивні моделі інноваційного розвитку економіки з акцентом на можливості самозабезпечення регіонів.

Нормативно-правова визначеність пріоритету формування технолого-сингулярних регіональних економічних систем дасть змогу не лише окреслити новітній вектор інноваційного розвитку економіки України, але й довести реальність адміністративно-територіальної реформи з децентралізацією державної влади та диференціацією сценаріїв розвитку економіки регіонів. Дія нормативно-правових актів та прогнозно-планових документів має забезпечувати спроможність технолого-сингулярних регіональних економічних систем повною мірою виконувати їхню функціональність: продукування новітніх технологій, у тому числі направлених на створення штучного інтелекту; розвиток ринку новітніх технологій, що сприяло б формуванню в суспільстві технологічного сприйняття; формування міжінституційних, міжсекторальних форм співпраці задля організації спільних наукових досліджень і реалізації інноваційних проектів; моделювання форм взаємодії людини, інститутів із новітніми технологіями з оцінкою поточних переваг та можливих загроз у разі повсюдної заміни людської діяльності.

Пропонуємо етапний нормативно-правовий зріз стимулювання розвитку технолого-сингулярних регіональних економічних систем в Україні. Він розкриває логіку етапності законодавчої модернізації

та поступової визначеності принципово нових підходів до розвитку економіки регіонів із диференційованими можливостями інтелектуалізації суспільства та інноваційної діяльності (табл. 1).

Перший етап нами визначено як *реформаторський*. Основою формування нормативно-правової основи розвитку технолого-сингулярних регіональних економічних систем в Україні має бути додання формалізму реалізації чинного законодавства, а також розроблення нових нормативів на якісній, аполітичній основі. Додання законодавчого формалізму можливе через відновлення інституту відповідальності. Це дуже важливо, адже

формалізм і декларативний характер нівелює суть принципу верховенства закону і не завжди відповідає її суті [9, с. 217]. Інший проблемний бік – низька якість законодавства. Така ситуація, як стверджують фахівці, частково є наслідком низького професійного рівня суб'єктів законодавчого процесу, створення умов штучного прискорення розроблення та прийняття окремих законодавчих актів, зниження ролі науки або правової доктрини в правотворчому процесі, що є, на жаль, практикою роботи Верховної Ради України та у підсумку призводить, з одного боку, до збільшення кількості законів та суперечливості їх змісту – з

Таблиця 1

Етапи формування нормативно-правової основи розвитку технолого-сингулярних регіональних економічних систем в Україні

№ з/п	Етап	Основне призначення	Перспективи вдосконалення
1	Реформаторський	<ul style="list-style-type: none"> Додання формалізму реалізації чинного законодавства (особливо програмних документів) Розроблення нових нормативів на якісній, аполітичній основі з урахуванням обґрунтованих прогнозних розрахунків та інших методик наукового пізнання 	Розвиток інституту контролю (у тому числі громадянського) за виконанням нормативно-правових положень
2	Модернізаційний	<ul style="list-style-type: none"> Осучаснення нормативних положень, особливо у сфері економіки, бізнесу, науки й освіти, інноваційного розвитку, стратегічного просторового розвитку 	Формування нормативного поля з наступною інституціоаналізацією щодо мотивації особистісного розвитку
3	Концептуально-стратегічний	<ul style="list-style-type: none"> Окреслення довгострокових сценаріїв розвитку економіки з деталізацією короткотермінових цілей Акцент на гостру необхідність поточного розвитку економіко-технологічного потенціалу країни та регіонів, цільової підтримки бізнес-середовища Визначення серед сценаріїв розвитку економіки технолого-сингулярного як такого, що відповідає новітнім викликам технологізації, роботизації та дає змогу стимулювати в розвитку пріоритетний ресурс прогресу – інтелектуальний 	Вибір найбільш ефективного (за наслідками і детермінованістю подальших прогресивних змін) та «гнучкого» (до нових викликів) сценарію розвитку
	Регіоналізації	<ul style="list-style-type: none"> Формування механізмів реального використання можливостей саморозвитку регіонів за власним, найбільш прийнятним сценарієм у фокусі макроекономічних орієнтирів Реальна фінансова платформа регіонального розвитку, базована на місцевих податках Окреслення меж регіоналізації розвитку економіки 	Стимулювання міжрегіональних взаємодій у знаннємістких секторах економіки із супровідним створенням міжрегіональних інноваційних форм співпраці (кластери, території з особливим правовим статусом і т. д.)
4	Концептуально-сингулярний	<ul style="list-style-type: none"> Стратегічне регламентування просторово-часових параметрів формування технолого-сингулярних регіональних економічних систем Визначення концепції міжсистемних взаємодій із формуванням технолого-сингулярних економічних систем вищого порядку з перспективою поєднання в цілісній технолого-сингулярній національній економічній системі та системах транскордонного і міждержавного рівнів 	Виявлення можливостей удосконалення, поєднання з іншими, постсучасними моделями економічного розвитку локалізованого і персоналізованого рівнів
5	Економіко-сингулярний	<ul style="list-style-type: none"> Регламентування способів використання можливостей технолого-сингулярних систем у процесах економічного розвитку Регламентування нової економічної моделі розвитку і ресурсного використання з повсюдним поєднанням новітніх технологій (зокрема роботизованих) і людської діяльності 	Формування нормативного поля розвитку соціо-економіко-сингулярних регіональних систем

Джерело: складено автором

іншого [8, с. 294]. Отже, вкрай важливою є організація законотворчої діяльності на новій, якісній основі з урахуванням обґрунтованих прогнозних розрахунків та інших методик наукового пізнання.

Наступний етап формування нормативно-правової основи розвитку досліджуваних нами систем – *модернізаційний*. Допоки не буде подолано формалізму реалізації законодавчих норм, говорити про осучаснення нормативних положень немає сенсу. Водночас формування і розвиток технолого-сингулярних регіональних економічних систем потребують забезпечення відповідних передумов.

Проблемність розробки нормативно-правових актів та прогнозно-планових документів щодо розвитку технолого-сингулярних регіональних економічних систем ускладнена відсутністю стратегічних пріоритетів інноваційного розвитку України. Розроблений проект Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 рр. в умовах глобалізаційних викликів залишився незатвердженим, що свідчить про недосконалість існуючих механізмів планування і прогнозування; останні включають розробку стратегічних науково-технічних та інноваційних орієнтирів розвитку як держави загалом, так і її окремих регіонів, у тому числі передбачають зважений вибір пріоритетних напрямів розвитку науки, техніки та інноваційної діяльності з чітким визначенням форм державного впливу задля їх пріоритетної реалізації щодо загального фронту досліджень [3, с. 44]. Водночас чинною залишається Концепція Державної програми розвитку системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки, затверджена в 2007 р. Мета Програми полягає у створенні правових, економічних і організаційних умов для розвитку та підвищення ефективності системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки [11].

Реформаторські та модернізаційні законодавчі заходи слід продовжити *концептуально-стратегічною визначеністю* інноваційного розвитку економіки з далекоглядним окресленням стратегічних цілей та деталізацією способів їх досягнення у ближчій перспективі. Українські науковці і фахівці пропонують своє концептуальне бачення подальшого розвитку економіки доволі різнобоко, без конкретизації її перспектив на глобальному фоні та врахування реальних можливостей, які багато в чому є слабкими у зв'язку з постійно відстаючим характером модернізацій, їх формалізмом. До того ж значні ускладнення спричиняють внутрішні протиріччя територіальної цілісності України. Відзначаємо наукові обґрунтування щодо концепції економіко-технологічного потенціалу, що в українській науці активно розвиваються О. Лігоненко. Науковець

обґрунтовує, що економіко-технологічний потенціал належить до підсистеми синтетичних (гібридних) проявів потенціалу, він є результатом синергетичної взаємодії ресурсів, здібностей і компетенцій регіону, а також зумовлених ними функціональних можливостей щодо забезпечення технологічного розвитку регіону на інноваційній основі [6, с. 46]. На даному етапі як передумова технолого-сингулярного сценарію розвитку економіки регіонів чинне законодавство повинно регламентувати пріоритети відтворення економіко-технологічного потенціалу, який розкриє реальні ресурсні можливості регіонів та дає змогу мобілізувати певні їх елементи у вигляді досвіду, знань (стрімко старіючих), матеріально-технічної бази і логістичних каналів (що стрімко руйнуються).

На концептуально-стратегічному етапі особливу увагу в законодавчих модернах слід приділяти прогнозно-плановим документам економічного характеру. Слід розвивати інноваційне бізнес-середовище з відновленням науково-інноваційного потенціалу підприємств, формування якого відбувається у науково-технологічній, економічній та соціально-організаційній сферах на трьох основних рівнях: національному, галузевому, підприємницькому [2, с. 4]. Прогнозно-планова документація інноваційного розвитку підприємств повинна чітко окреслювати межі дерегуляції бізнес-діяльності, однак із початковим стимулюванням модернізаційних змін та подальшим переходом на якісно вищий рівень інноваційної діяльності.

Загалом концептуально-стратегічний період законодавчого осучаснення вимагає створення умов ефективного формування технолого-сингулярних регіональних економічних систем: цілеорієнтації на задоволення потреб суспільства, первинної орієнтації регіонів на саморозвиток натомість високих очікувань централізованої допомоги, неперервного вдосконалення і розвитку інформаційного середовища, ринкового модернізму, технологічної модернізації, прогресивної збалансованості (долання акселеральних ефектів), балансу матеріальної і нематеріальної сфер, експлікації цінностей інтелектуалізації і технологічного прийняття, базованості прогресивних процесів (біфуркаційних переходів системи) на потенціалі креативного класу, захищеності (людини та її інтелектуального продукту, інститутів-продуцентів і посередників, економічних секторів та системи загалом).

Концептуально-стратегічний етап формування нормативно-правової основи розвитку технолого-сингулярних регіональних економічних систем в Україні (табл. 1) нами поєднано із законодавчими ініціативами *регіоналізації*. В Україні розробка нормативно-правових актів та прогнозно-планових документів здійснюється на основі положень Закону України «Про державне прогнозування

та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23.03.2000 № 1602-III, Постанови Кабінету Міністрів України «Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету» від 26.04.2003 № 621. Закон регламентує, що учасники державного прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку – органи державної влади, які розробляють, затверджують і здійснюють прогнозні та програмні документи економічного і соціального розвитку, а саме: Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері економічного і соціального розвитку, інші центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування [10]. Таким чином, чинна законодавча база вже підносить значимість місцевих державних структур у можливостях стратегічного планування свого розвитку через застосування адміністративно-правового регулюючого інструментарію. Однак реалії свідчать про зовсім інші тенденції, особливо щодо використання можливостей стратегічного планування інноваційного розвитку органами місцевого самоврядування. Виною такої ситуації є не лише надмірна централізація державного управління. Слабкість територіальних громад та обмеженість місцевих інтелектуально-політичних еліт значною мірою спровокували такий стан справ.

Реальність формування технолого-сингулярних регіональних економічних систем буде тоді, коли регіони володітимуть правом використання власних ресурсів згідно з пріоритетами інноваційного розвитку. Такі ресурси повинні нагромаджуватись та перерозподілятись, основою чому є фінанси. Податкова система має бути повністю орієнтованою на місцевий розвиток із централізованим контролем використання бюджетних коштів. Технолого-сингулярний вектор інноваційного розвитку економіки першочергово потребує конкретних бюджетних затрат із чітким поетапним відстеженням ефектів від їх використання. Якщо місцеві бюджети не матимуть достатніх податкових наповнень, жодні грантові програми та міжбюджетні трансферти (які в Україні себе дискредитували) не забезпечать достатніх можливостей технолого-сингулярного розвитку. Крім того, місцеві податки формуватимуть мотиваційне середовище технологізації, комерціалізації результатів інтелектуальної діяльності. Отже, чим більше в регіоні буде створюватись нових суб'єктів бізнесу, зокрема у знаньмістких секторах економіки, тим ширшими будуть можливості місцевих бюджетів реінвестувати в нові інноваційні проекти (рис. 1).

Лише за умов успішного проходження попередніх етапів формування нормативно-правової основи розвитку технолого-сингулярних регіональних економічних систем в Україні можна переходити до правових регламентувань, що окреслені *концептуально-сингулярним* характером. Даний

Рис. 1. Мотиваційні детермінанти податкової децентралізації в контексті відтворення економіко-технологічного потенціалу регіону

Джерело: складено автором

етап законодавчих модернів повинен охоплювати:

- стратегічне регламентування просторово-часових характеристик формування технологічно-сингулярних регіональних економічних систем;
- визначення концепції міжсистемних взаємодій із формуванням технологічно-сингулярних економічних систем вищого порядку з перспективою поєднання в цілісній технологічно-сингулярній національній економічній системі та системах транскордонного і міждержавного рівнів.

У правовій площині технологічно-сингулярна модель розвитку регіональної економіки не повинна відкидати інші можливі сценарії. На наше переконання, така модель є найбільш прогресивною у фокусі поточних викликів. Однак у майбутньому її актуальність може понизитись. Так само із часом може втратити актуальність регіональний вимір інноваційного розвитку з повною локалізацією (на рівні населених пунктів) і навіть персоналізацією (на рівні окремої особистості) економічних процесів, тому законодавчі регламентування концептуально-сингулярного етапу крім правової визначеності суті, функціональності, моделей, просторово-часових характеристик технологічно-сингулярних регіональних економічних систем повинні охоплювати новітні, альтернативні чи суміжні моделі економічного розвитку.

Завершальний етап формування нормативно-правової основи розвитку технологічно-сингулярних

регіональних економічних систем в Україні нами визначено як *економіко-сингулярний* (табл. 1). Він відображає правову визначеність стосовно використання новітніх продуктів технологізації, інтелектуальної діяльності в економічних процесах. Фактично нормативно-правові акти і прогнозно-планові документи даного етапу повинні визначати пріоритети економічного розвитку з базуванням на технологічних процесах. Це може бути зовсім інша економічна модель, побудована за новими принципами – використання трудового потенціалу, мобілізації і відтворення природних ресурсів, контролю інформаційних потоків.

Новий нормативно-правовий блок визначатиме правові основи *взаємодії людини і роботизованих механізмів*. Як прогнозує Р. Курцвейль, із 1922 р. буде поширюватись законодавче регламентування відносин людей і роботів [12]. Це зумовлено тим, що починається новий етап прискореної еволюції розуму у вигляді інформаційно-кібернетичних систем, які швидко змінюють одна одну на основі безперервно зростаючих обчислювальних і продуктивних потужностей [4, с. 15]. Регламентування взаємодії людини і роботизованих механізмів є складним завданням міжнародного права. Національний і регіональний виміри регламентацій повинні окреслювати специфіку таких взаємодій залежно від характеру використання роботів: у побуті, виробництві, управлінні тощо.

Рис. 2. Нормативно-правові регламентування постмодерних процесів технологічної сингулярності в регіональному економічному вимірі

Джерело: складено автором

На рис. 2 окреслимо специфіку нормативно-правових регламентувань постмодерних процесів технологічної сингулярності, що відображаються в економічному розвитку регіонів. При цьому зроблено акцент на вимір таких регламентувань: глобальний (норми міжнародного права), національний (концептуальні засади), регіональний (прикладні аспекти).

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнення правових регламентувань процесів технологічної сингулярності на різних рівнях дало змогу дійти висновку, що нормативно-правове поле регіонального рівня більшою мірою відзначається ситуативним і стратегічним характером. Якщо глобальний правовий вимір, як правило, повинен регламентувати відповідальність за діяльність у віртуалізованій системі економічних, торговельних, соціально-трудова та інших відносин, то правова визначеність на рівні регіонів є радше практичним обґрунтуванням форм віртуалізації та їх процедурних питань. Більше того, основна роль нормативно-правового забезпечення регіонального рівня на економіко-сингулярному етапі має зводитись до прогнозно-планового регламентування розвитку регіональної економіки, базованої на процесах технологізації, повсюдного використання роботизованих механізмів. Саме в особі місцевих владних структур повинні розроблятися і реалізовуватись конкретні заходи, спрямовані на поширення технолого-сингулярних ознак та оцінювання їх наслідків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бодрунов С.Д. Российская экономическая система: будущее высокотехнологического материального производства / С.Д. Бодрунов // Экономическое возрождение России. – 2014. – № 2. – С. 5–16.
2. Гавриш О.М. Стратегічне планування інноваційної діяльності підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / О.М. Гавриш. – Харків, 2005. – 20 с.
3. Землянкін А.І. Механізми управління інноваціями в Україні: стан і перспективи вдосконалення / А.І. Землянкін, І.Ю. Підоричева // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 2(31). – С. 43–48.
4. Карпенко К.І. Постлюдина: pro et contra / К.І. Карпенко // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Філософія. Філософські перипетії». – 2012. – № 992. – С. 14–19.
5. Клейнер Г.Б. Стратегическое планирование: основы системного подхода / Г.Б. Клейнер // Модернизация экономики и общественное развитие : в 3-х кн. Кн. 2. – М. : ГУ ВШЭ, 2008 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.hse.ru/data/002/854/1235/Kleiner.doc.
6. Лігоненко Л.О. Науково-методичні засади та результати оцінювання економіко-технологічного потенціалу регіонів України / Л.О. Лігоненко // Економіка України. – 2013. – № 10. – С. 45–55.
7. Модернізація державного управління та європейська інтеграція України : наук. доп. / Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, Ю.П. Сурмін [та ін.] ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю.В. Ковбасюка. – К. : НАДУ, 2013. – 120 с.
8. Пархоменко Н. Законодавство України на сучасному етапі: кількісний та якісний аналіз / Н. Пархоменко // Публічне право. – 2012. – № 3(7). – С. 291–298.
9. Правдюк А.Л. До питання систематизації норм адміністративної відповідальності за порушення земельного законодавства / А.Л. Правдюк // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2014. – Вип. 197. – Ч. 2. – С. 214–219.
10. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 23.03.2000 № 1602-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>.
11. Про схвалення Концепції Державної програми розвитку системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.05.2007 № 285-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/285-2007-%D1%80>.
12. Технический директор Google расписал будущее мира: прогноз до 2099 года // INFO RESIST [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://m.inforesist.org/technicheskij-direktor-google-raspisal-budushhee-mira-prognoz-do-2099-goda/>.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ПАРТИСИПАТИВНОГО БЮДЖЕТУВАННЯ В УКРАЇНІ

THE FEATURES OF PARTICIPATORY BUDGETING PROCESS IN UKRAINE

Залучення громадян до прийняття рішень стосовно формування та реалізації місцевих бюджетів стає популярним механізмом бюджетного процесу у країнах світу. У статті розглянуто методологічні засади партисипативного бюджетування в контексті процесу децентралізації. Проаналізовано основні ризики та обмеження цього процесу. Для міст Закарпатської області виокремлено основні етапи та особливості основних видів діяльності, які включає кожен етап. На основі аналізу теоретичних і практичних досліджень розроблено схему циклу партисипативного бюджетування.

Ключові слова: партисипативне бюджетування, місцева влада, місцевий бюджет, децентралізація, видатки.

Вовлечение граждан в принятие решений по формированию и реализации местных бюджетов становится популярным механизмом бюджетного процесса в странах мира. В статье рассмотрены методологические основы партисипативного бюджетирования в контексте процесса децентрализации. Проанализированы основные риски и огра-

ничения этого процесса. Для городов Закарпатской области выделены основные этапы и особенности основных видов деятельности, которые включает каждый этап. На основе анализа теоретических и практических исследований разработана схема цикла партисипативного бюджетирования.

Ключевые слова: партисипативное бюджетирование, местная власть, местный бюджет, децентрализация, расходы.

The engagement of citizens into decision-making concerning both the formation and implementation of local budgets becomes popular mechanism of budget process in countries worldwide. The article deals with methodological background of participatory budgeting in the context of decentralization process. Notably, we analyzed the main risks and limitations of this process. For cities of Zakarpatsky region we defined main stages and particularities of main activities, involved at each stage. Based on the analysis of theoretical and empirical research we designed a scheme of participatory budgeting cycle.

Key words: participatory budgeting, local authorities, local budget, decentralization, expenditure.

УДК: 332.14+336.14

Булеца Н.В.

аспірант кафедри фінансів і банківської справи
Ужгородський національний
університет

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть залучення громадян до процесу прийняття рішень стосовно формування та реалізації місцевих бюджетів стає популярним механізмом бюджетного процесу.

Партисипативне бюджетування як інструмент безпосередньої демократії у бюджетуванні пропонує громадянам можливість ознайомлення з урядовими операціями та можливості для консультацій, обговорення та впливу на розподіл суспільних ресурсів. Воно сприяє підвищенню прозорості та рівня фінансової відповідальності, призводячи, таким чином, до скорочення урядової неефективності та корупції. Партисипативне бюджетування також посилює інклюзивне управління, надаючи групам громадян можливість участі у процесах прийняття рішень стосовно розподілу суспільних ресурсів. Своєю чергою, це робить місцеву владу більш відповідальною перед громадянами за забезпечення їх потреб та уподобань, а також більш фінансово відповідальною за ефективність розподілу ресурсів та надання суспільних послуг.

У цілому мета партисипативного бюджетування полягає у підвищенні рівня залучення мешканців місцевих громад до процесу прийняття рішень стосовно розвитку міста шляхом співпраці в плануванні та впровадженні партисипативних бюджетів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику партисипативного бюджетування як елементу бюджетної політики держави досліджували українські вчені: Ж. Белец [1], А. Бояр [2], Н. Гринчук [3], О. Дем'янчук [6], Т. Кравченко [7],

О. Кириленко [10] та ін. Теоретико-методичні засади партисипативного бюджетування проаналізовано у працях зарубіжних фахівців: М. Барзеле [13], Ч. Гаркінса [14], Г. Гілмана [15], С. Гонсалвеса [16], І. Кабанна [14], Дж. Стве [18], С. Суза [20], Дж. Танас [21], Б. Уамплера [22], А. Шаха [19].

Проте оскільки партисипативне бюджетування лише починає впроваджуватись в окремих містах України, процес його імплементації має певні проблеми, причина яких полягає у недостатньому опрацюванні методологічного та методичного підґрунтя процесу.

Постановка завдання. Метою статті є визначення методологічних засад партисипативного бюджетування в контексті процесу децентралізації, зокрема аналіз основних ризиків та обмежень цього процесу, виокремлення основних його етапів та особливостей основних видів діяльності, які включає кожен етап, для міст Закарпатської області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія партисипативного бюджетування нараховує більше чверті століття. У період з 1989 по 1997 р. цю модель було розроблено та протестовано у Бразилії (м. Порту-Алегрі та ін.). Із 1997 р. ідея партисипативного бюджетування поширюється в інших країнах Латинської Америки, а з початку 2000-х років – у країнах Північної Америки, Європи, Африки, Азії та Австралії. У цілому з 1989 р. воно запроваджене у більш ніж 1 500 громадах міст світу [8].

У 2015 р. три міста – Черкаси, Чернігів та Полтава – вперше в Україні почали запроваджувати практику партисипативного бюджетування.

Це проводилось, зокрема, за підтримки польсько-української фундації співпраці PAUCI та у рамках польсько-канадської Програми підтримки демократії.

У Чернігові в 2015 р. було виділено 4,8 млн. грн., які впродовж 2016 р. мають бути скеровані на реалізацію 17 проектів, які було обрано під час загальноміського голосування. Із них 13 проектів стосуються поточних видатків, а чотири – капітальних. При цьому максимальна сума для реалізації проекту, який передбачає капітальні видатки, становить 1,2 млн. грн., для поточних видатків ця сума обмежується 360 тис. грн.

У Черкасах згідно з програмою громадського бюджету міста на 2015–2019 рр., у загальному бюджеті закладено 5 млн. грн. У 2015 р. подано 54 проекти, шість з яких було обрано після розгляду координаційною радою і зараз вони проходять стадію реалізації [4].

У Полтаві передбачено 0,1% коштів від загального обсягу міського бюджету без урахування трансфертів (на 2016 р. це становить близько 1,5 млн. грн.), з яких 50% спрямовуються на загальноміські проекти і 50% – на районні. У рамках останніх 30% розподіляється рівномірно між трьома районами міста, а 70% – залежно від площі та кількості мешканців району [9].

У Луцьку основні ідеї партисипативного бюджетування також було запроваджено в 2015 р. Відмінністю була умова реалізації проектів на засадах спільного фінансування у розмірі 10% [11]. Бюджет програми становить 1,5 млн. грн. коштів бюджету міста (500,0 тис. грн. щорічно). Серед відібраних 50 проектів було обрано та розпочата реалізація 12 проектів [5; 12].

У цілому на сьогоднішній день в Україні партисипативне бюджетування запроваджено або заплановано до впровадження у 38 містах.

Одним з основних напрямів змін у формуванні місцевих бюджетів, згідно із законодавством України, є забезпечення бюджетної самостійності місцевих бюджетів та децентралізація видаткових повноважень [3, с. 8].

До характерних рис партисипативного бюджету належать такі:

- партисипативний бюджет становить певну частину бюджету міста;
- проекти мають бути реалізовані протягом фінансового року і лише на територіях, якими місто має право розпоряджатися згідно з чинним законодавством;
- громадяни мають можливість визначення проектів, реалізація яких задовольнить потреби всієї громади, та безпосереднього контролю над витратами бюджету [3, с. 42].

Проте як і будь-який процес, що передбачає економічне та соціальне втручання, партисипативне бюджетування має свої обмеження та ризики.

Одне з головних обмежень пов'язане зі специфікою суспільної діяльності, коли більшість громадян є менш зацікавленими у вивченні прав, фінансової відповідальності уряду тощо, ніж в отриманні та розвитку певного інфраструктурного проекту.

Інше обмеження полягає в залежності громадян від адміністрації області. Якщо програми партисипативного бюджетування включають громадян у процес прийняття рішень, місцева влада залишається головним учасником. Вона організує збори, надає інформацію, забезпечує зустрічі чиновників із громадянами та гарантує запровадження певної політики. Тобто вплив керівництва області та правлячої коаліції є значним.

Аналіз показав, що Україні потрібно збільшувати можливості для участі населення у процесі бюджетування на рівні регіону й області, покращуючи комунікації між громадянами та місцевою владою з метою підвищення ефективності процесу розподілу суспільних ресурсів.

Основні ризики партисипативного бюджетування полягають у такому.

Потенційний вплив на бюджетну дисципліну (обмеження видатків), спричинених підвищеними вимогами до уряду внаслідок партисипативності. Це є головною проблемою для країн, що розвиваються. Проте цей ризик може бути зменшено, якщо учасники цього процесу не просто обґрунтовують надання певного фінансування, а фокусуються на перенесенні наявного фінансування для задоволення визначених пріоритетів.

Послаблення законності (правомірності) встановлених демократичних інститутів на користь менш відповідальних суспільних організацій. Зокрема, досвід Бразилії у сфері партисипативного бюджетування свідчить, що місцеву владу було послаблено внаслідок проведення паралельних партисипативних процесів із виконавчої владою. Водночас партисипативне бюджетування може мати також позитивний вплив на чинні демократичні інститути.

Ескалація конфліктів, пов'язаних із розподілом ресурсів між верствами населення, що беруть участь у процесі партисипативного бюджетування. Групи інтересів можуть розглядати цей процес як місце для конкуренції за ресурси та брати участь у ньому саме із цією метою. У межах громадянського суспільства місцеві неурядові організації можуть розподіляти зобов'язання в рамках загального завдання скорочення бідності проте прагнути розподілу ресурсів саме в ті сфери, де вони безпосередньо працюють.

Ризик полягає в тому, що такі конфлікти з приводу розподілу негативно впливають на можливість створення широкої коаліції, що, своєю чергою, посилює позиції неурядових організацій на переговорах із місцевою владою.

«Узурпація» партисипативних процесів місцевою елітою, найбільш активними представниками певних верств населення або індивідами з персональними мотивами. Участь у процесі партисипативного бюджетування, яка супроводжується децентралізацією, може надавати місцевій еліті більше можливостей задля отримання вигід із бюджету, незважаючи на збільшення суспільного контролю. Також слід зазначити, що процес моніторингу процесу партисипативного бюджетування може підпадати під негативний вплив із боку тих, хто переслідує власні інтереси.

Аналіз закордонних джерел з цієї проблематики дав змогу виокремити учасників партисипативного бюджетування та причини їх участі в ньому (табл. 1).

Нині в Україні брак суворих зобов'язань стосовно партисипативного бюджетування з боку місцевої влади ускладнює процес імплементації цих програм. Також це призводить до того, що місцеве керівництво використовує свою владу задля досягнення власних цілей шляхом, зокрема, ненадання певної інформації, неналежної імплементації певних програм, послаблення комітетів із нагляду громадян.

Також у сучасних умовах обмеженням є довготермінове планування, оскільки громадяни зацікавлені в розробці та реалізації коротко- та середньотермінових проектів, оскільки потрібні більш швидкі вигоди та бракує аналітичних та технічних навичок для ведення довготермінових проектів.

Метою партисипативного бюджетування є залучення громадян до найбільш основної та найбільш формальної процедури управління – розподілу ресурсів у рамках бюджетного процесу. Залучення громадян може підвищити рівень фінансової від-

повідальності органів місцевої влади, рівень прозорості та більш ефективного розподілу ресурсів. Цикл партисипативного бюджетування побудований так само, як і традиційний процес бюджетного регулювання, проте з особливостями, пов'язаними із залученням громадян.

Аналіз теоретичних і практичних досліджень із проблематики партисипативного бюджетування [13–22] дав змогу визначити послідовність етапів його регулювання на засадах фіскальної децентралізації з виокремленням обов'язкової для виконання основної діяльності та відповідальності учасників цього процесу на кожному його етапі для міст Закарпатської області. Також на підставі аналізу для цих етапів бюджетування було визначено: їхню доцільність; основні види діяльності, які включає кожен етап; основні слабкі місця, на яких упровадження елементів партисипативного регулювання дасть змогу покращити ефективність процесу в цілому.

Регіональні особливості партисипативного бюджетування у Закарпатті полягають у тому, що діяльність неурядових і суспільних організацій в області є незначною, отже, головні заходи з організації цього процесу лягають на плечі місцевої влади, а тому вона матиме значний вплив на прийняття регулюючих рішень.

Розглянемо зазначені етапи більш детально.

І. Підготовчий етап полягає у розробці бюджету. Він включає поширення інформації, початкове обговорення політики та пріоритетів бюджетного регулювання громадянами в містах області, оцінку доходів, встановлення розподілу ресурсів у цілому (критерії бюджетування та методологію) з урахуванням відповідних партисипативних структур і встановленням й обранням представників громадян.

Таблиця 1

Учасники процесу партисипативного бюджетування та причини їх участі

Учасники	Причини участі
Місцева влада	Спільна робота місцевої влади та громадян – учасників процесу партисипативного бюджетування. Підвищення ефективності розподілу суспільних ресурсів. Збільшення можливостей для громадян щодо зміни їх політичної та соціальної свідомості. Збільшення прозорості задля скорочення корупції та бюрократичної неефективності.
Суспільні та неурядові організації	Побудова ширших мереж між учасниками. Можливість впливу на політичні рішення. Збільшення можливостей для вирішення соціальних проблем. Поширення консультаційної роботи щодо роз'яснення громадянам бюджетної політики органів місцевої влади.
Ділове оточення	Сприяння збільшенню прозорості, скороченню корупції та підвищенню ефективності. Забезпечує надання коштів для проектів.
Окремі громадяни	Полегшення доступу до процесу прийняття суспільних рішень. Полегшення доступу до інформації. Прямий взаємозв'язок між участю у процесі бюджетування та якістю суспільних благ, що надаються владою.

Джерело: складено за [2, с. 39–44].

Також на цій стадії слід установити інститути й учасників, що братимуть безпосередню участь у забезпеченні бюджетного регулювання. Це є представники громадян, місцева влада, зокрема департамент економічного розвитку та торгівлі, департамент фінансів, департамент інформаційної діяльності та комунікацій із громадськістю, представники ділового оточення. З урахуванням поточної ситуації в Україні такий процес доцільно обмежити часовим періодом у півроку – рік.

На етапі підготовки мають бути здійснені такі заходи.

1. Обговорення у місті. Головна мета – пояснити процес громадянам у містах й основним учасникам цього процесу. Подібні наради можуть очолювати представники відповідних департаментів Закарпатської ОДА. Пояснення громадянам, що таке обласний бюджет, та їх участь у процесі прийняття рішень стосовно бюджетного регулювання з використанням відповідних засобів інформації. Такі обговорення містять у собі також елементи освітнього процесу, що є нині важливим, бо участь громадян та їх представників у цьому процесі передбачає наявність технічних й аналітичних знань і навичок, аби вони могли оцінити запропоновані їм аргументи.

2. Ситуаційний аналіз та аналіз проблем: обговорення у місті. Організатором обговорення має виступити міська рада. Основною метою є визначення головних моментів, що впливають на розвиток міста, а також тих, що потребують обов'язкового виконання. Це має включати такі види діяльності:

- визначення проблем та потреб для міста та його районів й оцінка технічних і фінансових можливостей для імплементації рішень із їх вирішення;
- робота працівників міської ради з представниками громади; останні при цьому мають визначитись із діяльністю, необхідною для досягнення поставлених цілей;
- визначення правил ведення процесу партисипативного бюджетного регулювання та розподілення обов'язків.

3. Розвиток компетенцій, нарощування потенціалу, тренінги для громадян та ключових учасників процесу партисипативного бюджетного регулювання. Мета цих заходів полягає у забезпеченні розуміння учасниками процесу принципів прийняття рішень протягом усього процесу бюджетного регулювання, а також реальної економічної, політичної та соціальної ситуації в регіоні.

II. Етап формування бюджету та його затвердження.

Цей етап стосується, головним чином, установлення пріоритетів і дає громадянам змогу безпосередньо чи через своїх представників упорядкувати інвестиційні проекти за їх пріоритетністю. Він містить проведення обговорень і голосування за

проекти бюджету. Тобто на цій стадії відбувається обговорення способу імплементації місцевої політики та проектів протягом майбутнього фінансового періоду.

Другий етап передбачає такі заходи.

1. Проведення переговорів між групами й учасниками з метою забезпечення рівного представництва інтересів усіх представників громади, всіх районів міста та обговорення локальних і тематичних пріоритетів. Також у рамках цих заходів має відбутись обрання учасниками їх представників для участі в регулярних зборах місцевого бюджетного комітету. Ці представники до того ж відповідатимуть за підготовку бюджету та щорічний план інвестицій.

2. Створення бюджетного комітету. Бюджетний комітет мусить пов'язувати місцеву владу з громадою в питанні бюджетування. До функцій комітету належить, зокрема, оцінка ефективності врахування пріоритетів громади у процесі розподілу ресурсів.

Склад комітету варіюється залежно від міста, від кількості учасників комітету, його складу. Зазвичай до комітету включаються представники місцевої влади, громади, профспілок, окремих груп (жінок, молоді, людей з особливими потребами) та представники основних галузей промисловості регіону. На Закарпатті також доцільно включати представників національних меншин з урахуванням етнічного складу населення регіону.

Головні напрями діяльності бюджетного комітету:

- організація інформаційної діяльності та діяльності з розвитку компетенцій представників – учасників комітету задля забезпечення належного рівня розгляду бюджетних питань на засіданнях і спрощення процесу ведення переговорів і вирішення конфліктів;
- ознайомлення представників із потребами районів міста задля забезпечення самостійної оцінки пропозицій та потреби того чи іншого району;
- технічний та фінансовий аналіз із метою перевірки заявок на їх відповідність технічним та економічним критеріям;
- аналіз пріоритетів та їх затвердження.

3. Обговорення та голосування за проект бюджету. Після виконання описаної вище діяльності місцева влада розробляє проект бюджету, заснований на визначених пріоритетах. Основні види діяльності на даному етапі:

- надання комітетом своїх матеріалів у вигляді, зокрема, інвестиційного плану (плану капіталовкладень) як частини місцевого бюджету;
- обговорення проекту бюджету, питань видатків і доходів, а також критеріїв розподілу ресурсів із метою передання вже «повного» проекту бюджету місцевим органам влади.

Рис. 1. Цикл партисипативного бюджетування як елемент децентралізації видатків місцевих бюджетів

При цьому слід урахувати можливість того, що узгодження та прийняття бюджету супроводжуватимуться певними змінами, оскільки до остаточного голосування по бюджету представники громади можуть активно лобювати власні інтереси серед глав департаментів і членів бюджетного комітету місцевої влади.

III. Етап імплементації партисипативного бюджету.

Слід зазначити, що процес імплементації бюджету зазвичай триває протягом усього фінансового року.

Основні види діяльності на цьому етапі включають такі заходи.

1. Підготовка місцевою владою технічних планів і контрактів. На цій стадії процес імплементації бюджету зазвичай містить низку підрядних послуг або суспільної діяльності з детальним плануванням, визначенням технічних завдань, тендерних умов, порядку проведення тендерів і відбору проектів, порядку реалізації обраних проектів.

2. Оцінка представниками громади в бюджетному комітеті процесу імплементації бюджету й обраних проектів. Також за потреби на цьому етапі вносяться коригування до проектів.

3. Підготовка до нового бюджетного циклу.

IV. Етап моніторингу та оцінки партисипативного бюджету.

Місцева влада мусить надавати періодичні звіти щодо виконання бюджету громаді. Ці звіти повинні містити статус виконання проектів і проблеми, що з'явилися під час їх виконання. Також на цій стадії доцільно здійснювати візити до районів міста, де впроваджуються проекти, із метою безпосереднього контролю над імплементацією проекту. Серед інструментів такого моніторингу можна обирати такі:

- контроль та нагляд «на містах»;
- звітування;
- використання «оціночних карт» громади, що містить сукупність методів суспільного контролю, соціального аудиту й оцінок громадян (на підставі опитувань);
- контроль надання послуг;
- підготовка соціально-економічних даних тощо.

Слід зазначити, що найбільш важливим аспектом на цій стадії є факт регулярного надання місцевою владою детальної та прозорої інформації щодо напрямів і методів імплементації бюджету. Також громада має право вимагати спеціальні дані та додаткову інформацію задля досягнення необхідного рівня прозорості.

Все вищезазначене дало змогу розробити цикл партисипативного бюджетування, який схематично наведено на рис. 1.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження дало змогу визначити основні ризики та обмеження партисипативного бюджетування в процесі децентралізації. Виокремлено

основні етапи процесу партисипативного бюджетування, зокрема: підготовчий етап, етап формування бюджету та його затвердження, головним моментом якого є створення бюджетного комітету та початок його роботи, етап імплементації, етап моніторингу та оцінки партисипативного бюджету. Досліджено основні види діяльності, які включає кожен етап, та визначено основні слабкі ланки для міст Закарпатської області. Все вищезазначене дало змогу розробити цикл партисипативного бюджетування як елементу децентралізації видатків місцевих бюджетів. Більш детальний аналіз із метою визначення алгоритму розробки та імплементації проекту партисипативного бюджету становитиме напрям подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Белец Ж.А. Партиципаторне бюджетування як інноваційний демократичний інструмент участі громадян в управлінні справами територіальних громад / Ж.А. Белец // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2016. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2016_1_21
2. Бояр А.О. Еволюція наукових бюджетних тенденцій / А.О. Бояр // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2015. – № 1(99). – С. 121–138.
3. Гринчук Н. Бюджетний процес на місцевому рівні в Україні: правове регулювання, повноваження місцевої влади, участь громадськості / Н. Гринчук. – ПАУСІ, 2015. – 45 с.
4. Громадський бюджет м. Черкаси 2016 року – можливості та особливості / Офіційний портал міської ради, міського голови, виконавчого комітету 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.cherkasy.ua/ua/newsread.php?view=11450&s=34&s1=375>
5. Громадський бюджет: перший успішний досвід українських міст / Платформа «Велика Ідея». 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://biggggidea.com/practices/1498/>
6. Дем'янчук О.І. Інноваційні методи управління місцевими бюджетами України / О.І. Дем'янчук // Вісник ОНУ ім. О.І. Мечникова. – 2016. – Т. 21. Вип. 1. – С. 190–194.
7. Кравченко Т. Інноваційні інструменти реалізації громадянами права на участь у місцевому самоврядуванні в Україні / Т. Кравченко // Публічне адміністрування: теорія та практика. – 2015. – Вип. 2(14) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2015-02\(14\)/22.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2015-02(14)/22.pdf).
8. Мартеля Б. Партиципаторний бюджет / Б. Мартеля, Ю. Півко // Центр суспільних комунікацій. ПАУСІ, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pauci.org/files/SeminarCityCouncilsPresentation.pdf>.
9. Партиципаторний бюджет-2015: перший український досвід 4 міст / Платформа розвитку міст. 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://urbanua.org/dosvid/ukrayinski-pryklady/184>.

10. Планування та управління фінансовими ресурсами територіальної громади / О. Кириленко, Б. Малиняк, В. Письменний, В. Русін ; Асоціація міст України – К. : ВІ ЕН ЕЙ, 2015. – 396 с.
11. Рішення Луцької міської ради від 27.05.2015 № 74/4 «Про Програму підтримки ініціатив жителів міста Луцька на 2015–2017 роки».
12. Розпорядження міського голови Луцька від 27.05.2016 № 285 «Про затвердження переліку ініціатив-переможців конкурсу».
13. Barzelay M. Central audit institutions and performance auditing: a comparative analysis of organizational strategies in the OECD / M. Barzelay // *Governance*. – 1997. – № 10(3). – P. 235–260.
14. Cabannes Y. Participatory budgeting: a significant contribution to participatory democracy / Y. Cabannes // *Environment&Urbanization*. – 2004. –Vol.16(1). – P. 27–46.
15. Gilman H. Engaging Citizens: Participatory Budgeting and the Inclusive Governance Movement within the United States / H. Gilman. Ash Center for Democratic Governance and Innovation. Cambridge, Massachusetts, 2016. – 32 p.
16. Gonzalves S. The Effects of Participatory Budgeting on Municipal Expenditures and Infant Mortality in Brazil / S. Gonzalves // *World Development*. – 2014. – Vol. 53. – P. 94–110.
17. Harkins C. Participatory budgeting in Scotland: an overview of strategic design choices and principles for effective delivery / C. Harkins. Glasgow Centre for Population Health. Glasgow Centre for Population Health, 2015. – 44 p.
18. Sgueo G. Participatory budgeting An innovative approach / G. Sgueo. European Parliamentary Research Service, 2016. – 7 p.
19. Shah A. Participatory Budgeting / A. Shah. Washington, DC: World Bank, 2007. – 269 p.
20. Souza C. Participatory budgeting in Brazilian cities: limits and possibilities in building democratic institutions / C. Souza // *Environment&Urbanization*. – 2001. – Vol. 13(1). – P. 159–184.
21. Trnase G. An Overall Analysis of Participatory Budgeting Advantages and Essential Factors for an Effective Implementation in Economic Entities / G. Trnase // *Journal of Eastern Europe Research in Business and Economics*. – 2013. – Vol.2013. – P. 1–12.
22. Wampler B. A Guide to Participatory Budgeting / B. Wampler. – CommDev, 2000. – 32 p.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СУТНОСТІ
ТА ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВTHEORETICAL BASIS OF STUDY OF THE ESSENCE
AND DEVELOPMENT PROBLEMS OF OLD INDUSTRIAL REGIONS

У статті проаналізовано думки вітчизняних науковців щодо трактування сутності категорії «старопромисловий регіон» як: опорного регіону країни, регіону країни з негнучкою структурою, «депресивного» регіону країни, «звичайного» регіону країни. Викладено власне тлумачення старопромислового регіону. Виокремлено дисбаланси розвитку старопромислових регіонів, які полягають у соціально-економічних, інфраструктурних проблемах та проблемах інвестиційного забезпечення. Вивчено загальні проблеми розвитку цих регіонів на основі розвитку промисловості. Зазначено першочергові завдання щодо подолання існуючих проблем розвитку.

Ключові слова: старопромисловий регіон, розвиток, соціально-економічні проблеми, інфраструктурні проблеми, проблеми інвестиційного забезпечення

В статье проанализированы мнения отечественных ученых, касающиеся трактовки сущности категории «старопромисловый регион» как: опорного региона страны, региона страны с негибкой структурой, «депрессивного» региона страны, «обычного» региона страны. Изложено собственное толкование старопромышленного региона. Выделены дисбалансы

развития старопромышленных регионов, заключающиеся в социально-экономических, инфраструктурных проблемах и проблемах инвестиционного обеспечения. Изучены общие проблемы развития этих регионов на основе развития промышленности. Указаны первоочередные задачи по преодолению существующих проблем развития.

Ключевые слова: старопромышленный регион, развитие, социально-экономические проблемы, инфраструктурные проблемы, проблемы инвестиционного обеспечения.

The article analyzes the opinion of local scientists concerning the interpretation of the essence of “old industrial region” category as the reference countries in the region, countries in the region with an inflexible structure, “depressive” region of the country, “normal” region of the country. Sets out its own interpretation of the old industrial region. Allocated imbalances of old industrial regions, consisting of the socio-economic, infrastructural problems and the problems of investment security. Studied the common problems of these regions on the basis of industrial development. Shown priorities for overcoming the development problems.

Key words: old industrial region, development, social and economic problems, infrastructure problems, the problem of investment support.

УДК 332.122

Бойченко В.С.

к.е.н., доцент кафедри управління персоналом та економіки праці
Запорізький національний технічний
університет

Гелетюк Є.В.

студентка
Запорізький національний технічний
університет

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку країни важливим питанням є реформування управління розвитком регіонів, головною метою якого є створення сприятливих умов для функціонування підприємств; надання регіонам більшої самостійності в прийнятті рішень, розподілі та перерозподілі фінансових коштів тощо. Регіони України відрізняються між собою за природно-географічними, економічними та соціальними показниками, а отже, вимагають розроблення нових та корегування існуючих програм розвитку з урахуванням специфіки їх функціонування. Особливо це стосується регіонів, де зосереджено природно-матеріальні запаси. Мова йде про старопромислові регіони, питання реформування управління розвитком яких є досить актуальним, оскільки вони мають доволі масштабний виробничий та експортний потенціал, який використовується не в повному обсязі.

Старопромислові регіони України характеризуються низкою негативних факторів, головними з яких є використання застарілих технологій та зношеність основних засобів, забруднення навколишнього середовища, однак при цьому вони відіграють провідну роль у зміцненні економіки країни, оскільки є локомотивами розвитку та вносять до бюджету найбільше коштів. Отже, дослідження

сутності та особливостей розвитку таких регіонів є важливим питанням, яке потребує детального розгляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорію «старопромисловий регіон» розглядають багато вчених, передусім економістів. Трактують сутність такого регіону викладають такі науковці, як: Веселовська О.Є. [1], Глонти К.М. [2], Дериземля Н.О. [3], Злобін І.В. [4], Кирику М.В. [5], Лазарева Т.С. [6], Снігова О.Ю. [7] та багато інших. Особливості становлення та розвитку старопромислових регіонів знайшли подальший розвиток у роботах Білопольської В.М. [8], Грушки В.В. [9], Шевцової О.О. [10] та ін.

Однак багато питань реформування управління розвитком старопромислових регіонів залишаються дискусійними, оскільки відсутнє загальноприйняте розуміння його сутності та неоднозначною є система визначення критеріїв їх розвитку. Внаслідок цього в практиці регіонального розвитку не враховуються їх специфічні особливості та знижується ефективність рішень, які приймаються.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення існуючих думок науковців та формулювання власного тлумачення сутності категорії «старопромисловий регіон» та зазначення особливостей розвитку таких регіонів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Категорія «старопромисловий регіон» трактується вітчизняними та зарубіжними науковцями по-різному та інколи носить зовсім протилежне значення. Так, старопромисловий регіон розглядається з таких позицій:

1. Як опорний регіон країни, який стабілізує економіку країни:

а) територія з високою концентрацією промислового виробництва, порівняно більшими обсягами випуску промислової продукції, вищими темпами зростання інвестицій, заробітної плати, але водночас із високим рівнем зношеності основних фондів і забруднення навколишнього середовища та нижчим ступенем використання новітніх технологій [1, с. 9; 3, с. 115; 5];

б) територіальні угруповання, у межах яких історично функціонує основна частина підприємств промисловості, що мають значний потенціал у реалізації міжнародних інтеграційних програм через експортно-імпортні операції з реалізації товарів і послуг, міжнародну інвестиційну діяльність, здійснення локальних міжнародних інтеграційних дій і проектів [4, с. 7];

в) цілісне територіально-організаційне утворення, у межах якого історично склалася економіка індустріального типу Третього та Четвертого технологічних укладів і який, незважаючи на економічний спад, викликаний циклічністю регіонального розвитку, характеризується значним нагромадженим потенціалом розвитку [6, с. 188].

2. Як регіон країни з негнучкою структурою, який має нагромаджений потенціал, але не функціонує належним чином через застарілу матеріальну базу:

а) територія, на якій історично склалася концентрація індустріальних галузей, яка має в розпорядженні потенціал для збільшення виробництва наукоємної продукції, шляхом інноваційної трансформації свого виробничого комплексу в рамках удосконалення економічних відносин [2, с. 28];

б) територія, на якій історично склалася концентрація індустріальних галузей, що визначило економічну, соціальну та просторову структури міста, але яка не відповідає новим умовам та вимогам [11, с. 20];

в) регіони, економічну основу яких становлять підприємства традиційних індустріальних галузей та які мають значний потенціал [12, с. 24];

г) тип проблемних регіонів, де навчання та інновації в умовах оновлення економічної структури є недостатніми для її ефективного здійснення та для яких характерними є вузькоорієнтовані на традиційні галузі технологічні інновації, які домінують над розробкою та виведенням на ринки нової продукції та диверсифікацією економічної діяльності [13, с. 7];

д) особливий тип регіонів, який знаходиться на завершальному етапі «власного регіонального життєвого циклу» й утрачає здібність щодо розробки

нових видів продукції та відновлення місцевої економіки, перебуває у кризовому стані, втрачає позиції регіону-донору та вичерпав усі можливості щодо впровадження інновацій [14, с. 988].

3. Як «депресивний» регіон країни, який дестабілізує економіку країни:

а) територія із застаріваючою, невисокого технологічного рівня промисловістю; територія з відносно низьким рівнем технологічного розвитку промислового комплексу, який розміщується в її межах, які склалися з плином часу [2, с. 28];

б) регіони, в яких у сучасних умовах найбільш гостро проявляються всі негаразди економічного та соціального розвитку [9, с. 174];

в) територія із застарілою промисловістю, низьким для умов сьогодення рівнем технологічного розвитку, де спостерігається загострення багатьох гуманітарних проблем, на них історично функціонують промислові підприємства, які володіють значним експортно-імпортним потенціалом та які часто переходять у категорію депресивних [15, с. 217];

г) регіон зі структурними проблемами (або структурно слабкий регіон), який у минулому мав промислово розвинену територію, яка перебуває в процесі структурної перебудови національної економіки або в занепаді під тиском кон'юнктурних чинників ринку [7, с. 79];

д) многопрофільні території, економіка яких заснована на тривалій експлуатації природних ресурсів і які через об'єктивне погіршення якісних і кількісних характеристик ресурсної бази з часом неминуче переходять у категорію депресивних [16, с. 52].

4. Як «звичайний» регіон країни:

а) регіони, розвиток яких відбувався в період зростання попиту на продукцію, що виготовлялась із застосуванням стандартизованих технологій [17, с. 6];

б) регіон, для якого властиві типові форми поєднання регіональних та галузевих структурних зрушень як наслідок переходу від індустріальної до постіндустріальної економіки [18].

Аналізуючи наведені тлумачення старопромислового регіону було виявлено, що всі ці визначення об'єднують те, що такі регіони мають високий промисловий потенціал, а їх протилежність полягає в тому, що такі регіони розглядаються як із позиції опорного, так і з позиції «депресивного» регіону країни. Отже, вважаємо за доцільне навести власне бачення сутності цього поняття: старопромисловий регіон – це історично сформована територія, на якій переважно функціонують підприємства промислового виробництва із застарілими технологіями, які порівняно з іншими регіонами характеризуються більшими обсягами випуску продукції, вищим рівнем заробітної плати, більшою кількістю інвестицій, більшим потенціалом

лом для випуску наукоємної інноваційної продукції та більшою роллю в поповненні державної казни, але водночас мають високий рівень зношення основних фондів та сильно забруднюють навколишнє середовище. Отже, вони є найперспективнішими регіонами з погляду відновлення та подальшого розвитку, оскільки мають уже накопичений потенціал.

Спираючись на викладене бачення сутності старопромислового регіону та на думки науковців [1, с. 9–10; 7, с. 81; 9, с. 174; 19; 20, с. 171–172], зазначимо: незважаючи на те що такі регіони є лідерами промислового розвитку, вони мають такі дисбаланси розвитку:

1. Соціально-економічні проблеми, які полягають у:
 - а) неефективній економічній структурі;
 - б) працевлаштуванні працівників, котрі вивільнилися зі збанкрутих та ліквідованих промислових підприємств;
 - в) створенні нових робочих місць;
 - г) організації підготовки, перепідготовки та перекваліфікації кадрів згідно з потребами структурної перебудови економіки;
 - д) недопущенні зниження доходів населення;
 - е) розвитку малого та середнього підприємництва;
 - ж) покращанні здоров'я мешканців таких регіонів шляхом зменшення викидів забруднюючих речовин промисловими підприємствами в навколишнє середовище;
 - з) піднесенні культури самозайнятості населення;
 - и) організації громадських робіт тощо.
2. Інфраструктурні проблеми, рішення яких передбачає:
 - а) впровадження інноваційних наукоємних виробництв;
 - б) зміщення акценту регіональної політики розвитку базових домінуючих старопромислових галузей на засадах підвищення диверсифікованості економіки регіонів шляхом оптимізації структури галузей економіки;
 - в) розвиток рекреаційного сектора в таких регіонах.
3. Проблеми інвестиційного забезпечення, які полягають у:
 - а) зношеності основних виробничих фондів, використанні застарілих технологій, обтяженій виробничій структурі, низьких темпах технічного та технологічного оновлення;
 - б) великій матеріалоємності та енергоємності продукції;
 - в) низьких темпах упровадження інновацій та їх якісного відставання від світового рівня;
 - г) низькій інвестиційній привабливості регіонів;
 - д) недосконалості нормативно-правового регулювання розвитку таких регіонів;
 - е) впливі трудових ресурсів і капіталу із старопромислових в інші регіони держави;

ж) загостренні інвестиційної конкуренції між підприємствами, які функціонують у певному старопромисловому регіоні.

Крім того, існують загальні проблеми розвитку старопромислових регіонів на основі розвитку промисловості:

- структурні диспропорції серед галузей промисловості;
- виснаження сировинної і техніко-технологічної баз виробництва;
- вузька спеціалізація професійних вмінь та навичок трудових ресурсів, брак висококваліфікованих кадрів для роботи в нових секторах економіки;
- висока вартість основних коштів у базових галузях економіки [10, с. 8];
- домінування великих підприємств чи корпорацій, які виробляють обмежений асортимент вузькоспеціалізованої продукції;
- низька мобільність капіталу;
- відносно високий рівень заробітної плати [21];
- висока ступінь забруднення навколишнього середовища.

Зважаючи на вищесказане, на нашу думку, найбільше значення для розвитку старопромислових регіонів має проблема вирішення високого рівня зношеності основних фондів та невідповідності їх технічного рівня світовому, що, як наслідок, призведе до забруднення навколишнього середовища. При цьому основними чинниками, що гальмують процес переобладнання підприємств, є нестача фінансових ресурсів на оновлення та значні економічні ризики впровадження інновацій [22, с. 15].

Усе це обумовлює особливості розвитку старопромислових регіонів, для чого необхідно:

- чітко організувати процеси планування, прогнозування та програмування розвитку таких територій;
- забезпечити стабільне відтворення та примноження природно-ресурсного, економічного, техніко-технологічного, інформаційного та інтелектуального потенціалу регіонів;
- здійснити структурну перебудову та диверсифікацію промислового виробництва завдяки освоєнню нових видів продукції з високою доданою вартістю; використання власності на основі здійснення активної інноваційно-інвестиційної політики; збільшення випуску високотехнологічної та наукоємної продукції [8, с. 35].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, старопромислові регіони як території з достатньо великим промисловим потенціалом, але з застарілою матеріально-технічною базою характеризуються системними проблемами, які властиві депресивним регіонам, однак на сьогодні вони є найперспективнішими регіонами з погляду розвитку.

Зважаючи на характерні риси та проблеми розвитку старопромислових регіонів, слід зазначити, що такі регіони потребують відповідного управління, яке можливе за рахунок зміни застарілої місії, цінностей та традицій, принципів та культури управління, тобто яке в сучасних умовах необхідно реформувати. Саме тому метою подальших досліджень повинно стати вивчення особливостей організаційно-економічного забезпечення реформування управління розвитком старопромислових регіонів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Веселовська О.Є. Інвестиційне забезпечення економічного розвитку старопромислових регіонів : автореф. дис. ... канд. економ. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / О.Є. Веселовська. – К., 2010. – 22 с.
2. Глonti К.М. Старопромышленные регионы: проблемы и перспективы развития / К.М. Глonti // Регионология. – 2008. – № 4. – С. 27–39.
3. Дериземля Н.О. До питання розвитку старопромислових регіонів (на прикладі м. Ватутіне Звенигородського району Черкаської області) / Н.О. Дериземля, О.І. Ситник // Екологічна наука. – 2012. – № 2. – С. 113–119.
4. Злобін І.В. Визначення інтеграційних пріоритетів України в контексті використання потенціалу старопромислових регіонів : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / І.В. Злобін. – Донецьк, 2008. – 19 с.
5. Кирику М.В. Стратегічні орієнтири забезпечення економічної безпеки та тенденції розвитку старопромислових регіонів України / М.В. Кирику // Ефективна економіка. – 2014. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2918>.
6. Лазарева Т.С. Теоретичні аспекти управління старопромисловим регіоном / Т.С. Лазарева // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна, 2011. – Вип. 39(2). – С. 186–191.
7. Снігова О.Ю. Підходи до ідентифікації старопромислових регіонів в зарубіжній літературі / О.Ю. Снігова // БізнесІнформ, 2011. – № 7(2). – С. 79–81.
8. Білопольська В.М. Організаційно-економічний механізм управління ресурсами бюджету великого промислового регіону в умовах економічних реформ / В.М. Білопольська, К.О. Чурикова // Финансы, учет, банки. – 2010. – Вип. № 1(16). – С. 33–48.
9. Грушка В.В. Суспільно-географічні особливості Дніпропетровської області як старопромислового регіону / В.В. Грушка // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Геологія – Географія – Екологія. – 2012. – № 1033. – С. 173–177.
10. Шевцова О.О. Державне регулювання довгострокового економічного розвитку старопромислових регіонів України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / О.О. Шевцова. – Краматорськ, 2015. – 22 с.
11. Стратегия развития старопромышленных городов: международный опыт и перспективы в России / И. Стародубровская [и др.] – М. : Ин-т Гайдара, 2011. – 248 с.
12. Косинцев А.П. Реструктуризация промышленности старопромышленного региона посредством иностранных инвестиций : дис. ... д-ра экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / А.П. Косинцев. – Екатеринбург, 2000 – 275 с.
13. Todtling F. One size fits all? Towards a differentiated policy approach with respect to regional innovation systems / F. Todtling, M. Trippel // Regionalization of Innovation Policy – Options and Experiences: Paper prepared for the conference (Vienna, 4-5 June, 2004). – Vienna: Vienna University of Economics and Business, 2004. – 35 p.
14. Steiner M. Old Industrial Areas: A Theoretical Approach / M. Steiner // Trajectories of the New Economy: Regeneration and Dislocation in the Inner City. Urban Studies, 2009. – № 46. – P. 987–1001.
15. Мартякова Е.Г. Инструменты регулирования развития старопромышленных регионов / Е.Г. Мартякова // Вісник Донецького національного ун-ту. Сер. В: Економіка і право. – 2011. – Вип. 1. – Т. 1. – С. 217–222.
16. Хаджинов И.В. Дисбалансы развития старопромышленных регионов Украины / И.В. Хаджинов // Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Економіка». – 2012. – № 3 – С. 51–57.
17. Kerexeta G.E. Reflection on revitalisation strategies in old industrial regions / G.E. Kerexeta, H.F. Ibarzabal // Economic Development in European Cities: Special session on Annual Conference (Maastricht, 7-10 November 2003). – Maastricht: The Netherlands, 2003. – 25 p.
18. Steiner M. Institutional Change in Old Industrial Areas – Lessons for industrial Policy in the Transformation Process [Electronic resource] / Steiner M., Research J. // Access mode : www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/konference/08/03_ms.pdf.
19. Аналітична доповідь «Перспективи та напрямки розвитку старопромислових регіонів України у посткризовий період» / Національний інститут стратегічних досліджень. Регіональний філіал у м. Донецьк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dn.niss.gov.ua/content/articles/files/cris-cb61f.pdf>
20. Снігова О.Ю. Оцінка ризиків та загроз розвитку старопромислових регіонів України в період післякризового відновлення / О.Ю. Снігова // Формування ринкової економіки: спец. вип. : у 2-х ч. Регіональний розвиток України: проблеми та перспективи. – 2011 – Ч. 1. – С. 166–174.
21. Снігова О. Старопромислові регіони України: як позбутися стокгольмського синдрому / О. Снігова // Дзеркало тижня. Україна. – 2016. – № 19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/macrolevel/staropromislovi-regioni-ukrayini-yak-pozbutisya-stokgolmskogo-sindromu-.html>.
22. Снігова О.Ю. Старопромислові регіони України в після кризовий період: проблеми ефективного розвитку / О.Ю. Снігова // Економіка промисловості, 2013. – № 3. – С. 14–20.

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РЕГІОНАЛЬНИХ МОДЕЛЕЙ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ

THE STUDY OF FEATURES OF REGIONAL SPATIAL DEVELOPMENT MODELS

У статті аналізуються особливості, сфери застосування, недоліки та переваги існуючих регіональних моделей просторового розвитку. Обґрунтовується доцільність застосування задля комплексного дослідження соціально-економічного розвитку регіонів у рамках концепції «центр – периферія» методів багатомірного аналізу.

Ключові слова: *регіон, концепція «центр – периферія», просторова модель розвитку, метод.*

В статті аналізуються особливості, сфери застосування, недоліки та переваги існуючих регіональних моделей просторового розвитку. Обґрунтовується доцільність застосування задля комплексного дослідження соціально-економічного розвитку регіонів у рамках концепції «центр – периферія» методів багатомірного аналізу.

для комплексного дослідження соціально-економічного розвитку регіонів в рамках концепції «центр – периферія» методів багатомірного аналізу.

Ключевые слова: *регион, концепция «центр – периферия», модель пространственного развития, метод.*

The article analyzes the features, sphere of application, advantages and disadvantages of existing regional spatial development models. The expediency of applying methods of multivariate analysis for a comprehensive study of the socio-economic development of regions in the framework of the concept of "center-periphery" has been justified.

Key words: *region, concept of "center-periphery", model of spatial development, method.*

УДК 332.133

Козирева О.В.

к.е.н., доцент, здобувач
Науково-дослідний центр
індустріальних проблем розвитку
Національної академії наук України

Постановка проблеми. Останнім часом в економічній науці намітилася активізація досліджень різних аспектів проблеми просторового розвитку. Це пов'язано з тим, що особливості та тенденції зміни просторової структури значною мірою обумовлюють специфіку та вектори розвитку країн та їх регіонів, а в умовах поширення глобалізації, прискорення змін майже в усіх сферах життя та посилення нестабільності у світі зазначена проблема набуває особливої актуальності. Отже, потребує дослідження та аналізу існуючий комплекс регіональних просторових моделей розвитку з метою визначення сфер їх застосування, недоліків та переваг використання під час прийняття широкого кола управлінських рішень на регіональному і загальнодержавному рівнях за визначення стратегічних орієнтирів соціально-економічного розвитку країни та її регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Серед досліджень, присвячених зазначеній проблематиці, доцільно виділити роботи зарубіжних та вітчизняних науковців: М. Вебера, У. Ізарда, В. Кристаллера, П. Кругмана, М. Портера, Ф. Перру, Дж. Форрестера, М. Фуджиту, Б. Данилишина, М. Долішнього, С. Дорогунцова, М. Кизима, В. Кравцова, А. Мазура, І. Михасюка, Н. Мікули, С. Романюка, М. Чумаченка, А. Чухна, О. Шаблія, Л. Шевчук та ін. Проте, вважаючи складність даної проблеми, а також стрімкий розвиток регіоналістики, теоретичні засади та моделі просторової організації суспільного виробництва потребують подальших досліджень.

Постановка завдання. Мета статті полягає у визначенні особливостей, сфер застосування, недоліків та переваг існуючих регіональних моделей просторового розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Теоретичні та практичні структурні моделі розвитку припускають, що відмінності регіонального

розвитку є результатом їх лінійного переходу від одного етапу, що відображує процеси соціально-економічних перетворень, до іншого [1]: автаркції, що належить до самодостатності місцевої економічної системи; спеціалізації, що став можливим завдяки розвитку транспортної інфраструктури, пов'язаний із наявністю порівняльних переваг, що підтримують розвиток торгівлі; трансформації, що включає в себе перехід від аграрної до індустріальної економіки, спираючись переважно на сировинні та інші місцеві ресурси; диверсифікації, у результаті якої відбувається диференціація галузей промисловості, що сприяє виникненню нових галузей промисловості, щоб задовольнити споживчі потреби великих груп населення; розвитку послуг, що пов'язаний з аутсорсингом послуг промислових підприємств та розробкою нових інформаційних послуг.

Наведені вище етапи соціально-економічних перетворень регіонів та фактори, що лежать в їх основі, є одними з основних чинників соціально-економічного розвитку, тому, як показав проведений аналіз, їхньому дослідженню присвячено більшість теоретичних і практичних моделей аналізу просторової структури розвитку регіонів.

У роботі [2], присвяченій дослідженню класичних теоретико-аналітичних моделей «центр – периферія» розроблено та досліджено вдосконалену комбіновану модель даного типу, в основу якої було покладено моделі, розроблені в кінці минулого ст-оліття П. Кругманом, М. Фуджитою та А. Венейблсом. Базова структура моделі «центр – периферія» передбачає два симетричні регіони (Північний та Південний), в яких визначено два фактори (робітники промисловості та сільського господарства) та два сектори (промислове виробництво та сільське господарство). Сільськогоспо-

дарські робітники географічно не мобільні, тоді як робітники промисловості мігрують до Півночі/Півдня відповідно до зміни реальної заробітної плати. Торгівля промисловими товарами є безвитратною, тому фірми та споживачі дбають про місцезнаходження. На базі запропонованої моделі авторами проведений усебічний аналітичний аналіз її властивостей: катастроф, гістерезису, числа стаціонарних станів та глобальної стабільності.

У дослідженнях, присвячених загальному підходу до моделювання світової динаміки, автори роботи [3] пропонують відмовитися від прагнення створення єдиної комплексної моделі, призначеної для вирішення всього кола питань, пов'язаних з аналізом світової динаміки і шляхом її декомпозиції на низку вкладених підзавдань, кожен з яких доцільно вирішувати в рамках своєї часткової розрахункової моделі. У рамках такого підходу в роботі досліджується часткова базова модель регіональної динаміки «центр – периферія», що визначає взаємодію країн лідерів технологічного розвитку й тимчасово відстаючих країн, об'єднаних у два кластери з умовним найменуванням «Центр» і «Периферія» (рис. 1).

Найбільш важливими зв'язками між кластерами «Цнтр» і «Периферія» визначено: у демографічній сфері – міграцію дешевої робочої сили з країн Периферії до країн Центру; у сфері технологій – поступовий перетік нових технологій, що створюються в країнах Центру, у країни Периферії; у сфері культури й освіти – поступове освоєння досягнень науки й освіти країн Центру країнами Периферії. Авторами запропоновано базову

модель регіональної динаміки та шляхом її застосування визначено, що на регіональному рівні чітко проявляються циклічні процеси в економічній та політичній сферах як результат конкуренції світових підсистем.

У дослідженні [4], авторами було висунуто припущення про те що, Периферія «доганяє» Центр за рахунок дифузії туди розроблених у Центрі технологій (що реально здійснюється разом із дифузією капіталу). Дане явище не розглядається однополярно: дифузія технологій та капіталів на Периферію стає можливою як за економічної вигоди Центру (пов'язаної зі зменшенням витрат), так і за появи на Периферії достатнього грамотного персоналу. Для підвищення точності моделі автори дослідження заклали запізнювання між зростанням грамотності та прискоренням темпів економічного зростання на 25–30 років, що пояснює ефект рівня освіченості населення даної вікової групи – досягнення нею максимального рівня своєї професійної кваліфікації. Таким чином, у модель були введені такі запізнювання: 30 років між грамотністю та ВВП на душу населення, 10 років між грамотністю та чисельністю населення, а також зовнішнім чином уведено врахування хвилі Кондратьєва в динаміці світового ВРП із періодом 46 років.

Перевірка моделі на історичних даних показала, що з достатньою точністю описані основні тенденції, що зв'язують такі показники, як численність населення, ВВП та освіченість. Цей результат дав авторам змогу використати дану модель не тільки в ретроспективі, але й для прогнозу.

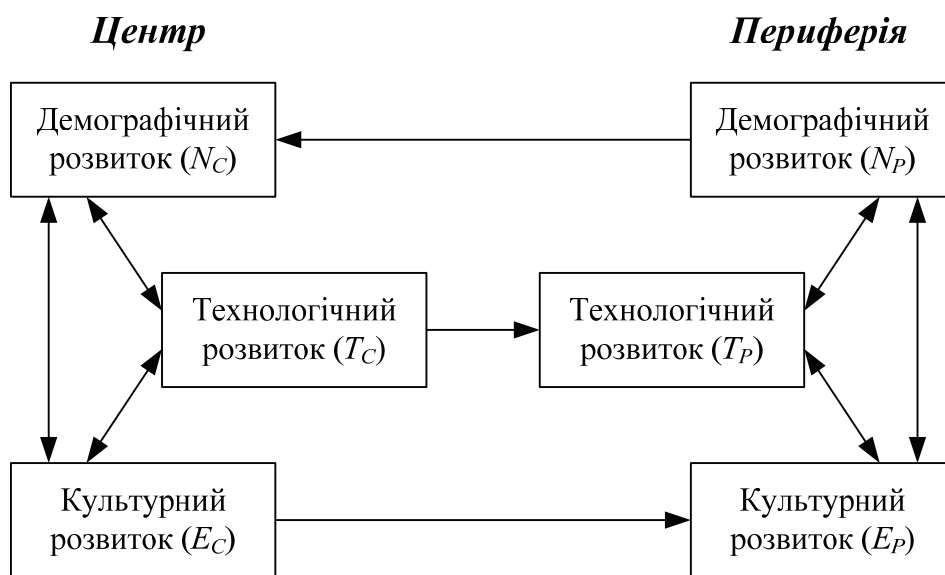

Рис. 1. Когнітивна схема базової регіональної моделі «центр – периферія» [3]

У роботі [5] автор досліджувала просторові зовнішні переливи (екстерналії) та їх просторову дифузію в двох основних стадіях рефлексії, так званого просторового підходу та функціонального підходу. Емпіричний аналіз даного явища було досліджено на рівні NUTS 2, 27 країн – членів ЄС. Метою даного аналізу було вимірювання ролі просторових переливів у поясненні територіальних відмінностей зростання, зокрема оцінка ролі різних ступенів регіональної сприйнятливості переливів на зростання регіональної конкурентоспроможності (s_i):

$s_i = f$ (місцеві матеріальні витрати та ресурси; структурні та галузеві характеристики; інституційні елементи, просторові переливи та територіальна структура).

Результати проведеного дослідження засвідчили, що ефекти просторових переливів мають вплив на зростання регіональної

конкурентоспроможності та носять позитивний характер. Величина просторових переливів не просто залежить від просторової відстані, але й від когнітивної сприйнятливості кожного регіону зовнішніх можливостей зростання.

У роботі [6] авторами проведено перевірку відмінностей на даних по російських регіонах наявності таких ефектів моделі «центр – периферія», як ефект доступу до ринку та ефект рівня вартості життя. Перевірялися три основні припущення: регіони з високим ступенем спеціалізації промислового виробництва мають її не в одному секторі, а в декількох відразу; регіони, в яких прослідковуються агломераційні процеси, мають більш ємний ринок та нижчу вартість життя від їхніх сусідів. Для проведення дослідження авторами було розраховано індекс концентрації П. Кругмана та коефіцієнти локалізації, дані статистики про вартість набору споживчих товарів та послуг у регіонах та рівня доходів населення. У результаті дослідження авторами підтверджено такі початкові припущення: наявність тенденції до диверсифікації у глибоко спеціалізованих у певній галузі регіонів і тенденції до відносно більш низької вартості життя в таких регіонах.

Автори роботи [7], дослідивши моделі, які приймають як одиницю аналізу у виникненні просторових структур економічної діяльності фірму, прийшли до висновку, що існуючі моделі мають деякі суттєві обмеження, а саме що роль просторової близькості до інших фірм не дуже добре представлена в моделях. Ця близькість включає в себе як наявність інших фірм, так і відстань до цих фірм, у зв'язку з чим автори запропонували модель просторового економічного розвитку, яка здатна представляти вплив просторової близькості від виникаючих просторових структур. У теоретичну основу розробленої моделі авторами було закладено ринковий потенціал, переваги агломерації та ефект скупченості, що впливають на рішення розміщення фірм. Модель розташування було

вбудовано в демографічні моделі зростання фірм та спін-офф (створення відокремленої організації шляхом відділення частини активів) процесів. Дана модель окремо передбачає також просторові переваги та специфічні особливості, що враховують фірми, приймаючи рішення про місце свого розміщення. Отже, доведено, що ринковий потенціал, переваги агломерації та ефекти скупченості є стратегічними факторами прийняття рішення фірмами відносно свого розташування.

У дослідженні [8] запропоновано модифікований клітинний автомат, що моделює дифузію інновацій на неоднорідну територію за допомогою порогової функції, що враховує сприйнятливості території до інновацій та реалізує два різних типи автомату: за способом вибору множини сусідніх клітин (класичний та комбінований) та за способом зміни стану клітки, що дає змогу моделювати різні види дифузії інновацій та підтримувати декілька режимів роботи: з урахуванням відсутності або непроникності кордонів, однорідності або неоднорідності території.

У роботі [9], присвяченій просторовій диференціації економічного розвитку Румунії, автор використовує просторові економетричні методи (просторової автокореляції) з метою визначення диференціації регіонів країни. Аналіз проводився на регіональному рівні (NUTS 3) та охоплював період 2000–2011 рр. Інструментарієм дослідження було визначення просторової автокореляції, що передбачає пряму залежність між відстанню та інтенсивністю просторової взаємодії як основного метода вимірювання. Під час аналізу просторової автокореляції застосовано індекс Морана. Індекс був розрахований за методом k-найближчих сусідів з п'ятьма сусідами та 999 перестановками, що відіграють роль перевірки нормальності та значущості моделі. Основні отримані результати визначили виражену просторову поляризацію та просторову автокореляцію економічного розвитку (ВВП на душу населення) у Румунії в деяких ключових регіонах (столиця Бухарест), тоді як розширена периферія виявила суттєву відсталість.

Автори статті [10] розробили і застосували методу аналізу дуалістичних базових коефіцієнтів «центр – периферія», що дало змогу усунути необхідність використання торговельних даних. Застосування цієї методики щодо 12 країн ЄС показало агломерацію в основних областях високих технологій, крупно-масштабного виробництва та виробничих послуг, а також спеціалізацію периферійних країн та субнаціональних районів на сільському господарстві, добувній промисловості, низькотехнологічному та стандартизованому виробництві.

Досліджуючи джерела економічного зростання в регіонах Центральної та Східної Європи, автори роботи [11] використали багатовимірний підхід, який враховує розукрупнення економічної структури, міжнародні та національні контексти

регіональних процесів розвитку, а також основні типи регіонів та визначає значимість впливу структурних змін для темпів економічного зростання в контексті змін, що відбуваються на ринку праці, та підвищення продуктивності праці. У даній роботі автори визначили «центр-периферійні» віднесення на основі аналізу ВВП на душу населення та порівняльного аналізу регіональних економік на рівні NUTS-3 за період 2000–2008 рр., що були розбиті на шість секторів. Отримані ними результати підтвердили обґрунтованість такого підходу, який показав взаємозв'язок між динамікою розвитку окремих регіонів та структурних змін, які важко або неможливо визначити за допомогою аналізу агрегованих значень. Зокрема, аналіз, проведений у рамках дослідження, допоміг виявити основні складники метрополізаційних процесів, що відбуваються в регіонах великих міських центрів, прогрес реіндустріалізаційних процесів, що відбуваються в перехідних регіонах, та механізми, що лежать в основі розвитку периферійних регіонів.

У дослідженні [12] автори визначають критерії та показники типології розвитку регіонального економічного простору в умовах формування мережевої економіки з використанням структурного підходу до аналізу господарських взаємодій у регіоні, що дає змогу ідентифікувати структуру економічного простору – мережеву або централізовану.

Типологію пропонується здійснювати за системою трьох критеріїв, що дають змогу визначати включеність регіонального економічного простору в національний та глобальний економічний простір та визначаються шляхом розрахунку інтегральних показників: індексу центр-периферійності регіону

($I_{ЦП}$), індексу глобалізованості регіону ($I_{ГР}$), індексу мережевості регіону ($I_{МР}$). Типологія регіонального економічного простору за наведеними критеріями здійснюється на основі зазначених індексів просторового порівняння, які складаються з регіональних коефіцієнтів визначених показників, що розраховуються у відношенні до середніх значень по Україні.

Результати аналізу показників організації регіонального економічного простору дали авторам змогу довести, що національний економічний простір України носить централізований характеру, а його структура характеризується наявністю потужного центру, який відіграє роль адміністративного, економічного, фінансового, інноваційного полюсу та відсталі периферії. Розвинуті регіони знаходяться під дифузійним впливом центру і поступово переходять на більш високий рівень розвитку, підтягуючи за собою периферійні регіони першої групи. Відсутність індустріальної бази, фінансових можливостей для впровадження прогресивних технологій, низький рівень життя населення спричиняють відтік людського капіталу, закріплюють економічний стан відсталих периферійних регіонів на депресивному рівні [12].

Автори роботи [13], запропонували кількісний метод визначення системи «центр – периферія», що включає п'ять етапів (рис. 2). За результатами визначення системи «центр – периферія» за розробленим підходом виявилось, що Республіка Татарстан має сильний центр, достатньо сильну напівпериферію та слабку периферію.

Розглядаючи особливості метрополізації як домінуючої тенденції організації економічного простору, автори роботи [14] зазначають, що

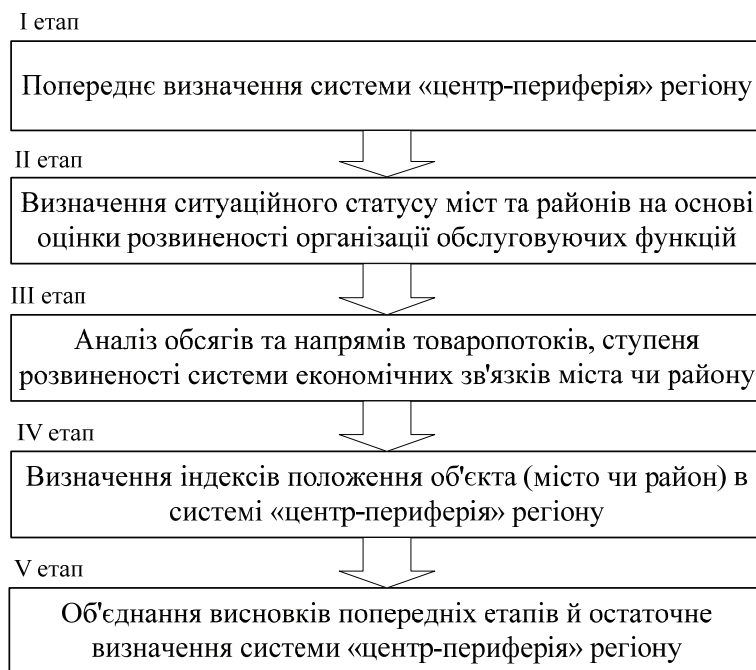

Рис. 2. Кількісний метод визначення системи «Центр-периферія»

просторовий аналіз має передбачати оцінку якісних властивостей метрополійного середовища, що реалізуються назовні завдяки притаманним метрополісу функціям як інтегральним результатам діяльності системи, виражаючи її суспільно-просторову роль: організаційно-управлінську, креативну, інформаційну, духовно-культурну та комунікаційну. Зокрема, автори звертають особливу увагу на те, що метрополійні функції сучасного великого міста генеруються наявністю: представництв і підприємств транснаціональних фірм; транснаціональних фінансових і кредитних установ; зручних транспортних зв'язків національного і міжнародного рівня; установ і закладів обслуговування вищого рівня (готелів, закладів громадського харчування і відпочинку); вищих навчальних закладів (університетів), науково-дослідних інститутів і технологічних центрів; значних і відомих культурних установ (музеїв, театрів, симфонічних оркестрів), культурних заходів національного і міжнародного рівня; специфічних «духу місця», «краси місця», обумовлених просторовим характером. При цьому метрополійними функціями міст є ті, що мають надрегіональний характер і виконуються за участі установ найвищого ієрархічного рівня, а їх реалізація обумовлює синергічні ефекти якісних системних перетворень у просторі.

Грунтуючись на наведених вище метрополійних функціях міст, автори роботи систематизували та оцінили на їх основі інтегральні індекси розвитку в розрізі організаційно-управлінської, економічної, інноваційно-креативної, туристично-репрезентативної, культурної, науково-освітньої, транспортно-логістичної та соціально-демографічної складових. Для розрахунку інтегральних індексів розвитку метрополійних функцій обласних центрів обґрунтовано систему оціночних показників по кожній із функцій (близько 90), що були стандартизовані відносно еталонного значення та синтезовані в інтегральні показники.

За результатами проведеного дослідження було здійснено просторовий аналіз центр-периферійних взаємодій у регіоні – встановлено залежність розвитку прилеглої території від рівня розвитку головних міст-метрополісів, складності та різноманітності їх функціонального статусу.

Автори дослідження [15] під час аналізу соціальних мереж виходять із того, що вона має свою власну унікальну структуру «центр – периферія». Виявилося, що дана структура містить щільні та зв'язні підгрупи основних акторів, які обмінюються зв'язками один з одним та з групою периферійних суб'єктів, які мають зв'язку з ядром, але не один з одним. Звідси автори зробили висновок, що дана концепція в аналізі соціальних мереж відображає ступінь, в якій дана структура носить прихований характер взаємодії учасників мереж і реалізується через широкий спектр соціально-економічних зв'язків.

На основі даного висновку автори розробили ідеально-типову матрицю, що відображає структуру концепції соціальної мережі «центр – периферія» та є спрощеним уявленням набору реляційних даних, в якій рядки/стовпці представляють підгрупи схожих суб'єктів за деяким критерієм, а клітини представляють собою наявність/відсутність зв'язків (у разі дихотомічних даних) або сили зв'язку (у разі числових даних) між двома групами. (табл. 1).

Таблиця 1

Ідеально-типова матриця концепції «центр – периферія» [15]

	Центр	Напівпериферія	Периферія
Центр	100	70	30
Напівпериферія	50	20	10
Периферія	10	0	0

У роботі [16] автори сфокусували свою увагу на дослідженні стратифікації «центр – периферія» сільського розселення, аналізі відмінностей та пошуку можливих шляхів збереження мережі населених пунктів периферії регіону. В основу виділення на території регіону Центру та Периферії й оцінки їх стану були покладені найбільш індикативні, переважно пов'язані з розселенням (індекс локалізації населення, індекс зростання/спаду населення, сальдо міграції, середня людність населених пунктів, забезпеченість житлового фонду каналізацією) та соціально-економічні (обсяг робіт, виконаних за видом діяльності, інвестиції в основний капітал) показники.

У роботі [17] автором здійснено систематизацію та типізацію систем «центр – периферія», їх геопросторових поєднань, центр-периферійних відношень та зв'язків у територіальній організації регіонів, яка показала, що:

а) генетично варто розрізняти «центр – периферію» як базові (природні, геопросторові – результат топологічної і, як наслідок, метричної неоднорідності і самоорганізації геопростору) та похідні (штучні, управлінські – результат суспільно свідомого надання центральних або периферійних функцій місцям із певними топологічними та метричними характеристиками);

б) за рівнями територіальної організації можна виділяти глобальну, макрорегіональні (у межах континентів), національні (державний), регіональні і локальні системи «центр – периферія»;

в) топологічна «центр – периферія» функціонує як точкова (місця), мережева (місця, поєднані комунікаціями), ареальна (сукупність місць, поєднана топологічно і метрично);

г) метрична (ознакова) «центр – периферія» формується як моно факторна, або поліфакторна, що, відповідно, пояснює наявність компонентних (моновидових) та інтегральних центрів і периферій;

д) за способами формалізації Центр і Периферія можуть розглядатися як дискретні (дає змогу проводити систематику географічних об'єктів, регіонів, країн за рівнем центральності/периферійності) і континуальні (просторові), які характеризуються мірами центральності, поширенням зон впливу, градієнтами тощо.

Висновки з проведеного дослідження. На основі проведеного аналізу робіт науковців щодо визначення систем «центр – периферія», можна визначити три основні групи методів вирішення цього завдання: I група – методи статистичного аналізу – базуються на розрахунку відносних величин, відхилень на основі аналізу статистичної інформації, II група – математичні методи – базуються на кількісних оцінках впливів факторів та побудові залежностей між ними (до цієї групи можуть бути віднесені методи факторного аналізу, кореляційно-регресійного аналізу, методи теорії графів та ін.), III група – картографічні – дають змогу вивчати структуру і морфологію явищ, їх динаміку і взаємозв'язок, функціонування, а також прогнозувати на цій основі розвиток і розміщення в часі і просторі (до цієї групи належать методи морфометричного аналізу, графічного аналізу та ін.).

Проведене дослідження теоретичних та практичних підходів до застосування регіональних просторових моделей соціально-економічного розвитку в рамках концепції «центр – периферія» показало наявність їх широкого спектру. Однак більшість із них носять теоретичний характер та мають обмежене застосування на практиці, інші моделі та методи описують один або декілька практичних аспектів і не можуть бути визнаними комплексними. На нашу думку, найбільш прийнятними моделями комплексного дослідження соціально-економічного розвитку регіонів у рамках концепції «центр – периферія» можна визначити методи багатомірного аналізу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Capello R. Regional economics / R. Capello; forew. by M. Fujita; postscript by P. Nijkamp. – London ; New York : Routledge, 2007. – XXI, 322 p.
2. Baldwin R. The core-periphery model: key features and effects activity [Electronic resource] / R. Baldwin, R. Forslid, Ph. Martin, G. Ottaviano, F. Robert-Nicoud. – Mode access : www.enpc.fr/ceras/martin/CPmodel.pdf.
3. Малков С.Ю. Иерархическая система моделирования мировой динамики / С.Ю. Малков // Проекты и риски будущего. Концепции, модели, инструменты, прогнозы / Отв. ред. А.А. Акаев [и др.]. – М. : КРАСАНД, 2011, С. 208–231.
4. Математическое моделирование взаимодействия центра и периферии Мир-Системы. Прогноз и моделирование кризисов и мировой динамики /

А.С. Малков, А.В. Коротаев, Ю.В. Божевольнов ; ред. А.А. Акаев, А.В. Коротаев, Г.Г. Малинецкий. – М. : ЛКИ/URSS, С. 277–286.

5. Capello R. Spatial spillovers and regional growth: a cognitive approach [Electronic resource] / Roberta Capello. – Mode access : <https://www.ifw-kiel.de/konfer/2007/agks/paper/capello.pdf>.

6. Растворцева С.Н. Эффекты модели центр-периферия на примере российских регионов / С.Н. Растворцева, Е.Э. Колчинская, И.В. Манаева // В мире научных открытий. – 2013.– № 4.1(40). – С. 71–81.

7. Yang J. H. Modelling the emergence of spatial patterns of economic activity [Electronic resource] / J. H. Yang, D. Ettema, K. Frenken // 48th Congress of the European regional science association 27 – 31 August 2008, Liverpool, U.K. – Mode access : <http://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1204/1204.6638.pdf>

8. Шмидт Ю.Д. О некоторых подходах к моделированию пространственной диффузии инноваций / Ю.Д. Шмидт, О.Н. Лободина // Пространственная экономика. – 2015. – № 2. – С. 103–115.

9. Benedek J. Spatial differentiation and core-periphery structures in Romania / Jozsef Benedek // Eastern journal of European studies. – 2015. – № 6(1). – P. 49–61.

10. Mack R. S. Core periphery analysis of the European Union: a location quotient approach / R. S. Mack, D. S. Jacobson // Regional analysis and policy. – 1999. – № 29(1). – P. 3–21.

11. Smętkowski M. Sources of economic growth in CEEC regions – a structural disaggregation [Electronic resource] / Maciej Smętkowski // Centre for European Regional and Local Studies (EUROREG) University of Warsaw. – Mode access : www.grincoh.eu/working-papers.

12. Бавико О.Є. Типологія просторового розвитку регіонів в умовах формування мережевої економіки / О.Є. Бавико // Економіка та держава. – 2012. – № 10. – С. 16–19.

13. Панасюк М.В. Теоретические основы анализа системы «центр-периферия» региона / М.В. Панасюк, А.В. Руденко // Территориальные общественные системы: проблемы делимитации, развития, управления. – Пермь, 2005. – С. 47–52.

14. Мельник М.І. Метрополізаційні процеси в регіоні: концептуальні підходи до просторового аналізу / М.І. Мельник // Регіональна економіка. – 2014. – № 3. – С. 86–97.

15. Lloyd P. Looking back and forging ahead: Thirty years of social network research on the World-System / P. Lloyd, M. C. Mahutga, J. D. Leeuw // Journal of world-systems research. – 2015. – № 15(1). – P. 48–85.

16. Чугунова Н.В. Современное сельское расселение как зеркало центр-периферийного градиента развития региона / Н.В. Чугунова, Т.А. Полякова // Вестник арго. – 2015. – № 4. – С. 114–124.

17. Пилипенко І. Загальна характеристика методів суспільно-географічного аналізу систем типу «центр – периферія» / І. Пилипенко // Часопис соціально-економічної географії. – 2014. – Вип. 17. – С. 47–51.

РОЗДІЛ 6. ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ТА ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩАСУТНІСТЬ ТА ЕЛЕМЕНТИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ
МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ РИНКУESSENCE AND ELEMENTS FINANCIALLY – ECONOMICS MECHANISMS
OF PROVIDING OF STEADY DEVELOPMENT OF AGRARIAN NATURE
OF THE USE IN THE CONDITIONS OF MARKET

У статті розглянуто основні елементи функціонування фінансових механізмів. Досліджено сутність фінансово-економічних механізмів та їх вплив на розвиток аграрного природокористування в умовах ринку. Представлено структурні елементи фінансового механізму як важелі його ефективного функціонування.

Ключові слова: фінансовий механізм, важелі, планування, ефективно функціонування.

В статье рассмотрены основные элементы функционирования финансовых механизмов. Исследовано понятие финансово-экономических механизмов, а также их воздействие на развитие аграрного природопользования в условиях рынка. Представ-

лены структурные элементы финансового механизма как рычаги эффективного функционирования.

Ключевые слова: финансовый механизм, рычаги, планирование, эффективное функционирование.

The article discusses the basic elements of functioning of financial mechanisms. It was considered concept financially – economics mechanisms and their affecting on the development of agrarian nature of the use in the conditions of market. The article discusses the structural elements of financial mechanisms and their affecting on the effective functioning of enterprise.

Key words: financial mechanism, levers, planning, effective functioning.

УДК 338.12.984

Одношевна О.О.

к.е.н., доцент кафедри обліку, аудиту та управління фінансово-економічною безпекою
Дніпропетровський державний аграрний університет

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку України характеризується необхідністю пошуку нових, притаманних культурним та історичним особливостям суспільства, форм реалізації господарської діяльності, які б водночас відповідали світовим тенденціям та механізмам досягнення мети раціонального використання наявних природних ресурсів. Світові тенденції формують таке середовище, в якому досягнення поставлених цілей стає можливим тільки шляхом використання адекватних фінансово-економічних механізмів. Для забезпечення раціонального природокористування в таких умовах необхідно розробити нові механізми трансформації природних ресурсів в активи, генерування на їх основі фінансових потоків та реалізації процесів відтворення ресурсів, капіталу та господарських систем. Відповідно, методологічного розв'язання потребує фінансово-економічний складник раціонального природокористування, зокрема розроблення економіко-організаційних механізмів капіталізації природних ресурсів та включення їх активів у фінансовий обіг, визначення ефективних методів управління цими ресурсами. На сьогоднішній день Україна все ще намагається подолати наслідки глобальної економічної кризи, яка охопила практично всі сфери життя держави. За останні роки вчені-економісти зробили вагомий внесок щодо детального дослідження стану розвитку управління природними ресурсами, аналізу

найбільш впливових механізмів на їх ефективний стан та процес використання, а також розробці шляхів запровадження найбільш дієвих фінансово-економічних механізмів управління природними ресурсами. Однак саме вплив таких механізмів на розвиток аграрного природокористування в Україні потребує поглибленого дослідження з урахуванням особливостей власне нашої держави та характеру її взаємодії з іншими країнами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну кількість публікацій вітчизняних і закордонних учених присвячено дослідженню питань оптимізації фінансово-економічних механізмів управління природними ресурсами в ринкових умовах, це наукові праці М.А. Хвесика, С.О. Лизун, І.К. Бистрякова, І.О. Драган, В.В. Пилипів, Д.В. Клинового, Н.В. Коржунової, В.В. Матюха, Ю.І. Чернявського, В.О. Пугач, Л.В. Бондар та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування фінансово-економічних механізмів і розробка практичних рекомендацій для оптимізації управління природними ресурсами в умовах ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суспільство входить до складу різних природних систем, тому, розглядаючи вплив на нього природи, слід урахувувати, що кожна із цих систем неоднаковою мірою позначається на громадському житті. На сьогодні відомі не всі форми і механізми даного впливу [1].

Всебічне дослідження сутності поняття фінансового механізму регулювання природокористування дало змогу багатьом ученим розглядати цю категорію і структуру його побудови з декількох позицій:

- як систему управління фінансами;
- як складову частину фінансової системи;
- як сукупність фінансових форм і методів, інструментів і важелів формування і використання фінансових ресурсів для ефективного регулювання природокористування;

- як інструмент зворотного зв'язку на кількісні й якісні параметри охорони, раціонального використання і відтворення природоресурсного потенціалу [4].

Особлива роль в управлінні підприємствами в ринкових умовах належить фінансово-економічному механізму як найбільш складному й важливому під час прийняття управлінських рішень, адже, як показує практика, у сучасних умовах господарювання змогли успішно вижити лише ті підприємства, які перебудували свою систему управління відповідно до умов сьогодення. Механізм стабілізаційного управління доцільно впроваджувати як на підприємствах, які є порівняно благополучними і функціонують успішно, так і на тих, які опинилися у фінансовій кризі. У першому випадку основне завдання системи стабілізаційного управління полягає в попередженні фінансової кризи на основі впровадження системи ранньої діагностики, а в другому – у подоланні фінансової кризи, тобто фінансовій санации підприємства [2].

Визначаючи важливість і практичне значення напрацювань у теоретико-методологічній базі з проблеми формування фінансово-економічного

механізму управління підприємством, слід зазначити, що теоретичні, методичні та практичні аспекти фінансово-економічного механізму саме стабілізаційного управління підприємством залишаються не розробленими. Отже, брак достатніх інституційних та функціональних передумов для ефективного стабілізаційного управління підприємством значною мірою пояснюється відсутністю систематизованої наукової парадигми. Вона має бути зорієнтована на вирішення науково-практичної проблеми, пов'язаної з оптимізацією фінансових рішень та вдосконаленням фінансових відносин у рамках стабілізаційного управління підприємством.

Фінансово-економічні механізми регулювання аграрного природокористування не є відокремленими, а комплементарно взаємодіють з іншими складовими елементами організаційно-економічного механізму функціонування аграрного підприємства. Таку компліментарність забезпечують комплекс методів, важелів та інструментів.

Отже, фінансовий механізм – це сукупність фінансових методів і форм організації фінансових відносин, інструментів та важелів впливу на соціально-економічний розвиток суспільства.

Структура фінансового механізму досить складна. До неї належать різні елементи, що відповідають різноманітності фінансових відносин. До структури фінансового механізму входять п'ять взаємопов'язаних елементів: фінансові методи, фінансові важелі, правове забезпечення, інформаційне забезпечення. Структура фінансового механізму представлена на рис. 1.

Рис. 1. Структурні елементи фінансового механізму

Кожні сфера та ланка фінансового механізму є складниками єдиного цілого. Разом із тим вони функціонують відносно самостійно. Ця обставина зумовлює необхідність постійного узгодження складників фінансового механізму.

Розглядаючи детально фінансовий механізм у розрізі фінансових методів, зазначимо, що раціональна їх організація на стадії створення підприємства або на етапі розробки його нового бізнес-проекту має вагоме значення.

Зокрема, фінансове планування – це діяльність зі складання планів формування, розподілу і використання фінансових ресурсів на рівні окремих суб'єктів господарювання, їх корпоративних об'єднань, галузевих структур, територіально-адміністративних одиниць, країн загалом. Об'єктом фінансового планування є фінансові ресурси, що утворюються в процесі розподілу і перерозподілу ВВП, а результатом – різні види фінансових планів і прогнозів.

Для ефективного функціонування підприємства на етапі його фінансового планування його управлінцями доцільно визначити та виконати низку завдань:

- визначити джерела та обсяги грошових ресурсів, необхідних для розширеного відтворення, розподілити між секторами та підрозділами;
- зосередити в руках керівництва централізованого фонду грошові ресурси, необхідні для успішного виконання управлінських рішень;
- забезпечити необхідні пропорції у розподілі та використанні грошових ресурсів;
- стимулювати найбільш ефективне використання матеріальних, трудових і грошових ресурсів,

знижити собівартість продукції та виявити внутрішньовиробничі резерви [7].

Виконання цих завдань будується на використанні таких джерел інформації підприємства, як складені фінансові плани, фінансова, податкова та статистична звітність підприємства, кошториси та результати попередніх ревізій та перевірок [5].

Узагальнюючи вищесказане, констатуємо, що від якості спланованих та використаних саме фінансових методів та дотримання правового забезпечення залежить подальший вплив фінансових важелів та інформаційного забезпечення як елементів фінансового механізму функціонування підприємства [6].

Оцінюючи сучасний стан розвитку аграрних підприємств, а також безпеку природокористування в умовах ринку, доцільно зазначити, що поняття природокористування – це використання природи, сфера виробничої та наукової діяльності, спрямованої на комплексне вивчення, освоєння, використання, відновлення, поліпшення та охорону природного середовища і природних ресурсів із метою розвитку продуктивних сил, забезпечення сприятливих умов життєдіяльності суспільства [8].

Водночас збалансоване середовище аграрного природокористування визначається як певний упорядкований набір інститутів, що забезпечують процес урахування міжнародних, національних, регіональних та локальних інтересів, зорієнтованих на вирішення проблеми раціонального використання природних ресурсів в аграрній сфері. Для ефективного функціонування аграрного природокористування в умовах ринку під впливом фінансово-економічних механізмів доцільно роз-

Рис. 2. Модель інституціонального середовища аграрного природокористування

робити концептуальну модель інституціонального середовища аграрного природокористування, яка на засадах визначення комбінацій формальних та неформальних інститутів забезпечує проходження інституціональних пасток на шляху досягнення цільових орієнтирів аграрного природокористування на національному, регіональному та локальному рівнях (рис. 2).

Визначення стану сфери аграрного природокористування повинно не лише відображати рівень досягнутих виробничих можливостей, але й засвідчувати ефективність інституціональних заходів. Під оцінюванням інституціонального середовища раціонального використання та відтворення природних ресурсів слід розуміти сукупність регулярних процедур аналізу сфери аграрного природокористування, ідентифікації джерел формування природоохоронних інститутів, визначення масштабів їх дії та розкриття ролі кожного інституційного джерела в результатах функціонування сфери природокористування. На основі такої оцінки приймаються рішення щодо застосування та трансформації моделей і механізмів аграрного природокористування. Вони можуть використовуватися двояко: по-перше, для вибору варіанту стратегії природокористування; по-друге, для управління сферою природокористування в процесі реалізації обраної стратегії [3].

Висновки з проведеного дослідження.

Фінансове забезпечення регулюється на основі відповідної системи функціонування, яке може здійснюватись у трьох формах: самофінансуванні, кредитуванні, зовнішньому фінансуванні. Різні форми фінансового забезпечення використовують на практиці одночасно через установавання отриманого для певного етапу розвитку суспільства співвідношення між ними. Фінансове регулювання полягає в регламентуванні розподільчих відносин у суспільстві і на окремих підприємствах. Оскільки фінанси є розподільчими і перерозподільними відносинами, то фінансові методи регулювання, по суті, є методом розподілу. Є два методи розподілу доходів: сальдовий і нормативний.

У складі фінансового механізму створюється набір фінансових інструментів, за допомогою яких здійснюється вплив на різні сторони суспільного розвитку. Видами таких інструментів є податки, внески і відрахування, субсидії та дотації. Конкретний склад фінансових інструментів постійно змінюється залежно від завдань фінансової політики.

Управління фінансовим механізмом ґрунтується на використанні відповідних важелів. За напрямом своєї дії вони поділяються на дві групи: стимули і санкції. Крім того, важелі керування фінансовим механізмом поділяються на окремі види. Насамперед це принципи, умови і порядок формування доходів, нагромаджень і фондів, порядок здійснення витрат, умови і принципи фінансування і кредитування.

У статті розкрито вагому наукову проблему формування збалансованого за сукупністю економічних, екологічних та організаційно-правових ознак інституціонального середовища аграрного природокористування, яке базується на фундаментальних положеннях інституціональної теорії, аналізі інституціональних трансформацій, виявленні деструктивних елементів інституціонального середовища та інституціональних пасток щодо забезпечення відтворювальних процесів в аграрній сфері економічної діяльності за рахунок раціонального використання природних ресурсів.

У дослідженні обґрунтовано концепцію формування збалансованого інституціонального середовища аграрного природокористування, яке визначається як певний упорядкований набір інститутів, що забезпечують процес урахування міжнародних, національних, регіональних та локальних інтересів, зорієнтованих на вирішення проблеми раціонального використання природних ресурсів у відтворювальному процесі аграрної сфери.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Екологічна безпека транскордонних регіонів України в контексті євроінтеграції : [монографія] / М.А. Хвесик, А.В. Степаненко, В.К. Симоненко [та ін.] ; за наук. ред. акад. НААН України М.А. Хвесика, чл.-кор. НАН України В.К. Симоненка. – К. : Задруга, 2015. – 512 с.
2. Заремба В.М. Гармонізація інтересів як чинник підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва / В.М. Заремба // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: Фінансова політика та інвестиції : зб. наук. пр. – Рівне : НУВГП, 2007. – Вип. XIII. – № 1. – С. 204–210.
3. Ібатуллин Ш.І. Методика оцінки економічного потенціалу територій України для цілей землекористування / Ш.І. Ібатуллин // Вісник аграрної науки. – 2007. – № 12. – С. 68–73.
4. Іванух Р., Данилишин Б. Природно-ресурсний потенціал України і шляхи підвищення ефективності його використання / Р. Іванух, Б. Данилишин // Економіка України. – 1995. – № 11. – С. 52–64.
5. Кірейцев Г.Г. Фінансовий менеджмент : [навч. посіб.] / Г.Г. Кірейцев. – К. : ЦУЛ, 2002. – 496 с.
6. Ковалюк О.М. Фінансовий механізм економіки України / О.М. Ковалюк // Фінанси України. – 2001. – № 9. – С. 22–28.
7. Лігоненко Л.О. Антикризисне управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій : [монографія] / Л.О. Лігоненко. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 580 с.
8. Москаленко В.П. Фінансово-економічний механізм промислового підприємства : науко-метод. издание / В.П. Москаленко, О.В. Шипрунова. – Сумы : Довкілля, 2003. – 176 с.
9. Реформування підприємств аграрної сфери регіону (за матеріалами Волинської області) : [монографія] / В.І. Павлов, В.М. Заремба, Л.В. Савош. – Луцьк : Надстир'я, 1999. – 152 с.

РОЗДІЛ 7. ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ,
СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКАACTUAL PROBLEMS OF SOCIAL INFRASTRUCTURE
DEVELOPMENT IN TERMS OF INVESTMENT CONDITIONS
IN BLACK SEA REGION OF UKRAINEАКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ІНВЕСТИЦІЙНИХ УМОВ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ
ІНФРАСТРУКТУРИ У ПРИЧОРНОМОРСЬКОМУ РЕГІОНІ УКРАЇНИ

The social infrastructure status largely determines accessibility and quality of public services, provided on this resource base, quality of life and meeting population's needs in social services. In the article the actual problems of investment into social infrastructure in the Black Sea region of Ukraine are analyzed. The current state of social facilities, its slow modernization, and accumulation of obsolete and outdated assets reduce the effectiveness of the social sector in Ukraine, as well as in the Black Sea region, and cannot provide qualitative and opportune services to the population. The main tendencies and characteristics of social infrastructure investment in the Black Sea region during 2001-2014 are specified; the role of public investment in the development of education, health, housing, culture and sport activity, trade, hotels and restaurants are investigated; the dynamics of the social facilities implemented are reviewed; the features of the investment structures by source of funding are examined. The empirical base of the study is statistics of investments and fixed assets of the State Statistics Service of Ukraine.

Key words: social infrastructure, Black Sea region of Ukraine, investment, fixed assets, capital assets, health and educational institutions

Рівень розвитку соціальної інфраструктури має вагомий вплив на доступність і якість державних послуг, що надаються на їх ресурсній базі, якість життя і задоволення потреб населення у соціальних послугах. У статті аналізуються актуальні проблеми забезпечення інвестиційними ресурсами соціальної інфраструктури в Чорноморському регіоні України. Сучасний стан об'єктів соціальної сфери, їх повільна модернізація та нагромадження морально і фізично застарілих фондів, знижують ефективність діяльності соціальних галузей як в Україні в цілому, так і у Причорноморському регіоні, і не дозволяють якісно і своєчасно надавати послуги населенню за місцем проживання. У статті виявлено основні тенденції та особливості інвестиційної діяльності у галузях соціальної інфраструктури в Україні, та, зокрема, у Причорноморському регіоні у 2001–2014 роках; досліджено роль державних інвестицій у розвитку освіти, охорони здоров'я, житлового будівництва у сфері культури та спорту,

діяльності готелів та ресторанів; динаміку обсягів введення в дію соціальних об'єктів; визначено особливості структури інвестицій за джерелами фінансування. Емпіричну основу дослідження склали матеріали зі статистики інвестицій та основних засобів Державної служби статистики України.

Ключові слова: інвестиції, Причорноморський регіон, основні засоби соціальної інфраструктури, капітальні активи, охорона здоров'я, освітні установи.

Состояние социальной инфраструктуры во многом определяет доступность и качество государственных услуг, предоставляемых на ее ресурсной базе, качество жизни и удовлетворения потребностей населения в социальных услугах. В статье анализируются актуальные проблемы инвестиций в социальную инфраструктуру в Черноморском регионе Украины. Современное состояние объектов социальной сферы, их медленная модернизация, накопление морально и физически устаревших фондов отрицательно влияют на эффективность деятельности социальных отраслей, как в Украине, так и в Причерноморском регионе, и не позволяют качественно и своевременно оказывать услуги населению по месту жительства. В статье выявлены основные тенденции и особенности инвестиционной деятельности в отраслях социальной инфраструктуры в Причерноморском регионе Украины в 2001–2014 годах; исследована роль государственных инвестиций в развитии образования, здравоохранения, жилищного строительства, в сфере культуры и спорта, деятельности гостиниц и ресторанов; динамика объемов ввода в действие социальных объектов; определены особенности структуры инвестиций по источникам финансирования. Эмпирическую основу исследования составили материалы по статистике инвестиций и основных средств Государственной службы статистики Украины.

Ключевые слова: социальная инфраструктура, Причерноморский регион, инвестиции, основные средства, капитальные активы, здравоохранение и образовательные учреждения.

УДК 330.332.3(477)

Gvelesiani A.G.

Candidate of Economic Sciences, Leading Research Scholar,
Department of Social Infrastructure,
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine

Introduction. Degree of social and economic progress in society, quality of life and meeting population's needs in social services are largely determined by the status of social infrastructure, accessibility and quality of services provided on this resource base. The construction of the Social Welfare State was proclaimed in

Ukraine, and hence it is necessary to modernize education, health care, and culture. This can only be possible through the growth in social infrastructure investments.

Destructive economic and social processes resulted in the decay of the social infrastructure and despite a number of initiated and implemented reforms,

the financing of social needs on a residual basis still remains. Slow modernization and accumulation of obsolete and outdated assets reduce the effectiveness of the social sector and cannot support the provision of quality timely services to the population. The current situation in social infrastructure investment is caused by the lack of financial, material and technical resources and the absence of an effective mechanism for the formation and distribution of public funds. This deplorable situation with scarcity of internal resources is exacerbated by the intervention of external factors of economic and military nature. Russian military aggression and annexation of the Crimea lead to massive losses and destruction of social infrastructure, to reduce spending on the social sector over the outflow of resources on defense. Annexation of the Crimea caused damage to defense capabilities of Ukraine, considerable loss of assets in food processing, shipbuilding, chemical, wine, transport industries, has led to the loss of a third of the national tourist and recreational potential; affects negative the socio-economic development of the peninsula and the Sevastopol city. Additional investment funds should be raised to create conditions for the steady development of social infrastructure. The study of the causes of social infrastructure degradation is required to reveal the terms of investment in social infrastructure.

Recent research and publications. Scientific studies on social infrastructure investment conditions highlights general issues of social sphere functioning and its specific aspects. E. Libanova and O. Makarova analyze the problems of social investment in terms of human development [1]. V. Novikov researches the issue of financial support of social sphere in the con-

text of budget policy improvement and development of non-budget investment forms of social infrastructure [2, 3]. The innovation and investment processes in the social domain and the problems of budgeting for social standards are investigated by N. Dieieva [3, 4]. Modelling of influence of intergovernmental transfers on social infrastructure financing was suggested by V. Semenov [5]. L. Lohacheva explores the possibilities of diversification of investment resources in social infrastructure [6]. The application of public-private partnerships for the social investment in Ukraine and abroad is studied by I. Zapatrina [7]. B. Akitoby, R. Hemming, G. Schwartz examines trends in public investment and possibilities of investment in social infrastructure through public-private partnerships [8]. A. Kirilenko and B. Malyniak consider budget investments in social infrastructure as an effective tool of state regulation of social and economic development and redistribution [9]. N. Vynnychenko analyses the investment of social services through local development budgets [10].

However, the critical state of social infrastructure requires more research on causes of insufficient funding and a detailed study of the state, features and trends of social sphere investment for the development of effective measures to attract investment resources.

This article aims to determine trends and features of social infrastructure investment in the Black Sea region of Ukraine during the period of 2001-2014.

Results of research. Each component of social infrastructure (health care, education, public services and public utilities, culture and art, physical education and sports, trade and catering, etc.) has its

Table 1

The main macroeconomic indicators of the investment process during 1996-2014, in current prices, billion UAH¹

Indicator	1996	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2011	2012	2013	2014 ²
GDP	81.5	102.6	173.0	225.8	346.2	544.2	948.1	1094.6	1316.6	1408.9	1454.9	1586.7
Investments in capital assets	12.6	14.0	23.6	37.1	75.7	125.3	233.1	150.7	209.1	285.1 ¹	257.1 ¹	212.1 ¹
including:												
Investments in capital assets of social infrastructure	3.9	4.0	5.9	9.1	19.5	37.6	74.7	52.8	67	76.8 ¹	73.8 ¹	57.9 ¹
Share of Investments in capital assets in GDP,%	15.4	13.6	13.7	16.4	21.9	23.0	24.6	13.8	15.8	20.2	17.1	13.5
Share of investment in capital assets of social infrastructure in GDP,%	4.8	3.9	3.4	4.0	5.6	6.9	7.9	4.8	5.1	5.5	4.9	3.7

¹ Investments in tangible assets.

² Excluding the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea, Sevastopol and the zone of the antiterrorist operation.

¹ Statistical Yearbook of Ukraine. 2011. State Statistics Service of Ukraine. K. LLC "August Trade", 2012. 559 p. P. 30, 204; Statistical Yearbook of Ukraine. 2014. State Statistics Service of Ukraine. K., 2015. 552 p. P. 30, 193; author's calculations based on Statistical Bulletin Capital investment in Ukraine. 2014. K., 2015. P. 21-25.

own economic and organizational specifics, different jurisdictions and individual financial system support. Therefore, investment conditions of each of the social infrastructure branches have their own characteristics.

The analysis of investment in social infrastructure should start with macroeconomic-level indicators. The most common data characterizing the investment process is the volume of investments and its share in GDP (Table. 1).

Investments in capital assets in Ukraine's economy up to 2008 had a constant growth trend. The increase of investments in the economy and in the social infrastructure has been uneven and ranged from 5% to 56% in the previous year. These trends indicate the absence of balanced development strategy for social infrastructure. In 2009, due to the financial and economic crisis in the country all major macroeconomic

investment indicators fell sharply. In 2010-2011, the amounts of fixed capital investment in the economy and social infrastructure increased, but their share in GDP did not reach the level of 2007-2008. In 2013-2014 amount of investment, including investing in social infrastructure significantly, decreased over the political crisis and military conflict in eastern Ukraine and alleged annexation of the Crimea.

Total investment in social infrastructure from all sources up to 2008 increased steadily and in 2009 decreased by 43% owing to the general financial and economic crisis in the country (Table. 2). In 2010-2011, the investments significantly increased and some branches of social infrastructure (education, public service, culture and sports, hotels and restaurants) exceeded their levels in 2008. Investments in culture and sport increased more than in two times –

Table 2

Indices of investments in fixed capital (investment) in social infrastructure, 2001-2014, % of the previous year²

Economic activity	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Education	138.9	130.8	109.4	127.2	75.7	114.7	117.8	110.3	56.9	112.3	113.0	69.4	64.5	64.9
Primary education	-	-	142.1	113.2	144.9	158.9	92.8	137.6	38.6	151.2	162.5	-	-	-
Secondary education	-	-	132.2	149.2	60.5	141.3	130.8	102.1	47.7	133.3	116.2	-	-	-
Higher education	-	-	89.6	112.7	83.2	90	103.9	117.2	70.1	97.5	94.5	-	-	-
Other activities in education	-	-	-	-	-	-	228.5	118.1	137.3	34.8	100.5	-	-	-
Health and social work	116.1	112	171.6	122.6	73.3	124.3	117.5	113	49.3	129.2	108.3	124.9	71.9	43.9
Human health activities	-	-	173.8	119.6	0.0	123.4	118.7	113.6	49.4	131.2	108.2	-	-	-
Other community, social and personal service activities; culture and sport activity	136.4	104.1	153.3	136.5	69.1	138.3	125.9	102.5	81.6	98.0	172.0	60.0	-	-
Recreational, cultural and sports activities	192	84.5	191.3	137.8	71	150.2	125.8	106.7	82.5	81.0	178.5	67.7	141.3	31.8
Housing construction	101	111.6	125.8	117.9	108.9	127.5	131.4	88.1	45.6	145.4	87.3	117.1	104,1	83,5
Wholesale and retail trade; repair of vehicles and goods	154	151.3	154.8	142.2	118	134.9	130.8	109	51.7	74.8	128.2	114.6	92.8	79.3
Hotels and restaurants	123.4	90.2	143.8	132.9	113.7	83.1	145.3	96.1	72.1	105.1	139.3	118.8	85.8	103.1
Hotels	138.2	113.9	233.2	114.9	107.8	68.4	168.1	92.1	84.8	100.7	156.9	140.6	82.7	135.3

*capital assets investments, -no data.

² Statistical Yearbook of Ukraine. 2007. State Statistics Service of Ukraine. K. LLC "August Trade", 2008. 572 p. P. 204; Statistical Yearbook of Ukraine. 2012. State Statistics Service of Ukraine. K., 2013. 552 p. P. 30, 193; author's calculations based on Statistical Bulletin Capital investment in Ukraine. 2012. K., 2013. 552 p. P. 201, 206

from 3.32 bln UAH in 2010 to 6.8 bln UAH in 2011, which can be attributed to the preparation for the 2012 UEFA European Championship. In 2011, investments in socially important spheres, such as housing, health and social care were not renewed. The State Statistics Service stopped publishing data on investment in capital assets in 2012 while publishing the results of capital investment statistical observations in the system of indicators adapted to international standards. Currently, these indicators are incomparable with previous data and for some significantly differ from the published results in previous years. Therefore, the figures for 2012-2014 are shown for the information.

During eleven years the fluctuations of indices of capital assets investments in social infrastructure did not have clearly directed trends. This situation discloses the undefined strategy of social infrastructure development in the country and regions and the necessity to develop this in order to improve the quality and accessibility of social services.

An important issue is a limited investment and insufficiency of investment sources. In Ukraine investment activities are carried out by the following sources:

- investments of citizens, non-governmental enterprises, economic associations, unions, civic and religious organizations, and other entities, based on collective ownership;
- public investments made by authorities from the budget, off-budget funds and loan funds; state-owned enterprises and institutions from their own and loan funds;
- foreign investments by foreign citizens, legal persons and states;
- joint investments by individuals and legal entities of Ukraine and foreign states.

A detailed analysis of the investment sources is difficult to be made over the lack of published data on fixed assets investments by local budgets, enterprises and organizations funds and other resources by social infrastructure sectors.

The dynamics of investments financed by the state budget show that the share of the state budget investments in social infrastructure during 2001-2011 fluctuated slightly and increased to 6.4% in 2011.

Until 2008, investments in capital assets of social infrastructure grew from all sources of funding (including the state budget) have been growing. Total amount and share of the state budget investments in education, health care and social assistance, housing, hotels and restaurants has increased. At the same time, the share of the state budget investment in culture and sport, municipal and individual services has declined.

In 2009, investment in capital assets of social infrastructure from all sources decreased significantly: in education by 43% and in health and housing – by more than 50%. The amount and share of invest-

ments of the State budget in 2009 had a similar trend. Thus, investment in education declined by 1.7 times from 525.9 million UAH in 2008 to 311.7 million UAH in 2009. There was an especially reduced investment in higher education – by 2.8 times; investments in health care decreased by 2.5 times from 1000 million to 401.9 million UAH.

The level of investment activity in hotels and restaurants dropped off by 1.5 times - from 29.6 million in 2008 to 19.8 million in 2009. Investment in housing has reduced by more than 2 times from 658 million UAH in 2008 to 271.3 million UAH in 2009. The sharp decline of investment from the state budget was over the lack of budget resources under the financial crisis.

The increase of state budget investments was observed only in primary education (from 17.8 million UAH in 2008 to 20.9 million UAH in 2009); and in culture and sports, which nearly doubled, from 483 million UAH in 2008 to 901 million UAH in 2009. This was due to the sharp growth of investments in sport by almost 7 times, from 117 million UAH in 2008 to 787 million UAH in 2009. This trend continued and investment in sports reached 1.58 billion UAH in 2010 (68.6% of the total investments in sport) and 1.14 billion UAH in 2011 (23.3% of the total investments in sport). This is the result of expenditures by the State program to prepare to host the 2012 UEFA European Championship in Ukraine. The trends of 2010 were uncertain: investment in primary and secondary education increased slightly, while investment in higher education increased by 3.5 times to 282 million and was 47.2% of total investment in education. Such large fluctuations in the amount of investment show the weakness of the strategy of educational sector development. In 2010, investments in health care and social assistance, hotels and restaurants, residential construction increased, but did not exceed those in 2008. In 2011, public investment in social infrastructure and its share in total investment reached the maximum values for the previous 10 years (excluding housing investment and cultural activities and sport).

In 2013-2015 investment activity, including investing in social infrastructure, decreased significantly over the urgency for strengthening Ukraine's national security and social and economic issues related to internal migration of large populations consequently to the military conflict in eastern Ukraine and alleged annexation of the Crimea. The total amount of capital investments decreased by 25% compared to 2013, the amount of investment in education was reduced by 35%; the investments in health and social protection declined by 60%; in art, culture and sport – by 70%; in residential construction – by 17%. There was a significant reduction in capital investment from the state budget: in health care – by 90%, in education – by 53%, in the arts, sport and culture – by 80%. Investments increased only in temporary accommodation by 30% compared to 2013 due to the increase

in capital investment into operation of hotels and other temporary accommodation.

Uncertain trends of social infrastructure investment demonstrate the necessity of developing long term investment strategy to ensure equal access for all citizens to quality social services, especially given the challenges and threats that Ukraine is facing.

From 2001 the dynamics of commissioning social infrastructure facilities (educational institutions, health, culture and arts facilities) had a negative or neutral trend, excluding dwellings that grew steadily until 2013. This trend was characteristic for areas of the Black Sea region (Table 3).

The number of officially endorsed secondary schools, kindergartens, hospitals and outpatient clinics varied from year to year and decreased significantly in 2013-2015 years. The commissioning of new pupil places in secondary schools fell by 12 times as compared to 2009, when the commissioning of schools was the lowest in 15 years. The commissioning outpatient clinics had different tendencies, especially in terms of regions, which related to the network expansion within health care system. The number of hospital beds declined, and since 2012 in any area of the Black Sea region have not introduced any bed.

Table 3

Commissioning social infrastructure facilities³

Social infrastructure facilities	2000	2005	2009	2010	2011	2012	2013	2014 ¹	2015 ¹
Residential buildings, thousand square m by 1000 persons	113	167	140	204	207	237	248	227	259
<i>AR of Crimea</i>	86	143	198	274	258	375	492	*	*
<i>Mykolaiv oblast</i>	78	101	72	112	101	102	104	90	145,0
<i>Odesa oblast</i>	108	188	226	269	334	324	267	373	265,2
<i>Kherson oblast</i>	105	144	69	167	124	163	177	113	106,1
<i>Sevastopol</i>	161	173	403	529	583	648	796	*	*
Secondary schools, pupil places	15392	10586	6064	7116	14648	8532	5564	2616	1256
<i>AR of Crimea</i>	–	1372	–	–	1198	–	100	*	*
<i>Mykolaiv oblast</i>	360	–	562	492	1303	117	–	–	–
<i>Odesa oblast</i>	602	1206	460	–	1830	1435	–	146	100
<i>Kherson oblast</i>	360	–	–	–	–	–	–	–	–
<i>Sevastopol</i>	–	–	500	–	–	–	–	*	*
Pre-schools, places	605	558	599	550	3120	2382	3900	1691	3415
<i>AR of Crimea</i>	–	–	–	–	45	150	–	*	*
<i>Mykolaiv oblast</i>	50	–	–	80	30	95	25	–	–
<i>Odesa oblast</i>	–	–	–	–	71	135	365	145	357
<i>Kherson oblast</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	–
<i>Sevastopol</i>	–	–	–	–	–	–	–	*	*
Hospitals, beds	784	853	1007	1051	787	1082	910	207	442
<i>AR of Crimea</i>	–	–	2	–	17	–	–	*	*
<i>Mykolaiv oblast</i>	–	40	–	–	–	–	–	–	–
<i>Odesa oblast</i>	30	148	10	–	157	32	–	–	40
<i>Kherson oblast</i>	–	–	16	60	–	21	–	–	–
<i>Sevastopol</i>	–	–	–	–	19	–	–	*	*
Outpatient clinics, visits per shift	2283	4012	2736	5271	6440	4097	3763	3455	2944
<i>AR of Crimea</i>	–	–	–	–	–	–	25	*	–
<i>Mykolaiv oblast</i>	–	40	20	36	96	233	175	141	144
<i>Odesa oblast</i>	–	36	465	1042	–	185	25	206	714
<i>Kherson oblast</i>	–	100	50	90	95	300	100	31	167
<i>Sevastopol</i>	–	20	20	–	–	75	10	*	*
Clubs and houses of culture, places	1100	900	700	1250	*	*	1574	300	228
<i>AR of Crimea</i>	–	–	–	–	–	–	–	*	*
<i>Mykolaiv oblast</i>	–	–	–	–	–	–	–	–	–
<i>Odesa oblast</i>	–	–	–	400	–	–	–	–	–
<i>Kherson oblast</i>	–	100	–	–	–	–	–	–	–
<i>Sevastopol</i>	–	–	–	–	–	–	–	*	*

* no data; – no commission facilities; ¹ excluding the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea and Sevastopol.

³ Statistical Yearbook of Ukraine. 2012. State Statistics Service of Ukraine. K., 2014. 552 p. P. 207

From 2000 the commissioning of pre-schools was extra low, excluding the years of 2008, 2011 and 2013 (Table 3). From 2001-2010, the average number of commissioning pupil's places was 650, which is insufficient in terms of the high workload in existing facilities (in 2010 the number of children exceeded the number of pupil places in pre-school by 8.4 thousand (68% of total)). In 2011-2015 significantly more pupil places were commissioned in pre-schools and reached 3900, but the number of pre-schools, where the number of children exceeds the number of seats, increased to 9.5 thousand (68.5% of total seats needed). In the Black Sea region the commissioning of pre-schools was extra low; in Kherson oblast and Sevastopol was not introduced any new pre-school during 15 years.

The number of commissioned dwellings in Ukraine and, in particular, the Black Sea region, grew steadily until 2009, when it decreased in 1.6 times as a consequence of the financial crisis in Ukraine. In rural areas the reduction was in 1.5 times of the previous level whereas in urban areas it was 2.3 times. The decline was significantly influenced by the decrease of commissioned housing erected by individual developers in 2.5 times [12]. During 2010-2012 the number of commissioned dwellings grew steadily.

The structure of capital investment in housing construction by funding sources changed significantly during the period of 2010-2012. (Table 4). Until 2009, private investors constructed their own apartments and houses and contributed about 60% of the total amount. Up to 10% of investments were made through housing mortgage loans from banks and other loans, 11-14% were funds of enterprises and organizations. The funds from public budget did not exceed 5% of housing investment. In 2010, the

amount and share of contribution by private investors (into own households) increased substantially and continued grow further.

The maintenance of existing housing and keeping it in good condition is important in the view of housing challenges in Ukraine. In 2014 the total area of the completely renovated dwelling was 815 thousand sq. m. (including 807 in urban areas and 8 in rural areas); the costs constituted 282.4 million UAH (278.2 million UAH in urban areas and 4.2 million UAH in rural areas). The cost of capital renovations and repairs was 346.6 UAH per sq. m.

Today, the State budget is almost the only source for housing capital renovation/repair. However, the limited funding resulted in the reduction of the works and deterioration of real estate technical conditions, i.e. accelerated aging and service outflow. In 2014 almost 5 million sq. m. of housing (109.5 thousand residents [14]) with high decay rate (dilapidated and wrecking) were in operation. Because of dilapidation and wrecking in 2014 significant area of housing was written-off (almost 335 thousand sq. m.).

In the context of social infrastructure one general challenge is the increasing load on the social infrastructure over growing number of consumers. The unsatisfactory state of financial and technical support for social sphere is complicated by the excessive load. As a result of the conflict in eastern Ukraine and the Crimea, more than 1 million of Ukrainians were forced to migrate; half of them are children, disabled and the elderly. Particularly, pressure on social infrastructure increased in Donetsk, Kharkiv, Luhansk, Kyiv, Zaporizhzhia and Dnipropetrovsk regions which received 82% of internally displaced persons. Both government and the population are facing critical problems related to health care provision (including

Table 4

Capital assets investment in housing construction by funding sources, 2006-2014⁴

Funding sources	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Total	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
from them:									
State budget funds	3.4	2.0	1.9	1.5	0.7	1.3	0.6	0.4	0.3
Local budget funds	1.5	1.1	1.1	1.5	0.5	0.6	-	-	-
Own funds of enterprises and organizations	11.4	12.5	14.8	14.3	7.7	8.8	-	-	-
Housing mortgages loans from banks and other loans	7.2	9.8	8.9	10.7	4.4	6.1	-	-	-
Households' funds for construction of their own housing	65.3	60.8	59.3	57.1	74.4	68.9	65.3	59.9	46.2
Other funds	11.2	13.9	14.0	15.0	12.3	14.3	-	-	-

- no data

⁴ Capital investment in Ukraine. 2011. Statistical Bulletin. Kyiv.State Statistics Committee, 2012. 44 p. P. 26-30; Capital investment in Ukraine for 2012. Statistical Bulletin. Kyiv. State Statistics Committee, 2013. P. 21-25; Regions of Ukraine.2015. Statistical publication Part II. Kyiv. State Statistics Service of Ukraine. 2015. P. 310-312

provision of free drugs), provision of preschool and school education; provision of shelter, etc.

This situation requires development of a strategy to overcome the crisis. With the limited state financial resources, it is necessary to attract private and foreign investors. The organizational and legal mechanisms of interaction between government, business and social institutions should be developed in order to attract corporate investment in the social sphere. These can include public-private partnership in large infrastructure projects; multi-channel financing mechanisms; use the opportunities of financial leasing and credit mechanisms, etc.

Social infrastructure is important for the progress of society and the State is responsible for supporting and growing it. Thus, due to the State's limited financial resources, it is necessary to update and improve the investment policy to increase cost efficiency and meet the needs of society. State and local government budgets do not have sufficient resources to invest in the social sector. A perspective solution to the investment problem in housing, culture and tourism, education and health care is to combine public and private sources for investment programs and projects.

Domestic and international experts emphasize the necessity to attract private capital for both developed and transition economies [6, 7, 8, 13]. Attracting long-term private capital is required to ensure the reliable and uninterrupted operation of infrastructure and provision of sufficient public services.

Conclusions. The article outlines the main trends and characteristics of investment in social infrastructure in Ukraine and the Black Sea region in the period of 2001-2014. The dynamics of capital asset investment in social infrastructure had no clear tendencies in oblasts of the Black Sea region and Ukraine as a whole. Decreased investments into the social sector, including investments from the state budget suggest absence of a consistent strategy both in developing and supporting social infrastructure and improvement of the quality and accessibility of social services. The main trends are:

The role of public investment in education and health has increased significantly over the period of 2001-2012 and accounts for almost 30% of total investments. In the Black Sea region and Ukraine as a whole the state budget investments were insignificant in housing construction, trade, hotels and restaurants.

The numbers of commissioned social facilities varied greatly but tended to decrease. The number of commissioned pre-schools was extremely low in the Black Sea region: in Kherson oblast and Sevastopol was not introduced any new pre-school during 15 years. The numbers of commissioned housing was increasing constantly but varied significantly per region and type of area (e.g. rural/urban).

In Ukraine, and in particular in oblasts of the Black Sea region, the specifics of the investment structure by source of construction financing is as follows: the

share of investment by private funds of residents in construction of stand-alone housing has increased; the share of investment by private funds of residents, housing mortgage loans from banks, and other loans for construction of private apartments decreased; the share of investment by the state and local budgets and enterprises and organizations decreased.

Accumulation outdated and physically decayed assets, reduction of capital assets growth rate adversely affect the effectiveness of social infrastructure sectors. Consequently, modernization is critical for social reforms, which requires considerable investments.

Considering limited state budget, a mechanism of stimulation of investment in social infrastructure should be developed, which uses regional features of the Black Sea region and attracts more private investment. Social infrastructure has an important role in accelerating socio-economic development, especially in tourist-recreational area, which is the Black Sea region, in the formation of labour potential and improving the population's standard of living.

REFERENCES:

1. Libanova, E.M. (Ed.) (2006). *Lyuds'kyi rozvytok v Ukrayini: mozhlyvosti ta napryamy sotsial'nykh investytsiy* [Human Development in Ukraine: opportunities and trends of social investments]. Kyiv: IDSS of NASU. [in Ukrainian].
2. Novykov, V.M. (2014). *Sovershenstvovanye finansirovaniya sotsial'noy infrastrukturu na osnove novykh byudzhethnykh tekhnolohiy* [Improvement of the social infrastructure financing on the basis of new budget technologies]. *Demografiya ta sotsyal'na ekonomika – Demography and social economy*, 1(21), 121-132 [in Russian].
3. Novikov, V.M. (Ed.). (2012). *Ekonomichni ta humanitarni napryamy rozvytku sotsial'noyi infrastruktury* [Economic and humanitarian directions of social infrastructure development]. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Deeva, N.M. (Ed.). (2007). *Byudzhethne finansuvannya sotsial'nykh standartiv ta posluh* [Budgetary financing of social standards and services]. D. : Vydavnytstvo DNU : RVV DNU. [in Ukrainian].
5. Semenov, V.V. (2013). *Modelyuvannya vplyvu mizhbyudzhethnykh transfertiv Ukrayiny na finansuvannya sotsial'noyi infrastruktury* [Modelling of impact of intergovernmental transfers of Ukraine on financing of social infrastructure]. *Dopovidi Natsional'noyi akademiyi nauk Ukrayiny – Reports of the National Academy of Science of Ukraine*, 13, 54. [in Ukrainian].
6. Lohachova, L.M. (2009). *Investytsiyni pidkhody do rozvytku sotsial'noyi infrastruktury* [Investment approaches to development of social infrastructure]. *Ekonomika promyslovosti Economics of Industry*, 2, 197-202. [in Ukrainian].
7. Zapatryna, I. (2011). *Potentsyal pablychno-chastnoho partnerstva dlya razvyvayushchykh ekonomyk* [Potential of public-private partnerships for developing economies]. K. [in Russian].

8. Akitoby, B., Hemming, R., and Schwartz, G. (2007). Public Investment and Public-Private Partnerships. International Monetary Fund. Economic Issues 40. [in English].
9. Kyrylenko, O.P., Malynyak, B. S. (2007). Teoriya i praktyka byudzhetykh investytsiy [The theory and practice of budgetary investment]. Ternopil : Ekonomichna dumka. 28. [in Ukrainian].
10. Vynnychenko, N.V. (2007). Investytsiyne zabezpechennya sotsial'noyi sfery za rakhunok mistsevykh byudzhetyv rozvytku [Investment security of social services by local development budgets]. Finansova systema Ukrayiny: zb. nauk. pr. – The financial system of Ukraine: Collected papers, Vol. 9, 3, 31–36. [in Ukrainian].
11. Statystychnyy shchorichnyk Ukrayiny za 2014 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2014]. (2015). Kyiv. State Statistics Service of Ukraine. [in Ukrainian].
12. Statystychnyy zbirnyk Zhytlove budivnytstvo v Ukrayini u 2000-2009 rokakh [Statistical Yearbook Housing in Ukraine in 2000-2009]. (2010). Kyiv. State Statistics Service of Ukraine. [in Ukrainian].
13. Kessides, I. (2004.) Reforming infrastructure: privatization, regulation, and competition. Policy research report. Washington, DC: World Bank. [in English].
14. Zhytlovyy fond Ukrayiny u 2013 rotsi. Statystychnyy byulleten [The housing stock of Ukraine in 2013. Statistical Bulletin]. (2013). Kyiv. State Statistics Service of Ukraine. [in Ukrainian].

ВЕКТОРНИЙ МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

VECTOR MECHANISM OF INSURANCE IN UKRAINE

У статті розглянуто векторний механізм розвитку страхування в Україні. Фінансова та політична кризи поглибили руйнівні процеси у страховій сфері. Фактично страхування в країні не позиціонується як важливий фінансовий важіль поступу національної економіки. Цю дилему можна розв'язати лише ухваленням комплексу рішень та розробкою відповідних заходів, серед яких ключовими позиціями повинні бути посилення державного нагляду за страховими компаніями й удосконалення нормативно-правового поля, особливо податкових актів.

Ключові слова: страхування, національна економіка, страховики, страховий механізм, криза, страхові компанії, галузь страхування.

В статье рассмотрены векторный механизм развития страхования в Украине. Финансовый и политический кризисы углубили разрушительные процессы в страховой сфере. Фактически страхование в стране не позиционируется как важный финансовый рычаг развития национальной экономики. Эту дилемму можно решить

только принятием комплекса решений и разработкой соответствующих мероприятий, среди которых ключевыми позициями должны быть усиление государственного надзора за страховыми компаниями и совершенствование нормативно-правового поля, особенно налоговых актов.

Ключевые слова: страхование, национальная экономика, страховщики, страховой механизм, кризис, страховые компании, отрасль страхования.

In the article the vector mechanism of insurance in Ukraine. The financial and political crisis deepened destructive processes in the insurance sector. In fact, insurance in the country is positioned as an important financial lever to advance the national economy. This dilemma can be solved only by the adoption of complex solutions and develop appropriate measures, including the key position should be increased state supervision of insurance undertakings and improvement of the legal framework, particularly tax laws.

Key words: security, national economy, insurers, the insurance mechanism, crisis, insurance companies, the insurance industry.

УДК 336.6

Алескерова Ю.В.

д.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Вінницький національний аграрний
університет

Постановка проблеми. Кардинальні перетворення в системі страхування, зумовлені якісно новими економічними умовами, обмежили обов'язковість методів страхового захисту. Проте модель добровільного страхування зі страховим субсидуванням залишається гостро дискусійною. Нині вітчизняна система страхування повільно розвивається за рахунок формальних схем, переважно в екстенсивному форматі, й супроводжується різноманітними проблемами фінансового, інформаційно-аналітичного, організаційного й інституційно-інфраструктурного характеру. На сьогодні спостерігається суперечливий процес щодо знаходження власної моделі розвитку системи страхування. При цьому, тісно переплелися як моделі, що залишилися у спадок від адміністративної економіки, так і новітні, прогресивні. в означеному зрізі об'єктивно необхідним вважаємо дослідження теоретичних, методологічних і практичних аспектів, розроблення на науковій платформі стратегій та комплексу заходів щодо розвитку системи страхування з урахуванням різноманітних інструментів державного впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Певні напрацювання із зазначеного питання присутні в працях М.Я. Дем'яненка, В.Д. Базилевича, С.С. Осадця, С.А. Навроцького, Л.Л. Кінащука, М.С. Клапкова, А.О. Таркуцяка, Т.А. Федорової та ін. Проте не так багато уваги приділено поєднанню

основних способів страхового захисту таким чином, щоб позитивні сторони кожного із них взаємно посилювались.

В.Д. Базилевич аналізує актуальні проблеми теорії та практики страхування в умовах ринкової економіки, розкриває особливості розвитку страхової справи в Україні. Увага зосереджується насамперед на нових для нашої країни видах страхування. [7].

Слід зазначити, що категорію «страховий захист» найчастіше ототожнюють зі страхуванням. Однак С.С. Осадець [7] зазначає, що суть – «у нагромадженні й витрачанні грошових та інших ресурсів для здійснення заходів із попередження, подолання або зменшення негативного впливу ризиків і відшкодування пов'язаних із ними втрат». Таке визначення говорить про більш широке значення в тому розумінні, що страхування – це не єдиний спосіб страхового захисту, оскільки само-страхування і «так званий бюджетний метод» [7] теж призначені для пом'якшення наслідків від настання несприятливих випадкових подій.

Постановка завдання. Метою дослідження є тенденції формування векторного механізму розвитку страхування в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Актуальність проблеми страхування – один із важливих фінансових сегментів національної економіки, де формуються, нагромаджуються, перерозподіля-

ються та використовуються фінансові й інвестиційні ресурси, відбувається взаємодія виробників та споживачів страхових продуктів за правилами, розробленими державними регуляторами.

Страховий сегмент України представляють близько 400 страховиків із валовим обсягом страхових внесків майже 27 млрд. грн. Після 1999 р. почали формуватись страхові організації з іноземним статутним капіталом. Після 2003 р. спостерігається інтенсивна динаміка злиття та поглинання страховиків переважно потужними іноземними страховими компаніями. Всупереч очікуванням експертів, посилення регуляторних вимог (2001 р.) у страховій сфері не призвело до падіння кількості страхових компаній, а економічні можливості страхового ринку продовжували приваблювати суттєві обсяги фінансових ресурсів. Водночас розвиток страхування в останні роки можна охарактеризувати як дискретний та непропорційний [2].

Систематизація пошукових даних переконує, що створені нормативно-правові умови щодо функціонування страхового ринку, сприяли розвитку його кількісних показників. Водночас слід відмітити, що розвиток страхування відбувався, головним чином, екстенсивним шляхом.

Вирішальними проблемами страховиків в Україні під час переходу до нових ринкових умов були: необхідність адаптації до жорсткого конкурентного середовища, низька капіталозабезпеченість та низька фінансова стійкість [8]. Результати пошуку засвідчують, що після 1993 р. у структурі валових страхових внесків спостерігається істотне перевищення їх надходжень від ризикового страхування порівняно зі зборами по страхуванню життя, що зумовило деформацію інвестиційного потоку; швидкими темпами відбувається злет валових зборів страхових внесків, страхові відшкодування також демонстрували тенденцію до злету, проте порівняно з обсягами зібраних страхових внесків їх нарощення відбувається менш інтенсивно, хоча й демонструється поступове підвищення рівня страхового відшкодування.

Фінансова та політична криза поглибила руйнівні процеси у страховій сфері. Статистика переконує, що на сучасному етапі в Україні страхують не більше 10% усіх ризиків. У докризові часи через стрімкий злет страхових внесків страховики забезпечували поточні страхові відшкодування і не переймалися проблемами ліквідності власних засобів та якості й накопичення страхових резервів [7]. В обставинах фінансових колізій протягом останніх років така стратегія страховиків лише загострила несприятливий вплив на успішність їх діяльності. Крім того, набрала гостроти й поглибилась проблема випереджаючого злету валових страхових відшкодувань та нарощення їх рівня, що пояснюється різким погіршенням економічних й політичних умов для бізнесу в Україні

Також, відбувається реальний злет кількості страхових операцій у всіх галузях ризикового страхування, відчутне звуження сегменту страхування життя, незначне нарощення обсягів страхових капіталів, уповільнення темпів нарощення страхових резервів, повільне підвищення фінансової стійкості; спостерігаються структурні трансформації щодо розширення добровільного майнового страхування. За такої ситуації гармонійний розвиток страхової сфери та підвищення довіри економічних суб'єктів до страхових інституцій залежить від страхової політики, способів та регуляторних важелів держави.

Сьогодні, незважаючи на потужний потенціал страхування, частка страхових внесків у ВВП залишається помітно нижчою, ніж у світових лідерів [10]. Серед динаміками сукупних страхових внесків та ВВП відслідковується пряма залежність, яка за три роки може зумовити позитивні зміни, водночас підтверджується причинно-наслідковий характер цієї залежності. Причому ризикове страхування в Україні займає вище 9/10 від загального страхування.

Зростання сукупних страхових внесків пояснюється зростанням страхових внесків із добровільного майнового страхування. Статистика підтверджує домінуючу частку у сукупній структурі страхування його майнового сегменту. При цьому превалює частка корпоративного страхування, яка становить близько 95 % сукупного обсягу внесків. Нерозвиненим залишається страхування життя [7]. Цікаво, що цикл зростання сукупних страхових внесків дорівнює 3,5 роки.

Кореляційна залежність між сумами відшкодування за всіма галузями страхування і сумами відшкодування за добровільним майновим страхуванням дорівнює 0,88, а між сумами відшкодування за галузями страхування та сумами відшкодування зі страхування сільськогосподарських ризиків становить 0,78.

Відомо, що якість розвитку страхової сфери має пряму залежність від прогресу національної економіки, а особливо від досконалості інституційного складника. Розглядаючи стан страхування в територіальному зрізі, варто акцентувати на асиметричності регіонального розташування страховиків через помітне їх скупчення у столиці та промислово потужних регіонах та відповідної територіальної асиметрії акумуляції страхових резервів. Причому можна передбачити інтенсифікацію цих процесів через посилення нормативних вимог держави до нарощення обсягів статутних фондів страхових компаній та підвищення їх фінансової стійкості. Це зумовлює доцільність здійснення відповідних заходів щодо посилення регіонального складника страхового ринку [9].

Фактично страхування в країні не позиціонується як важливий фінансовий важіль поступу національ-

ної економіки. А нині воно все більше занурюється у стагнаційні процеси, не вважається достатньо прозорим, фінансово стійким та передбачуваним. Страхування на сучасному етапі не відіграє необхідної ролі щодо гарантування страхового захисту економічних суб'єктів і населення, його частка коливається в межах 2% ВВП за роками.

Фінансовий стан більшості страховиків, зазвичай досить низький і не забезпечує їм конкурентні переваги навіть на вітчизняному страховому ринку. Вирішальним чинником непрозорості страхових процесів визначається проведення страховиками схемних обороток. Публічна звітність страховиків не сприяє об'єктивній діагностиці їх фінансового стану, стабільності, часто зустрічаються неточності та похибки [7].

Проте падіння відносних індикаторів страхового відшкодування на тлі стійкого злету розмірів страхових внесків переконує, що страхування поки ще не реалізує повною мірою свою функцію реального забезпечення страхового захисту й покриття наявних ризиків економічних суб'єктів. Показники збитковості вітчизняних страховиків демонструють помітно менші значення, ніж в економічно потужних країнах. За ситуації спаду промислового й агропромислового виробництва, руйнівного впливу інфляції сфера страхування порівняно з іншими сферами національної економіки окреслювалась високими темпами розвитку.

Проте в 2014 р. практично одночасно виникли й матеріалізувалися декілька гострих викликів: революційні перетворення й кардинальна зміна державної влади, девальвація національної валюти (вище 300%), ворожа окупація частини країни й антитерористичні дії на східних територіях, де фактично унеможливлене здійснення страхових операцій (майже 25% страхових операцій), ускладнений вплив інфляційних процесів (більше 25%), відплив із банківської системи майже 30% депозитних коштів і загальне звуження економічної активності економічних суб'єктів – усе це має руйнівний вплив на зростання національної економіки, падіння довіри

страхувальників до страховиків, розбалансування фінансової системи і зумовило зниження якості страхових портфельів, що генерує доцільність адекватного очищення й модернізації страхового ринку. Ситуацію з проблемами невиплат ускладнює дефіцит надійних технологій захисту прав страхувальників та неупередженого судочинства в країні [6].

Означені деформаційні зовнішні чинники багаторазово поглибили внутрішні дисбаланси страхової сфери. До найбільшочіших зовнішніх ударів слід віднести реакцію на події в Україні світових фінансових ринків, наслідком якої є обмежений доступ до надійних ринків перестраховування фінансово потужних країн, через надзвичайне підвищення рівня ризиків. Звузили можливості страхових компаній щодо диверсифікації ризиків і введені Національним банком України різноманітні валютні обмеження.

Нині, за ствердженнями вчених, страховий ринок, по суті, виживає, а не прогресує, тому потенційному страхувальнику важко зорієнтуватися, якого саме страховика обрати. За переконанням фахівців, страхова діяльність на сучасному етапі не приносить високих прибутків унаслідок звуження страхового ринку та недобросовісного ведення бізнесу (великі комісійні й низькі тарифні ставки). На страховому ринку спостерігається присутність латентних банкрутів і фактична недокапіталізованість діяльності у більшості страхових компаній, а розповсюджені схеми їх фіктивного банкрутства, ще більше загострюють кризові деформації. За таких умов ще й маємо низькі вимоги (лише 60 тис. дол. США) щодо започаткування страхового бізнесу, що відлякує потенційних портфельних інвесторів і зменшує попит із боку партнерів та страхувальників [7].

З'ясовано, що власниками 35 страхових компаній у форматі горизонтальної інтеграції виявились страхові групи або інші страховики. А от інтереси 101 страховика у форматі вертикальної інтеграції тісно переплітаються з інтересами різних підприємств, банківськими установами, промислово-фінансовими групами чи державними структурами.

Цікаво, що майже третина (28,5%) страховиків є дочірніми утвореннями різних бізнесових структур. Причому більшість із них є активними суб'єктами страхового ринку, вони широко себе рекламують і здійснюють страхові операції. Ключовими партнерами та портфельними інвесторами страхових компаній виступають банківські установи.

Варто зауважити, що вільна конкуренція, незважаючи на високу чисельність страховиків, не характерна для вітчизняного страхового ринку. У площині можливості вільного доступу як страховика до страхового ринку слід відмітити, що вітчизняний страховий ринок вважається достатньо закритим і непрозорим. Пояснюється це надзвичайно неоднорідною конструкцією ринкового середовища, невисоким рівнем транспарентності страхового

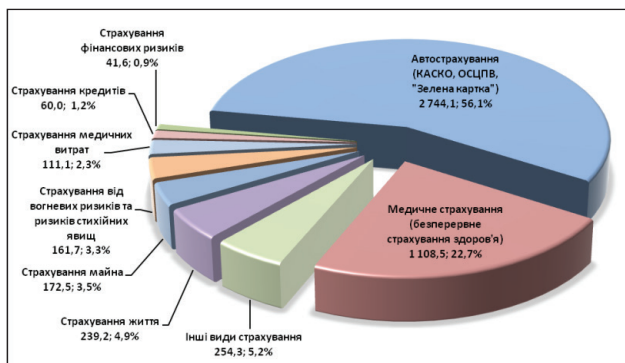

Рис. 1. Структура відшкодування за галузями страхування

Джерело: складено на основі [1]

ринку, дефіцитом розгорнутих об'єктивних даних стосовно функціонування конкретного страховика та структури його фінансового капіталу.

Страховий ринок сьогодні характеризується чітко вираженим «стільниковим» форматом, багато страховиків фактично не мають конкурентної боротьби, оскільки, функціонуючи у «стільнику», який сформований якоюсь промислово-фінансовою групою з прив'язкою до владних структур, вони виступають монополістами своєї повністю закритої ринкової ніші. Таким чином, не докладаючи великих зусиль і не оглядаючись на конкурентів, ці страхові компанії отримують потужні фінансові надходження, водночас зумовлюючи поглиблення конкуренції між іншими учасниками у відкритих сегментах страхового ринку.

Для вирішення означеної проблеми світовий досвід пропонує ширше залучати іноземний страховий капітал. У табл. 1 наведено додаткові можливості, загрози, сильні та слабкі сторони залучення іноземного страхового капіталу на страховий вітчизняний ринок.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, здійснений пошук дає змогу демаскувати такі тенденції розвитку страхування:

- кількість страховиків достатньо висока;
- незбалансованість між окремими галузями страхування;
- нарощення страхових внесків і відшкодування в абсолютних значеннях;
- темпи зростання страхових внесків випереджають темпи зростання страхового відшкодування;
- темпи злету страхування більші за темпи злету ВВП;
- сегмент страхування життя в сукупному обсязі страхових внесків є дуже малим;
- експансія страхового іноземного капіталу;

- підвищення частки внутрішнього перестраховування порівняно із зовнішнім перестраховуванням;
- укрупнення страховиків шляхом злиття і поглинання;
- поступово підвищуються параметри страхових резервів;
- у страхових внесках сегмент громадян є малопомітним, і він продовжує звужуватись;
- підвищення рівня конкуренції в галузі страхування життя;
- поділ страхового ринку між бізнесовими групами страховиків;
- консолідація ризикових галузей страхового ринку;
- стабілізація нормативно-правового регулювання за страховою діяльністю;
- темпи злету розмірів страхових резервів вищі від темпів злету страхових внесків;
- формування за активної участі страхових компаній фінансових груп;
- поступове нарощення капіталу статутних фондів страховиків;
- підвищення сегменту страхування у сукупному ВВП;
- нарощення капіталізації страхових компаній;
- нарощення сукупних обсягів страхування;
- концентрація страхового капіталу;
- формування об'єднань страховиків на платформі синтезу їх економічних інтересів;
- структурні перетворення у частині збільшення частки добровільного страхування;
- нарощення інвестицій страхового капіталу в різні економічні галузі;
- започаткування і реалізація страхових програм соціального захисту;
- проникнення й перелив у страхову сферу банківського, промислово-фінансового та іноземного капіталу;

Таблиця 1

Можливості, загрози, сильні та слабкі сторони залучення іноземного страхового капіталу на страховий вітчизняний ринок

Можливості	Загрози
Підвищення стабільності страхової діяльності та довіри страхувальників	Загроза втрати контролю над вітчизняним страховим ринком
Нарощення потенціалу для поступу страхування життя та накопичувальних галузей страхування	Загроза відтоку страхового капіталу
Використання інноваційних телекомунікаційних і страхових технологій	Загроза домінування іноземних страхових компаній на вітчизняному страховому ринку
Сильні сторони	Слабкі сторони
Підвищення культури обслуговування та якості страхових продуктів	Зниження привабливості страхового бізнесу для вітчизняних підприємців
Підвищення рівня конкуренції на страховому ринку	Неврахування особливостей запитів вітчизняних страхувальників
Мобілізація додаткових фінансових ресурсів для потреб вітчизняної економіки	Доцільність збереження національного нагляду та регулювання страхової діяльності
Оптимізація перерозподілу ризиків із залученням іноземних перестраховиків	

Джерело: розроблено автором на основі [4; 5]

- зменшення рівня збитковості страховиків;
- примноження фінансової надійності страхових компаній;
- активізація на страховому ринку іноземних інвесторів;
- недостатність страхових резервів;
- використання інструментів страхування для мінімізації податкових платежів та легалізації капіталів, отриманих непрозорими способами тощо.

Узагальнення ключових тенденцій поступу страхування до початку революційної зміни влади та ведення антитерористичних дій дає змогу дійти висновку щодо його динамічного розвитку, незважаючи на прогалини та недоліки організаційного, нормативно-правового й інформаційного забезпечення. Водночас акцентуємо, що сучасний темп поступу страхової сфери вважаємо неприпустимо повільним, «вітчизняні страховики характеризуються досі ще низькою фінансовою місткістю, а інституціональному середовищу вітчизняного страхового ринку притаманна нерозвиненість традицій».

Процеси, які відбуваються в останній період у страховій сфері, підривають довіру потенційних страхувальників, яким потрібно реальне надійне страхування їх підприємницьких та особистих ризиків, та перетворюють страхування в інструмент фінансової оптимізації податкових платежів. За ствердженням фахівців, «лише третя частина страхових капіталів працює на національну економіку, а решта обслуговує тіньовий капітал» [3], тому нині загострюється проблема реверсу довіри до страхування, формування умов, за яких страховикам не вигідно буде проводити схемне страхування чи займатися псевдострахуванням, яке передбачає, що страхування використовується її учасниками не для страхового захисту інтересів і майна, а для мінімізації податкових платежів і тіньових схем, зокрема і для легалізації виведення за кордон фінансових ресурсів. Проблема запобігання псевдостраховим схемам вважається важливою й актуальною не тільки для нашої економіки, проте інші країни розв'язують її шляхом формування прозорого інформаційного простору, який унеможлиблює інформаційну деформацію з боку страховиків. Фактично через інформаційну закритість, дефіцит офіційної об'єктивної інфор-

мації страховий ринок вважається непрозорим і погано контрольованим, що гальмує здійснення фундаментальних наукових розробок та своєчасне демаскування проблемних питань.

Цю дилему можна розв'язати лише ухваленням комплексу рішень і розробкою відповідних заходів, серед яких ключовою позицією повинно бути посилення державного нагляду за страховими компаніями й удосконалення нормативно-правового поля, особливо податкових актів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dfp.gov.ua>.
2. Ботвіна Н.О. Визначення сутності стримання розвитку страхового ринку в Україні / Н. О. Ботвіна // Економіка, менеджмент, бізнес. – К. : Держ. ун-т телекомунікацій. – 2014. – № 2(10). – С. 39–44.
3. Бойко І.А. Проблеми та перспективи розвитку ринку страхування в Україні / І.А. Бойко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.zinet.info/3/boiko_1.php.
4. Гаманкова О.О. Страховий ринок України у глобальному страховому просторі / О.О. Гаманкова, В.К. Хлівний // Фінанси України. – 2012. – № 5. – С. 58–67.
5. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/content/informaciya-pro-stan-i-rozvitok.html>.
6. Залетов О. Страховий рітейл в Україні в умовах економічної кризи / О. Залетов // Страхова справа. – 2009. – № 4(36). – С. 4–11.
7. Алескерова Ю.В. Розвиток сільськогосподарського страхування: теорія, методологія, практика : [монографія] / Ю.В.Алескерова. – Вінниця : ДІЛО, 2015. – 368 с.
8. Плиса В.Й. Державне регулювання страхового ринку України в умовах глобалізації / В.Й. Плиса // Вісн. Ун-ту банківської справи Нац. банку України. – 2012. – № 3(15). – С. 219–224.
9. Бокушева Р. Актуальные аспекты страхования в сельском хозяйстве / Р. Бокушева, О. Хайдельбах [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.econstor.eu/dspace/bitstream/10419/28548/1/381693899.pdf>.
10. Стратегія розвитку страхового ринку України на 2012–2021 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ufu.org.ua/ua/about/activities/strategic_initiatives/5257.

АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

ANALYSIS OF TRENDS REFORMING THE STATE FINANCIAL CONTROL IN UKRAINE

У статті проведено аналіз тенденцій реформування державного фінансового контролю в Україні, визначено тенденції його розвитку. Побудовано прогнозні моделі сум виявлених та усунутих фінансових порушень, а також відшкодованих витрат фінансових і матеріальних ресурсів. Установлено, що суми виявлених та усунутих фінансових порушень, а також відшкодованих витрат фінансових і матеріальних поступово знижуються. Це можливо за рахунок упровадження державного фінансового аудиту та внутрішнього державного фінансового контролю в частині внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту і їх гармонізації.

Ключові слова: державний фінансовий контроль, фінансові порушення, внутрішній контроль, внутрішній аудит, реформування.

В статье проведен анализ тенденций реформирования государственного финансового контроля в Украине, определены тенденции его развития. Построены прогнозные модели сум выявленных и устраненных нарушений, а также возмещенных расходов финансовых и материальных ресурсов. Установлено, что суммы выяв-

ленных и устраненных нарушений, а также возмещенных расходов финансовых и материальных постепенно снижаются. Это возможно за счет внедрения государственного финансового контроля в части внутреннего контроля и внутреннего аудита и их гармонизации.

Ключевые слова: государственный финансовый контроль, финансовые нарушения, внутренний контроль, внутренний аудит, реформирование.

The article analyzes trends of reforming state financial control in Ukraine. Determining trends in its development. For this prediction models built sums identified and eliminated financial irregularities, as well as reimbursed expenses of financial and material resources. It is established that the amount detected and eliminated financial irregularities and reimbursed financial and material gradually reduced. This is possible through the introduction of state financial audit and internal state financial control in terms of internal control and internal audit and their harmonization.

Key words: state financial control, financial irregularities, internal control, internal audit, reform.

УДК 657.2

Владімірова Н.П.

аспірант кафедри контролю і аудиту Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку економіки цілеспрямований державний фінансовий контроль дає змогу постійно стежити за рухом фінансових ресурсів держави і правильно оцінювати результативність їх руху. Разом із тим функції державного контролю не вичерпуються лише його інспекційною спрямованістю. Він є ще й важливим інструментом управління фінансами, оскільки об'єктивно обумовлений необхідністю визначати результативність використання фінансових ресурсів відповідно до цілей, поставлених перед розпорядниками державних коштів, та інформувати державу про реальне їх фінансове становище. Державний фінансовий контроль необхідний також для прийняття грамотних управлінських рішень, тимчасового коригування запланованих пропорцій у розподілі фінансових ресурсів.

Водночас своєчасно вжиті заходи щодо усунення фінансових порушень дають змогу успішно управляти реальними фінансовими потоками, що надходять до бюджетних установ, ефективно використовувати їх матеріальні та грошові ресурси. Саме державний фінансовий контроль є необхідною умовою й обов'язковою передумовою здійснення фінансового регулювання, завдяки якому змінюються обсяги та пропорції розподілу і використання фінансових ресурсів відповідно до реальної фінансової ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні засади державного фінансового контролю, а також проблемні питання його

реформування знайшли своє відображення в працях зарубіжних та вітчизняних учених, таких як: Басанцов І.В. [1], Бутинець Т.А. [2], Дікань Л.В. [3], Дорошенко О.О.[4], Калюга Є.В. [5] та ін. Проте й досі інтерес серед учених та практиків викликають питання тенденцій його розвитку, особливо в умовах євроінтеграції України, тому тема обраного дослідження є актуальною.

Постановка завдання. Метою статті є проведення аналізу тенденцій реформування державного фінансового контролю в Україні, а також визначення тенденцій його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У результаті проведеного аналізу тенденцій реформування державного фінансового контролю в Україні визначено, що особливу увагу слід приділити прогнозуванню сум виявлених та усунутих фінансових порушень, а також відшкодованих витрат фінансових і матеріальних ресурсів.

Для цього передусім доцільно простежити обсяг охоплених контролем фінансових та матеріальних ресурсів у 2011–2015 рр. (рис. 1).

Варто зауважити, що проведені Держфінінспекцією контрольні заходи засвідчили, що й надалі залишається розповсюдженою негативна практика незаконного використання державних ресурсів. Такі порушення фінансово-господарської дисципліни в 2011–2013 рр. виявлено майже у кожному з перевірених об'єктів контролю [6]. При цьому контролем були охоплені особливо важливі

для суспільства сфери: освіта, охорона здоров'я і соціальний захист населення, наука і культура, житлово-комунальне господарство, паливно-енергетичний та агропромисловий комплекси, транспорт, оборона тощо. Контрольні заходи протягом року здійснювалися відповідно до квартальних планів роботи.

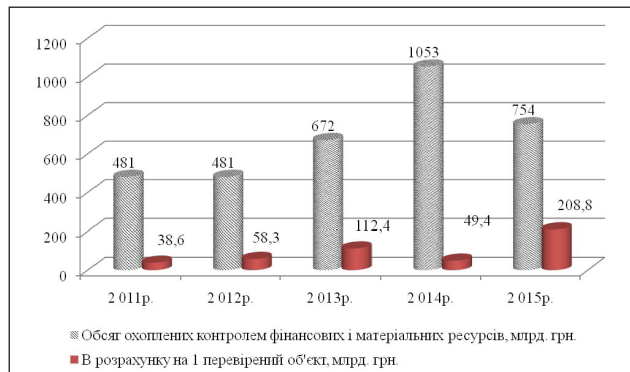

Рис. 1. Обсяг охоплених контролем фінансових та матеріальних ресурсів у 2011–2015 рр. [6]

Водночас слід наголосити, що попри зменшення кількості проведених контрольних заходів, інтенсивність та ефективність роботи фінансових інспекторів не зменшилась, а правильне визначення пріоритетів у діяльності обумовило концентрацію уваги на значних фінансових потоках та найбільш ризикових сферах.

Так, якщо в 2011–2012 рр. органами Держфінінспекції охоплювалось контролем близько 481 млрд. грн. фінансових та матеріальних ресурсів, то в 2013 р. перевірено використання понад 672 млрд. грн., у 2014 р. – 1 053,2 млрд. грн. (майже вдвічі більше), у 2015 р. перевірено використання понад 754,3 млрд. грн. У розрахунку ж на один перевірений об'єкт відповідний показник зріс майже у п'ять разів – із 38,6 млн. грн. у 2011 р. до 208,8 млн. грн. у 2015 р. [6].

Також постійно зростає кількість виявлених незаконних і нецільових витрат, недостач грошових коштів і матеріальних цінностей (рис. 2).

Так, протягом 2011 р. виявлено порушень, які призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів, на загальну суму понад 5,4 млрд. грн., у 2012 та 2013 рр. ця сума становила близько 3,7 млрд. грн., у 2014 році – майже 7,6 млрд. грн., у 2015 р. – майже 3,9 млрд. грн. [6].

Орієнтування фінансового контролю на охоплення найбільш ризикових сфер та фінансових потоків дало змогу підвищити результативність контрольних заходів. Проте забезпечуючи державний контроль над використанням бюджетних коштів, станом збереження державного і комунального майна, органи Держфінінспекції повинні враховувати загальні тенденції збільшення фінансових правопорушень і прогнозувати їх та своєчасно вживати заходи для їх запобігання.

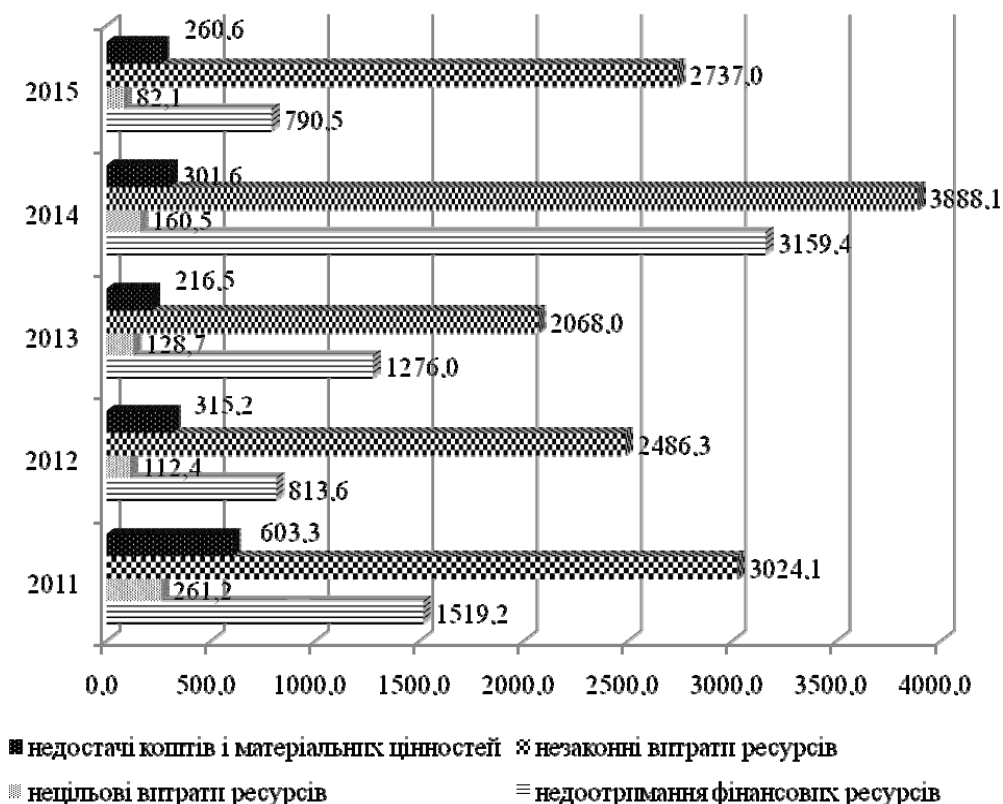

Рис. 2. Динаміка фінансових порушень, що призвели до втрат ресурсів, виявлених органами Держфінінспекції протягом 2013–2015 рр. [6]

Для цього автором пропонується побудувати прогнозні моделі, які дадуть змогу простежити суми виявлених та усунутих фінансових порушень, що призводять до втрат фінансових і матеріальних ресурсів, а також суми відшкодованих і поновлених витрат фінансових і матеріальних ресурсів у 2016 та 2017 рр.

Вихідні дані для побудови таких моделей наведено табл. 1.

Побудова прогнозних моделей проводилася в пакеті Excel за допомогою надбудови «Аналіз даних».

У результаті побудови прогнозної моделі були обчислені альтернативні моделі за основними кривими росту за рейтингом значень коефіцієнтів детермінації для моделювання тенденцій змінення показника виявлених фінансових порушень, тис. грн. (y), що наведено в табл. 2.

Досліджуючи табл. 2, необхідно зауважити, що найбільше значення коефіцієнта детермінації (R²)

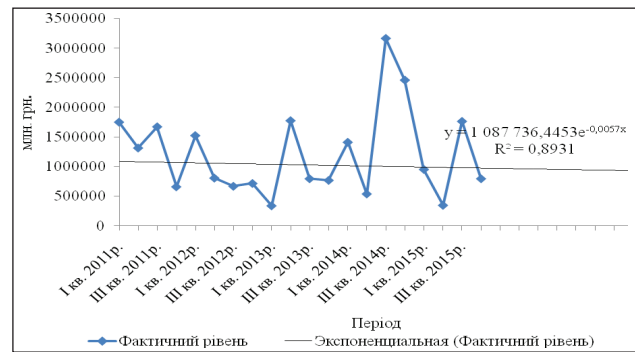

Рис. 3. Експоненціальний тренд суми виявлених фінансових порушень, що призводять до втрат фінансових і матеріальних ресурсів

притаманне експоненціальній лінії тренду. Побудована таким чином прогнозна модель є адекватною (коефіцієнт детермінації – R² = 0,8931). Це означає, що наведена залежність на 89,31% описує зміни сум виявлених фінансових порушень.

Таблиця 1

Основні результати контрольно-ревізійної роботи за 2007–2015 рр.

Рік	Квартал	Виявлено фінансових порушень, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів	Усунуто фінансових порушень, що призвели до втрат фінансових та матеріальних ресурсів	Відшкодовано і поновлено витрат фінансових і матеріальних ресурсів
		сума, грн.	сума, грн.	сума, грн.
2011	1	1752982,11	1078400,44	764762,85
	2	1317468,95	6320677,16	6224110,34
	3	1675210,44	447998,20	331228,01
	4	662078,68	343663,08	216972,89
2012	1	1526956,42	583891,77	389739,20
	2	810103,44	436740,63	368623,64
	3	671609,73	410974,17	299810,75
	4	719187,68	495873,94	137768,36
013	1	341474,47	124508,37	94353,87
	2	1778742,20	638307,08	436689,75
	3	798422,59	467704,89	376869,43
	4	770538,90	243481,32	176184,76
2014	1	1 413 596,85	450 004,60	348 532,34
	2	541433,91	223545,66	173042,60
	3	3166521,52	238869,32	159180,49
	4	2462327,32	77843,20	56564,82
2015	1	955 209,59	264 132,18	192 273,60
	2	349872,07	95511,96	72112,48
	3	1766885,31	234715,26	153052,84
	4	798618,37	158618,28	131696,95

Таблиця 2

Альтернативні моделі за основними кривими росту за рейтингом значень коефіцієнтів детермінації для моделювання тенденцій змінення показника виявлених фінансових порушень, тис. грн. (y)

$Y = 3453,04x^2 - 66647,48x + 1418248,97$	$R^2 = 0,6227$
$Y = 1313147,38x^{-0,117}$	$R^2 = 0,6746$
$Y = 1087736,45e^{-0,01x}$	$R^2 = 0,8931$
$Y = 5866,41x + 1152364,73$	$R^2 = 0,5222$
$Y = -45131\ln(x) + 1309495,18$	$R^2 = 0,5425$

Результати побудови прогнозу суми виявлених фінансових порушень, що призводять до втрат фінансових і матеріальних ресурсів, зображені на рис. 3.

Аналізуючи рис. 3, доцільно зауважити, що прогноз сум виявлених фінансових порушень, що призводять до втрат фінансових і матеріальних ресурсів на 2016–2017 рр., демонструє тенденцію до їх зниження.

Аналогічним чином побудовані прогнозні моделі сум усунутих фінансових порушень та відшкодованих витрат фінансових й матеріальних ресурсів.

Альтернативні моделі за основними кривими росту за рейтингом значень коефіцієнтів детермінації для моделювання тенденцій змінення показника усунутих фінансових порушень, тис. грн. (y) наведені в табл. 3.

Досліджуючи табл. 3, необхідно зауважити, що найбільше значення коефіцієнта детермінації (R²), як і в попередньому випадку притаманне експоненціальній лінії тренду. Побудована таким чином прогнозна модель є адекватною (коефіці-

єнт детермінації – R² = 0,8307). Це означає, що наведена залежність на 83,07% описує зміни сум усунутих фінансових порушень.

Результати побудови прогнозу суми усунутих фінансових порушень, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів, зображені на рис. 4.

Аналізуючи рис. 4, слід звернути увагу, що прогноз сум усунутих фінансових порушень, що призводять до втрат фінансових і матеріальних ресурсів у 2016–2017 рр., також має тенденцію до зниження.

Що стосується сум відшкодованих витрат фінансових і матеріальних ресурсів, то альтернативні моделі за основними кривими росту за рейтингом значень коефіцієнтів детермінації для моделювання тенденцій змінення показника цього показника у тис. грн.(y) наведені в табл. 4.

Досліджуючи табл. 4, необхідно зауважити, що найбільше значення коефіцієнта детермінації (R²) також притаманне експоненціальній лінії тренду. Побудована таким чином прогнозна модель є адекватною (коефіцієнт детермінації – R² = 0,8945).

Таблиця 3

Альтернативні моделі за основними кривими росту за рейтингом значень коефіцієнтів детермінації для моделювання тенденцій змінення показника усунутих фінансових порушень, тис. грн. (y)

$Y = 14027,86x^2 - 388300,68x + 2619338,09$	$R^2 = 0,4706$
$Y = 1560307,39x^{-0,876}$	$R^2 = 0,4991$
$Y = 795645,21e^{-0,111x}$	$R^2 = 0,8307$
$Y = -93715,67x + 1539193,06$	$R^2 = 0,1700$
$Y = -818839,35\ln(x) + 2288491,93$	$R^2 = 0,2450$

Таблиця 4

Альтернативні моделі за основними кривими росту за рейтингом значень коефіцієнтів детермінації для моделювання тенденцій змінення показника відшкодованих витрат фінансових і матеріальних ресурсів, тис. грн. (y)

$Y = 14047x^2 - 397206x + 3000000$	$R^2 = 0,4004$
$Y = 2141900,34x^{-0,85}$	$R^2 = 0,4995$
$Y = 148156,45e^{-0,111x}$	$R^2 = 0,8945$
$Y = -102226,18x + 1740147,93$	$R^2 = 0,0205$
$Y = -881141,77\ln(x) + 2531957,09$	$R^2 = 0,2811$

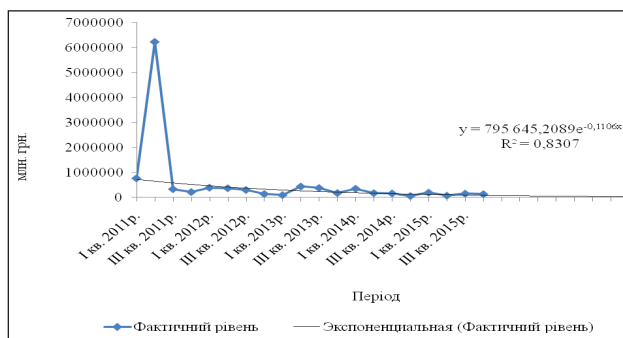

Рис. 4. Експоненціальний тренд суми усунутих фінансових порушень, що призводять до втрат фінансових і матеріальних ресурсів

Рис. 5. Експоненціальний тренд суми відшкодованих витрат фінансових і матеріальних ресурсів

Таблиця 5

Прогнозні значення сум виявлених та усунутих фінансових порушень, а також відшкодованих витрат фінансових і матеріальних ресурсів, тис. грн.

Показник	Прогнозний період	Сума, тис. грн.
Виявлені фінансові порушення, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів	I кв. 2016р.	964119,9815
	II кв. 2016р.	958615,7537
	III кв. 2016р.	953082,9831
	IV кв. 2016р.	947582,1456
	I кв. 2017р.	942231,6137
	II кв. 2017р.	936852,3481
	III кв. 2017р.	931445,1877
	IV кв. 2017р.	926069,2354
Усунуті фінансові порушення, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів	I кв. 2016р.	108023,8072
	II кв. 2016р.	96560,9508
	III кв. 2016р.	86208,13016
	IV кв. 2016р.	76965,29129
	I кв. 2017р.	68883,04443
	II кв. 2017р.	61573,57751
	III кв. 2017р.	54971,94198
	IV кв. 2017р.	49078,10341
Відшкодовані і поновлені витрати фінансових і матеріальних ресурсів	I кв. 2016р.	86968,34223
	II кв. 2016р.	79425,37164
	III кв. 2016р.	72561,74323
	IV кв. 2016р.	66248,16162
	I кв. 2017р.	60503,41585
	II кв. 2017р.	55379,83965
	III кв. 2017р.	50652,41255
	IV кв. 2017р.	46294,63077

Це означає, що наведена залежність на 89,45% описує зміни сум відшкодованих витрат фінансових і матеріальних ресурсів.

Результати побудови прогнозу суми усунутих фінансових порушень, що призвели до втрат фінансових і матеріальних ресурсів, зображені на рис. 5.

Досліджуючи рис. 5, можна також констатувати поступове зниження в 2016–2017 рр. суми відшкодованих витрат фінансових і матеріальних ресурсів.

Розраховані прогнозні значення сум виявлених та усунутих фінансових порушень, а також відшкодованих витрат фінансових і матеріальних ресурсів наведені в табл. 5.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, аналізуючи табл. 5, необхідно звернути увагу, що суми виявлених та усунутих фінансових порушень, а також відшкодованих витрат фінансових і матеріальних ресурсів поступово знижуються.

На думку автора, це можливе за рахунок певних процесів реформування, які реалізуються у сфері державного фінансового контролю, а саме:

- впровадження в діяльність Держфінінспекції (зараз – Держаудитслужби) державного фінансового аудиту;

- розвитку внутрішнього державного фінансового контролю в частині внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту та їх гармонізації.

У подальшому вбачається дослідити взаємозв'язок державного фінансового контролю та фінансової безпеки суб'єктів господарювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Басанцов І.В. Державний фінансовий контроль: регіональні аспекти : [монографія] / І.В. Басанцов. – К. : Корпорація ; Козац. Вал, 2006. – 233 с.
2. Бутинець Т.А. Внутрішній контроль: сутність та зміст / Т.А. Бутинець // Вісник ЖДТУ. Економічні науки. – Житомир. – 2008. – № 2(44). – С. 31–42.
3. Дікань Л.В. Фінансовий контроль: теорія та методологія : [монографія] / Л.В. Дікань, Ю.О. Голуб, Н.В. Синюгіна. – Харків : ХНЕУ, 2009. – 92 с.
4. Дорошенко О.О. Внутрішній аудит у державному секторі: адаптація до європейських стандартів / О.О. Дорошенко // Актуальні проблеми соціально-економічного розвитку регіонів : тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції. – Сімферополь : ДІАПІ, 2010. – С. 67–69.
5. Калюга Є.В. Фінансово-господарський контроль у системі управління : [монографія] / Є.В. Калюга. – К. : Ельга : Ніка-Центр, 2002. – 360 с.
6. Офіційний сайт Державної фінансової інспекції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dkrs.gov.ua>.

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

ANALYSIS OF CURRENT PROVISION OF SOCIAL SERVICES IN UKRAINE

У статті визначено суть поняття «соціальні послуги» та наведено перелік основних суб'єктів, що надають соціальні послуги. Проаналізовано сучасний стан надання соціальних послуг, а саме зміни в законодавстві та основні позитивні статистичні зрушення в діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги. Зроблено акцент на джерелах фінансового забезпечення надання соціальних послуг в Україні.

Ключові слова: соціальна сфера, соціальні послуги, фінансове забезпечення, соціальні заклади, недержавні організації, якість життя.

В статті определена сущность понятия «социальные услуги» и приведен перечень основных субъектов, предоставляющих социальные услуги. Проанализировано современное состояние предоставления социальных услуг, а именно изменения в

законодательстве и основные положительные статистические сдвиги в деятельности субъектов, предоставляющих социальные услуги. Сделан акцент на источниках финансового обеспечения предоставления социальных услуг в Украине.

Ключевые слова: социальная сфера, социальные услуги, финансовое обеспечение, социальные учреждения, негосударственные организации, качество жизни.

In the article the peculiarities of the concept of "social services" and the lists of main actors providing social services are defined. The current state of social services, such as: changes in legislation to statistics and major positive changes in the activity of providing social services are analyzed. The attention is focused on the sources of financial provision of social services in Ukraine.

Key words: social sector, social services, financial support, social institutions, NGOs, quality of life.

УДК 364.041(477)

Моторнюк У.І.

к.е.н., доцент кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності
Національний університет «Львівська політехніка»

Постановка проблеми. На сьогоднішній день у суспільстві спостерігається значне загострення соціальних проблем, що викликане економічною кризою, жорсткими бюджетно-фінансовими обмеженнями, зростанням тарифів, незадоволенням громади рівнем надання соціальних послуг та їх якістю, внаслідок чого постає гостра необхідність у реформуванні соціальної сфери з метою забезпечення належного рівня життя населення з урахуванням досвіду європейських країн. До основних елементів соціальної сфери можна віднести: соціальні групи людей та їх інтереси, цінності, соціальну безпеку; соціальну інфраструктуру, діяльність якої спрямована на надання соціальних послуг; безпосередньо соціальні послуги і соціальні відносини.

Слід наголосити, що саме елемент надання соціальних послуг на сьогоднішній день найбільш потребує кардинальних реформ та змін. В умовах фінансово-економічної кризи, інших деструктивних процесів в українському суспільстві парадоксальною та цілком неприпустимою видається ситуація, в якій мають місце несправедливий розподіл, украй низька адресність і висока розпорошеність державних соціальних трансфертів, рівні задоволення потреб і доступу отримувачів до соціальних послуг. Сьогодні в Україні принципово важливим питанням є створення ефективної системи надання соціальних послуг та забезпечення ними всіх, хто їх потребує.

Аналіз останніх дослідження і публікацій.

Кращому розумінню питань управління системою соціальних послуг сприяли роботи вітчизняних дослідників і науковців, таких як: Бухтіяров О.С. [1], Дидик С.М. [2], Дубич К.В. [3], Матвійчук А.С. [4], Ворнцова А.С. [5]. Незважаючи на значні напра-

цювання в даній сфері, деяким питанням присвячувалось недостатньо уваги, наприклад фінансовому забезпеченню системи соціальних послуг.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз сучасного стану надання соціальних послуг в Україні та розробка пропозицій щодо можливих шляхів покращання фінансового забезпечення сфери соціальних послуг.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Основним законодавчим актом України, що регулює сферу надання соціальних послуг, є Закон України «Про соціальні послуги», який дає таке визначення: соціальні послуги – комплекс заходів із надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, з метою розв'язання їхніх життєвих проблем. Складні життєві обставини – обставини, спричинені інвалідністю, віком, станом здоров'я, соціальним становищем, життєвими звичками і способом життя, внаслідок яких особа частково або повністю не має (не набула або втратила) здатності чи можливості самостійно піклуватися про особисте (сімейне) життя та брати участь у суспільному житті [6].

Невід'ємними компонентами системи надання соціальних послуг є суб'єкти, об'єкти та зв'язки між ними. Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» [6], суб'єктами, що надають соціальні послуги, можуть бути державні, комунальні, недержавні заклади й організації, фізичні особи (рис.1). Тобто суб'єктами, що надають соціальні послуги, є підприємства, установи, організації, заклади незалежно від форми власності та господарювання, фізичні особи – підприємці, які відпо-

відають критеріям діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги, а також фізичні особи, які надають соціальні послуги.

До державного сектора належать суб'єкти, що надають соціальні послуги і знаходяться в державній власності, управління якими здійснюється центральними органами виконавчої влади. Комунальний сектор – установи та заклади комунальної власності, які надають соціальні послуги і знаходяться у підпорядкуванні органів місцевого самоврядування. Недержавний сектор – громадські, благодійні, релігійні організації та фізичні особи, діяльність яких пов'язана з наданням соціальних послуг.

До державних і комунальних соціальних установ і закладів можна віднести:

- територіальні центри соціального обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян;
- центри соціальних служб для молоді, центри зайнятості;
- центри професійної, медичної та соціальної реабілітації інвалідів;
- притулки для неповнолітніх;
- центри соціально-психологічної реабілітації неповнолітніх;
- будинки нічного перебування бездомних громадян;
- центри обліку бездомних громадян;
- соціальні готелі;
- центри соціальної адаптації;
- інші заклади.

Аналізуючи сучасний стан надання соціальних послуг в Україні, слід відзначити, що нещодавно з метою реформування системи соціальних послуг розроблено нову редакцію Закону України «Про соціальні послуги», яка, зокрема, передбачає [7]:

- децентралізацію надання соціальних послуг, що забезпечить активізацію розвитку соціальних послуг на рівні територіальної громади.

- запровадження єдиних підходів до організації роботи системи надання соціальних послуг, що надаються вразливим верствам населення, визначення мінімального базового пакета соціальних послуг, що повинен забезпечуватися на рівні територіальної громади;

- забезпечення адресності надання соціальних послуг і задоволення потреб кожного громадянина;

- створення конкурентного середовища на ринку соціальних послуг, широке залучення до їх надання недержавних організацій.

Упродовж 2013–2015 рр. було затверджено 12 нових державних стандартів соціальних послуг: Державний стандарт підтриманого проживання бездомних осіб, Державний стандарт соціальної адаптації, Державний стандарт соціальної послуги консультування, Державний стандарт соціальної послуги профілактики, Державний стандарт соціальної послуги представництва інтересів [8].

На сьогодні мережа закладів та установ, що надають соціальні послуги, налічує близько 2 тис. суб'єктів, якими обслуговується майже 2 млн. осіб, зокрема:

- 657 територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг);
- 289 будинків-інтернатів для громадян похилого віку та інвалідів;
- 107 закладів для бездомних осіб, центрів соціальної адаптації осіб, які відбули покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк.

Діючими установами та закладами запроваджуються нові послуги. Терцентрами запроваджено:

- соціально-педагогічну послугу «Університети третього віку», яку отримали майже 37 тис. осіб;
- послугу «паліативна допомога» за місцем проживання вдома – 111 осіб (м. Київ, Вінницька, Черкаська, Харківська області);
- послугу «догляд удома» для осіб із психічними розладами – 905 осіб (м. Київ, Черкаська, Харківська, Херсонська області);

Рис. 1. Сфери надання соціальних послуг

- послугу «підтримане проживання» для громадян похилого віку та інвалідів на базі спеціалізованих житлових будинків, зокрема у м. Київ.

У територіальних центрах продовжується створення мультидисциплінарних команд для надання соціальних послуг у віддалених населених пунктах. Так, на початок 2016 р. 664 такі команди надали послуги 70 тис. особам.

На початку 2016 р. в Україні функціонувало 692 центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та 91 заклад соціального обслуговування, які надавали соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді.

Послугами центрів було охоплено 565 896 сімей найуразливіших категорій населення, в яких виховується 675 825 дітей. Із них за результатами вивчення потреб дитини та її сім'ї у 149 674 сім'ях (у них 226 219 дітей) виявлено складні життєві обставини.

На підставі досягнення позитивного результату вийшли з кризи 70 982 сім'ї (86% від загальної кількості сімей, щодо яких завершено роботу). Із метою забезпечення права дітей на виховання у сім'ях упродовж поточного року соціальні послуги отримали 2 067 сімей, в яких 3 325 дітей перебували в інтернатних закладах за заявою батьків [8].

Зупинимось більш детально на питанні фінансового забезпечення сфери надання соціальних послуг, оскільки це є важливим напрямом державної соціальної політики. Від раціонального розподілення коштів залежить рівень соціальної напруги в суспільстві та соціальна стабільність загалом.

Відповідно до законодавства України, фінансування соціальних послуг здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, спеціальних фондів, коштів підприємств, установ та організацій, плати за соціальні послуги, коштів благодійної допомоги (пожертвувань), коштів одержувачів соціальних послуг та інших джерел, передбачених законодавством. Причому в державному та місцевих бюджетах повинні бути завчасно передбачені кошти для фінансування певних соціальних послуг. У разі залучення бюджетних коштів до фінансування соціальних послуг, які надаються в установленому порядку недержавними суб'єктами чи фізичними особами, місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування на конкурсній основі укладають із суб'єктами, що надають соціальні послуги, договір щодо умов фінансування та вимог до обсягу, порядку й якості надання соціальних послуг [5, с. 189].

Проблеми, які існують у сфері надання соціальних послуг, можна розділити на три групи:

- недосконалість законодавчої бази, якою регламентується низка питань галузі;

- недостатня якість та ефективність послуг, соціальна несправедливість, низький рівень адресності послуг, високі адміністративні витрати, недостатня прозорість, практична відсутність системи стандартів, невідповідність мережі бюджет-

них установ у сфері надання соціальних послуг її повноваженням, багаторівнева ієрархія мережі бюджетних установ;

- недофінансування установ у сфері надання соціальних послуг, низька ефективність механізму кошторисного фінансування, не пов'язаного з результатами діяльності бюджетних установ у сфері надання соціальних послуг, відсутність правової регламентації діяльності адміністрації бюджетної установи щодо розпорядження доходами від підприємницької діяльності, що призводить до неефективного використання цих коштів.

Проаналізувавши ситуацію, можна запропонувати такі рекомендації:

- у сфері нормативно-правової бази варто розробити довгострокову національну та регіональну стратегії розвитку соціальної сфери загалом і, зокрема, стратегію надання соціальних послуг уразливим верствам населення. Доцільно буде зупинити чинність окремих законодавчих актів або положень цих актів у сфері соціальних послуг, видатки на виконання яких у бюджеті не передбачені або передбачені не в повному обсязі. Це дасть змогу суттєво оздоровити бюджетну систему і водночас запобігти зростанню заборгованості за соціальними зобов'язаннями держави, які не можуть бути виконані;

- розподіл бюджетних видатків під час формування бюджету необхідно поділяти на видатки, що є чинними згідно з раніше прийнятими законодавчими актами, і видатки, які передбачається прийняти, що допоможе підтримувати жорсткіші бюджетні обмеження, оскільки виділення асигнувань на прийняття нових зобов'язань стане можливим після виділення коштів на виконання чинних зобов'язань;

- запровадження мораторію щодо законодавчого встановлення нових видів соціальних пільг та розширення категорій отримувачів, проведення строгого законодавчого розмежування та чітке визначення понять «соціальна послуга», «соціальна пільга», «соціальні гарантії», «соціальні норми», «соціальні нормативи». Чіткість термінології дасть змогу детальніше окреслити специфіку соціальних послуг і водночас визначити сфери досягнення більшої ефективності, покращання фінансового забезпечення соціальних послуг.

На нашу думку, необхідним також є здійснення поступового переходу від кошторисного фінансування постачальників соціальних послуг до іншої форми прямого фінансування – замовлення соціальних послуг, яке здійснюється за принципом купівлі послуг, де розпорядник бюджетних коштів стає повноцінним замовником послуг на користь третіх осіб – споживачів послуг. Потрібне встановлення обґрунтованих норм і нормативів споживання соціальних послуг, у межах яких надаються пільги з їх оплати громадянам, що мають

на них право; впровадження фінансових нормативів надання соціальних послуг, їх раціональної диференціації з урахуванням особливостей установ у гірській місцевості, у сільських районах, об'єктивної різниці у вимогах щодо якості послуг стандартної чи вищої якості.

Висновки з проведеного дослідження. У сьогоденнішніх умовах економічної та соціальної кризи в Україні потреба в якісному фінансовому забезпеченні сфери надання соціальних послуг є дуже високою. Соціальні послуги передбачають певні заходи, які спрямовані на соціальне забезпечення осіб у складних життєвих обставинах, що становлять ризики для життя. В Україні сфера соціальних послуг недостатньо розвинена та потребує вдосконалення законодавства, децентралізації функцій суб'єктів, що надають соціальні послуги, та тісної взаємодії державного та недержавного секторів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бухтіяров О.С. Європейські тенденції фінансування систем соціального забезпечення / О.С. Бухтіяров // Наука і правоохорона. – 2014. – № 1(23). – С. 107–110.
2. Дидик С.М. Зарубіжний досвід фінансування соціального захисту населення / С. М. Дидик // Економічні науки. – 2010. – № 4. – С. 127–129.
3. Дубич К.В. Партнерство державного та недержавного суспільних секторів як ефективний механізм управління у сфері надання соціальних послуг у країнах Євросоюзу / К.В. Дубич // Державне управління: теорія і практика. – 2013. – № 2. – С. 30–42.
4. Матвійчук А.С. Основні способи взаємодії громадських організацій із державою / А.С. Матвійчук // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – 2011. – № 15. – С. 214–223.
5. Воронцова А.С. Порівняльна характеристика фінансового забезпечення сфери надання соціальних послуг / А.С. Воронцова // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка та менеджмент». – 2015. – Вип. 4(63). – С. 188–192.
6. Про соціальні послуги : Закон України від 19.06.2003 № 966-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/966-15>.
7. Проект Закону України «Про соціальні послуги» (нова редакція) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=178679.
8. Соціальний звіт – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/category?cat_id=160211.

ПРОБЛЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНИ

THE PROBLEMS OF PENSION PROVISION IN UKRAINE

УДК 338

Погоріла І.І.кандидат економічних наук
Буковинський державний фінансово-економічний університет**Сокровольська Н.Я.**кандидат економічних наук, доцент
Буковинський державний фінансово-економічний університет

У статті досліджується сучасний стан та шляхи покращення пенсійної системи, розглянуто актуальні проблеми реформування системи пенсійного забезпечення в Україні.

Ключові слова: Пенсійний фонд, пенсія, пенсійна система, страхові внески, заробітна плата, пенсійне забезпечення, пенсійна реформа, мінімальний дохід, мінімальна пенсія.

В статье исследуется современное состояние и пути улучшения пенсионной системы, рассмотрены актуальные проблемы реформирования системы пенсионного обеспечения в Украине.

Ключевые слова: Пенсионный фонд, пенсия, пенсионная система, страховые взносы, заработная плата, пенсионное обеспечение, пенсионная реформа, минимальный доход, минимальная пенсия.

The article highlights the role, the level of development, the present state and ways to improve the efficiency of the pension system of Ukraine. The article deals with the actual issues of the pension system reforming in Ukraine.

Keywords: Pension fund, pension, pension system, insurance premiums, wages, pensions, pension reform, the minimum income, minimum pension.

Надзвичайно актуальним питанням на сьогоднішній день є стан пенсійної системи України, оскільки так і не було впроваджено трирівневу систему пенсійного забезпечення, яке передбачено законодавством України. Відсутнього впливу на соціальне становище в країні не відбулося із запровадженням недержавного пенсійного страхування, оскільки воно є незначним, а обов'язкову накопичувальну систему так і не запроваджено. Тобто пенсійне забезпечення українців, на сьогоднішній день залежить тільки від ефективності виконання державного пенсійного страхування.

Метою даного дослідження є аналіз і визначення основних актуальних проблем сучасного стану пенсійної системи України.

Основні поняття системи пенсійного забезпечення досліджували В. Колбун, Л. Ларіонова, Е. Лібанова, Б. Надточій, Ю. Палкін, І. Сахань, С. Сивак, Б. Сташків, Н. Тихоненко, О. Хмелевська, Л. Ярошенко, В. Геєць та ін. Проте дана проблема залишається актуальною, невичерпаною і потребує подальшого дослідження.

Пенсійна система України, яка існує сьогодні, є неефективною, оскільки дефіцит коштів для пенсійного забезпечення населення призвів до залучення коштів з Державного бюджету України.

Аналізуючи стан пенсійного забезпечення України, необхідно зазначити, що чисельність пенсіонерів щороку зростає. Так у 2015 р. їх обсяг збільшився, в порівнянні з 2014 р., на 1,4% і становив 12312459 тис. осіб., а середній розмір пенсійних виплат за рік збільшився лише на 118,68 грн. і становив 1700,22 грн. Більша частина пенсіонерів (50,4%) отримували пенсії у розмірі від 1300 до 5000 грн., проте дуже значна частина, майже 40% отримують мізерну пенсію у розмірі від 1000 до 1300 грн.

Що стосується стану діяльності Пенсійного фонду, то його видатки у 2015 р. збільшились майже на 10% і становили 262036,7 млн. грн.

Всього надходжень до Пенсійного фонду за 2015 р. надійшло у розмірі 264732,0 млн. грн. З яких за рахунок коштів фондів соціального страхування – надійшло 89,3 млн. грн., за рахунок єдиного соціального внеску – 165366,9 млн. грн., за рахунок інших власних надходжень – 4464,2 млн. грн. та за рахунок коштів Державного бюджету України – 94811,6 млн. грн.

Отже, майже 36% надходжень до бюджету Пенсійного фонду це кошти Державного бюджету України. Також необхідно зазначити, що значну частину коштів, а саме 1,1 млрд. грн., до бюджету Пенсійного фонду у 2015 році надійшло від оподаткування високих пенсій (понад 3654 грн.) [6].

Отже, як показує аналіз, Пенсійний фонд не може забезпечити виплату пенсій лише за рахунок власних надходжень. Тому і виникає необхідність введення в дію другого та ефективного третього рівнів пенсійної системи України.

Для зміцнення фінансової стабільності пенсійної системи України, підвищення прозорості діяльності Пенсійного фонду України, оптимізації адміністративних видатків фонду та забезпечення європейських стандартів функціонування та надання послуг фондом було розроблено Міністерством соціальної політики «Стратегію модернізації та розвитку Пенсійного фонду України на період до 2020 року» [6].

Основними завданнями якої є поліпшення якості обслуговування громадян, вдосконалення системи управління фінансовими ресурсами Пенсійного фонду, максимальна автоматизація функціональних процесів, технологічний розвиток інформаційних ресурсів, оптимізація управління пенсійною системою, забезпечення прозорості та відкритості діяльності органів Пенсійного фонду.

Тобто, на основі запропонованої стратегії передбачається:

- впровадження електронних пенсійних справ і системи централізованого призначення та виплати пенсій на їх основі;
- створення умов для дистанційного обслуговування громадян через Веб-портал ПФУ з використанням ЕЦП;
- запровадження модернізованого пенсійного посвідчення у вигляді електронного документу;
- використання електронного свідоцтва державного соціального страхування з метою підтвердження даних про доходи для отримання пільг, допомог, кредитів тощо;
- електронна централізована система реєстрації та обліку трудових відносин на базі Реєстру застрахованих осіб (Електронна трудова книжка);
- механізм доступу роботодавців, банків тощо до персональних даних громадян (за їх згодою) з метою їх якісного і повноцінного обслуговування;
- створення умов для впровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи, в т.ч. професійної;
- перехід на електронний документообіг під час виплати пенсій;
- створення автоматизованої системи внутрішнього документообігу;
- оцифрування архіву пенсійних справ;
- створення єдиної централізованої системи управління та фінансового аналізу і контролю;
- впровадження централізованої технології призначення та виплати пенсій;
- сприяння діяльності Громадської ради при Пенсійному фонді, врахування позицій інститутів громадянського суспільства під час реалізації державної політики з питань пенсійного забезпечення;
- оперативне висвітлення діяльності Пенсійного фонду в засобах масової інформації, на офіційних веб-сайтах, інформаційних стендах;
- скорочення чисельності працівників органів ПФУ;
- підвищення кваліфікаційного рівня та ефективності роботи персоналу;
- збільшення рівня оплати праці;
- залучення наукових та експертних установ до розгляду питань формування та реалізації державної політики у сфері пенсійного забезпечення та ін. [6].

Підсумовуючи сказане вище, можна відзначити, що до основних проблем, які виникають на шляху вдосконалення пенсійної системи в Україні належать:

1. Впровадження багаторівневої пенсійної системи, яка на сьогоднішній день потребує наукового обґрунтування та державного затвердження правової сторони.

2. Рівень пенсійного забезпечення, оскільки для кожної соціальної групи він встановлюється різний, хоча фізіологічні потреби в людей однакові.

3. Внутрішні проблеми Пенсійного фонду, які потребують дослідження, а саме вік виходу на пенсію, забезпечення прозорості фондів та мінімізація ризиків довгострокових накопичень тощо.

Отже, через економічні проблеми держави, відсутність інфляційних індексацій пенсій та заробітних плат та відсутність довіри до банківської системи, в громадян просто не має коштів для участі в другому та третьому рівнях пенсійної системи. Тому, другий рівень поки так і не запрацював, третій - все ще незначний в обсягах, отже, переважна частина пенсій в Україні нараховується і виплачується за рахунок коштів Пенсійного фонду. А солідарна система самостійно не може впоратися з існуючими в країні фінансовими і демографічними негативними факторами.

Тому, якнайшвидше запровадження другого рівня пенсійного забезпечення вкрай необхідно тому, що воно стане стимулом для трансформації системи першого рівня, необхідність якої назріла вже давно. При цьому запровадження другого рівня має неодмінно супроводжуватися системою заходів щодо компенсації зменшення відрахувань до першого рівня та подолання дисбалансу бюджету Пенсійного фонду України, неприйняття яких може призвести до подальшого погіршення ситуації в солідарній системі.

Основними проблемами функціонування Недержавних пенсійних фондів, на наш погляд, є недовіра людей, необізнаність більшої частини населення щодо умов функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення, високі ризики довгострокових накопичень пенсійного типу в умовах політичної й економічної нестабільності у країні, досить короткий час існування системи недержавного пенсійного забезпечення.

Отже, на нашу думку, на початковому етапі недержавним пенсійним фондам потрібно передбачити витрати на рекламу та інформування населення про весь перелік послуг.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Безтелесна Л. Соціальна справедливість у солідарній системі пенсійного забезпечення України / Л. Безтелесна, Г. Юрчик // Україна: аспекти праці. – 2013. – № 5. – С. 21–27.
2. Коваль О. П. Проблеми становлення накопичувальної складової пенсійного забезпечення в Україні / О. П. Коваль. – К.: НІСД, 2011. – 42 с.
3. Коваль О. П. Особливості початкового етапу запровадження загальнообов'язкової накопичувальної пенсійної системи / О. П. Коваль // Фінанси України. – 2011. – № 6. – С. 73-84.
4. Камінський А. Б. Дослідження інформативної прозорості недержавних пенсійних фондів України / А. Б. Камінський, Я. В. Ломовацька // Фінанси України. – 2011. – № 4. – С. 88-97.
5. Онишко С. В. Потенціал розбудови пенсійної системи в Україні у контексті зниження ризиків державних фінансів / С. В. Онишко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 3. – С. 248–257.

6. Офіційний сайт Пенсійного фонду України. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pfu.gov.ua>

7. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=1058-15>.

8. Шаварина М. П. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні в умовах становлення ринкової економіки [Електронний ресурс] / М. П. Шаварина, Н. В. Шаманська // Збірник наукових праць КНТУ : економічні науки. – 2011. – Вип. 19. – Режим доступу : www.kntu.kr.ua.

ФІНАНСУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

FINANCING ENVIRONMENTAL POLICY OF TRANSCARPATHIAN REGION

У статті досліджено процес формування та фінансування екологічної політики Закарпатської області. Здійснено оцінку стану навколишнього природного середовища та фінансування природоохоронної діяльності Закарпатської області. За результатами проведеного дослідження сформульовано пропозиції щодо вдосконалення системи інвестиційного забезпечення екологічної політики. Окреслено економічні регулятори природоохоронних заходів.

Ключові слова: фінансування, екологічна політика, економічні регулятори природоохоронних заходів.

В статье исследован процесс формирования и финансирования экологической политики Закарпатской области. Осуществлена оценка состояния окружающей среды и финансирования природоохранной деятельности Закарпатской области. По

результатам проведенного исследования сформулированы предложения по совершенствованию системы инвестиционного обеспечения экологической политики. Определены экономические регуляторы природоохранных мероприятий.

Ключевые слова: финансирование, экологическая политика, экономические регуляторы природоохранных мероприятий.

The article explored the formation and financing of environmental policy of Transcarpathian region. The estimation of the environment and environmental protection funding of Transcarpathian region. The results of the study the suggestions to improve the system of investment support environmental policies. Economic regulators outlined environmental measures.

Key words: financing, environmental policy, economic regulators of environmental measures.

УДК 338.1 : 338.23: 658.14.01

Стегней М.І.

д.е.н., професор кафедри фінансів
Мукачівський державний університет

Постановка проблеми. Повноцінне входження України в європейський та світовий простір тісно пов'язане із формуючими процесами сучасної розвиненої держави, здатної забезпечувати свої національні інтереси. Одним із головних напрямів подальшого розвитку є забезпечення еколого-соціальної компоненти поряд з економічною. Стрімкий індустріальний розвиток цивілізації почав вичерпувати існуючу ресурсно-екологічну базу, що може прискорити епоху глобальної кризи, яка охопить різноманітні аспекти людського життя. Недопущення розгортання цієї кризи є одним із найважливіших завдань людської цивілізації XXI ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Особливості формування екологічної політики є предметом наукових розвідок українських учених О.М. Алімова, І.К. Бистрякова, В.А. Голяна, Л.В. Дейнеко, Ш.І. Ібатулліна, І.О. Іртищевої [9], Л.В. Левковської, Я.В. Остафійчука, Т.В. Стройко [10], М.А. Хвесика [8], В.В. Химинця та ін.

Однак питання фінансового забезпечення заходів у реалізації екологічної політики розглядалося в науковій літературі фрагментарно і потребує більш детального опрацювання.

Постановка завдання. Мета статті полягає у вивченні особливостей фінансування екологічної політики на прикладі Закарпатської області.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Забезпечення сталого розвитку залежить від низки чинників та умов, вагоме місце в системі яких належить екологічному фактору. Посилена увага до нього пояснюється підвищенням рівня антропогенного навантаження на довкілля, стрімким розвитком науково-технічного процесу. Сучасний еко-

логічний стан пов'язаний із негативними змінами екосистем біосфери, значним зменшенням біопродуктивності і біорізноманіття, виснаженням ґрунтів і мінеральних ресурсів за одночасного небаченого зростання забруднення всіх геосфер. Усе це межує зі знищенням середовища існування людства.

Відомі англійські вчені Д. Пірс та К. Тернер виділяють три основні підходи, які доводять переваги екологічних критеріїв над економічними [1]:

- розумна людина не повинна орієнтуватись лише на економічну раціональність, їй слід більше уваги приділяти благам загального користування, використання яких спричиняє зовнішні ефекти;
- новий підхід до економічного розвитку потребує відтворення власне економічної системи і всіх її складових частин на сталій основі;
- із часом економічний розвиток повинен ставати все більш нейтральним щодо навколишнього природного середовища, впливи на нього повинні звестись до мінімуму.

Окремі прихильники таких підходів пропонують зупинити економічне зростання в інтересах довкілля. Проте за правильного екологічно безпечного способу використання територій можна забезпечити сталий економічний розвиток і сталий природній базис.

Процес євроінтеграції України повинен супроводжуватись адаптацією до вимог спільної екологічної політики Європейського Союзу. Як показує досвід інших постсоціалістичних держав, які вже є членами ЄС, це одне з найскладніших завдань. Угоди про вступ до ЄС передбачають протягом нетривалого перехідного періоду повний перехід до реалізації екологічної політики, що визна-

чається більше ніж 200 директивами ЄС (нормативними актами, рішеннями і стратегіями). Інтерпретація цієї умови означає узгодження, точніше повну відповідність національного законодавства вимогам законодавства ЄС, причому не тільки теоретично, але й, безумовно, практично. Отже, запланований вступ до ЄС передбачає гармонізацію внутрішнього законодавства України з екологічними директивами Співтовариства і створення адміністративного потенціалу для контролю над його неухильним дотриманням.

Україна потребує спрямування своєї політики до вимог ЄС, що повинно відбуватися з урахуванням національних інтересів, умов та можливостей, а головне – орієнтуватиметься на нові, перспективні еколого-економічні механізми, що нині реалізуються в рамках стратегії сталого розвитку ЄС та моделі екоосоціальної ринкової економіки. Про необхідність поліпшення екологічної ситуації сільських територій України зазначається у Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 р. [2]. Проте через відсутність дієвого механізму гарантування екологічної безпеки нашої держави в цілому подальші дослідження даної тематики є необхідними та актуальними.

Нами досліджено основні стратегічні аспекти розвитку екологічної політики на прикладі Закарпатської області, здійснено моніторинг навколишнього природного середовища (табл. 1) та фінансування природоохоронної діяльності регіону (табл. 2).

Закарпаття належить до екологічно вразливих регіонів країни. Переважаюча гористість території, значні перепади висот, складний рельєф та геологічна структура гір, велика кількість опадів та швидка зміна кліматичних умов сприяють розвитку паводків (підйоми рівнів води в гірських річках досягають 1,5–2,5 м за три-чотири години). Оскільки ріки на рівнині мають малі нахили, то паводкові води розливаються, затоплюючи значні площі. Паводки, за певних передумов, призводять до катастрофічних наслідків, наносять суттєві збитки господарству області, як це відбулося у 1947, 1962, 1974, 1979, 1992, 1998 та 2001 рр. До того ж вони спричиняють і загострюють прояв небезпечних геологічних процесів, таких як зсуви, селі, бічна річкова і площинна ерозія, карст, підтоплення тощо.

Відповідно, екологічний стан довкілля і техногенних об'єктів у Закарпатській області загалом є задовільним. Але водночас екологічна ситуація в окремих локалізованих місцинах залишається

Таблиця 1

Основні соціально-економічні характеристики Закарпатської області

Територія, тис. кв. км	12,8	Розташування: західна частина України	
Чисельність населення, млн. осіб	1,2569	у тому числі (%): - міське 37 - сільське 63	
Адміністративний центр – м. Ужгород		міста обласного підпорядкування: Мукачеве, Хуст, Берегове, Чоп	
Основні галузі промисловості	Харчова та перероблення с/г продуктів, машинобудування, виробництво з деревини та виробів із деревини, легка промисловість, виробництво електроенергії, тепла, газу та води	обсяг промислового виробництва, млрд. грн.	9,941
Основні галузі сільського господарства	Рослинництво, тваринництво	обсяг продукції с/г господарства: тис. т молока, 410,0 тис. т м'яса, 86,5 млн. шт. яєць, 337,5 тис. ц зернових та зернобобових, 3250,0 тис. ц картоплі, 6149,0 тис. ц овочів відкритого ґрунту, 2890,0	
Транспортні магістралі	Автомобільні дороги з твердим покриттям, тис. км		3,3
	Залізничні шляхи загального користування, тис. км		0,610
Головні водні об'єкти: р. Тиса, р. Уж, р. Латориця, р. Теремля, р. Ріка, р. Боржава, оз. Синевир			
Інвестиції на охорону навколишнього природного середовища та раціональне природокористування в 2012 р. (з усіх джерел фінансування)	Державний фонд ОНПС, тис. грн.		15 405,0
	Обласний фонд ОНПС, тис. грн.		603,97
Основні підприємства – джерела антропогенного впливу на довкілля: магістральні газопроводи УМГ «Прикарпаттрансгаз», ВАТ «Закарпатгаз», КП ВУВКГ м. Ужгорода, ТОВ «Закарпатполіметали», ВАТ «Перечинський лісохімічний комбінат»			

Джерело: складено автором на основі Статистичного щорічника Закарпаття за 2013 р. – Ужгород : Головне управління статистики у Закарпатській області, 2014. – 510 с.

складною. До таких насамперед належать зони екологічного лиха поблизу смт. Солотвино (соляні копальні), с. Мужієво (родовище золота), смт. Великі Бички (територія колишнього лісохімкомбінату) [3].

Закарпатська область України входить до складу Карпатського регіону, що визначає її величезний потенціал у розвитку туризму та рекреації. Надзвичайно багата природно-культурна спадщина регіону охоплює 26 природних та культурних об'єктів, занесених до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, у тому числі українсько-словацький об'єкт «Букові праліси Карпат», розташований на території Карпатського біосферного заповідника та Ужанського національного природного парку.

Останній є складовою частиною трьохстороннього польсько-словацько-українського міжнародного біосферного заповідника «Східні Карпати». Карпатські ландшафти здавна використовуються для рекреації та оздоровлення [4].

Пріоритетні напрями екологічної політики в регіоні задекларовані у Карпатській конвенції [5], яка покликана консолідувати зусилля всіх карпатських країн, спрямовані на збереження та екологічно збалансований розвиток Карпат. Серед них найбільш актуальні для Закарпаття такі:

- екологічна реабілітація територій у зонах діяльності гірничодобувної промисловості;
- покращання екологічного стану водних артерій регіону;
- переробка та утилізація промислових та побутових відходів;
- збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, розвиток природно-заповідних територій та екологічної мережі;
- організація системи екологічного моніторингу та інформаційного забезпечення природоохоронної діяльності, екологічної освіти та виховання населення.

Наявність цінних рекреаційних ресурсів та значна збереженість біорізноманіття природних екосистем роблять привабливим Закарпаття для інвесторів. Це потребує розробки механізмів екологічного сталого розвитку складових частин його території, зокрема сільських.

У 2013 р. екологічна політика Закарпаття реалізовувалася через Програму природоохоронних заходів на 2013 р. [6], затверджену Рішенням обласної ради від 31 травня 2013 р. № 769, яка визначала такі цілі: впровадження нових технологій у сфері поводження з твердими побутовими відходами, їх використання як вторинних матеріальних ресурсів шляхом будівництва сучасного заводу механізованої переробки твердих побутових відходів, виконання заходів щодо підтримання санітарного стану річок та потоків, облаштування парків і скверів природно-заповідного фонду, а також здійснення інших природоохоронних заходів згідно з Постановою Кабінету Міністрів України

від 17.09.1996 № 1147 у редакції від 30.09.2014. Виконання таких програм є важливою складовою частиною екологічної політики в рамках реалізації Концепції сталого розвитку Закарпаття. У 2013 р. по цій програмі із затверджених 2 695,0 тис. грн. профінансовано замовників природоохоронних заходів на загальну суму 2 662,8 тис. грн., з яких касові видатки – 1 255,1 тис. грн., зареєстрована кредиторська заборгованість – 498,1 тис. грн.

Усі екологічні проблеми – і глобальні, і регіональні – тісно взаємопов'язані і вирішити їх можна за умови зосередження зусиль на тій системі заходів, яку пропонує стратегічна екологічна ініціатива – зміни напрямку економічного розвитку. І політики, і економісти мають визначити, що майбутнє суспільства, яке хоче залишитись життєздатним, повинно ґрунтуватися на екологічних засадах, а економічна діяльність – виходити з охорони природи.

У зв'язку із цим зростає роль економічних інструментів екологічної політики України.

Охорона довкілля стає невід'ємним складником державного управління, тому політика в галузі екології та природних ресурсів України повинна виходити із забезпечення загальної екологічної безпеки і розвитку міжнародного природоохоронного співробітництва в інтересах нинішнього і майбутнього поколінь. Як свідчить об'єктивний аналіз ситуації, що склалася, незважаючи на надзвичайно гострі суперечності світового співтовариства щодо проблеми майбутнього розвитку людини і цивілізації, реально існує система заходів, яка сприяє їх подоланню. Але це неможливо зробити самотужки. Необхідні добра воля і скоординовані дії міжнародної спільноти, адже екологічний стан і культура природокористування перестають бути внутрішньою справою окремих держав, оскільки сучасне людство існує за умов глобальної взаємозалежності (табл. 2).

Крім того, для регіонів України та окремих підприємств важливим є впровадження системи екологічного моніторингу з урахуванням економічних інструментів, що має стати рушійною силою на шляху модернізації виробництва, ґрунтуючись на екологічній доцільності та економічній привабливості для потенційних інвесторів.

Мета створення системи моніторингу довкілля Закарпаття полягає у забезпеченні адміністративних органів і відповідних служб області даними про стан довкілля та науково обґрунтованими рекомендаціями щодо прийняття управлінських рішень з оперативного контролю над ним та запобіганні негативним екологічним ситуаціям.

Суб'єктами системи обласного екологічного моніторингу є спеціально уповноважені органи міністерств і відомств, управління обласної державної адміністрації, підприємства, установи та організації, які відповідно до своєї компетенції здійснюють спостереження за станом компонентів навколишнього природного середовища.

Забезпечення сталого розвитку повинно стати одним з основних пріоритетів діяльності регіональних органів державного управління. До найгостріших проблем охорони навколишнього природного середовища в Закарпатській області належить недостатнє фінансування природоохоронних заходів, основне джерело якого – фінансування цільових фондів охорони довкілля, які формуються за рахунок:

- екологічного податку та збору за забруднення навколишнього природного середовища (заборгованість минулих років) – головних джерел надходжень;
- грошових стягнень за порушення норм і правил охорони довкілля та шкоду, заподіяну порушенням природоохоронного законодавства в результаті господарської та іншої діяльності.

Загальна сума надходження коштів від цих платежів у 2013 р. становила 16 852,0 тис. грн. (табл. 3).

Найбільшу питому вагу в загальному обсязі надходжень займає плата за землю – 83,3 млн. грн. (місцеві бюджети), за використання лісових ресурсів – 24,9 млн. грн. (державний бюджет – 6,1 млн. грн., місцеві – 16,8 млн. грн.), за використання водних ресурсів – 9,56 млн. грн. (відповідно

4,78 і 4,78 млн. грн.) та використання надр – 19,67 млн. грн. (відповідно 10,7 і 8,97 млн. грн.).

Упродовж 2013 р. до бюджетів усіх рівнів на території області мобілізовано від плати за використання природних ресурсів 135,43 млн. грн., у тому числі до державного бюджету – 21,58 млн. грн., до місцевих – 113,85 млн. грн.

Із метою вирішення основних екологічних проблем області, забезпечення збалансованого економічного і соціального розвитку з Державного та обласного фондів охорони навколишнього природного середовища профінансовано природоохоронних заходів на суму 4 865,1 тис. грн., зокрема з Державного фонду – 3 610,0 тис. грн., обласного – 1 255,1 тис. грн.

За рахунок коштів Державного фонду в 2013 р. в області реалізувався природоохоронний захід «Рекультиватії території існуючого сміттєзвалища с. Барвінок Ужгородського району Закарпатської області – I черга» на суму 3 610,0 тис. грн.

Із метою вирішення екологічних проблем забезпечення збалансованого економічного і соціального розвитку території області, ефективного використання природних ресурсів департамен-

Таблиця 2
Виконання місцевих програм, що потребували виділення коштів із Закарпатського обласного державного бюджету, 2013 р.

Назва програми	Передбачено коштів з бюджету, тис. грн.	Профінансовано, тис. грн.	Досягнуті результати
Програма перспективного розвитку природно-заповідної справи та екологічної мережі в Закарпатській області на 2006–2020 рр.	-	-	Затвердження проектів екомережі Закарпатської області на районному рівні, розробка та ведення земельного кадастру для територій та об'єктів природо-заповідного фонду на території Великоберезнянського, Воловецького, Перечинського, Свалявського, Ужгородського та Виноградівського районів
Програма моніторингу довкілля Закарпатської області на 2009–2013 рр.	-	-	Створення та забезпечення функціонування інфраструктури регіональної системи моніторингу довкілля як основи інтеграції відомчих та ресурсних мереж в єдину систему спостережень
Програма реалізації природоохоронних заходів на 2012 р.	2695,0	1255,1	Вирішення основних екологічних проблем області, забезпечення її збалансованого економічного і соціального розвитку
Всього	2695,0	1255,1	

Джерело: складено автором на основі [3]

Таблиця 3
Надходження коштів від екологічного податку, збору за забруднення довкілля та відшкодування збитків за порушення вимог природоохоронного законодавства у Закарпатській області

Фонд	Надійшло коштів, тис. грн.		Абсолютний приріст надходження коштів, тис. грн.	Темпи приросту, %	
	2012	2013		2012	2013
Державний фонд	2 586,7	8 489,9	5 903,20	3,28	228
Обласний фонд	1 724,4	2 400,0	675,60	1,39	39
Місцеві (міські, селищні, сільські) фонди	4 311,1	5 962,1	1 651,00	1,38	38
Усього	8 622,2	16 852,0	8 229,80	1,95	95

Джерело: складено автором на основі [3]

том проводилась робота з підготовки Програми реалізації природоохоронних заходів на наступні роки, що фінансується з обласного фонду охорони навколишнього природного середовища.

Економічний механізм раціонального природокористування, що є основою сталого розвитку, у спрощеному вигляді являє собою систему заходів, спрямованих на більш ефективне використання природних ресурсів з урахуванням їх постійного вдосконалення та управління, ціноутворення, оподаткування, відтворювання й охорони.

Найважливішими функціональними елементами державної системи управління природоохоронною діяльністю є такі складники економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності [3]:

- механізми зборів за забруднення навколишнього природного середовища та спеціальне використання природних ресурсів;
- механізм відшкодування збитків, заподіяних унаслідок порушення законодавства про охорону довкілля;
- система державного бюджетного фінансування природоохоронних заходів через головний розділ у складі відповідних бюджетів «Охорона навколишнього природного середовища» (державний, республіканський АРК та місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища).

Наводимо обсяги капітальних інвестицій та поточних витрат на охорону довкілля Закарпаття 2013 р. (табл. 4).

Як видно, основна частка капітальних інвестицій в області спрямовувалась на захист і реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод, тоді як майже половина поточних витрат – на очищення зворотних вод.

На сучасному етапі становлення нових соціально-економічних відносин в Україні у зв'язку із загальною тенденцією підвищення вартості природних ресурсів та погіршення стану довкілля ускладнюється вирішення проблем сталого природокористування, яке б забезпечувало поєднання його високої ефективності, максимального збереження відтворювальних властивостей природних ресурсів та природоохоронної діяльності. Актуальними стають питання дослідження функцій, механізмів і методів управління, контролю та регулювання господарських зв'язків і розподільчих відносин у сфері використання природних ресурсів, обґрунтування стратегічної моделі управління ними в рамках просторового розвитку і ринкових умов господарювання.

Оцінка довго- та короткострокової перспектив реалізації стратегічної моделі управління природними ресурсами (зміни його функцій і механізмів та досягнення таким шляхом еколого-економічного ефекту в різних сферах економічної діяль-

Таблиця 4

Капітальні інвестиції та поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища Закарпатської області, 2013 р.

Показник	Фактично витрачено, усього, грн.	У тому числі				
		капітальні інвестиції			поточні витрати	
		усього	з них на капітальний ремонт	розподіл за напрямками, %	усього	розподіл за напрямками, %
Усього	50 398 919	7 930 832	7103975	100,0	42 468 087	100,0
Охорона атмосферного повітря і проблеми зміни клімату	247441	133246	–	1,7	114195	0,3
Очищення зворотних вод	19563780	553364	24682	7,0	19010416	44,7
Поводження з відходами	4559853	–	–	–	4559853	10,7
Захист і реабілітація ґрунту, підземних і поверхневих вод	8674279	7079293	7079293	89,2	1594986	3,8
Збереження біорізноманіття і середовища існування	2304901	–	–	–	2304901	5,4
Зниження шумового і вібраційного впливу (за винятком заходів щодо охорони праці)	121462	–	–	–	121462	0,3
Науково-дослідні роботи природоохоронного спрямування	150170	–	–	–	150170	0,4
Інші напрями природоохоронної діяльності	14777033	164929	–	2,1	14612104	34,4

Джерело: складено автором на основі [7]

ності) потребує вдосконалення інституціонального середовища системи управління, узгодження із цілями екологічно збалансованого просторового соціально-економічного розвитку країни, а отже, підвищення ефективності процесу прийняття управлінських рішень щодо використання та відтворення природно-ресурсного потенціалу [8].

Головними цілями економічних механізмів природокористування та природоохоронної діяльності є [3]:

- стимулювання природокористувачів до зменшення шкідливого впливу на довкілля, раціонального та ощадливого використання природних ресурсів, зменшення енерго- і ресурсомісткості одиниці продукції;

- створення за рахунок коштів, отриманих від екологічних зборів та платежів, незалежного від державного та місцевих бюджетів джерела фінансування природоохоронних заходів та робіт.

Важливим елементом економічного механізму природокористування є введення плати за забруднення навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів, а також створення спеціальних фондів для формування та використання коштів від ресурсних платежів.

Основним діючим економічним регулятором є плата за викиди і скиди забруднюючих речовин у довкілля, розміщення відходів тощо. Друга складова частина платності природокористування – плата за природні ресурси, що створює можливість ставити питання не тільки про оплату послуг, пов'язаних з експлуатацією, розвідкою природних ресурсів, а й компенсації у вигляді платні за право користування природним ресурсом під час вилучення (використання) останнього, а також створенні спеціальних фінансових коштів, які забезпечують заходи щодо охорони та відтворення природних ресурсів.

Ефективність стратегії сталого розвитку значною мірою визначається вмінням розробників урахувати складну взаємодію об'єктивних екологічних та економічних законів, включаючи їх специфічні прояви в аграрній сфері. При цьому особливе значення має використання законів пропорційного розвитку економіки і соціальної інфраструктури, земельної ренти, циклічності відтворення, закономірностей трудової діяльності тощо.

Висновки з проведеного дослідження. До основних національних рушійних сил гармонізації життєдіяльності суспільства на шляху до сталого розвитку належать державні інституції (законодавчі, наукові, освітні, виконавчі), місцеве самоврядування, неурядові організації, громадські об'єднання, підприємницькі кола, населення, яким сьогодні властивий різний рівень екологічної активності та, як наслідок, ступінь впливу на суспільство і процеси впровадження принципів сталого розвитку.

Як підтверджує досвід екологічного партнерства, розуміння того, що екологічні проблеми

України реальніше можна вирішувати за допомоги міжнародних партнерів, спрямовує зусилля національних рушійних сил на гармонізацію життєдіяльності міжнародної допомоги, залучення іноземних інвестицій, зокрема виробництва, запровадження ресурсоощадливих технологій, розвиток регіональної системи управління промисловими відходами та створення екологічних фондів.

Сучасний механізм платежів і зборів повинен базуватися на використанні природних ресурсів на рентній основі, що враховує екологічні втрати суспільства та формує умови забезпечення фінансування природоохоронної діяльності, а форми і джерела його фінансування екологічної політики повинні розширяться за рахунок імплементації рентних відносин у систему децентралізованого управління сталим розвитком.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Pears D. Environmental Economics. An Elementary Introduction / D. Pears, K. Turner, I. Bateman // The John Hopkins University Press. – Baltimore, 1993. – P. 9.
2. Концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року, схвалена Кабінетом Міністрів України 03 лютого 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://new.minagro.gov.ua/ua/ministry/9689-konceptsiya-derzhavnoyi-cilovoyi-programi-stalogo-rozvitku-silskih-teritorij-na-period-do-2020-roku>.
3. Доповідь про стан навколишнього природного середовища Закарпатської області за 2013 рік / Департамент екології та природних ресурсів Закарпатської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ecozakarpat.gov.ua>
4. Регіональний інформаційний центр «Карпати» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://carpaty.net>
5. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/998_164
6. Програма реалізації природоохоронних заходів на 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ZA130068.html
7. Навколишнє середовище та використання природних ресурсів у Закарпатській області : стат. зб. – Ужгород : Головне управління статистики у Закарпатській області, 2014. – 10 с.
8. Формування моделі управління природними ресурсами в ринкових умовах господарювання : [монографія] / За заг. ред. д. е. н., проф., акад. НААН України М.А. Хвесика. – К. : ДУ ІЕПСП НАН України, 2013. – 304 с.
9. Іртіщева І.О. Оцінка параметрів сучасного рівня екологічно сталого розвитку сільських територій / І.О. Іртіщева, Т.В. Стройко, М.І. Стегней // Економіст. – 2014. – № 12. – С. 53–57.
10. Іртіщева І.О. Фактори та особливості екологічно сталого розвитку сільських територій в умовах глобальних викликів / І.О. Іртіщева, Т.В. Стройко, М.І. Стегней // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 1. – С. 302–310.

ПОКАЗНИКИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ INDICATORS FINANCIAL SECURITY UKRAINE

У статті доведено важливість досягнення фінансової безпеки країни для забезпечення збалансованого і сталого розвитку національної економіки. Здійснено порівняння показників фінансової безпеки України та світу. Проведено аналіз боргової залежності країни за період 2007–2015 рр. Визначено основні пріоритетні напрями діяльності держави у стабілізації критичних явищ у системі управління дефіцитом бюджету.

Ключові слова: фінансова безпека, державний борг, дефіцит бюджету, ВВП, експорт, міжнародні резерви.

В статье доказана важность достижения финансовой безопасности страны для обеспечения сбалансированного и устойчивого развития национальной экономики. Проведено сравнение показателей финансовой безопасности Украины и мира. Проведен анализ долговой зависимости страны за

период 2007–2015 гг. Определены основные приоритетные направления деятельности государства в стабилизации критических явлений в системе управления дефицитом бюджета.

Ключевые слова: финансовая безопасность, государственный долг, дефицит бюджета, ВВП, экспорт, международные резервы.

The article proves the importance of achieving financial security to ensure balanced and sustainable development of the national economy. Comparison of indicators of financial security of Ukraine and the world. Analysis of indebtedness of the country for the period 2007-2015 years. The main priority areas of the state in the stabilization of critical phenomena in the management of the budget deficit.

Key words: financial security, public debt, budget deficit, GDP, exports, international reserves.

УДК 336.02

Тимошенко Н.М.

аспірант кафедри фінансів
Київський національний торговельно-
економічний університет

Постановка проблеми. Для належного виконання державою своїх функцій потрібні фінансові ресурси. У країнах із періодичними кризовими явищами проблема нестачі фінансів є однією з провідних. Джерелом таких надходжень є державний бюджет, кошти в який акумулюються з різних джерел, як зовнішніх, так і внутрішніх.

Для України, яка за роки незалежності, згідно з даними Міжнародного валютного фонду, перенесла три кризових стани (1998, 2008, 2014 рр.), проблема життя в борг є хронічною і в деяких випадках критичною.

Визначений курс країни до європейського простору має враховувати вимоги даної спільноти до показників дефіциту бюджету та державного боргу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням питань фінансової безпеки держави присвячено праці Дж.М. Кейнса, Г. Копіца, Дж. Кремера, Р. Мандели, М. Петрі, Дж. Тейлора, К. Сімса, О.І. Барановського, І.Ф. Бінька, О.Д. Василика, З.С. Варналія, К.С. Горячева, О.В. Герасименко.

Постановка завдання. Метою дослідження є оцінка методик визначення показників боргової залежності країни вітчизняним законодавством та міжнародними організаціями.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Явище дефіциту бюджету та боргової залежності держави багато науковців не вважають негативним. Головна проблема полягає в ефективному механізмі залучення коштів та їх використанні, тобто в системі управління державним боргом.

Проблематичні показники дефіциту бюджету України пов'язують із кризою, яка почалася в 2014 р. Але за оцінкою директора європейського відділу МВФ Рези Могадама, «Україна зазнала серйозних труднощів ще до того, як геополітична напруга призвела до відмови від національної

валюти, масової акумуляції вкладів із банків і підвищенню премій за ризик. Криза в країні дозрівала не один рік, про що свідчать глибокі структурні проблеми, у зв'язку з якими країна спустилась до низьких показників розвитку серед країн з економікою, що розвивається» [3].

У 2015 р. реальний ВВП скоротився в цілому на 9,9%. Конфлікт на сході країни призвів до масштабного руйнування виробничих зв'язків та підірвав довіру серед населення та інвесторів, а тим часом ситуація з падінням цін на сировинні товари на світовому ринку залишається складною. З вересня 2015 р. вплив конфлікту на економічну ситуацію дещо зменшився, а макроекономічні та структурні реформи почали стабілізувати рівень довіри. Реальний ВВП скоротився в четвертому кварталі 2015 р. на помірні 1,4% порівняно з попереднім роком на фоні 7,2% падіння у третьому кварталі та 16% – у першому півріччі 2015 р. [4].

Для оцінки діяльності держави на шляху до покращання показників боргової безпеки науковці найчастіше використовують показник, уведений Маастрихтським договором, що був підписаний 7 лютого 1993 р., згідно з яким дефіцит державного бюджету не чинить дестабілізуючого впливу на економіку країни, якщо не перевищує порогу в 3% ВВП.

Але, на нашу думку, для повного відображення боргової ситуації в Україні слід урахувати показники, які розраховуються згідно з Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України за Наказом від 29.10.2013 № 1277 Міністерства економічного розвитку і торгівлі. Також необхідно врахувати рекомендації міжнародних організацій для статистики боргу держави, зокрема МВФ.

Згідно з українським законодавством, боргову безпеку держави характеризують такі показники:

- відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП;
- відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП;
- середньозважена дохідність облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП) на первинному ринку;
- індекс ЕМВІ+, що розраховується банком JP Morgan. Цей індекс використовується для характеристики країн, що розвиваються, а отже, може слугувати базою для визначення боргової позиції України. Він вимірює середню дохідність гіпотетичного портфеля, що складається із цінних паперів, які випущені даною країною за кордоном, по відношенню до дохідності облігацій Казначейства США з відповідним терміном обігу. На країни, що займають найвищі місця в рейтингу ЕМВІ+, інвестори звертають найбільшу увагу;
- відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу.

Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП характеризує стан бюджетної безпеки [6].

Щодо міжнародної практики, то слід урахувати вимоги Європейського Союзу до процедури визначення надмірних дефіцитів. Згідно зі статтею 104с Договору про валютний союз, «країни ЄС повинні уникати утворення надмірних дефіцитів державного бюджету, і Європейська комісія має вести моніторинг змін бюджетної ситуації і накопичення державного боргу». Позиція ЄС урахована МВФ у рекомендаціях для статистики зовнішнього боргу. Згідно з цим документом, оцінка державного боргу ведеться за такими категоріями.

Платоспроможність:

- відношення відсоткових платежів до надходжень від експорту;
- відношення зовнішнього боргу до експорту;
- відношення зовнішнього боргу до ВВП;
- відношення приведеної вартості боргу до експорту;
- відношення приведеної вартості боргу до доходів бюджету;
- відношення обслуговування боргу до експорту.

Ліквідність:

- відношення міжнародних резервів до короткострокового боргу;
- відношення короткострокового боргу до загального непогашеного боргу.

Показники по державному сектору в розширеному значенні:

- відношення державного боргу до ВВП або податкових надходжень;
- середній термін погашення непільгового боргу;
- відношення боргу в іноземній валюті до сукупного боргу [7].

Макрофінансові індикатори за своєю суттю мають порогові значення, перевищення чи невідповідність яким стає індикатором (сигналом до прийняття тих чи інших рішень) того чи іншого стану фінансової системи.

Для кращого розуміння ситуації розглянемо кожен із показників більш детально з точки зору української та міжнародної практики (табл. 1) [5].

Відношення дефіциту/профіциту бюджету до ВВП є найбільш поширеним критерієм бюджетної безпеки країни. Допустимим або відносно безпечним рівнем бюджетного дефіциту визнається його

Таблиця 1

Показники боргової залежності України за 2007 р. – I кв. 2016 р.

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	I кв. 2016
Дефіцит/профіцит бюджету, млрд. грн.	-9,8	-12,5	-35,5	-64,4	-23,6	-53,5	-64,7	-78,1	-45,6	-10,5
ВВП	721,0	948,1	913,3	1082,6	1300,0	1405,0	1465,0	1587,0	1980,0	453,2
Відношення дефіциту/профіциту бюджету до ВВП, %	-1,4	-1,3	-3,9	-5,9	-1,8	-3,8	-4,4	-4,9	-2,3	-2,3
Державний та гарантований державою борг, млрд. грн.	88,8	189,4	316,9	432,2	473,1	515,5	584,1	1100,6	1571,8	1710,4
Відношення державного боргу до ВВП, %	12,3	20,0	34,7	39,9	36,4	36,7	39,9	70,2	79,4	377,4
Валовий зовнішній борг, млрд. грн.	80,0	101,7	103,4	117,3	126,2	135,1	142,1	126,3	118,7	117,4
у % до ВВП	56,0	56,5	88,2	86,0	77,4	76,8	77,5	95,8	131,0	
Середньозважена дохідність ОВДП на первинному ринку, %	6,7	11,9	12,2	10,4	9,2	12,9	13,1	13,4	13,1	15,2
Індекс ЕМВІ+ Україна	224,0	203,7	185,0	282,7	306,7	318,0	352,6	346,5		
Міжнародні резерви, млрд. грн.	32,5	31,5	26,5	34,6	31,8	24,5	20,4	7,5	13,3	12,7
Відношення міжн. резервів до валового зовнішнього боргу, %	40,6	31,0	25,6	29,5	25,2	18,1	14,4	5,9	11,2	10,8

значення в межах 2–3%. Основна небезпека для економіки, що виходить із дефіциту державного бюджету, пов'язана з проблемою інфляції. Згідно з міжнародними стандартами, бюджетний дефіцит до 3% ВВП виконує активну функцію в економіці. Фінансові ресурси використовуються не на поточне споживання, а як додаткове джерело фінансування державних інвестиційних програм. Провідні країни Заходу, у тому числі країни ЄС, здійснюють емісію національної валюти переважно через механізми обслуговування бюджетного дефіциту, використовуючи відповідні ресурси на цілі економічного розвитку.

За методикою Міжнародного валютного фонду допустимий рівень бюджетного дефіциту для країн – боржників МВФ становить 7–8%.

В Україні критичний показник становить -6%. Згідно з даними табл. 1, можемо аналізувати критичний стан бюджетної безпеки в 2010 р. коли відношення дефіциту бюджету до ВВП становило 5,9%. Але враховуючи світові порогові показники, можна говорити про постійний дестабілюючий вплив цього показника на економіку країни. В Україні з 2007 по 2015 р. розмір бюджетного дефіциту постійно зростає. У 2014 р. він більший за показник 2007 р. на 68,3 млрд. грн. та становить близько 5% ВВП. Для того щоб охарактеризувати відносний показник дефіциту до ВВП, слід звернути увагу на темпи приросту цих категорій (рис. 1).

Отже, згідно з даними рис. 1, можна зробити висновки про причини коливань рівня відношення дефіциту бюджету до ВВП. У 2009 р. ми бачимо зниження частки дефіциту бюджету у ВВП до -3,89% відносно -1,32% у 2008 р. Основною причиною є кризова ситуація в країні, на фоні якої зменшується показник ВВП на 34,8 млрд. грн., тобто на 4%. Своєю чергою, темп приросту дефіциту бюджету становить 284%. Критичний показник -5,95% у 2010 р. є результатом незначного росту ВВП на 19% та збільшення дефіциту на 181%.

2011 р. демонструє стабілізацію ситуації та підвищення бюджетної безпеки в Україні, коли частка дефіциту у ВВП становить 1,82%. Але практика здійснення запозичень для рефінансування бор-

гів здійснює свій вплив на бюджетну безпеку держави. У 2012–2014 рр. відношення дефіциту бюджету до ВВП починає збільшуватися та перевищує допустимий міжнародний рівень 3% та становить 3,81%, 4,42% та 4,92% відповідно. Ці дані підтверджують висновки експертів МВФ про те, що кризовий стан в Україні назрівав уже не перший рік, ще до початку військового конфлікту на сході та низки дестабілізаційних ситуацій. У 2015 р. на фоні зростання ВВП на 393 млрд. грн. та зниження дефіциту бюджету на 42% показник відношення цих показників досягає допустимого рівня.

Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП є одним із найбільш поширених боргових індикаторів. Значення даного індикатора перевищило для України критичну межу в 2014 р. і становило 70,2% (табл. 1). Порогове значення даного індикатора для України становить не більше 60%, аналогічний критерій установлений за нормативами ЄС (згідно з Маастрихтською угодою). За результатами розрахунків спостерігається його перевищення на 10,2%. Загалом визначаємо кризовість ситуації у сфері управління державним боргом та спаду виробництва в країні, адже обсяг ВВП має тенденцію до спадання починаючи з 2013 р. Загалом значення індикатора коливалися, найменше становило 12,3% у 2007 р. за рахунок незначного збільшення державного та гарантованого боргу лише на 9,8% (рис. 2).

Згідно з рекомендаціями МВФ, за використання ВВП як знаменника відношення дає змогу отримати уявлення про можливість обслуговування боргу за рахунок перекидання ресурсів із виробництва товарів для внутрішнього споживача на виробництво експортних товарів. Але українське законодавство не регламентує визначення знаменником саме експорт товарів та послуг. За рекомендаціями МВФ країни, що залучають зовнішні інвестиції з метою фінансування інвестицій у виробництво з довгим періодом освоєння, можуть мати відносно високе значення відношення боргу до експорту. Але цей показник буде знижуватися, коли вкладені інвестиції почнуть забезпечувати продукцію для експорту (рис. 3).

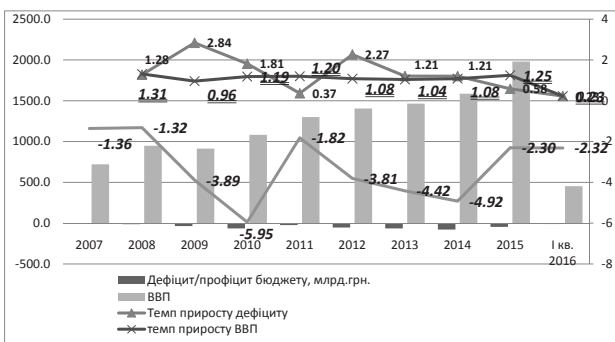

Рис. 1. Темп приросту дефіциту бюджету та ВВП в Україні протягом 2007 р. – I кв. 2016 р.

Рис. 2. Відношення державного боргу до ВВП, %

Рис. 3. Відношення державного боргу до експорту в 2007–2015 рр.

Згідно з даними рис. 3, можна говорити про задовільний показник відношення зовнішнього боргу до експорту, що не перевищує рекомендованих 70%. Але чи є він інформативним для нас, адже більшість коштів із зовнішніх джерел направляються на рефінансування боргових зобов'язань, тому ці кошти не можуть здійснити прямий вплив на виробництво експортної продукції.

Згідно з Концепцією фінансової безпеки України, забезпечення фінансової безпеки України – це діяльність фінансових агентів, направлена на запобігання або мінімізацію загроз фінансовій безпеці та захист національних інтересів України в галузі національних та міжнародних фінансів. Метою забезпечення фінансової безпеки держави є дотримання національних фінансових інтересів – життєво важливих економічних та фінансових цінностей Української держави як носія суверенітету, визначальних фінансових потреб народу та держави, реалізація яких гарантує фінансову незалежність та прогресивний розвиток країни.

Пріоритетні національні інтереси у фінансовій сфері визначаються по кожному із складників фінансової системи. Таким чином, мета забезпечення фінансової безпеки буде встановлюватися залежно від виду безпеки, що розглядається.

Слід зазначити, що загрози фінансовій безпеці країни пов'язані з довгостроковою економічною діяльністю учасників фінансових відносин, у ролі яких можуть бути як фінансові посередники, фінансові групи та компанії всередині країни, так і окремі держави або навіть міжнародні організації та міжнародні корпорації. У зв'язку із цим необхідно розмежувати загрози фінансової безпеки за джерелами їх походження на внутрішні та зовнішні. Зазначимо, що такої класифікації дотримується більшість дослідників проблем фінансової безпеки.

Внутрішні загрози фінансової безпеки країни виникають безпосередньо у зв'язку з: недосконалістю організаційно-правового, адміністративного регулювання фінансових відносин; незавершеною інституційних реформ у фінансово-кредитній сфері; політичною нестабільністю; неадекватною фінансово-економічною політикою; неефективними управлінськими рішеннями державного апарату управління щодо використання фінансових ресурсів; помилками, зловживаннями, економічними злочинами в управлінні фінансовою системою країни тощо [7, с. 89].

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, для побудови ефективної системи захисту економічних та, зокрема, фінансових інтересів держави можна виділити із низки завдань основні: ефективне управління борговими ресурсами, комплексна система управління дефіцитом бюджету, пристосування основних критеріїв фінансової безпеки до світових вимог, але з урахуванням особливостей функціонування держави.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Доклад по вопросам региональной экономики, весна 2016 года Страны Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.imf.org/external/index.htm>.
2. Международный валютный фонд, 2016 / Перспективы развития мировой экономики: слишком долгий период слишком медленного роста. – Вашингтон, апрель [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.imf.org/external/index.htm>.
3. Могадам Р. Стабилизация в Украине / Р. Могадам [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://blog-imfdirect.imf.org/>.
4. Офіційний сайт Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : worldbank.org.
5. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.minfin.ua.
6. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р. № 1277.
7. Статистика внешнего долга. Руководство для составителей и пользователей . – Washington, D.C. : Международный Валютный Фонд, 2008.
8. Сухоруков А.І. Проблеми фінансової безпеки України : [монографія] / А.І. Сухоруков. – К. : НІПІБ, 2005. – 140 с.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РОЗБУДОВИ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИХ ЦЕНТРІВ ЯК СПОСІБ РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

INTERNATIONAL EXPERIENCE IN CONSTRUCTION OF FREIGHT VILLAGES AS A WAY TO DEVELOP TRANSPORT AND LOGISTIC INFRASTRUCTURE

У статті розглянуто сутність поняття «транспортно-логістичний центр» та визначено його складові елементи. Проаналізовано відмінності між транспортно-логістичними центрами в Європі та Америці. Здійснено огляд двох найбільших транспортно-логістичних центрів Європи та Америки. Окреслено модель участі держави у будівництві транспортно-логістичних центрів в Україні, враховуючи вітчизняні реалії.

Ключові слова: транспортно-логістичний центр, державно-приватне партнерство, інтермодальні перевезення, американська модель транспортно-логістичних центрів, європейська модель транспортно-логістичних центрів.

В статье рассмотрена сущность понятия «транспортно-логистический центр» и определены его составляющие элементы. Проанализированы различия между транспортно-логистическими центрами в Европе и Америке. Осуществлен обзор двух крупнейших транспортно-логистических центров

Европы и Америки. Определена модель участия государства в строительстве транспортно-логистических центров в Украине, учитывая отечественные реалии.

Ключевые слова: транспортно-логистический центр, государственно-частное партнерство, интермодальные перевозки, американская модель транспортно-логистических центров, европейская модель транспортно-логистических центров.

In the article the essence of freight village concept was described and its key elements were identified. The differences between freight villages in Europe and United states were analyzed. The overview of 2 biggest freight villages in Europe and US was made. The model of public participation in the construction of freight villages in Ukraine was outlined taking into the consideration domestic realities.

Key words: freight village, public-private partnership, intermodal transportation, American freight village model, European freight village model.

УДК 338.24.021.8

Ярошенко Л.Л.

аспірант кафедри фінансів
Київський національний економічний
університет
імені Вадима Гетьмана

Постановка проблеми. Ринок транспортно-логістичних послуг у світі активно розвивається, а в Україні даний ринок лише зароджується. Наша країна має значний транзитний потенціал, однак не використовує його повною мірою. Зокрема, «Укрзалізниця» лише починає виходити на ринок інтермодальних перевезень, а українські логістичні провайдери тільки починають працювати у форматі 3PL, тоді як за кордоном логістичні фірми працюють як 4PL- та навіть 5PL-провайдери.

Із логістичними системами пов'язано отримання 20–30% валового національного продукту лідируючих промислово розвинених країн. Як показує зарубіжний досвід, скорочення на 1% логістичних витрат еквівалентно майже 10%-му збільшенню об'ємів продажу фірми. Впровадження сучасного логістичного менеджменту в практику бізнесу дає змогу фірмам значно скоротити всі види запасів продукції у виробництві, постачанні та збуті, прискорити оборотність капіталу, знизити собівартість виробництва і витрати в дистрибуції, забезпечити задоволення попиту споживачів на товари та сервіс [1–3].

Саме тому щоб побудувати ефективну транспортно-логістичну інфраструктуру в Україні, необхідно ознайомитись із міжнародним досвідом та сформувані прийнятну для українських реалій практику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем формування і розвитку транспортно-логістичної інфраструктури присвячено

дослідження багатьох вітчизняних та закордонних науковців. Серед них особливою значимістю відзначаються праці В. Нехорошкова, Т. Куанишевої, С. Савенко, Я. Шрамко та ін. Однак, незважаючи на це, пріоритетність розвитку транспортно-логістичної інфраструктури в Україні обумовлює необхідність вивчення досвіду та встановлення основних закономірностей її розбудови в розвинутих європейських країнах.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд міжнародного досвіду та практики розбудови транспортно-логістичної інфраструктури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом останніх десятиліть основним напрямом розвитку транспортно-логістичної інфраструктури у світі є формування транспортно-логістичних центрів (англ. Freight village). Варто зазначити, що у світі не існує одностайності щодо трактування поняття «транспортно-логістичний центр» (далі – ТЛЦ), його функцій та різновидів. Так, згідно з дослідженням, проведеним Макмастерським університетом (Канада) на замовлення Міністерства транспорту Онтаріо [4], у світі виділяють більше 20 термінів, які за своєю суттю близькі та описують таке явище, як транспортно-логістичний центр.

Однак найбільш всеохоплюючим є трактування поняття «транспортно-логістичний центр», сформоване Європлатформою (Європейською асоціацією транспортно-логістичних центрів): ТЛЦ – це певна територія, на якій усі види діяльності,

пов'язані з транспортуванням, логістикою та дистрибуцією товарів як для національного так і міжнародного транзиту, здійснюються різними операторами. Ці оператори можуть бути власниками або орендарями будівель та об'єктів (складів, перевальних центрів, автостоянок тощо), що були побудовані на території центру. Крім того, відповідно до правил вільної конкуренції, ТЛЦ повинен надати доступ усім компаніям, що беруть участь у діяльності, згаданій вище, та бажають працювати на території центру. Також ТЛЦ повинен бути обладнаний об'єктами громадської інфраструктури для виконання зазначених вище операцій. За можливості на території центру мають надаватися державні послуги для користувачів ТЛЦ. Із метою стимулювання інтермодальних перевезень ТЛЦ повинен мати доступ до якнайбільшої кількості видів транспорту (автомобільного, залізничного, морського, річкового, повітряного та трубопровідного). Зрештою, вкрай важливо, щоб управління ТЛЦ здійснювалась з єдиного центру, до складу якого можуть входити представники як і держави, так і приватного сектору [5].

Аналізуючи дане визначення, можна виділити три основні елементи ТЛЦ.

1. Територіальне планування разом з оптимізацією всієї інфраструктури. Віддаючи певну територію для потреб транспорту, логістики та дистрибуції товарів, автоматично передбачає створення стратегічного плану даної території та оптимізації діючої інфраструктури з метою збільшення ефективності використання даної території та зменшення негативного впливу на довкілля (переміщення основного трафіку від житлових районів до ТЛЦ), а також урахування потреб кожного оператора при плануванні ТЛЦ.

2. Якість транспорту. Високий стандарт якості надання послуг, безумовно, є найважливішим елементом конкурентоспроможності. Глобалізація,

зростання вантажних перевезень, а також зростаюча конкуренція між усіма виробниками вимагає ефективніших транспортних і логістичних рішень: це означає усунення недоліків і зменшення витрат. ТЛЦ можуть запропонувати локальній системі виробництва кращі рішення з точки зору логістики, транспортування і складської діяльності. Це включає в себе контроль як над транспортними витратами, так і над підвищенням конкурентоспроможності промислового виробництва. Основна мета всіх тих, хто працює всередині ТЛЦ, – забезпечення високого рівня якості шляхом:

- оптимізації логістичного ланцюжка;
- оптимізації використання вантажівок;
- оптимізації використання складів;
- оптимізації організації трудових ресурсів;
- зниження загального рівня транспортних витрат;
- зниження загального рівня виробничих витрат;
- зниження витрат на персонал;
- збільшення транспортних операторів загального обороту.

3. Інтермодальний розвиток. У світі найбільш поширеним видом транспорту для перевезення вантажів є автомобільний. Однак широке використання автомобільного транспорту значно шкодить довкіллю. Основним завданням ТЛЦ є пошук зручного транспортного та синергічного рішення, що часто передбачає використання декількох видів транспорту.

Загалом, у світі біля великих міст та транспортних магістралей формуються ТЛЦ і, як наслідок, мережа з таких ТЛЦ. У розвинених країнах транспортування вантажів відбувається фактично не між містами, а між ТЛЦ, які розташовані поблизу міст. Схематично це можна зобразити так:

На даний момент у країнах, що входять до Європейського Союзу, нараховується близько 240 ТЛЦ, що займають площу близько 26 тис. га, отже,

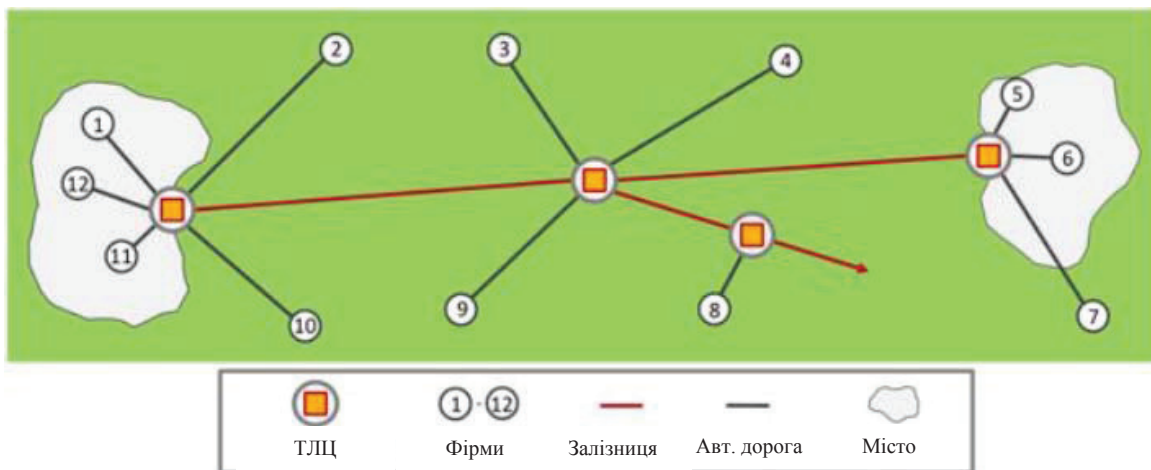

Рис. 1. Мережа транспортно-логістичних центрів

на один ТЛЦ припадає близько 108 га. При цьому майже половина ТЛЦ сконцентрована у чотирьох країнах: Німеччині, Іспанії, Франції та Італії.

Однак щоб сформувати таку мережу ТЛЦ необхідно багато часу, адже для формування одного ТЛЦ потрібно п'ять-десять років і багатомільйонні інвестиції.

Аналізуючи досвід розбудови транспортно-логістичних центрів, можна зауважити, що у світі виділяють дві причини появи ТЛЦ, які можна описати як європейську та американську. Зокрема, в Європі більшість ТЛЦ виникло як наслідок державної політики, спрямованої на заохочення інтермодальних перевезень, зростання зайнятості, зменшення транспортного навантаження у місті, зростання екологічності транспорту шляхом надання різних податкових пільг, у тому числі субсидій. Тобто основною метою стимулювання появи ТЛЦ в Європі було отримання загальносуспільної користі. Водночас в Америці сам ринок сприяв розвитку транспортно-логістичних центрів та інших логістичних центрів. Наприклад, інтермодальні перевезення процвітали у Північній Америці без використання великих урядових субсидій. Це стало стимулом для багатьох залізничних перевізників будувати свої власні невеликі логістичні центри навколо інтермодальних терміналів. Тобто основними цілями розбудови ТЛЦ в Америці було отримання прибутку. Проте варто зазначити, що державний сектор також допомагав у створенні деяких ТЛЦ в Америці, хоча і не так активно, як в Європі.

Незважаючи на різні передумови виникнення, ТЛЦ в Європі та Америці мають доступ до автомобільних і залізничних шляхів та елементів промислового розвитку як джерела вантажних потоків, а також надають допоміжні послуги, які є доповненням до вантажних перевезень і логістики.

Щоб краще зрозуміти спільні та відмінні риси, розглянемо одні з найбільших і найуспішніших ТЛЦ в Європі («Інтерпорто Болонья») та Америки («АльянсТехас»).

«Інтерпорто Болонья» є одним із найбільш ранніх і кращих зразків транспортно-логістичного центру у світі. ТЛЦ є результатом бажання досягнути багатьох громадських цілей, таких як поширення інтермодальних залізничних перевезень задля зменшення руху вантажівок у місті, поліпшення каналів міського розподілу товарів, а також сприяння сталому економічному розвитку. «Інтерпорто Болонья» з моменту свого створення в 1971 р. став однією з найкращих логістичних платформ у всій Європі.

На даному етапі свого розвитку в «Інтерпорто Болонья» розміщується близько 100 компаній, де працює більше 1,5 тис робітників. ТЛЦ стратегічно розташований у передмісті Болоньї, у 12 км від центру міста, має безпосередній зв'язок із навколишньою мережею автомобільних доріг і залізничних колій Італії, а також поруч знаходиться новий комерційний район.

Компанії, які працюють у ТЛЦ, надають велику кількість допоміжних послуг: митні, контроль доступу і безпеки, пошту та банки, майданчики для стоянки та завантаження/розвантаження, заправні станції й автомобільні мийні установки, ресторани, обслуговування контейнерів та їх ремонт, громадське перевезення та телекомунікації. На додачу для малих і середніх транспортних компаній надається право користуватися спеціалізованим програмним забезпеченням ТЛЦ, зокрема системами виявлення та відстеження вантажу.

Через «Інтерпорто Болонья» проходить приблизно 4,5 млн т вантажу щороку, трохи більше половини з яких (2,3 млн т) було перевезено дорогою. Інші 2,1 млн т було перевезено залізницею за допомогою майже 6 000 поїздів. Приблизно 25% усіх товарів, що проходять через «Інтерпорто Болонья», призначені для дистрибуції у самому місті Болонья. Решта 75% товарів прямує до інших регіонів Італії та Європи.

«Інтерпорто Болонья» є зразком державно-приватного партнерства. ТЛЦ є акціонерним товариством, до якого входять двадцять акціонерів із державного і приватного секторів. Державним установам, муніципалітету і області належать приблизно 35% і 17,5% акцій відповідно. Решта акцій належить Місцевій торговельній палаті, банкам, страховим компаніям, промисловим і місцевим транспортним асоціаціям.

Керує ТЛЦ Рада директорів, яка складається з чотирьох членів муніципалітету Болоньї, двох членів від провінції Болонья і по одному члену від Торгово-промислової палати, банківських інституцій, Промислової асоціації Болоньї та Асоціації Болонського автомобільного транспорту.

Одним із найбільших ТЛЦ в Америці є «АльянсТехас» – багатофункціональний об'єкт, який розташований у Форт-Уорті, штат Техас, в якому вантажні перевезення та логістика є всього лише одним із багатьох напрямів діяльності. ТЛЦ виник унаслідок перетворення пасовища для випасу худоби у новий вантажний і промисловий аеропорт із метою полегшення авіасполучення з районом Далласа Форт-Уорт. Однак швидко стало очевидним, що цей фокус був дуже вузьким і, як наслідок, «АльянсТехас» із того часу перетворився в те, що може бути описано як транспортно-логістичне місто. Проект є зразковою моделлю державно-приватного партнерства і прикладом того, як промислова, комерційна, організаційна та житлова діяльність може бути розташована у безпосередній близькості без конфлікту інтересів.

У даного ТЛЦ є доступ до таких видів транспорту, як авіаційний, залізничний та автомобільний. На території даного ТЛЦ розміщується більше 170 компаній, і яких працюють 31 тис осіб.

Загальний обсяг інвестицій у ТЛЦ сягнув \$7,2 млн. у 2011 р., з яких більше ніж 95% належить

приватному сектору. Однак «АльянсТехас» завжди підтримував гарну співпрацю з державним сектором. Наприклад, будівництво аеропорту стало можливим завдяки партнерству між керівництвом ТЛЦ, Федеральною авіаційною адміністрацією Америки та містом Форт-Уорт. Державно-приватне партнерство також було використано для побудови нового шосе, що розташоване поблизу ТЛЦ. Фінансовий і податковий стимули були також використані. Зокрема, на території ТЛЦ діє міжнародна зона вільної торгівлі, яка передбачає, що товарні запаси можуть знаходитися на території ТЛЦ до 175 днів і не будуть підлягати оподаткуванню.

Супровідні послуги відрізняють «АльянсТехас» від інших транспортно-логістичних центрів, до них належать митні послуги, послуги з міжнародної торгівлі і страхування, відділ пожежної охорони і поліції, школи, лікарні, рекреаційні зони, служби зайнятості. Загалом «АльянсТехас» генерує більше \$2 млрд. прибутку на рік із кумулятивним впливом на північний регіон Техасу приблизно в \$38,5 млрд. у 2011 р. Міжнародна ЗВТ була визнана однією з найкращих у Сполучених Штатах, через неї пройшло іноземних товарів на суму більш ніж \$5,4 млрд.

«АльянсТехас» також сплачує істотні податкові надходження до державного сектору. Більш ніж \$20 млн було внесено до Таррант Кантрі та \$21 млн. – у скарбницю міста Форт-Уорт [4].

Проаналізувавши американський та європейський досвід розбудови ТЛЦ та враховуючи нинішні макроекономічні умови, Україні більше підходить американська модель розбудови ТЛЦ. Роль держави переважно обмежується створення різних податкових та економічних стимулів. На додачу значні приватні інвестиції в ТЛЦ сприятимуть використанню прогресивних технологій та ефективному менеджменту даних центрів.

Висновки з проведеного дослідження. Транспортно-логістична інфраструктура у світі активно розвивається шляхом розбудови транспортно-логістичних центрів. Ще досі існують розбіжності між дослідниками у визначенні сутності поняття «транспортно-логістичний центр», однак усі транспортно-логістичні центри є інтермодальними та розміщені на перетині автомобільних та залізничних шляхів та в деяких випадках мають доступ до авіа- та морських сполучень.

Транспортно-логістичні центри є чудовим прикладом державно-приватного партнерства з різним ступенем участі держави. Залежно від рівня участі держави виділяють американську та європейську моделі. В європейській моделі ТЛЦ виникають як наслідок державної політики та ініціативи, тоді як в американській моделі появу ТЛЦ стимулює сам ринок.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Акуленко А.А. Застосування нормативів ЄС на українських напрямках міжнародних транспортних коридорів / А.А. Акуленко. – Залізничний транспорт України. – 2004. – № 5. – С. 197.
2. Масенко Т.Є., Шевченко С.Г. Проблеми управління транспортно-логістичними системами України та перспективи розвитку в контексті європейської інтеграції / Т.Є. Масенко, С.Г. Шевченко// Науковий вісник НЛТУУ, 2007. – № 17.2. – С. 301–305.
3. Прокофєва Т.А., Лопаткин О.М. Экономические предпосылки создания интегрированных транспортно-распределительных систем /Т.А Прокофєва, О.М. Лопаткин// Бюллетень транспортной информации. – 2003. – № 2–3. – С. 18–25.
4. MITL. (2011). An Exploration of the Freight Village Concept and its Applicability to Ontario. Hamilton, ON: McMaster Institute for Transportation & Logistics.
5. FV-2000. (1999). Quality of Freight Villages Structure and Operations. European Commission.

РОЗДІЛ 9. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

БАЛАНС ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ МОЩНОСТЕЙ: РОЛЬ, МЕСТО И ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ В УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКОЙ РАБОТЕ НА ПРОМЫШЛЕННОМ ПРЕДПРИЯТИИ

BALANCE OF PRODUCTION CAPACITY: THE ROLE , PLACE AND APPLICATIONS IN ACCOUNTING AND ANALYTICAL WORK IN INDUSTRIAL ENTERPRISES

В статье уточнены подходы, исследованы возможности и особенности применения балансового метода как инструмента и анализе производственных мощностей на промышленном предприятии. Проанализированы возможности и сфера применения балансового метода как инструмента, позволяющего оперативно выявлять дефицит производственных мощностей и резервы увеличения производства продукции. Уточнены подходы к применению балансового метода как при построении балансовых моделей производственных мощностей, так и при решении вспомогательных задач, связанных с контролем правильности аналитических расчетов; проведением коэффициентного анализа; построением детерминированных факторных моделей с последующим определением степени влияния отдельных факторов. В основу балансовых построений заложен принцип пропорциональности, что является основой для достижения сбалансированности между нормальной интенсивностью использования производственных мощностей и оптимальной производственной программой. Баланс производственных мощностей может служить информационной основой анализа эффективности использования основных средств как компоненты ресурсного потенциала предприятия.

Ключевые слова: производственные мощности, балансовый метод, учетно-аналитическая работа, баланс производственных мощностей, резервы увеличения производства продукции, дефицит производственных мощностей, коэффициенты соблюдения норм использования оборудования, детерминированные факторные модели.

У статті уточнено підходи, досліджено можливості та особливості застосування балансового методу під час обліку та аналізу виробничих потужностей на промисловому підприємстві. Проаналізовано можливості та сфера застосування балансового методу як інструменту, що дає змогу оперативно виявляти дефіцит виробничих потужностей та резерви збільшення виробництва продукції. Уточнено підходи до застосування балансового методу як під час побудови балансових моделей виробничих потужностей, так і під час

вирішення допоміжних завдань, пов'язаних із контролем правильності аналітичних розрахунків; проведенням коефіцієнтного аналізу; побудовою детермінованих факторних моделей із наступним визначенням ступеня впливу окремих факторів. В основу балансових побудов закладений принцип пропорційності, що є основою для досягнення збалансованості між нормальною інтенсивністю використання виробничих потужностей і оптимальною виробничою програмою. Баланс виробничих потужностей може служити інформаційною основою аналізу ефективності використання основних засобів як компоненти ресурсного потенціалу підприємства.

Ключові слова: виробничі потужності, балансовий метод, обліково-аналітична робота, баланс виробничих потужностей, резерви збільшення виробництва продукції, дефіцит виробничих потужностей, коефіцієнти дотримання норм використання устаткування, детерміновані факторні моделі.

The article clarifies the approaches, the possibilities and peculiarities of application of balance method at the accounting and analysis of production facilities in an industrial plant. The possibilities and scope of application of balance method as a tool, allowing to quickly identify the shortage of production capacity and reserves of increase of production. Refined approaches for application of balance method as when constructing balance models of production facilities, and decision support tasks related to the control of the correctness of the analytical calculations; conduct ratio analysis; construction of deterministic factor models, followed by determination of the degree of influence of individual factors. The basis of balance builds, the principle of proportionality, which is the basis for achieving a balance between the normal intensity of capacity utilization and optimal production program. The balance of production capacity can serve as the information basis of the analysis of efficiency of using fixed assets as components of the enterprise resource potential.

Key words: industrial power, balance method, accounting and analytical work, the balance of production capacity, potential for increasing production, the shortage of production capacity, factors of compliance with use of equipment, deterministic factor model.

УДК 338.26.015.1

Чайка Т.Ю.

к.э.н., доцент кафедры экономического анализа и учета
Национальный технический университет
«Харьковский политехнический институт»

Постановка проблемы. Нахождение оптимальных характеристик обеспечения производственного процесса материально-техническими и финансовыми ресурсами является необходимой составляю-

щей эффективности промышленного предприятия. Недопущение нерационального использования ресурсов, простоев оборудования, с одной стороны, и неоправданно высоких складских запасов сырья

и материалов – с другой, является одной из основных задач планирования в сфере материально-технического обеспечения. Поиск и усовершенствование надлежащего инструментария, позволяющего наилучшим образом способствовать выявлению диспропорций, определению неиспользованных резервов и обоснованию планов будущих периодов, являются необходимыми условиями успешности плановой работы на промышленном предприятии.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросам совершенствования методических подходов к учету и анализу производственных мощностей на промышленных предприятиях посвящены исследования многих ученых, в частности: А.Н. Азрилияна, Ю.В. Дятлова, К.Е. Красильниковой, И.В. Несторишен, И.А. Огневой, А.Д. Шеремета.

Возможности использования балансового метода при проведении расчетно-аналитических работ рассмотрены, в частности, в трудах Ю.Н. Лачинова, Е.Г. Решетниковой, А.С. Рябченко, Е.Н. Шаповаловой.

Несмотря на достаточно длительный и разносторонний опыт применения, в настоящее время в аналитической и учетной работе на промышленных предприятиях составление баланса производственных мощностей не является обязательным. Не существует унифицированной формы и структуры данного баланса, методики расчета и степени детализации показателей. Требуется дальнейшего уточнения процесс обеспечения взаимоувязки баланса производственных мощностей с другими учетно-аналитическими инструментами и приемами при проведении планово-аналитической работы.

Постановка задания. Целью статьи является уточнение возможностей и сферы применения баланса производственных мощностей как инструмента учетно-аналитической работы на промышленном предприятии; усовершенствование методики его составления и анализа.

Изложение основного материала исследования. Балансовые модели являются широко востребованным экономико-математическим инструментом, нашедшим свое применение в моделировании различных экономических процессов. Наряду с программно-целевым и нормативным методами балансовый метод традиционно входит в число наиболее часто применяемых методов планирования [1, с. 26]. Балансовый метод позволяет математически-структурно представить финансово-экономический механизм и его действие в рамках любой организации – от малого предприятия до государства в целом [2, с. 204].

Балансовый метод служит для отражения соотношений, пропорций двух групп взаимосвязанных и уравновешенных показателей, итоги которых должны быть тождественными. Данный способ состоит в сравнении, соизмерении двух комплексов

показателей, стремящихся к определенному равновесию [3, с. 219]. Сферами применения балансового метода являются планирование, прогнозирование, статистика, экономический анализ. Посредством балансового метода производится взаимное сопоставление имеющихся материальных, трудовых, финансовых ресурсов с потребностями в них.

Баланс производственных мощностей (БПМ) – система показателей, характеризующих наличие, движение и использование производственных мощностей по выпуску конкретных видов промышленной продукции [4, с. 287]; специальный баланс, отражающий равновесие между производственными мощностями предприятия, с одной стороны, и потребностями в них, определяемыми производственной программой, с другой стороны. Данный учетно-аналитический инструмент способен наилучшим образом обеспечить соблюдение принципов сбалансированности и пропорциональности при проведении планово-аналитических работ.

В научной литературе под производственной мощностью принято понимать максимально возможный выпуск продукции некоторой номенклатуры при полном использовании производственного оборудования и площадей [5, с. 155]. В наиболее общем понимании производительная мощность определяется максимальным количеством продукции, которая может быть произведена, либо объемом переработанного сырья в единицу времени [6, с. 16].

С точки зрения методики расчета отдельных статей баланса производственных мощностей интерес представляет выделение практической, теоретической и нормальной производственных мощностей. Такая классификация видов производственных мощностей приводится, например, А.Д. Шереметом [7, с. 327].

Теоретическая производственная мощность – максимальный выпуск продукции, которого может достичь предприятие при условии функционирования всего оборудования в оптимальном режиме; определяется исходя из паспортной (теоретической) часовой производительности оборудования и теоретически максимально возможного фонда времени его работы.

Практическая производственная мощность представляет собой объем производства, максимальный для реальных условий работы рассматриваемого предприятия; это теоретическая мощность за вычетом нормальных рабочих простоев (простоев машин, оборудования для замены инструмента, ремонта, обслуживания, перерывов для рабочих). В данном случае при проведении расчетов учитываются фактически достигнутая в любом из предыдущих моментов времени максимальная часовая производительность ведущего оборудования и полное фактическое использование максимально возможного фонда времени работы оборудования.

Нормальная мощность – это среднегодовой уровень производственной мощности; реальная мера ожидаемого производства продукции.

Составной элемент как теоретической, так и практической производственных мощностей – избыточная мощность, источником которой является дополнительное оборудование, запланированное к работе только во время пиковых нагрузок либо выхода из строя (ремонта) основного оборудования. При анализе эффективности использования производственных мощностей целесообразно использовать данные балансов и практических, и теоретических, и нормальных производственных мощностей. Сравнительный анализ этих балансов позволит выявить внутриотраслевые резервы совершенствования организационной и производственной структур, а также технических характеристик конкретного предприятия.

Использование балансового метода представляется целесообразным как в нормативной, так и в дескриптивной форме. В первом случае речь идёт об использовании баланса производственных мощностей в качестве инструмента планирования, а во втором – в качестве учётно-аналитического инструмента. Балансы теоретической производственной мощности, практической производственной мощности и нормальной производственной мощности как в нормативной, так и в дескриптивной форме, целесообразно составлять и анализировать в комплексе, системно, поскольку сопоставление этих видов балансов дает возможность проанализировать возможности и уровень использования производственных мощностей конкретного предприятия в сравнении с общеотраслевыми тенденциями.

Баланс производственных мощностей составляется по номенклатуре и ассортименту выпускаемой продукции как по всей производственной программе в целом, так и по отдельным видам продукции. В первом случае учет производится в непосредственных и опосредованных универсальных измерителях, получаемых в результате приведения различных изделий к одному или нескольким видам однородной продукции, которые принимаются за единицу приведения – обобщенную или групповую – с помощью коэффициентов затрат машинного времени в нормо-часах; во втором случае стандартом является учет мощности в натуральных единицах измерения, соответствующих виду продукции.

Под балансовой моделью в общем виде понимается система уравнений, каждое из которых выражает требование баланса между отдельными ресурсами и совокупной потребностью в этих ресурсах. В случае баланса производственных мощностей доходная часть баланса содержит данные о наличии производственных мощностей, а расходная – данные о способах использования имеющихся производственных мощностей.

Основным правилом составления баланса является учет результирующего показателя двумя способами: доходным и расходным. Таким образом, основное балансовое уравнение в случае дескриптивного баланса производственных мощностей будет выглядеть так:

$$M_{н.п.} + M_{мод.} + M_{нов.} - M_{орг.-тех.} + M_{др.вв.} - M_{изн.} - M_{ч.р.} - M_{др.выб.} + D = Pr_{пл} \pm Pr_{ас} \pm Pr_{тр} \pm Pr_{др} \pm P, \quad (1)$$

где $M_{н.п.}$ – производственная мощность на начало периода;

$M_{мод.}$ – прирост мощностей за период за счет модернизации и реконструкции оборудования;

$M_{нов.}$ – прирост мощностей за период за счет ввода новых мощностей;

$M_{орг.-тех.}$ – прирост мощностей за период за счет организационно-технических мероприятий;

$M_{др.вв.}$ – прирост мощностей за период за счет других источников прироста;

$M_{изн.}$ – выбытие мощностей за счет износа оборудования;

$M_{ч.р.}$ – выбытие мощностей за счет уменьшения часов работы оборудования;

$M_{др.выб.}$ – выбытие мощностей за счет других причин выбытия;

D – дефицит производственных мощностей;

$Pr_{пл}$ – план производства продукции;

$Pr_{ас}$ – увеличение (уменьшение) потребности в производственных мощностях за счет изменения номенклатуры и ассортимента продукции;

$Pr_{тр}$ – увеличение (уменьшение) потребности в производственных мощностях за счет изменения трудоемкости продукции;

$Pr_{др}$ – увеличение (уменьшение) потребности в производственных мощностях за счет других причин;

P – резерв увеличения производства продукции.

Принципиальная схема баланса представляет собой двухстороннюю таблицу, в левой части которой отражаются те или иные источники поступления ресурсов, а в правой части показываются возможные пути их распределения. В табл. 1 представлен дескриптивный вариант баланса производственных мощностей.

Основным условием правильности составления любого баланса является равенство двух его частей – ресурсной и распределительной. После завершения предварительных расчетов по отдельным статьям баланса необходимо осуществить их взаимную увязку.

Таким образом, баланс производственных мощностей позволяет рассчитывать мощность предприятия на конец анализируемого периода двумя независимыми способами: доходным, предполагающим учет имеющихся ресурсов (активов) (формула 2), и расходным, предполагающим учет потребностей в данных ресурсах (формула 3):

$$M_{к.п.} = M_{н.п.} + M_{мод.} + M_{нов.} - M_{орг.-тех.} + M_{др.вв.} - M_{изн.} - M_{ч.р.} - M_{др.выб.} + D, \quad (2)$$

Таблица 1
**Схема баланса производственных мощностей
 (дескриптивный вариант)**

Ресурсы	Потребности
Производственная мощность на начало периода ($M_{н.п.}$)	План производства продукции ($ПР_{пл}$)
Прирост мощностей за период, в том числе за счет:	Увеличение (уменьшение) потребности за счет:
- модернизации и реконструкции оборудования;	- изменения номенклатуры и ассортимента продукции ($ПР_{ас}$);
- ввода новых мощностей ($M_{нов.}$);	изменения трудоемкости продукции ($ПР_{тр}$);
- организационно-технических мероприятий ($M_{орг.-тех.}$);	- других причин ($ПР_{др.}$).
- других источников прироста мощностей ($M_{др.вв.}$).	Резерв увеличения производства продукции (P).
Выбытие мощностей за период, в том числе за счет:	
- износа оборудования ($M_{изн.}$);	
- уменьшения часов работы оборудования ($M_{ч.р.}$);	
- других причин выбытия ($M_{др.выб.}$).	
Дефицит производственных мощностей (D)	
Итого мощность на конец периода ($M_{к.п.}$)	Итого мощность на конец периода ($M_{к.п.}$)

$$M_{к.п.} = Пр_{пл} \pm По_{ас} \pm Пр_{тр} \pm Пр_{др} + P. \quad (3)$$

Это позволяет с помощью дескриптивного варианта баланса производственных мощностей выявить и оценить, с одной стороны, дефицит производственных мощностей (формула 4), а с другой – резервы увеличения производства продукции (формула 5):

$$D = M_{к.п.} - (M_{н.п.} + M_{мод.} + M_{нов.} - M_{орг.-тех.} + M_{др.вв.} - M_{изн.} - M_{ч.р.} - M_{др.выб.}) \quad (4)$$

$$P = M_{к.п.} - (Пр_{пл} \pm Пр_{ас} \pm Пр_{тр} \pm Пр_{др}). \quad (5)$$

Представленные аддитивные модели могут служить основой последующего факторного анализа дефицита производственных мощностей и резервов увеличения производства продукции.

Как правило, базой оценки резервов производственных мощностей служит величина годового фонда времени работы оборудования. Однако возможны и иные подходы. В частности, при определении величины резерва мощностей, учитывающего надежность производства, можно также исходить из величин фактических простоев оборудования во внеплановых и аварийных ремонтах [8, с. 166].

Информация, аккумулированная в распределительной части баланса производственных мощностей,

позволяет также проводить факторный анализ резервов производственных мощностей на основе аддитивных моделей, учитывающих факторы, связанные с изменением номенклатуры, ассортимента, трудоемкости и других характеристик производимой продукции.

Принцип тождественности, один из необходимых принципов составления балансов, требует, чтобы завершающие показатели баланса прошлого периода были идентичны начальным показателям баланса последующего периода. Используемая на предприятии методика составления балансов производственных мощностей обязательно должна учитывать данный принцип (в случае необходимости вводятся дополнительные коэффициенты пересчета и переходные балансы), поскольку соблюдение данного принципа позволяет проводить углубленный анализ резервов производственных мощностей в динамике. При этом возникает возможность осуществлять планирование производственной программы будущих периодов на основе дескриптивных балансов предыдущих периодов с учетом: увеличения выпуска продукции за счет повышения эффективности использования производственных мощностей и за счет мероприятий по модернизации и реконструкции; сроков поставки продукции и сопряженного с этим изменения номенклатуры и ассортимента продукции в динамике; сроков ввода в действие нового оборудования; обеспечения равномерной загрузки производственных мощностей; повышения эффективности использования календарного фонда времени работы оборудования; учета сезонных факторов; выбытия оборудования в связи с износом, ремонтом и другими причинами.

Также по итогам составления дескриптивных балансов производственных мощностей возможно проведение коэффициентного анализа. В частности, расчет коэффициентов соблюдения норм использования оборудования на начало ($K_{нормн.п.}$) и конец ($K_{нормк.п.}$) анализируемого периода:

$$K_{нормн.п.} = \frac{M_{н.п.}}{Норм \cdot n_{н.п.}}, \quad (6)$$

где $M_{н.п.}$ – дескриптивная мощность оборудования на начало анализируемого периода;

$Норм$ – нормативная производительность одной единицы оборудования;

$n_{н.п.}$ – количество оборудования на начало анализируемого периода.

$$K_{нормк.п.} = \frac{M_{к.п.}}{Норм \cdot n_{к.п.}}, \quad (7)$$

где $M_{к.п.}$ – дескриптивная мощность оборудования на конец анализируемого периода;

$n_{к.п.}$ – количество оборудования на конец анализируемого периода.

При этом нормативная производительность одной единицы оборудования является результирующей влияния двух факторов: нормативного

фонда времени работы оборудования (Φ_n) и нормы времени на изготовление единицы изделия ($n_{к.п.}$):

$$Норм = \frac{\Phi_n}{t_{ед.}} \quad (8)$$

Сопоставление данных, аккумулированных в балансах теоретической и нормальной производственных мощностей, позволяет рассчитать и провести последующий анализ коэффициента использования теоретической производственной мощности ($K_{исп.теор.}$) [9, с. 186]:

$$K_{исп.практ.} = \frac{M_{норм.}}{M_{практ.}}, \quad (9)$$

где $M_{норм.}$ – нормальная мощность оборудования; $M_{теор.}$ – теоретическая мощность оборудования.

Данный коэффициент позволяет сделать выводы об уровне технического обслуживания и степени соответствия режима эксплуатации оборудования оптимальным (паспортными) характеристикам. Исчисленный в динамике, он позволяет сделать выводы о позитивных (либо негативных) тенденциях в организации производственного процесса на предприятии.

Аналогично сопоставление данных, аккумулированных в балансах практической и нормальной производственных мощностей, позволяет рассчитать коэффициент использования практической производственной мощности ($K_{исп.практ.}$):

$$K_{исп.теор.} = \frac{M_{практ.}}{M_{теор.}}, \quad (10)$$

где $M_{практ.}$ – практическая мощность оборудования.

Анализ данного коэффициента в динамике позволяет сделать выводы о тенденциях повышения (снижения) эффективности использования мощностей предприятия по сравнению с наилучшими показателями, достигнутыми в реальных условиях работы рассматриваемого предприятия.

Таким образом, балансовый метод является действенным инструментом, позволяющим осуществлять управление материально-техническим обеспечением на основе сбалансированности и пропорциональности. Составление и последующий анализ баланса производственных мощностей предприятия – инструменты, способные существенно повысить качество учетно-аналитической работы по данному направлению. Целесообразным представляется использование балансового метода при построении детерминированных аддитивных моделей для последующего проведения факторного анализа дефицита производственных мощностей, резервов увеличения производства продукции и других результирующих показателей, ассоциированных с производственной программой и производственной мощностью предприятия. Кроме того, этот баланс может использоваться в качестве вспомогательного средства сверки исходных данных для планирования ввода и распределения основных средств, а также производственной программы предприятия.

Выводы из проведенного исследования. Таким образом, использование в учетно-аналитической работе на предприятии такого инструмента, как баланс производственных мощностей, позволяет обеспечить соблюдение принципов сбалансированности, пропорциональности, сопоставимости при анализе и планировании производственной программы и стратегии обеспечения предприятия основными средствами. Возможности использования балансового метода не ограничиваются только составлением балансовой схемы. Баланс производственных мощностей имеет значительный потенциал и как вспомогательное средство – при проверке исходных данных; построении детерминированных аддитивных моделей для последующего факторного анализа; проведении коэффициентного анализа соблюдения норм использования оборудования; проведении анализа эффективности организации технического обслуживания оборудования и его эксплуатации в соответствии как с оптимальными (паспортными) характеристиками, так и с наилучшими показателями, достигнутыми в реальных условиях работы данного предприятия.

Перспективы дальнейших исследований в данном направлении могут быть связаны с уточнением механизма взаимоувязки балансового метода с другими инструментами планирования, в частности с корреляционными и экономико-математическими моделями. Также необходимо уточнить возможности использования баланса производственных мощностей в качестве вспомогательного инструментария для построения детерминированных факторных моделей и дальнейшего факторного анализа резервов производственных мощностей предприятия.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Решетникова Е.Г. Совершенствование балансового метода планирования параметров сферы потребления продовольствия / Е.Г. Решетникова // Вестник научно-технического развития. – 2015. – № 7(95). – С. 23–26.
2. Лачинов Ю.Н. Бухгалтерский учет в экономических исследованиях. Метод бухгалтерского баланса / Ю.Н. Лачинов // Проблемы теории та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2010. – № 2(17). – С. 197–204.
3. Шаповалова Е.Н., Рябенко А.С. Балансовый метод в анализе развития региональной экономики / Е.Н. Шаповалова, А.С. Рябенко // Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, 2013. – Т. 18. – Вип. 2/1. – С. 219–221.
4. Большой экономический словарь: 25 000 терминов / Под ред. А.Н. Азриляна; 7-е изд., доп. – М.: Институт новой экономики, 2010. – 1472 с.
5. Дятлов Ю.В. Производственная мощность: некоторые аспекты её роли и методов расчета в условиях рынка / Ю.В. Дятлов // Вестник КузГТУ. –

2012. – № 4. – С. 155–157.

6. Красильнікова К.Є. Економічна сутність виробничих потужностей підприємств та фактори, що їх визначають / К.Є. Красильнікова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – № 6. – Ч. 1. – С. 16–19.

7. Управленческий учет : [учебное пособие] / Под редакцией А.Д. Шеремета. – М. : ИД ФБК-ПРЕСС, 2000. – 512 с.

8. Огнева И.А. Методика определения баланса производственных мощностей на нефтехимических предприятиях / И.А. Огнева // Известия Иркутской государственной экономической академии. – 2010. – № 5. – С. 166–169.

9. Несторишен І.В. Проблеми оцінювання виробничої потужності промислових підприємств в умовах ринку / І.В. Несторишен // Сталій розвиток економіки. – 2011. – № 1(4). – С. 185–188.

ДОКУМЕНТАЛЬНЕ ОФОРМЛЕННЯ НАЯВНОСТІ ТА РУХУ БІОЛОГІЧНИХ АКТИВІВ У СВИНАРСТВІ DOCUMENTATION OF PRESENCE AND MOVEMENT OF BIOLOGICAL ASSETS IN PIG BREEDING

У статті досліджено методичні та практичні проблеми ведення первинного обліку біологічних активів у свинарських підприємствах. Проаналізовано стан первинного обліку операцій, пов'язаних із відображенням наявності та руху довгострокових та поточних біологічних активів свинарства. Розглянуто порядок документального оформлення таких господарських операцій. Досліджено напрями вдосконалення форм первинних документів з обліку біологічних активів свинарства. Запропоновано для застосування у практичній діяльності сільськогосподарських підприємств форми первинних документів з обліку довгострокових біологічних активів, що є племінними (генетичними) ресурсами свинарства.

Ключові слова: первинні документи, біологічні активи, основне стадо, тварини на вирощуванні та відгодівлі, свинарство.

В статье исследованы методические и практические проблемы ведения первичного учета биологических активов в свиноводческих предприятиях. Проанализировано состояние первичного учета операций, связанных с отображением наличия и движения долгосрочных и текущих биологических активов свиноводства. Рассмотрен порядок документального оформления таких хозяйственных операций. Исследованы направления совершенствования форм первичных документов по учету биологических активов свиноводства. Предложены для применения в практической деятельности сельскохозяйственных предприятий формы первичных документов по учету долгосрочных биологических активов, которые являются племенными (генетическими) ресурсами свиноводства.

Ключевые слова: первичные документы, биологические активы, основное стадо, животные на выращивании и откорме, свиноводство.

In the article the methodological and practical problems of primary accounting of biological assets of pig enterprises are investigated. The state of the primary accounting transactions related to presence and movement of long-term and current biological assets of pig breeding is analyzed. The order of the documentation such business transactions is stated out. The direction of improving the forms of primary documents for accounting biological assets of pig breeding are investigated. For use in the practice of agricultural enterprises, the forms of primary documents for accounting long-term biological assets that are tribal (genetic) resources in pig breeding are suggested.

Key words: primary documents, biological assets, the main herd, animals in growing and fattening, pig breeding.

УДК 657.1

Чмир С.О.

аспірант кафедри обліку, аналізу та аудиту в АПК
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Постановка проблеми. Як національно ідентична галузь свинарство в Україні за своєю господарською значущістю традиційно посідає одне з перших місць серед інших галузей тваринництва, тому сучасні рентабельні та конкурентоспроможні свинарські господарства потребують ефективної системи управління фінансово-господарською діяльністю, яка не може функціонувати належним чином без інформації, отриманої на основі даних бухгалтерського обліку.

З іншого боку, через взяті Україною міжнародні зобов'язання, зумовлені подальшою інтеграцією країни у світову економіку та підписанням Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, існуюча

система бухгалтерського обліку потребує реформування відповідного до вимог ринкової економіки та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку.

Бухгалтерський облік побудований на повному, своєчасному, достовірному та неупередженому відображенні всіх господарських операцій за допомогою первинного обліку. Документальне оформлення наявності та руху біологічних активів свинарства у спеціалізованих та неспеціалізованих підприємствах здійснюється за допомогою первинних документів, які є джерелом інформації для прийняття оперативних рішень та здійснення аналізу діяльності як окремих виробничих підрозділів, так і підприємства в цілому. Отже, від організації

первинного обліку та документообороту залежать своєчасність, правильність та обґрунтованість управлінських рішень. На сьогодні документальне оформлення господарських операцій, пов'язаних із біологічними активами у свинарстві, потребує подальшого вдосконалення. Це обумовлено розвитком інформаційно-комунікаційних систем та систем оброблення та аналізу великих масивів інформації, у тому числі й облікової.

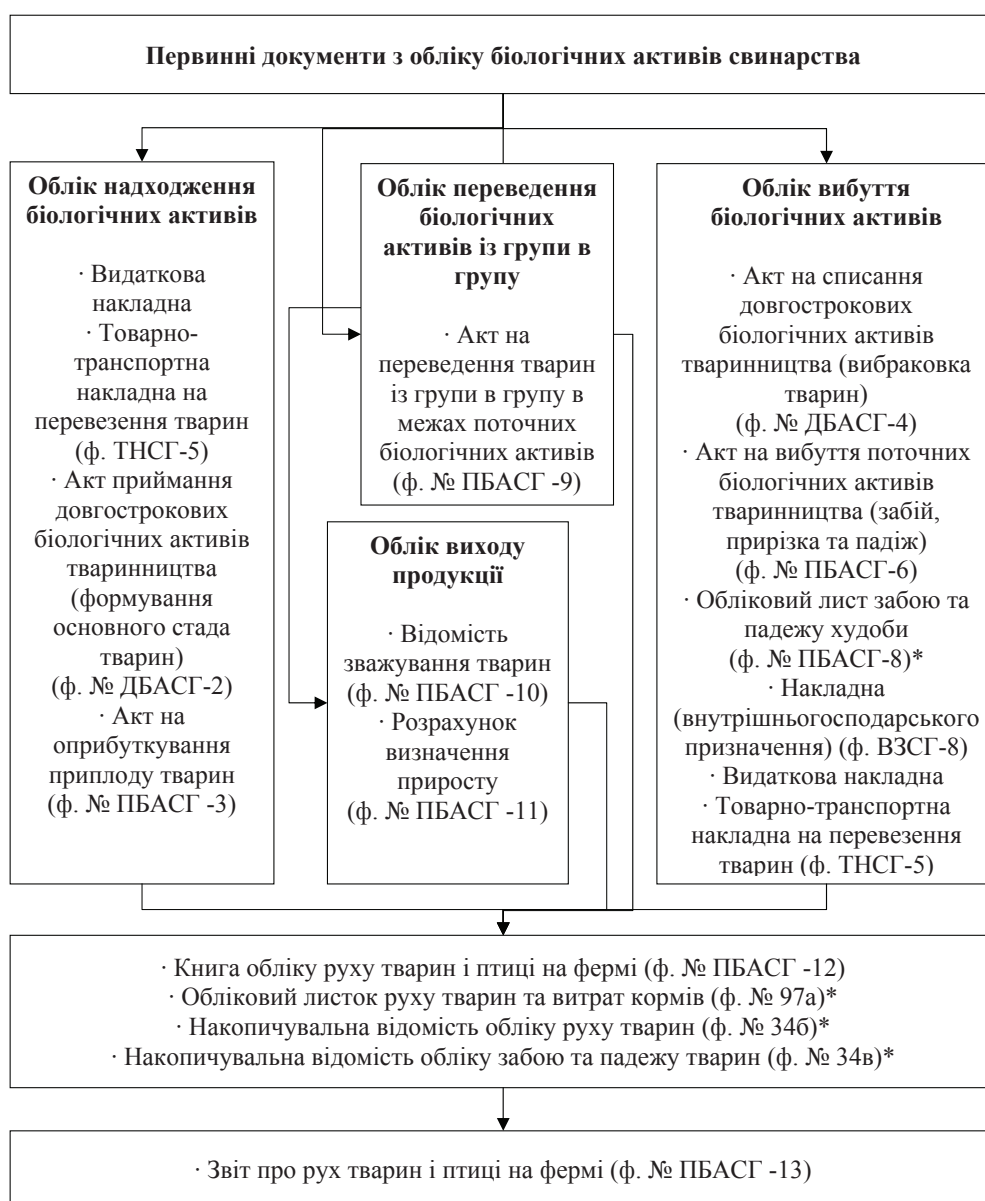
Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемам документального оформлення господарських операцій у сільському господарстві присвячено праці вітчизняних учених-економістів: Ф.Ф. Бутинця, В.М. Жука, В.Г. Лінника, Т.Г. Маренич, В.М. Мосасовського, М.Ф. Огійчука, Л.К. Сука

та ін. Проте проблемні питання стосовно документального оформлення господарських операцій у свинарських підприємствах щодо наявності та руху довгострокових і поточних біологічних активів потребують подальшого вивчення та вдосконалення з урахуванням організаційно-технологічних особливостей таких господарств.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення теоретичних та практичних аспектів документального забезпечення обліку наявності та руху біологічних активів у свинарстві та внесення пропозицій щодо його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. На відміну від рослин тварини як складова частина біологічних активів не прикріплені до землі.

* Використовуються винятково в тваринницьких (спеціалізованих свинарських) комплексах.

Рис. 1. Документальне оформлення наявності та руху біологічних активів свинарства

Одні з них, так звані продуктивні тварини, дають сільськогосподарську продукцію та/або додаткові біологічні активи протягом багатьох років (корови – молоко, приплід, гній; свиноматки – приплід, гній; вівці – шерсть, приплід, гній; бджоли – мед, віск, маточне молочко, плононосну і безплідну маток тощо). Відповідно, таких тварин відносять до необоротних або довгострокових біологічних активів. З іншого боку, особливу групу оборотних активів становлять тварини на вирощуванні та відгодівлі. Вони є складовою частиною поточних біологічних активів і мають усі ознаки незавершеного виробництва галузі тваринництва. У результаті біологічних перетворень вони постійно змінюють свої масу й оцінку. Ці зміни пов'язані з витратами на утримання тварин протягом певного циклу та їх годівлі до моменту реалізації, забою, переведення в основне стадо. Тобто операційний цикл починається з моменту народження тварини або його придбання до моменту вибуття з господарства [1, с. 13–14].

Свинарство належить до однієї зі швидкостиглих та найефективніших галузей тваринництва. Протягом року від однієї свиноматки можна отримати в середньому від 2,0 до 2,3 опоросів на рік із багатоплідністю 10–12 повноцінних поросят на один опорос, що обумовлено коротким періодом поросності (112–118 днів) та підсосу (залежно від технології – 26–60 днів). Окрім того, за відповідної годівлі і нормальних умов утримання тварини, особливо помісні, здатні досягати маси 100–120 кг за шість-сім місяців [2].

У зв'язку із цим у виробничих підрозділах створюється значна кількість первинних документів з обліку наявності та руху біологічних активів тваринництва свинарства, як довгострокових, так і поточних. Від того, як організована система документообороту, буде залежати ефективність прийняття рішень щодо управління технологічними процесами виробництва, повнота контролю над рухом біологічних активів, своєчасність виявлення недоліків та зловживань та внесення необхідних коригувань у разі необхідності.

Документування як елемент методу бухгалтерського обліку виконує такі основні функції: збір первинної інформації, поетапний контроль виробництва, аналіз стану підприємства та шляхи його покращання.

Відповідно до статті 9 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», первинні документи можуть бути складені на паперових або машинних носіях і повинні мати обов'язкові реквізити, визначені Законом [3]. Також чинними нормативно-правовими актами встановлено, що первинні документи складаються на бланках типових і спеціалізованих форм, затверджених відповідним органом державної влади. Документування господарських операцій може здійснюватися з використанням виготовлених самостійно бланків,

які повинні містити обов'язкові реквізити чи реквізити типових або спеціалізованих форм [4]. Типові форми первинних документів затверджуються Державною службою статистики України, спеціалізовані – галузевими міністерствами, зокрема у сфері сільського господарства – Міністерством аграрної політики та продовольства України.

Одним із напрямів удосконалення обліку біологічних активів, як стверджує С.В. Скрипник, можна запропонувати здійснення первинного обліку біологічних активів тваринництва за документами, які можна умовно поділити на три групи: документи з руху біологічних активів; документи з оцінки біологічних активів на звітну дату; документи з первісної оцінки продукції тваринництва [5, с. 205].

Розглянемо документальне оформлення наявності та руху довгострокових та поточних біологічних активів свинарства більш детально.

У галузі свинарства формування інформації про наявність і рух біологічних активів здійснюється на основі даних відповідних типових, спеціалізованих [6; 7] та самостійно розроблених первинних документів залежно від типу господарства (рис. 1).

Формування основного стада (основні свиноматки та основні кнури) та вибраковка тварин із нього оформлюються документами з обліку довгострокових біологічних активів тваринництва. Оприбуткування приплоду, приросту живої маси, надходження, переведення з групи в групу, вибуття тварин на вирощуванні та відгодівлі (відповідно до технології, виділяють такі групи: поросята, свинки ремонтні, свиноматки, що перевіряються, кнурці ремонтні, кнури, що перевіряються; поросята (до двох місяців, від двох до чотирьох місяців), свині на відгодівлі, свинки ремонтні, кнурці ремонтні, свиноматки перевірювані, кнурці перевірювані; поросята до відлучення, поросята відлучені, свині на відгодівлі, ремонтний молодняк, ремонтні свинки, ремонтні кнурці, свиноматки, що перевіряються, кнури, що перевіряються, доросла відгодівля; підсосні свинки під матками, підсисні кабанчики під матками, свинки на дорощуванні, кабанчики на дорощуванні, ремонтні свинки, ремонтні кабанчики, свиноматки, що перевіряються, свині на відгодівлі) оформлюються документами з обліку поточних біологічних активів тваринництва.

На практиці в господарствах досить часто застосовуються застарілі форми спеціалізованих первинних документів, що передбачені інструкцією з обліку молодняка тварин, птиці та тварин на відгодівлі (далі – Інструкція № 7), замість форм, затверджених Методичними рекомендаціями щодо застосування спеціалізованих форм первинних документів з обліку довгострокових та поточних біологічних активів у сільськогосподарських підприємствах (далі – Методичні рекомендації № 73). Із метою уніфікації первинних документів пропонуємо застосовувати форми

документів, що затверджені Методичними рекомендаціями № 73, а спеціалізованим свинарським (тваринницьким) комплексам, окрім того, – форми документів, які передбачені для них лише в Інструкції № 7.

У ході дослідження встановлено, що для господарств, що володіють племінними (генетичними) ресурсами свинарства, у спеціалізованих формах первинних документів з обліку довгострокових біо-

Підприємство _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ідентифікаційний код ЄДРПОУ _____

«__» _____ 20__ р.

Структурний _____ підрозділ

Керівник підприємства

Ферма _____

_____ підпис

**Акт
приймання довгострокових біологічних активів тваринництва
(формування основного стада тварин)**

№ _____ від «__» _____ 20__ р.

вид тварин _____

з групи _____ у групу _____

Ідентифікаційний номер	Індивідуальний номер	Інвентарний номер	Кличка	Стать	Код породи	Порода	Дата народження	Кількість голів	Вага, кг	Балансова вартість, грн	Находження (1 – купівля у сторонніх організацій; 2 – переведення до основного стада; 3 – інше)	За ким закріплені прийняті тварини	
												Прізвище, ім'я, по батькові	Підпис
Усього	X	X	X	X	X	X	X				X	X	X

Код синтетичного обліку	дебет	
	кредит	

Керівник структурного підрозділу

_____ підпис _____ прізвище, ім'я, по батькові

Тварини здав

_____ підпис _____ прізвище, ім'я, по батькові

Завідуючий фермою

_____ підпис _____ прізвище, ім'я, по батькові

Зоотехнік

_____ підпис _____ прізвище, ім'я, по батькові

Перевірив бухгалтер

_____ підпис _____ прізвище, ім'я, по батькові

Рис. 2. Акт приймання довгострокових біологічних активів тваринництва (формування основного стада тварин)

логічних активів наводиться не повна інформація. Отже, виникає потреба у розробці форм первинних документів, які б урахували необхідність відображення інформації про племінні ресурси та ідентифікацію та реєстрації тварин відповідно до законодавства.

Для таких господарств нами запропоновано форму Акту приймання довгострокових біологічних активів тваринництва (рис. 2).

Крім того, незважаючи на те що ведення обліку значною мірою автоматизовано, первинний облік на відміну від аналітичного та синтетичного здійснюється

Підприємство _____
 Ідентифікаційний код ЄДРПОУ _____
 Структурний підрозділ _____
 Ферма _____

ЗАТВЕРДЖУЮ
 «__» _____ 20__ р.
 Керівник підприємства _____
підпис

**Акт
 на списання довгострокових біологічних активів тваринництва
 (вибраковка тварин)**

№ __ від «__» _____ 20__ р.

Код синтетичного обліку		Жива вага, кг			Сума, грн.		
дебет	кредит	за книгою обліку руху тварин та птиці	фактично під час вибракування	фактично під час вибуття	первісна	зносу	залишкова
1	2	3	4	5	6	7	8
Усього							

Ідентифікаційний номер	Індивідуальний номер	Інвентарний номер	Кличка	Стать	Код породи	Порода	Дата народження	Вік	Кількість голів	Походження		Клас за бонітуванням
										Батько	Мати	
9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X

Комісія у складі голови _____ *посада, прізвище, ім'я, по батькові*
 і членів комісії _____ *посада, прізвище, ім'я, по батькові*
 призначена _____ провела вибракування тварин основного стада
 № і дата наказу (розпорядження, рішення) _____
 _____, закріплених за _____
вид і група тварин *прізвище, ім'я, по батькові*
 Причина вибракування _____
 Подальше призначення (використання) _____
 Голова комісії _____
 Члени комісії _____

Рис. 3. Акт на списання довгострокових біологічних активів тваринництва (вибраковка тварин)

снюється переважно за допомогою паперових форм первинних документів. Через це опрацювання первинних документів з обліку довгострокових та поточних біологічних активів є досить трудомістким для бухгалтерських та економічних підрозділів підприємств. На нашу думку, перспективним є напрям переведення первинних документів в електронну форму (із використанням форматів електронного обміну даних, що значно пришвидшить опрацювання первинних документів, зменшить кількість помилок та дасть змогу сформувати базу даних для проведення аналізу.

Висновки з проведеного дослідження. Документальне оформлення господарських операцій, пов'язаних із відображенням в обліку наявності та руху довгострокових та поточних біологічних активів свинарства має відображати в обліку не лише кількісно-вартісні показники, але й такі, що дадуть змогу відобразити інформацію про те, чи належать вони до племінних (генетичних) ресурсів та чи ідентифіковані, що, своєю чергою, забезпечить отримання повної, своєчасної та достовірної інформації для управлінського персоналу на всіх технологічних етапах виробництва продукції свинарства та забезпечить виконання вимог чинного законодавства. У процесі дослідження стану первинного обліку біологічних активів свинарства встановлено, що він потребує певних удосконалень та змін. Первинні документи, якими користується спеціалізовані свинарські підприємства, що мають у своєму розпорядженні племінні (генетичні) ресурси, недостатньо відображають інформацію стосовно їх ідентифікації. Враховуючи вищезазначене, було надано пропозиції, які сприятимуть покращанню контрольної-аналітичної функції обліку, сприятимуть раціональному документуванню господарських операцій у свинарських підприємствах, запобігатимуть зловживанням і викривленню інформації про наявні біологічні активи.

Застосування на практиці запропонованих пропозицій щодо документального оформлення господарських операцій прискорить оперативність обліку та знизить трудомісткість облікових робіт.

У подальшому наукові дослідження повинні бути направлені на вдосконалення інформаційних зв'язків між структурними підрозділами свинарських підприємств за допомогою первинних документів та усунення виявлених недоліків із метою недопущення втрат, зловживань, помилок, злочинів, пов'язаних з управлінням процесами виробництва продукції свинарства, яка отримується в процесі і трансформації біологічних активів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бухгалтерський облік в сільському господарстві в первинних документах і проводках / За ред. М.Ф. Огійчука та В.М. Пархоменка. – Х. : Фактор, 2008. – 480 с.
2. Технологія виробництва продукції свинарства : [підручник] / За заг. ред. М.П. Хоменка. – Вінниця : Нова Книга, 2009. – 336 с.
3. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV.
4. Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку : Наказ Міністерства фінансів України від 24 травня 1995 р. № 88.
5. Скрипник С.В. Рух довгострокових біологічних активів та їх документальне оформлення сільськогосподарськими підприємствами / С.В. Скрипник // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – Вип. 8(4). – С. 203–207.
6. Інструкція з обліку молодняка тварин, птиці та тварин на відгодівлі : Додаток до Наказу Міністерства сільського господарства і продовольства України від 15 січня 1997 р. № 7.
7. Методичні рекомендації щодо застосування спеціалізованих форм первинних документів з обліку довгострокових та поточних біологічних активів у сільськогосподарських підприємствах : Наказ Міністерства аграрної політики України від 21 лютого 2008 р. № 73.

РОЗДІЛ 10. МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ
ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІНА ПОРОЗІ ЧЕТВЕРТОЇ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ
ON THE EVE OF THE FOURTH INDUSTRIAL REVOLUTION

Четверта промислова революція продовжує Цифрову революцію і породжує різноманітні кіберфізичні системи. Її інновації супроводжуються креативною деструкцією майже в усіх галузях усіх країн світу. Зачіпаючи ринки праці, вона звужує середній клас і створює суспільні виклики. Людство відповідальне за інклюзивну відповідь на ці виклики. Така відповідь потребуватиме міжнародних довіри і співробітництва.

Ключові слова: промислова революція, кіберфізичні системи, середній клас, креативна деструкція, інформаційно-комунікаційні технології.

Четвертая промышленная революция продолжает Цифровую революцию и порождает разнообразные киберфизические системы. Ее инновации сопровождаются креативной деструкцией почти во всех отраслях всех стран мира. Касаясь рынков труда, она сужает средний класс и соз-

дает общественные вызовы. Человечество ответственно за инклюзивный ответ на эти вызовы. Такой ответ будет требовать международного доверия и сотрудничества. Ключевые слова: промышленная революция, киберфизические системы, средний класс, креативная деструкция, информационно-коммуникационные технологии.

The Fourth industrial revolution continues the Digital revolution and generates various cyber-physical systems. Its innovations are accompanied with creative destruction in almost all industries of all countries around the world. Affecting the labor markets, it narrows a middle class and creates social challenges. The humankind is responsible for inclusive response to these challenges. Such a response will need international trust and cooperation.

Key words: industrial revolution, cyber-physical systems, middle class, creative destruction, information and communication technologies.

УДК 519.8

Горбачук В.М.

д.ф.-м.н., старший науковий співробітник

Інститут кібернетики

імені В.М. Глушкова

Національної академії наук України

Постановка проблеми була визначена на Світовому економічному форумі (СЕФ) у Давосі (Швейцарія) у січні 2016 р. і полягає в тому, що людство дійшло до технологічної революції, яка безповоротно змінить наші способи життя, роботи і взаємостосунків. Ця революція буде особливою за своїми масштабом, сферою впливу та складністю. Не знаючи всіх наслідків революції, людство повинно відповідати на її виклики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій ґрунтується на порівняннях змісту спілкувань автора на двох визначних економічних форумах із 20-річним інтервалом: на Економічному форумі у Криніці-Здруй (Польща) у вересні 1996 р. і на Київському міжнародному економічному форумі у жовтні 2015 р. Спілкування стає дедалі глобальнішим завдяки швидкому поширенню інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). 9 листопада 2015 р. найвищу нагороду «Мислителі 50» у категорії «Цифрові мислителі» отримали Ерік Бриньолфссон (професор сім'ї Шуссель Массачусетського інституту технологій (MIT), директор Ініціативи MIT із цифрової економіки, директор Центру MIT з цифрового бізнесу) та Ендрю Макафі (співдиректор Ініціативи MIT із цифрової економіки, асоційований директор Центру MIT з цифрового бізнесу) за пояснення того, чому Четверта революція може вести до більшої нерівності, зачіпаючи ринки праці [1; 2]. Із заміною праці на автоматику по всій економіці результуюче витіснення працівників машинами може посилювати розрив між віддачею капі-

талу і віддачею праці. З іншого боку, теж можливо, що вивільнення працівників завдяки технологіям вестиме до результуючого збільшення безпечних робочих місць із високою винагородою.

Основна тема, за якою засновник і виконавчий голова СЕФ Клаус Шваб спілкувався з глобальними головними виконавчими директорами і старшими діловими керуючими, така: важко збагнути чи передбачити прискорення інновацій і швидкість руйнування традиційних галузей; інновації є джерелом постійних несподіванок, зокрема, для найбільш інформованих і контактних людей [3]. Авжеж, у всіх галузях є чітке свідчення того, що технології, які лежать в основі Четвертої промислової революції, мають сильний вплив на ділове середовище [4]. За офіційними даними Світової організації торгівлі, обсяг експорту телекомунікаційних, комп'ютерних та інформаційних послуг в Україні за 2011–2014 рр. зріс вдвічі, що підтвердило оцінки автора про перспективність таких послуг [5].

Постановка завдання. Мета статті полягає у розробці інтегрованої, всебічної та інклюзивної відповіді на виклики Четвертої промислової революції із залученням усіх учасників глобального світоустрою – від громадського і приватного секторів до наукової спільноти й громадянського суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перша промислова революція розпочалася у 1784 р., використовуючи водну і парову енергію для механізації виробництва через механічне виробниче устаткування. Друга промислова революція почалася

у 1870 р., застосовуючи розподіл праці, електрику й масове виробництво. Третя промислова революція триває з 1969 р. виходячи з науковомістких досягнень електроніки, ІКТ, автоматизованого виробництва. Сучасна Четверта промислова революція характерна поєднанням технологій, що розмиває кордони між фізичною, цифровою і біологічною сферами [6].

Сьогоднішні перетворення не лише продовжують Цифрову революцію, але й започатковують Четверту промислову революцію, особливу за своїми швидкістю, сферою впливу і системністю. Якщо попередні три революції розвивалися з лінійною чи поліноміальною швидкістю, то Четверта революція створення кіберфізичних систем розвивається експоненційно. Подібні системи привернули мою увагу, коли готуючись до співбесіди при вступі на факультет управління і прикладної математики і регулярно читаючи щотижневик «За рубежом», купив книгу Г. Сакмана «Решение задач в системе «человек – ЭВМ» [7]. Якщо зараз міжміський телефонний зв'язок є справою секунд, то тоді це було справою годин, оскільки потребувало поїздки до головного державного поштамту спочатку електропоїздом, а потім автобусом і метро. Зараз Четверта революція впливає майже на кожну галузь у кожній країні світу, а мрії наукової фантастики стають фактами економічної історії.

Стають необмеженими можливості мільярдів людей, зв'язаних мобільними пристроями з безпрецедентними обчислювальною потужністю, об'ємом пам'яті й доступом до знань. Усі ці можливості посилюватимуться поступаючими технологічними проривами у таких областях, як штучний інтелект (ШІ), робототехніка, Інтернет речей, автономні транспортні засоби, 3D-друк, нанотехнології, біотехнології, матеріалознавство, акумуляція енергії, квантові обчислення.

ШІ оточує нас всюди – від самокерованих автомобілів і дронів (Dynamic Remotely Operated Navigation Equipment (DRONE) – динамічне устаткування з дистанційно діючою навігацією) до віртуальних помічників і програмного забезпечення (ПЗ), які перекладають із мови на мову чи інвестують. У третьому тисячолітті відбувається швидкий розвиток ШІ, що приводиться в дію експоненційним зростанням обчислювальної потужності, наявністю величезних обсягів даних, ПЗ для винайдення нових ліків, алгоритмами передбачення наших смаків і уподобань. Водночас цифрові виробничі технології щоденно взаємодіють із біологічним світом: інженери, проєктувальники й архітектори комбінують комп'ютерне моделювання, виробництво домішок, інженерію матеріалів та синтетичну біологію для започаткування симбіозу між мікроорганізмами, нашими тілами, продуктами споживання та помешканнями.

Подібно до попередніх промислових революцій Четверта промислова революція має потенціал для підвищення глобальних рівнів доходів і поліпшення якості життя народів по всьому світу. Найбільше

виграють споживачі, здатні отримувати цифрові продукти і користуватися цифровим світом. Технології уможливили нові продукти і послуги, які збільшують ефективність і зручність особистого життя таких споживачів. Зараз можна дистанційно замовляти таксі, бронювати квиток на літак, купувати продукт, здійснювати платіж, слухати музику, дивитися фільм або брати участь у грі.

У майбутньому технологічні інновації також вестимуть до дива з боку пропозиції, з довгостроковими вигодами за ефективністю і продуктивністю. Витрати на доставку і зв'язок упадуть, логістика і глобальні ланцюги постачання стануть ефективнішими, вартість торгівлі знизиться, що відкриє нові ринки і стимулюватиме економічне зростання.

Сьогодні неможливо передбачати, який саме сценарій вивільнення працівників виникне напевне, але досвід показує, що найімовірніший сценарій – це деяка комбінація песимістичного й оптимістичного. Однак можна бути впевненим, що в майбутньому талант буде критичнішим фактором виробництва, ніж капітал. Це породжуватиме сегрегацію ринку праці на два полярні сегменти: сегмент низьких кваліфікацій із низькими зарплатами і сегмент високих кваліфікацій із високими зарплатами, що, своєю чергою, вестиме до загострення соціальної напруженості.

Четверта промислова революція є не лише ключовим економічним питанням, але й найважливішим соціальним питанням унаслідок нерівності доходів у зазначених сегментах. Найбільші вигоди від інновацій мають тенденцію надходити до провайдерів інтелектуального і фізичного капіталу – новаторів, акціонерів, інвесторів, – пояснюючи збільшення розриву у добробуті між представниками згаданих сегментів. Тому технологія є однією з основних причин того, чому доходи не зростають або спадають для більшості населення в країнах із високим середнім доходом: попит на висококваліфікованих працівників збільшується, а попит на працівників із меншою освітою і гіршими вміннями зменшується. Наслідок – ринок праці з підвищенням попиту на представників двох згаданих полярних сегментів і зниженням попиту на представників між цими сегментами.

Це допомагає пояснювати, чому багато працівників зневірюються у своїх реальних доходах, побоюються подальшого зниження власних таких доходів і доходів своїх нащадків. Це також допомагає пояснювати, чому середній клас у світі все більше зазнає постійного відчуття незадоволеності та несправедливості. Економіка, де все дістається переможцю, а середньому класу надається лише обмежений доступ, виявляє хиби і недуги демократії.

Невдоволення також може розпалюватися повсюдністю цифрових технологій і динамікою обміну інформацією через соціальні мережі. Понад 30% населення планети тепер використовує плат-

форми соціальних мереж для зв'язку, навчання і поширення інформації. В ідеальному світі ці взаємодії забезпечували б можливість міжкультурного порозуміння і злагодження. Однак ці взаємодії можуть також створювати і сіяти нереалістичні уявлення про те, у чому полягає успіх для людини чи групи людей, а також надавати можливості для поширення екстремістських ідей та ідеологій.

Із боку пропозиції у багатьох галузях упроваджуються нові технології, що створюють зовсім нові шляхи слугування існуючим потребам і суттєво змінюють існуючі ланцюги цінності галузі. Руйнування традиційних галузей також іде від спритних інноваційних конкурентів, які завдяки їхньому доступу до глобальних цифрових платформ для досліджень, розробок, маркетингу, продажів, дистрибуції можуть витіснити добре відомі наявні фірми швидше, ніж будь-коли, поліпшуючи якість, швидкість або ціну, з якими надається споживча цінність.

Із боку попиту також відбуваються великі зсуви з розвитком цифрової прозорості, залученням споживачів, нових зразків споживчої поведінки, яка все більше базується на доступі до мобільних мереж і даних. Ці зсуви у попиті змушують компанії підлаштовувати шляхи, якими вони проєктують, пропонують і постачають продукти та послуги.

Ключовий тренд – розробка платформ із підтримкою технологій, що поєднують попит і пропозицію для зміни існуючих галузевих структур. Такі платформи відповідають економіці попиту і поширення інформації. Ці технологічні платформи, що легко приводяться в дію через смартфон, збирають людей, активи і дані, створюючи, таким чином, нові шляхи споживання товарів і послуг у процесі користування смартфоном. Окрім того, ці платформи знижують бар'єри для індивідуумів і підприємств до створення багатства, змінюючи особисте і професійне середовище працівників. Підприємства з цими новими платформами швидко розповсюджуються на багато нових послуг – від прання до відвідування крамниць, від домашніх робіт до паркування, від масажу до подорожування.

Загалом, Четверта промислова революція впливає на підприємства чотирма основними шляхами: через споживчі очікування, поліпшення продуктів, колективні інновації, організаційні форми. Користувачі – споживачі чи підприємства – все більше стають в епіцентрі економіки, суть якої полягає у поліпшенні обслуговування користувачів. Міжнародною нормою став відомий вислів: «Клієнт завжди правий: коли не купує та особливо коли купує» [8, с. 211]. Більше того, фізичні продукти і послуги можна вдосконалювати цифровими спроможностями, підвищуючи їхню цінність. Нові технології сприяють збільшенню тривалості й стійкості активів, позаяк дані та аналітика змінюють форми утримання активів. Проте споживчі пізнання, базовані на даних послуги, основані на аналітиці оцінки активів, вимагають нових форм

співробітництва, зважаючи на швидкість інновацій і галузевих деструкцій у сучасному світі. Поява глобальних платформ та інших моделей нових підприємств означає, що варто переосмислювати роль талантів, культурних надбань, організаційних форм.

Теорію інновації та пов'язаної креативної деструкції обґрунтував Йозеф Шумпетер (1883–1950) [9]. Безумовним позитивом є відновлення в культурно-історичній пам'яті України імен таких всесвітньо відомих економістів, як Нобелівський лауреат 1971 р. Саймон Кузнець (1901–1985), міністр фінансів УНР Михайло Туган-Барановський (1865–1919), основоположник інноваційної теорії підприємництва Йозеф Шумпетер, автор відомого рівняння з підручників мікроекономіки Євген Слуцький (1880–1848) та ін. Про багатьох із них я вперше дізнався з книги, яку мені подарував іноземний академік НАН України Іван-Святослав Коропецький (1921–2012).

У 2000 р. ім'я основоположника теорії економічних циклів М. Туган-Барановського отримав Донецький національний університет економіки та торгівлі (зараз евакуйований до м. Кривий Ріг), що тоді сприяло суттєвому підвищенню оцінки активів України. Слід зазначити, що мій колега Юрій Бажал, декан факультету економічних наук Києво-Могилянської академії (КМА), у 2003 р. започаткував поїздки-семінари до місць життя і діяльності економіста М. Туган-Барановського та філософа Г. Сковороди за маршрутом Київ – Чорнухи – Лохвиця – Київ (подібні заходи завжди охоче фінансуються). Інститут кібернетики імені В.М. Глушкова НАН України висунув Ю. Бажала у складі групи інших науковців на здобуття Державної премії України 2012 р.

Щорічні Дні науки КМА, під час яких Ю. Бажал, член-кореспондент НАН України Михайло Михайлович (1956–2009), кандидати економічних наук Валерій Кузьменко, Ігор Макаренко та інші провідні вчені систематично викладали інноваційні теорії [10], вплинули на організацію з 2009 р. Шумпетерівських форумів у Чернівецькому національному університеті імені Ю. Федьковича, де в 1909–1911 рр. Й. Шумпетер розпочав свою кар'єру.

Однією з мотивацій Ю. Бажала є те, що Одеський національний економічний університет зберігає пам'ять про свого професора Миколу Бажала (1921–1984), батька Ю. Бажала. У 2011 р. за ініціативою професора Ю. Бажала у КМА відбулася міжнародна конференція, присвячена 110-річчю з дня народження С. Кузнеця. Восени 2013 р. ім'я С. Кузнеця отримав Харківський національний економічний університет.

Неухильний зсув від простого цифрування (Третьої промислової революції) до інновації, основаної на комбінаціях технологій (Четвертої промислової революції), змушує компанії переоцінювати свій спосіб ведення бізнесу. При цьому для компаній суть залишається незмінною: діловим лідерам і старшим керівникам треба розуміти

їхнє змінюване середовище, піддавати сумніву стереотипи своїх робочих команд, скрізь і всюди займатися інноваціями.

Коли фізичний, цифровий і біологічний світи продовжують зближуватися, нові технології і платформи все більше даватимуть громадянам змогу залучатися до урядів, виражати їхні думки, координувати свої зусилля й уникати нагляду з боку громадських влад. Водночас уряди діставатимуть нові технологічні потужності для збільшення свого контролю над населенням, базуючись на системах всеосяжного спостереження і здатностях керувати цифровою інфраструктурою. При цьому уряди все більше зіштовхуватимуться з тиском до зміни їхнього нинішнього підходу до залучення громадськості та розробки стратегій, бо центральна роль урядів у проведенні політики звужується внаслідок нових джерел конкуренції, перерозподілу і децентралізації влади, породженими новими технологіями.

Врешті-решт, здатність урядових систем і громадських влад до адаптації визначатиме їхнє виживання. Коли вони виявляться здатними скористатися світовою розривною зміною, налаштувавши свої структури до рівнів прозорості та ефективності, які дадуть їм змогу утримувати свою конкурентну перевагу, то вони витримуватимуть випробування часом. Коли вони не зможуть розвинутися, то стикатимуться з дедалі більшою скрутою.

Вищезазначене особливо стосується області регулювання. Нинішні системи громадської політики і прийняття рішень розвивалися з Другою промисловою революцією, коли особи, які приймають рішення (ОПР), мали час для вивчення окремого питання і розробки необхідної відповіді чи відповідні регуляторні рамки. Цілий процес прийняття рішень проектувався лінійним і механістичним способом із дотриманням ієрархічного підходу.

Однак такий підхід уже неможливий. Зважаючи на швидкий темп змін і широкий вплив Четвертої промислової революції, законодавці й регулятори стикаються з безпрецедентними викликами, до більшості з яких вони виявляються неготовими.

Тому законодавцям й регуляторам важко оберігати інтереси споживачів і громадськості в цілому, продовжуючи підтримку інноваційних і технологічних розробок, використовуючи настільки раціональне врядування, як і приватний сектор, та схилившись до конкурентної моделі реагування на розвиток ПЗ і ділових операцій загалом. Регулятори мають безперервно адаптуватися до нового швидко змінюваного середовища, постійно самовідроджуючись для того, щоб бути справді здатними розуміти об'єкт регулювання. Для цього урядам і регуляторним установам треба тісно співпрацювати з діловою і громадською спільнотою.

Четверта промислова революція також глибоко впливатиме на держави, уряди, природу національної і міжнародної безпеки, ймовірності та

сенси конфліктів. Історія ведення війн і укладання мирних договорів завжди була історією технологічних інновацій. Сучасні міждержавні конфлікти стають усе більше гібридними за своєю природою, поєднуючи традиційні методи бойових дій з елементами, раніше властивими учасникам, які не перебувають на державній або військовій службі. Відмінність між миром і війною, воюючою та невоюючою сторонами, насиллям і ненасиллям стає дедалі розмитішою: наприклад, важко відрізнити кібератаки від кібервійни.

Коли такі нові технології, як автономні чи біологічні озброєння, стає легше використовувати, то індивідууми чи їхні групи все більше наближатимуться до рівня здатності завдавати масованих ударів, яка вважалася винятковим привілеєм державних і військових служб. Ця нова вразливість вестиме до нових загроз. Водночас просування технологій створюватиме потенціал до зниження масштабу чи впливу насилля шляхом розвитку нових способів захисту, скажімо, більшої точності прицілювання.

Нарешті, Четверта промислова революція змінить не лише те, що ми робимо, але й те, хто ми є. Вона торкнеться нашої ідентичності та всіх пов'язаних із нею питань: нашого сенсу приватності, наших понять власності, наших моделей споживання, часу, який ми відводимо праці та відпочинку, способів просування особистої кар'єри, набуття вмінь, спілкування з людьми, підтримання стосунків. Ця революція вже торкається охорони здоров'я і тотального вимірювання особистих показників, що може вести до людської модифікації швидше, ніж ми уявляємо.

Неухильна інтеграція технологій у наше життя може знижувати деякі притаманні нам спроможності, скажімо, здібності до співчуття та кооперації. Наприклад, постійна залежність від наших смартфонів може позбавляти нас однієї з найважливіших у житті речей – часу перепочити, поміркувати та долучитися до змістовної розмови.

Один з найбільших викликів, висунутих новими ІКТ, – приватність. Ми інтуїтивно розуміємо, чому вона дуже важлива за умов, коли відстежування і поширення інформації про нас є невід'ємною частиною нового цифрового взаємопоєднання. Наступними роками лише посилюватимуться обговорення таких фундаментальних питань, як вплив втрати контролю над нашими даними на наше внутрішнє життя. Подібним чином революції у біотехнологіях і ШІ дають нові визначення того, що значить бути людиною, змінюють нинішні межі тривалості життя, рівня здоров'я, пізнавальних здібностей, фізичних спроможностей, змушуючи людей давати нові визначення людських етичних і моральних кордонів.

Технологія або спричинене нею руйнування традиційних галузей не є екзогенною силою, над якою люди не мають контролю. За спрямування

технологічного розвитку відповідають рішення людей: громадян, споживачів, інвесторів. Отже, ми маємо усвідомлювати ці наші можливості та повноваження, щоб формувати Четверту промислову революцію і направляти її на майбутнє, яке відбиває наші спільні цілі й цінності.

Для цього нам слід розвивати всебічний і глобально поширений погляд на те, як технологія впливає на наше життя і видозмінює наше економічне, соціальне, культурне і людське середовище. Зараз настав час як найбільших перспектив, так і найбільших потенційних небезпек. Однак сьогодні ОПР дуже часто потрапляють у пастку традиційного лінійного мислення, є занадто зануреними у численні кризи, що потребують уваги ОПР, звужуючи можливості ОПР для стратегічного мислення про чинники деструкції та інноваційне формування нашого майбутнього.

Висновки з проведеного дослідження. Усе зводиться до людей та їхніх цінностей. Потрібно формувати майбутнє, яке працює для всіх людей, просуваючи та озброюючи громадян новими технологіями. У своїй найбільш песимістичній і нелюдській формі Четверта промислова революція може мати потенціал роботизувати людство, позбавившись, таким чином, наших сердець і душ. Революція також може доповнювати найкращі людські якості – творчість, співчуття, дбайливість, – підвищуючи рівень колективної і моральної свідомості виходячи зі спільного бачення людської долі. Ніхто, крім нас, не буде відповідальним за наслі

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Brynjolfsson E., McAfee A. Race against machine: how the Digital Revolution is accelerating innovation, driving productivity, and irreversibly transforming employment and the economy. – Digital Frontier Press, 2011. – 98 p.
2. Brynjolfsson E., McAfee A. The second machine age: work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies. 1-st edition. – W.W.Norton and Company, 2014. – 320 p.
3. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution: what it means, how to respond // Foreign affairs. – 2015, December 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.foreignaffairs.com/articles/2015-12-12/fourth-industrial-revolution>
4. Gorbachuk W. Leaders of the Information Era // The Muskie quarterly. – 2002, Winter-Spring. – P. 5.
5. Горбачук В.М., Лещинська Л.В. Міжнародні інтеграційні процеси та вимірювання рівня піратства / В.М. Горбачук, Л.В. Лещинська // Актуальні питання міжнародних відносин. – 2012. – Вип. 109 (I). – С. 40–42.
6. Горбачук В.М. Методи індустріальної організації. Кейси та вправи. Економіка та організація виробництва. Економічна кібернетика. Економіка підприємства / В.М. Горбачук. – К.: А.С.К., 2010. – 224 с.
7. Сакман Г. Решение задач в системе «человек – ЭВМ» / Г. Сакман. – М.: Мир, 1973. – 352 с.
8. Горбачук В. Макроекономічні методи: теорії та застосування / В. Горбачук. – К.: Київ, 2000. – 271 с.
9. Шумпетер Й. Капіталізм, соціалізм і демократія / Й. Шумпетер. – К.: Основи, 1995. – 528 с.
10. Бажал Ю.М. Економічна теорія технологічних змін / Ю.М. Бажал. – К.: Заповіт, 1996. – 240 с.

АНАЛІЗ ТА РОЗВИТОК ЕВОЛЮЦІЙНИХ МОДЕЛЕЙ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ ПОПУЛЯЦІЙ ПІДПРИЄМСТВ

ANALYSIS AND DEVELOPMENT EVOLUTIONARY LIFECYCLE MODEL POPULATIONS ENTERPRISES

Статтю присвячено питанням аналізу та дослідженню моделей життєвого циклу популяції підприємств як еволюційної економічної системи. Розглянуто підходи до моделювання еволюційного циклу популяцій із позицій процесу їх динамічної зміни у фазовому просторі, що дає змогу виявити еволюційні області стійкості (атрактори), визначити тип поведінки, виявити еволюційні області кризи та біфуркації, прогнозувати параметри впливу для переходу системи з одного стійкого стану в інший (від одного аттрактора до іншого) з урахуванням синергетичного ефекту M&A.

Ключові слова: життєвий цикл, популяція підприємств, еволюційна модель, відкрита система, аттрактори, біологічні цикли, біфуркація, фазовий портрет, синергія, експлерент, патієнт, віолент, комутант.

Статья посвящена вопросам анализа и исследования моделей жизненного цикла популяции предприятий как эволюционной экономической системы. Рассмотрены подходы к моделированию эволюционного цикла популяции с позиций процесса их динамического изменения в фазовом пространстве, что позволяет выявить эволюционные области устойчивости (аттракторы), определить тип поведения, выявить эво-

люционные области кризиса и бифуркации, прогнозировать параметры воздействия для перехода системы из одного устойчивого состояния в другой (от одного аттрактора к другому) с учетом синергетического эффекта M&A.

Ключевые слова: жизненный цикл, популяция предприятий, эволюционная модель, открытая система, аттракторы, биологические циклы, бифуркация, фазовый портрет, синергия, эксплерент, пациент, виолент, коммутант.

Article is devoted to analysis and research models life cycle populations enterprises as evolutionary economic system. In the article the approaches to modeling the evolutionary cycle of populations from the standpoint of the process of dynamic change in the phase space that reveals the evolutionary stability region (Attractors), determine the type of treatment, identify evolutionary area crisis and bifurcation forecast parameters influence to transition from one stable state to another (from one attractor to another) considering synergies M & A.

Key words: life cycle, enterprise population, evolutionary model, open system, attractor, biological cycles, bifurcation, phase portrait, synergy, eksplerent, patiyent, violentyev, commutator.

УДК 330.342.3: 330.46

Бадер Омар Ахмад Далайін

аспірант кафедри інформаційних систем в економіці

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Постановка проблеми. Одним з основних понять, на якому базується еволюційна теорія, є поняття життєвого циклу популяцій підприємств (ЖЦП). Це поняття широко використовується в економіці та застосовується для наочного подання розвитку в часі галузі, технології, підприємства, товару, інновації тощо. ЖЦП характеризується послідовною зміною стадій: зародження й зростання, розквіту, стабільного існування, ліквідації.

Теорія ЖЦП дає змогу проаналізувати можливі сценарії розвитку підприємства, визначити різні проблеми, які виникають упродовж всього періоду його існування, й оцінити діяльність підприємства в цілому. Також модель ЖЦП прогнозує виникнення критичних ситуацій, а отже, дає можливість підготуватися до них належним чином.

В економічній теорії існує кілька концепцій підприємства, які описують його виникнення, діяльність та ліквідацію й акцентують увагу на тих чи інших особливостях підприємства як об'єкта дослідження.

В еволюційній теорії [1] підприємство розглядається як один з об'єктів системи, яку можна порівняти з біологічною популяцією. Поведінка підприємства обумовлена еволюційними реакціями на вплив ділового, адміністративного та технологічного середовища. У процесі функціонування підприємства та його взаємодії з іншими суб'єктами господарювання

формується відповідні традиції та виробляються процедури прийняття рішень, певні правила реагування на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища. Характерним для еволюційної концепції є системне уявлення про підприємство як подвійний об'єкт: з одного боку, підприємство є членом ділової спільноти (популяції) і повною мірою перебуває під впливом її еволюції, з іншого – йому притаманні власні традиції у визначенні напрямів діяльності, обсягів і пропорцій залучення ресурсів.

У такій ситуації важливим завданням є не лише визначення того, на якому етапі розвитку перебуває ЖЦП підприємства у біфуркаційних періодах та біологічних циклах, але й потенціал його розвитку, що допоможе в прийнятті ефективних управлінських рішень у процесі розробки і реалізації змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Моделі ЖЦП описують організаційне зростання, яке слідує якомусь зразку, що знаходиться в прямій аналогії з біологічними циклами життя. Теорія ЖЦП на відміну від багатьох інших моделей дає можливість побачити динаміку підприємства, яка дає змогу робити висновки про своєчасність тих або інших управлінських рішень.

Проте необхідно відзначити, що моделі ЖЦП передбачають лише момент, коли закінчується один цикл і коли повинен розпочатися інший. Такі передбачення обґрунтовані на деяких теоретич-

них закономірностях, тоді як життєва практика таких закономірностей не передбачає. Дослідженню ЖЦП присвячені моделі: «Рушійні сили зростання» (А. Даунс, 1967 р.), «Управлінська участь» (Г. Ліппітт і У. Шмідт, 1967 р.), «Органічний еволюційний розвиток» (Б. Лівехуд, 1969 р.), «Стратегія і структура» (Б. Скотт, 1971 р.), «Етапи розвитку і кризи зростання організації» (Л. Грейнер, 1972 р.), «Ментальність членів організації» (У. Торберт, 1974 р.), «Функціональні проблеми» (Ф. Ліден, 1975 р.), «Організаційна структура» (Д. Кац і Р. Кан, 1978 р.), «Теорія життєвих циклів організації» (І. Адізес, 1979 р.), «Зовнішній соціальний контроль, структура роботи і відношення з навколишнім середовищем» (Дж. Кимберлі, 1979 р.), «Траєкторії розвитку організації» (Д. Міллер і П. Фрізен, 1983 р.), «Інтеграційна модель» (Р. Куїнн і До. Камерон, 1983 р.), «Модель життєвого циклу організації» (Е.М. Коротков, 2003 р.), «Життєві цикли організації» (Д. Лестер, Дж. Парнелл, А. Каррагер, 2003 р.), «Модель організаційного розвитку» (Ю.Д. Мироненко, А.Д. Тереханов, 2004 р.), «Життєвий шлях організації в бізнесі із соціокультурної точки зору» (Є. Ємельянов і С. Поварніцина, 2006 р.), «Життєвий цикл підприємства» (Дж. Агароні, Х. Фальк, Н. Ієхуда, 2006 р.)

Ці моделі визначають серію стадій розвитку, через які підприємство проходить у часі. На відміну від еволюційних моделей циклу життя популярний перехід між стадіями розвитку залежить не тільки від часу, але й від інших параметрів. Це означає, що можливі різні послідовності проходження стадій розвитку.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення й оцінка існуючого теоретико-методологічного та практичного досвіду основних напрямів розвитку моделей життєвого циклу, виявлення еволюційних біфуркаційних механізмів управління змінами на стадіях життєвого циклу популярній підприємств.

Викладення основного матеріалу. Концепція життєвих циклів організації склалася в управлінській теорії в 60-ті роки ХХ в. Різні автори роблять акцент на різному складі унікальних характеристик кожної стадії їх моделі. Представлення підприємства як відкритої системи, що активно взаємодіє із зовнішнім середовищем, дало змогу припустити, що головні передумови успішної діяльності знаходяться не всередині підприємства, а поза ним.

Одна з найраніших моделей А. Даунса виникла на прикладі урядових комітетів. У цілому ця модель представляє розвиток урядових підприємств від установлення обґрунтованості їх існування до інновацій і розширення, а згодом до формалізації і контролю. А. Даунс запропонував три основні стадії зростання і розвитку підприємства: боротьба за автономію, стрімке зростання, уповільнення.

Дослідники Г. Ліппітт і У. Шмідт розробили одну з перших моделей життєвих циклів підприємства, що працює в приватному секторі, та запропонували три стадії розвитку підприємства: народження, юність, зрілість.

Ф. Ліден визнав, що на різних стадіях свого розвитку підприємства мають проблеми, що заважають нормальному функціонуванню, та запропонував чотири стадії розвитку підприємства.

Структура підприємства, на думку дослідників Д. Кац і Р. Кан, є відображенням змін, що відбуваються в підприємстві залежно від стадії її розвитку. Виходячи з цього, розглядаються три основні стадії розвитку підприємства: стадія простих систем, стійка стадія підприємства, стадія розробки структур.

Дж. Кимберлі стверджує, що перша розпізнана стадія виникає ще до фактичного створення підприємства. На цій стадії відбувається вибудовування ресурсів і формування майбутньої ідеології. Все це призводить до переходу на другу стадію розвитку, що включає вибір «головних схем переміщення». Третя стадія включає формування ідентичності. На четвертій стадії правила стають жорсткішими, структура – формалізованою, підприємства – консервативніші і передбачливі у відповідь на тиск зовнішнього середовища.

Р. Куїнн і Д. Камерон запропонували узагальнювальний варіант моделі. Основний акцент розвитку вони роблять на ефективності діяльності підприємства і її критеріях на чотирьох стадіях.

Модель Д. Міллера і П. Фрізена [2; 3] визначає стадії розвитку через чотири параметри: стратегію, структуру, організаційне середовище і стиль ухвалення рішень. Основні стадії життєвого циклу організації включають: створення (народження), зростання, зрілість, занепад. Авторами розроблені критерії для визначення, на якій стадії розвитку перебуває організація, одним із них є рівень продажів.

Д. Лестер, Дж. Парнелл, А. Каррагер, розробили емпіричну шкалу для вимірювання стадій ЖЦП, за допомогою якої можна передбачити зміну характеристик організації під час переходу з однієї стадії життєвого циклу на іншу [4].

Ю.Д. Мироненко та А.К. Тереханов пропонують лінійну модель, виділяючи п'ять рівнів організаційного розвитку компанії, це: реалізована бізнес-ідея; структуризація (формалізація бізнес-структур і раціональне управління функціями); раціональне управління процесами (оптимізація процесів бізнесу); раціональне управління потенціалом компанії; раціональне управління нематеріальними активами підприємства [5]. Проте ця модель описує розвиток системи управління, а не організації в цілому.

Є. Ємельянов і С. Поварніцина виділяють чотири макроетапи життєвого циклу організаційного розвитку, для кожного з яких характерна певна система взаємостосунків між співробітниками.

ками, організацією і зовнішнім середовищем [6]: тусовка, механізація, внутрішнє підприємництво, управління якістю.

У дослідженні Дж. Агароні, Х. Фалька і Н. Ісхуди з посиланням на підхід, що склався в рамках теорії життєвого циклу підприємства, виділено чотири основні стадії розвитку. При цьому наголошується, що головні відмінності в тенденціях розвитку підприємства на різних стадіях полягають у таких характеристиках, як ступінь невизначеності, з якою стикається компанія, структура активів і наявність можливостей для здійснення інвестицій [7].

І. Адізес припустив, що динаміка організаційного розвитку подібно до функціонування більшості фізичних, біологічних і соціальних систем носить циклічний характер. Цю ідею він заклав в основу теорії життєвих циклів організації [8]. Модель І. Адізеса є еволюційною, розглядає вказаний процес як якийсь аналог процесів у розвитку біологічного організму. Процес представляється як природний, поетапний і запрограмований, такий, що передбачає неминуче і поетапне проходження підприємства в ході розвитку низки обов'язкових стадій. Згідно з моделлю І. Адізеса, у процесі життєдіяльності організації можна виділити дев'ять закономірних послідовних етапів: виходжування, дитинство, юність, розквіт, стабілізація, аристократизм, рання бюрократизація, пізня бюрократизація, ліквідація.

Модель Л. Грейнера [9; 10] ґрунтується на одному з основних постулатів еволюційної теорії. У ній представлений розвиток системи керування компанією у вигляді декількох послідовних стадій

стабільності й криз між ними. При цьому кожній фазі зіставлені відмінні риси криз і напрями пошуку рішень щодо подолання недоліків кожного етапу.

Л. Грейнер послідовно виділяє п'ять стадій еволюції і революції на життєвому шляху популяції: зростання через креативність, зростання через директивне керівництво, зростання через делегування, зростання через координацію, зростання через співпрацю.

Еволюційне моделювання життєвого циклу популяцій підприємств у фазовому просторі дає змогу виявити еволюційні області стійкості (атрактори), визначити тип поведіння, виявити еволюційні області кризи – біфуркації, в яких подальший розвиток системи прогнозувати складно, розрахувати параметри впливу для переходу системи з одного стійкого стану в інший (від одного атрактора до іншого) тощо.

Графічна інтерпретація стадій життєвого циклу популяцій підприємств за еволюційною траєкторією у фазовому просторі представлена на рис. 1.

У представленому тривимірному фазовому портреті життєвий цикл повторює траєкторію еволюції співтовариств популяцій рослин, емпірично отриману біологом Дж. Граймом у припущенні про існування трьох основних типів екологічних стратегій поведіння (відповідних реакцій рослин на зміни зовнішнього середовища) та «моделі життєвого циклу організації» (Е.М. Коротков, 2003 р.). На нашу думку, стадії розвитку ЖЦП проходять у біфуркаційних періодах та циклах.

Згідно з принципами самоорганізації, структура соціально-економічної системи першою набуває змін у точці біфуркації, за нею відбуваються зміни

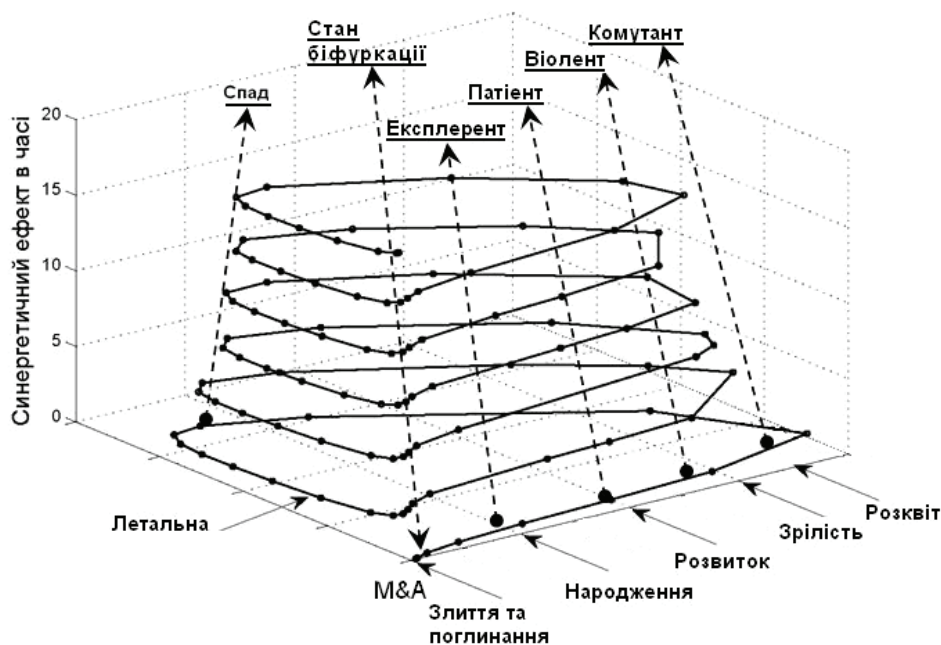

Рис. 1. Тривимірний фазовий портрет життєвого циклу розвитку популяції підприємства

Джерело: розроблено автором

зв'язків елементів системи, їх функціонування та поведінки в цілому. В еволюційний добіфуркаційний період розвитку структура національного господарства забезпечує стабільність популяції, стійкість, гасячи флуктуації, що виникають усередині і походять із зовнішнього середовища.

У добіфуркаційний період, або період системної стійкості, працюють адаптаційні механізми зміни внутрішнього системного порядку, коли організаційні дії сильніші за самоорганізацію. Вплив організації і самоорганізації на збереження внутрішньої стабільності може варіюватися залежно від різних причин. Соціальні зміни носитимуть локальний характер і не торкаються загальносистемних параметрів. Основні механізми, що реалізують зміни, – адаптивні механізми негативного зворотного зв'язку.

Перша стадія добіфуркаційного періоду є експлерентною. (від лат. *explere* – наповнювати) для рослин низької потужності, але які здатні швидко захоплювати вільні ресурси у стабільних місцепроживаннях у період, коли ресурси виявляються тимчасово незатребуваними іншими видами.

Експлерент – фірма-новатор, що свідомо йде на великий ризик, при цьому отримання максимального прибутку від продажу нових товарів і технологій залежить від обдарованості інтелектуалів, що працюють у фірмі, та їх незвичайних, плідних ідей. Стадія характеризується народженням підприємства і формуванням його первинної структури.

Самоорганізація системи на першій стадії добіфуркаційного періоду пов'язана зі здатністю до самовідтворення та відновлення втрачених елементів та підсистем, тобто до аутопойєзису. Аутопойєзис, притаманний природним та біологічним системам, також проявляється в системах соціально-економічних, оскільки ядром цих систем є людина.

Друга стадія добіфуркаційного періоду – патієнтна (від лат. *patiens* – терплячий): рослини перемагають у боротьбі за існування завдяки своїй витривалості. Л.Г. Раменський (1938 р.), якому належить термін, образно називав їх «верблюдами рослинного світу». Триваюче збільшення щільності популяції фірм настільки обмежує доступність ресурсу, що на перший план виходить ефективність його використання – стрес-толерантна стратегія. Перехід від однієї стратегії поведінки фірм на певному ринку в іншій відбувається поступово, тому реально спостерігаються змішані (вторинні) типи стратегій, підприємство завойовує який-небудь сегмент ринку, зміцнює свої ринкові позиції, виробляє конкурентні стратегії стає «гравцем на нішах».

Третя стадія добіфуркаційного періоду розвитку підприємства – віолентна (від лат. *violens* – шалений). Віолент – рослина з особливим типом стратегії поведінки, що вимагає для свого розвитку стабільних умов середовища, багатого ресурсами, яка відрізняється низькою продуктивністю і високою

конкурентною здатністю. У цей період підприємство досягає зрілого стану, стійкого положення на ринку. Конкурентоспроможність його висока, воно відчуває себе упевнено. Це етап вироблення структури. Підприємство збільшує випуск продукції і розширює ринок надання послуг. Керівники виявляють нові можливості розвитку. Структура підприємства стає більш комплексною і відпрацьованою. Механізм ухвалення рішень децентралізований.

Перша стадія біфуркаційного періоду – комутант (від лат. *commutator* – пристосовний). Вона є станом підприємства в період занепаду, старіння, коли найбільш значущі параметри життєдіяльності помітно погіршуються, а розвиток, що розуміється як подальше вдосконалення, втрачає сенс, заходить у безвихідь. На цій стадії доцільно змінити стратегію розвитку підприємства. У результаті конкуренції, ринку підприємство, що скорочується, стикається із зменшенням попиту на свою продукцію або послуги. Керівники шукають шляхи утримання ринків і використання нових можливостей. Збільшується потреба в працівниках, особливо найбільш цінних спеціальностей. Число конфліктів нерідко збільшується. До керівництва приходять нові люди, що роблять спроби стримати тенденцію до занепаду. Механізм вироблення й ухвалення рішень централізований.

Друга стадія біфуркаційного періоду – деструкція. Вона характеризується деструктуризацією підприємства, припиненням його існування в колишньому вигляді. Частина підприємств популяції розпадаються у зв'язку з неможливістю їх ефективного функціонування, на частині підприємств відбуваються процеси M&A, диверсифікація з глибокою зміною профілю діяльності і повною або частковою заміною колишніх технологічних процесів, а також зміною персоналу. Остання стадія не обов'язково повинна завершуватися ліквідацією організації, за можливе вважається її відродження або перетворення (розквіт).

У точці біфуркації відбувається перехід системи від області тяжіння одного атрактора до іншого. Атрактором може бути і стан нової рівноваги. Спектр можливих аттракторів, а отже, і спектр можливих нових станів (нових громадських порядків), задається глибинною суттю соціальної системи, а вибір одного з можливих варіантів пов'язаний із випадковою флуктуацією (незначних подій, соціальних дій окремих людей). У міру віддалення від точки біфуркації деякі популяції починають нарощувати організаційний каркас, виникають зразки нової структури. Атрактивні структури, задаючи порядок самоорганізації, знайшовши організаційну опору, продовжують існувати, доки через зовнішні і внутрішні зміни параметрів, що управляють, а разом із ними й ентропійні показники, знову не досягнуть граничних станів. Такий сценарій розвитку динаміки популяцій підприємств вважаємо циклічним.

Перша стадія після біфуркаційного періоду, або періоду виникнення впорядкованості, коли виникаючий порядок носить характер самоорганізації, виникає в результаті спонтанного дрейфу популяції до нового атрактивного стану.

Популяція знаходиться у стадії становлення, формується новий ЖЦП. Розвиваються процеси попереднього етапу можливого злиття та поглинання M&A (англ. *Mergers & Acquisitions*), формується нова місія підприємства. Одним з основних мотивів M&A є прагнення отримати синергетичний ефект. У цьому разі він виявляється в нарощуванні вартості активів, розуміючи під цим здатність створювати вартість, яка перевищує сепаративну вартість компанії, що поглинається, за рахунок використання активів обох компаній.

Будь-яка з описаних можливостей реалізується проходженням популяції через точку біфуркації, спричиненої флуктуаціями, в якій система набуває нестійкості. Точка біфуркації являє собою переломний, критичний момент у розвитку популяції, в якому вона здійснює вибір шляху, це точка розгалуження варіантів подальшого розвитку.

Синергетичний ефект нелінійних взаємодій сприяє накопиченню нових властивостей популяції, які підсилюють певні процеси, що під впливом флуктуацій починають діяти і визначають траєкторію змін. Характер поведінки популяції зумовлює реалізацію більшою мірою стійких форм розвитку. Згідно із цим, менш життєздатні форми розвитку схильні до руйнації.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, еволюція життєвого циклу популяцій підприємств відповідає таким основним принципам.

1) Ефект синергії свідчить, що властивості і можливості організації як єдиного цілого перевищують суму властивостей і можливостей її окремих елементів, що обумовлено їх взаємодоповненням, взаємопідтримкою, взаємовпливом. У результаті еволюції збільшуються потенційні можливості елементів та потенціалу підприємства в цілому.

2) Еволюційність полягає в тому, що будь-яке підприємство в рамках свого життєвого циклу послідовно проходить стадії добіфуркаційного, біфуркаційного, післябіфуркаційного періодів. Завдання керівництва полягає в максимальному продовженні першої, відстрочення другої, і скороченні третьої фаз.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Далайін Б.О.А., Іванченко Г.Ф. Еволюційна теорія та проблеми моделювання процесів управління підприємством / Б.О.А. Далайін, Г.Ф. Іванченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – Вип. 8. – Ч. 3. – С. 224–228.
2. Miller D. Organizations : A Quantum View / D. Miller, P. Friesen, H. Mintzberg. – Prentice Hall, 1984. – P. 68–86.
3. Miller D. A Longitudinal Study of the Corporate Life Cycle / D. Miller, P. Friesen // Management Science. – 1984. – Vol. 30. – № 10. – P. 1161–1183.
4. Lester D. L. Organizational Life Cycle : A Five-Stage Empirical Scale / D. L. Lester, J. A. Parnell, A. Carraher // The International of Organizational Analysis. – 2003. – Vol. 11. – № 4. – P. 339–354.
5. Мироненко Ю.Д. Роль стратегического управления компанией в ее организационном развитии / Ю.Д. Мироненко, А.К. Тереханов // Корпоративные системы. – 2004. – № 5. – С. 5–11.
6. Емельянов Е.Н. Жизненный цикл организационного развития / Е.Н. Емельянов, С.Е. Поварницына // Организационное развитие. – 2006. – № 2. – С. 16.
7. Жизненный цикл малого предприятия / Г. Ермилова, А. Закусина, А. Литвак [и др.] ; под общ. ред. А.А. Шамрая. – М. : Либеральная миссия, 2010. – 244 с.
8. Адизес И. Управление жизненным циклом корпорации / И. Адизес ; пер. с англ. под науч. ред. А.Г. Сеферяна. – СПб. : Питер, 2007. – 384 с.
9. Грейнер Л. Эволюция и революция в процессе роста организаций / Л. Грейнер // Вестник С.-Петербур. ун-та. Серия 8: Менеджмент. – 2002. – № 4. – С. 76–92.
10. Grainer L. Evolution and Revolution as Organizations Grow / L. Grainer // Harvard Business Review. – 1998. – May-June. – P. 58.

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ СУЧАСНИХ КОРПОРАТИВНИХ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИХ СИСТЕМ У ДІЯЛЬНОСТІ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНОЇ КОМПАНІЇ

EFFICIENCY ESTIMATION OF MODERN CORPORATE INFORMATION-ANALYTICAL SYSTEMS IN TELECOMMUNICATION COMPANY'S ACTIVITY

УДК 33.65

Васильєва Т.П.

студентка

Одеський національний політехнічний університет

Клепікова О.А.

к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій

Одеський національний політехнічний університет

У статті розглянуто сучасні корпоративні інформаційно-аналітичні системи на прикладі OSS/BSS-рішень. Побудовано імітаційну модель для оцінки економічної ефективності основних показників діяльності телекомунікаційної компанії. Проаналізовано діяльність корпоративних інформаційно-аналітичних систем (OSS/BSS) для забезпечення зростання і стійкості, управління ініціативами виходу на ринок і збільшення доходу телекомунікаційної компанії.

Ключові слова: OSS/BSS-рішення, телекомунікаційна компанія, корпоративна інформаційно-аналітична система, імітаційна модель.

В статье рассмотрены современные корпоративные информационно-аналитические системы на примере OSS/BSS-решений. Построена имитационная модель для оценки экономической эффективности основных показателей деятельности телекоммуникационной компании. Проанализирована деятельность корпоративных

информационно-аналитических систем (OSS/BSS) для обеспечения роста и устойчивости, управления инициативами выхода на рынок и увеличения дохода телекоммуникационной компании.

Ключевые слова: OSS/BSS-решения, телекоммуникационная компания, корпоративная информационно-аналитическая система, имитационная модель.

The article discusses modern corporate information-analytical systems on the example of OSS/BSS-solutions. There was built simulation model to evaluate the economic efficiency of basic indicators of telecommunication company's activity. The activity of corporate information-analytical systems (OSS/BSS) was analyzed to enable growth and sustainability, manage initiatives for entrance to the market and increase the income of telecommunication company.

Key words: OSS/BSS-solutions, telecommunication company, corporate information-analytical system, simulation model.

Постановка проблеми. В умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій виникає необхідність використання прогресивних інформаційно-аналітичних систем підтримки прийняття управлінських рішень, потужних інформаційних ресурсних центрів, комплексних систем обробки й аналізу. В останні роки ринок рішень класу OSS/BSS у світі розвивається дуже швидкими темпами. І якщо всього кілька років тому вітчизняні оператори зв'язку і провайдери послуг із певною часткою обережності відносились до питання про запровадження у свою інфраструктуру систем підтримки бізнесу й операційної діяльності, то сьогодні більшість розуміє, що без подібних систем компанія навряд чи зможе вийти переможцем у жорсткій конкурентній боротьбі на сучасному ринку інфокомунікаційних послуг. Відреагувавши на швидке зростання попиту, свої IT-рішення в області систем OSS і BSS пропонують десятки різноманітних компаній починаючи від транснаціональних корпорацій і закінчуючи невеликими компаніями, що займаються вузьким колом завдань [3, с. 259].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням аналізу та дослідження сучасних корпоративних інформаційно-аналітичних систем присвячено роботи науковців: Г.Г. Асєєва, Є.П. Бочарова, В.В. Євдокимова, Ф.Ф. Бутинця, В.П. Завгороднього, В.Б. Лібермана та ін.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз сучасних корпоративних інформаційно-аналітичних систем на прикладі OSS/BSS-рішень, побу-

дова імітаційної моделі для оцінки економічної ефективності діяльності типової телекомунікаційної компанії.

Вклад основного матеріалу дослідження.

У цілому OSS/BSS-рішення призначені для комплексної автоматизації операційної діяльності телекомунікаційних компаній у рамках бізнес-процесів, послуг і функцій управління. Виділяють два типи систем:

– OSS (системи підтримки експлуатації) – системи, що відповідають за взаємодію з телекомунікаційним середовищем: мережами електрозв'язку, комутаційним обладнанням, АТС, апаратними комплексами забезпечення зв'язку, призначеними для підтримки експлуатації телекомунікаційних систем підприємства зв'язку;

– BSS (системи підтримки бізнесу) – системи, що забезпечують підтримку ділових процесів телекомунікаційних операторів, передусім направлених на взаємодію з абонентами.

Сучасні OSS/BSS-системи містять безліч модулів (класів) і підсистем, спрямованих на вирішення різних бізнес-завдань. Поєднання різних класів із корпоративними інформаційними системами (CRM, HelpDesk, ERP) забезпечує необхідну функціональність для вирішення конкретних питань.

OSS об'єднує декілька підкласів систем:

– модуль Fraud Management, що забезпечує виявлення, запобігання і захист від несанкціонованого доступу до ресурсів оператора на основі проведеного аналізу;

– модуль Fault Management & Trouble Ticketing, який дає змогу ефективно управляти планами робіт щодо усунення несправностей, а також оптимізувати роботу персоналу. За оцінками експертів, упровадження систем такого класу дає змогу істотно зменшити Total Cost Ownership (сукупну вартість володіння).

Крім перерахованих класів, у сучасну OSS/BSS-систему входить безліч інших модулів: рішення для управління інвентаризацією (Inventory Management), що дають змогу автоматизувати планування поповнення запасів і забезпечити наочність, строгий контроль та облік однойменних ресурсів телекомунікаційної компанії; рішення для управління продуктивністю (Performance Management), призначені для оптимізації роботи телекомунікаційної мережі; рішення SIEM (Security Information and Event Management), що забезпечують збір та обробку даних від засобів інформаційної безпеки, а також низка інших систем. Окрім того, в OSS/BSS-рішеннях є модулі для управління замовленнями (Order Management), а також аналітичні класи для планування і розвитку послуг (Network & Service Provisioning Management) і широко відомі WorkFlow-системи, призначені для управління територіально-розподіленими командами співробітників. Засоби WorkFlow Management забезпечують також моніторинг і складання аналітичних звітів у режимі реального часу. Системи OSS, як правило, взаємодіють із різного роду аналітичними рішеннями класу, наприклад Business Intelligence, для того щоб дати зведену картину того, як функціонування IT або телекому позначається на конкретному бізнес-процесі. BSS-рішення включають [1, с. 230]:

- білінгові системи;
- системи агрегації білінгових даних (Customer Care Back Office);

- системи розрахунку дилерських комісій;
- системи електронної комерції;
- інтеграційні платформи (Сервісну шину підприємства);
- планування ресурсів підприємств (ERP);
- управління відносинами з клієнтами (CRM);
- управління бізнес-процесами (BPM);
- каталог сервісів;
- B2B-портал.

Ці рішення показують, що саме необхідно змінити в інфраструктурі, щоб оптимізувати діяльність підприємства, і допомагають оцінити, наскільки якісні послуги надані кінцевому споживачу.

Ринок постачальників OSS/BSS-систем досить динамічний, на ньому присутня безліч гравців. Це як IT-гіганти (Hewlett-Packard, IBM), так і компанії, що спеціалізуються винятково на цьому ринку. За оцінками аналітиків, найбільш поширені OSS/BSS-рішення таких виробників: Hewlett Packard, Alcatel-Lucent, IBM (Tivoli), Amdocs (Cramer), Comarch, Oracle (MetaSolv), NetCracker Technology, Асоціація CBOSS, SITRONICS (FORIS NG), Agilent Technologies, Naumen, Telecordia та ін. Проте для багатьох найбільших IT-компаній рішення цього класу не є пріоритетним напрямом ведення бізнесу, вони орієнтовані передусім на його диверсифікацію і надання замовнику найбільш повного спектра послуг. Нерідко подібні системи тісно інтегровані з іншими продуктами постачальника і мають суттєві обмеження щодо функціональності в разі, коли потрібна тонка настройка для вирішення індивідуальних завдань. Водночас невеликі компанії пропонують продукти зі значно ширшими можливостями щодо індивідуальної настройки і володіють істотно меншою вартістю, ніж рішення всесвітньо відомих виробників [6].

Кожного року компанія Gartner, що займається консалтингом і дослідженнями винятково

Рис. 1. «Магічний квадрант» OSS-систем [5]

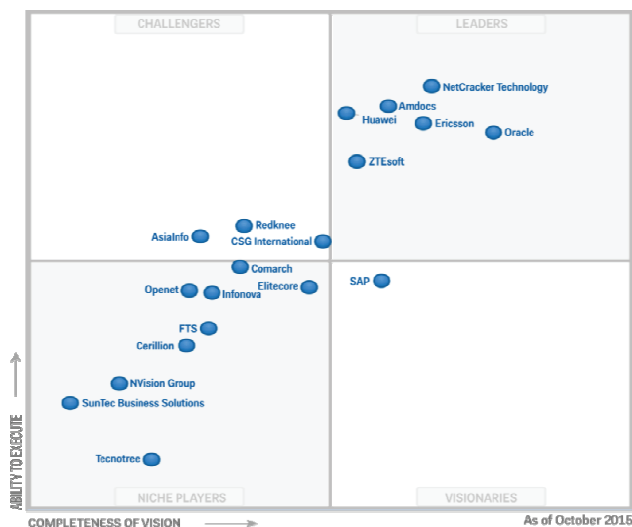

Рис. 2. «Магічний квадрант» інтегрованих систем управління доходами і взаємозв'язками з клієнтами [4]

в ІТ-сфері, створює «магічні квадранти», що відображають стан гравців на ринку. У рейтингу вказуються дві лінійні шкали: повнота бачення (completeness of vision) і здатність реалізації (ability to execute). З урахуванням цих критеріїв вендорів поділяють на чотири групи. Належність до групи лідерів, за визначенням Gartner, указує на те, що компанія володіє високою рентабельністю, демонструє зростання прибутку, присутня на більшості великих ринків і пропонує передові функціональні можливості, дотримуючись основних принципів і нових тенденцій на ринку. Нижче зображений рейтинг ІТ-компаній за 2015 р. у номінаціях [4; 5]:

1) «Системи підтримки операцій» (OSS), які включають у себе комплексні рішення з обліку ресурсів, управління замовленнями і каталогом, системи надання та активації послуг абонентам, забезпечення якості обслуговування (рис. 1);

2) «Інтегровані системи управління доходами і взаємозв'язками з клієнтами», що охоплюють білінгові системи, управління платежами і тарифікацією, системи самообслуговування і підтримки клієнтів, а також аналітику (рис. 2).

Одним із головних джерел інформації для формування квадрантів є ґрунтовні клієнтські відгуки про результати реалізованих проектів. Компанії, які впроваджують OSS/BSS-системи, беруть на себе велику відповідальність, адже, вони, налаштовуючи процеси, безпосередньо зачіпають прибуток оператора зв'язку: одна помилка в системі (швидкість оформлення нових заявок на підключення Інтернету, точність розташування кабельної інфраструктури, доступність інженера для виїзду до абонента) – і замовник отримує мільйонний збиток.

Окрім вибору постачальника, велике значення має вибір системного інтегратора, що реалізує проект у компанії. Впровадження OSS/BSS – досить

складний і ресурсомісткий процес, що вимагає, крім істотних капіталовкладень, ще й обов'язкового навчання персоналу. До того ж варто відзначити, що ефект від упровадження OSS/BSS, як і під час використання ERP-системи, проявляється лише в середньо- і довгостроковій перспективах.

Єдиною константою в телекомунікаційній галузі є попит клієнта на послуги за найбільш конкурентоспроможними цінами. Крім того, гравці галузі змушені зосереджуватися на постійних технологічних інноваціях, тоді як нові учасники ринку ще більше ускладнюють його динаміку. Всі ці проблеми вимагають кращої оптимізації активів.

Для дослідження та аналізу впливу від упровадження корпоративних інформаційно-аналітичних систем на економічні показники телекомунікаційної компанії на прикладі OSS/BSS була побудована імітаційна модель (рис. 3).

Імітаційна модель дає змогу:

- проводити експерименти з моделями складних систем, досліджувати їх у часі;
- відповісти на запитання, які виникають на початкових стадіях проектування систем, уникнувши застосування методу спроб і помилок, пов'язаного зі значними витратами;
- прогнозувати поведінку системи в майбутньому, екстраполюючи на моделі результати випробувань;
- заздалегідь створювати для користувачів стандартні підпрограми, що можуть використовуватися в будь-якій імітаційній моделі [2 с. 226; 7, с. 183].

Вихідними даними моделі є:

- зростання долі нових послуг (графічна функція);
- доля конкурентів (графічна функція);
- відсоток змінних (30%) та постійних (15%) витрат.

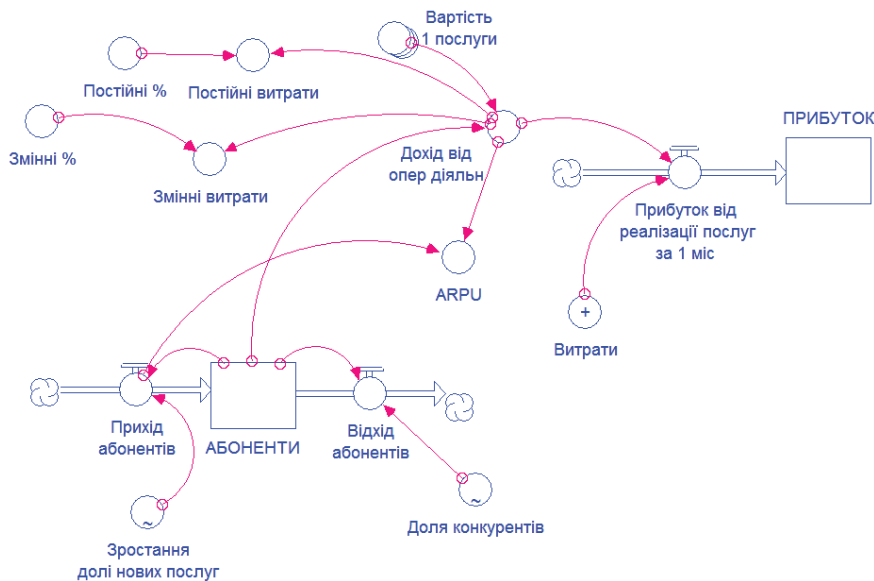

Рис. 3. Імітаційна модель з основними економічними показниками

Основні економічні показники компанії

Months	Дохід від опер. діяльн.	ARPU	Прибуток від реалізації	Витрати	ПРИБУТОК
Initial	1140000,00	4,75		513000,00	0,00
1	2269740,00	2375,00	627000,00	1021383,00	627000,00
2	2228884,68	1583,33	1248357,00	1002998,11	1875357,00
3	2179849,22	1187,50	1225886,57	980932,15	3101243,57
4	2155870,88	950,00	1198917,07	970141,89	4300160,64
5	2117065,20	791,67	1185728,98	952679,34	5485889,62
6	2087426,29	678,57	1164385,86	939341,83	6650275,48
7	2081164,01	593,75	1148084,46	936523,80	7798359,94
8	2087407,50	527,78	1144640,20	939333,38	8943000,15
9	2089494,81	791,67	1148074,13	940272,71	10091074,27
10	2083226,42	1187,50	1149222,20	937451,89	11240296,47
11	2064477,39	2375,00	1145774,53	929014,82	12386071,00
12	2035574,70	678,57	1135462,56	916008,62	13521533,57

Основними змінними в моделі є:

- дохід від операційної діяльності;
- ARPU (середня виручка одного користувача);
- витрати (сума постійних та змінних);
- прибуток від реалізації послуг за один місяць;
- прибуток (загальний).

Результати прогону моделі зображені в табл. 1, 2.

Період моделювання становить 12 місяців.

Таблиця 1

Динаміка поведінки абонентів телекомунікаційної компанії

Months	Прихід абонентів	Абоненти	Відхід абонентів
1	20020,00	39820,00	200,00
2	79,64	39103,24	796,40
3	117,31	38242,97	977,58
4	152,97	37822,30	673,64
5	189,11	37141,49	869,91
6	222,85	36621,51	742,83
7	256,35	36611,65	386,22
8	292,09	36621,18	182,56
9	329,59	36657,81	292,97
10	219,95	36547,83	329,92
11	146,19	36218,90	475,12
12	72,44	35711,84	579,50

Висновки з проведеного дослідження. Корпоративні інформаційно-аналітичні системи (OSS/BSS) забезпечують зростання і стійкість, щоб допомогти постачальникам послуг управляти ініціативами виходу на ринок і збільшити дохід. Такі рішення дають змогу розширювати пакет послуг, забезпечують експлуатаційну ефективність і маневреність для провайдерів телекомунікаційних послуг. Незважаючи на всі перераховані складності і на те, що OSS/BSS-система не приносить безпосереднього доходу, її спрямованість на більш ефективну експлуатацію телекомунікаційних мереж призводить до мінімізації витрат. Також OSS/BSS-системи дають змогу мінімізувати витрати на експлуатацію мережі за рахунок використання хмарних технологій із Big Data і водночас зберегти показник ARPU. Підвищення значення ARPU можливе за рахунок продажу додаткових послуг оператора зв'язку конкретним абонентам та за рахунок використання різноманітних каналів просування.

плату за телекомунікаційних мереж призводить до мінімізації витрат. Також OSS/BSS-системи дають змогу мінімізувати витрати на експлуатацію мережі за рахунок використання хмарних технологій із Big Data і водночас зберегти показник ARPU. Підвищення значення ARPU можливе за рахунок продажу додаткових послуг оператора зв'язку конкретним абонентам та за рахунок використання різноманітних каналів просування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Євдокимов В.В. Корпоративні інформаційні системи: проблеми впровадження та аналіз ефективності / В.В. Євдокимов // Наукові праці КНТУ. – 2009. – № 16. – С. 227–235.
2. Клепікова О.А. Комплексний підхід до тестування імітаційних моделей складних економічних систем / О.А. Клепікова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2014. – Вип. 5(4). – С. 224–228.
3. Клепікова О.А. Сучасні технології моделювання бізнес-процесів підприємства / О.А. Клепікова // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія «Економічна». – 2014. – № 4 – С. 257–263.
4. Magic Quadrant for Integrated Revenue and Customer Management for CSPs [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.gartner.com/doc/3152918/magic-quadrant-integrated-revenue-customer>.
5. Magic Quadrant for Operations Support Systems [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.gartner.com/doc/3153824/magic-quadrant-operations-support-systems>
6. Связь:OSS/BSS – следующая остановка после биллинга и CRM [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.cnews.ru/articles/svyaz_ossbss_sleduyushchaya_ostanovka.
7. Соколовська З.М. Прикладні моделі системної динаміки : [монографія] / З.М. Соколовська, О.А. Клепікова. – Одеса : Астропринт, 2015. – 308 с.

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ВАГОВИХ КОЕФІЦІЄНТІВ ІНТЕГРАЛЬНИХ ІНДЕКСІВ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

APPROACHES TO DEFINITION THE WEIGHTS INTEGRAL INDICES OF ECONOMIC SECURITY OF THE NATIONAL ECONOMY

У статті розглянуто основні науково-практичні підходи до визначення вагових коефіцієнтів, що характеризують складні економічні системи і використовуються для визначення агрегованих індексів, зокрема в задачах оцінювання економічної безпеки національної економіки. Обґрунтовано основні позитивні наслідки та недоліки використання методу головних компонент та методу експертного опитування під час знаходження вагових індексів економічної безпеки.

Ключові слова: інтегральний індекс, економічна безпека національної економіки, метод головних компонент, експертний метод, вагові коефіцієнти.

В статье рассмотрены основные научно-практические подходы к определению весовых коэффициентов, которые характеризуют сложные экономические системы и используются для определения агрегированных индексов, в том числе в задачах оценивания экономической безопасности национальной

экономики. Обоснованы основные позитивные и отрицательные последствия использования метода главных компонент и метода экспертных оценок при расчете весовых индексов экономической безопасности.

Ключевые слова: интегральный индекс, экономическая безопасность национальной экономики, метод главных компонент, экспертный метод, весовые коэффициенты.

The article describes the main theoretical and practical approaches to determining the weighting factors which characterize the complex economic system and are used to determine the aggregate indices, including the problems of estimation of economic security of the national economy. The author substantiated the main positive and negative consequences of the use of principal component analysis and a method of expert estimations in calculating the weight of economic security indices.

Key words: integral index of economic security of the national economy, the principal component analysis, expert method, weights.

УДК 303.725.23; 338.24.

Тимошенко О.В.

к.е.н., доцент, докторант

Національна академія управління

Коцюбівська К.І.

к.т.н., доцент кафедри

комп'ютерних наук

Київський національний університет

культури і мистецтв

Постановка проблеми. Економічна безпека національної економіки як невід'ємна складова частина національної безпеки має досить розгалужену структуру [1], і водночас її можна розглядати як достатньо замкнену систему, яка має свою внутрішню та вертикальну будову. Багатогранність категорії «економічна безпека національної економіки» обумовлює підвищений інтерес і різноманітність науково-методичних підходів до оцінювання її інтегрального рівня в цілому та в розрізі основних функціональних складників, які в підсумку направлені адекватно ідентифікувати її стан та виявити найбільш вагомні фактори впливу з метою розробки ефективних регуляторних засад її зміцнення.

Під час знаходження агрегованого індексу економічної безпеки національної економіки, який характеризується сукупністю первинних показників, постає завдання формування вагових коефіцієнтів впливовості, оскільки функціональні складники не завжди мають однакову значимість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади оцінювання рівня економічної безпеки національної економіки широко актуалізуються в наукових роботах відомих учених-економістів, таких як: А. Абалкін, О. Власюк, В. Геєць, В. Горбулін, М. Єрмошенко, В. Мунтіян, С. Пирожков, А. Сухоруков, Ю. Харазішвілі, О. Черняк, Н. Юрків та ін. Економіко-математичні методи оцінювання рівня економічної безпеки, зокрема науково-практичні підходи до визначення вагових коефіцієнтів первинних показників із подальшою верифікацією їх на

інтегральний індекс, висвітлені такими вченими, як: І. Башинська, Р. Волощук, Б. Грабовецький, Д. Корнілов, Т. Котенко, Е. Крупнова, М. Медиковський, Д. Митяков.

Незважаючи на наявність значного масиву теоретико-методологічних і практичних напрацювань, проблематика оцінювання рівня економічної безпеки в контексті обґрунтованого підходу до розрахунку вагових коефіцієнтів потребує подальших досліджень з урахуванням нової економічної реальності.

Постановка завдання. Метою роботи є аналіз та систематизація науково-практичних підходів до визначення вагових коефіцієнтів первинних показників із подальшою верифікацією їх на інтегральний індекс економічної безпеки національної економіки для визначення найефективнішого методу для конкретної задачі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процедура визначення вагових коефіцієнтів може здійснюватися як із використанням об'єктивних методів (переважно економіко-математичних та статистичних), так і за суб'єктивним методом (експертного опитування), кожен з яких має свої переваги та суттєві недоліки [2]. Проаналізуємо особливості застосування основних підходів до визначення вагових коефіцієнтів інтегральних індексів економічної безпеки національної економіки.

Так, серед якісних методів дослідження особливо увагу заслуговують експертні методи, в основі яких лежить використання думки фахівця (експерта) [3] й які визначаються відносно нескладною технологією проведення та багатоваріант-

ністю сфери застосування. Використання експертів як джерел інформації про майбутній розвиток досліджуваного процесу ґрунтується на гіпотезі наявності бодай у частині провідних спеціалістів конкретної області глибоких і професійних знань щодо шляхів розв'язання досліджуваної проблематики [4]. Даний метод заснований на частковому інтуїтивному припущенні розвитку досліджуваних питань без їх конкретної формалізації, що дає можливість формувати наближені кількісні оцінки.

Алгоритм проведення експертного опитування та обробки результатів експертизи повинен містити такі невід'ємні кроки:

- постановка завдання, окреслення мети дослідження та її логічне формулювання;
- встановлення відповідальної особи та координатора проведення експертизи;
- встановлення групи експертів із числа провідних та компетентних фахівців у галузі дослідження та поставлених завдань;
- розробка анкети з чітко окресленим колом питань та варіантами відповідей як за пріоритетністю, так і за бальною шкалою;
- економіко-статистична обробка експертного опитування (при цьому експертиза може бути проведена у декілька етапів);
- аналіз результатів експертних оцінок та достовірність проведення анкетування.

У контексті поставленого автором завдання основною метою проведення експертного опитування є встановлення вагових коефіцієнтів першого та другого порядків для інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки національного економіки. Чіткість окресленого завдання є неодмінною умовою успішного проведення експертизи.

У межах даного дослідження проблема відбору експертів займала найбільший обсяг часу, оскільки якість і достовірність результатів експертного анкетування залежить від компетентності та фаховості представників експертної групи, крім того, важливим завданням є досягнення узгодженості думок експертів. Найбільш простою є методика оцінки відносних коефіцієнтів компетентності за результатами висловлювань спеціалістів про склад експертної групи. Під час використання такої методики низка спеціалістів пропонують висловити свою думку про залучення експертів у групу для вирішення певної проблеми. Після проведення декількох етапів такого опитування можна скласти повний список кандидатів в експерти. За результатами проведеного опитування складають матрицю, елементами якої є змінні x_{ij} . Причому $x_{ij} = 1$, якщо j -й експерт назвав i -го експерта та $x_{ij} = 0$, якщо j -й експерт не назвав i -го експерта. Причому кожен експерт може включати або не включати себе в експертну групу. За даними матриці обчислюються коефіцієнти компетентності як відносна вага експертів:

$$k_i = \frac{\sum_{j=1}^m x_{ij}}{\sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^m x_{ij}} \quad (i = \overline{1, m}), \quad (1)$$

де k_i – коефіцієнт компетентності i -го експерта, m – кількість експертів (розмірність матриці).

Коефіцієнти компетентності нормовані, тому їх сума дорівнює 1. Зміст коефіцієнтів компетентності, обчислених за даними таблиці $\|x_{i,j}\|$, полягає в тому, що обчислюється кількість голосів, відданих за i -го експерта, та ділиться на загальну суму всіх голосів [5].

Ураховуючи окреслену складність формування експертної групи, на першому етапі експертизи координатором було залучено понад 200 потенційних фахівців-експертів (методом «сніжної грудки»), тоді як на другому етапі опитування до експертної групи увійшли тільки 30 (не погоджувалися давати відповіді за відсутності часу, за недостатнього рівня професіоналізму в даній проблематиці тощо), які становили репрезентативну вибірку сукупності. Для кожного експерта прораховувався рівень компетентності на основі таких критеріїв: освіта (кандидат наук – 3 бали, доктор наук – 4 бали, доктор наук, професор – 5 балів); фаховість у сфері економічної безпеки національної економіки (є спеціалістом – 3 бали, опосередковано – 2 бали); досвід роботи у подібних експертизах (брав участь – 3 бали, не брав участь – 0 балів). При цьому максимально можлива сума балів дорівнювала 11, за цих обставин експерт отримував компетентність на рівні 1.

Анкета експертного опитування повинна містити коло окреслених питань, які повинні бути складені за певною структурно-логічною схемою та алгоритмом від складних до простих, від широких до вузьких. Для встановлення вагових коефіцієнтів оцінювання інтегрального рівня економічної безпеки та її функціональних складників експертам було запропоновано дати відповіді на такі питання:

- проранжуйте за мірою пріоритетності важливість впливу окремих функціональних складників на інтегральний показник економічної безпеки держави від 1 до 9 (1 – даний показник має найменший вплив; 9 – пріоритетність у контексті впливу даного показника на економічну безпеку максимальна);
- проаналізуйте за попереднім методом (мірою пріоритетності) вплив функціональних складників на макроекономічний (фінансовий, продовольчий, зовнішньоекономічний, інвестиційно-інноваційний, енергетичний, виробничий, соціально-демографічний, екологічний) складник інтегрального показника економічної безпеки держави (1 – даний показник має найменший вплив; 9–20 – пріоритетність максимальна).

Існують такі методи обробки експертних опитувань: метод, що базується на основі використання показника варіації, метод апіорного ранжування, метод середньоарифметичних величин (є найбільш розповсюдженим і застосовується в усіх країнах), метод застосування окремих ігрових концепцій під час оцінювання групових рішень із використанням інструментарію кореляційного аналізу, зокрема рангової кореляції, метод попарних порівнянь, метод безпосередньої оцінки, метод адаптивної оцінки тощо із обов'язковим розрахунком достовірності оцінок експертів з урахуванням узгодженості думок експертів.

Визначення узгодженості оцінок експертів необхідне для підтвердження вірності гіпотези про те, що експертну оцінку можна використовувати для визначення важливості певних параметрів, що використовуються в дослідженні та можуть відіграти важливу роль у прогнозуванні.

Оцінка узгодженості експертних думок виконується шляхом обчислення кількісної міри, що характеризує ступінь близькості індивідуальних думок [6].

Матеріали, отримані в результаті опитування експертів шляхом анкетування, являють собою сукупність оцінок відносної важливості, присвоєних експертом кожному з порівнювальних параметрів. Для обробки матеріалів, отриманих у результаті експертної оцінки, використовують такі позначення:

m – кількість експертів, які прийняли участь в анкетуванні;

n – кількість об'єктів, які оцінюються;

C_{ij} – оцінка відносної важливості (у балах) i -м експертом j -го об'єкту.

Показники узагальненої думки можна отримати такими методами [7]. Перший метод – це середнє арифметичне значення величини M_j оцінки, яка визначається для кожного з об'єктів, що порівнюються:

$$M_j = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m C_{ij}. \quad (2)$$

Чим більше значення M_j , тим важливішим є j -й об'єкт, за думкою експертів.

Другий спосіб – це сума рангів оцінок S_j , які отримані j -м об'єктом:

$$S_j = \sum_{i=1}^m R_{ij}, \quad (3)$$

де R_{ij} – ранг оцінки i -м експертом j -го об'єкта. Під час отримання узагальненої думки таким методом найбільш важливими варто вважати об'єкти, які характеризуються найменшим значенням S_j .

Відомі такі показники степені узгодженості думок експертів, як коефіцієнт варіації V_j та коефіцієнт конкордації W [7]. Коефіцієнт варіації V_j оцінок, отриманих j -м об'єктом, характеризує варіативність, яка визначається відношенням середнього квадратичного відхилення до середнього арифметичного значення оцінки об'єкта. Коефіцієнт варіації обчислюють так:

- обчислюється дисперсія D_j оцінок, отриманих j -м об'єктом:

$$D_j = \frac{1}{m_j - 1} \sum_{i=1}^{m_j} (C_{ij} - M_j)^2; \quad (4)$$

- обчислюється середнє квадратичне відхилення оцінок, отриманих j -м об'єктом:

$$\sigma_j = \sqrt{D_j}; \quad (5)$$

- визначається коефіцієнт варіації оцінок, отриманих j -м об'єктом:

$$V_j = \frac{\sigma_j}{M_j}. \quad (6)$$

Коефіцієнт варіації V_j визначається для кожного з об'єктів та характеризує ступінь узгодженості думок експертів відносно важливості j -го об'єкту. Чим менше значення V_j , тим вищий ступінь узгодженості думок експертів. Прийнятним є значення коефіцієнту не більше 0,25.

Для характеристики ступеню узгодженості оцінок, наданих різними експертами визначеній кількості об'єктів, використовується коефіцієнт конкордації [8]. Коефіцієнт конкордації W є показником ступеню узгодженості думок експертів про відносну важливість сукупності всіх запропонованих для порівняння об'єктів. Для обчислення коефіцієнту конкордації необхідно визначити середнє арифметичне сум рангів оцінок для всіх об'єктів:

$$S_i = \sum_{j=1}^m C_{ij}. \quad (7)$$

Під час розрахунку сумарної колективної оцінки також важливо врахувати компетентність кожного з експертів. Коефіцієнт компетентності кожного з експертів оцінювався за шкалою від 0 до 1. Обчислення цих коефіцієнтів дає змогу не тільки переглянути склад експертної групи, але й скорегувати оцінки колективної думки експертної групи. В останньому випадку, наприклад, середня колективна оцінка буде дорівнювати:

$$S_i = \sum_{j=1}^m \lambda_j C_{ij}, \quad (8)$$

де λ_j – коефіцієнт компетентності j -го експерта.

Визначаємо оцінку дисперсії за формулою:

$$D = \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (S_i - \bar{S})^2, \quad (9)$$

де n – кількість об'єктів, що порівнюються; S – оцінка математичного сподівання, яка дорівнює:

$$\bar{S} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n S_i, \quad (10)$$

Визначається коефіцієнт значущості (або ваговий коефіцієнт) кожного фактору, встановленого в цілому по групі експертів за формулою:

$$K_i = \frac{2(mn - S_i)}{mn(n-1)}, \quad (11)$$

Дисперсійний коефіцієнт конкордації визначається як відношення оцінки дисперсії до максимального значення цієї оцінки:

$$W = \frac{D}{D_{\max}}, \quad (12)$$

Коефіцієнт конкордації змінюється від нуля до одиниці, оскільки $0 \leq D \leq D_{\max}$.

Максимальне значення дисперсії дорівнює:

$$D_{\max} = \frac{m^2(n^3 - n)}{12(n-1)}. \quad (13)$$

Якщо ввести позначення:

$$R = \sum_{i=1}^n \left(\sum_{j=1}^m S_{ij} - \bar{S} \right)^2, \quad (14)$$

тоді оцінка дисперсії може бути представлена у вигляді:

$$D = \frac{R}{(n-1)}, \quad (15)$$

а коефіцієнт конкордації обчислюватиметься за виразом:

$$W = \frac{12R}{m^2(n^3 - n)}. \quad (16)$$

Отримана формула визначає коефіцієнт конкордації, коли відсутні зв'язані ранги, тобто оцінка кожного експерта для різних критеріїв не повторюється, що було однією з умов під час проведення анкетування.

Коефіцієнт конкордації може приймати значення від 0 до 1. За повної узгодженості думок експертів $W = 1$. Прийнятним є значення коефіцієнта не менше 0,75. Рівень узгодженості думок експертів за обчисленим коефіцієнтом конкордації W відображено в табл. 1.

Таблиця 1

Значення коефіцієнту конкордації W

Назва показника	Коефіцієнт конкордації W
1. Макроекономічний показник	0,77
2. Продовольчий складник	0,761
3. Виробничий складник	0,8
4. Енергетичний складник	0,793
5. Соціально-демографічний показник	0,902
6. Фінансовий складник	0,932
7. Зовнішньоекономічний показник	0,77
8. Інвестиційно-інноваційний показник	0,856
9. Показник екологічної сталості	0,925

Обчислення коефіцієнтів конкордації показали, що достатньо висока узгодженість думок експертів спостерігається за показником інвестиційно-інноваційного ($W = 0,856$), соціально-демографічного ($W = 0,902$), екологічного складників ($W = 0,925$), найвищої узгодженості експерти досягли під час оцінювання фінансового складника ($W = 0,932$).

Оскільки розрахунок вагових коефіцієнтів за методом експертних оцінок вносить вагу суб'єктивізму під час комплексного оцінювання рівня економічної безпеки національної економіки, доцільним також є врахування методу головних компонент. Якщо під час дослідження наявна макроекономічна модель із факторними озна-

ками – основними субіндексами економічної безпеки, найбільш ефективним та точним є застосування методу чутливості. Такий підхід дає змогу уточнити вагові коефіцієнти в кожному окремому періоді, що є більш адекватним реальній економіці, але він більш складний. Метод головних компонент є також достатньо розповсюдженим і застосовується як Державною службою статистики, так і фахівцями Міністерства економічного розвитку та торгівлі України. За допомогою даного методу вагові коефіцієнти дорівнюють коефіцієнтам еластичності побудованих кореляційно-регресійних залежностей. Метод головних компонент також не позбавлений недоліків, оскільки вагові коефіцієнти потрібно постійно уточнювати та перерахувати, враховуючи динамічність системи економічної безпеки.

Визначення вагових коефіцієнтів за методом головних компонент автором здійснено за допомогою спеціалізованого програмного продукту MathCAD, який дає можливість автоматизовано проводити економіко-математичні розрахунки, розв'язувати задачі автоматизації та лінійного програмування. Основна ідея методу головних компонент полягає у зменшенні розмірності сукупності даних, що складаються з великої кількості взаємопов'язаних змінних за максимально можливого збереження варіації всередині сукупності даних. Це досягається шляхом переходу до нової сукупності змінних, тобто основних компонентів, які не є взаємопов'язаними і упорядковані таким чином, що декілька перших змінних зберігають більшість інформації, яка міститься у початкових змінних. Отже, більшість інформації, яку несли у собі змінні початкової сукупності, зберігається у змінних, що входять до нової сукупності. Простір головних компонент ортогональний. Математична модель методу головних компонент базується на логічному припущенні, що значення множини взаємозалежних ознак породжують деякий загальний результат. Вирішення поставленої задачі методом головних компонент зводиться до поетапного перетворення матриці вихідних даних X [9] (рис. 1)

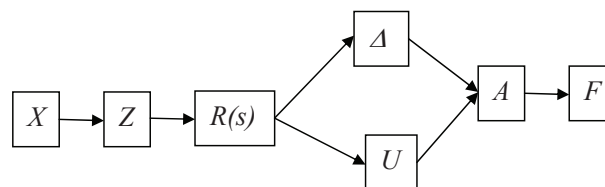

Рис. 1. Схематичне зображення математичних перетворень

На рис. 1 позначення: X – матриця вихідних даних розмірністю $m \times n$ (m – кількість параметрів, які оцінюються, n – кількість експертів у групі); Z – матриця центрованих і нормованих значень ознак; R – матриця парних кореляцій; Δ – діагональна матриця власних (характеристичних) чисел; A – матриця факторного відображення, її елементи α_{ij} – вагові коефіцієнти. Спочатку A має розмірність

$n \times n$ – по кількості елементарних ознак X_j , потім в аналізі залишається r найбільш вагомих компонент ($r \leq n$). Обчислюють матрицю A по відомим даним матриці власних чисел Δ і нормованих власних векторах U за формулою $A = U \times \Delta/2$. F – матриця значень головних компонент розмірності $r \times m$. Аби виявити спільну інформацію в наших факторах, проведено аналіз основних компонентів.

На прикладі показника макроекономічної безпеки виконаємо перетворення дев'яти вхідних факторів на дев'ятьох незалежних основних компонентів факторів, які міститимуть такий самий обсяг інформації. Потім відберемо лише декілька нових факторів, дані про які характеризуються найбільшою мінливістю. Внесок параметру темпу приросту ВВП в сумарну дисперсію становить 43,1%, рівня безробіття – 23,4%, відношення обсягу ВВП за ПКС на особу в країні до середнього значення в країнах ЄС – 16,4%. Разом три компоненти пояснюють 82,9% сумарної варіації. Ці фактори відповідають за найбільшу частину сумарної дисперсії, тому обираємо їх для подальшого аналізу.

Отже, нами виділено найбільш вагомі фактори впливу на субіндекси економічної безпеки та встановлено їх вагові коефіцієнти. Результати розрахунків у розрізі макроекономічної безпеки національної економіки представлено в табл. 2.

Таблиця 2

Вагові коефіцієнти індексів макроекономічної безпеки за методом головних компонент і експертним методом

Назва показника і його сутність	МГК, вагові	Експертний метод
Розмір економіки країни, % до ВВП країн ЄС-28	0,012	0,102
Відношення обсягу ВВП на одну особу в країні до середнього значення в країнах ЄС-28, %	0,018	0,110
Відношення обсягу ВВП за ПКС на особу в країні до середнього значення в країнах ЄС-28, %	0,164	0,150
ВВП на душу населення, дол. США	0,032	0,140
ВВП на душу населення за ПКС, дол. США	0,014	0,085
Рівень тінізації економіки, % ВВП	0,056	0,110
Сальдо поточного рахунку платіжного балансу країни, % ВВП	0,039	0,095
Рівень безробіття, %	0,234	0,105
Темп приросту ВВП, %	0,431	0,103

Як видно із представлених даних, метод експертних оцінок щодо встановлення вагових коефіцієнтів дав дещо інші результати (так, ваговий

коефіцієнт темпів приросту ВВП за методом головних компонент дорівнює 0,431, тоді як за експертним методом – 0,103), що потребуватиме подальшого узгодження отриманих результатів у межах поставленої задачі.

На рис. 2. графічно представлено ранжування інтегрального індексу економічної безпеки національної економіки за експертним методом.

Запропоновані науково-практичні підходи до визначення вагових коефіцієнтів та розрахунок інтегрального рівня економічної безпеки національної економіки створюють можливість порівнювати в одному масштабі динаміку агрегованого індексу з пороговими значеннями, оцінити рівень економічної безпеки України як кінцевий результат соціально-економічного розвитку.

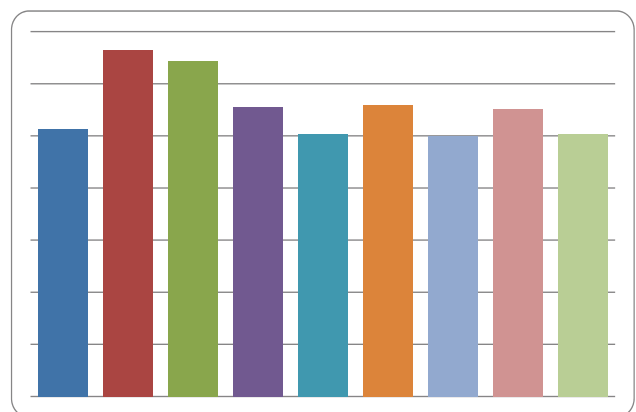

Рис. 2. Ранжування інтегрального індексу економічної безпеки національної економіки за експертним методом (1 – макроекономічна, 2 – продовольча, 3 – виробнича, 4 – енергетична, 5 – соціально-демографічна, 6 – фінансова, 7 – зовнішньоекономічна, 8 – інвестиційно-інноваційна, 9 – екологічна)

Висновки з проведеного дослідження. Визначення вагових коефіцієнтів функціональних складників економічної безпеки національної економіки в цілому та в розрізі основних індикаторів (субіндексів) другого порядку є вкрай важливим завданням, оскільки є невід’ємним кроком та підґрунтям для розробки методики комплексного інтегрального оцінювання економічної безпеки на міждержавному рівні. Результати діагностичних оцінок дадуть змогу сформулювати основні гіпотези щодо впливу функціональних складових на інтегральний рівень економічної безпеки та виявити ті, які суттєво перешкоджають створенню внутрішнього та зовнішнього безпекового простору України. Оскільки метод експертного анкетування носить частку суб’єктивізму, рекомендуємо застосовувати для визначення вагомості коефіцієнтів як метод експертних оцінок, так і інструментарій кореляційного аналізу (зокрема, метод головних компонент), що дасть змогу найбільш точно сформулювати пріоритетність та вагомість індикаторів економічної безпеки національної економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Белоусова І.А. Економічна безпека як складова національної безпеки України / І.А. Белоусова // Економічний часопис-XXI. – 2010. – № 5–6. – С. 14–18.
2. Волощук Р.В. Порівняльний аналіз підходів до визначення вагових коефіцієнтів інтегральних індексів стану складних систем / Р.В. Волощук // Індуктивне моделювання складних систем. – 2013. – Вип. 5. – С. 151–165 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Imss_2013_5_29
3. Башинська І.О. Використання методу експертних оцінок в економічних розрахунках / І.О. Башинська // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 7. – С. 408–412.
4. Грабовецький Б.Є. Методи експертних оцінок: теорія, методологія, напрямки використання : [монографія] / Б.Є. Грабовецький. – Вінниця : ВНТУ, 2010. – 171 с.
5. Елтаренко Е.А., Крупнова Е.К. Обработка экспертных оценок : [учебное пособие] / Е.А. Елтаренко, Е.К. Крупнова. – М. : МИФИ, 1982. – 96 с.
6. Саати Т., Кернс К. Аналитическое планирование. Организация систем / Т. Саати, К. Кернс ; пер. с англ. – М. : Радио и связь, 1991. – 224 с.
7. Экспертные оценки в научно-техническом прогнозировании / Академия наук Украинской ССР Ордена Ленина Институт кибернетики. – Киев : Наукова думка, 1974. – 159 с.
8. Кендэл М. Ранговые корреляции. Зарубежные статистические исследования / М. Кендэл. – М. : Статистика, 1975. – 216 с.
9. Котенко Т.Ю. Економічне моделювання взаємозв'язку операційних витрат та фінансового результату / Т.Ю. Котенко // Культура народів Причорномор'я. – 2011. – № 205. – С. 50–55.

ОЦІНКА ПАРАМЕТРІВ РИЗИКУ РЕЙДЕРСЬКИХ ЗАХВАТІВ КОРПОРАТИВНОГО ПІДПРИЄМСТВА

EVALUATION OF RISK PARAMETERS RAIDER CAPTURE THE CORPORATE ENTERPRISE

У статті розглянуто існуючі методики оцінки ризику недружніх поглинань (рейдерства), виділено їх переваги та недоліки. Запропоновано оцінювати параметри ризику для корпоративного підприємства як об'єкта потенційного рейдерського захвату на основі інтегрованого підходу.

Ключові слова: недружні поглинання, рейдерство, оцінка ризику рейдерства, стан володіння акціями, стан корпоративного управління, стан реєстрації цінних паперів, фінансово-економічний стан.

В статье рассмотрены существующие методики оценки риска недружественных поглощений (рейдерства), выделены их преимущества и недостатки. Предложено оценивать параметры риска для корпоративного предприятия как объекта потенциального рейдерского

захвата на основе интегрированного подхода.

Ключевые слова: недружественные поглощения, рейдерство, оценка риска рейдерства, состояние владения акциями, состояние корпоративного управления, состояние регистрации ценных бумаг, финансово-экономическое состояние.

The article describes the existing methods for the assessment of the risk of hostile takeovers (raiding), highlighted their advantages and disadvantages. It is suggested of risk parameters assessment for the corporation as a potential object of raider attacks on the basis of an integrated approach.

Keywords: hostile takeovers, corporate raiding, risk assessment of raiding, as stock ownership, governance, the state registration of the securities, financial and economic status.

УДК 658.012.8

Писаревський М.І.

аспірант кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку і аудиту Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

Постановка проблеми. В даний час керівництвом підприємств усвідомлюється необхідність формування системи протидії рейдерам. Однак існує ряд проблем, пов'язаних із вимірюванням і адекватною оцінкою ризику недружнього поглинання (рейдерства) корпорацій, що не дозволяє своєчасно виявляти параметри, які необхідно враховувати менеджерам і керівництву фірми при наданні протидії недружнім поглинанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів ризику недружніх поглинань (рейдерських захватів) присвячені праці таких вчених як: Н. Кричевський [1], В. Філімонова [3], І. Вінокур [4], А. Магуратова [4], Е. Савуляк [5],

Н. Согріна [6] та ін. У зв'язку із наростанням напруженості в суспільстві вітчизняні підприємства все більш частіше виступають як об'єкт потенційного рейдерського захвату, який здійснюються всупереч закону чи бажанню власників (акціонерів). Окрім того, що виникає нагальна потреба ідентифікації цих процесів в Україні, так можна зауважити: фактори рейдерських захватів носять більшою мірою теоретичний характер і потребують кількісного оцінювання.

Метою статті є узагальнення наукових підходів до визначення ризику недружнього поглинання підприємства та розробка методичного забезпечення щодо оцінки параметрів ризику рейдерських захватів корпоративного підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Проведемо аналіз існуючих підходів/методик до визначення ризику недружнього поглинання з метою формування власної моделі оцінки. Н. Кричевський у роботі [1] пропонує факторну методику оцінки ризику рейдерства. Всі фактори поділено на п'ять груп:

1) організаційна структура фірми (акціонерного товариства: контрольного пакету немає (+0,5 бала); ТОВ: наявність засновників, які не беруть участі у діяльності (+0,5 бала);

2) власність (наявність нерухомості об'єктів інтелектуальної власності (+1 бал); неналежне правове оформлення активів (+1 бал); чинні обтяження (+0,5 бала);

3) фінансово-економічний стан (зростання вартості фірми (+0,5 бали); наявність простроченої кредиторської заборгованості (+0,5 бала); ведення подвійної бухгалтерії (+1 бал);

4) менеджмент (внутрішні конфлікти за весь період діяльності (+0,5 бала); відсутність мотивації та стимулювання менеджменту (+0,5 бала);

5) зовнішнє оточення (відсутність постійних контактів з реєстратором (+0,5 бали); несприятливе соціальне оточення (+0,5 бала); негативні стосунки з органами влади (+1 бал); відсутність контактів з законними силовими структурами (+0,5 бала); невдалі спроби рейдерських поглинань (+0,5 бала).

А. Кірєєв пов'язує успіх рейдерської атаки з наявністю «вікна» – погано оформленого активу або незадоволеного акціонера з міноритарним пакетом [2]. Крім того, серед усіх інших факторів, що загрожують безпеці володіння бізнесом, першочергово вказано на конфлікт інтересів між власниками і (або) вихід дій управителя з-під контролю власників.

За даними, отриманими В. Філімоною в результаті проведеного соціологічного дослідження [3], рейдерському захопленню часто сприяє ситуація, що склалася в самій компанії. Підприємство, яке шукає інвестора, дає привід зацікавитися собою. Впливають на сприйняття

ситуації також місцезнаходження та вид підприємства. Існують проблеми низького рівня обізнаності підприємців, недостатнього рівня корпоративної культури, відсутності системи прогнозування ситуацій. Створюють велику ймовірність того, що компанія стане об'єктом рейдерської уваги, прорахунки у діяльності керівництва, а саме: найменша помилка у поведінці по відношенню до акціонерів, у взаєминах з законом, у зловживанні нелегальної заробітної платою й т. ін.

Рейдерським захопленням піддаються багато компаній, найбільш вразливими є ті, у яких спостерігається [4]: «розпилений» пакет акцій; на балансі ліквідна нерухомість та земельні ділянки; велика кредиторська заборгованість; висока рентабельність бізнесу; порушення в оформленні документів; порушення при придбанні активів; порушення порядку проведення зборів акціонерів і засідань ради директорів; відсутність служби безпеки; недосконалість законодавчої бази.

Вищеперераховані фактори рейдерських захоптів носять більшою мірою теоретичний характер і потребують кількісного оцінювання.

Е. Савуляк розробив наступний тест на рейдеропридатність компанії (табл. 1) [5]. До переваг методики Е. Савуляка належать доступність застосування, обґрунтованість вибору коефіцієнтів, можливість протестувати розроблену систему протидії ворожого поглинання.

Проте, Согріна Н. вважає за недолік представленої методики те, що значущість частини коефіцієнтів треба передивитися. Необхідно ввести такі коефіцієнти: «активність міноритарних акціонерів», наявність внутрішніх конфліктів, ставлення з органами влади.

У якості удосконалення представленої методики Н. Согріна запропонувала власну оцінку недружнього поглинання (рейдерства) [6]. Ризик недружнього поглинання визначається за формулою:

$$P = \frac{1}{2}(K_{\text{свод}} + \Phi), \quad (1)$$

де $K_{\text{свод}}$ – зведений коефіцієнт, що враховує сумарний вплив 15 коефіцієнтів; Φ – оцінка фактору «фінансово-економічний стан».

Таблиця 1

Оцінка «рейдрпридатності» компанії

Коефіцієнт	Значення	Бал
K1 – ступінь «розпорошеності»/консолідованості структури фірми	а) пакет акцій «розпорошений» вище 51 %	30
	б) пакет акцій «розпорошений» на 25–51 %	10
	в) пакет акцій «розпорошений» менше 25 %	3
K2 – частка ринкової вартості нерухомості в активах фірми	а) вище 50 %	30
	б) 10–50 %	10
	в) менше 10 %	1
K3 – частка кредиторської заборгованості в активах фірми	а) вище 50 %	5
	б) 10–50 %	3
	в) менше 10 %	1
K4 – частота виплати дивідендів	а) щорічно	1
	б) не виплачуються	3

Закінчення таблиці 1

K5 – галузь, в якій працює корпорація	а) найбільш рентабельні (паливна, чорна і кольорова металургія, роздрібна торгівля і громадське харчування, зв'язок, транспорт, будівництво, фінанси і страхування)	3
	б) інші галузі	1
K6 – регіон, в якому розташована корпорація	а) регіон, схильний до інфраструктурного впливу найбільшою мірою	3
	б) інші регіони	1
K7 – організаційно-правова форма власності фірми	а) ПАТ, ЗАТ	3
	б) ТОВ	2
	в) інші	1
K8 – реальність юридичної та фактичної адрес фірми	а) реальні	1
	б) нереальні	3
K9 – вид фірми, на яку виведені найцінніші активи	а) траст / фонд	1
	б) інше (ТОВ, офшор Сейшилы Беліз і т. ін., європейська компанія – Кіпр, Данія і т. ін.)	10
K10 – центри володіння активами	а) центри володіння і прибутку розділені	1
	б) всі активи зосереджені в одному центрі	5
K11 – проведення процедури юридичного due diligence по відношенню до первинних засновників і директорів корпорації	а) так, проводилась	1
	б) ні, не проводилась	5
K12 – реальність особистостей засновників і директора	а) власник прихований	5
	б) власник все контролює безпосередньо або через трастового керуючого	1
K13 – ведення реєстру фірми	а) реєстр акціонерів веде сама корпорація	1
	б) інше (реєстр веде російський або західний депозитарій)	5
K14 – публічність реального власника	а) власник відомий	10
	б) власник прихований	1
K15 – надійність реєстратора	а) в реєстраторі впевнений	1
	б) інформацією про реєстратора не мають	5
K16 – справжність підпису директора / акціонера	а) підпис директор ставить завжди власноруч	1
	б) інше	10

Таблиця 2

Оцінка недружнього поглинання за факторами «організаційна структура», «власність», «менеджмент і акціонери» і «зовнішнє оточення»

Фактор	Коефіцієнти	Значення	Бал
Організаційна структура	K1 – ступінь «розпорошеності»/ консолідованості акцій	а) пакет акцій «розпорошений» вище 51 %	30
		б) пакет акцій «розпорошений» на 25–51 %	10
		в) пакет акцій «розпорошений» менше 25 %	3
	K2 – центри володіння активами	а) центри володіння активами та прибутком розділені	1
		б) всі активи зосереджено в одному центрі	5
	K3 – вид корпорації, на яку виведені найцінніші активи	а) траст / фонд	1
б)) інше (ТОВ, офшор Сейшилы Беліз і т. ін., європейська компанія – Кіпр, Данія, Голландія і т. ін.)		3	
Власність	K4 – доля ринкової вартості нерухомості в активах корпорації	а) вище 50 %	30
		б) 10–50 %	10
		в) менше 10 %	1
	K5 – реальність фактичної та юридичної адреси фірми	а) реальні	1
		б) не реальні	3
	K6 – проведення процедури юридичного due diligence по відношенню до первинних засновників і директорів корпорації	а) да, проводилась	1
б) ні, не проводилась		5	

Менеджмент та акціонери	K7 – частота виплати дивідендів	а) щорічно	1
		б) не виплачуються	3
	K8 – активність мініоритарних акціонерів	а) спостерігається різке скорочення активності	3
		б) активність залишається незмінною	1
	K9 – наявність внутрішніх конфліктів	а) існують	5
		б) незгоди будуть вирішені	1
K10 – публічність реального власника	а) власник відомий	10	
	б) власник невідомий	1	
K11 – справжність підпису директора/акціонера	а) підпис директор ставить завжди власноручно	1	
	б) факсиміле	10	
	в) інше	10	
Зовнішнє оточення	K12 – галузь, у якій працює фірма	а) найбільш рентабельні (паливна, чорна і кольорова металургія, роздрібна торгівля і громадське харчування, зв'язок, будівництво, фінанси)	5
		б) низькорентабельні галузі (машинобудування)	4
		в) нерентабельні галузі (легка промисловість)	3
	K13 – ведення реєстру фірми	а) реєстр акціонерів веде западний депозитарій	1
		б) реєстр акціонерів веде вітчизняний репозитарій	4
		в) реєстр веде сама корпорація	5
	K14 – надійність реєстратора	а) в реєстраторі впевнені	
		б) інформацією про реєстратора не володіють	1
	K15 – відношення з органами влади, із законними силовими структурами	а) підтримка маловірогідна	4
		б) підтримка вірогідна	5

При цьому, запропоновані коефіцієнти використовуються у системі механізму забезпечення економічної безпеки підприємства, зокрема у напрямку протидії рейдерству [7-8]. Ризик недружного поглинання оцінюється: низький (клас 1), середній (клас 2), високий (клас 3), досить імовірний (клас 4). Коефіцієнти згруповані за факторами, оцінюваним за відповідними коефіцієнтами (табл. 2). Інтерпретація отриманої суми балів зведеного коефіцієнта – клас недружного поглинання: клас 1, якщо $K_{свод} \leq 20$; клас 2, якщо $21 \leq K_{свод} \leq 38$; клас 3, якщо $39 \leq K_{свод} \leq 70$; клас 4, якщо $K_{свод} \geq 71$.

Фактор «фінансово-економічний стан» оцінюється за результатами шести розділів за формулою простої середньої арифметичної:

$$P = \frac{\sum P_n}{\sum n}, \quad (2)$$

де P_n – клас показника; n – кількість класів.

Отримані результати по розділах зіставляються з нормативними значеннями. Ризик недружного поглинання за рівнем та класами визначено наступним чином:

низький (клас 1), якщо значення по першим чотирьом перевищують норматив на 25-50%, по розділу 5 – при $Z > 2,675$; по розділу 6 клас кредитоспроможності перший;

середній (клас 2), якщо значення по першим чотирьом розділам відповідають нормативним значенням, за розділом 5 – при $Z = 2,675$, по розділу 6 клас кредитоспроможності другий;

високий (клас 3), якщо значення по першим чотирьом розділам менше нормативу на 25 %; по розділу 5 – при $1,81 < Z < 2,675$, по розділу 6 клас кредитоспроможності третій;

вельми вірогідний (клас 4), якщо отримані значення по першим чотирьом розділам менше нормативу на 50 %, в розділі 5 – при $Z < 1,81$, по розділу 6 клас кредитоспроможності четвертий або п'ятий.

Авторську розробку параметрів оцінки ризику рейдерського захвату корпоративного підприємства представлено в табл. 3.

Так, виходячи з інформації наданої в табл. 3, параметри, що формують ризик рейдерського захвату згруповано за станом: 1 група - стан володіння акціями та активами; 2 група - стан корпоративного управління; 3 група - стан реєстрації емісії цінних паперів та публічності власника; 4 група - фінансово-економічний стан (вірогідність банкрутства). Даний підхід забезпечує включення нового параметру – стан корпоративного управління; інші параметри сформовані

Таблиця 3

Параметри оцінки ризику рейдерського захвату корпоративного підприємства

Параметр	Коефіцієнти	Значення	Бал
Стан володіння акціями та активами	K1 – ступінь «розпорошеності»/ консолідованості акцій	а) пакет акцій «розпорошений» вище 75 %	1
		б) пакет акцій «розпорошений» вище 51 %	0,75
		в)) пакет акцій «розпорошений» на 25–51 %	0,50
		г) пакет акцій «розпорошений» менше 25 %	0,25
	K2 – центри володіння активами	а) центри володіння активами та прибутком розділені	0,5
		б) всі активи зосереджено в одному центрі	1
	K3 – доля ринкової вартості нерухомості в активах корпорації	а) вище 50 %	1
		б) 25–50 %	0,75
		в) менше 10 %	0,25
	Стан корпоративного управління	K4 – прийнято рішення про реорганізацію	а) так
б) ні			0,5
K5 – прийнято рішення про додатковий випуск акцій		а) так	0,5
		б) ні	1
K6 – прийнято рішення про внесення змін до статуту		а) так	0,5
		б) ні	1
K7 – прийнято рішення про обрання або припинення повноважень голови та членів наглядової ради, виконавчого органу		а) так	1
		б) ні	0,5
K8 – наявність комітетів в складі наглядової ради (Стратегічного планування, аудиторський, інвестиційний, інші)		а) наявні	0,5
		б) відсутні	1
K9 – наявність у статуті положень про конфлікт інтересів, тобто суперечність між особистими інтересами посадової особи та обов'язком діяти в інтересах акціонерного товариства		а) наявні	0,5
		б) відсутні	1
K10 – відкритість інформації про діяльність вашого акціонерного товариства		а) відкрита	0,5
	б) конфіденціальна	1	
K11 – планування АТ включити власні акції до лістингу фондових бірж протягом наступних трьох років	а) є	0,5	
	б) немає	1	
K12 – наявність власного кодексу (принцип, правил) корпоративного управління	а) є	0,5	
	б) немає	1	
K13 – порушення порядку проведення зборів акціонерів і засідань ради директорів	а) відбувалося	1	
	б) не відбувалося	0,5	
Стан реєстрації емісії цінних паперів та публічності власника	K14 – ведення реєстру фірми	а) реєстр акціонерів веде сама корпорація	0,5
		б) інше (реєстр веде депозитарій)	1
	K15 – публічність реального власника	а) власник відомий	0,5
		б) власник прихований	1
K16 – надійність реєстратора	а) в реєстраторі впевнений	0,5	
	б) немає чіткої та достовірної інформації про реєстратора	1	
Фінансово-економічний стан (вірогідність банкрутства)	K17 – вірогідність фінансово-економічної неспроможності	а) вірогідність банкрутства менше 50 %	0,25
		б) вірогідність банкрутства більше 50 %	1
		в) вірогідність банкрутства дорівнює 50 %	0,5

з урахуванням попередніх методичних підходів. При відборі коефіцієнтів враховано, що найважливішим критерієм їх включення є наявність та достовірність інформації для визначення значень цих коефіцієнтів.

Для оцінки значущості коефіцієнтів пропонується використовувати значення балів від 0 до 1. Кількість балів, що привласнюється, визначається шляхом ділення одиниці на кількість значень відповідно коефіцієнта. Бали привласнюються прямопропорційно значенням коефіцієнтів з точки зору ризику впливу на рейдерські захоплення.

Висновки. У статті виконано узагальнення та систематизація наукових підходів до визначення ризику недружного поглинання підприємства. На цій основі запропоновано оцінку параметрів ризику рейдерських захоптів корпоративного підприємства на основі інтегрованого підходу. Для оцінки недружного поглинання автором враховано найбільш інформативні показники, що утворюють систему індикаторів ризику рейдерських захоплень корпорації. Крім того, розглянуті показники використовуються при оцінці рівня економічної безпеки корпоративного підприємства, що дозволить сформулювати заходи безпеки для протидії рейдерству. Перспективою подальшого дослідження є оцінка впливу встановлених параметрів ризику недружного поглинання на показник інвестиційного потенціалу, який означає, що корпоративне підприємство може бути об'єктом рейдерських атак.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кричевский, Н. Рейдерство: «корпоративный захват» или «недружественное (враждебное) поглощение» [Электронный ресурс] / Н. Кричевский // Ваша безопасность : [офиц. сайт], [раздел] : Статьи. URL <http://www.secyou.ru/index>.
2. Киреев, А. Рейдерство на рынке корпоративного контроля: результат эволюции силового предпринимательства / А. Киреев // Вопросы экономики. – 2007. – № 8. – С. 80–92.
3. Филимонова, В. Рейдерство как социально-экономический и политический феномен современной России / В. Филимонова // Общество и экономика. – 2008. – № 5. – С. 101–139.
4. Винокур И. Р. Рейдерство в России: проблемы и пути решения / И. Р. Винокур, А. А. Мугаратова // Проблемы современной экономики. – 2015. – 3 (55). – С. 161–166.
5. Савуляк, Э. Тест на рейдпригодность / Э. Савуляк // Top-Manager. – 2008. – № 7-8. – С. 46–49.
6. Согрина, Н. С. Методика оценки риска недружественного поглощения (рейдерства) в трансформируемой экономике / Н. С. Согрина // Вестник Челябинского государственного университета. Экономика. Вып. 25. – 2010. – № 5 (186). – С. 166–172.
7. Козаченко, А. В. Экономическая безопасность предприятия: сущность и механизм обеспечения [Электронный ресурс] / А. В. Козаченко, В. П. Пономарёв, А. Н. Ляшенко // Эксперт: [офиц. сайт], [раздел] : Документы. URL: <http://www.safetyfactor.narod.ru/doc/otkat.html>
8. Экономика и организация безопасности хозяйствующих субъектов : учеб. для вузов / В. С. Гусев, В. А. Дёмин, Б. И. Кузин. – СПб., 2001. – 288 с.

СИСТЕМНА МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ ПРОСТОРОВОЮ ТРАНСФОРМАЦІЄЮ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ НА ЗАСАДАХ ІНТЕГРАЦІЇ

SYSTEM MANAGEMENT MODEL SPATIAL TRANSFORMATION OF REGIONAL ECONOMIC INTEGRATION ON THE BASIS OF

У статті досліджуються напрямки розвитку теорії і практики управління просторовою трансформацією регіональної економіки на засадах інтеграції. В результаті дослідження визначено основні умови просторової інтеграції регіонів України: розробка стратегій розвитку регіонів і їх реалізація; поєднання конкуренції і партнерства регіонів; розвиток малого підприємництва; розвиток транспортної інфраструктури та комунікацій; розвиток регіональної інноваційної системи; розвиток соціального капіталу і мережових структур; розвиток інтелектуального потенціалу регіону на основі формування регіону, «що навчається», і використання сучасних управлінських та маркетингових технологій.

Ключові слова: регіональна економіка, інтеграційна взаємодія, територіальна трансформація господарства, глобалізація, регіональна інфраструктура.

В статье исследуются направления развития теории и практики управления пространственной трансформацией региональной экономики на основе интеграции. В результате исследования определены основные условия пространственной интеграции регионов Украины: разработка стратегий развития регионов и их реализации; сочетание конкуренции и партнерства регионов; развитие малого предпринимательства; развитие транспортной инфраструктуры и коммуникаций; развитие региональной инновационной системы; развитие социального капитала и сетевых структур; развитие интеллектуального потенциала региона на основе формирования региона, «обучающийся», и использование современных управленческих и маркетинговых технологий.

развитие транспортной инфраструктуры и коммуникаций; развитие региональной инновационной системы; развитие социального капитала и сетевых структур; развитие интеллектуального потенциала региона на основе формирования региона, «обучающийся», и использование современных управленческих и маркетинговых технологий.

Ключевые слова: региональная экономика, интеграционное взаимодействие, территориальная трансформация хозяйства, глобализация, региональная инфраструктура.

In the article directions of the theory and practice of managing spatial transformation of the regional economy on the principles of integration. The study defined the basic conditions integration of spatial regions of Ukraine: development of regional development strategies and their implementation; the combination of competition and partnership regions; small business development; development of transport infrastructure and communications; development of regional innovation system; development of social capital and network structures; development of intellectual potential of the region based on the formation of the region, "learner" and use modern management and marketing techniques.

Keywords: regional economy, integration interaction, territorial economy transformation, globalization, regional infrastructure.

УДК 330:34(477)339.54.

Деркач Т.В.

кандидат географічних наук, доцент

Постановка проблеми. До основних сучасних трансформаційних тенденцій в українському економічному просторі можна віднести: посилення міжрегіональної диференціації по багатьох соціально-економічних показниках, що веде до підсилення неоднорідності простору; переплетення дезінтеграційних й інтеграційних процесів; перехід від економічного спаду до економічного росту й соціально-економічного розвитку. Крім того змінюються пріоритети економічного розвитку регіонів, які включають уже не тільки економічні напрямки розвитку, але й соціальні: високий рівень розвитку систем життєзабезпечення; привабливі, високооплачувані робочі місця; високий рівень розвитку освіти, охорони здоров'я, культури, спорту.

У зв'язку із цим, актуальним науковим завданням є розвиток теорії і практики управління просторовою трансформацією регіональної економіки на засадах інтеграційної взаємодії.

Аналіз останніх досліджень. Інтерес до проблем економічного простору в роботах вітчизняних і закордонних учених [1-3] дозволяє констатувати, що до теперішнього часу склалося кілька напрямків розвитку теорії просторової економіки, однак цілісна концепція просторових перетворень регіонів відсутня. Отже, необхідно дослідити сучасні

тенденції і викристалізувати напрямки розвитку управління просторовою трансформацією економіки у регіональному розрізі.

Формулювання завдання дослідження. Метою цієї статті є дослідження напрямків розвитку теорії і практики управління просторовою трансформацією регіональної економіки на засадах інтеграції.

Виклад основного матеріалу. Під економічним простором розуміється середовище життєдіяльності людини, обумовлене відносинами користування цінностями природного й техногенного (господарського) походження. Розпад СРСР змінив конфігурацію економічного простору України й підсилив її територіальну неоднорідність. Досить сказати, що, якщо в Радянському Союзі прикордонний статус мав 21 регіон, то в цей час, тільки в Україні їх стало 16 з усіма позитивними й негативними наслідками, що з цього випливають. Рівень соціально-економічного розвитку регіонів також впливає на їх готовність адаптуватися до нових умов глобальної конкуренції й реагувати на інтенсивність інноваційних процесів.

У зв'язку зі зростанням у процесі інтеграції значення таких відносно нових факторів як зв'язок, ефективна комунікація, обмін знаннями, навчання працівників, створення багатофункціональних

управлінських команд, формування віртуальних колективів, що є наслідком новітніх постіндустріальних тенденцій, просторова інтеграція в Україні може принести свої плоди за умови паралельного вирівнювання рівня соціально-економічного розвитку регіонів. При цьому, просторова інтеграція економіки регіонів повинна складатися з координації й взаємодії господарських комплексів регіонів на основі трансформації й інтеграції їх економічних інтересів.

Сучасна економіка містить у собі різноманітні процеси просторової інтеграції економіки регіонів, багато з яких поступово перетворюються на тенденції. До них відносяться:

1) об'єднання взаємодіючих, територіально-розміщених економік господарюючих суб'єктів й одночасно процеси інтеграції національних економік у світову економічну систему;

2) все більша залежність економіки нашої країни, а також інших держав і світового господарства в цілому від випереджальних темпів експорту й швидкості руху капіталів. Розвиток міжрегіонального вивозу й ввозу, експорту й імпорту суспільних благ і послуг, активізація руху капіталу, трудових і фінансових ресурсів, як правило, здійснюються під впливом регіональних і міжнаціональних інтеграційних угруповань.

У зв'язку із цим,

3) в усьому світі спостерігається прагнення різних держав до утворення інтеграційних регіональних економічних угруповань, що дозволяють повніше використати свої внутрішні потенціали й ефективніше протистояти глобалізації, зберігаючи національну самоідентичність.

4) процеси інтеграції, пов'язані з ростом міжрегіональної й міждержавної торгівлі варто розглядати як фактор екзогенного й ендегенного економічного росту, забезпечення його стабільності й ефективності.

5) у майбутньому на всьому міжрегіональному просторі України буде спостерігатися зростання взаємозв'язків і взаємозалежностей регіонів, поступове вирівнювання рівнів соціально-економічного розвитку регіонів за рахунок переливу капіталу й використання передових методів і форм регіонального управління, а також формування територіально-господарських комплексів й інфраструктурних систем, що охоплюють весь простір країни [4-6].

Завжди й у всіх територіях світу (центру або окраїн) існували свої периферії, менш розвинені окраїни. В економічно розвинених країнах вони є джерелами ресурсів, територіями зосередження національних меншостей, до них відносяться депресивні старопромислові райони й райони з найменш сприятливими природними умовами. У просторовому розміщенні економічної діяльності сучасного періоду особливу увагу привертають про-

цеси промислового освоєння периферійних територій і росту поселень на них як одного з елементів прояву процесу урбанізації й принципу розміщення продуктивних сил. Для України в результаті цих процесів відбувається виділення територій притягання, на яких збільшується міське населення, здійснюються активні розробки родовищ корисних копалин і перспективне будівництво, особливості господарської діяльності на прикордонних територіях багато в чому знаходяться під впливом економічних пріоритетів суміжних держав.

Ріст і розвиток сучасних міст пов'язані, насамперед, з економічними вигодами так званою агломераційною економією. Однією з основних економічних тенденцій розвитку міст, що триває із середини ХХ ст., є скорочення робочих місць в обробних галузях і ріст у сфері послуг. Частка робочих місць у сфері послуг зросла, що свідчить про постіндустріальні тенденції розвитку економіки України. Самий значний ріст частки зайнятих відзначений у торгівлі, фінансах, сфері послуг і управлінні [7]. Всі ці тенденції безпосередньо впливають на просторову інтеграцію економіки регіонів України.

Поряд із цим можна виділити й нові явища в просторовій економіці:

1. Економічний і соціальний простір країни і її великих територій став сприйматися як дисперсний, що включає невелике число слабо пов'язаних точок економічної активності й великих зон затяжної депресії.

2. Ускладнилися відносини «центр-периферія», їх уже не можна зводити до простої схеми, при якій у столицю спрямовуються фінансові й людські ресурси. Це передбачає й перебудову системи територіального управління з урахуванням зростаючої значимості регіонів.

3. Зросла мобільність капіталу й населення, інтенсифікувалися інформаційні й культурні обміни.

4. Особливу роль у просторовій інтеграції економіки відіграють прикордонні території України. Вони виступають плацдармами економічного співробітництва України із сусідніми країнами в частині реалізації їх економічних інтересів.

5. Географічні й геополітичні концепції доповнюють фізичний базис економічного простору – місця розміщення матеріальних (ресурсних) факторів виробництва – поняттям просторового середовища життя й діяльності людини, умовами розвитку людського капіталу. Усе більш вагомими стають віртуальні ресурси розвитку – інформація, інновації, інфраструктура (комунікації) і інституціональне середовище. Саме вони стають джерелом конкурентних переваг територій у постіндустріальну еру.

На всьому протязі існування людства формуються нові можливості й нові фактори, що обу-

мовляють розвиток цивілізації. Економісти XVIII і XIX століть формулювали уявлення про закономірності суспільних процесів, що опираються на працю, суспільний поділ праці й ринковий обмін як форми прогресу суспільних відносин. Економісти XX століття акцентували увагу на характері й перспективах економічних відносин, де істотне значення надавалося впливу досягнень науково-технічного прогресу й взаємовідношенню «людина-природа» як факторів стійкого розвитку суспільства, його економіки. Економісти XX століття розглядають різні аспекти формування факторів підвищення добробуту людини – не тільки як збільшення показників матеріального комфорту, але і як провідного фактору економічного росту.

Основні умови подальшого розвитку сформованих економічних відносин, виходячи із принципу досягнення успіху або вигоди, виглядають у такий спосіб:

1. Пошук і виявлення власної для національної економіки «економічної ніші» у світовій системі суспільного поділу праці.

2. Поділ праці як умова для реалізації економічної й соціальної політики.

3. Визнання атрибутів спілкування й мотиваційних змін на основі взаємопереплетіння відтворювальних процесів, створення принципово нових технологій, інтелектуалізації міжнародного обміну як умов світового товарного обігу.

Незважаючи на те, що як основний двигун економічного розвитку останнім часом виступають інновації, головним викликом сучасного періоду залишається прогресуючий розрив між національними економіками, між країнами й групами країн, соціальними й етнічними групами. Проблемами XXI століття в Україні стали просторові утворення різного масштабу – області, великі міста, районні утворення. Географічні й геополітичні концепції доповнюють фактори економічного простору – місця розміщення матеріальних (ресурсних) факторів виробництва, просторове середовище життя й діяльності людини, умови розвитку людського капіталу. Таким чином, просторова інтеграція економіки регіонів України відбувається під впливом таких факторів, як становлення постіндустріальної стадії розвитку економіки, глобалізація, диференціація рівня розвитку регіонів у світі, підсилена конкуренція регіонів за ресурси всіх видів.

Складність економічних процесів у просторі й часі обумовлена обмеженістю традиційно освоєних територій, вичерпністю природних ресурсів і деградацією, змінністю природного середовища життя людини. Об'єктивно виникають ситуації, що вимагають наукового обґрунтування критеріїв і показники просторової інтеграції економічної діяльності.

Україна та її регіони по ряду критеріїв і показників мають реальні можливості активно взаємодіяти й увійти у світове господарство як рів-

ноправні партнери, що розраховують на увагу й повагу. Варто особливо виділити наступні характеристики: 1) розвинена науково-технічна база; 2) достатній ступінь забезпеченості сировиною й енергоресурсами, їх відносна дешевина; 3) високий рівень кадрового потенціалу; 4) досить високе значення індексу людського розвитку.

Економісти XXI століття розглядають різні аспекти формування єдиних принципів просторової інтеграції економіки [8]. Але основними принципами функціонування єдиного економічного простору є забезпечення свободи переміщення товарів, послуг, капіталу й робочої сили державучасників.

В економіці, що одержала назви командної, планової, адміністративної, розподільної методологічні принципи управління не були позбавлені абстрактних припущень: жорсткість планових рішень, що навіть теоретично виключала якінебудь відхилення від наміченого значення по всьому технологічному ланцюжку; ідеологічний імператив у розміщенні продуктивних сил і розподілі цінностей; практична відсутність конкуренції у виробництві й доведенні до споживачів товарів і послуг; загальнонародна власність, що потребує постійного й дієвого контролю за користуванням народним надбанням; проголошення принципу рівності в задоволенні потреб, що часом неадекватно відображає внесок й участь у суспільному виробництві..

Основні характеристики формованих принципів економічної інтеграції в Україні, виходячи із принципу досягнення успіху або вигоди, полягають в наступному:

1) пошук і виявлення власної для національної економіки «економічної ніші» у світовій системі поділу праці на основі модифікації товарного виробництва й підтримки належного стану на фінансовому рівні через механізм ринкових відносин;

2) визнання атрибутів спілкування й мотиваційних змін на основі взаємопереплетіння відтворювальних процесів, створення принципово нових технологій, інтелектуалізації міжнародного обміну як умов світового товарного обігу.

Сучасний економічний простір являє собою джерело виникнення якісно нових економічних явищ і процесів у рамках появи мегаекономіки, що характеризується глобалізацією економічних зв'язків. Складність просторової економіки як об'єкта дослідження традиційно зводилася до проблеми міжрегіональної поляризації й зумовлювалася різною концентрацією факторів виробництва в окремих регіонах. Цим держава найчастіше намагалася пояснити наявність регіонів-лідерів й регіонів-аутсайдерів і підтримати дану типологію.

При цьому в державних і регіональних програмах соціально-економічного розвитку не врахо-

увалися історичні, етнічні, конфесіональні й інші неекономічні фактори розвитку.

Істотно змінився інституціональний контур економічного простору, що поряд із традиційними національними й субнаціональними органами державної влади тепер включає бізнес, комерційні й некомерційні організації, домогосподарства, що спричинило й зміну організаційно-економічного механізму взаємодії регіонів у процесі їх просторової інтеграції. Серед нових елементів можна виділити розвиток економічної інтеграції з регіонами суміжних держав, головну роль серед яких відіграють прикордонні регіони, формування зон територіального розвитку на основі цілеспрямованого стимулювання інноваційних процесів у регіональних економіках.

Об'єктивно необхідно розвивати такі елементи організаційно-економічного механізму просторової інтеграції, які здатні залучити максимально можливу експертизу всіх стейкхолдерів регіонального розвитку. Ці елементи за рахунок ефективного використання інтелектуального потенціалу регіонального управління здатні виявити й використати нові фактори економічного розвитку й росту. Доцільне створення неформальних суспільних рад по розвитку регіону під керівництвом губернатора або його заступника. Включення в раду всіх стейкхолдерів: керівників підрозділів адміністрації; членів обласної і районних рад; глав районних адміністрацій; представників підприємницьких структур, наукових і навчальних установ, представників політичних партій, суспільних і релігійних організацій і населення, – стає потужним фактором регіонального розвитку.

Нові форми організації суспільної експертизи регіонального розвитку засновані на технології краудсорсингу. За рахунок залучення активних, небайдужих й інтелектуально сильних громадян в обговорення й вирішення державних і регіональних проблем у мережі Інтернет можна істотно підвищити ефективність української держави. Причому ці технології здатні не тільки розширити можливості суспільної експертизи, але й розвинути інноваційну активність у регіоні, направивши інноваційний потенціал населення на вирішення територіальних завдань розвитку й просторової інтеграції регіонів України.

Сучасні процеси економічного розвитку, такі як глобалізація, регіоналізація, формування сучасної економіки, впливають на положення й роль регіонів. Глобалізація веде до стандартизації й уніфікації економічного життя, до зниження ролі державних кордонів в економічних взаємодіях і стимулює глобальні фірми до пошуку прибуткових місць для бізнесу в усьому світі. У свою чергу посилення ролі приватного капіталу може привести до деякого ігнорування ролі держави. Відбувається коректування цієї ролі: держава із саморе-

гулюючого постачальника послуг перетворюється в незалежного регулятора послуг, надаваних приватним сектором. Таким чином, розвиток просторової інтеграції економіки регіонів значною мірою буде залежати від рівня і якості партнерства двох суб'єктів – бізнесу й держави. Формування таких «партнерських» проектів базується на виявленні, з одного боку, «точок росту» територій, які забезпечують максимальний внесок у валовий регіональний продукт регіону; а з іншого «білих плям» тобто територій, де рівень розвитку території значно нижче середніх показників. З метою підвищення ефективності управління великими господарськими та інфраструктурними комплексами доцільне створення координаційних органів управління.

Ще одним важливим елементом інституціонального механізму просторової інтеграції економіки регіонів є соціальний капітал. Соціальний капітал варто розглядати не просто як суму інститутів, а скоріше, як арматури, що підтримує в єдності всі елементи цієї інтеграції, підвищуючи рівень довіри в суспільстві, сприяючи обміну знаннями й, в остаточному підсумку, суспільство одержує економічні вигоди через зміцнення міжособистісних відносин.

Економіка регіонів України в останні роки прагне максимально використати людський фактор, уміння людини все вдосконалювати в процесі своєї життєдіяльності на основі застосування одержуваних знань. Інтелектуалізація управлінського потенціалу органів регіонального управління стає однією з основних умов підвищення конкурентоспроможності регіонів, з одного боку, а, з іншого боку – настійною вимогою розвитку регіональної економічної інтеграції.

Характерною рисою сучасного постіндустріального виробництва є все зростаюча питома вага знань у кожному продукті й послугі [20]. При цьому застосування спеціальних знань і навичок, ефективна комунікація стають найважливішими умовами росту конкурентоспроможності й поступального соціально-економічного розвитку організацій.

У цих умовах ефективна комунікація починає виступати як провідний фактор економічної інтеграції регіонів. Дієвим інструментом росту інтелектуального капіталу стає використання регіонального маркетингу, тобто системи заходів щодо залучення в регіон нових економічних агентів, що сприяють розвитку просторової інтеграції регіонів. Регіональний маркетинг покликаний забезпечувати: привабливість регіону для різних економічних агентів у частині зосереджених тут матеріально-технічних, фінансових, трудових, організаційних, соціальних, наукових й освітніх ресурсів; залучення в регіон інвесторів і талановитих людей.

Одним з нових ефективних методів розвитку просторової інтеграції економіки регіонів може

стати бенчмаркінг (або «метод кращої практики») як інструмент оцінки передачі передового досвіду управління з інших регіонів. У ході його проведення здійснюється вивчення, освоєння й впровадження в практику господарської діяльності бізнес-структур кращих досягнень у сфері техніки, технології й організації виробництва. Функції бенчмаркінгу по пошуку й збору інформації, порівняльному аналізу діяльності підприємств й організацій могли б сприяти виявленню резервів росту й появі синергетичного ефекту в процесі міжрегіональної економічної інтеграції. Бенчмаркінг у цей час із успіхом застосовується в практиці комерційних організацій, однак поки ще вкрай недостатньо використовується в практиці регіонального управління. Хоча активна участь зацікавлених організацій і структур управління в різних конкурсах, рейтингах й оцінках якості систем управління буде сприяти підвищенню довіри в суспільстві й поліпшенню якості державного регіонального й міжрегіонального управління. Отже, у сучасному світі з його інформаційною насиченістю й прозорістю регіональний бенчмаркінг може стати діючим інструментом регіональної інтеграції.

Однією з найважливіших функцій державного регулювання просторової інтеграції економіки країни є створення й підтримка на необхідному рівні інфраструктури. При цьому виділяють:

- виробничо-господарську інфраструктуру;
- організаційно-інституціональну інфраструктуру;
- соціальну інфраструктуру;
- фінансову інфраструктуру;
- транспортну інфраструктуру;
- інформаційну інфраструктуру.

Таким чином, може бути розширене трактування виробничої й транспортної інфраструктури регіону. На відміну від традиційного трактування інфраструктури як сукупності матеріально-технічних систем й організаційних структур, що створюють загальні умови для виробничої активності регіону, варто виділити дві групи елементів інфраструктури. До першої групи відносяться інститути (цінності, прийняті в суспільстві, норми соціально-економічних відносин, довіра, стандарти технічного регулювання й державного регламентування), до другої групи системи тепло-, водо- і енергозабезпечення, навігаційні й транспортно-логістичні комплекси, дороги, мости, порти, канали, термінали, а також системи зв'язку, телекомунікацій, інформаційні мережі.

Поступово змінюється співвідношення між елементами першої й другої групи інфраструктури регіонів. Ростає значення елементів першої групи інфраструктури, тобто норм, правил і стандартів, транспортно-логістичних організацій, інвестиційних і лізингових інститутів, об'єднаних у відпо-

відні асоціації. Впливу з боку регіональної влади в більшому ступені піддаються регіональні податки; зонування; екологічний і санітарний контроль. При цьому в останні роки намітилася тенденція надмірної регламентації в сфері елементів першої групи інфраструктури й одночасного уповільнення розвитку таких елементів інфраструктури, як дороги, енергетичні потужності й мережі.

Можна визначити сучасні тенденції розвитку виробничої й транспортної інфраструктури регіону. Зокрема, частина її елементів розвивається в умовах конкуренції, у той час як інша частина являє собою монополію, вимагає державного регулювання. У першу чергу ця тенденція стосується залізниць й енергетичних мереж. На фоні більш високих вимог до надійності сучасних систем транспорту, енергозбереження й зв'язку знижується ефективність використання об'єктів виробничої інфраструктури, а в ряді регіонів зростає енергодефіцитність.

Висновки. В умовах глобалізації і наростання постіндустріальних тенденцій соціально-економічного розвитку країн і територій, регіони швидко входять у світовий інтеграційний простір, в результаті чого значно зростає необхідність адаптації механізмів управління територіальними трансформаціями. При цьому глобалізація поєднується з регіоналізацією, яка характеризується опорою на власні джерела розвитку, де особливе місце займають нову якість управління, культурні цінності, інформаційні фактори.

Визначено основні умови просторової інтеграції регіонів України, в якості яких можна назвати обов'язкову розробку стратегій розвитку регіонів і їх реалізацію; поєднання конкуренції і партнерства регіонів; розвиток малого підприємництва; розвиток транспортної інфраструктури та комунікацій; розвиток регіональної інноваційної системи; розвиток соціального капіталу і мережевих структур; розвиток інтелектуального потенціалу регіону на основі формування регіону, «що навчається», і використання сучасних управлінських та маркетингових технологій.

Подальші дослідження слід спрямовувати на розробку механізмів інтеграційної взаємодії регіонів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Адміністративно-територіальний устрій України. Проблемні питання та можливі шляхи їх вирішення / [за заг. ред. В.Г. Яцуби]. – К.: Поліграфічний центр Укр. ДАГП Мінекоресурсів України, 2003. – 321 с.
2. Гончаров Ю.В. Взаємодія регіону і галузі в регулюванні структурної перебудови (на прикладі чорної металургії України): автореф. дис.на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.02.03./ Ю.В. Гончаров. – НДЕІ Мінекономіки України. – К.; 1995. – 41 с.
3. Лексин И. Территориальное устройство госу-

дарства: попытка реализации системной методологии анализа // Российский экономический журнал № 1, 2003, стр. 55-75.

4. Беленький П. Ю. Формування транскордонних ринків України. / Беленький П. Ю., Шевченко-Марсель В., Другов О. – Львів : Ін-т регіон. дослідж., 2003. – 289 с.

5. Макаренко В. П. Групповые интересы и властно-управленческий аппарат: к методологии исследования / В. П. Макаренко // Социс. – 1996. – № 11. – С. 120–128.

6. Мікула Н. А. Транскордонне співробітництво / Н. А. Мікула, В. В. Толкованов. – Київ : Крамар, 2011. – 260 с.

7. Дворцов В.И. Регионам необходимо организационно-экономическое объединение /

В.И. Дворцов // Региональная экономика и практика. – 2006. – № 4. – С. 22-29.

8. Сторонянська І. З. Організаційно-економічні основи міжрегіонального співробітництва прикордонного регіону (на прикладі Західного регіону України) : автореф. дис... канд. екон. наук : спец. 08.10.01 «Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка» / І. З. Сторонянська. – Львів, 2002. – 20 с.

9. Іртищева І.О. Управління інституціональними змінами: сутнісно-теоретичний аспект / І.О. Іртищева, І.В. Крупіца // АгроСвіт. – 2013. – № 22. – С. 53–56.

10. Іртищева І.О. Методичні підходи до оцінки ефективності управління інституціональними змінами / І.О. Іртищева, І.В. Крупіца // Вісник ХНАУ. Збірник наукових праць. Вип. 5. – Харків, ХНАУ. – 2013. – С. 48–58.

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОЦІНКИ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ У КОНТЕКСТІ РЕСУРСОЗБЕРІГАЮЧИХ ІННОВАЦІЙ

ECONOMIC AND MATHEMATICAL TOOLS ASSESS THE PRODUCTION POTENTIAL OF THE FOOD INDUSTRY IN THE CONTEXT OF RESOURCE-SAVING INNOVATIONS

Розглянуто теоретико-методологічні підходи до формування стратегій і використання відповідного інструментарію оцінки виробничого потенціалу в контексті ресурсозберігаючих інновацій. Обґрунтовано систему показників оцінки ресурсозбереження, визначення інтегрального ефекту від впровадження сукупності ресурсозберігаючих нововведень на підприємствах. Здійснено експертну оцінку підвищення ефективності підприємств харчової промисловості Миколаївської області від реалізації ресурсозберігаючих інновацій.

Ключові слова: виробничий потенціал, харчова промисловість, заходи ресурсозбереження, інновації, система показників, ефективність.

Rассмотрены теоретико-методологические подходы к формированию стратегий и использования соответствующего инструментария оценки производственного потенциала в контексте ресурсосберегающих инноваций. Обоснована система показателей оценки ресурсосбережения,

определения интегрального эффекта от внедрения совокупности ресурсосберегающих нововведений на предприятиях. Осуществлено экспертную оценку повышения эффективности предприятий пищевой промышленности Николаевской области от реализации ресурсосберегающих инноваций.

Ключевые слова: производственный потенциал, пищевая промышленность, меры ресурсосбережения, инновации, система показателей, эффективность.

Theoretical and methodological approaches to forming strategies and the use of appropriate tools assess the production potential in the context of saving innovations. The system of indicators for assessing resource, determining the effect of implementing an integrated set of resource-saving innovations in enterprises. Done expertise efficiency of the food industry Mykolaiv region from saving innovations.

Keywords: production potential, food, resource conservation measures, innovation, system performance, efficiency.

УДК 338.439

Меліх Т.Г.

старший викладач кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини
ВНЗ «Університет «Україна»

Постановка проблеми. Харчова промисловість, як сфера промислового, виробництва зазнала глибоких перетворень через розробку нових технологічних рішень, переоснащення, інноваційну діяльність. Завдання конкуренції перейшло зі сфери нарощування виробничих потужностей і пошуку нових ринків збуту до сфери інформаційних технологій, маркетингу, інших невиробничих заходів. Але, в сучасних умовах не повного використання важелів управління виробництвом, низьким рівнем впровадженням новітніх технологій, роль виробничого аспекту не слід недооцінювати. Виробництво – це основа функціонування харчових промислових підприємств, а отже, потребує знаходження нових, цілеспрямованих і конкретних рішень для підвищення їхнього потенціалу, орієнтованих на оновлення і вдосконалення виробничих сил та організаційно-економічних відносин з урахуванням вимог і побажань споживачів продукції, отримання стійких конкурентних переваг на ринку в довгостроковій перспективі.

Відповідно до новітніх напрямків інноваційного розвитку харчової промисловості важливого значення набуває формування, об'єктивна оцінка та раціональне використання виробничого потенціалу підприємства, основне значення якого полягає в створенні нової вартості в процесі виробництва продукції з метою економічного зростання суб'єкта господарювання в умовах ринкової трансформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Розкриттю сутності категорій «потенціал» та «виробничий потенціал» підприємства, методів його оцінки (вимірювання) присвячені наукові здобутки Гаєвська Л.М., Краснокутська Н.С., Герасимчук З. В. Бова Т. В., Іщук С. О., Должанський І.З. та ін. [1-6]. Проблемам інноваційного розвитку харчової промисловості присвятили праці такі вітчизняні вчені, як П.П. Борщевський, А.Ф. Гончар, Л.В. Дейнеко, І.В. Драган, Д.Ф. Крисанов, Ю.П. Лебединський, О.М. Кудирко, М. Якубовський [7-10] та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У їхніх дослідженнях аналізувались різні аспекти становлення та інтенсифікації харчової промисловості, а також пропонувалися теоретичні і практичні рекомендації щодо удосконалення рівня використання виробничого потенціалу. Проте недостатньо дослідженими залишаються окремі питання теоретико-методологічних механізмів оцінки виробничого підприємств харчової промисловості через реалізацію ресурсозберігаючих інновацій.

Метою статті є дослідження проблем використання виробничого потенціалу харчових підприємств, існуючих підходів до формування стратегій і використання відповідного інструментарію його оцінки в контексті ресурсозберігаючих інновацій через обґрунтування системи показників оцінки ресурсозбереження, визначення інтегрального

ефекту від впровадження сукупності ресурсозберігаючих нововведень на підприємствах харчової промисловості.

Виклад основних результатів досліджень.

До теперішнього часу в харчовій галузі склалися реальні умови для модернізації виробництва, підвищення конкурентоспроможності підприємств на внутрішньому й зовнішньому ринках, склалися об'єктивні передумови для вирішення більшості проблем розвитку харчової галузі і її якісного реформування, є можливості для корінної зміни ситуації й перетворення галузі в, таку що динамічно розвивається, високотехнологічну, здатну стати одною з рушійних сил значної частини іншої української промисловості [11].

Для оцінки стану інструментарію управління ресурсами підприємств слід виходити з уявлень про послідовну зміну концепцій управління, кожна з яких щонайкраще відповідає умовам сучасної економіки [12].

У якості місії підприємства харчової промисловості повинно бути визначене досягнення комерційних і соціальних результатів, одержуваних у процесі виробництва й продажу харчової продукції для населення й інших галузей національного господарства, провідним ресурсом стає інформація, на основі якої будуть спроектовані вироби й технологічні процеси, виробничі системи підприємства, прийняті інвестиційні, маркетингові й інші управлінські рішення, що визначають характер використання основних ресурсів (різних матеріалів, енергії, живої праці й ін.). Сировина й матеріали, використовувані в виробництві будуть виступати в цьому випадку в якості основних ресурсів, використання яких спільно дає синергетичний ефект.

Дослідження існуючих підходів до формування стратегій і використання відповідного інструментарію [13, 14, 15] показує, що для підприємств харчової промисловості найбільш доцільна ресурсна стратегія й стратегія оптимальних витрат, а в якості методичного інструментарію їх реалізації слід застосовувати методики організації інвестування й залучення ресурсів, а також функціонально-вартісний і фрактальний аналіз.

При створенні системи управління комплексною інвестиційною діяльністю харчового підприємства можна використовувати цільову функцію маржинального прибутку, використовувану для формування оптимальної виробничої програми для підприємства, у яке не проводяться додаткові інвестиції:

$$Z_T = \sum_{i=1}^n (C_{i,T}^* - S_{i,T}^*) N_{i,T} \rightarrow \max, \quad (1)$$

де n – кількість видів вироблюваної продукції; $N_{i,T}$ – програма випуску кількісне завдання на випуск) i -го виду продукції ($i = 1, n$) для періоду часу T ; $C_{i,T}^*$ – середня ціна реалізації в період часу T i -го виду продукції ($i = 1, n$); $S_{i,T}^*$ – середня

питома собівартість при виробництві в період часу T i -го виду продукції ($i = 1, n$).

При вирішенні питання про залучення ресурсів для розвитку підприємства необхідно врахувати, що категорії: «вартість компанії» (бізнесу) і «капіталізація компанії» - не тотожні поняття, тому що під вартістю компанії розуміється дисконтована вартість майбутніх грошових потоків, а під капіталізацією компанії прийнято розуміти ринкову вартість акцій, яка склалася на фондовому ринку. Капіталізація є функцією від вартості компанії, тобто похідною величиною.

При роботі над підвищенням вартості компанії необхідно оцінити існуючий показник $EV/EBITDA$ (відношення ринкової вартості компанії до її прибутку до сплати податків і без обліку амортизаційних витрат) [16], який на сьогоднішній день за різними оцінками становить порядку 3, і визначити заходи щодо його підвищення на основі підвищення обсягів продаж; зниження питомих витрат; зниження оборотного капіталу, запасів, коштів у розрахунках, прискорення оборотності; зниження ставок приваблюваних ресурсів. Аналіз варіантів залучення ресурсів для розвитку харчових виробництв показав, що найбільш доцільне використання моделі проектного фінансування, суть якої полягає в тому, що кредитний фінансовий інститут готовий розділити проектні ризики із клієнтом – компанією й забезпечити масштабне фінансування на умовах більш привабливих, ніж традиційні інвестиції в акціонерний капітал.

Вартісний підхід до стратегічного управління харчовим підприємством вимагає розробки методичного забезпечення для оцінки вартості бізнесу, здійснюваного з використанням виробничих систем підприємства. З огляду на це, необхідною є розробка економіко-математичної моделі оцінки умов зниження витрат на ресурси на підприємствах харчової промисловості не тільки за рахунок їх економії, але й раціонального використання сукупності створюваних і освоєваних ресурсозберігаючих нововведень у сучасній економіці.

Закономірності процесу еволюції ресурсозбереження можна описати рівняннями дифузії нововведень, припускаючи, що визначальним фактором є міра інтенсивності потоку ресурсів (фінансових, людських, сировинних і т.п.). У цьому випадку рівняння буде мати вигляд:

$$\frac{d\gamma}{dq} = s(1 - x), \quad (2)$$

$$x = 1 - \exp\left(\int_0^q s dq\right), \quad (3)$$

де x – рівень завершеності процесу вдосконалювання нововведення; q – рівень потенціалу приваблюваних ресурсів; s – відносна швидкість підвищення результативності нововведення.

Зважаючи на те, що: $s = a + \beta x$, одержимо:

$$x = \frac{a[1 - \exp(-\alpha q - \beta q)]}{\alpha + \beta \exp(-\alpha q - \beta q)}, \quad (4)$$

де, α і β – параметри, що характеризують швидкість дифузії нововведень.

А відтак, можливості впровадження ресурсозберігаючих нововведень на підприємствах харчової промисловості в умовах твердої конкуренції визначаються рівнем прибутковості діяльності підприємства в цій сфері й доступністю фінансових ресурсів, що направляються на ці цілі.

Тоді розвиток процесу розробки й впровадження ресурсозберігаючих нововведень можна описати наступною системою рівнянь:

$$\frac{dm_3(t)}{dt} = \varepsilon n(t), \quad (5)$$

$$\frac{dm_{н3}(t)}{d(t)} = \omega n(t), \quad (6)$$

$$\frac{dn(t)}{dt} = -(\varepsilon + \omega)n(t) + v^{-1} \times \frac{dV(t)}{dt}, \quad (7)$$

$$\frac{dV(t)}{dt} = K \times \frac{dW(t)}{dt}, \quad (8)$$

$$\frac{dW(t)}{dt} = [w(t) - \zeta(t)] \times [1 - h(t)] \times \frac{dm_3(t)}{dt} - x(t) \times n(t), \quad (9)$$

де $m_3(t)$ – кількість завершених ефективних ресурсозберігаючих заходів до моменту часу t ; $\varepsilon(t)$ і $\omega(t)$ – коефіцієнти пропорційності, що залежать від часу й характеризують інтенсивність процесу розробки й впровадження заходів; $m_{н3}(t)$ – кількість заходів, які виявилися невдалими; $n(t)$ – загальна кількість заходів; $w(t)$ – дохід від економії ресурсів при реалізації одного заходу; $v(t)$ – вихідний обсяг фінансування заходу; $V(t)$ – сумарний обсяг фінансування запланованих заходів щодо ресурсозбереження на підприємстві; K – коефіцієнт пропорційності; W – дохід від реалізації заходів щодо ресурсозбереження на підприємстві; ζ – сума відсотків, що сплачуються за користування позиковими коштами, спрямованими на фінансування заходів щодо ресурсозбереження; h – ставка податку на прибуток підприємства.

Перетворюючи систему рівнянь (5-9), можна одержати рівняння динаміки фінансування заходів у рамках реалізації програми ресурсозбереження на підприємстві:

$$\frac{dV(t)}{dt} = K(t) \{ [w(t) - \zeta(t)] \times [1 - h(t)] \varepsilon - x(t) \} n(t), \quad (10)$$

З такого рівняння випливає, що умова позитивної динаміки фінансування програми ресурсозберігаючих нововведень на підприємстві забезпечується коли: $[w(t) - \zeta(t)] \times [1 - h(t)] \varepsilon - x(t) > 0$, (11)

Для подальшого аналізу слід ввести показники рентабельності заходу $R(t)$ і процентної ставки по позикових коштах $Q(t)$. Ці показники визначаються за формулами (3.19) і (3.20):

$$R(t) = \frac{w(t)}{v_i(t)}, \quad (12)$$

$$Q(t) = \frac{\zeta(t)}{v_i(t)}, \quad (13)$$

де v_i – загальний обсяг фінансування i -го заходу.

Умови позитивної динаміки фінансування програми ресурсозбереження з урахуванням виразів (12) і (13) можна представити у вигляді:

$$[R(t) - Q(t)] \times [1 - h(t)] \times \varepsilon \times v_i(t) - x(t) > 0, \quad (14)$$

Звідси умова реалізації програми ресурсозбереження набуває наступного вигляду:

$$Q(t) < Q^*(t) = R(t) - \frac{x(t)}{\varepsilon [1 - h(t)] \times v_i}, \quad (15)$$

Сутність отриманого вираження полягає в тому, що існує граничне значення процентної ставки $Q^*(t)$ по позикових коштах, що направляються на фінансування програми ресурсозберігаючих нововведень. Перевищення граничного значення процентної ставки якісно змінює ситуацію. Підприємство втрачає можливість одержувати дохід від економії ресурсів у процесі реалізації заходів і втрачає зацікавленість у проведенні ресурсозберігаючої політики.

Загально відомо, що рівень граничної ставки залежить від рентабельності ресурсозберігаючого нововведення, співвідношення поточного фінансування й вартості заходів, а також від ставки податку на прибуток. Збільшення рентабельності ресурсозберігаючого заходу приводить до збільшення граничної процентної ставки по кредитах. Збільшення ставки податку на прибуток приводить до зниження граничної процентної ставки по кредитах, негативно позначається на доступності кредитних ресурсів [17].

З метою, подальшого аналізу моделі, нами пропонується вважати незмінними на деякому відрізьку часу її параметри, виражені показниками v , x , R , Q , h , K . Тоді можна одержати наступне рішення системи рівнянь (5)-(9):

$$n(t) = n_0 \exp \left[(R - Q) \times (1 - h) \times \varepsilon \times K \times \frac{v_i}{Q} - \frac{x}{Q} - \omega - \varepsilon \right] \times t, \quad (16)$$

де n_0 – число заходів ресурсозберігаючої програми, реалізованих у початковий період часу.

З рівняння (16) можна отримати умови росту кількості заходів ресурсозберігаючої програми на підприємстві:

$$(R - Q) \times (1 - h) \times \varepsilon \times K \times \frac{v_i}{Q} - \frac{x}{Q} - \omega - \varepsilon > 0, \quad (17)$$

Формалізований вираз (17) дозволяє отримати друге граничне значення процентної ставки по кредитах для фінансування програми ресурсозберігаючих заходів:

$$Q < Q^{**} = R(t) - \frac{x(t)}{\varepsilon [1 - h(t)]} \times v_i - (1 + \frac{\omega}{\varepsilon}) \times \frac{Q}{[(1 - h)Kv_i]}, \quad (18)$$

$$Q^{**} = Q^* - (1 + \frac{\omega}{\varepsilon}) \times \frac{Q}{[(1 - h)Kv_i]}. \quad (19)$$

де, Q^{**} - друге порогове, гранично припустиме значення процентної ставки по кредитах, використуваних для фінансування програми ресурсозберігаючих нововведень.

Отриманий вираз переконливо доводить, що друге значення процентної ставки нижче першого, оскільки залежить додатково від результативності проектів, що обумовлюється співвідношенням ω/ϵ . Економічна сутність 2-го граничного значення полягає в тому, що підприємство не отримує прибутку, достатній для розширення заходів програми ресурсозберігаючих нововведень.

Для досягнення цілей ресурсозбереження на підприємствах харчової промисловості, на нашу думку, доцільним є сформування системи показників оцінки ефективності використання ресурсів, що дозволяє враховувати їхню величину при надходженні, ступінь використання ресурсів для забезпечення процесів розвитку виробничого потенціалу підприємства та здійснювати аналіз наявних резервів тощо.

Необхідна система показників, яка характеризує ресурсний потенціал і являє собою групу показників, що забезпечують процес раціонального розподілу ресурсів за допомогою:

- впровадження сукупності ресурсозберігаючих нововведень, створюваних і освоюваних підприємством;
- здійснення функцій адаптаційного управління підприємствами харчової промисловості [73].

На наш погляд, зазначена система показників повинна розкривати зміст категорії «ресурсозберігаючий потенціал» підприємства харчової промисловості. З огляду на це, ми переконані, що ресурсозберігаючий потенціал, являє собою сукупність факторів і умов, що дозволяють реалізувати й оцінити ефективність управління ресурсозберігаючої діяльністю на основі рекомендованої системи показників, що характеризують стан виробничого потенціалу у сфері матеріало-, енерго-, еколого- та працезбереження. Відмінною рисою такого підходу є те, що він дозволяє встановлювати особливий адаптаційний, раціональний ресурсозберігаючий режим функціонування потенціалу підприємства.

В процесі дослідження зазначеної проблеми на прикладі підприємств харчової промисловості Миколаївської області, нами сформована цілеспрямована система показників оцінки ресурсоз-

Рис. 1. Зміст інтегрального ефекту від впровадження сукупності ресурсозберігаючих нововведень на підприємствах харчової промисловості

Експертна оцінка підвищення ефективності діяльності підприємств харчової промисловості Миколаївської області від реалізації ресурсозберігаючих нововведень

Показники		Показники ефективності	Фінансовий ефект	Організаційний ефект	Репутаційний ефект	Інтегральний ефект (синергетичний ефект від впровадження інноваційних, ресурсозберігаючих технологій, який включає фінансовий, організаційний й репутаційний ефекти)
Експертна оцінка (за десятибальною системою)	ДРУЖБА, ЗАТ, Нова Одеса		9	7	8	
	НОВОБУЗЬКИЙ ХЛІБОЗАВОД, КП, Новий Буг		6	5	7	
	НОВОБУЗЬКИЙ, ТОРГОВИЙ ДІМ, ТОВ, Новий Буг		8	4	6	
	НОВОБУЗЬКИЙ КОНСЕРВНИЙ ЗАВОД РАЙСПОЖИВСОЮЗА, Новий Буг		7	8	5	
	БАШТАНСЬКИЙ СИРЗАВОД, ЗАТ, Баштанка		9	6	8	
	ВОЗНЕСЕНСЬКА ПРОДОВОЛЬЧА КОМПАНІЯ, ТОВ, Вознесенськ		8	6	9	
	ХЛІБОКОМБІНАТ БАШТАНСЬКОЇ РАЙСПОЖИВКООПЕРАЦІЇ, Баштанка		9	8	7	
	БРАТСЬКИЙ СИРЗАВОД, ВАТ, Братське		8	7	6	
Вага оцінок спроможності			0,6	0,2	0,2	1
Експертна оцінка з урахуванням її ваги	ДРУЖБА, ЗАТ, Нова Одеса		5,4	1,4	1,6	8,4
	НОВОБУЗЬКИЙ ХЛІБОЗАВОД, КП, Новий Буг		3,6	1,0	1,4	6,00
	НОВОБУЗЬКИЙ, ТОРГОВИЙ ДІМ, ТОВ, Новий Буг		4,8	0,8	1,2	6,80
	НОВОБУЗЬКИЙ КОНСЕРВНИЙ ЗАВОД РАЙСПОЖИВСОЮЗА, Новий Буг		4,2	1,6	1,0	6,80
	БАШТАНСЬКИЙ СИРЗАВОД, ЗАТ, Баштанка		5,4	1,2	1,6	8,20
	ВОЗНЕСЕНСЬКА ПРОДОВОЛЬЧА КОМПАНІЯ, ТОВ, Вознесенськ		4,8	1,2	1,8	7,8
	ХЛІБОКОМБІНАТ БАШТАНСЬКОЇ РАЙСПОЖИВКООПЕРАЦІЇ, Баштанка		5,4	1,6	1,4	8,4
	БРАТСЬКИЙ СИРЗАВОД, ВАТ, Братське		4,8	1,4	1,2	7,4

береження, яка в розрізі класифікаційних груп включає (із зазначенням інтервалу значень показника досліджуваних підприємств):

показники матеріалозбереження:

1) матеріаловіддача (2,05-3,12); 2) матеріалоємність, % (40-49%); 3) прибуток на тисячу грн. матеріальних витрат, грн. (24,6-35,6 грн.); 4) ступінь використання матеріальних витрат, % (73-84%); 5) фондоддача (3,05-4,65); 6) фондоємність (0,22-0,33); 7) фондорентабельність (2,15-3,12); 8) коефіцієнт зносу (0,22-0,47); 9) частка ресурсозберігаючого обладнання в загальній структурі засобів (0,1-0,3);

показники енергозбереження:

1) питома вага електроенергії в собівартості продукції, % (24,49-61,27%); 2) питома вага теплової енергії в собівартості продукції, % (10,27-32,35%); 3) коефіцієнт зміни обсягу споживання енергії стосовно базового періоду (1,01-1,80);

показники екологозбереження:

1) коефіцієнт екологічності виробництва (0,74-0,96); 2) коефіцієнт повноти використання ресурсів (0,82-0,96); 3) коефіцієнт інтенсивності впливу виробництва на навколишнє середовище (на рівні 1,0);

показники працевбереження: 1) продуктивність праці, тис. грн./чол. (347-684 тис. грн./чол.); 2) відповідність середнього розряду робітників середньому розряду виконуваних робіт (на рівні 1); 3) коефіцієнт постійності кадрів (0,84-0,97); 4) коефіцієнт випередження темпів росту продуктивності праці над темпами росту заробітної плати (1,9-2,9); 5) показник залучення працівників у реалізацію ресурсозберігаючих заходів, % (4,0-15,0%).

Результатом оцінки ефективності використання розробленого комплексу заходів з управління ресурсозберігаючою діяльністю на підприємствах харчової промисловості на основі використання сукупності створюваних і освоюваних ресурсозберігаючих нововведень є синергія трьох ефектів: організаційного, фінансового й репутаційного (рис. 1).

На основі запропонованих методів управління ресурсозберігаючою діяльністю на підприємствах харчової промисловості Миколаївської області представлено результати експертної оцінки підвищення ефективності підприємств (табл. 1).

У цілому, розрахунок показників показує ефективність застосування методу оцінки виробничого

потенціалу для виявлення основних проблем галузевого розвитку й вироблення стратегії їх подолання. Так, стосовно харчової галузі Миколаївської області в цілому можна зробити висновок про те, що недостатній рівень виробничого потенціалу, що має місце в регіоні, може привести до ще більшого зниження конкурентоспроможності продукції, втрати ринків збуту й у результаті поряд з іншими факторами - до припинення функціонування підприємств. Для підвищення рівня виробничого потенціалу харчової промисловості підприємствам галузі необхідно збільшувати власний капітал як за рахунок власних засобів, так і за рахунок засобів акціонерів, пайовиків або шукати стратегічних інвесторів тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Детальний аналіз всіх складових виробничого потенціалу підприємства є необхідним етапом для прийняття управлінських рішень щодо ефективного використання усіх ресурсів підприємства та залучення інвестиційних джерел. Запропонований у статті підхід є одним із кроків визначення узагальнюючого інтегрального показника економічної ефективності виробничого потенціалу підприємства.

Виробничий потенціал – це складна і багатогранна економічна категорія, управління якою пов'язане з якісною і кількісною оцінкою, але при кількісній оцінці потенціалу слід враховувати різні його аспекти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гаєвська Л.М. Виробничий потенціал – основа розвитку підприємства / Л.М. Гаєвська, О.В. Чернова // Вісник ЖТДУ. – 2011. – №1 (55). – С. 184-185.
2. Краснокутська Н.С. Формування потенціалу підприємства / Н.С. Краснокутська. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.
3. Герасимчук З. В. Виробничий потенціал регіону: методика оцінки та механізми його нарощування : монографія / З. В. Герасимчук, Л. Л. Ковальська. – Луцьк : ЛДТУ, 2003. – 244 с.
4. Бова Т. В. Оцінка ефективності використання виробничого потенціалу сучасних промислових підприємств / Т. В. Бова // Економічний простір. – 2008. – № 12/2. – С. 66–72.
5. Ішук С. О. Виробничий потенціал промислових підприємств: проблеми формування і розвитку. Монографія / С. О. Ішук. – Львів: ІРД НАН України, 2006. – 278 с.
6. Должанський І.З., Загорна Т.О. та ін. Управління потенціалом підприємства: навч. пос. / І.З. Должан-

ський, Т.О. Загорна, О.О. Удалих, І.М. Герасименко, В.М. Рашупкіна – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 362 с.

7. Драган І.В. Інноваційна діяльність як фактор прискореного розвитку промисловості // Економіка та держава. – 2006. – №6. – С. 34–36.

8. Крисанов Д.Ф. Інноваційний фактор розвитку харчової промисловості України // Економіка України. – 2007. – №4. – С. 71 – 81.

9. Кудирко О. М. Сучасний стан інноваційної діяльності у підприємствах харчової промисловості України // Економіка АПК. – 2004. – № 11. – С. 102–107.

10. Якубовський М., Щук В. Інфраструктура – фактор прискорення інноваційного розвитку промисловості // Економіка України. – 2007. – № 2. – С. 27–38.

11. Осташко Т. О. Внутрішній агропродовольчий ринок в умовах СОТ: монограф. / Осташко Т. О., Волощенко Л. Ю., Ленінова Г. В. – К.: ІЕП НАН України, 2010. – 208 с.

12. Покропивний С. Ф. Економіка підприємства : [підручник] / За ред. С. Ф. Покропивного. – К. : «Хвиля-Прес», 2006. – 280 с.

13. Балабанова Л.В. Маркетингове управління конкурентоспроможністю підприємств, стратегічний підхід: [монографія] /Л.В. Балабанова, В.В. Холод. Донецьк: ДонДУЕТ, 2006. 294 с.

14. Буркинський Б. В. Методологічні аспекти розробки і оцінки стратегій розвитку промислового комплексу регіону: монограф. / Б. В. Буркинський, М. А. Коваленко. – Херсон: Олді-плюс, 2008. – 405 с.

15. Лавров Є. М. Стратегія розвитку галузі / Є. М. Лавров // Харчова і переробна промисловість. – 2004. – № 4. – С. 3–5.

16. Шеремет А.Д. Методика фінансового аналізу діяльності комерційних організацій / Шеремет А.Д., Негашев Е.В. – М.: Адавант, 2008. – 327 с.

17. Денисенко М. П. Формування інвестиційної стратегії економіки України / М. П. Денисенко, І. П. Шевчук, Я. В. Ганич, Л. Н. Павленко // Економіка та держава. – 2005. – № 3. – С. 42–46.

18. Іртищева І.О. Державне регулювання розвитку інтеграційних систем в агропродовольчій сфері України / І.О. Іртищева, Т.В. Стройко // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – № 4. – С. 80–87.

19. Іртищева І.О. Удосконалення інтеграційних взаємовідносин садівничих підприємств / І.О. Іртищева // Бізнес-навігатор. – 2014. – № 2 (34). – С. 114-120.

20. Іртищева І.О. Світова продовольча криза: проблеми та перспективи для України / І.О. Іртищева, О.М. Потапенко // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний університет». Збірник наукових праць. Тематичний випуск: Технічний прогрес і ефективність виробництва. Харків: НТУ «ХПІ». – 2011. – № 8-1'2011. – С. 65–68.

ІМІТАЦІЙНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ВИРОБНИЧИХ ПОТОКІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ SIMULATION OF PRODUCTION FLOWS AT THE ENTERPRISE

Розглянуто систему масового обслуговування для отримання практичних рекомендацій щодо доцільності зміни виробничих потужностей на підприємстві. Використано три сценарії, зменшення і збільшення часу на кожному з трьох етапів: стадія проектування, виробництво, підготовка до відвантаження. Виявлено, що на стадії проектування, збільшення або зменшення часу обслуговування не впливає на пропускну здатність системи масового обслуговування. На стадії виробництва і підготовки до відвантаження, збільшення або зменшення часу обслуговування впливає на пропускну здатність системи масового обслуговування. Результати дослідження визначили, що одночасний вплив факторів призводить до істотного зростання цільового показника за рахунок їх окремого впливу, тобто в даному випадку ми спостерігаємо ефект синергії.

Ключові слова: Імітаційне моделювання, логістичні процеси, система масового обслуговування, виробничі потоки.

Рассмотрена система массового обслуживания для получения практических рекомендаций по целесообразности изменения производственных мощностей на предприятии. Использовано три сценария, уменьшения и увеличения времени на каждом из трех этапов: стадия проектирование, производство, подготовка к отгрузке. Выявлено, что на стадии проектирования увеличение или уменьшение времени обслу-

живания не влияет на пропускную способность системы массового обслуживания. На стадии производства и подготовки к отгрузке увеличение или уменьшение времени обслуживания влияет на пропускную способность системы массового обслуживания. Результаты исследования определили, что одновременное воздействие факторов приводит к существенному росту целевого показателя за счет их отдельного влияния, то есть в данном случае мы наблюдаем эффект синергии.

Ключевые слова: имитационное моделирование, логистические процессы, система массового обслуживания, производственные потоки

The queuing system is considered to obtain practical recommendations on the feasibility of changing production capacities in the enterprise. Three scenarios were used, reducing and increasing the time at each of the three stages: the stage of design, production, preparation for shipment. It was revealed that at the design stage, the increase or decrease of the main tenancetime does not affect the capacity of the queuing system. At the stage of production and preparation for shipment, increasing or decreasing the service time affects the capacity of the queuing system. The results of the study determined that the simultaneous impact off actors leads to a significant increase in the target value due to their separate influence, that is, in this case we observe the effect of synergy.

Key words: simulation modeling, logistical processes, queuing system, production flows.

УДК 330.45:334.012.64

Огаренко Т.Ю.

к.е.н.

Класичний приватний університет

Для розробки технологічних проектів на підприємствах до цих пір не набули широкого застосування методи імітаційного моделювання, головна мета яких є оптимізація схем матеріальних потоків, складу та характеристик технологічного обладнання. Це скорочує терміни і знижує трудомісткість розробки обладнання персоналом. Використання інструментального пакету імітаційного моделювання дозволяє поєднувати різні підходи для підвищення адекватності створюваних моделей реальним виробничим системам.

Відомо, що в логістичних процесах поточкового виробництва матеріальні і інформаційні процеси є ланцюгом зв'язку поміж постачальником та споживачем [1]. На жаль, можна стверджувати, що існуючі на сьогодні методи та моделі оптимізації постачання та збуту на підприємствах різних сфер діяльності, які розглядаються в рамках логістичного підходу, не досягають поставленої мети за відсутністю систем реального часу при вивченні і використанні динамічних процесів на підприємстві. Тому що в логістичних потоках не завжди своєчасно враховуються динамічні ситуації, які виникають в межах виконання технологічного процесу. До того ж вибір оптимальних характеристик цих процесів потребує інструментів математичного моделювання різноманітних варіантів виникнення,

супроводження та вибору кращих рішень в поточковому виробництві [2].

Постановка завдання. Метою дослідження є імітаційне моделювання виробничих потоків на підприємстві.

Вклад основного матеріалу дослідження. Об'єктом дослідження є оптимізація динамічних процесів поточкового проектування і виробництва в рамках логістичної системи підприємства. Для цього виконаємо моделювання виробничих процесів з застосуванням пакету Any Logic Professional. В якості вихідних даних наведені виробничі дані по одному з запропонованих варіантів виробництва комплектного електроприводу, модель виробництва якого представлена на рис. 1.

Операційна діяльність досліджуваного підприємства, відповідно до галузевої специфіки, складається з трьох етапів:

- 1) стадія проектування продукту;
- 2) стадія виробництва;
- 3) стадія передпродажної підготовки.

В термінах побудованої системи масового обслуговування (СМО) це означає наявність трьох послідовно функціонуючих підсистем, які також представляють собою СМО більш низького рівня. Важливим завданням моделювання операційної діяльності підприємства є використання наявних

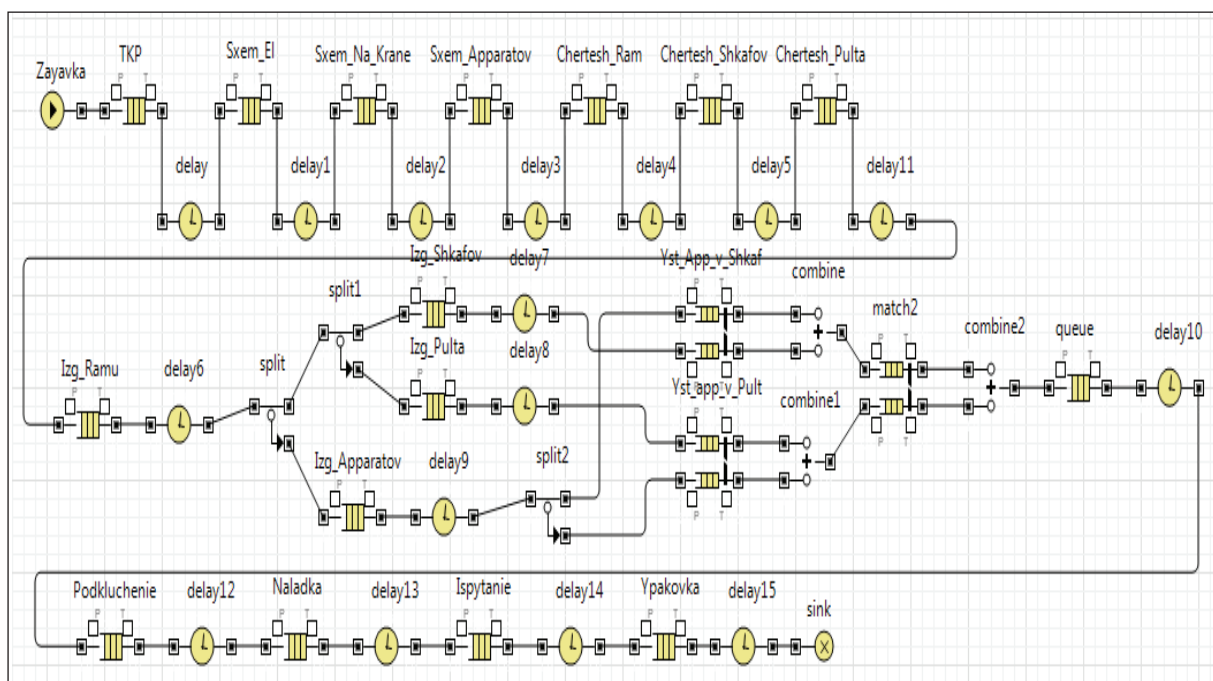

Рис. 1. Модель системи масового обслуговування з виробництва продукції

господарських резервів, що в нашому випадку означає пошук та ліквідацію вузьких місць, здатних більш якісно виконувати замовлення споживачів. Під якістю виконання замовлень будемо розуміти відносну пропускну здатність та середній час обробки заявки.

Відносна пропускну здатність характеризує кількість оброблених заявок, по відношенню до їхньої загальної кількості. Даний показник повинний наблизитись до 1.

Середній час обробки заявки характеризує тривалість процесу, починаючи зі стадії проектування продукту і завершуючи його передпродажною підготовкою. Даний показник повинний мінімізуватись.

При плануванні імітаційного експерименту найкращим рішенням будемо вважати таке, яке має найбільшу відносну пропускну здатність та найменший середній час обробки виробу.

Для оцінки побудованої системи масового обслуговування, в якості початкових даних моделі виступають наступні показники:

- інтенсивність вхідного потоку заявок за 10000 годин;
- інтенсивність потоку обслужених заявок за 10000 годин;
- тривалість часу роботи інформаційної системи.

До похідних показників, які розраховуються на їхній основі, належать:

- інтенсивність вхідного потоку;
- інтенсивність потоку на виході;
- приведена інтенсивність заявок тощо.

Відповідно до початкових даних, закладених в модель СМО, після проведення імітаційного експерименту, було отримано результати, які наведені в табл. 1.

перименту, було отримано результати, які наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Початкові дані, закладені в модель СМО

Показник	Значення
Увійшло заявок	3822
Вийшло заявок	3675
Всього періодів	10000
Інтенсивність вхідного потоку	0,38
Інтенсивність потоку на виході	0,36
Середній час обслуговування заявки	2,72
Приведена інтенсивність потоку заявок	1,04
Відносна пропускну здатність	0,96

Це означає, що лише 96% заявок на вході було виконано за результатами проведеного імітаційного експерименту. Отже, резервом підвищення ефективності функціонування такої СМО є зростання рівня виконання заявок на 4%.

Дослідимо, яким чином цільові показники залежать від виробничих потужностей на кожній стадії операційного циклу.

Сценарій 1. Стадія проектування продукту.

В першому досліді ми зменшили час обслуговування етапу проектування комплектних електроприводів на 20%, тим самим підвищивши його пропускну здатність, табл. 2.

З табл. 2 видно, що зростання виробничих потужностей на стадії проектування продукту не призводить до будь-яких позитивних змін: показник відносної пропускну здатності залишився на тому самому рівні, 96%. Це означає, що дана стадія операційного циклу не є «слаб-

Таблиця 2

Зменшили час обслуговування етапу проектування комплектних електроприводів на 20%

Показник	Значення
Увійшло заявок	3785
Вийшло заявок	3645
Всього періодів	1000
Інтенсивність вхідного потоку	0,37
Інтенсивність потоку на виході	0,36
Середній час обслуговування заявки	2,74
Приведена інтенсивність потоку заявок	1,03
Відносна пропускна здатність	0,96

кою ланкою» системи масового обслуговування.

Тепер збільшимо час обслуговування на етапі проектування комплектних електроприводів на 20%, тим самим зменшуючи його пропускну здатність, табл. 3.

Таблиця 3

Збільшили час обслуговування етапу проектування комплектних електроприводів на 20%

Показник	Значення
Увійшло заявок	3806
Вийшло заявок	3665
Всього періодів	1000
Інтенсивність вхідного потоку	0,38
Інтенсивність потоку на виході	0,36
Середній час обслуговування заявки	2,72
Приведена інтенсивність потоку заявок	1,03
Відносна пропускна здатність	0,96

Наша попередня гіпотеза про те, що дана стадія операційного циклу не є «слабкою ланкою» системи масового обслуговування знайшла своє підтвердження. Навіть за умови скорочення пропускної здатності стадії проектування продукту, показник відносної пропускної здатності залишився без змін.

Отже, проведена в рамках першого сценарію серія експериментів засвідчила, що не існує

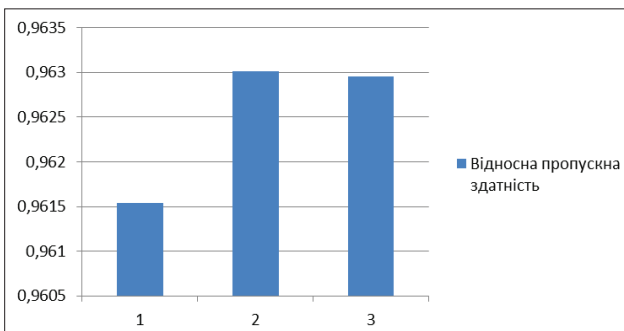

Рис. 2. Порівняльний аналіз вхідних даних та отриманих результатів, згідно першого сценарію (відносна пропускна здатність)

можливості підвищити ефективність функціонування системи масового обслуговування за рахунок стадії проектування продукту: наявні виробничі потужності в даному випадку перевищують потребу.

Порівняльний аналіз вхідних даних та отриманих результатів, згідно першого сценарію, наведено на рис. 2.

З цього дослідження ми бачимо, що збільшення, або зменшення часу обслуговування на етапі проектування ніяк не впливає на пропускну здатність нашої системи масового обслуговування.

Середній час обслуговування при першому сценарії наведений на рис. 3.

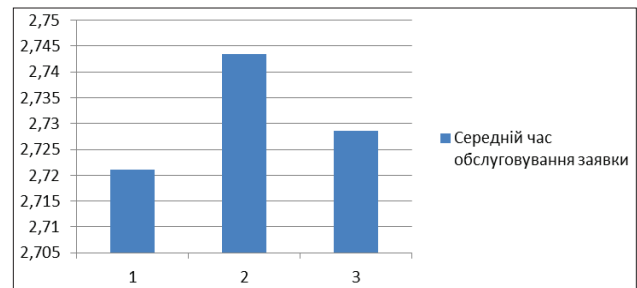

Рис. 3. Порівняльний аналіз вхідних даних та отриманих результатів, згідно першого сценарію (середній час обслуговування заявки)

Сценарій 2. Стадія виробництва.

Спочатку зменшимо час обслуговування етапу виробництва комплектних електроприводів на 20%, тим самим підвищивши його пропускну здатність, табл. 4.

Таблиця 4

Зменшили час обслуговування етапу виробництва комплектних електроприводів на 20%

Показник	Значення
Увійшло заявок	3831
Вийшло заявок	3723
Всього періодів	1000
Інтенсивність вхідного потоку	0,38
Інтенсивність потоку на виході	0,37
Середній час обслуговування заявки	2,68
Приведена інтенсивність потоку заявок	1,02
Відносна пропускна здатність	0,97

Таблиця засвідчує, що зростання виробничих потужностей на стадії проектування продукту призводить до невеликої зміни: показник відносної пропускної здатності збільшився, 97%. Це означає, що дана стадія операційного циклу є «слабкою ланкою» системи масового обслуговування.

Наступним кроком збільшимо обслуговування етапу виробництва комплектних електроприводів на 20%, тим самим зменшимо його пропускну здатність, табл. 5.

Наша попередня гіпотеза про те, що дана стадія операційного циклу є «слабкою ланкою» системи масового обслуговування знайшла своє підтвердження. При умові скорочення пропускної здатності стадії виробництва продукту, показник відносної пропускної здатності значно погіршився на 10%.

Таблиця 5

Збільшили час обслуговування етапу виробництва комплектних електроприводів на 20%

Показник	Значення
Увійшло заявок	3874
Вийшло заявок	3288
Всього періодів	1000
Інтенсивність вхідного потоку	0,37
Інтенсивність потоку на виході	0,32
Середній час обслуговування заявки	3,04
Приведена інтенсивність потоку заявок	1,13
Відносна пропускна здатність	0,87

Отже, проведена в рамках другого сценарію серія експериментів засвідчила, що маємо можливість підвищити ефективність функціонування системи масового обслуговування за рахунок стадії виробництва продукту: наявні виробничі потужності в даному випадку потребують підвищення.

Порівняльний аналіз вхідних даних та отриманих результатів, згідно другого сценарію, наведено на рис. 4.

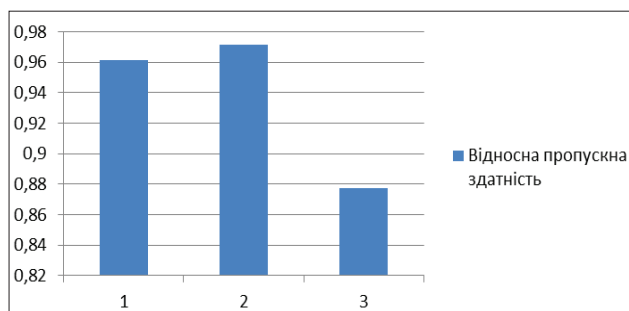

Рис. 4. Порівняльний аналіз вхідних даних та отриманих результатів, згідно другого сценарію (відносна пропускна здатність)

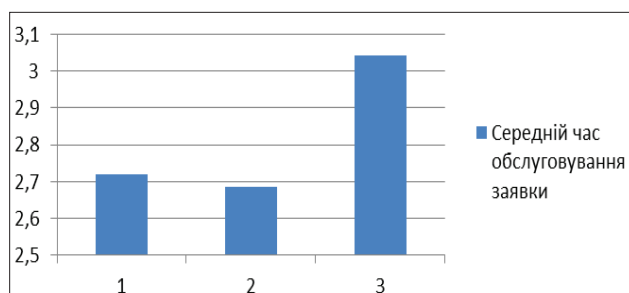

Рис. 5. Порівняльний аналіз вхідних даних та отриманих результатів, згідно другого сценарію (середній час обслуговування заявки)

З цього дослідження ми бачимо, що збільшення, або зменшення часу обслуговування на етапі впливає на пропускну здатність нашої системи масового обслуговування (рис. 5).

Сценарій 3. Підготовки до відвантаження.

В першому досліді ми зменшили час обслуговування етапу підготовки до відвантаження комплектних електроприводів на 20%, тим самим підвищивши його пропускну здатність, табл. 6.

Таблиця 6

Зменшили час обслуговування етапу підготовки до відвантаження комплектних електроприводів на 20%

Показник	Значення
Увійшло заявок	3777
Вийшло заявок	3649
Всього періодів	1000
Інтенсивність вхідного потоку	0,37
Інтенсивність потоку на виході	0,36
Середній час обслуговування заявки	2,74
Приведена інтенсивність потоку заявок	1,03
Відносна пропускна здатність	0,96

Відповідно таблиці, зростання виробничих потужностей на стадії проектування продукту не призводить до будь-яких позитивних змін: показник відносної пропускної здатності залишився на тому самому рівні, 96%. Це означає, що дана стадія операційного циклу не є «слабкою ланкою» системи масового обслуговування.

Збільшимо час обслуговування етапі підготовки до відвантаження комплектних електроприводів на 20%, тим самим зменшимо його пропускну здатність, табл. 7.

Таблиця 7

Збільшили час обслуговування етапу підготовки до відвантаження комплектних електроприводів на 20%

Показник	Значення
Увійшло заявок	3886
Вийшло заявок	3398
Всього періодів	1000
Інтенсивність вхідного потоку	0,37
Інтенсивність потоку на виході	0,33
Середній час обслуговування заявки	2,94
Приведена інтенсивність потоку заявок	1,11
Відносна пропускна здатність	0,89

Наша попередня гіпотеза про те, що дана стадія операційного циклу не є «слабкою ланкою» системи масового обслуговування не знайшла своє підтвердження. При умові скорочення пропускної здатності стадії підготовки до відвантаження продукту, показник відносної пропускної здатності погіршився на 7%.

Отже, проведена в рамках третього сценарію

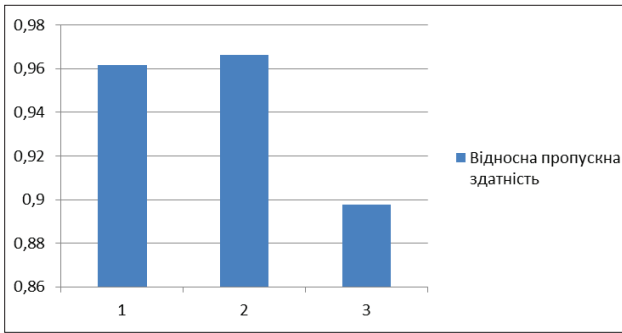

Рис. 6. Порівняльний аналіз вхідних даних та отриманих результатів, згідно третього сценарію (відносна пропускна здатність)

серія експериментів засвідчила, що маємо можливості підвищити ефективність функціонування системи масового обслуговування за рахунок стадії підготовки до відвантаження продукту: наявні виробничі потужності в даному випадку потребують підвищення.

Порівняльний аналіз вхідних даних та отриманих результатів, згідно третього сценарію, наведено на рис. 6.

Отже, збільшення або зменшення часу обслуговування на етапі впливає на пропускну здатність нашої системи масового обслуговування, рис. 7.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, провівши три сценарії зменшення й збільшення часу на кожному з трьох етапів: стадія проектування, виробництво, підготовка до відвантаження в даному випадку встановлено:

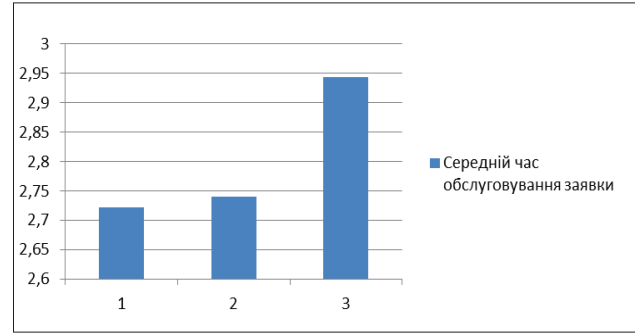

Рис. 7. Порівняльний аналіз вхідних даних та отриманих результатів, згідно сценаріїв (середній час обслуговування заявки)

1) на стадії проектування, збільшення або зменшення часу обслуговування не впливає на пропуску здатність системи масового обслуговування;

2) на стадії виробництва та підготовки до відвантаження, збільшення або зменшення часу обслуговування впливає на пропуску здатність системи масового обслуговування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Окландер М. Концепция промышленной логистики / М. Окландер // Экономика Украины. – 1993. – С. 27-33.
2. Матвиенко Г.Л. Обоснование моделей решения оптимизационных задач в логистической деятельности предприятия / Г.Л. Матвиенко // БизнесИнформ. – 2007. – № 1-2. – 52 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕВОЛЮЦІЙНО-ПОВЕДІНКОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

THEORETICAL BASIS OF THE FORMATION OF EVOLUTIONARY BEHAVIORAL CONCEPT FOR PROVIDING COMPETITIVENESS OF THE ENTERPRISE

УДК 65.012:658.1

Полозова Т.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри економічної кібернетики та управління економічною безпекою, Харківський національний університет радіоелектроніки

Манойленко О.В.

д.е.н., професор, завідувач кафедри економічного аналізу та обліку, Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"

Здійснено ретроспективний аналіз теорій та підходів поведінкової парадигми наукового пізнання. Сформульовано основні принципи еволюційно-поведінкової теорії, що є підґрунтям формування концепції забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

Ключові слова: концепція, еволюційно-поведінкова теорія, принципи, конкурентоспроможність, поведінка підприємства.

Осуществлен ретроспективный анализ теорий и подходов поведенческой парадигмы научного познания. Сформулированы основные принципы эволюционно-поведенческой теории, которые являются основой

формирования концепции обеспечения конкурентоспособности предприятия.

Ключевые слова: концепция, эволюционно-поведенческая теория, принципы, конкурентоспособность, поведение предприятия.

A retrospective analysis of theories and approaches of the behavioral paradigm of scientific knowledge is carried out. The basic principles of evolutionary behavioral theory, which form the basis for forming the concept of ensuring the competitiveness of the enterprise, are formulated.

Key words: concept, evolutionary behavioral theory, principles, competitiveness, enterprise behavior.

Постановка проблеми. Трансформаційний характер економічних процесів в національній економіці супроводжується динамічним впливом факторів макроекономічного середовища, посиленням конкурентної насиченості ринку, активізацією інтеграційних процесів в поведінці вітчизняних підприємств та загостренням їх стратегічного протистояння. Визначені особливості функціонування та розвитку національної економіки потребують розробки та впровадження нових підходів до управління, які спрямовані на формування інноваційно-інвестиційних орієнтирів розвитку, визначення стратегічних напрямів поведінки підприємств у конкурентному середовищі та забезпечення їх конкурентоспроможності на національному та міжнародному ринках.

Специфічні умови розвитку економіки країни вимагають від підприємств підвищення інноваційно-інвестиційної активності та привабливості, здатності гнучко реагувати та адаптуватися до вимог ринку, вчасно враховувати зміну факторів зовнішнього середовища та інерційність процесів розвитку, що впливає на характер їх економічної поведінки у конкурентному середовищі. Саме тому серед сучасних теорій наукового пізнання саме поведінкові підходи відбивають особливості формування управлінських механізмів, які характеризують конкурентну поведінку економічних агентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Систематизація концептуальних підходів до визначення сутності та змісту конкуренції представлена у роботах І.І. Вініченко [1], Ю.В. Кіхої [2], К.Ю. Мамченко [3]. У наукових дослідженнях Н. П. Карачиної [4] представлено узагальнення поведінкових теорій сучасного менеджменту та систематизація теорій економічної поведінки

суб'єктів господарювання. Сучасна інтерпретація еволюційно-поведінкової природи підприємства представлена у роботах В.І. Бархатова [5] та К.В. Ніколаєвої [6]. Проте, результати аналізу наукових джерел свідчать про відсутність єдиного концептуального підходу до забезпечення конкурентоспроможності підприємства, що обумовлює актуальність подальших наукових досліджень.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка теоретичних засад формування еволюційно-поведінкової концепції забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою визначення теоретичних засад формування еволюційно-поведінкової концепції забезпечення конкурентоспроможності підприємства доцільно здійснити ретроспективний аналіз основних теорій поведінкової парадигми за трьома блоками, які наведені на рис. 1:

- блок 1 – концептуальні підходи до визначення сутності та змісту конкуренції;
- блок 2 – поведінкові теорії менеджменту;
- блок 3– теорії управління економічною поведінкою підприємств.

В межах аналізу концептуальних підходів до визначення сутності та змісту конкуренції у даній роботі розглянуто поведінковий, структурний, функціональний підходи та теорію організації ринкових структур [1-3].

Так, поведінковий підхід (А. Смит, Дж. С. Мілль, К. Маркс, Ф. Енгельс, А. Маршалл, М. Портер) розглядає конкуренцію як суперництво, змагання підприємств за найбільш вигідні умови виробництва та збуту товарів, робіт і послуг для досягнення найкращих результатів своєї діяльності в сфері виробництва. У структурному підході (Дж. Робінсон, Е. Чем-

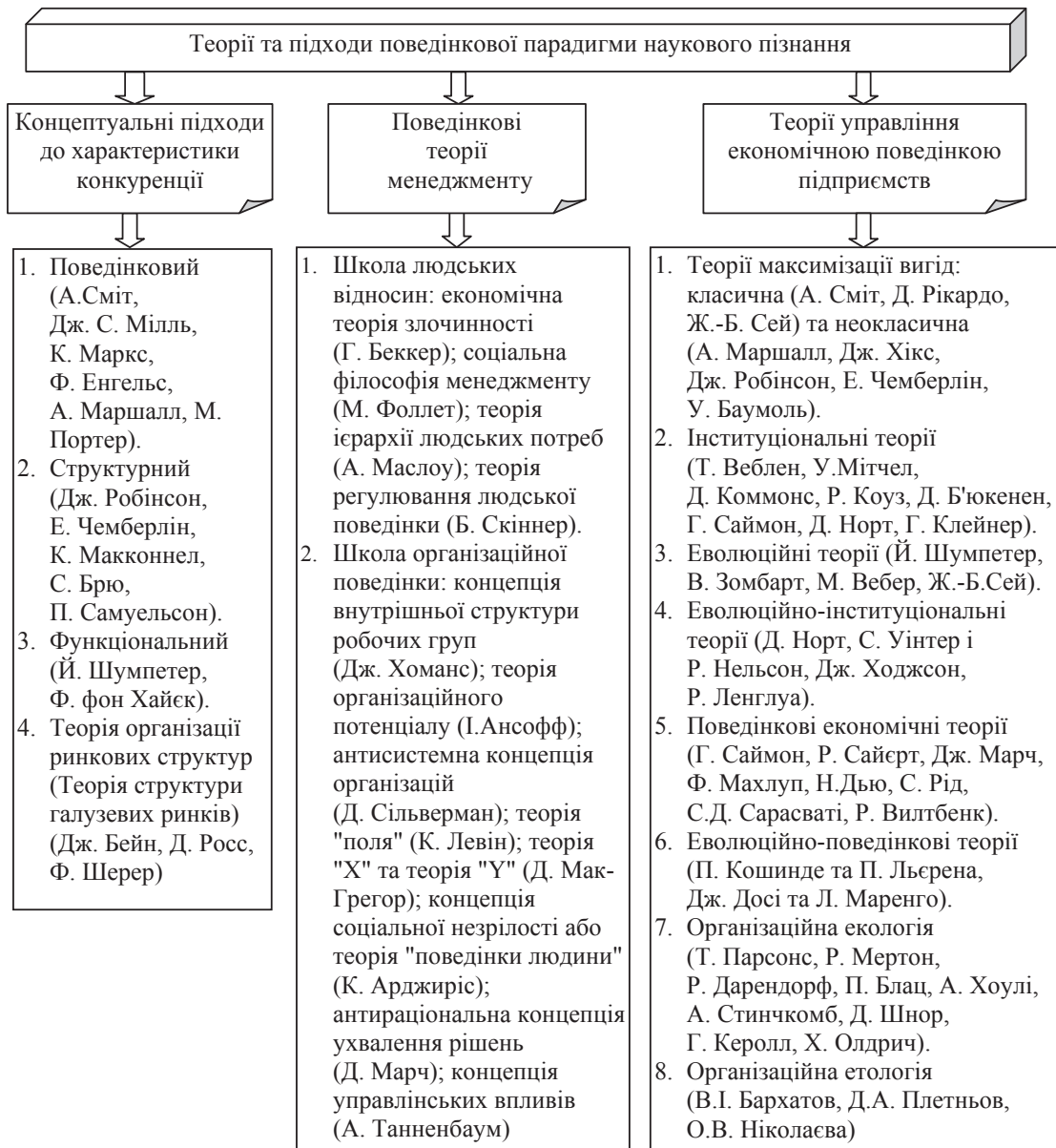

Рис. 1. Блоки дослідницької панелі наукових теорій поведінкової парадигми

Джерело: сформовано авторами за [4, 5, 10, 29]

берлін, К. Макконнел, С. Брю, П. Самуельсон) акцент ставиться на аналізі структури ринку та визначенні умов, що на ньому панують. Функціональний підхід (Й. Шуметер, Ф. фон Хайєк) описує роль (функцію), яку конкуренція відіграє в процесі розвитку економіки та розглядає конкуренцію у динаміці. Наголошується, що конкуренція визначається як тривалий процес, заснований на інноваціях [2, 3].

Теорія організації ринкових структур (або теорія структури галузевих ринків) (Дж. Бейн, Д. Росс, Ф. Шерер) поєднує положення поведінкового та структурного підходів. Основні положення даної теорії базуються на дослідженні закономірностей формування ринкових структур, визначенні залежності поведінки підприємств від особливостей ринків [3].

Учений І.І. Вініченко вважає, що наявні сучасні підходи до визначення конкурентоспроможності відображають історичний процес еволюції підходів та мають системний характер. У розвитку даного поняття відбувається інтеграція положень попередніх підходів у новій концептуальній конфігурації [1].

Дослідження в області систематизації теорій економічної поведінки суб'єктів господарювання, проведені Н. П. Карачиною [4, с. 50-54, 60], містять перелік поведінкових теорій менеджменту в межах двох наукових шкіл: 1) школи людських відносин; 2) школи організаційної поведінки. Окремі положення та принципи поведінкових теорій менеджменту можуть бути застосовані при розробці концепції забезпечення конкурентоспроможності

підприємства, що забезпечить урахування соціально-мотиваційної складової.

Поведінкова школа в межах сучасних парадигм наукового пізнання представлена рядом наукових теорій, які можна узагальнити за такими групами: теорії максимізації вигід (класична та неокласична); інституціональні теорії; еволюційні теорії; еволюційно-інституціональні теорії; поведінкові економічні теорії; еволюційно-поведінкові теорії; організаційна екологія; організаційна етологія. Вказані групи теорій акцентують увагу на дослідженні об'єкта управління як системи та визначають теоретичну модель економічної поведінки підприємств.

Так, представники класичної теорії (А. Сміт, Д. Рікардо, Ж.-Б. Сей та ін.), яка сформувалась в кінці XIX ст., вважають її повністю раціональною, що реалізується в умовах повноти інформації. В межах даної теорії основною метою діяльності підприємства визначається максимізація прибутку та економічна поведінка підприємства розглядається як наслідок "невидимої руки ринку" [7].

В межах неокласичної теорії (А. Маршалл, Дж.Хікс, Дж.Робінсон, Е. Чемберлін, У. Баумоль), яка сформувалась в 20-х роках XX ст., економічна поведінка підприємства розглядається в умовах функціонування ринкових структур досконалої і недосконалої конкуренції. Теорія визначає характеристики конкурентної поведінки підприємства на ринку, при цьому основною метою діяльності підприємства залишається максимізація прибутку [8].

Так, основними положеннями теорії максимізації вигід (класичної та неокласичної) є [9, с.16; 10]:

- підприємства діють раціонально;
- основною метою діяльності для виробників є максимізація прибутку при мінімумі витрат, для споживачів – максимізація задоволення власних потреб;
- умова ринкової рівноваги дотримується внаслідок збалансування цілей виробників та споживачів.

Представники інституціональних теорій (Т. Веблен, У. Мітчел, Д. Коммонс, Р. Коуз, Д. Б'юкенен, Г. Саймон, Д. Норт, Г. Клейнер та інші) виокремлюють такі положення: 1) економічна поведінка є соціально обумовленою; 2) характер дій людини в сфері економічних відносин набуває обмеженої раціональності [11-15]. Відповідно до даної теорії інститути визначають "правила гри", а організації є "гравцями", і на цій основі відбувається розвиток економіки.

Еволюційні теорії (представниками яких є Й. Шумпетер, В. Зомбарт, М. Вебер, Ж.-Б. Сей та інші) [5] визначають поведінку індивідуума (підприємця) як творчий ризиковий процес, при цьому підприємець є головним суб'єктом економічного розвитку. В цілому еволюційна економічна теорія розглядає економіку як динамічну систему. Її

динамізм реалізується через історичний характер, тобто кожен сучасний стан розвитку системи є наслідком попереднього етапу розвитку та причиною майбутнього стану. Дана теорія також визнає поєднання еволюційних і стрибкоподібних, революційних періодів розвитку, що обумовлює природно-історичний характер процесу розвитку. Фундаментальною методологічною основою еволюційної теорії є використання системного підходу та наявність взаємозв'язку і взаємодії між макрота мікроекономічними агентами.

Еволюційна теорія передбачає інноваційно-технологічний розвиток фірми. Й. Шумпетер пропонував розглядати на мікрорівні п'ять основних напрямків, які він досліджує у своїй роботі "Теорії економічного розвитку". Ці напрями є детермінантами динамізму інновації і відповідно інноваційно-технологічних змін: виробництво нової продукції; освоєння нової технології; завоювання нових ринків; розробка та використання нових ресурсів; нова організація і структура [16].

Основні положення еволюційних теорій полягають у такому [9, с.16]:

- економічні агенти діють згідно із поведінковою реакцією, але ця поведінка має психологічну природу і не завжди може бути інтерпретована як намагання досягти максимуму прибутку;
- умова ринкової рівноваги досягається в результаті збалансування попиту і пропозиції, доходів і витрат, але ці функції змінюються у часі, у тому числі і внаслідок впливу науково-технічного прогресу.

Еволюційна економіка використовує у якості методологічної бази теорію адаптивних систем та моделі біологічної еволюції. На основі порівняння особливостей біологічних та економічних процесів стверджується про нерівномірність розвитку, що обумовлено зміною етапів еволюції кризовими періодами, протягом яких відбувається зникнення або якісна перебудова неконкурентоспроможних фірм, утворюючи нові організаційні форми. А в період повільної еволюції здійснюється адаптація фірм до нових умов зовнішнього середовища.

Таким чином, еволюційна теорія враховує сучасні умови та тенденції функціонування соціально-економічних систем, які характеризуються нерівномірністю розвитку, відбиває особливості протікання адаптаційних процесів, враховуючи їх динамічний характер, передбачає єдність теорії і практики, використовує системний підхід, розкриває особливості формують процесів або природного відбору в результаті ринкової конкуренції. З розглянутої позиції, це обумовлює можливість використання певних базових положень даної теорії для формування концепції забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

Наступний етап розвитку поведінкової школи набув з виникненням еволюційно-інституціональ-

ної теорії, представниками якої є Д. Норт, С. Уінтер та Р. Нельсон, Дж. Ходжсон, Р. Ленглюа [5].

На основі теорії Г. Саймона [17] про обмежену раціональність суб'єктів управління, суб'єктивної концепції австрійської школи (ендогенності вподобань індивідів) та використовуючи теорію ставлення до ризику Ф. Найта представниками даної парадигми формується особливий тип поведінки суб'єкта в організації – рутинізована поведінка.

Науковці Р. Нельсон і С. Уінтер запропонували еволюційну теорію поведінки фірм в умовах мінливості ринкового середовища. В основі концепції Нельсона-Уінтера покладена динамічна модель фірми, в межах якої поведінкові характеристики змінюються у взаємодії з ринковою ситуацією. Основні положення даної концепції полягають у такому [18]:

- взаємодія між агентами відбувається в нерівноважному стані;
- процес змін має недетермінований, відкритий і необоротний характер;
- домінує принцип обмеженої раціональності;
- агенти в процесі прийняття рішення керуються "рутинами" (існуючими правилами, нормами та інститутами);
- агенти можуть переймати правила у інших, а можуть створювати нові правила; процеси імітації та інновацій мають кумулятивний характер, і наступні кроки залежать від попередніх, при цьому можливі випадкові події, що порушують безперервність.

Продовженням розвитку еволюційних та еволюційно-інституціональних теорій стала поведінкова економічна теорія (Г. Саймон, Р. Сайєрт, Дж. Марч, Ф. Махлуп, Н.Дью, С. Рід, С.Д. Сарасваті, Р. Вилтбенк та ін.) [5]. Так, Г. Саймон запропонував теоретико-методологічні положення, які стали в основі поведінкової теорії фірми [19]:

- прийняття рішень в процесі господарської діяльності можуть бути тільки обмежено раціональними, оскільки у економічних агентів немає достатніх когнітивних ресурсів для обробки наявної інформації у всій її повноті та обчислення всіх варіантів вибору;
- господарюючі суб'єкти прагнуть не максимізувати прибуток, а досягти деякого прийнятного варіанта рішення, який забезпечить "достатнє задоволення" (і це не обов'язково має бути максимальний результат);
- оскільки для ухвалення рішення індивідам доводиться шукати відповіді відразу на кілька питань, то скорочується увага, що приділяється окремим проблемам.

Г. Саймон вперше увів психологічні фактори в теорію прийняття рішень [19]. Він вважає, що господарському суб'єкту не обов'язково мати повну інформацію про результат та порівнювати його з альтернативними варіантами, при цьому допуска-

ється інтуїтивне уявлення про прийнятність того чи іншого варіанту.

Основним внеском поведінкової школи стала праця Дж. Марча та Р. Сайєрта "Поведінкова теорія фірми" [20]. Науковці розглядають фірму як організацію, в якій зосереджено багато протилежних інтересів. Фірма розглядається як модель, що враховує комплекс багатоцільових інтересів, де домінують вподобання групи осіб, які на даний момент приймають рішення. При цьому цілі фірми є результатом перемовин між зацікавленими групами.

Наукові дослідження в області еволюційно-поведінкових теорій представлені роботами таких науковців, як П. Кошинде та П. Льерена [21], Дж. Досі і Л. Маренго [22] та інших.

П. Кошинде та П. Льерена доповнили поведінкову теорію основними положеннями еволюційно-інституціонального підходу, що полягає у такому:

- організація ідентифікується як сукупність рутин;
- визначення відмінностей організацій на основі специфічності таких рутин у кожній організації;
- динаміка організації трактується як результат спільної дії механізмів відбору та адаптації серед існуючих рутин для зміни сукупності "первинних" компетенцій організації.

Дж. Досі та Л. Маренго [22] синтезували поведінкову, соціологічну та еволюційну теорії з використанням компетентнісного та трансакційного підходів до дослідження організації. У результаті вони запропонували як методологічну основу дослідження саме еволюційну теорію фірми. В межах даного підходу фірма розглядається як адаптивна система, що орієнтована на вирішення виникаючих проблем, і яка діє на основі рутин і адаптивного навчання. При цьому акцентується увага на дослідженні таких питань: зв'язок між знанням у фірмі та моделями організаційної поведінки (рутинами); форми і результати організаційного навчання, а також пов'язаний із цим процес "когнітивного" поділу праці; використання інструментарію "спроможностей" для аналізу корпоративних результатів і обмежень.

Наступний етап розвитку поведінкової парадигми наукового пізнання пов'язаний з виникненням у 20-40-і роки ХХ століття нової теорії – організаційна екологія. Представниками даної теорії є: Т. Парсонс, Р. Мертон, Р. Дарендорф, П. Блац, А. Хоулі, А. Стинчкомб, Д. Шнор, Г. Керолл, Х. Олдрич та ін.). Пізніше, у 70-х роках ХХ століття Дж. Фрімен і М. Хеннан, Дж. Кассардаї і Ч. Бидвел, досліджуючи даний підхід, запропонували в його межах свою теорію "Популяційна екологія" [23].

У межах даної теорії організація розглядається як адаптивна соціальна система, структура якої змінюється, реагуючи на вплив факторів зовніш-

нього середовища. Процес адаптації при цьому передбачає такі дії: пошук в зовнішньому середовищі нереалізованих можливостей і потенціальних загроз; формування адекватних стратегій і пристосування організаційної структури до нових вимог. Результатом таких когнітивних дій особи, що приймає рішення, є перетворення організації на раціональну гнучку структуру, яка відносно швидко адаптується до змін зовнішнього і внутрішнього середовища. Дана концепція зазначає, що значна частина адаптаційних процесів здійснюється через імітацію вже наявних, найбільш ефективних організаційних прикладів [24].

Сучасна поведінкова парадигма визначає як один із домінуючих факторів мінливості спроможність організацій адаптуватися до умов зовнішнього середовища через управлінські рішення. Перешкодою в реалізації адаптаційних процесів є наявність в організації структурної інерції. Вперше про наявність інерційного елемента було висловлено думку науковцями Т. Бернсом і Дж. Сталкером [25], а також А. Стичкомбом [26].

Наявність структурної інерції обумовлена внутрішніми структурними диспропорціями та впливом факторів зовнішнього середовища. До внутрішніх обмежень належать: інвестиції в основний капітал, нематеріальні активи, специфічні активи; обмеження можливості збору та обробки внутрішньої інформації; негативні реакції на внутрішню організаційну політику розподілу ресурсів між підрозділами організації; нормативні порядки, що склалися в організації. До зовнішніх факторів, що породжують структурну інерцію, відносять такі: дія адміністративно-фінансових бар'єрів при вході та виході з галузі; тиск з боку інших організацій; проблеми легітимності операцій; обмеженість інформації про зовнішнє середовище. Таким чином, можна констатувати, що чим сильніший інерційний тиск, тим слабкіші адаптивні здібності організації, а, отже, і підвищується ймовірність впливу на неї природного відбору у зовнішньому середовищі.

Основною причиною організаційних змін за теорією організаційної екології (на відміну від поведінкових теорій) є процес природного відбору, тобто механізм адаптації замінюється на механізм природного відбору, який пов'язаний зі зникненням організаційних форм, які не витримали конкуренцію. При цьому самі процеси адаптації не заперечуються, в принцип природного відбору трактується таким чином: організація, якій притаманні організаційні характеристики, що в меншій мірі відповідають зовнішнім параметрам порівняно з іншою організацією, яка використовує ідентичні ресурси зовнішнього середовища, матиме тенденцію до зникнення.

Слід зазначити, що в межах даної концепції виділяється від'ємний та позитивний відбір.

Від'ємний відбір (занепад, смерть) характеризується зникненням малих форм бізнесу з ринку, а позитивний відбір (народження) – заміщенням малих форм крупними підприємствами.

Основним об'єктом дослідження в організаційній екології є популяція організацій, під якою розуміється сукупність фірм, яких поєднує гомогенний характер організаційної форми, тобто які схожі з точки зору своєї уразливості перед змінами середовища. Під організаційною формою розуміється сукупність характеристик, що спостерігаються, які впливають на міру відповідності організації мінливому зовнішньому середовищу.

Відповідно до теорії організаційної екології розвиток має інтерактивний характер. Принцип інтерактивності полягає в тому, що розвиток залежить від характеру адаптаційних процесів інших організацій даної популяції, які конкурують між собою за ресурси та визнання.

Ще одним з принципів організаційно-екологічного підходу є принцип ізоморфізму організацій, який полягає у тому, що різноманіття зовнішніх середовищ обумовлює різноманіття організаційних форм [27]. В.І. Бархатов зазначає, що "кожна конфігурація ресурсів зовнішнього середовища може мати тільки одну організаційну форму, що знаходиться у рівноважному стані, та найбільш адаптовану до зовнішніх умов. Це пояснюється тим, що кожна організація з певної популяції, потрапляючи до ідентичного середовища, неминуче стикається з набором обмежень, які сприятиме створенню схожих організаційних структур з рештою членів популяції" [5, с. 26].

В межах організаційної екології М.Т. Хеннон та Дж. Фрімен вперше висунули концепцію "популяційної ніші", під якою розуміють сукупність наявних ресурсів зовнішнього середовища, використовуючи які організація може вижити [23, с.947]. Іншими словами популяційна ніша – частина зовнішнього середовища, в якій організація є найбільш конкурентоспроможною порівняно з іншими організаціями, і яка сприятиме досягненню рівноваги та оптимальній адаптації організації.

Екологічна теорія акцентує увагу на виборі об'єкта дослідження з точки зору розміру організацій, увага дослідників даного напрямку фокусується переважно на сукупності малих та середніх підприємств, тому що еволюцію галузі не можна відстежити в повній мірі, ґрунтуючись на даних тільки великих фірм.

Подальший розвиток еволюційних моделей економічної поведінки суб'єктів господарювання простежуються в розробках російських вчених: В.І.Бархатовим, Д.О.Плетньовим та О.В. Ніколаєвою [5, 6]. Основою для створення даної концепції став синтез методологічного базису еволюційної парадигми, поведінкового підходу та біологічної етології.

Засновником етології як науки про порівняльний опис поведінки особин є К. Лоренц [28], який у 60-х роках ХХ століття зробив відкриття в аналізі внутрішньопопуляційної ієрархії, а саме запропонував систематику видів особин окремої популяції.

Автори даного підходу, ґрунтуючись на дослідженнях К. Лоуренса, пропонують розглядати організаційну етологію як самостійний розділ науки про корпорацію, що виникає природним чином на перетині еволюційної та поведінкової теорії, який вивчає порівняльні особливості поведінки організацій. На думку авторів, організаційна етологія має вирішувати такі задачі [5, 6]:

- виявлення міри впливу дій та управлінських рішень, спрямованих на адаптацію до зовнішнього середовища, на виживання та розвиток організації;
- визначення зовнішніх стимулів, що породжують дії організації;
- виявлення характеру змін у поведінці організації в залежності стадії її життєвого циклу та рівня розвитку організації;
- аналіз наявності відмінностей або схожості у поведінці організацій, що входять до однієї популяції.

Суб'єкт даної теорії – інституційно автономний господарюючий суб'єкт. Результатом етологічного аналізу є позиціонування організації в певній "соціально-конкурентній ніші" в межах альфа-, бета-, гамма- або омега-кластерів, що характеризують ієрархію організацій в соціально-економічному середовищі під впливом конкуренції [5]. Етологічна систематика підприємств за підходом В.І. Бархатова, К.В. Ніколаєвої та Д. А. Плетньова наведена у таблиці 1.

Таким чином, за даною теорією на поведінку підприємства значно впливають зміни, невідзначеність і загрози, що виходять із зовнішнього середовища, при цьому реакція на ці погрози з боку підприємств буде неоднаковою: від активної завойовницької до депресивної і відмирання організацій. Цей тезис обумовлює необхідність використання теоретико-методичних положень щодо забезпечення економічної безпеки підприємства, які характеризуватиме стан захищеності системи від негативного впливу факторів зовнішнього і внутрішнього середовища. Одним з головних факторів у цих процесах є природний відбір, який позитивно проходять організації більшою мірою відповідні до зовнішніх параметрів.

Підсумовуючи результати проведеного аналізу, можна стверджувати, що сучасний етап розвитку теорії управління економічною поведінкою суб'єктів господарювання характеризується зміщенням акценту з аналізу суто економічних дій підприємства більшою мірою на управлінські, еволюційні та соціокультурні аспекти.

У результаті ретроспективного аналізу сучасних наукових теорій в межах поведінкової парадигми можна зробити висновок, що концепція забезпечення конкурентоспроможності підприємства має базуватися на принципах еволюційно-поведінкової теорії, використовуючи теоретико-методологічні положення організаційно-етологічної теорії.

Дослідження основних наукових праць у цьому напрямку [4-6, 21, 22, 27, 29, с. 26-33] дозволяють виділити найбільш суттєві принципи, що полягають у підґрунті еволюційно-поведінкової теорії управління економічною поведінкою підприємств:

- системність передбачає використання системного підходу в управлінні; будь-який об'єкт роз-

Таблиця 1

Етологічна систематика підприємств

Соціально-конкурентна ніша (кластер)	Характеристика підприємств, що входять до ніші
Альфа-кластер	Лідери ринку, що займають домінуючу позицію і є найбільш ефективними та продуктивними. Це організації, які пройшли позитивний природний відбір і є стійкими до змін зовнішнього середовища. В термінах організаційної екології, альфа-корпорації мають розвинену структурну інерцію
Бета-кластер	Найбільш близькі послідовники альфа-підприємств. Серед них найбільш ефективні і динамічно розвинуті аутсайдери ринку. Їх реакція на зовнішні стимули відрізняється від реакції альфа-підприємств. Зміни зовнішнього середовища і наростання ступеня його невизначеності спонукають такі підприємства до активної завойовницької політики на ринку
Гамма-кластер	Найбільша частина компаній на ринку, яку можна описати як "сіра маса". Підприємства такого типу не є ефективними – негативні зміни на ринку і висока невизначеність зовнішнього середовища демотивують їх діяльність, у результаті чого більша частина з них проходить негативний відбір та "вмирає"
Омега-кластер	Незрілі компанії, що застрягли на стадії "дитинства", які по суті не можуть бути ефективними. Прогнозування щодо їх подальшого функціонування ускладнено, найімовірніше таких підприємств чекає занепад; іншим сценарієм розвитку може стати агресивна завойовницька позиція на ринку

Джерело: складено авторами за [5, 6]

глядається як система, що дозволяє врахувати взаємозв'язки та взаємодію всіх її елементів;

- обмеженої раціональності – передбачає, що економічні агенти діють згідно із поведінковою реакцією, але ця поведінка має психологічну природу; процес прийняття рішень передбачає досягнення не максимального результату, а прийняття задовільного прийняттого варіанту рішення;

- нелінійність передбачає багатовекторність розвитку системи в точці порушення стабільного режиму функціонування;

- динамізм реалізується через історичний характер розвитку, тобто кожен сучасний стан розвитку системи є наслідком попереднього етапу розвитку та причиною майбутнього стану, в результаті чого поведінкові характеристики економічних агентів змінюються у взаємодії з ринковою ситуацією;

- нерівномірність обумовлена зміною еволюційних, стрибкоподібних, революційних і кризових періодів розвитку, що обумовлює природно-історичний характер процесу розвитку та протягом яких відбувається зникнення або якісна перебудова неконкурентоспроможних фірм, утворюючи нові організаційні форми;

- невизначеність означає непередбачуваний характер майбутніх подій, що обумовлює їх ймовірнісний характер розвитку;

- інтерактивність полягає в тому, що розвиток залежить від характеру адаптаційних процесів

інших організацій даної популяції, які конкурують між собою за ресурси та визнання;

- інерційність обумовлена внутрішніми структурними диспропорціями та впливом факторів зовнішнього середовища; підвищення інерційного тиску знижує адаптивні здібності організації та підвищується ймовірність впливу на неї природного відбору у зовнішньому середовищі;

- природного відбору, який пов'язаний зі зникненням організаційних форм, які не витримали конкуренцію;

- адаптації – обумовлює спроможність системи пристосовуватися до умов зовнішнього середовища через управлінські рішення;

- ізоморфізму полягає у тому, що різноманіття зовнішніх середовищ обумовлює і породжує різноманіття організаційних форм; організаційні характеристики змінюються у напрямі підвищення сумісності з характеристиками зовнішнього середовища.

Основні принципи еволюційно-поведінкової теорії наведені на рис. 2.

Принцип системності як базовий для формування еволюційно-поведінкової концепції забезпечення конкурентоспроможності підприємства розкривається через реалізацію сукупності принципів загальної теорії систем:

- цілісність означає, що система є певною єдністю, цілісністю, яка має спільні властивості та характер дії;

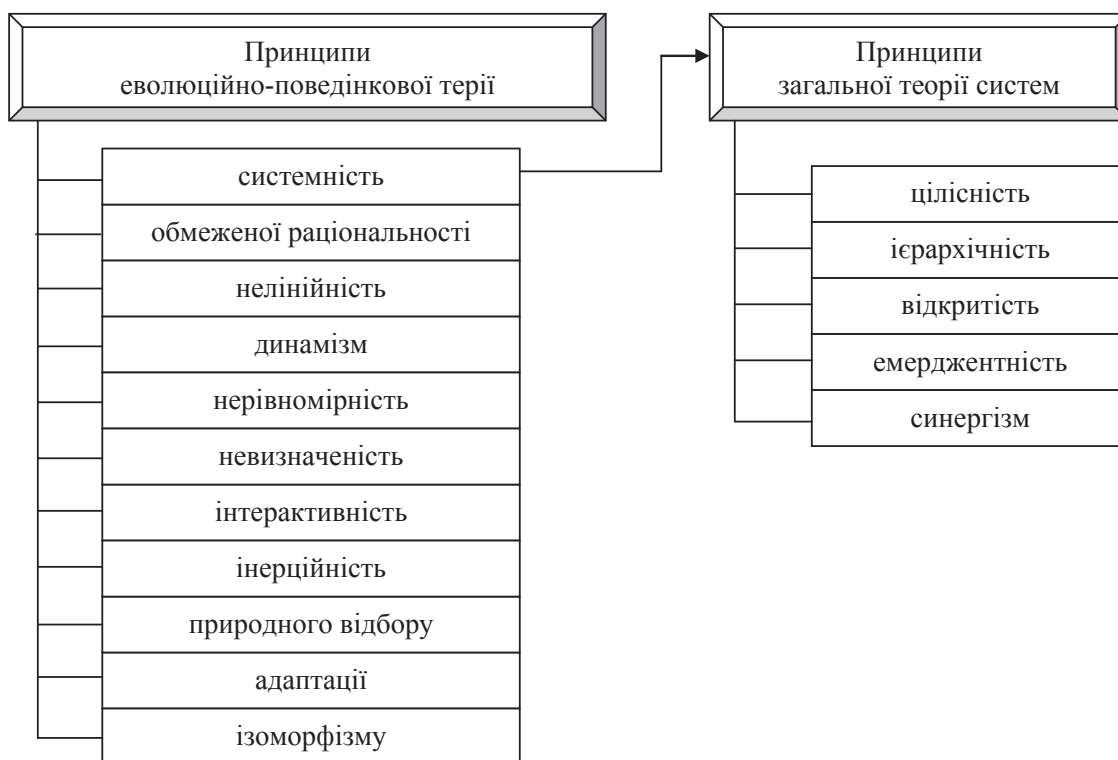

Рис. 2. Принципи еволюційно-поведінкової теорії

Джерело: складено авторами.

- ієрархічність реалізується через багаторівневу організацію системи, що передбачає підпорядкованість нижчих рівнів вищим;
- відкритість означає, що система в цілому та її елементи відкриті для впливу факторів зовнішнього походження;
- емерджентність передбачає наявність у системи властивостей, які не можуть бути зведені до властивостей окремих її підсистем;
- синергізм характеризує реакцію системи на інтегрований вплив кількох елементів, при цьому сукупна дія впливу перевищує дію окремого елемента.

Результат аналізу розвитку концептуальних підходів до забезпечення конкурентоспроможності підприємств свідчить про їх перетинання по багатьом позиціям з положеннями еволюційної та поведінкової теорій, що обґрунтовує доречність інтеграції принципів зазначених підходів до розробки еволюційно-поведінкової концепції забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Ефективна дія механізму забезпечення конкурентоспроможності підприємства обумовлена: здатністю і можливостями підприємства до реалізації існуючого потенціалу; сприйнятливістю та вчасною адаптацією до зміни факторів внутрішнього і зовнішнього середовища; розвитком за умов досягнення і утримання стану економічної безпеки, що потребує розробки відповідних управлінських рішень, спрямованих на забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Таким чином, симбіоз основних принципів еволюційної, поведінкової та загальної теорії систем має бути покладений в основу формування концепції забезпечення конкурентоспроможності підприємства, що є предметом подальших наукових досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вініченко І.І. Еволюція підходів у дослідженні конкурентоспроможності / І.І. Вініченко // *Агросвіт*. – 2012. – № 8. – С. 3-6.
2. Кіхая Ю.В. Еволюція вчень про ринкову конкуренцію та конкурентне середовище / Ю.В. Кіхая // *Науковий вісник. Одеський національний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців*. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2013. – № 2 (181). – С. 123-132.
3. Мамченко К.Ю. Еволюція теорій і практики конкурентоспроможності / К.Ю. Мамченко. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2008/Economics/29341.doc.htm
4. Карачина Н.П. Економічна поведінка машинобудівних підприємств: теорія, методологія, практика управління : монографія / Н.П. Карачина. – Вінниця : Книга - Вега, 2010. – 416 с.
5. Бархатов В. И. Эволюционно-поведенческое объяснение природы корпорации: подход организационной этологии / В. И. Бархатов, Е. В. Николаева,

Д. А. Плетнев // *Эффективные подходы к развитию предприятий, отраслей, комплексов : монография : в 3 кн.* Одесса : Куприенко СВ, 2013. Кн. 1. – С. 86–108.

6. Николаева Е.В. Теоретико-методологические аспекты организационной этологии // *Вестник Челябинского государственного университета*. – 2013. – № 15 (306). – С.68-72.
7. Сміт А. Дослідження про природу та причини добробуту націй / А. Сміт; пер. О. Васильєвої, М. Межевікіної, А. Малівського. – К.:Port-Royal, 2001. – 594 с.
8. Маршалл А. Принципы экономической науки / А. Маршалл. – В 3-х т. – М. : Прогресс-Универс, 1993. – 1076 с.
9. Дербенцев В.Д. Синергетичні та економічні методи дослідження динамічних та структурних характеристик економічних систем / В.Д. Дербенцев, О.А.Сердюк, В.М. Соловйов, О.Д. Шарапов. Монографія. – Черкаси: Брама-Україна, 2010. – 287 с.
10. Хаджинова О. В. Теорії управління економічною поведінкою підприємств / О.В. Хаджинова, Ю.А. Заїка // *Вісник Донбаської державної машинобудівної академії*. 2016. – № 3 (39). – С. 188-191.
11. Веблен Т. Теория делового предприятия / Т. Веблен. – М. : Дело, 2007. – 288 с.
12. Клейнер Г. Б. Эволюция институциональных систем / Г. Б. Клейнер; ЦЭМИ РАН. – М. : Наука, 2004. – 240 с.
13. Commons J. R. Economics of Collective Action / J. R. Commons. – New York : Macmillan, 1950. – 420 p.
14. Коуз Р. Фирма, рынок и право : пер. с англ. Б. Пинскера / Р. Коуз. – М. : Дело, 1993. – 192 с.
15. Норт Д. Институциональные изменения: рамки анализа / Д. Норт // *Вопросы экономики* – 1997. – № 3. – С. 6–17.
16. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М. : Директмедиа Паблшинг, 2007. – 400 с.
17. Simon H. A. Administrative Behaviour / H. A. Simon. – Macmillan, 1947. – 236 p.
18. Нельсон Р.Р. Эволюционная теория экономических изменений / Р.Р. Нельсон, С. Дж. Уинтер / Перевод с английского М.Я. Каждана. Научный редактор перевода В.Л.Макаров. – М.: Дело, 2002. – 536 с.
19. Simon H. A. Administrative Behavior: A Study of Decision-Making Processes in Administrative Organization. – 4th Revised ed. – New York, United States : Simon & Schuster, 1997. – 384 p.
20. Cyert R., March J. A Behavioral Theory of the Firm. Englewood Cliffs. 1963. – P. 27-28.
21. Cohendet P., Llerena P. Routines and the theory of the firm: the role of communities // *Nelson and Winter Conference in Aalborg, June 12-15, 2001 materials, DRUID*.
22. Dosi G. and Marengo L. On the Convergence of Evolutionary and Behavioral Theories of Organizations: a Tentative Roadmap // *Laboratory of Economics and Management, Working Paper Series*, 2007. – № 1. – 27 p.
23. Hannan M.T., Freeman J.H. The population ecology of organizations // *The American Journal of Sociology [AJS]*. – 1977. – № 82. – P. 929-964.
24. Радаев В.В. Популяционная экология организаций: как возникает разнообразие организационных

форм // Российский журнал менеджмента. – 2005. – Том 3. – № 2. – С. 99-108.

25. Burns T. and Stalker G. M. The management of innovation. London: Tavistock Publications, 1961. – 269 p.

26. Stinchcombe A. L. Social structure and organizations. In: March J. G. (ed.). Handbook of Organizations. Rand McNally: Chicago; 1965. – P. 153-193.

27. Hawley A.H. Ecology and human ecology // Social Forces. – 1944. – Vol. 22. – №. 4. – P. 398-405.

28. Lorenz K. Vergleichende Verhaltensforschung: Grundlagen der Ethologie. Wien – New York: Springer, 1978.

29. Поведенческая экономика: современная парадигма экономического развития : монография / под ред. Г.П. Журавлёвой, Н.В. Манохиной, В.В. Смагиной ; ТРО ВЭО России, ФГБОУ ВО «Рос. экон. ун-т им. Г.В. Плеханова», Научная школа «Экономическая теория» в РЭУ им. Г.В. Плеханова. – М.; Тамбов : Издательский дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2016. – 340 с.

ПРИОРИТЕТИ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

PRIORITIES OF SOCIAL DEVELOPMENT OF REGIONS OF UKRAINE

У статті розглянуто сучасні умови соціального та економічного розвитку на національному та регіональному рівнях, які визначаються завданнями, що потребують розробки методологічної та практичної моделі їх вирішення. Визначено, що сучасна стадія розвитку економічної науки також формує свої вимоги та підходи до системи чинників соціального розвитку регіонів.

Ключові слова: регіон, соціалізація, соціальний розвиток, регіональний розвиток.

В статье рассмотрены современные подходы социального и экономического развития на национальном и региональном уровнях, которые определяются задачами, что требуют разработки методологической и практической модели их реализации. Опре-

делено, что современная стадия развития экономической науки также формирует свои требования и подходы к системе факторов социального развития регионов.

Ключевые слова: регион, социализация, социальное развитие, региональное развитие.

This article explores the modern conditions of the social and economic development in national and regional levels are determined by means of tasks that need methodological and practical model development for their solution. In addition, the modern stage of economic science development also forms its requirement and approaches for the system of social development of regions.

Key words: region, socialization, social development, regional development.

УДК 364.3:332.1(477)

Буряк Є.В.

к.е.н, доцент,
доцент кафедри менеджменту
Кременчуцький національний
університет імені
Михайла Остроградського

Постановка проблеми. Наявна потреба щодо забезпечення дієвого економічного розвитку регіонів, потребує формування концептуально нових механізмів регіонального управління процесами соціально-економічного устрою і, в першу чергу, розробки дієвої системи методологічного забезпечення та практичного втілення. Змістовна складова цих процесів є складовим елементом загальнодержавної політики розвитку внутрішніх регіональних взаємовідносин. Впровадження всеохоплюючих змін в системі внутрішніх та зовнішніх чинників регіонального розвитку, посилення протидій в напрямі боротьби за економічний ресурсний потенціал, соціальна складова стає визначальним фактором ґрунтовних перетворень в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання врахування інтересів соціального розвитку регіонів стає в сучасних умовах більш ніж актуальним особливо якщо враховувати умови реалізації оновлених принципів регіональної політики держави [1].

Як правило, до поняття регіонального розвитку апелюють коли хочуть віддзеркалити відмінності у тенденціях формування і розвитку сукуп-

ності регіональних утворень як всередині країни (економічних регіон – область – район), так і за територіально-географічними ознаками (Європа – Центральна Європа – Держава). Розвиток в межах регіональних утворень, на думку О. П. Крайник [6], є процесом, який повинен забезпечити зростання економічного добробуту населення регіону шляхом використання всіх наявних ресурсів.

В той же час, з боку регіональної влади більшою мірою віддається пріоритет розвитку виробничо-промислового потенціалу територій і менше уваги приділяється соціальному. Як зазначає у своїй роботі Кузьменко Л. М. [7], Україна відрізняється від інших держав відносно високим промисловим потенціалом; відсутністю значної залежності соціально-економічного становища від сільськогосподарського виробництва; значним за обсягом (хоча застарілим) фізичним капіталом; досить різноманітним колом природних ресурсів; високим потенціалом людського капіталу.

Так, в своїх дослідженнях Барський Ю. М. зазначив, що система соціальних відносин трактується як процес засвоєння і подальшого розвитку індивідом соціально-культурного досвіду – трудо-

вих навичок, знань, норм, цінностей, традицій, що накопичувалися і передавалися від покоління до покоління, а також як процес введення індивіда в систему суспільних відносин і формування у нього соціальних якостей [3].

Водночас, як зазначає у своїх дослідженнях Зибарева О. В., сучасні дослідники процесів соціалізації в Україні роблять наголос на їх хаотичному характері та неоднозначності чинників їх формування [4].

Ковальчук В. Г. зазначає, що у теперішній час необхідними є формування комплексного, системного підходу, врахування багатоманітності 10 факторів впливу на соціально-економічний розвиток країни та її окремих регіонів. Важливе значення набувають проблеми діяльності суб'єктів цього процесу, що здійснюється у певних спільнотах людей, які розташовані у визначених місцях (райони, міста, регіони, країни) [5].

Разом з тим, проблеми соціальної складової регіонального розвитку дуже часто впливають з наявних відмінностей у системі перерозподілу дохідної частини між регіонами, що призводить до появи нерівномірного розподілу економічних показників і зростанню соціальної напруги серед населення. Ми бачимо, що наявна концепція розвитку регіонів є сукупністю суспільно-громадських територіальних процесів побудованих на принципах безперервності, раціональності та доцільності.

Постановка завдання. Метою даної роботи є дослідження поточних показників соціально-економічного розвитку України та визначення пропозицій щодо оптимізації соціальної складової регіонального розвитку.

Відповідно до зазначеної мети, в роботі поставлено та вирішено наступні завдання:

- проаналізувати складові соціального розвитку економіки;
- дослідити поточний стан соціально-економічного розвитку України;
- визначити основні пріоритети розбудови соціальної складової економіки на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В реаліях української економіки регіони сприймаються як система, що має певні територіально-адміністративні кордони з визначеними відповідним чином обмеженнями стосовно управління та впливу місцевих економічних та політичних бізнес-еліт, що потребує сталої системи регулювання та впливу.

Проте, як було зазначено вище, не слід забувати, що регіони є системним складовим елементом загальнодержавної економічної політики перерозподілу ресурсів та оновлення галузей народного господарства, збереження соціальної та політичної стабільності. І саме сучасний стан регіональних суб'єктів господарювання визначає необхідність розробки дієвої прогнозової системи

розвитку сформованої на використанні комплексного аналізу економічних показників та формуванні основних напрямків дослідження перспективних напрямів розвитку економічної і соціальної політики регіонів.

На даний час, ми маємо данні, що падіння ВВП України в 2015 році за прогнозами МВФ складе 11%, за прогнозами Світового банку – 12%.

За 11 місяців 2015 року (порівняно з аналогічним періодом попереднього року) товарний експорт України скоротився на 30,9% або на 15,4 млрд дол. США, в тому числі експорт машин та обладнання на 32,7% або на 1,7 млрд дол. США, експорт наземного транспорту та літальних апаратів на 65,3% або на 0,9 млрд дол. США (рис. 1).

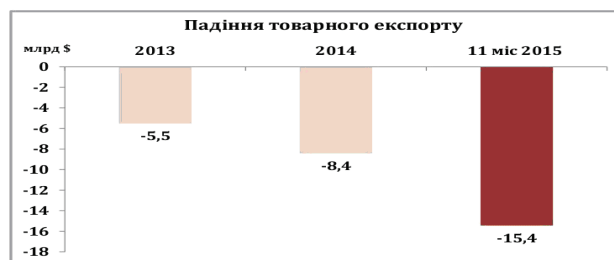

Рис. 1. Порівняльні показники товарного експорту

Джерело: [8]

В регіональному розрізі маємо загальне зменшення товарного експорту по всім областям України за винятком Вінницької області, де спостерігається зростання на 14,1% [9].

За результатами 9 місяців 2015 року частка імпорту товарів та послуг у ВВП України склала 57%, тоді як аналогічний показник за 2014 рік становив 53%, у 2013 – 52% (рис. 2).

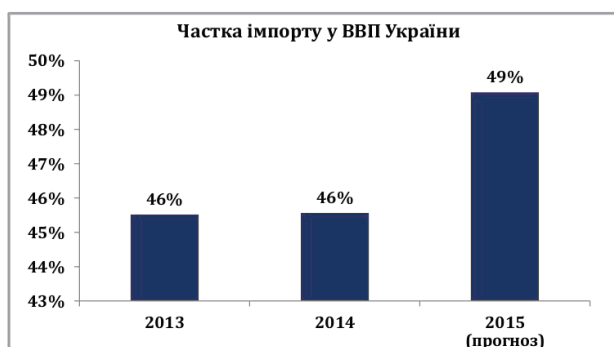

Рис. 2. Порівняльні показники частки імпорту у ВВП України

Джерело: [8]

Водночас, сальдо зовнішньої торгівлі є позитивною величиною по Україні (+632,5 млн дол. США) з найбільшим значенням для Дніпропетровської області (+3188,4 млн дол. США) та негативним значенням для чотирьох регіонів – Луганської області (-60,7 млн дол. США), Львівської області (-242,0

млн дол. США), Київської області (-894,9 млн дол. США) та м. Київ (-5748,5 млн дол. США) [9].

За підсумками 2015 року (порівняно з аналогічним періодом попереднього року) промислове виробництво скоротилось на 13,4%, будівництво – на 14,9%, сільське господарство – на 4,8% (рис. 3).

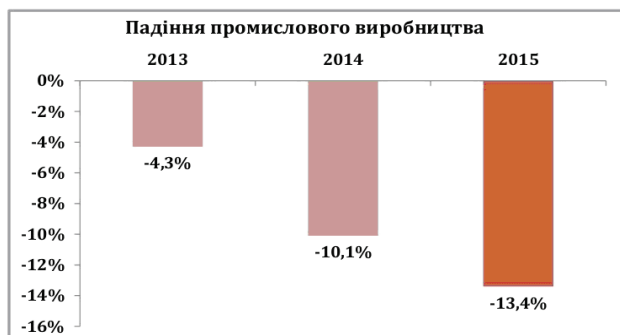

Рис. 3. Порівняльні показники промислового виробництва

Джерело: [8]

В регіональному розрізі маємо зростання промислового виробництва лише по Житомирській області (+9,8%), Вінницькій області (+4,1%) та Рівненській області (+0,5%). По всім іншим регіонам в 2015 році отримано від'ємні показники. Найбільший спад спостерігається в Закарпатській області (-20,3%), Донецькій області (-34,7%) та Луганській області (-66,0%) [9].

Сільськогосподарське виробництво мало приріст показників в п'яти регіонах – Запорізька область (+8,9%), Полтавська область (+7,4%), Херсонська область (+6,7%), Дніпропетровська область (+5,8%) та Миколаївська область (+2,2%). Найбільший спад спостерігається в Тернопільській області (-10,9%), Київській області (-10,9%), Хмельницькій області (-12,3%), Луганській області (-19,6%) та Донецькій області (-34,7%) [9].

Частка переробної промисловості у ВВП України скоротилась до 13%, тоді як в Туреччині та Польщі цей показник становить 18%, у Словаччині – 21%, Південній Кореї – 30%.

За підсумками 9 місяців 2015 року чистий збиток великих та середніх підприємств склав 183,9 млрд грн, тоді як за аналогічний період попереднього року збиток склав 168,0 млрд грн.

За 9 місяців 2015 року (порівняно з аналогічним періодом 2014 року) обсяг капітальних інвестицій скоротився на 3,9 млрд дол. США (рис. 4), обсяг прямих іноземних інвестицій зменшився на 4,6 млрд дол. США (рис. 5). В результаті, обсяг валового нагромадження основного капіталу скоротився до 12% від ВВП (при 19% в ЄС та понад 25% в країнах, що розвиваються).

В регіональному розрізі маємо приріст показника капітальних інвестицій в дев'яти областях (лідерами є Волинська область (+41,0%), Хмель-

ницька область (+29,8%) та Миколаївська область (+16,5%). Найгірші показники спостерігаються в Полтавській області (-38,6%), Донецькій області (-63,6%), та Луганській області (-79,3%) [9].

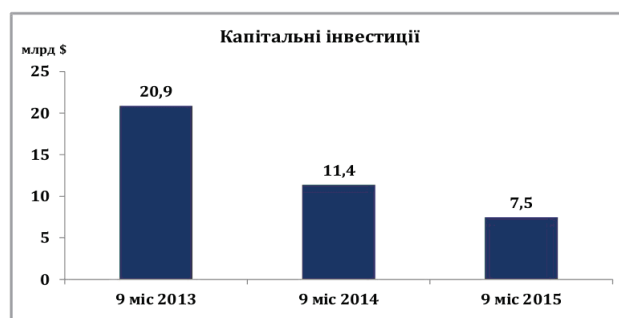

Рис. 4. Порівняльні показники капітальних інвестицій

Джерело: [8]

Рис. 5. Порівняльні показники прямих іноземних інвестицій

Джерело: [8]

Проте, приріст прямих іноземних інвестицій було відмічено лише в Херсонській області (+1,2%). Водночас, за 9 місяців 2015 року рівень тіньової економіки склав 54% від ВВП [9].

За підсумками 2015 року державний та гарантований державою борг склав 1 571,8 млрд грн (65,5 млрд дол. США) або близько 80% від ВВП (при цьому критичний рівень за методикою МВФ – 60%).

Рівень безробіття серед економічно активного населення за підсумками 9 місяців 2015 року склав 9,4% або 1,6 млн осіб (рис. 6).

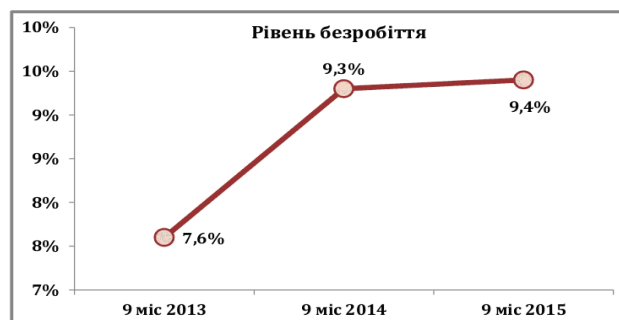

Рис. 6. Порівняльні показники рівня безробіття в Україні

Джерело: [8]

В регіональному розрізі маємо найбільший рівень безробіття в Луганській області (16,4%), Донецькій області (14,0%) Полтавській області (12,3%) та Житомирській області (12,0%), найменший рівень спостерігається в Київській області (6,5%), Одеській області (6,7%), Харківській області (7,1%), Дніпропетровській області (7,2%) та м. Київ (7,3%) [9].

Через шокове трикратне знецінення гривні значно скоротився рівень доходів українців. Зокрема, в порівнянні з 2014 роком в 2015 році середня заробітна плата в доларовому еквіваленті скоротилась на 34% з 293 дол. США до 192 дол. США, середня пенсія – на 40% з 128 дол. США до 77 дол. США. Наявний номінальний дохід у розрахунку на одну особу за 9 місяців 2015 року склав 130 дол. США (рис. 7).

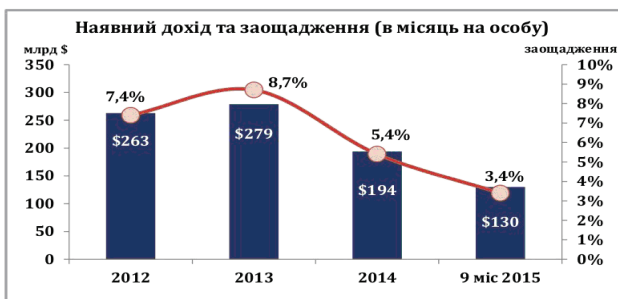

Рис. 7. Порівняльні показники наявних доходів та заощаджень українців

Джерело: [8]

Інфляція за підсумками 2015 року в порівнянні з 2014 роком склала 248,7%. При цьому індекс цін на ліки в 2015 році склав 150,3%, на житлово-комунальні послуги – 215,8%. Кумулятивний показник індексу інфляції за останні 2 роки склав 166,7% (рис. 8).

Рис. 8. Порівняльні показники індексу інфляції та середньої заробітної плати в Україні

Джерело: [8]

Водночас, стимулювання діяльності щодо розробки напрямків реформування регіональних господарських систем в напрямку соціального розвитку призведе до оптимізації регіональних програм та формування комплексної теоретико-методологічної системи законів та принципів.

Для соціальної сфери регіонів можна визначити наступні пріоритетні напрямки забезпечення:

- ефективного соціального захисту шляхом введення адресної системи соціальної підтримки населення;
- рівних умов для реалізації прав на якісні освітні та медичні послуги;
- умов для реалізації права громадян на житло відповідно до соціальних стандартів та чинного законодавства;
- можливості дієвої участі громадян у вирішенні суспільних проблем;
- можливості впливати на ухвалення рішень під час розгляду конкретних питань життєдіяльності регіону.

У сфері регулювання трудових відносин до пріоритетних можна віднести питання:

- вдосконалення системи оплати праці працівників організацій комунальної сфери;
- контроль за рівнем, умовами і своєчасністю виплати заробітної плати в організаціях регіону;
- провадженні комплексної програми щодо легалізації зайнятості та виплат заробітної плати;
- сприяння у забезпеченні реалізації програм соціального партнерства між владою, роботодавцями і працівниками з метою посилення соціальної відповідальності бізнесу і влади перед населенням регіону та підвищення відповідальності працівників за результати і якість праці.

В сфері зайнятості в пріоритеті мають бути програми спрямовані на:

- створення нових робочих місць на підприємствах регіону в тому числі і для працівників, що вивільняються в результаті структурних змін в економіці;
- дієве сприяння розвитку малого і середнього бізнесу;
- розвиток та підтримка реалізації програм підготовки і перепідготовки кадрів;
- підвищення професійної мобільності робочої сили в межах територіальної громади;
- підтримка соціально відповідального бізнесу.

Водночас, орієнтація програм на забезпечення соціально спрямованого розвитку регіону як центру знань і інновацій має суттєві переваги в порівнянні з баченням регіону як джерела сировини. Звідси виникає потреба поступової переорієнтації сировинної спрямованості Кременчуцько-Комсомольського економічного району, як частини Полтавського регіону на розвиток виробництва глибокої переробки і високої доданої вартості. Таким чином, вирішення питань соціального розвитку не можливе без впровадження трансформаційних зрушень у сфері промислової політики. Основними пріоритетами її регіонального розвитку можуть бути наступні заходи:

– створення нових підприємств в пріоритетних секторах економіки та формування дієвих промислових кластерів;

– сприяння підвищенню рівня конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу існуючих підприємств і організацій регіону шляхом укладання угод на міжрегіональному та міждержавному рівнях;

– стимулювання компаній до виробництва нової продукції, технологічного переозброєння і проведення НДДКР;

– активне позиціонування сектора досліджень і розробок в регіональній економіці;

– формування і розвиток системи науково-технічних і інноваційних фондів;

– розвиток механізмів приватно-державного партнерства для реалізації перспективних напрямів інноваційного розвитку.

Особливе значення в забезпеченні дієвості програм розвитку регіону, зниженні соціальної напруженості і створенні нових робочих місць відводиться розвитку і підтримці малого бізнесу. Малим підприємствам належить провідна роль, тому регіональна політика має передбачати:

– мінімізацію адміністративних бар'єрів;

– запровадження програм реалізації рівного, публічного і прозорого доступу до всіх видів ресурсів, зокрема через систему центрів надання адміністративних послуг;

– співфінансування за рахунок коштів державного, обласного і місцевих бюджетів, міжнародних програм технічних проектів і ініціатив, пов'язаних з підтримкою малого підприємництва;

– формування інфраструктури підтримки малого і середнього бізнесу (центри підтримки підприємництва, агентства залучення інвестицій, експортні агентства, бізнес-інкубатори, кредитні спілки);

– сприяння розвитку міжрегіональних і міжнародних програм за участю малого бізнесу.

Аналіз ефективності управління комунальною та державною власністю, а також взаємодії держави з виробниками конкурентоздатних товарів і послуг, дозволяють виділити наступні завдання в даній сфері:

– залучення максимальної кількості об'єктів державної та комунальної власності і оптимізація їх структури виключно з метою реалізації державних і муніципальних повноважень, а також використання відповідних активів як інструменту для залучення інвестицій в реальний сектор регіональної економіки;

– створення системи моніторингу і контролю за діяльністю підприємств, що знаходяться в державній та комунальній власності.

Узагальнення різних підходів до методології формування чинників соціального розвитку дозволяє сформулювати загальнометодологічну схему, що

враховує специфічні особливості регіонального розвитку. Вона полягає в наступному:

– встановлення об'єктно-суб'єктної і наочної бази пріоритетів, якісних ознак і умов реалізації чинників впливу в різних соціально-економічних умовах;

– здійснення системного аналізу регіональної специфіки, умов і суперечностей регіонального розвитку, визначення шляхів та інструментарію їх регулювання;

– формування чинників соціального розвитку регіону, що базується на комплексному аналізі структурного і функціонального впливу регіональних органів управління на регіональне відтворення.

Слід зазначити, що основним документом, який визначає вектори руху України до дієвої складової соціального розвитку, стала прийнята у січні 2015 року Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020». Метою Стратегії є впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі [2].

Чотири основні вектори прогресивного поступу країни визначені в цьому документі:

– вектор розвитку – це забезпечення сталого розвитку держави, проведення структурних реформ та, як наслідок, підвищення стандартів життя. Україна має стати державою з сильною економікою та з передовими інноваціями. Для цього, передусім, необхідно відновити макроекономічну стабільність, забезпечити стійке зростання економіки екологічно невиснажливим способом, створити сприятливі умови для ведення господарської діяльності та прозору податкову систему;

– вектор безпеки – це забезпечення гарантій безпеки держави, бізнесу та громадян, захищеності інвестицій і приватної власності. Україна має стати державою, що здатна захистити свої кордони та забезпечити мир не тільки на своїй території, а й у європейському регіоні. Визначальною основою безпеки має також стати забезпечення чесного і неупередженого правосуддя, невідкладне проведення очищення влади на всіх рівнях та забезпечення впровадження ефективних механізмів протидії корупції. Особливу увагу потрібно приділити безпеці життя та здоров'я людини, що неможливо без ефективної медицини, захищеності соціально вразливих верств населення, безпечного стану довкілля і доступу до якісної питної води, безпечних харчових продуктів та промислових товарів;

– вектор відповідальності – це забезпечення гарантій, що кожен громадянин, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак, матиме доступ до високоякісної освіти, системи охорони здоров'я та інших послуг в державному та приватному секторах. Територіальні громади самостійно вирішува-

тимуть питання місцевого значення, свого добробуту і нестимуть відповідальність за розвиток всієї країни;

– вектор гордості – це забезпечення взаємної поваги та толерантності в суспільстві, гордості за власну державу, її історію, культуру, науку, спорт. Україна повинна зайняти гідне місце серед провідних держав світу, створити належні умови життя і праці для виховання власних талантів, а також залучення найкращих світових спеціалістів різних галузей [2].

Відповідно соціальна орієнтація, участь населення у прийнятті рішень та контролюванні їх виконання, соціальний діалог є запорукою ефективного розвитку країни та її регіонів.

Висновки з проведеного дослідження.

Отримані результати дослідження дозволяють визначити основні перспективні напрямки розвитку соціальної складової регіонально орієнтованих економічних процесів в Україні. Визначені під час дослідження теоретичні та практичні складові соціально зорієнтованого розвитку спрямовані на забезпечення узгодженого та дієвого підвищення якісного рівня життя населення. З огляду на вище зазначене, пріоритетним та перспективним напрямком стають подальші більш ґрунтовні дослідження соціально зорієнтованих процесів, що стали актуальними в розрізі потреби виконання положень Закон України «Про засади державної регіональної політики».

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про засади державної регіональної політики: Закон України №156-VIII від 05.02.2015. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/156-19>.
2. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
3. Барський Ю. М. Теоретичні засади дослідження змісту соціально орієнтованої економіки [Електронний ресурс] / Ю.М. Барський // Економічний форум. – 2011. – №2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekfor/2011_2/index.htm.
4. Зибарева О. В. Класифікація факторів девіантної соціалізації регіональних систем / О. В. Зибарева // Вісник Одеського національного університету. Економіка. – 2013. – Т. 18, Вип. 2. – С. 79-84. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2013_18_2_11.
5. Ковальчук В. Г. Цілі та критерії соціально-економічного регіонального розвитку / В. Г. Ковальчук. // Державне будівництво. – 2012. – № 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2012_2_23.
6. Крайник О. П. Регіональний економічний розвиток. Навчальний посібник / О. П. Крайник, Пат Грей, Татт Браян. – Львів: Ліга-Прес, 2003. – 280 с.
7. Кузьменко Л. М. Методологічні основи управління розвитком економіки регіону: Автореф. дис... д-ра. екон. наук: 08.02.03 [Електронний ресурс] / Л. М. Кузьменко; НАН України. Ін-т економіки пром-сті. – К., 2004. – 30 с.
8. Комітет Верховної Ради України з питань промислової політики та підприємництва. Основні показники соціально-економічного розвитку України Довідкова інформація на засідання Комітету ВР з питань промислової політики та підприємництва 15 лютого 2016 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slideshare.net/galasyuk/2015-58800898>.
9. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА В СИСТЕМІ РЕГІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

INFORMATION CULTURE IN THE SYSTEM OF REGIONAL INFORMATION MANAGEMENT

У статті розглянуті поняття «інформаційна культура» як сукупність інформаційного світогляду, системи знань і вмінь, що забезпечують цілеспрямовану діяльність щодо оптимального задоволення регіональних інформаційних потреб з використанням інформаційних технологій. Охарактеризовані функції та принципи інформаційної культури в системі регіонального інформаційного менеджменту. Визначені напрями подальшого розвитку інформаційної культури в системі регіонального інформаційного менеджменту.

Ключові слова: інформаційне суспільство, інформаційна культура, регіональний інформаційний менеджмент, принципи інформаційної культури, функції інформаційної культури.

В статье рассмотрены понятия «информационная культура» как совокупность информационного мировоззрения, системы знаний и умений, обеспечивающих целенаправленную деятельность по оптимальному удовлетворению региональных информационных потребностей с использованием информационных технологий

Охарактеризованы функции и принципы информационной культуры в системе регионального информационного менеджмента. Определены направления дальнейшего развития информационной культуры в системе регионального информационного менеджмента.

Ключевые слова: информационное общество, информационная культура, региональный информационный менеджмент, принципы информационной культуры, функции информационной культуры.

The article deals with the concept of "information culture" as a set of information worldview, knowledge and skills that provide targeted activities to optimally meet regional information needs using information technology. Characterized by the functions and principles of information culture in the system of regional information management. The directions of further development of information culture in the system of regional information management.

Key words: information society, information culture, regional information management, principles of information culture, functions of information culture.

УДК 008:005:004

Коваленко Ю.О.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту
Індустріальний інститут
ДВНЗ «Донецького національного
технічного університету»

Постановка проблеми. Глобалізація сучасного суспільства, у якому спостерігається бурхливе зростання обсягів і потоків інформації, пов'язана, насамперед, з ускладненням виробництва, широким використанням ІКТ, можливістю створювати інформацію і знання. В умовах інформатизації усіх сфер сучасного суспільства актуалізуються потреби соціально-економічної сфери в керівниках регіонального управління із високим рівнем інформаційної культури, здатних до постійного професійного росту, соціальної мобільності та ефективної інформаційно-аналітичної діяльності регіонального управління.

Розвиток інформаційного суспільства доцільно кваліфікувати як глобальну інформаційну революцію, особливістю якої є безпрецедентна можливість посилення інтелектуальних можливостей людини за допомогою новітніх інформаційних технологій. Увійти до XXI століття освіченою людиною можна, тільки добре володіючи інформаційними технологіями. Адже діяльність людей усі більшою мірою залежить від їх інформованості, здатності ефективно використовувати знання.

Нове інформаційне суспільство, за М. Кастельсом, виникає, "коли спостерігається структурна реорганізація у виробничих відносинах, відносинах влади і відносинах досвіду. Ці зміни призводять до значних модифікацій суспільних форм простору і часу і до виникнення нової культури [1, с. 496].

Еволюція інформаційних технологій проходила непомітно, сховано, якісно змінюючи забезпечення повного використання достовірного, невичерпного і своєчасного знання у всіх суспільно значимих видах людської діяльності. Ці зміни привели до виникнення поняття «інформаційна культура».

На початку 90-х років поряд з іншими особливостями цього періоду наступило усвідомлення інформатики в гранично широкому соціокультурному контексті. Такі феномени, як інформація, інформатизація суспільства, інформаційний капітал й інші, тепер прямо співвідносяться з культурою людства і з основними тенденціями її подальшого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Культурний аспект формування нового суспільства розпочали досліджувати лише в результаті усвідомлення того, що наявний якісний стрибок в розвитку інформаційних технологій породив нову глобальну соціокультурну революцію.

Поняття "інформаційна культура" характеризує один із різновидів культури, пов'язаний з інформаційним аспектом життя людей. Роль цього аспекту в інформаційному суспільстві постійно зростає, і сьогодні сукупність інформаційних потоків навколо кожної людини настільки велика, різноманітна і розгалужена, що вимагає від нього знання законів інформаційного середовища і вміння орієнтуватися в інформаційних потоках. В іншому випадку він не зможе адаптуватися до життя в нових умо-

вах, зокрема, до зміни соціальних структур, наслідком якого буде значне збільшення числа працюючих у сфері інформаційної діяльності і послуг.

Слід зазначити внесок в ці дослідження І. Ю. Алексєєва, О. Н. Вершинської, А. Д. Єлякова, Н. Б. Зінов'євої, Ю. С. Зубова, В. Л. Іноземцева, В. З. Когана, А. Н. Лаврухіна, В. Маслова, І. С. Мелюхіна, В. В. Орлова, В. М. Петрова, А. І. Ракітова, Е. П. Семенюка, Л. В. Скворцова, А. Д. Урсула, А. І. Уткіна, Ю. А. Шрейдера, І. І. Юзвішина та ін., а також зарубіжних авторів: Д. Белла, М. Кастельса, Т. Стоун'єра, О. Тоффлера, Ю. Хаяші, К. Шеннона, Ф. Емері та ін.

Вивчення літературних джерел показало, що поняття «інформаційна культура» проаналізовано в різних взаємозв'язках з такими поняттями, як «комп'ютерна грамотність», «комп'ютерна культура» та «інформаційна грамотність». Питання розвитку рівня інформаційної культури у вітчизняній та зарубіжній літературі не було постійним предметом наукових пошуків і дисертаційних досліджень.

Дослідження показали, що проблема визначення інформаційної культури ускладнюється багатогранністю цього поняття. Її можна розуміти як феномен, як частина особистісного знання, загальної культури особистості; як рівень розвитку знань, умінь, навичок людини; як область знань, що досліджує деякі проблеми; як навчальну дисципліну.

Проведений аналіз праць вчених дозволив дійти висновку, що поняття «інформаційна культура» пов'язане зі становленням інформаційного суспільства, для якого характерні такі явища, як зростання інформаційної потреби людей і перетворення інформації на масовий продукт; закріплення за інформацією статусу економічної категорії і формування інформаційного ринку; виникнення нового типу конкуренції; зміна основного типу використовуваних ресурсів – матеріального й інформаційного; створення та розвиток інформаційного середовища; глобалізація процесів і явищ. Саме це поняття досить багатогранне та використовується в будь-яких значеннях.

Постановка завдання. Метою статті є уточнення поняття «інформаційна культура», визначення функцій і принципів інформаційної культури в регіональному інформаційному менеджменті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інформаційна культура в системі регіонального інформаційного менеджменту являє собою новий напрямок, що вимагає серйозної уваги, оскільки, уже зараз значиму роль в регіональному розвитку грає якість доступу до інформації й наявність необхідних навичок персоналу щодо використання нових інформаційних технологій.

Інформаційна культура являє собою дуже неоднорідну побудову, тому що заходиться в процесі

формування. Вона пов'язана з інформаційною діяльністю, тобто з реалізацією всієї сукупності інформаційних та управлінських процесів в окремому регіоні. Кількість інформаційних потоків в управлінській діяльності сьогодні така велика, різноманітна і розгалужена, що вимагає знання законів інформаційного середовища і вміння орієнтуватись в інформаційних потоках.

У широкому змісті під інформаційною культурою розуміють сукупність принципів і реальних механізмів, що забезпечують позитивну взаємодію етнічних і національних культур, їх поєднання в загальний досвід людства.

У вузькому змісті – це оптимальні способи поведінки зі знаками, даними, інформацією та подання їх зацікавленому споживачу для вирішення теоретичних і практичних завдань; механізми вдосконалення технічних середовищ виробництва, зберігання і передачі інформації; розвиток системи навчання, підготовки людини до ефективного використання інформаційних засобів.

Один з провідних вітчизняних фахівців у галузі інформатизації Е. П. Семенюк під інформаційною культурою розуміє інформаційну компоненту людської культури в цілому, об'єктивно характеризує рівень всіх здійснюваних у суспільстві інформаційних процесів та існуючих інформаційних відносин. [2, с. 3].

Інформаційна культура розглядається як одна зі складових загальної культури людини; це – динамічна єдність світоглядної, інформаційно-технологічної, комунікативної й інтелектуально-творчої компоненти; сукупність інформаційного світогляду та системи знань і вмінь, що забезпечують цілеспрямовану самостійну діяльність з оптимального задоволення індивідуальних інформаційних потреб з використанням як традиційних, так і нових інформаційних технологій [3, с. 60].

Інформаційну культуру можна розглядати як цілісну підсистему професійної і загальної культури особистості, поєднаних категоріями: культурою мислення, поведінки, взаємовідносин і діяльності.

Отже, інформаційну культуру можна охарактеризувати як сукупність інформаційного світогляду, системи знань і вмінь, що забезпечують цілеспрямовану діяльність щодо оптимального задоволення регіональних інформаційних потреб з використанням інформаційних технологій.

Фахівці виділяють наступні критерії інформаційної культури управління:

- вміння адекватно формулювати свою потребу в інформації;
- ефективно здійснювати пошук потрібної інформації в усій сукупності інформаційних ресурсів;
- переробляти інформацію і створювати якісно нову;

– вести індивідуальні інформаційно-пошукові системи;

– адекватно відбирати та оцінювати інформацію;

– здатність до інформаційного спілкування і комп'ютерну грамотність [4].

Все вище перелічене повинно базуватися на усвідомленні ролі інформації в суспільстві, знанні законів інформаційного середовища і розумінні свого місця в ній, володінні новими інформаційними технологіями. Але інформаційну культуру та інтелектуальний потенціал інформаційного суспільства, на якому можуть базуватися високі технології нового століття, у всіх сферах життя суспільства неможливо швидко створити. Потрібні стійко працююча наука, професійні, політичні й управлінські структури, обладнанні сучасними інформаційними технологіями.

Ефективна організація інформаційної освіти можлива при дотриманні таких підходів: культурологічного, який базується на усвідомленні глибокої взаємодії категорій «інформація» та «культура», на уявленні про те, що інформаційна культура є невід'ємною складовою загальної культури [5, с. 161].

Основи інформаційної культури мають методологічний, світоглядний і загальнокультурний характер, що проявляється у використанні в масовій практиці універсальних процедур пошуку, опрацювання і подання інформації на базі відповідної системи наукових понять, принципів і законів як необхідних факторів системно-цілісного пізнання і відображення об'єктивної реальності і пов'язаного з такою системою фактографічного матеріалу (бази знань, бази даних тощо), а тому повинні формуватися в процесі вивчення комплексу всіх навчальних дисциплін, в першу чергу філософії, логіки, психології, педагогіки, що найбільш повно пояснюють сутність інформації та її роль в процесі пізнання і творчій діяльності людини, розвитку людини і людського суспільства, а також служать основою інтеграції навчальних дисциплін, гуманітаризації освіти і гуманізації навчального процесу.

На основі наведеного поняття можна назвати функції, які виконує інформаційна культура [6, 7, 8].

1. Регулятивна – є координатором всієї управлінської діяльності (включаючи інформаційну, пізнавальну) оскільки безпосередньо пов'язана з дослідницькою діяльністю суб'єкта;

2. Світоглядна – формування інфосфери в культурі суспільства на основі долучення інформації до категоріальних понять всесвіту і трансформації на цій основі свідомості, сфери діяльності, регулятивних норм взаємодії в суспільстві.

3. Інформаційно-технологічна – розвиток комп'ютерних й інформаційних технологій, що відповідають сучасному рівню розвитку техніки, інформаційних і телекомунікаційних технологій, структурі та якості інформаційних ресурсів.

4. Комунікативна – характеризує культуру суспільного спілкування в інфосередовищі, інформаційних системах.

5. Інтелектуальна – визначає культуру діяльності суб'єкта в інфосередовищі, активну інтелектуально спрямованість цієї діяльності.

6. Адаптаційна – дає можливість кожному індивідууму, який включається в процес інформаційного функціонування і розвитку, прилаштовуватися до існуючих в суспільстві умов, оцінок і форм поведінки.

7. Виховна – є активним учасником освоєння людиною всієї культури, оволодіння всіма накопченими багатствами, формування її поведінки.

8. Пізнавальна – полягає в ознайомленні людини зі знаннями, необхідними для управління силами природи і пізнання соціальних явищ, для визначення у відповідності з цим ціннісного відношення до світу.

З позицій культурологічного підходу, інформаційна культура закладає світоглядні засади; формує ціннісні орієнтації щодо інформації як елемента культури; зумовлює зростання та розвиток нових інформаційних технологій в інформаційному суспільстві.

Необхідно підкреслити, що поняття «інформаційна культура» так само, як і поняття «культура», відбиває практично досягнутий рівень інформаційних знань, його інформаційної поведінки на даний момент часу. Власне кажучи, уся сфера управління органічно зв'язана з інформаційною культурою вже в силу того, що сучасна управлінська діяльність має інформаційну природу.

Інформаційна культура є продуктом різноманітних творчих здібностей управлінця, що має прояв у конкретних навичках по використанню технічних засобів, здатності використовувати у своїй діяльності сучасну комп'ютеризовану інформаційну технологію, вміння працювати з різними видами інформації, знання особливостей інформаційних потоків у своїй діяльності та ін.

Елементи інформаційної культури можна визначити такі вимоги і правила, які обумовлені принципами і нормами моралі, права, технічними нормами і іншими обставинами, а саме:

– моральні – застосовуються до більш широкого кола суспільних відносин. Мораль регулює поведінку керівника, його відношення до підлеглих. Її основне призначення – забезпечити соціальне поведіння, запобігти порушенню суспільних інтересів;

– юридичні - застосовуються в державно-правових нормативних актах;

– естетичні – є одним з найбільш розповсюджених типів сприйняття дійсності, причому їх основна особливість полягає в тому, що відповідь осягається емоційно в нерозривній єдності його сутності і явища, кількісної і якісної сторони.

– психологічні – враховуються при спілкуванні через ПК, Інтернет.

Інформаційна культура має характеризуватися різним складом компонентів, для яких можна віднести ряд загальних та додаткових принципів. До загальних принципів можна віднести наступні [3, 4, 7]:

– принцип системності обумовлює розгляд інформаційної культури, як системи взаємозалежних елементів, при якій удосконалювання цієї категорії можливо тільки за рахунок зміни кожного елемента.

– принцип комплексності полягає в розгляді інформаційної культури з урахуванням впливу психологічних, соціальних, організаційних, економічних, правових та інших чинників.

– принцип регіональності передбачає при формуванні інформаційної культури урахування національних особливостей, менталітету, звичаїв регіону, країни.

– принцип історичності обумовлює необхідність відповідності системи цінностей організації і практики інформаційних відносин основним сучасним людським цінностям, а також урахування їхньої динаміки у часі.

– принцип науковості припускає необхідність використання науково-обґрунтованих методів при формуванні інформаційної культури.

– принцип ціннісної орієнтації, тобто базової орієнтуючої ролі системи цінностей для всієї системи, що обумовлює інформаційну культуру.

Функціонування інформаційної культури доцільно розглядати з основними видами інформаційної діяльності: одержання, використання, поширення та зберігання інформації. Згідно з цим функціонування інформаційної культури можна окреслити додатковими принципами отримання інформації, а саме: право на інформацію, достовірність, точність, повнота, необхідність, корисність.

Принцип права на інформацію полягає в тому, що є можливість отримати необхідну йому інформацію із доступних джерел. Однак це право забезпечується тільки по відкритій інформації, а для інших видів - кількість споживачів обмежена.

Принципи достовірності і точності забезпечуються повнотою інформації, своєчасністю її отримання та надання. Тут мають значення вміння вибрати необхідну інформацію, здатність переробляти її в інформацію, яка необхідна для прийняття управлінських рішень.

Принцип необхідності орієнтує на вибір серед інформаційних потоків саме такої інформації, яка потрібна для конкретного вирішення управлінського завдання. Накопичення великої кількості будь-якої інформації в значній мірі впливає на ризик прийняття невірною управлінського рішення і не дає можливості зосередитися на розв'язанні управлінського завдання.

В управлінській діяльності не вся необхідна інформація є корисною. У деяких випадках інформація, яку потрібно було б отримати, може зашкодити вирішенню завдання. Отже, корисність інформації має розглядатись в контексті конкретної інформаційної системи з метою вирішення конкретного управлінського завдання.

З погляду ефективності господарювання стан інформаційної культури в Україні як на державному так і регіональному рівнях представляється незадовільним. Сьогодні немає альтернативи корінному перетворенню даного способу господарювання, його правил і принципів. Вітчизняна інформаційна культура має визначену специфіку. Вона асоціюється з протиріччями практики господарювання, відсутністю раціональної сприйнятливості традицій і видимих успіхів в економіці, низьким рівнем життя.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, інформаційна культура вибирає в себе знання з тих наук, що сприяють її розвитку і пристосуванню до конкретного виду діяльності. Невід'ємною частиною інформаційної культури є знання нових інформаційних технологій й уміння їх застосовувати у суспільній діяльності.

Велике значення у формуванні інформаційної культури має освіта, яка повинна готувати фахівців інформаційного співтовариства, що володіють вміннями та навичками: диференціації інформації; виділення значущої інформації; вироблення критеріїв оцінки інформації; використання якісної інформації при прийнятті управлінських рішень.

Підготовка фахівців в системі регіонального інформаційного менеджменту повинна здійснюватися з урахуванням європейських стандартів і має бути направлена на формування нових керівників, які володіють відповідними знаннями та навичками.

В плані інформаційного забезпечення управлінської діяльності доцільно створення механізмів інформаційної культури, які б забезпечували необхідною інформацією систему регіонального інформаційного менеджменту (інформаційні фонди оперативної інформації, офіційних джерел, повідомлення громадян тощо).

Також, головну увагу слід приділяти подальшому розвитку інформатизації управлінської діяльності. Необхідно змінити зміст підготовки фахівців таким чином, щоб забезпечити майбутньому спеціалісту не тільки загальноосвітні і фахові знання в області інформатики, але і необхідний рівень інформаційної культури. Повсюдне впровадження персональних комп'ютерів у всіх сферах народного господарства, нові його можливості щодо організації програмного середовища, орієнтованого на користувача, використання телекомунікаційного зв'язку, що забезпечує нові умови для спільної роботи спеціалістів, застосування

інформаційних технологій для найрізноманітнішої діяльності, постійно зростаюча потреба у спеціалістах, здатних її здійснювати, ставлять перед суспільством і державою проблему перегляду всієї системи підготовки фахівців за сучасними технологічними принципами.

У вирішенні цих питань доцільно створення певного комплексу базових знань як вищої форми інформації, що дозволить надалі пристосуватися до існування у сучасному інформаційному суспільстві. Має бути розроблена своєрідна програма, що буде містити той базовий обсяг знань, необхідних для роботи у сучасному інформаційному суспільстві, а також методику виробки навичок щодо опрацювання інформації, її перетворенню з одного виду в інший за допомогою інформаційних технологій, обчислювальної техніки і тощо. Слід зосередити зусилля на розробці навичок швидкої «адаптації» до будь-якого інформаційного середовища, або, інакше кажучи, до будь-якої інформаційної обстановки. Тут мова йде про здатність швидко знаходити потрібні джерела інформації й уміння в найкоротші терміни пристосуватися до використання цих джерел із метою збору й опрацювання необхідної інформації.

Отже, інформаційна культура сьогодні вимагає від сучасних управлінців нових знань і умінь, особливого стилю мислення, що забезпечує необхідну соціальну адаптацію до змін і гарантує гідне місце в інформаційному просторі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 606 с
2. Семенюк Э.П. Информатизация общества, культура личности // НТИ. Сер. 1. – 1993. – №1. – С. 1-7.
3. Гендина Н. И. Информационная грамотность и информационная культура личности: международный и российский подходы к решению проблемы / Н. И. Гендина // Открытое образование. – 2007. – № 5(64). – С. 58–69.
4. Про інформаційну культуру [Електронний ресурс]: http://synopsis.kubsu.ru/informatic/master/lecture/themes1_3.htm.
5. Фокеев В. А. Информация в контексте культуры. Информационная культура. (Основная литература, функционирующая в системе научных коммуникаций) / В. А. Фокеев // Проблемы информационной культуры / ред. Ю. С. Зубов, В. А. Фокеев. – М., 1997. – Вып. 6: Методология и организация информационно культурологических исследований. – С. 157–176.
6. Берестовская Д.С. Глобализация и культура // Культура народов Причерноморья. – 2003. – №46. – С. 100-102.
7. Зиновьева Н. Б. Информационная культура личности / Н. Б. Зиновьева // Введение в курс : учеб. пособ. – Краснодар, 1996. – 136 с.
8. Степанов В. Ю. Информационная культура современного информационного общества / В. Ю. Степанов // Вісн. харк. держ. акад. культури : зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 27. – С. 91–97.

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СКЛАДОВИХ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ В УКРАЇНІ

METHODOLOGICAL BASES FOR FORMATION OF COMPLEX MECHANISMS OF STATE SUPPORT FOR EMPLOYMENT IN UKRAINE

В статті проаналізовано основи формування складових механізму підтримки працевлаштування населення. Виокремлено інструменти прямого та непрямого впливу на підтримку та регулювання взаємодії держави, бізнесу, ВНЗ та суспільства. Встановлено, що серед складових механізму державного регулювання працевлаштування суспільства слід виділити правовий, організаційний та економічний аспекти, які, в свою чергу складаються з відповідних методів та інструментів впливу. Визначено, що в методах державного регулювання можна виділити чотири блоки, які дають змогу охопити набір його інструментів та засобів: нормативно-правові, соціально-економічні, фінансово-вартісні, організаційно-економічні. В статті виокремлено суб'єкти та об'єкти регулювання ринку праці. Обґрунтовано, що використовуючи системний підхід можна зазначити, що організаційно-економічний механізм включає сукупність простих і складних взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих ключових систем процесів, елементів, форм, методів, які визначають зміст, порядок розробки і функціонування будь-якого виду робіт, процесів чи об'єктів у сфері діяльності людини.

Ключові слова: механізм, ринок праці, складові, організаційно-економічний, правовий, фінансовий інструмент.

В статье проанализированы основы формирования составляющих механизма поддержки трудоустройства населения. Выделены инструменты прямого и косвенного воздействия на поддержку и регулирование взаимодействия государства, бизнеса, вузов и общества. Установлено, что среди составляющих механизма государственного регулирования трудоустройства общества следует выделить правовой, организационный и экономический аспекты, которые, в свою очередь состоят из соответствующих методов и инструментов воздействия. Определено, что в методах государственного регулирования можно выделить четыре блока, которые позволяют охватить набор его инструментов и

средств: нормативно-правовые, социально-экономические, финансово-стоимостные, организационно-экономические. В статье выделены субъекты и объекты регулирования рынка труда. Обосновано, что используя системный подход можно отметить, что организационно-экономический механизм включает совокупность простых и сложных взаимосвязанных и взаимодополняющих ключевых систем процессов, элементов, форм, методов, которые определяют содержание, порядок разработки и функционирования любого вида работ, процессов или объектов в сфере деятельности человека.

Ключевые слова: механизм, рынок труда, составляющие, организационно-экономический, правовой, финансовый инструмент.

The article analyzes the foundations of the formation of mechanisms for supporting the employment of the population. The tools of direct and indirect influence on maintenance and regulation of interaction of the state, business, university and society are distinguished. It has been established that among the components of the mechanism of state regulation of employment of a society one should distinguish legal, organizational and economic aspects, which, in turn, consist of appropriate methods and instruments of influence. It is determined that in the methods of state regulation four blocs can be distinguished, which allow to encompass a set of its tools and tools: normative, legal, socio-economic, financial-cost, organizational and economic. The article outlines subjects and objects of regulation of the labor market. It is substantiated that using the systematic approach it can be noted that the organizational - economic mechanism includes a set of simple and complex interconnected and complementary key systems of processes, elements, forms, methods that determine the content, the order of development and functioning of any type of work, processes or objects in the field of human activity.

Key words: mechanism, labor market, components, organizational-economic, legal, financial instrument.

УДК 334.02

Мох Мохамад Аль Джавад

аспірант кафедри економічного аналізу та обліку

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Постановка проблеми. Для ефективного формування складових механізму державної підтримки працевлаштування необхідним є визначення методичних засад. Взаємодія держави, бізнесу та ВНЗ у сфері розвитку працевлаштування населення здійснюється на основі методів організаційного, економічного та правового впливу за рахунок використання відповідних інструментів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських дослідників проблемою державної підтримки та рівнем працевлаштування населення займалися такі науковці, як С.І. Бандура, В.С. Васильченко, О.В. Волкова, О.А. Грیشнова, М.І. Долішній, С.П. Калініна, Ю.М. Краснов,

О.В. Крушельницька, О.О. Кучинська, Е.М. Лібанова, О.Ю. Лебединська, В.М. Новікова, В.В. Онікієнко, В.М. Петюха, І.Л. Петрова та інші. Проте, не вирішеними залишаються деякі аспекти методичного забезпечення формувань складових механізму державної підтримки працевлаштування.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення методичних основ формування складових механізму державної підтримки працевлаштування населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. До основних інструментів прямого державного регулювання взаємодії держави, бізнесу, ВНЗ та суспільства є нормативно-правові акти, макро-

економічні плани, цільові програми розвитку, державні замовлення, державні бюджети і т. ін. До методів непрямого регулювання відносять інструменти фіскальної, бюджетної, грошово-кредитної, інвестиційної, інноваційної економічної політики тощо.

До методів державного регулювання відносяться правові, які базуються на законодавчо-правових та нормативно-правових інструментах; адміністративні, які ґрунтуються на застосуванні адміністративних актів і процедур, які мають обов'язкову силу; організаційно-економічні, що передбачають організацію діяльності суб'єктів регулювання шляхом створення державою умов, виконання яких робить таку діяльність економічно вигідною; економічні, тобто це способи впливу держави на діяльність суб'єктів регулювання через застосування економічних засобів; соціально-психологічні, які базуються на відкритості інформації

про стан конкретного сектора державного управління та широкій участі суспільства в діяльності суб'єкта регулювання [1].

Серед складових механізму державного регулювання працевлаштування суспільства слід виділити правовий, організаційний та економічний аспекти (рис. 1), які, в свою чергу складаються з відповідних методів та інструментів впливу.

Також в методах державного регулювання можна виділити чотири блоки, які дають змогу охопити набір його інструментів та засобів: нормативно-правові, які визначають правові рамки встановлення відповідності між попитом на робочу силу та її пропозицією, збільшення місткості ринку праці та зростання рівня зайнятості населення; соціально-економічні, тобто вплив окремих важелів політики оплати праці та доходів на обсяги пропозиції робочої сили та її структуру, формування механізму трудової мотивації.

Рис. 1. Складові механізму працевлаштування населенню

Також виділяють фінансово-вартісні, які охоплюють широкий спектр важелів (дохід і прибуток, процентні ставки, цільові економічні фонди, амортизаційні відрахування, інвестиції, кредити тощо), які опосередковано впливають на ринок праці; організаційно-економічні, які полягають у розширенні спектра основних функцій державної служби зайнятості та підвищенні якості послуг, які вона надає населенню.

Правова складова механізму регулювання працевлаштування населення - це система всіх державно-правових (юридичних) засобів, за допомогою яких держава здійснює владний вплив на суспільні відносини у сфері зайнятості населення. Основними інструментами правового регулювання працевлаштування населення є нормативно-правові акти центральних органів (міністерства праці та соціальної політики, відомств); нормативні акти місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, локальні нормативно-правові акти, які розробляються і приймаються безпосередньо на підприємстві (відображення специфіки умов виробництва, а також конкретизація і доповнення централізованих нормативних положень) [2].

Організаційна складова державного регулювання працевлаштування населення - це сукупність різних за своєю природою конкретних організаційних елементів у механізмі управління, що мають організовувати регулювання, управління в інтересах державної влади, ефективну діяльність державно-управлінської системи. Серед елементів слід виділити об'єкти та суб'єкти регулювання, організаційну інфраструктуру, цілі, завдання, принципи та результати регулювання.

Суб'єктами регулювання ринку праці є державні установи, організації та посадові особи, які формують державну політику, здійснюють цілеспрямований регулювальний вплив на соціальні процеси у сфері ринку праці та трудових відносин, відповідно до делегованих їм народом повноважень. Об'єктами державного управління ринку праці є соціально-трудова відносина між працівником і роботодавцем; узгодження протиріч на ринку праці; узгодження попиту і пропозиції робочої сили; соціальний захист населення; забезпечення зайнятості; створення умов для скорочення залучення безробітних до суспільного виробництва.

Запропоновано ідеї до нової Концепції ПНБ в Україні, які стосуються науково-методичного супроводу та повноцінного ресурсного забезпечення, управління ПНБ і враховують сучасні тенденції розвитку ринку праці [3].

Суб'єктами державного регулювання ПНБ на державному рівні є: Міністерство соціальної політики України, яке через Державний центр зайнятості здійснює координацію роботи та контроль органів служби зайнятості з ПНБ; Міністерство

освіти і науки, молоді та спорту України, яке встановлює вимоги до змісту, обсягу, рівня освітньої і фахової підготовки кадрів, визначає мінімальні нормативи матеріально-технічного, фінансового забезпечення навчальних закладів.

На регіональному рівні Міністерство освіти і науки, управління освіти і науки обласних, здійснюють контроль за якістю ПНБ, виконанням навчальних планів та програм, забезпечують навчальні заклади необхідними нормативними, інструктивними, методичними та інформаційними матеріалами [4].

Вплив визначених суб'єктів на об'єкт регулювання передбачає реалізацію механізмів державного регулювання працевлаштування, основними з яких у роботі визначено: нормативно-правовий, організаційний та економічний. Використовуючи системний підхід можна зазначити, що організаційно - економічний механізм включає сукупність простих і складних взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих ключових систем процесів, елементів, форм, методів), які визначають зміст, порядок розробки і функціонування будь-якого виду робіт, процесів чи об'єктів у сфері діяльності людини і які дозволяють за мінімальних витрат ресурсів і часу задовольнити вимоги інноваційної політики, ринку попиту і ринку пропозиції, тенденції розвитку науки, техніки, технології, організації, економіки та інших аспектів розвитку виробництва на національному та міжнародному рівні [5]. Організаційно-управлінський механізм є найменш дослідженою складовою механізму державного, регулювання працевлаштування, що визначають основні напрями розвитку ринку праці на державному, територіальному та виробничому рівнях. Організаційно-управлінський механізм є центральною складовою державного регулювання працевлаштування, адже саме через його важелі впливу реалізуються основні управлінські рішення, що визначають рівень розвитку ринку праці в країні загалом та окремих її регіонів. Ґрунтуючись на висновках досліджень, щодо характеристики змін працевлаштування в умовах соціально-економічної кризи) та сучасних тенденцій на ринку працевлаштування в Україні можна визначити основні напрями організаційно-управлінського механізму регулювання ринку праці [5]:

1. Формування комплексного законодавчого, нормативно - правового, організаційного та інформаційного забезпечення шляхом взаємодії держави, бізнесу та ВНЗ в сфері збалансування попиту та пропозиції на ринку праці;

2. Реформування служби зайнятості у відповідності з положенням про державну службу зайнятості та регламентом роботи центрів зайнятості щодо задоволення потреб клієнтів;

3. Модернізація механізму надання соціальних послуг в сфері профорієнтації;

На сьогодні нагальною є потреба в удосконаленні законодавчого, нормативно-правового механізму державного регулювання працевлаштування населення, яка потребує оновлення законодавство у сфері соціально - трудових відносин, усуненні прогалин і юридичних колізій у трудовому праві, створенні належних умов для здійснення громадського нагляду, позбавленні роботодавців можливостей використовувати нелегально робочу силу, посилення та застосування штрафних санкцій за порушення вимог законодавства про працю, створенні необхідних умов для виведення сфери соціально-трудова відносин з тіні тощо.

Дослідження показують, що досягнення збалансованості між попитом і пропозицією робочої сили, продуктивної зайнятості населення неможливе без використання економічного механізму державного регулювання сучасного ринку праці. До основних таких засобів належать: інвестиції та дотації; сукупний попит; заробітна плата; допомога по безробіттю; податки та пільги з оподаткування; кредитно-грошові інструменти (облікова ставка Центробанку, пільгові кредити); економічні санкції (штрафи). Як свідчить досвід країн з розвиненою економікою, зростання інвестицій в людські ресурси є однією з умов модернізації виробничих систем. У Франції, наприклад, з державного бюджету на зайнятість виділяють 6,8% коштів, а відрахування підприємств, соціальних установ,

різні внески за обсягом майже в 1,5 рази перевищують надходження з бюджету.

Проаналізувавши методичне забезпечення процесу працевлаштування населення, за допомогою імітаційного моделювання доцільним буде визначити взаємозв'язок факторів впливу на процес працевлаштування населення за рахунок взаємодії ВНЗ та бізнесу, що дасть змогу розробити організаційне забезпечення державного регулювання працевлаштування (рис. 2).

Як видно з наведеної моделі, на процес працевлаштування населення впливають ряд факторів, а саме ціна навчання, попит за освітніми напрямками, бюджетне замовлення на ті чи інші спеціальності, інвестиції, які мають загальний вплив як на економіку в цілому, так і на освітні послуги. Попит на робочу силу, який диктує бізнес, на різні професійні групи різний. Проте, задоволення цього попиту залежить від оплати праці та рівня компетентності працівника. Проте, однією з головних проблем є невідповідність витратам на навчання, одержаною кваліфікацією та оплатою праці. Низька оплата праці, особливо молодих спеціалістів, спонукає такі кадри до пошуку працевлаштування закордоном. Тому, одним із напрямів державного регулювання працевлаштування та збереження трудового потенціалу держави є забезпечення таких умов, при яких спеціалісти будуть працевлаштовані в країні.

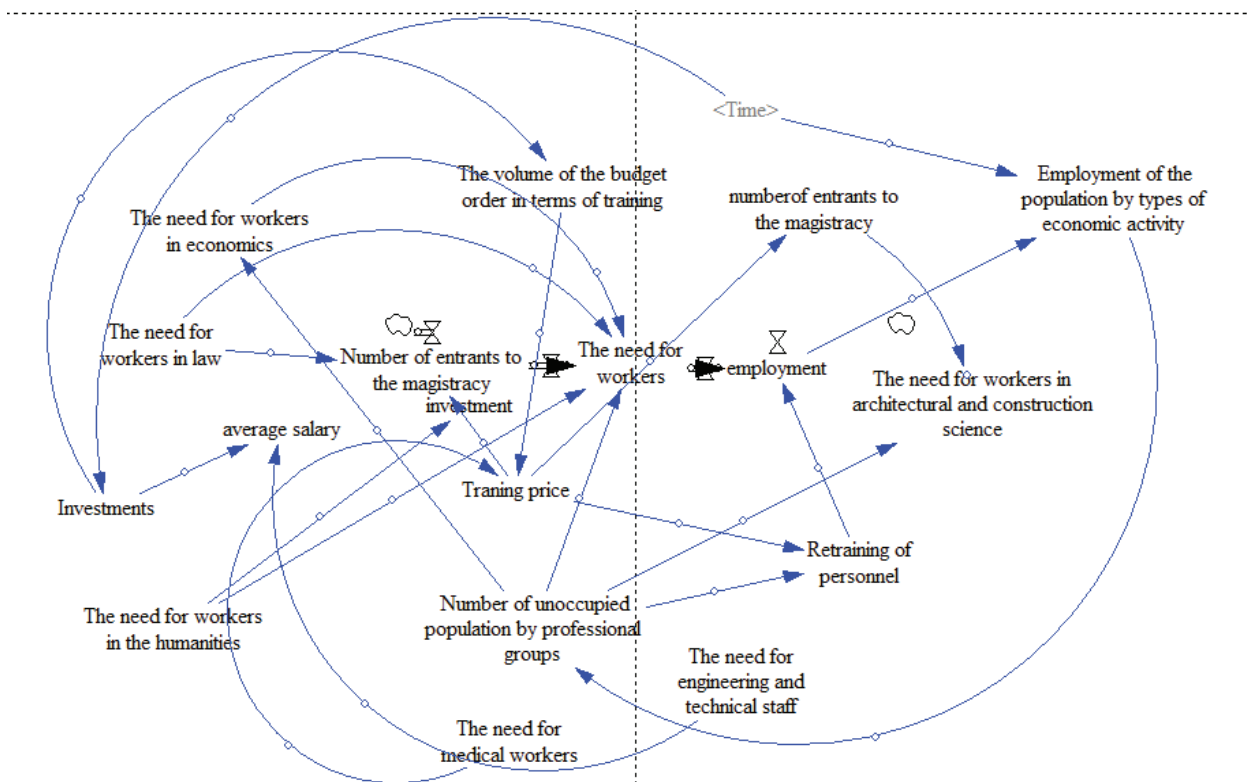

Рис. 2. Модель взаємовпливу на працевлаштування взаємодії ВНЗ та бізнесу

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, серед стратегічних напрямів регулювання економіки України є наслідування досвіду тих країн, що досягли більшого успіху в економічному розвитку. Задля виведення країни на міжнародний ринок потрібно робити акцент на сприянні впровадженню «високих технологій» створенню нової техніки, інноваційних програм, науки і технологічних досліджень, для чого, в свою чергу необхідним є потенціал розвитку суспільства, система потужної вищої освіти та кваліфікована робоча сила. Лише ті країни, які забезпечують оновлення системи освіти, реалізують потреби, що диктує постіндустріальне суспільство у галузі кваліфікації, забезпечують доступність вищої освіти для широкого кола людей, виявляються здатними адаптуватися до вимог сучасного науково-технічного прогресу. Кожна з країн має свою специфіку щодо регулювання взаємодії ринків праці та освітніх послуг.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ахромкін Є.М. Перепелюкова О.В. Вплив ринку освітніх послуг на формування трудового потенціалу регіону. Економіка та право. 2012, №1(32). С. 5-8.
2. Власова Т. Р., Чобанюк Н. В. Інституційний механізм регулювання ринку праці в Україні // Вісник Чернівецького торг.-економічного ін-ту. 2014. № 3 (55). С. 7–14.
3. Гнибіденко І.Ф. Ринок освітніх послуг і ринок праці: взаємодія і вплив на професійне навчання та профорієнтацію населення України [Електронний ресурс]: http://www.nbuv.gov.ua/Soc_Gum/Rpzn/2008_3/08giftpn.pdf.
4. Іванченко А. В. Формування та розвиток механізмів державного регулювання зайнятості населення в Україні: автореф. дис. ... канд. держ. упр.: спец. 25.00.02 – механізми державного управління. Запоріжжя, 2015. С. 21.
5. Конвенція МОП № 142 «Про професійну орієнтацію та професійну». – URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_057.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФЕНОМЕНУ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

THEORETICAL ASPECTS OF THE PHENOMENON OF THE TRANSFORMATION OF THE NATIONAL ECONOMY

У статті узагальнено та систематизовано підходи до визначення сутності дефініції «трансформація національної економіки». Значна увага приділена визначенню сутності категорій «трансформація» та «національна економіка». Відзначено, що більшість вчених дотримуються процесного підходу та розглядають трансформацію як певний процес реалізації змін. Досліджено, які трансформаційні процеси відбувалися в національній економіці за роки незалежності України.

Ключові слова: трансформація, розвиток економіки, визначення, систематизація, національна економіка, узагальнення, підходи.

смаатривают трансформацию как некий процесс реализации изменений. Исследовано, какие трансформационные процессы происходили в национальной экономике за годы независимости.

Ключевые слова: трансформация, развитие экономики, определения, систематизация, национальная экономика, обобщения, подходы.

The article summarizes and systematizes the approaches to defining the essence of the definition of "transformation of the national economy". Considerable attention is paid to the definition of the essence of the categories "transformation" and "national economy". It is noted that the majority of scientists adhere to the process approach and consider transformation as a certain process of implementation of changes. It was investigated which transformational processes took place in the national economy during the years of Ukraine's independence.

Key words: transformation, development of economy, definitions, systematization, national economy, generalizations, approaches.

УДК 330.34

Шелеметьєва Т.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри міжнародного туризму
Запорізький національний технічний університет

В статье обобщены и систематизированы подходы к определению сущности дефиниции «трансформация национальной экономики». Значительное внимание уделено определению сущности категорий «трансформация» и «национальная экономика». Отмечено, что большинство ученых придерживаются процессного подхода и рас-

Постановка проблеми. Національна економіка є важливою і невід’ємною компонентою розвитку сучасного суспільства, яка фактично впливає на всі його сфери буття. Необхідність розгляду питання трансформації національної економіки обумовлена загальною логікою переходу від історично доведеної і економічно неефективної адміністративно-командної моделі

до порівняно ефективної ліберально-капіталістичної соціально-орієнтованої ринкової моделі організації економічної життєдіяльності суспільства. Сьогодні Україна виступає державою, яка динамічно розвивається і прагне більш активно включитися в суспільно-економічні процеси сучасного світу, інтегруватися в європейське співтовариство.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Питанням трансформації економіки України, тенденціям, особливостям та перспективам присвячено багато наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема О. Амоші, А. Бойко, В. Вихарева, В. Гейця, С. Єрохіна, Є. Кирилюка, Н. Кухарської, А. Мельник, В. Подунай, Г. Поченчука, І. Рижного, А. Старостіної, Л. Чернюка та інших. Незважаючи на значну кількість ґрунтовних наукових праць із зазначеної проблематики, вітчизняною наукою ще не приділено достатньої уваги впливу трансформаційних процесів на різні рівні національної економіки.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне узагальнення та системний аналіз наукових підходів до визначення складових поняття трансформація національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток національної економіки супроводжується безперервними різномасштабними трансформаціями, аналізу яких присвячено багато наукових досліджень. Термин трансформація національної економіки є складним поняттям, основу якого складають дефініції «трансформація» та «національна економіка».

У економічній літературі на сьогодні використовується декілька наукових підходів до з'ясування сутності поняття «трансформація» та її ролі у роз-

витку національної економіки. Причому, трансформація не зводиться лише до ринкових реформ, а має комплексний характер, включаючи перетворення у політичній, інституціональній та культурній сферах, що синхронізуються між собою у просторі й часі [1, с. 43]. Систематизовано у загальному вигляді її трактування наведемо у табл. 1.

Отже, аналіз наукових підходів та узагальнення різноманіття визначень сутності «трансформація», дозволяє зазначити, що більшість вчених дотримуються процесного підходу та розглядають її як певний процес реалізації змін. На наш погляд, трансформація – це об'єктивно-суб'єктивний процес змін, реалізації, подолання, перетворення та розвитку системи в цілому, спричинені внутрішніми або зовнішніми факторами чи їх комбінацією.

Національна економіка як складна динамічна система з позиції її вивчення як науково обґрунтованого, окремого та цілісного об'єкту дослідження постійно перебуває у неперервному процесі розвитку. Така ситуація вимагає застосування відповідних наукових підходів до аналізу національної економіки, що не можливо реалізувати не визначаючи основну її структури, базові та допоміжні компоненти і елементи. Сама структура національної економіки також трансформується під тиском внутрішніх та зовнішніх чинників і змінюється одночасно з компонентами економіки держави.

Таблиця 1

Трактування сутності поняття «трансформація» (розроблено автором)

Автор	Тлумачення сутності
Велика економічна енциклопедія [2, с. 681].	взаємодія різних процесів та явищ у сфері економіки, політики та іншого, які в результаті забезпечують формування нової якості соціальної системи в цілому.
Великий економічний словник [3, с.1089]	одна з операцій процесу організації, яка означає реформування головної цілі у ряд взаємозв'язаних локальних цілей та задач, що забезпечують досягнення корінних результатів.
С.А. Єрохін [4, с. 13]	зміна структури будь-якого об'єкту у рамках самоорганізуючого процесу.
В.В. Подунай [5, с. 151]	процес подолання істотних елементів старого порядку і формування нового якісного стану економічної системи.
Г.М. Поченчук [6, с. 125]	перетворення суспільної системи різного масштабу, глибини, спрямованості, спричинені внутрішніми або зовнішніми факторами чи їх комбінацією.
Л.П. Стеблякова [7, с. 21]	об'єктивно-суб'єктивний процес, з одного боку, відбувається відповідно до об'єктивних законів, а з іншого – ініційований і регульований суб'єктами з метою його прискорення і надання йому певної спрямованості.
Є.М. Кирилук [8, с. 18]	суб'єктивний, так і об'єктивний процес розвитку (еволюції) економічних систем. Трансформація – це процес, що передбачає глибинні якісні перетворення системи.
А.І. Бойко [9, с. 24]	відображає певний момент у розвитку суцього, що характеризується переходом від накопичення певних ознак нового до руйнування старих засад, становленням якісно нового стану предмета.
В.В. Вихарев [10, с. 33]	є тільки результатом системних змін, сам момент перетворення, а не процес переродження системи.
Н.А. Кухарская [11, с. 11]	постійна форма життєдіяльності, руху, в ході якої співіснують старе і нове, народжуються і в певних умовах виживають і розвиваються інноваційні напрямки, наприклад, такі як матеріально-технічна та соціальна база НТР, реформи, соціальні наслідки, а іноді і негативні для суспільства новоутворення і деформації.
В.М. Гейц [12, с. 75]	передбачає зміну структури економіки й створення нових форм розвитку.

Визначимо сутність категорії «національна економіка». На сучасному етапі поняття національної економіки є дискусійним, тому що у сучасній науковій літературі при дослідженні національної економіки здебільшого ототожнюється поняття «національна економіка» й «економічна система».

Узагальнюючи праці вітчизняних та зарубіжних дослідників, слід підкреслити, що категорію «національна економіка» розглядають як у широкому, так і у вузькому розумінні. Неординарним та актуальним на сьогодні є визначення національної економіки французьким вченим Р. Барра, який пропонує характеризувати національну економіку через економічну концепцію нації: центр економічної діяльності; центр сил; центр привілейованої згуртованості [13].

А.О. Задой надає ґрунтовне визначення національної економіки і трактує цей термін у широкому розумінні через просторові межі та специфіку історичного розвитку, особливості економічної ментальності [14]. Вчений підкреслює, що координується національна економіка обраними правилами та механізмами. Таке розуміння національної економіки містить не тільки господарство однієї країни, а й її сукупність – наприклад, господарство ЄС.

А.Ф. Мельник трактує національну економіку через структурний аспект, в основі якого є галузевий та територіальний простір, що регулюється інституціональною системою [15].

Національна економіка, на думку В.М. Тарасевича, це комплексний феномен, який поєднує взаємопов'язані загальні риси, притаманні всім економічним системам, особливі ознаки, характерні для економік певної групи країн, а також унікальні риси, властиві виключно цій економіці [16].

Із наведених визначень автори розкривають ґрунтовно сутність та зміст явища, але практично у всіх відсутній результат. Але його враховує в визначенні терміну професор А. Старостіна, яка зазначає, що «...національна економіка – це система економічних відносин між суб'єктами господарювання (які є резидентами даної країни) з приводу виробництва, обміну, розподілу та споживання для реалізації своїх економічних інтересів» [17, с. 30]. Вчена виокремила певні рівні економічного аналізу: нано-, міні-, мікро-, мезо-, макро-, мега- та параметри дослідження національного господарства, які розкривають зміст національної економіки та визначають основні джерела її розвитку: характер виробничої діяльності, розмір економічних одиниць, економічна система, тип економічної організації господарства, види економічної діяльності за рівнем технологічного розвитку, розподіл економічно активного населення між секторами, розподіл національного доходу між групами, орієнтація економічної діяльності на внутрішній або міжнародний ринок [17, с. 31].

Тобто, національна економіка – це, перш за все, соціально-економічна система, якої взагалі притаманні всі особливості характерні для системи: безліч елементів; єдність головної мети для всіх елементів; наявність зв'язків між елементами; цілісність і єдність елементів; структура та ієрархічність, відносна самостійність; чітко виражене управління [18].

Національна економіка як господарська система є багаторівневою. В національній господарській системі виділяють декілька рівнів, що взаємодіють в єдиному економічному просторі країни (рис. 1).

Об'єднуючи категорії «трансформація» та «національна економіка» відзначимо, що на думку В.В. Вихарева трансформація соціально-економічної системи це дискретний процес якісної зміни системи. При цьому трансформація є тільки результатом системних змін, сам момент перетворення, а не процес переродження системи [10, с. 33]. Однак такі зміни не можуть відбуватися одночасно у просторі та часі, оскільки трансформація складних економічних систем вимагає певного часового лагу, тому що обумовлена необхідністю зміни різних компонентів такої системи, яким притаманна власна поведінка. Результати таких змін не завжди синхронізовані у часі і тому по різному впливають на зміну вектору розвитку самої цілісної системи.

В економіці України трансформаційні процеси мають свої характерні особливості. В країні, по суті, не було власної економічної системи – це була підсистема єдиного народногосподарського комплексу СРСР, яка була сформована для його обслуговування і не включала багатьох необхідних для самостійної системи елементів. Основний зміст трансформаційних перетворень в країні, таким чином, полягає в переході до комплексної і цілісної економічної системи, яка функціонує на ринковій основі.

За роки незалежності в економіці України, як системи, відбулися глибокі якісні перетворення. Вдалося розв'язати одне з ключових завдань державотворчого процесу – сформувати основні атрибути національної економіки – грошову, фінансову, платіжну, податкову, митну, банківську та інші системи, що у своїй сукупності визначають економічну інфраструктуру державності. В Україні відбувся перехід до ринкової економіки, до її певної моделі. Визначальним аспектом при характеристиці типу економічної системи є власність на засоби виробництва. Для ринкової економіки та ринкової економічної системи основним, домінуючим типом власності є приватна [19, с. 245].

Серед пострадянських країн Україна мала найкращі стартові умови для ринкових перетворень. І в той же час продемонструвала чи не найгірші результати. Достатньо сказати, що впродовж 1991-

Рис. 1. Основні рівні національної економіки як господарської системи

Джерело: розроблено на основі [15; 16; 18]

1999 рр. відбувався перманентний економічний спад, причому ВВП скорочувався в середньому на 9,5 % щорічно. На кінець періоду він становив лише 38 % від рівня 1990 р. [20]. Це є свідченням того, що в керівництві соціально-економічними перетвореннями в країні були допущені серйозні прорахунки та помилки.

Відмінною рисою українських трансформаційних процесів від інших економічно розвинутих держав є те, що вони носили революційний характер. У кінці ХХ ст. Україна змінила свої напрямки майбутнього соціально-економічного розвитку, стала на шлях радикальних соціально-економічних і політичних змін з урахуванням досвіду й досягнень розвинутих країн світу. Однак у результаті відсутності в нашій державі національної трансформаційної моделі і невдалого запозичення чужих моделей економічного розвитку, зокрема моделі економічних реформ, що відома як «вашингтонський консенсус», на жаль, перехід у нову якість набув руйнівного характеру. Замість прогресивних економічних і науково-технологічних зрушень, побудови соціально орієнтованої демократичної держави, підвищення матеріального добробуту і духовного рівня життя народу, Україна опинилася в глибокому занепаді [21, с. 5].

З 2000 р. окреслюється етап розвитку ринкових засад національної економіки. В цей період починається формування інтеграційної моделі економічних перетворень. Важливим наслідком регулятивних заходів з боку уряду стало економічне зростання та підвищення міжнародного авторитету України. Разом з тим сучасна вітчизняна економіка потребує глобальних інституційних реформ, структурної перебудови національного господарства, активізації інвестиційної діяльності в напрямі оновлення технологій та формування конкурентоспроможних виробництв [15].

Як зазначає професор Л.Г. Чернюк «... абсолютно очевидно, що сьогодні об'єктивною необхідністю трансформації економіки України є: перехід від екстенсивних методів господарювання до інтенсивних; забезпечення структурної перебудови економіки на базі новітніх технологій, розширення наукоємних виробництв; реалізація програм нарощування виробництва товарів споживчого ринку, збалансованих з динамікою платоспроможного попиту; пріоритетність малих форм господарювання; утримання інфляції, індексація всіх кількісних параметрів економічних показників; забезпечення ефективності соціальних реформ» [22, с. 253]. Також, сьогодні розвиток національної економіки характеризують як формування конкурентоспроможної економічної системи, в основу якої закладається інвестиційно-інноваційна модель розвитку.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, трансформація національної економіки – це процес зрушень та змін, пов'язаних із

формуванням якісно нових економічних, фінансових та інноваційних систем, які будуть обслуговувати вимоги ринку, зумовлені процесами глобалізації, від яких залежить місце України у світовому співтоваристві та якість життя окремого її громадянина. Сучасні світові процеси спонукають до більш глибокого дослідження трансформації національної економіки та пошуку нових джерел розвитку. Нові виклики світової економіки поставили перед Україною об'єктивну необхідність розвитку в умовах глобалізації і як результат – неготовність до глобальної конкуренції і глобальної інтеграції. Сьогодні, при визначенні етапу трансформації, у якому знаходиться Україна, найчастіше використовують термін пост-перехідної або пост-транзитивної економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Станько В.Ю. Особливості соціально-економічних передумов як головного чинника ефективного процесу трансформації економіки України / В. Ю. Станько, О. І. Шавалюк // Аграрна економіка. – 2014. – Т. 7. – № 3-4. – С. 42-46.
2. Большая экономическая энциклопедия. – М. Эксмо, 2008. – 816 с.
3. Большой экономический словарь / ред. А. Н. Азриляна. – Москва: Институт новой экономики, 2002. – 1280 с.
4. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект) / С. А. Єрохін. – Київ: Вид-во «Світ знань», 2002. – 528 с.
5. Подунай В.В. Трансформационные преобразования в постиндустриальном обществе // Вісник Донецького національного університету. Серія: Економіка і право. – 2014. – Вип. 1. – С. 150-153.
6. Поченчук Г.М. Закономірності трансформаційних процесів національної економіки // Економічний аналіз. – 2014. – Том 16. – № 1. – С. 123-129.
7. Стеблякова Л.П. Трансформация экономических систем: теория и практика: автореф. дис. ... 08.00.01 Экономическая теория / Л. П. Стеблякова. – Москва, 2010. – 54 с.
8. Кирилюк Є.М. Понятійний апарат досліджень трансформації економічних систем // Економіка та підприємництво. – 2011. – Вип. 26. – С. 14-25.
9. Бойко А.І. Соціальна трансформація суспільства та проблема світогляду // Наукові праці. – 2004. – Вип. 19. – С. 23–26.
10. Вихарев В.В. Понятие, сущность и содержание трансформации социально-экономической системы в современной экономической науке // Вестник ЮРГТУ (НПИ). – 2012. – № 3. – С. 132-136.
11. Кухарская Н.А. Сущность трансформации экономического развития Украины в условиях рыночных реформ // Економічні інновації. Шляхи та механізми реалізації відтворювальної функції національної економіки. – 2013. – Вип. 52. – С. 113-123.
12. Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи): монографія. – За ред. В. М. Геєця. – Київ: Логос, 1999. – 500 с.

13. Барр Р. Политическая экономия / Р. Барр ; в 2-х тт.: Т1 : пер. с фр. – М.: Международные отношения, 1995. – 608 с.

14. Задоя А.А. Основы экономики: учебное пособие / А. А. Задоя, Ю. Е. Петруня. – К.: Вища шк. – Знання, 1998. – 478 с.

15. Національна економіка : навч. посібник / А. Ф. Мельник, А. Ю. Васіна, Т. Л. Желюк, Т. М. Попович ; за ред. А. Ф. Мельник. – К. : Знання, 2011. – 463 с.

16. Національна економіка : навч. посібник / В. В. Білоцерківець, В. О. Завгородня, В. К. Лебедева та інші. За ред. В. М. Тарасевича. – К.: Центр, 2009. – 280 с.

17. Старостіна А., Прушківська Е. Економічний зміст поняття національної економіки та її структури в умовах економічної нестабільності // Економіст. – 2013. – № 6. – С. 29-32.

18. Лігоненко Л.О. Антикризове управління під-

приємством: підручник / Л.О. Лігоненко – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. – 824 с.

19. Рижий І.Б. Трансформація економіки України: тенденції та перспективи // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – 2012. – № 5. – С. 245-250.

20. Аніловська Г. Я. Ринкова трансформація економіки України (економічна роль держави) / Г. Я. Аніловська. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/348634.html>.

21. Адаманова З.О. Формування пріоритетів соціально-економічного розвитку в посттранзитивних економіках // Бізнесінформ. – № 9. – 2011. – С. 4-7.

22. Чернюк Л.Г. Трансформаційні процеси в економіці України та її регіонах: проблеми та перспективи // Збірник наукових праць ВНАУ. – Серія: Економічні науки. – 2011. – № 1 (48). – С. 252-256.

МЕТОДОЛОГІЯ АНАЛІЗУ ДЕТЕРМІНАНТ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

THE METHODOLOGY OF ECOLOGICAL POLICIES DETERMINANTS ANALYSIS IN CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN UKRAINE

*В роботі проведений аналіз складових сталого розвитку в контексті формування екологічної політики України. Запропоновано модель оцінки параметрів сталого розвитку в контексті екологічної політики держави на основі трьох критеріїв: економічного, екологічного і соціального та сформовано систему індикаторів на кожному рівні. Формування параметрів екологічної політики в умовах сталого розвитку держави запропоновано здійснювати з урахуванням тих галузей національного господарства, які суттєво впливають на екологічну ситуацію у країні, а саме: сільське, лісове та рибне господарство; добувна промисловість та розроблення кар'єрів; переробна промисловість. **Ключові слова:** екологічна політика, детермінанти, сталий розвиток, національне господарство.*

В работе проведен анализ составляющих устойчивого развития в контексте формирования экологической политики Украины. Предложена модель оценки параметров устойчивого развития в контексте экологической политики государства на основе трех критериев: экономического, экологического и социального и сформирована система индикаторов на каждом уровне. Формирование параметров экологической политики в условиях устойчивого развития

государства предложено осуществлять с учетом тех отраслей национального хозяйства, которые существенно влияют на экологическую ситуацию в стране, а именно: сельское, лесное и рыбное хозяйство; добывающая промышленность и разработка карьеров; перерабатывающая промышленность.

Ключевые слова: экологическая политика, детерминанты, устойчивое развитие, национальное хозяйство.

The research analyzes the sustainable development components in the context of Ukraine's environmental policy formation. The model of the sustainable development parameters estimation in the context of the state ecological policy on the basis of three criteria has been proposed: economic, ecological and social; the system of indicators at each level has been elaborated. The formation of the environmental policy parameters in the sustainable development conditions of the state have been proposed to implement taking into account those sectors of the national economy, which significantly affect the ecological situation in the country, namely: agriculture, forestry and fisheries; extractive industry and open cast mine development as well as processing industry.

Key words: ecological policy, determinants, sustainable development, national economy.

УДК 330.4:502.131.1

Тарасенко Д.Л.

к.н.держ.упр., доцент,
доцент кафедри адміністративного менеджменту
Донецький державний університет управління

Постановка проблеми. В підсумковому документі Саміту ООН зі сталого розвитку 2015 року «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» [1] задекларована рішучість країн світу домагатися сталого розвитку в трьох його компонентах (економічному,

соціальному та екологічному) у збалансований та комплексний спосіб. З урахуванням цього, визначення оптимальних механізмів збалансування (узгодження) процесу розвитку основних складових сталого розвитку має особливе значення в контексті забезпечення планування завдань та

заходів соціально-економічного розвитку країни та формування екологічної політики. Вирішення цієї задачі потребує детального вивчення характеру взаємних впливів між компонентами сталого розвитку та екологічною політикою України.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Проблема сталого розвитку традиційно розглядається на рівні держави, регіонів, галузей національного господарства та підприємств України. Це питання висвітлюється у роботах Алімова О.М., Гейця В.М., Горошкової Л.А., Даниленка А.І., Данилишина Б.М., Трегобчука В.М., Хвесика В.А., Хлобистова Є.В., Шубравської О.В., Шиян Д.В. [2-10] та ін.

Наукова проблематика сталого розвитку традиційно знаходиться в центрі уваги вчених-економістів. Проведені значні комплексні дослідження взаємодії економічних, екологічних та соціальних складових розвитку сучасного суспільства з урахуванням національної специфіки соціально-економічного розвитку. Разом з цим, на сьогоднішній день недостатня увага приділена методології аналізу детермінант екологічної політики в контексті сталого розвитку.

Постановка завдання. Основним завданням роботи є формування детермінант екологічної політики в контексті сталого розвитку України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Проблеми сталого розвитку останнім часом привертають постійну увагу на рівні наукових досліджень і держави. Більшість авторів пов'язують сталий розвиток із стабільним, збалансованим економічним зростанням «за якого ефективно розв'язуються найважливіші проблеми життєдіяльності суспільства без виснаження, деградації і забруднення довкілля» [6]. Автор [7] відзначає, що «збалансованість має стосуватися елементів економічної системи, а також проявлятися у взаємодії системи із своїми надсистемами та з рештою систем, які з нею контактують, зокрема – екологічною і соціальною».

Економічна складова передбачає оптимальне використання обмежених ресурсів та застосування ефективних технологій для створення стабільного сукупного доходу, який би забезпечував, як мінімум, збереження сукупного капіталу.

З позиції охорони довкілля, сталий розвиток має забезпечити цілісність біологічних і фізичних природних систем, їх життєздатність, як основи глобальної стабільності усієї біосфери.

Соціальна складова включає параметри людського розвитку, що забезпечують збереження стабільності суспільних і культурних систем, зменшення конфліктності у них.

Економічне зростання соціально-економічної системи можливо забезпечити шляхом балансування та узгодження цих трьох складових.

Розроблена досить велика кількість методів та методів оцінки рівня сталого розвитку на мікро-,

мезо- та макрорівні, але виходячи з поставленої задачі, потребує особливої уваги проблема оцінки параметрів екологічної політики в умовах сталого розвитку та соціальної складової – у першу чергу.

Для вирішення поставленого завдання можливо запропонувати таку модель. Для оцінки параметрів сталого розвитку в контексті екологічної політики держави обираємо три критерія: економічну, екологічну і соціальну, потім сформуємо систему індикаторів на кожному рівні. У свою чергу, формування параметрів екологічної політики в умовах сталого розвитку держави, на нашу думку, доцільно формувати з урахуванням тих галузей національного господарства, які суттєво впливають на екологічну ситуацію у країні. Такими галузями (сферами економічної діяльності) є:

- 1) сільське, лісове та рибне господарство;
- 2) добувна промисловість та розроблення кар'єрів;
- 3) переробна промисловість (виробництво продуктів харчування, напоїв, паперу, коксу і нафтоперероблення, хімічна промисловість, металургія, машинобудування).

З позиції наявності або відсутності загроз екологічній ситуації, найбільш небезпечною є перша сфера, загрози створюються у другій та третій сфері. Отже, запропонований підхід дозволить визначити, наскільки наявна структура національного господарства відповідає пріоритетам сталого розвитку.

Аналіз доцільно здійснювати за однаковою методикою для національного господарства в цілому та кожної сфери економічної діяльності окремо.

Аналіз економічної, екологічної та соціальної детермінант (складових) будемо здійснювати за такою схемою.

Показником стану економічної складової будемо вважати ВВП, що вимірюється як валова додана вартість; соціальної складової – рівень оплати праці (або сукупний дохід та середня номінальна заробітна плата); екологічної складової – видатки державного бюджету на соціальні заходи та соціальний захист.

Стан кожної детермінанти, у свою чергу, буде оцінений за допомогою низки факторів.

Факторами впливу на ВВП будемо вважати видатки державного бюджету (в разі сфери економічної діяльності – видатки бюджету на цю сферу) та капітальні інвестиції.

Факторами впливу на стан соціальної складової будемо вважати рівень зайнятості та безробіття у країні або у сфері економічної діяльності.

При оцінці стану екологічної складової будемо з'ясовувати вплив на витрати на охорону навколишнього середовища таких параметрів, як викиди забруднюючих речовин та обсяги відходів, створених у країні або у сфері економічної діяльності.

Аналогічним чином можливо проводити оцінку параметрів екологічної політики в умовах сталого розвитку на рівні регіонів країни.

Остаточні висновки щодо національного господарства можливо зробити шляхом порівняння отриманих даних для країни в цілому та виокремлених сфер економічної діяльності. Отже запропоновані параметри дозволять оцінити екологічну ефективність національного господарства та сформулювати пропозиції щодо трансформації пріоритетів щодо сфер економічної діяльності в контексті сталого розвитку України.

На нашу думку, виконати завдання багатофакторного аналізу можливо за допомогою такого інструменту економіко-математичного моделювання, як виробничі функції. У цьому випадку першочерговим завданням є моделювання відтворювальних механізмів в умовах обмеженості ресурсів та прогнозування параметрів розвитку економічних систем.

Результати впливу факторів на параметри екологічної політики в умовах сталого розвитку можуть проявлятися не одночасно, а через деякий проміжок часу. Врахувати такий часовий лаг доцільно по кожній детермінанті – економічній, соціальній та екологічній. Для цього, на нашу думку, можливо використати функцію взаємної кореляції. З урахуванням викладеного, доцільно буде аналізувати взаємозв'язок між ВВП і видатками державного бюджету на охорону навколишнього середовища; між обсягами викидів забруднюючих речовин й обсягами створених відходів та видатками державного бюджету на охорону навколишнього середовища.

Виробнича функція є одним із способів прогнозування розвитку складних економічних систем, до числа яких належить і національне господарство в умовах сталого розвитку. Виробничі функції є інструментом вдосконалення розвитку економічних систем макро-, мезо та мікрорівнів, оскільки передбачають їх розгляд на підставі аналізу внутрішніх проблем та факторів впливу.

З математичної точки зору, виробнича функція є безперервною диференційованою функцією, що описує низку процесів.

З економічної точки зору вона є вираженням зв'язку між максимальним значенням результуючого показника та факторами впливу впродовж певного проміжку часу.

Виробнича функція – це економіко-статистична модель процесу виробництва кінцевого продукту економічної системи, що описує наявні стійкі залежності між показниками ресурсів та обсягу продукції. Виробнича функція дозволяє моделювати та прогнозувати умови досягнення максимального випуску продукції за умови оптимального використання факторів виробництва (факторів впливу). При цьому кількість факторів

впливу є необмежено, вона визначається у процесі економетричного моделювання.

Тобто у загальному вигляді виробнича функція – це функція декількох незалежних змінних (ресурсів), а значення функції – це обсяг випуску:

$$Y = f(x_1, x_2, x_3, \dots, x_n). \quad (1)$$

Виробнича функція може бути представлена у різних формах – від лінійної залежності, від одного фактора виробництва до складних систем, що описуються рекурентними рівняннями, що пов'язують стан системи у різні проміжки часу.

Основними видами (типами) виробничих функцій є такі:

1) лінійна $Y = a_1x_1 + \dots + a_nx_n$. Ця модель оцінки параметрів a_1, a_2, \dots характеризує граничний приріст підсумкової величини в залежності від граничного приросту кожного ресурсу на одиницю і в тих одиницях, в яких вони подаються у вихідній інформації;

2) функція Кобба-Дугласа $Y = a_0 \cdot K^{a_1} \cdot L^{a_2} \cdot \dots \cdot X^{a_n}$. Модель оцінки параметрів a_1, a_2, \dots характеризує еластичність виробництва за ресурсами, тобто кількісний зв'язок між обсягами виробництва у відповідності до ресурсів у відносному (відсотковому) вимірі.

3) функція Леонтьєва $Y = A \min \left(\frac{K}{K_0}, \frac{L}{L_0} \right)^{\lambda}$ – виробнича функція з фіксованою пропорційністю факторів виробництва.

4) функція Алена $Y = A \cdot K \cdot L - aK^2 - aL^2$ – виробнича функція з негативним впливом факторів на обсяг випуску.

Найпоширенішою у класі виробничих функцій є функція Кобба-Дугласа, що має вигляд:

$$Y = a_0 K^{a_1} L^{a_2}, \quad (2)$$

де Y – обсяг випуску продукції; K – витрати капіталу; L – витрати праці; a_1, a_2 – коефіцієнти еластичності обсягу виробництва за витратами капіталу та праці.

Коефіцієнт a_0 у формулі (2) враховує розмірність, що дозволяє те, що співмножники у рівнянні (2) можуть мати різний зміст, який визначається факторами впливу.

Коефіцієнт розмірності залежить від обраної одиниці виміру результуючого показника та факторів виробництва. Його числове значення цього параметра визначається також ефективністю виробничого процесу, при фіксованих K та L , більше значення Y отримаємо там, де більше a_0 .

Сума коефіцієнтів еластичності $a_1 + a_2$ характеризує ефект масштабу виробництва: зростаючий, якщо $a_1 + a_2 > 1$; постійний, якщо $a_1 + a_2 = 1$; спадаючий, якщо $a_1 + a_2 < 1$.

Виробнича функція Кобба-Дугласа поєднує випуск (або інший кінцевий показник) із розмірами виробничих факторів у вигляді добутку обсягів застосованих факторів із визначеними степеневими коефіцієнтами.

Для визначення та перевірки параметрів виробничої функції використовують кореляційно-регресійний аналіз.

Кореляційний аналіз передбачає встановлення ступню зв'язку між двома величинами, мірою якої є коефіцієнт кореляції.

Коефіцієнт лінійної кореляції використовується за умови нормального закону розподілу спостережень:

$$r = \frac{\sum(x - M_x)(y - M_y)}{\sqrt{\sum(x - M_x)^2 \sum(y - M_y)^2}} \quad (3)$$

Він приймає значення від -1 до $+1$. Значення $0,95$ відповідає ситуації наявності практично лінійного зв'язку. Зміна параметру в межах $0,8 - 0,95$ свідчить про існування суттєвого лінійного зв'язку. Значення в межах $0,6 - 0,8$ – наявність несуттєвого лінійного зв'язку між параметрами. За умови, що показник менше $0,4$ – вважається, що лінійний зв'язок відсутній. У MS Excel для цього передбачена спеціальна функція КОРРЕЛ.

В разі великої кількості показників визначають коефіцієнти кореляції для декількох рядів числових даних і складають кореляційну матрицю. Вони є таблицею, на перетині рядків та стовпців якої знаходяться коефіцієнти кореляції між відповідними параметрами. У MS Excel для цього передбачена процедура КОРЕЛЯЦІЯ.

Поряд з кореляцією, використовують також регресію. Регресійний аналіз встановлює форми залежності між випадковою залежною величиною у та значеннями однієї або декількох перемінних незалежних величин x . Значення x точно задані. У лінійному регресійному аналізі зв'язок між величинами – лінійний, рівняння регресії має вигляд: $y = ax + b$. В ситуації, коли існує залежність між однією залежною змінною у і декількома незалежними x , розглядається множинна лінійна регресія, що описується рівнянням: $y = a_0 + a_1 x_1 + a_2 x_2 + \dots + a_n x_n$.

Точність регресійної моделі визначається за допомогою коефіцієнта детермінації R^2 , значимість моделі досліджується також за допомогою критерія Фішера. У MS Excel для регресійного аналізу використовується процедура РЕГРЕСІЯ.

Описані вище процедури аналізу часових рядів використовують за умови, що змінні впливають на значення результуючого показника одночасно. В разі, якщо ефект фактора на результуючий показник проявляється не одразу, виникає часовий лаг або запізнення.

Основними типами лагових змінних є такі:

1) Лагові незалежні змінні (значення пояснюючих змінних тісно корелюють між собою, як наслідок, наявність мультиколінеарності).

2) Лагові залежні змінні (змінна є одночасно і пояснюваною, і пояснюючою, тобто пояснююча змінна стає стохастичною).

3) Лагові залишкові змінні (між значеннями залишків існує певна залежність, тобто в моделі є автокореляція).

У цьому випадку має місце дистрибутивно-лагова модель – модель, у якій досліджуваний показник у певний момент часу визначається не тільки поточним, а й попереднім значенням незалежних змінних. Такі моделі також називають моделями розподіленого лагу:

$$y_t = \sum_{j=0}^{\infty} a_j x_{t-j} + u_t \quad (4)$$

де a_j – параметри моделі при лагових змінних; $x_{t-\tau}$ – пояснювальна лагова змінна; τ – період зрушень; u_t – залишки, що розподілені нормально, тобто мають нульове математичне сподівання і стали дисперсію.

У таких моделях існує необхідність враховувати не тільки попередні стани, а й поточні умови функціонування системи, що потребує узагальнення моделі розподіленого лага.

Для обґрунтування лагів доцільно використовувати взаємну кореляційну функцію. Вона є послідовністю коефіцієнтів кореляції, що визначають ступінь зв'язку кожного елемента вектора залежної змінної з елементом вектора незалежної змінної, зсунутим на часовий лаг τ :

$$r_{\tau} = \frac{(n-\tau) \sum_{t=1}^{n-\tau} y_t x_{t-\tau} - \sum_{t=1}^{n-\tau} y_t \sum_{t=1}^{n-\tau} x_{t-\tau}}{\sqrt{[(n-\tau) \sum_{t=1}^{n-\tau} y_t^2 - (\sum_{t=1}^{n-\tau} y_t)^2][(n-\tau) \sum_{t=1}^{n-\tau} x_{t-\tau}^2 - (\sum_{t=1}^{n-\tau} x_{t-\tau})^2]}} \quad (5)$$

де y_t і x_t – елементи вектора залежної (результуючої) та пояснювальної змінних відповідно, що зрушені одна до одної на часовий лаг τ ; n – кількість значень величини r_{τ} .

Графік кореляційної функції $r(\tau)$ називають корелограмою. Коефіцієнт взаємної кореляції змінюється від -1 до 1 , найбільше за модулем значення визначає зрушення або часовий лаг. Якщо таких значень кілька, то вважається, що запізнення відбувається впродовж певного проміжку часу, в результаті маємо декілька часових лагів.

Для додаткового обґрунтування висновків, зроблених на основі аналізу запропонованих економіко-математичних моделей, можливо запропонувати додаткові показники. Ними можуть бути такі:

1) екологічна продуктивність ВВП – визначається як відношення ВВП до обсягів витраток державного бюджету на охорону навколишнього середовища;

2) соціальна продуктивність ВВП – визначається як відношення ВВП до витраток державного бюджету на соціальні заходи та соціальний захист;

3) продуктивність ВВП по відходах – відношення ВВП до обсягів створених відходів;

4) продуктивність ВВП по викидах – відношення ВВП до обсягів викидів шкідливих речовин у атмосферу.

Перераховані показники доцільно визначати і порівнювати для національного господарства та викремлених сфер економічної діяльності або регіонів.

Висновки з проведеного дослідження.

В роботі проведений аналіз складових сталого розвитку в контексті формування екологічної політики України.

Запропоновано модель оцінки параметрів сталого розвитку в контексті екологічної політики держави на основі трьох критеріїв: економічного, екологічного і соціального та сформовано систему індикаторів на кожному рівні. Формування параметрів екологічної політики в умовах сталого розвитку держави запропоновано здійснювати з урахуванням тих галузей національного господарства, які суттєво впливають на екологічну ситуацію у країні, а саме: сільське, лісове та рибне господарство; добувна промисловість та розроблення кар'єрів; переробна промисловість (виробництво продуктів харчування, напоїв, паперу, коксу і нафтоперероблення, хімічна промисловість, металургія, машинобудування).

Розроблена методологія аналізу оцінки параметрів на основі аналізу економічної, екологічної та соціальної детермінант (складових), якими є такі: для економічної складової – ВВП, що вимірюється як валова додана вартість; соціальної складової – рівень оплати праці (або сукупний дохід та середня номінальна заробітна плата); екологічної складової – видатки державного бюджету на соціальні заходи та соціальний захист. У свою чергу для кожної детермінанти запропоновано здійснювати оцінку на низкою факторів. Факторами впливу на ВВП запропоновано вважати видатки державного бюджету та капітальні інвестиції. Факторами впливу на стан соціальної складової будемо вважати рівень зайнятості та безробіття у країні або у сфері економічної діяльності. При оцінці стану екологічної складової доцільно з'ясувати вплив на витрати на охорону навколишнього середовища таких параметрів, як викиди забруднюючих речовин та обсяги відходів, створених у країні або у сфері економічної діяльності.

Розроблена методологія передбачає здійснення багатофакторного аналізу та моделювання за допомогою виробничої функції Кобба-Дугласа.

Результати впливу факторів на параметри екологічної політики в умовах сталого розвитку з урахуванням наявності часового лагу запропоновано описувати з використанням взаємо кореляційної функції.

Для додаткового обґрунтування висновків, зроблених на основі аналізу запропонованих економіко-математичних моделей, визначені додаткові показники: екологічна продуктивність ВВП; соціальна продуктивність ВВП; продуктивність ВВП по відходах; продуктивність ВВП по викидах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года. [электронный ресурс]. Режим доступа: <https://documentsddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/92/PDF/N1529192.pdf/OpenElement>
2. Шубравська О.В. Сталий економічний розвиток: поняття і напрям дослідження. Економіка України, 2005. №1. С. 36-42.
3. Україна у вимірі економіки знань / В.М. Геєць, та ін.; ред. В.М. Гейця. Київ: Основа, 2006. 592 с.
4. Данилишин Б.М., Шостак Л.Б. Устойчивое развитие в системе природно-ресурсных ограничений. – Київ, 1999. – 360 с.
5. Трегобчук В. Концепція сталого розвитку для України. Вісник НАН. 2002. №2. С.15 – 22.
6. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення / О.М. Алімов та ін. – Київ: Об'єднаний інститут економіки НАН України, 2005. 540 с.
7. Хвесик М. Сталий розвиток України: проблеми та перспективи. Економіст. 2011. № 4. С. 8-9.
8. Шиян Д.В. Сталий розвиток сільського господарства: виникнення, сутність і зміст. Економіка АПК, 2006. №5. С. 35-41.
9. Гусева І. І., Сегеда І.В., Хлобистов Є.В. Екологізація енергетики у забезпеченні сталого розвитку держави / за ред. д.е.н., проф. Хлобистова Є.В. НТУУ «КПІ», ІТГІП НАНУ, The University of Economics and Humanities. Київ-Бельсько-Бяла: видавець Чабаненко Ю.А., 2015. 276 с.
10. Горошкова Л.А., Волков В.П. Соціальна відповідальність та сталий розвиток підприємств чорної металургії України: Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту. Збірник наукових праць. Луцьк : ВІЕМ, 2014. – № 4. – С. 85-93.

НОВИЙ ВИД НАУКОВИХ ПОСЛУГ

Причорноморський
науково-дослідний інститут
економіки та інновацій

Шановні колеги! Питання академічної доброчесності є надзвичайно актуальними у наш час. Враховуючи великі масиви інформації, що з'являються у всесвітній мережі, жоден вчений не може бути впевненим, що його авторське право захищене. Крім того, поширеною є ситуація, коли декілька вчених в одній галузі науки користуються однаковими

джерелами інформації, а в результаті безкоштовні програми пошуку плагіату засвідчують стовідсоткові збіги тексту, що може призвести до безпідставних звинувачень у плагіаті, особливо після перевірки за базою даних авторефератів та дисертацій. Це викликано тим, що порівняння з іншими дисертаціями не вказує на використання спільних першоджерел (статей, монографій, статистичних щорічників, словників тощо), а однозначно визначає тільки збіг тексту, ігноруючи навіть цитати. Важливим є також те, що чинне законодавство однозначно визначає, що перевірку може здійснювати виключно установа за профілем дослідження, а не поширені в мережі безкоштовні програми. Для уникнення подібних ситуацій ми пропонуємо Вам скористатися науковою **послугою оцінки технічної унікальності наукового тексту** за допомогою *ліцензованого* програмного забезпечення, яке гарантує похибку перевірки до 3%. Переваги такої перевірки порівняно з іншими методами:

- Ви укладаєте угоду про надання послуг;
- Ваш файл *не розміщується у мережі*, тобто інформація і авторство залишаються анонімними;
- Ви *отримуєте звіт*, підготовлений за допомогою *ліцензованого* програмного забезпечення; *порівняльну таблицю* однакових фрагментів тексту із зазначенням джерела; *офіційний звіт про надану послугу* із зазначенням результатів;
- Ви отримуєте вичерпну інформацію про текстові збіги у Вашому дослідженні та дослідженнях інших авторів не тільки *українською, але і російською та англійською мовами*;
- Ви користуєтесь програмним забезпеченням, яке використовується *тільки спеціалізованими науковими та освітніми установами* і розроблене виключно для пошуку текстових збігів *саме у наукових дослідженнях*, а не у публіцистиці, рекламних веб-сайтах тощо;
- Виключна робота з авторами – ніхто, крім автора тексту, не зможе замовити у нас перевірку цього тексту, що *убезпечить Вас від перевірок третіми особами*;
- Ви отримуєте можливість коректно оформити посилання на першоджерела;
- Існує можливість перевірки *будь-яких наукових досліджень*: статей, рефератів, авторефератів, дисертацій, доповідей, тез, звітів тощо.

Терміни і вартість перевірки і надання звіту:

Характер наукової роботи	Терміни (робочих днів)	Вартість
Докторська дисертація	5 – 10	5000 грн
Кандидатська дисертація	3 – 7	3000 грн
Автореферат	1 – 2	500 грн
Стаття (обсягом до 12 сторінок)	1 – 2	500 грн
Інші види робіт	За домовленістю	За домовленістю

Для того, щоб замовити послугу, Вам необхідно звернутись електронною поштою до Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій, вказавши у темі листа «**Оцінка унікальності тексту**». У листі вкажіть адресу для листування, додайте файл у форматі MS Word з текстом наукового дослідження. Фахівець відповідного відділу надасть Вам відповідь щодо процедури здійснення експертизи.

Контактна особа:

Шумилова Тетяна – молодший науковий співробітник Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій.

+38 (048) 709-38-69

+38 (093) 253-57-15

shumilova@iei.od.ua

З повагою, дирекція Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій.

НОТАТКИ

Наукове видання

ПРИЧОРНОМОРСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ

Науковий журнал

Випуск 8

Коректура • *Ю. Никитенко*

Комп'ютерна верстка • *С. Калабухова*

Формат 60x90/8. Гарнітура Arimo.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 21,01. Ум.-друк. арк. 29,29.
Підписано до друку 27.09.2016. Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.